

TANULMÁNYOK LÉVAY MIKLÓS TISZTELETÉRE

KRIMINOLÓGIA ÉS KRIMINÁLPOLITIKA A JOGÁLLAM SZOLGÁLATÁBAN

SZERKESZTETTE:
BÁRD PETRA
BORBÍRÓ ANDREA
GÖNCZÖL KATALIN

Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában

Tanulmányok Lévay Miklós tiszteletére

Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában

Tanulmányok Lévay Miklós tiszteletére

Budapest, 2019

Szerkesztette:
Bárd Petra
Borbíró Andrea
Gönczöl Katalin

A kötet megjelenését támogatták:
Magyar Kriminológiai Társaság
Bárándy Péter, a Magyar Kriminológiai Társaság elnökségi tagja
Vermes Miklós Alapítvány a Magyar Kriminológiáért

A borító id. Pieter Bruegel Gyermekjátékok című festményének felhasználásával készült.

© Szerzők, 2019
© Szerkesztők, 2019

ISBN 978 963 489 106 2

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja
Szakszerkesztők: Borsos-Szabó Ágnes és Bérci Ildikó
Kiadói szerkesztő: Brunner Ákos
Projektvezető: Sándor Júlia
Tördelés: Bornemissza Ádám
Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

Tartalom

Előszó 9

INTERJÚ LÉVAY MIKLÓSSAL 13

ELSŐ RÉSZ JOGTÖRTÉNETI ÍRÁSOK

BALOGH Elemér: A magyar büntetőjogi kodifikáció kezdeti eredményei
– Adalékok alkotmányfejlődésünk építőköveihez 43

TÓTH Mihály: Egy nehéz ember – Vázlatok Csemegi Károly portréjához 53

PODOLETZ Léna: A hajléktalanság kriminalizálásának megjelenése
a 20. század előtti Magyarországon 64

MEZEY Barna: Az európai börtönügyi tudományosság a 19. század kezdetén 73

BÁRD Károly: Fritz Bauer szemben az árral 84

MÁSODIK RÉSZ FIATALKORI BŰNÖZÉS, FIATALKORÚ ELKÖVETŐK

ROSTA Andrea: A kötődésemélet kriminológiai vonatkozásai, különös tekintettel
a fiatalkorú bűnözésre 97

CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: 21. századi kihívások, 20. századi válaszok?
Interdiszciplináris gondolatok a „más elbánás” elve apropóján 108

INZELT Éva: A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésének tendenciái
a bűnmegelőzési stratégiák és a hazai gyakorlatok tükrében 118

VASKUTI Gergely: A gyermekprostitúcióból való kilépés esélye
– Egy esetleírás tanulságai 129

ESZTER PÁRKÁNYI: A Drifting Policy and Practice in Dealing with Minor Delinquency
of Juveniles in Hungary 141

Ferenc SÁNTHA: The New Legislation on the Age of Responsibility
in Hungarian Criminal Law 152

RÓTH Erika: A fiatalkorú elleni büntetőeljárás (részben) új szabályai 162

HARMADIK RÉSZ KÁBITÓSZER-PROBLÉMA, KRIMINÁLPSZICHOLÓGIA

KORINEK László: Drogok és emberek	175
RÁCZ József: Bagoly mondja.. – A tudományos kutatások torzító hatása és a kábítószerpolitikai <i>mindset</i>	187
Krzysztof KRAJEWSKI: Controlling New Psychoactive Substances in Poland	196
VIRÁG György: A rendhagyó gyanúsított, avagy mi várható a kriminálpszichológiától a 21. században?	206
SZABÓ Judit: A pszichopátia fogalma és kriminológiai jelentősége	213

NEGYEDIK RÉSZ KRIMINÁLPOLITIKA

FARKAS Ákos: Kriminálpolitikai dimenziók a 20. század végén, 21. század elején	223
KEREZSI Klára: A józan ész politikája és a tudomány racionalitása	234
BEREI Róbert: A magyar rendőrség modernizációjának problémái – A közösségi rendőrségi modell alkalmazásának egyes kísérletei a 2000-es években Magyarországon	243
Michael TONRY: Penal Policy and the Rule of Law in Disrupted Societies	253
BORBÍRÓ Andrea: Elrettentés és jogi kultúra: kérdések a kriminológia számára	262

ÖTÖDIK RÉSZ ALKOTMÁNYOS BÜNTETŐJOG

KISS László: Az alkotmányos büntetőjog követelményének érvényesülése Lévay Miklós alkotmánybírói munkásságában	275
HOLLÓ András: Büntetőjog az alkotmánybíráskodás célkeresztjében (kezdeti évek...)	285
NAGY Ferenc: A jogállami és a szimbolikus büntetőjogról	297
FOGARASSY Edit: Alkotmányos büntetőjog és visszamenőleges igazságszolgáltatás, különös tekintettel az elévülés problémájára	307
FLECK Zoltán: Az autonómiák strukturális akadályai	317
KUKORELLI István: A háromdíjas (tandíj, vizitdíj, kórházi napidíj) népszavazás (2008. március 9.)	324
BÁRD Petra: Jogállam, büntetőjog, Brexit	336

HATODIK RÉSZ

BÜNTETŐELJÁRÁSI GARANCIÁK, BÜNTETŐJOGI KÉRDÉSEK

PACZOLAY Péter: Szabadságtól való megfosztás az országba történő belépés megakadályozása céljából az EEJB gyakorlatában	349
KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara: A személyi szabadsághoz való jog érvényesülése az életfogytiglani szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények miatt folyó büntetőeljárásokban alkalmazott letartóztatással összefüggésben	358
KADLÓT Erzsébet: A védelemhez való jog védelmében	368
GELLÉR Balázs – BÁRÁNYOS Bernadett – AMBRUS István: Az elkövetési érték, a kár és a vagyoni hátrány megítélésének legújabb joggyakorlati és alkotmányossági problémái	379
GULA József: A kriminálpolitika (tév)útjai a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények körében	390
JACSÓ Judit: Gondolatok az Európai Unió pénzmosás elleni büntetőpolitikájáról a hatodik Pénzmosás elleni uniós irányelv tükrében	401
LÉVAY MIKLÓS PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE	411
A kötet szerzői	425

A kultúremberiség kinevezetlen nagykövete volt – mondják Vámbéry Rusztemről. Lévay Miklós – a jogtudós, a kriminológus, a tanszékvezető egyetemi tanár, a volt alkotmánybíró, a Vámbéry-díj többszörös kitüntetettje – méltó utódja a nagy elődnek. Lévay Miklós professzor is a kultúremberiség magas rangú képviselője. Neve fogalom, amely egyet jelent a professzionalizmus, a szakmai szigor, a következetesség és egyben a megértés, kompromisszumkészség, emberség rendkívül rokonszenves és ritka kombinációjával.

Lévay Miklós 1980-ban végzett az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Rövid, de meghatározó ügyészségi fogalmazói időszakot követően a jogtudomány felé fordult. 1992-ben védte meg kandidátusi értekezését. 1997 és 2000 között Széchenyi professzori ösztöndíjjal kutatott. 1998-ban habilitált. 2003–2004-ben a Köztársasági Etikai Tanács tagjaként is tevékenykedett. 2000 és 2004 között a Miskolci Egyetem jogi karának dékánja volt. 2004-ben került az ELTE Kriminológia Tanszékére, ahol nem sokkal később tanszékvezető lett. 2006–2007-ben az ELTE általános rektorhelyettesi pozícióját töltötte be. A 2011-ben, az országban elsőként az ELTE jogi karán elinduló kriminológus mesterszak alapítója. A 2012-ben induló *Doctorate in Cultural and Global Criminology* (DCGC) című nemzetközi PhD-program magyar felelőse. 2007-ben az Országgyűlés az Alkotmánybíróság tagjává választotta. Oktatott és kutatott a Pennsylvanai Egyetemen, a Rutgers Egyetemen, illetve a bostoni Northeastern Egyetem Kriminológiai és Büntetőjogi Karán is.

Kutatási területei a fiatalkori bűnözés, a fiatalkorúak igazságszolgáltatása, a kábítószerfogyasztás és a bűnözés összefüggései, valamint az alkoholfogyasztás büntetőjogi vonatkozásai. Szakmai érdeklődése a kriminológia és a büntető jogdogmatika mellett átível a szélesebben vett kriminálpolitikai területekre is. Foglalkozott a közép-európai rendszerváltozás, a demokratizálódás bűnözésre gyakorolt hatásával, alaposan elemezte és rendszerbe foglalta az 1989. évi fordulatot követő magyarországi kriminálpolitika fejlődését, kriminológiai kutatás tárgyává tette a társadalmi kirekesztettség jelenségét. Szakmai odaadással és nagy alázattal dolgozta fel magyar kriminológusok életművét.

Lévay professzor azonban nemcsak hazánkban, hanem a nemzetközi szakmai közéletben is elismert szaktekintély. Széles körű nemzetközi kapcsolatokat épített ki, elnöke volt a Bűnmegelőzéssel és a Bűnözés Kontrolljával foglalkozó Európai ENSZ Intézet (HEUNI)

tanácsadó testületének, tagja a Nemzetközi Kriminológia Társaság Igazgató Tanácsának. 2009–2012 között az Európai Kriminológiai Társaság elnöke volt. A *European Journal of Criminology* szerkesztőbizottságának tagja.

Számos díjjal, elismeréssel értékelték munkáját. A Hajnóczy Emlékérem, a Signum Aureum Universitatis kitüntetés, a Mestertanár kitüntetés és az ezzel együtt járó Fáy András-Díj, a Ferenczi György Alapítvány emlékérem, a Kabay János-Díj, a Safárik Egyetem Pavel Jozef díjának, valamint a Miskolci Egyetemért Érdeméremnek a tulajdonosa. Nemcsak a Vámbéry Rusztem emlékérem II. és I. fokozatának birtokosa, hanem a büntetőjogi szakmában kiemelkedő teljesítményt nyújtó szakemberek Visky László emlékérmét is megkapta a Magyar Kriminológiai Társaság Elnökségétől. A Deák Ferenc-díjat a Deák Ferenc-díj Testület évente adományozza a jogászai hivatásrendek kiemelkedő képviselőinek. 2018-ban az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága előterjesztésére jogtudós kategóriában Lévay Miklós kapta a szakmai díjat.

És hogyan látjuk őt mi, közeli munkatársai? Lévay professzor az, aki tudományos ügyekben nem ismer barátságot, a szakmai vitákat közvetlenül is inspirálja, ugyanakkor ő is szívesen veszi a kritikát. Vezetőként kiegyensúlyozott, nyugodt, derűs környezetet teremt, függetlenül a külső körülményektől vagy az esetleges belső feszültségektől. Demokratikus légkörben valósítja meg a többgenerációs, nemzetközi kapcsolatokra is nyitott tanszéki együttműködést. A szakmai utánpótlás szervezését, a fiatalok bátorítását kiemelt feladatának tartja. Tanácsai mindig megalapozottak, hasznosak, iránymutatóak, mély szakmai tudásról és életismeretről tanúskodnak, az adminisztratív ügyek intézésében pedig a megfontoltság, a körültekintés és a pontosság jellemzi. Mintha minden határidő jogvesztő volna, fejben tartja azokat, és folyamatosan rendelkezésre áll. Elegánsan ötvözi a hagyományt és a modernséget. Ez tükröződik munkásságában, amelyben a kriminológia hazai történetének részletes feldolgozása és a legújabb elméletek egyaránt szerepelnek. Ő az a nemek egyenlőségében mélyen hívő feminista, akitől kolléganőként jól esik a nőnapon átadott virág. Ő az, akinek, ha kedvére való egy tudományos írás vagy publicisztika, személyesen gratulál vagy telefonon hívja fel a szerzőt. Egy igazi polihistor, európeér, aki példát mutat a fiatalabb generációnak. Szakmai életművére csak a legmeghatározóbb elődök munkásságának folytatásaként tekinthetünk.

40 éves jogászai karrier, 222 magyar és idegennyelvű tudományos közlemény, 24 doktórandsz, 4 év dékánság a Miskolci Egyetemen, 15, az ELTE Kriminológia Tanszékén eltöltött év, 9 év alkotmánybíráskodás, ennek keretében 167 tárgyalásra előkészített határozat-tervezet, 18 határozat a jogállamiság, az alkotmányos büntetőjog alapelveiről. Gönczöl Katalin Lévay Miklóssal folytatott több mint nyolc órás beszélgetéséből készült, a kötetet nyitó interjúból megismerhetjük a kivételesen impozáns életút, a meggyőző tudományometriai adatok mögött az embert.

A gyűjteményes könyvbe szerettük volna meghívni mindazokat, akik gondolkodásmódjára hatással volt, akár mint oktatójuk, akár mint kollégájuk, vagy alkotmánybíró-társuk. Egy ilyen *Festschrift* azonban több kötetet tett volna ki. Ezért szükségszerűen a gazdag tudományos életút egy-egy állomásának csak néhány meghatározó egyéniségét kerestük meg. A terjedelmi korlátok és véletlen okán a kötetből kimaradtaknak csak a megértésében bízhatunk.

Szerkesztői koncepciónk szerint Lévay tanár úr szakmai érdeklődési körébe eső átfogó témákat érint a kötet, így hat nagyobb témakörben csoportosítottuk az írásokat. Az első rész történeti tárgyú tanulmányokat tartalmaz, a második a fiatalkori bűnözés egyes kérdéseivel foglalkozik. A harmadik rész a kábítószer-problémát tárgyalja, továbbá kriminálpszichológiai kérdéseket vet fel, a negyedik egy klasszikus kriminálpolitikai rész. Az ötödik részt az alkotmányos büntetőjognak szenteltük, a hatodik pedig a büntetőeljárás garanciákról és a büntetőjogi részkérdésekről szól.

Isten éltesen sokáig, kedves Miklós, fogadd szeretettel barátaid, kollégáid, tisztelőid egy töredékének írásait. Kívánjuk, hogy sok alkalmunk legyen közös beszélgetésekre, vitákra, szakmai együttműködésre és ünneplésekre! Azt kívánjuk, hogy őrizd meg alkotó jókedvedet, egészségedet, légy nagyon boldog kis és tágabb családotd körében.

A szerkesztők

Interjú Lévay Miklóssal

Készítette: Gönczöl Katalin

G. K.: 1975-ben kezdted el jogi tanulmányaidat, zsebedben egy autóvillamossági szerelő szakmunkásoklevéllel. Nem álltál egyedül ezen a téren, tudtommal *Györgyi Kálmán* és *Bárándy Péter* zsebében is ott lapult egy hasonló oklevél. Téged mi készítetett a szakmunkás-bizonyítvány megszerzésére?

L. M.: Egy évig jártam ipari tanuló iskolába. Autóvillamossági műszerésznek tanultam, ezt abbahagytam, majd szakközépiskolába mentem, és gépjármű-technológusi oklevelet szereztem. Viszont a munkakönyvemben autóvillamossági műszerész szakma van bejegyezve, hiszen egyetemi éveimben nyaranként ebben a szakmában dolgoztam.

Meddig?

1973-tól 1974-ig egy évet dolgoztam „teljes állásban”. Elsős és másodikos egyetemista voltam, amikor még visszamentem a Volán vállalathoz egy hónapra nyári munkára. Azt kérdezted, hogy mi készítetett arra, hogy szakmunkás legyek; én most helyesbíték, szóval ki készítetett: az édesapám volt. Általános iskola után én tanár szerettem volna lenni, és ennek megfelelően gimnáziumba akartam menni. A papám azonban elment az általános iskolai osztályfőnökhöz, aki azt mondta, hogy szerinte én nem tudok elvégezni egy gimnáziumot, tehát ne adjon gimnáziumba. És akkor a papám azt mondta, hogy mégis kell valami megélhetés, az autóvillamossági műszerész egy jó szakma, neki van ismerőse egy kőbányai szövetkezetnél, menjek oda.

Hogyan ismerhetett ennyire félre az osztályfőnököd?

Nem tudom.

Hallgatógyerek voltál?

Amikor negyedikes lettem, akkor még igen, de utána már nem. A reáltárgyak kivételével tulajdonképpen jó jegyeim voltak. Az osztályban hallgattak rám. Ez az osztályfőnöki véleményemnek akkor nagyon rosszul esett. Kétszeresen is. Rosszul esett az osztályfőnöktől és az édesapámtól is. Apám hamarosan megbánta a döntését, és szerencsémre korrigált. Nagyon jó tanuló voltam az ipari tanuló iskolában. Nem szerettem, amit csináltam, de sok dicséretet, pénzjutalmat kaptam, és a mesterem is jó volt. Akkortájt történt, hogy a papámnak, aki fodrász volt, egy kuncaftja mondta, hogy ugyanezt a szakmát elérhetné Miklós

érettségivel, és van itt egy jó szakközépiskola a IX. kerületi Mester utcában, a Fáy András, miért nem adod inkább oda, lesz legalább érettségije. No, akkor a papám azt mondta, hogy akkor hagyjam abba az ipari tanuló iskolát, és menjek a szakközépiskolába.

Összesen hány évet vesztettél?

Általános iskola után egyet és a középiskola után is egyet, mert dolgoztam, és akkor volt még a katonaság, de az utóbbit már előfelvételesként abszolváltam.

Miért pont a jogot választottad, hiszen tanár akartál lenni?

Ebben meghatározó volt egy barátnőm meg egy barátom, akik 1974-ben jogra jelentkeztek. Ők hívták fel a figyelmem arra, hogy ez a szakma nekem is való, jelentkeznem kéne. A felvételi tájékoztatóban foglaltak nagyon felkeltették az érdeklődésemet. A felvételire való felkészülés jelentős változást hozott az életemben. Egyrészt beiratkoztam a TIT magyar és történelem előkészítő tanfolyamára, ahol akkor olyan emberek tanítottak, mint például a történész *Hahn István* vagy az irodalmár *Szegedy-Maszák Mihály*. Azt gondolom, hogy nekik ez a munka akkor keresetkiegészítést jelenthetett, számunkra pedig, akik részt vettünk az előadásaikon, hatalmas szellemi élményt. Volt még valaki, aki a gondolkodásomat alapvetően átformálta és végül elvezetett ahhoz az úthoz, amelyen ma is haladok: egy akkor negyedéves joghallgató, *Erdélyi Zsuzsa*, a neves történész, *Ormos Mária* lánya. Egyébként egy barátom hívta fel Zsuzsára a figyelmemet, aki egyetemistaként újsághirdetésben keresett felvételi előkészítőre jelentkezőket. Zsuzsának akkor a Bástya mozi melletti házában volt egy nagyon hangulatos lakása, ott voltak heti sűrűséggel az óráink. Nemcsak ismereteket, hanem jó könyveket is kaptam tőle. Például *Vercors*-nak *A tenger csendje* című művét vagy *Jorge Semprún* *A nagy utazás* című regényét. Az én környezetemben ilyen könyvek nem nagyon fordultak addig elő.

Hányan voltak a TIT-csoportban?

Az előadásokon sokan voltunk, mintegy 80-100-an, a szemináriumokon csak 10-en, 15-en, azokat már inkább középiskolai tanárok tartották. Heti két óra előadás volt és négy óra szeminárium. Az intenzív tanulás mellett autóvilamossági műszerészként kezdetben sokat és mostoha körülmények között dolgoztam. Mint fiatal, nőtlen embernek mindig nekem szóltak, ha bent kellett maradni. Így teltek a napok, majd összetalálkoztam egy osztálytársammal, és akkor elmondtam, hogy elég rossz körülmények között, tehát a szabadban kell dolgozni hatalmas buszokon, minden olajos, koszos. Ezt hallván hívott abba a műhelybe, ahol ő dolgozott, s ahol meleg volt, és viszonylag kevés munka. November 1-jétől oda mentem. Minden nap kettő után szabad voltam, és tanulhattam a felvételire, ami elsőre sikerült.

Hát elég kanyargós és kalandos út vezetett az egyetemre. Mondd, a történelem iránti érdeklődésed olvasmányok alapján alakult ki?

Ezt egy tanáromnak köszönhetem a szakközépiskolában. Ott nagyon jó magyar- és történelemtanárok voltak.

Lehet, hogy 1956 után büntetésben dolgoztak szakközépiskolában?

Lehet, szinte biztos.

Tehát te ahhoz a korosztályhoz tartozol, amelyik így „profitált” ’56-ból?

Igen, igen.

Milyen volt a gyerekkorod, kik voltak a barátaid? Úgy tudom, hogy néhányukkal ma is tartod a kapcsolatot.

Igen, három sráccal, akivel együtt nőttünk fel, élő a kapcsolatom, ebből egy testvérpár, egy pedig közülük disszidált 1974-ben, mielőtt engem felvettek az egyetemre. Franciaországba ment, de rendszeresen jár haza, és időről időre találkozunk. Zuglóban, egy lakótelepen, a Nagy Lajos király út mögött, a Mogyoródi úton fantasztikus gyerekkorom volt. Az a ház, ahol mi laktunk, az ötvenes évek végén épült, és a környéken úgy hívták, hogy gangos ház, mert ennek a kétemeletes, 90 lakásos háznak nyitott folyosója volt. Állítólag eredetileg munkásszállónak épült, általában másfél szobás, 33 négyzetméteres lakásokkal. Hát én ebben a házban nőttem fel. Meg az udvaron, ahol három gyerekcsoport volt, ezen belül azok, akik a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején születtek, aztán voltak a Ratkó-gyerekek, majd az 1950–56 között születettek. Létszámban és arányban mi voltunk a legtöbb. Voltak még az ’56 után született gyerekek, őket már nem vettük emberszámba, kicsik voltak, velük már nem játszottunk. De a nagyobbakra felnéztünk. A környéken „bolgár zöldséges földek” voltak. Nagy rét, mező, szabad terület, nem volt forgalom, és hát az udvar. Szombaton a felnőtteknek az udvar őrjítő volt, ott nyüzsgött vagy ötven gyerek. Többségünk focizott, a lányok kidobóst játszottak, volt kergetőzés. Nagyon-nagyon élveztük. Igazából ez középiskolás koromig tartott. Akkor a kapcsolatok megszakadtak, kivéve az említett testvérpárt és a külföldre került fiút, de azért nem hagytuk el egymást. 2014-ben ebből az udvari közösségből hárman lettünk 60 évesek, és az egyik közülünk megszervezte, hogy legyen egy közös születésnap. Elmentünk a Mogyoródi úti házba, ahol eléggé kicserélődtek a lakók, a mostaniak gyanúsán nézegették, hogy kik ezek az emberek, akik megjelentek az udvaron. Így tudogattunk egymásról. Kamaszként már a középiskolai osztálytársaimmal barátkoztam. Nagyon szép középiskolai négy évem volt egyébként, egy összetartó osztályközösséggel, két jó osztályfőnökkkel.

Élted és átélted a Pál utcai fiúk életét.

Nagyon beletaláltál, ez a kedvenc olvasmányom, ha nem is olvasom el minden évben, mint azt *Megyési Gusztáv* tette, de meghatározó élmény volt számomra.

Egy ilyen múlttal kerültél be az ELTE-re. Nekem azt mondtad annak idején, hogy meghatott maga az épület és az, hogy te mostantól idetartozol. Ezt tényleg így érezted, vagy én emlékszem rosszul?

Nem, tényleg így éreztem, így érzem ma is. Először is nekünk, fiúknak, sajátos szocializációs közeg volt az a bizonyos tizenegy hónap katonaság. Ott későbbi évfolyamtársaimmal

voltam együtt, de egy kicsit meg is ijedtem. Megismerkedtem ugyanis nálam magabiztosabb, tájékozottabb, értelmiségi szülők gyermekeivel. Végül is többen, akik aztán évfolyamtársak lettünk, még a katonaság ideje alatt jóban lettünk, olyan barátságok születtek, amelyek máig megmaradtak. Ebben nagy szerepe volt a focinak.

Akarsz neveket említeni?

Máig tartó barátok vagyunk *Kálmán Andrással*, aki a filmiparba került, és ma is ott dolgozik, *Bíró Lászlóval*, aki kiváló ügyvéd, aztán *Szabó Vil móssal*, aki egy nagy nemzetközi tanácsadó cég magyarországi ügyvezető igazgatója.

Érdekes, hogy barátaid közül többen nem a jogi pályán haladtak. Hogy ért téged az első évfolyamon a jogdogmatika, a sok történeti tárgy?

Jaj, nagyon nehéz volt! Az első hetekben azt gondoltam, hogy én ezt nem fogom bírni. Emlékszem, hogy egyetemes állam- és jogtörténetből zárthelyi dolgozatot írtunk, és az enyém szégyenszemre hármast ért.

Pedig ebből a tárgyból jó jegy volt az!

Mégis nagyon el voltam keseredve, a középiskolában ilyen tárgyakból soha nem kaptam hármast. Ráadásul tanultam is a zárthelyire, ha nem is túl nagy szorgalommal, mert úgy voltam vele, hogy évközben hagyjanak engem békén, a vizsgaidőszakban úgyis végig tanulni fogok.

Hallgattad az előadásokat?

Igen.

Kik volt a kedvenceid?

Az első évben *Brósz Róbert* és *Bihari Mihály*. Bihari nagy élményt jelentett azoknak, akik a politika iránt érdeklődtek. A politikai berendezkedés élményszerű magyarázatát adta. A felsőbb évfolyamokon nagyon szerettem *Békés Imre*, *Eörsi Gyula*, *Kulcsár Kálmán*, *Schmidt Péter* előadásait.

Mi volt a rokonszenves oktatói viselkedés számotokra?

Döntőnek az adott oktató előadói, szemináriumvezetői teljesítményét tartottuk. Tankörünknek (1-es csoport) szerencséje volt, hiszen olyan szemináriumvezetőket kaptunk, mint például *Kállay István*, *Szalai Éva*, *Süveges Márta*, *Németh János*, *Schlett István*. Olykor hatottak külsőségek is. Így például az, hogy valaki pulóverben adott elő. Máig emlékszem Bihari Mihály pulóvereire, akit a lányok ezért különösen kedveltek. A kapitalizmus politikai gazdaságtanából *Foltyn Ferenc* volt a szemináriumvezetőnk, aki akkor jött vissza ösztöndíjas útról Amerikából. Bejött egy fiatalember farmerben, pulóverben, kihajtott ingben, amelyek nagyon divatosak voltak és olyan dolgokat mondott, amik akkor (1976-ban) hihetetlennek tündek, hogy elhangozhatnak. Néha azt éreztük, hogy provokál. Az egyik barátom mondta is: te, ez a Foltyn vagy ilyen bátor, vagy „mondhatja”.

Bekapcsolódtál vagy valahogy beestél a diákkörünkbe. Mi keltette fel az érdeklődésedet?

Ennek a története megint egy lányhoz kapcsolódik. Csoporttársam volt *Hazai Zsuzsa*, akivel nagyon jóban voltunk. 14 fős volt a csoport, amellyel akkor együtt jártunk vizsgázni. Egyik alkalommal Hazai Zsuzsa kérdezte, hogy nincs-e kedvem bekapcsolódni a kriminológia-diákkör munkájába, ahol ő már elsősként is dolgozott. Bajban volt, utógondozó párja elhagyta a diákkört, és szüksége lenne rám. Így kerültem az első diákköri ülésre.

Kivel találkoztál ott először?

Azt hiszem, veled. Meg is ijedtem.

Miért? Én is farmerben voltam.

Attól nem ijedtem meg. Másodéves voltam, és akkor elég szigorú hangnemben elmondtad a követelményeket. Például azt, hogy az utógondozó munkáról naplót kell vezetni, azt be kell mutatni, ti szakmailag fogjátok értékelni. Na, ekkor újra előjött belőlem a bizonytalanság, hogy tudom-e én ezt csinálni. De felülkerekedett bennem a felismerés, hogy ez nagyon érdekel. Akkor gondoltam először arra, hogy tulajdonképpen ezért jöttem ide. Érdekel a tantárgy, a kriminológia, ráadásul a diákkörben még valami értelmes dolgot is lehet csinálni. Hazai Zsuzsával két srácot kezdtünk utógondozni a tököli fiatalokörök börtönében.

Mikor először beléptél a börtönbe, mit éreztél?

Nyomasztó volt, pedig először Tökölt láttam, később eljutottam Márianosztrára meg egyéb hazai börtönökbe is.

Érezted-e, hogy ezek az emberek éppen bűnhődnek?

Éreztem, de erre mondják, hogy ez nagyon jó kérdés. Ezt folyamatosan még ma is mondani kell magamnak.

Ugye ez a csoport segítőként alakult, és viszonylag kevés szó esett arról, hogy a pártfogoltjaik mit követtek el. Sok volt közöttük az állami gondozott. Az első, a tettek is állami gondozott volt?

Nem, ő tíz percre lakott tőlünk Zuglóban. Volt ott egy vízválasztó, az akkori Pillangó utca. A Pillangó utcáig az alsó középosztály élt, a Pillangó utcában és környékén viszont inkább szegény emberek laktak. Pártfogoltunk egy roma család gyereke volt, ahonnan a papa elment. Édesanyja sokat küszködött, próbálta fenntartani a többgyermekes családot, és hát Janival volt a legtöbb baj.

Jani volt a legidősebb?

Nem, ő volt a második a sorban.

Amikor utógondoztatok, akkor a családban elvárták, elfogadták az általatos nyújtott segítséget, egyáltalán jártatok náluk?

Jártunk, én nagyon sokszor jártam, hiszen közel laktak.

Az anyuka jó néven vette?

Igen, nagyon, nagyon hálás volt.

Az volt a követelmény, hogy a pártfogoltat kint kell várni a börtönkapuban. Mert azt hittük, hogy a szabad életben az első 24 óra a kritikus.

Igen, hajnalban vártuk Janit a szabadulásakor Tökölön, aztán együtt mentünk az anyukájához.

Mit csináltak az első nap?

Segítettünk neki beszerezni minden igazolványt, igazolást a hivataloktól, ezekre a helyekre elkísértük Janit. Utána még vagy három hónapig követtük a sorsát. Egy idő elteltével elmentem az anyukájához, hogy mi történt Janival. Azt mondta, hogy időközben újabb bűncselekményt követett el.

Annak ellenére, hogy csalódás ért, hiszel a kortárssegítésben?

Nagyon, mély meggyőződéssel.

Nem volt kétséged afelől, hogy ilyen fiatalon egy másik fiatalnak képes vagy segíteni, és hallgat rád?

Nem. Elég sok mindenben szoktam kételkedni, de itt nem volt semmi szorongás bennem.

A diákkör összetétele időről időre változott. Amikor te voltál diákkörös, az utógondozáson kívül volt-e más szakmai élményed?

Igen, különösen a szakdolgozatvédések. Akkor a diákkör titkára *Tihanyi Zsuzsa* volt, én másodéves voltam, és meghallgattam egy szakdolgozatvédést. Az előadásmód magával ragadott, és azt mondtam magamban, hogy ha én ilyen dolgot tudnék írni... Ez *Kerecsi Klára* védése volt. Egy évvel később Tihanyi Zsuzsi dolgozatát már én opponáltam.

És akkor a diákkör teljes létszámban jelen volt?

Igen.

Meg kell mondanom, nagyon sokat kellett harcolnom, hogy ez már a hetvenes években így történjen, de ezek szerint nem volt rossz ötlet.

Nem, abszolút nem, sőt.

Lehet, hogy egy-két esetben most is érdemes lenne nyilvános védést szervezni. Diákköri kiránduláson vettél-e részt? Mondtad, hogy jártál Márianosztrán.

Az előbbieken kívül Sopronkőhidán.

Melyek voltak a rivális diákkörök?

A *Hegedüs András* és *Kabódi Csaba* által vezetett büntető eljárásjogi diákkör nem egyszerűen diákkör volt, hanem szakmai klub is, a hallgatók körében nagyon népszerű. Akkor nagyon szerették a hallgatók a magyar jogtörténeti és a polgári jogi diákkört is.

A kriminológia az 1960-as évek végén már nem volt tiltott tudomány. Egy előadásodban úgy fogalmaztál, hogy a bűnözés értelmezésében a hatalmi-ideológiai megközelítést felváltotta a tudományos, és hogy egyensúly jött létre a kriminálszociológiai és a kriminálpszichológiai jellegű kutatások között. Ez már diákként is érzékelhető volt?

Részben. A kriminológia tudásanyaga ugyanis az 1970-es években a tankönyvhöz képest már jóval több volt, és ez az előadásokon derült ki. A hallgatók, amikor megismerkednek egy tárggyal, tudományterülettel, akkor az alapvető eligazodást a tankönyvből szerzik. Ezért a tankönyvnek népszerűnek kellene lennie. Azt éreztem, hogy érdemes az előadásokra eljárni és a diákköri közösséghez tartozni.

Hallgató korodban volt-e alkalmad kriminológiai társasági vagy más szakmai rendezvényeken az egyetemen kívül tevékenykedő olyan szakemberekkel találkozni, beszélgetni, mint például *Szabó András*, *Vermes Miklós*, *Viski László*?

Sajnos Viski Lászlóval nem találkoztam, Vermes Miklós viszont nagy hatással volt rám. Először is, ahogy fogadott, ahogyan szóba állt velem. Azt éreztem, hogy egyenrangú félként beszélget velem, sőt kíváncsi a véleményemre. Akkor írtam a szakdolgozatomat, és konzultáción jártam nála.

Milyen témából írtad a szakdolgozatodat?

A társadalmi mobilitás és a bűnözés összefüggéseiről. Tökölön 78 szabadságvesztését töltő fiatalokorúval készítettem interjút. Majdnem bent laktam a börtönben. Egy nyáron át naponta jöttem-mentem, és ez rengeteg élményt, tapasztalatot jelentett. Nem te voltál a konzulensem, azzal az indokkal, hogy a diákkör miatt túl közeli a kapcsolatunk, ezért nem tudnád objektíven megítélni a munkámat. Témavezetőm így *Tauber István* lett.

Aki éppen ezzel foglalkozott.

Módszertanilag, a kérdőív összeállításában sokat segített. Amikor már láttad, hogy mire készülődöm, összehoztál Vermes Miklóssal, akivel hosszú órákat beszélgettünk végig.

Hogyan védted a disszertációdát, ki volt az opponensed?

Nyilvános védés volt, az opponensem pedig, ha jól emlékszem, *Langó Kati*. Ott volt Vermes Miklós, és te is. Akkor már – Tihanyi Zsuzsi és Kerezsi Klára után – én voltam a diákköri titkár.

Úgy emlékszem, hogy Vermes Miklós nagyon megdicsérte a munkádat.

Meg, és érdemben. Akkor nagyon boldog voltam.

A társadalmi rétegződéssel foglalkoztál, ami azért volt számunkra nagyon érdekes téma, mert a szociológusok szinte velünk egy időben kezdtek ezzel foglalkozni. Úttörő vállalkozás volt a fiatalok körében kutatni ezt a témát. A diploma megszerzése után viszont nem sikerült bekerülnöd a Kriminológia Tanszékre. Én nagyon sokat harcoltam azért, hogy idekerülj. Ha akarsz, beszéljünk erről is.

Nem túl szerencsésen alakultak a dolgok. Egy barátom az akkori Magyar Hírlapnál dolgozott, ahol *Bálint B. András* készített egy sorozatot *Közéleti arcok* címmel. A barátom javasolta, hogy érdemes lenne velem is beszélgetni, mert kollégája megrajzolhatná egy tipikus pályakezdő értelmiségi portréját, aki akkor fiatal házas volt. Bálint arra kérdezett rá, hogy tényleg minden jó volt az egyetemem? Tényleg nincs semmi negatív élményem? A válaszomban, ha jól emlékszem, talán a kari közéletéről mondtam valami negatívot, és utaltam arra, hogy a hallgatók között nem mindenkinek sajátja, hogy a tanulás mellett valami más hasznosat is csinál, ennek ellenére ezek az emberek előbbre jutnak, mint a közösségben gondolkozók. Az interjú szövegét jóváhagytam, majd annak megjelenése után hívtak a dékáni hivatalba, pedig már nem voltam hallgató. Az akkori dékánhelyettes fogadott, aki azt mondta, hogy a dékán nagyon haragszik rám, mert visszamenőleg leminősítettem az egész itt töltött időszakot meg az ELTE jogi karát. Ez azt is jelenti, folytatta, hogy a tanszékre kerüléssel kapcsolatos terv nem valósítható meg. Nagyon megviselt ez a reakció, ez a döntés, hiszen biztosnak tűnt, hogy a végzés után a Kriminológiai Tanszéken folytathatom oktatóként a pályafutásomat. Pár hetes volt a kislányunk, és egyetemista feleségemmel izgultunk, hogy mi is lesz velünk. Szüleim szintén aggódtak, ami teljesen érthető volt azok után, hogy rokkantnyugdíjasként minden tőlük telhető támogatást megadtak, hogy nyugodtan járhassak egyetemre.

Szerencsére akkor már volt egy párhuzamos pályázatom az ügyészségre, mert azt tanácsoltad, hogy tartsak több vasat is a tűzben. A pályázatom sikeres volt, így 1980 nyarán ügyészségi fogalmazó lettem a Fővárosi Főügyészségen. Szakmailag nagyon jó helyre kerültem, a VIII. kerületi ügyészségre, amelynek vezetője *Schäfer Annamária* volt. Sokat tanultam instruktortól, *Friedrich Lajostól*, a fiatal ügyészek, különösen *Turi András* és *Illés Irén* segítettek a beilleszkedésben. 1981 tavaszán azonban *Kratochwill Ferenc* hívott, hogy menjek oktatni Miskolcra, az ott megalakuló új jogi karra. Az ötlet tetszett, a feleségemmel – akinek ugyancsak oktatói állást kínált a kar első vezetője, *Kratochwill tanár úr* – megbeszéltük, hogy elfogadjuk a meghívást.

Profitáltál valamit abból, hogy ügyészségi fogalmazó voltál?

Miskolcon *Horváth Tibor* professzor volt a bűnügyi tanszék alapító vezetője, hozzá tartozott a büntetőjog, a kriminológia, a büntető eljárásjog és a kriminalisztika. Tudta, hogy én kriminológus érdeklődésű vagyok, de azt mondta, hogy nem baj, először végig kell tanítanod a büntetőjogot, utána majd foglalkozhatsz a kriminológiával. Szerintem akkor azt remélte, hogy a kriminológia a reformok következtében eltűnik a tantervből. Az első két évben így büntetőjogot kellett tanítanom, és ott nagyon jól jött az, hogy voltam ügyészségi fogalmazó, a tárgy további oktatása szempontjából pedig, hogy bírói-ügyészi szakvizsgát tettem. Ami-

kor 2004-ben az ELTE-re kerültem, és még több időm és energiám volt, jeleztem *Gellér Baláznak*, a Büntetőjogi Tanszék vezetőjének, hogy szeretnék büntetőjogot is tanítani. Kaptam is egy csoportot, amit végig vittem. Nagyon jó emlékeim vannak erről a két évről.

Mi motiválta a fiatalkori bűnözés iránti érdeklődésedet? Ezt a társadalmi jelenséget abban az időben már tekintélyes szakemberek (*Huszár Tibor, Szabó András, Vigh József, Molnár József*) munkáiból ismerhette a szakmai közönség.

A szakdolgozatra készülve az általuk írt könyveket elolvastam. Mindegyikben találtam olyan gondolatokat, amelyek nagyon megfogtak. Mégis úgy éreztem, hogy ezek a monográfiák már nem a 80-as évekről szólnak, és ezt a korosztályt én jobban ismerem. Már a szakdolgozat írása közben fölkelte az érdeklődésemet a társadalmi egyenlőtlenség, az, ahogyan nyílik az olló az egyes rétegek között. Vigh József még arról írt, hogy a szocializmusban is vannak társadalmi ellentmondások, amelyek hozzájárulnak a fiatalkori bűnözés reprodukciójához.¹ Te a *Valóságban* már a hátrányos helyzet és a bűnözés összefüggéseivel foglalkozó tanulmányt publikáltál.² Emlékeztem azokra az esetekre is, amelyek korábban a környezetemben fordultak elő. Ezek motívuma pusztán a vagánykodás volt, és a viselkedés egy meghatározott szubkultúrához kötődött.

Személyesen élted át, hogy fiatalkorban milyen vékony mezsgye van a rosszalkodás és a bűncselekmény elkövetése között. Utógondozó munkádban is észlelhetted ugyanezt. Monográfiádban jogdogmatikai megállapításokat is tettél.³ Nem egyszerűen egy módszertanilag nagyon megalapozott empirikus kutatás eredményeit tetted közzé, hanem kriminálpolitikai összefüggéseket is feltártál. Most miért tartod fontosnak a fiatalok önálló büntető igazságszolgáltatását? A magyar büntetőpolitika 1908-ban, majd 1913-ban alapozta meg a fiatalkorúak különleges szakismeretet igénylő igazságügyi rendszerét. Ez mára sajnos csak nyomokban létezik. Szerinted milyen kriminálpolitikai következményei lesznek ennek a folyamatnak?

Azon túl, amit már elmondtam, igen nagy hatással volt rám az 1908. évi büntető novella (I. Bn.) és az azt követő 1913. évi VII. törvénycikk a fiatalkorúak bíróságáról. Az I. Bn.-t⁴ tartalmazó *Corpus Juris Hungarici* vonatkozó kiadása⁵ ott van a könyvtárban. Végigolvastam a törvény indokolását, a kapcsolódó anyagokat. Ezek kiváló dokumentumok, mert a parlamenti bizottságok és a plenáris ülés vitaanyaga is teljes egészében megismerhető. A korabeli felfogásban világosan kifejezésre jutott az a felismerés, hogy a fiatalkorúak nem ugyanazzal az érettséggel, felelősséggel és személyiséggel rendelkeznek, mint a felnőttek. Ha pedig így van, akkor ezt deklarálni kell a büntetőjogi felelősség- és szankciórendszerben.

¹ VIGH József: *Fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Budapest, 1964.

² GÖNCZÖL Katalin: A hátrányos helyzet és a bűnözés. *Valóság*, (1982) 8., 61–72. o.

³ LÉVAY Miklós: *Kábítószerek és bűnözés. Elméleti kérdések és a hazai helyzet*. Budapest, 1992. 270. o.

⁴ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

⁵ *Corpus Juris Hungarici* – Magyar Törvénytar, 1909.

Én máig érvényesnek tartom *Franz von Lisztnek* azt a tételét, amely a javíthatók körébe sorolja a fiatalkorúakat. Liszt szerint a velük szemben történő büntetőjogi beavatkozásnak, a szankciórendszernek a legfontosabb célja a javítási szándék, eszköze pedig a nevelés. A fiatalkorúak és felnőttek közötti különbség azonban nemcsak a személyiségfejlődésben nyilvánul meg, hanem a fiatalkorúak körében érvényesülő szociális egyenlőtlenségben is. Az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők körében a világon mindenütt felülreprezentáltak a szegények és a kisebbséghez tartozók, miközben biztos vagyok abban, hogy a fiatalkori devianciák előfordulásában ez már nem igaz. A bűnügyi statisztikákból hiányoznak a jobb módú és a többségi társadalomhoz tartozó fiatalok „botlásai”. Ha ez így van, akkor legalább a büntetés tartama alatt biztosítani kell számukra a szocializációs defektusok korrekcióját vagy éppen a reszocializációt. Ebben az értelemben a célra kiképzett hivatásos pártfogó felügyelőknek és a büntetés-végrehajtásban dolgozó nevelőknek lenne szerepük.

Hiszel abban, hogy egy meghatározott életkor fölött bűn következmény nélkül nem maradhat? De abban is, hogy különleges szakértelem kell ahhoz, hogy a fiatalkorúak bűnhődése megvalósuljon?

Igen, a nyomozástól a büntetés-végrehajtáson át az utógondozásig.

Tehát szerinted a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntető igazságszolgáltatásának önálló rendszerben kell működnie? Olyan büntetőpolitikára van szükség, amely nálunk, főleg *Balogh Jenő* munkásságának eredményeként, a 20. század elején már megvalósult?

Igen. Jelentősége van annak, hogy a büntetőeljárásban közreműködők különleges szakértelemmel rendelkezzenek a nyomozásban, a vádképviseletben, a bíróságon és a büntetés-végrehajtásban. A javítóintézetekben is komoly szakmai követelményeknek kell megfelelni az ott dolgozóknak. A minimális elvárás pedig az, hogy ne kerülhessen fiatalkorú a felnőtt korúval ugyanabba a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Milyen következményét látod annak, hogy ezt a rendszert nálunk szépen lassan leépítették?

Ez elég aggasztó, de a jogszabályok szintjén még megvan a fiatalkorúak büntetőpolitikája, gondolok itt különösen az új, 2017. évi büntetőeljárásról szóló *XCV. fejezetére*.

Megfelelünk még az ENSZ gyermekjogi egyezménye elvárásainak?

Nem vagyok annyira jártas a mindennapi gyakorlatban, de azt tudom, hogy az ügyészség még tartja a frontot, ott még van külön gyermek- és fiatalkorúak osztálya vagy részlege. Ahol sajnos valami elromlott 2011-ben, az a bíróság. Nagyon jónak tartom, hogy van fiatalkorúak büntetőjogi szakjogász képzése. Mivel az esetek jó részében a végső szót a bíróságnak kell mondania, nekik mindenképpen rendelkezniük kellene ezzel a képzéssel.

Hogyan fogalmazná meg a fiatalkorú elkövetők reszocializációjának lényegét? Hiszel-e pszichológiai beavatkozások hatékonyságában? Vagy a hangsúly inkább a társadalmi integrációhoz feltétlenül szükséges praktikus tudáshiányok, készségek pótlásán van?

Hosszabb távon az utóbbin van a hangsúly. Szükség van a hatékonyan működő, fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogó felügyeleti rendszerre, amely eredményes lehet a továbbtanulás szervezésében, a munkahely megszerzésében vagy éppen a speciális programok kínálatában. Nagy élmény volt Angliában, amikor azzal szembesültünk, hogy ott működnek erre a feladatra specializálódott NGO-k. A civil szféra sokat fejlődött Magyarországon, de érdekes módon nem a büntető igazságszolgáltatás területén.

Volt-e módod az 1990-es években a kutatási tapasztalataid szakmapolitikai hasznosítására a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálatban?

Ez jelentős szakmai élményem volt. Az ENSZ gyermekjogi egyezményének a magyarországi átültetése érdekében létrejött egy szakmai bizottság, a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat égisze alatt. A szakmai bizottság vezetője *Frenyó V. László*, az Állatorvostudományi Egyetem akkori rektora és *Edvi Péter*, a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat vezetője volt. Akkor már publikáltam a fiatalkorúak büntetőjogáról, bűnözéséről, így meghívtak ebbe a bizottságba. Maig nagy becsben tartom az ott szerzett tapasztalatokat, élményeket. Jó volt együtt dolgozni, gondolkodni a gyerekvédőkkel, a gyermekorvosokkal, a pedagógusokkal. A bizottság feladata az volt, hogy átalakítsa a hazai gyermekvédelmi rendszert, valamint a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerét, annak érdekében, hogy az megfeleljen az ENSZ gyermekjogi egyezménye követelményeinek. Én a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatos anyag felelőse voltam, a tervezet elkészítésében szabad kezet kaptam. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának reformjáról írtam egy nagy szakértői anyagot, amelynek során nemcsak az egyezményt, hanem az *ENSZ tárgykörre vonatkozó pekingi szabályok* című dokumentum előírásait is figyelembe vettem. Nagyon emlékezetes siker volt ennek az anyagnak a nyilvános vitája, a bizottsági megítélése, a kollégák fogadtatása. A büntetőpolitika képviselői kevésbé voltak lelkesek, akkor sem ezt tartották a kriminálpolitika legfontosabb feladatának. Az 1993-as Btk.-módosításban viszont láttam, hogy annak, amit leírtam, volt bizonyos fogantatja. A fiatalkorúak körében a vádelhalasztás intézményét akkor vezették be Magyarországon.

Sokat és alaposan foglalkoztál a kábítószer-bűnözéssel. A könyvedben megjelent, általában megalkotott tipológiát akár alkalmazhatta is a korabeli szakpolitika. Volt-e módod a szakmai munkára a kábítószerügyi tárcaközi bizottságban, hatottál-e az első magyar drogstratégiára?

1997-ben az Országgyűlés létrehozott egy kábítószerügyi tárcaközi bizottságot *Juhász Gábornak*, az MSZP országgyűlési képviselőjének a vezetésével. Ebbe a bizottságba felkértek szakértőnek. Aztán végül is úgy alakult, hogy a szakértői stáb munkáját én fogtam össze, a tervezeteket is én készítettem. Sokat segített *Frech Ágnes* bírónő. *Juhász Gábor* jól vezette ezt a testületet, és fontosnak tartotta azt, hogy ez a bizottság letegyen valamit az asztalra.

El is készítettünk egy terjedelmes jelentést, amelyre később az első magyar kábítószer-stratégia készítői hivatkoztak. Én úgy érzem, alaposan merítettek is belőle. Amúgy az ország első kábítószer-stratégiáját az első Fidesz-kormány alatt fogadták el. Ez színvonalas szakmai dokumentum volt.⁶

Mi volt a véleményed ennek a stratégiának a megvalósításáról? Különösen a központi és helyi drogkoordinációs bizottságokról?

Topolánszky Ákos és Felvinczi Katalin, valamint a rendőrségen dolgozó bűnmegelőzési szakemberek vezették ezt a munkát, amelynek azonban fokozatosan elhalványult a segítő és a közösségi jellege. Azt éreztem, hogy kezd elfelejtődni egyrészt az, hogy az együttműködés tárcaközi, másrészt az, hogy drogprobléma nem tartozik rendőrségi hatáskörbe. Az idők folyamán fokozatosan csúszott az ügy és az eljárás a rendőrhatalom felé. Nem kezelték feltétlenül bűnüldözési feladatként, de kifejezték azt, hogy a drogproblémának igazán jó helye a rendőrségnél van. A stratégiai irányítás és a megyei tárcaközi bizottságok túlzottan adminisztratív módon és bürokratikusán működtek. A valódi szakértők lassan ezekből a testületekből ki is maradtak.

Érezted-e már ekkor is azt, hogy a gyermekvédelmi szakma igyekszik megszabadulni a magatartási veszélyzónába került, problémás gyermekektől és fiataloktól, és inkább a szociális rászorultakra kívánt összpontosítani?

Igen, emiatt vállaltam munkát a FICE-ben,⁷ a nevelőotthonban nevelkedett gyermekek nemzetközi szervezetének magyar tagozatában. Így folyamatosan megmaradt a kapcsolatom a gyermekvédelemmel. Ott is azt képviseltem, hogy a gyermekvédelem rendszerén belül, de elkülönült intézetekben kell szakszerűen foglalkozni a még nem bűnelkövető, de már magatartási problémákkal küszködő gyermekkel.

Már az 1990-es években megjelent a nemzetközi dokumentumokban a fiatal felnőtt korú – 18–21/24 éves – elkövetőkkel való speciális foglalkozás. A hazai szakirodalomban te és Váradi Erika is foglalkoztatok ezzel a kérdéssel. Mi a véleményed, manapság mennyire aktuális ez a kérdés Magyarországon?

Inkább megoldandó kérdésnek és megvalósítandó feladatnak tartom. Nagyobb jelentőségű szakmai kérdésnek, mint a felelősségi korhatár leszállítását. Ebben a német megoldás mellett voksolok, mert azt tartom szakmailag megalapozottnak. Németországban a 18 és 21 évesek körében úgy rendelkezik a fiatalkorúakról szóló törvény, hogy az elkövetett cselekmény jellemzője (a cselekmény a fiatalkorúakra vagy a felnőttekre jellemző-e inkább) alap-

---

⁶ Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására. A Kormány kábítószer-ellenes stratégiájának koncepcionális alapjai. Az anyagot a Kormány 2000. július 4-én, az Országgyűlés 2000. december 5-én fogadta el.

⁷ 1948-ban az UNESCO támogatásával alapították a FICE-t, a családon kívüli nevelés – különösen a nevelőotthoni nevelés – minden progresszív törekvését felkaroló és népszerűsítő nemzetközi szakmai szervezetét (<http://www.fice.hu/>).

ján kell eldönteni a bírónak, hogy nevelő jellegű szankciót alkalmaz vagy a felnőttekre vonatkozót.

1981-ben a miskolci jogakadémia késői utódjaként, hosszú szakmai előkészítő munkálatok után megalakult az NME Állam- és Jogtudományi Kar. Feleségeddel, Fazekas Judittal alapító oktatói voltatok az új intézménynek. Fiatalok voltatok, rövidesen lakás kaptatok, és ezt követően 23 évet töltöttél oktatóként Miskolcon. Itt lettél tanársegéd, adjunktus, docens, egyetemi tanár, később intézeti igazgató, majd dékán. Nem csoda, hogy kötődöttél Miskolchoz, pedig ízig-vérig pesti srác voltál. A szakmai sikereken kívül mi volt vonzó ebben a városban? Miért volt olyan nehéz az elszakadás akkor, amikor már Budapesthez kötött minden?

Visszatekintve is azt gondolom, hogy nagyon jó döntés volt Miskolcra menni. *Stipta István* alapító kollégám megírta a kar történetét. Ebből is kiderül, hogy többünk számára a szakmai pálya alakulásában jelentős volt a miskolci indulás. A miskolci jogi kar sikerének háttérben biztosan ott volt az, hogy nem utazó oktatókból állt a tanári kar, hanem mindenki lakást kapott. Folyamatosan alakult ki az a stabil oktatói gárda, amely életkortól függetlenül bizonyítani akart. Az, hogy mi, lényegében pályakezdők, bizonyítani akartunk, természetes. A nálam kicsit idősebbek, mint például *Szabó Miklós* vagy *Stipta István* jogalkalmazói munkájukat cserélték el egyetemi oktatói státusra, hogy alapvetően elméleti érdeklődésüknek megfelelően, végre kutathassanak, taníthassanak. A vezető oktatókban is érezhetően élt bizonyítási vágy. Tanszékvezetőknek, *Horváth Tibornak* például elég nehéz dolga volt az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében *Viski László*, *Szabó András*, *Wiener A. Imre* és *Vermes Miklós* főnökeként. Miskolcon felszabadult a nyomás alól, és egy új, zömmel fiatalokból álló műhely vezetője lehetett. Gondolj bele, hogy a szakmában nemsokára mit jelentett *Görgényi Ilona*, *Farkas Ákos*, *Róth Erika*, *Váradi Erika*, *Gula József* és *Sántha Ferenc* neve. *Horváth Tibor* számára is egy új, alkotó folyamat kezdődött.

Nagyon hamar bekövetkezett az, hogy a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete lett ezen a téren az ország legjobb műhelye.

Ehhez mindenekelőtt az kellett, hogy az ÁJK-t a többi kar elfogadja, befogadja. Sok segítséget kaptunk az egyetem vezetőségétől. Kezdetben volt egy kis feszültség, el kellett dönteni azt, hogy anyagilag milyen mértékben támogassa az egyetem a jogi kart, ami nem produkált bevételt. A műszaki karok akkor az úgynevezett KK-munkából jelentős anyagi támogatáshoz jutottak.

***Czibere Tibor* a kar megalapítását követően meghívta az alapítással megbízott bizottságot az egyetemi tanács ülésére, és ott kijelentette, hogy a Miskolci Egyetem (akkori nevén Nehézipari Műszaki Egyetem) anyagilag is megengedheti magának azt, hogy eltartson egy jogi kart.**

A rektori vezetésnek ez a hozzáállása kellett ahhoz, hogy megszilárdult a kar helyzete, és viszonylag rövid idő alatt a jogászképzés elismert intézményévé váltunk. Persze ez nem

történhetett volna meg, ha a maga területén nem végez mindenki intenzív munkát, egyúttal nem jön létre egy viszonylag szoros kapcsolat a munkatársak között.

Fokozatosan barátságok alakultak ki. A kar oktató és nem oktató dolgozói az 1980-as évek második feléig családostul minden évben elmentek két napra Hollóstatőre, az egyetem vendégházába. Ennek fontos összetartó ereje volt. Tudtunk egymás családjáról, láttuk, ahogy a gyerekeink mennek óvodába, iskolába... Horváth professzor úr a kezdeti időkben rendszeresen meghívta a tanszék munkatársait a lakásukra, egy teára, később vacsorára.

Értem, de mi volt az a motiváló erő, ki volt itt a mester, vagy továbbra is ragaszkodtatok a régi szakmai kapcsolatokhoz, benne maradtatok az országos vérkeringésben?

Én azért benne maradtam a régi kapcsolati világomban is, mint ahogy ez másokra szintén jellemző volt. Számomra rengeteget jelentett a *Magyar Kriminológiai Társaság*, amelynek abban az időben titkára voltam. Így a mi kettőnk kapcsolata sem szakadt meg. A társaságban annak idején gyakoribbak voltak a rendezvények, több kiadvány jelent meg. Akkoriban a társaságnak 300 aktív tagja volt, pedig az országban nem volt 300 kriminológus. Az MKT az 1980-as és 1990-es években a büntetőpolitika és a bűnügyi tudományok egyetlen működő hazai fóruma volt. Ami a mestert illeti, Horváth Tiborral sajátos volt a viszonyom, ő ugyanis – ahogyan erre már utaltam – nem tartotta sokra a kriminológiát. Ráadásul nagy volt a különbség közöttünk. Lényegében azonos korosztályt képviseltünk Farkas Ákossal, aki egy évvel később került oda, és Görgényi Ilonával, aki 1983-ban jött a tanszékre. Később belépett hozzánk Szűk László, aki egyik napról a másikra otthagya az ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékét. Szűk László érkezése változást hozott a tanszéki személyi viszonyokban. Jó barátok lettek Tiborral, akivel életkorban is közelebb álltak egymáshoz. A két ember nagyon egymásra talált, és ettől kezdve Laci volt a közvetítőnk. Aztán, ahogy elment Miskolcra, Horváth Tibor is jobban nyitott felénk. Az irántam való érdeklődése akkor alakult ki igazán, amikor elkezdtem publikálni. Ezt követően közösen szerkesztettük a kriminológiai szakirodalom-gyűjteményt, amely 1990-ben jelent meg.⁸ Életem első külföldi tanulmányútja 1985-ben egy háromhetes lengyelországi tanulmányút volt, és Horváth Tibor javasolta azokat a helyeket, amelyeket érdemes meglátogatni. Őrát nem hagyhattunk ki, ebben nagyon szigorú volt. Amikor eredményesen nyelvvizsgáztunk, akkor azt értékelte, a szakvizsgát kevésbé. Tiborral azután kerültem igazán jó viszonyba, hogy nyugdíjba ment. Többször meglátogattam, akkor éreztem, főleg az alkotmánybíróági határozatokkal kapcsolatban, hogy értékeli, amit csinálok.

Igen sok PhD-hallgatótok volt. Sikeres, jó hangulatú szakmai vitákat, nemzetközi rendezvényeket rendeztetek, mások mellett a Nemzetközi Kriminológiai Társaság regionális konferenciáját. Ez a motiváltság nyilván a bennetek levő energiából táplálkozott és

---

⁸ HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS: *Kriminológiai szakirodalom-gyűjtemény I–II. Válogatás a magyar kriminológiai irodalomból*. Budapest, 1990.

abból az anyagi támogatásból, amit a Miskolci Egyetemtől kaptatok. Fel tudod-e idézni azt a fiatalos lendületet, ami akkor az egész szakmára kihatott?

Görgényi Ilona, Farkas Ákos meg én azt éreztük, hogy az előre lépéshez szükséges soron következő feladatokat teljesítenünk kell. Ápolni kell a nemzetközi kapcsolatokat, erre ekkor már bőven volt lehetőség. Az egyetem támogatása is nagyon fontos volt. Minden jelentős szakmai konferencián jelen lehettünk, a hozzánk meghívott kollégák előadói díjat kaptak. A négy rektor, Czibere Tibor, *Kovács Ferenc, Farkas Ottó és Besenyei Lajos*, továbbá a Kar aktuális dékánjai, Kratochwill Ferenc, Horváth Tibor, *Novotni Zoltán, Kalas Tibor* minden kezdeményezésünk mellé állt. Számomra nagy örömet jelentett, hogy dékánként segíteni tudtam a Nemzetközi Kriminológiai Társaság említett, 2003. évi regionális konferenciájának megrendezését.

A tehetséggondozásban is élen jártál, 16 védett PhD-hallgatód van. Miskolcon még produktívabb voltál, mint később. Honnan jött ott az utánpótlás?

Egy idő múlva tudomásul kellett venni, hogy már nem mi vagyunk a fiatalok. Ettől kezdve nagyon figyeltünk a tehetséges, érdeklődő hallgatókra. Nagyon jól működött a konzulens-rendszer az évfolyamdolgozatnál, a TDK-dolgozatnál, szakdolgozatoknál és Miskolcon is rendeztünk rendszeresen TDK-konferenciát. Szerencsére az új generáció tagjai is ambiciózusak voltak, így Róth Erika, Váradi Erika, *Gula József, Sántha Ferenc, Jacsó Judit, Fogarassy Edit*. Edit aztán elment az ombudsmani hivatalba, de a többiek a kar oktatói lettek. Hajtott bennünket az is, hogy minden tárgyra legyen elég oktató. A létszám emelkedésével mi is jobban tudtunk mozogni a szakmában. Már nem egyetlen feladatunk volt az oktatás, hanem vállalhattunk különböző szakmai munkákat, szabadabban mehettünk külföldre. Taníthattunk büntetés-végrehajtási jogot, Horváth Tibor ezt komolyan ambicionálta. Ennek köszönhetően került a tanszékre *Lőrincz József*. Vezető gyakorlati szakemberek is tartottak nálunk órákat, ami csökkentette az óraterheinket.

2004-ben nehéz szívvel hagytad ott Miskolcot.

Judit a 2002-es választások után az Igazságügyi Minisztériumba, *Miskolci Bodnár Péter* a versenytanácsához, *Kovács Péter* a Pázmányra, illetőleg a Külügyminisztériumba került. Én nagyon jól éreztem magam az egyetemen és a városban is, 2004. június 30-ig pedig tartott a dékáni mandátumom. Mindezek ellenére, amikor 2004-ben adódott a lehetőség, hogy visszajöhetek az ELTE ÁJK-ra, akkor elég rövid gondolkodás után mondtam igent az invitálásra, amelynek az ötlete, ha jól tudom, tőled származott. Először részfoglalkozásban, majd a dékáni mandátumom lejárta után, 2004. július 1-jétől teljes állású oktatóként jöttem az ELTE-re. A döntésemben személyes tényező is szerepet játszott, ekkor a szüleim már idősek voltak és betegek, szerettem volna a közelükben lenni. De hát akkor még nem költöztünk Budapestre, jó darabig ingáztunk.

1991-ben fél évig voltál ösztöndíjas az Egyesült Államokban, 1993–94-ben egy évig ismét Amerikában voltál tanulmányúton. Személyes kapcsolatod volt *Marvin Wolfgang*

intézetigazgató professzorral, később pedig Gerhard Muellerrel és Freda Adlerrel, a híres kriminológus házaspárral. Ők mindig szívesen és sokat segítettek a magyar kutatóknak a számukra idegen környezetben. Viski László és Molnár József is hálás volt baráti támogatásukért. Neked milyen szakmai élményt, tudásgyarapodást jelentettek az amerikai tapasztalatok?

Lengyelország után rendszeresen külföldre jártam, minden második évben, hosszabb időre. Voltunk együtt Judittal, meg külön is. A megpályázott ösztöndíj az IREX volt, amelyet az Egyesült Államokban a volt szocialista országok fiatal kutatói számára hoztak létre. 1990-ben Budapesten járt *Albert J. Reiss*, a híres amerikai professzor, aki veled együtt azt tanácsolta, hogy Marvin Wolfgang intézetébe menjek Philadelphiába, amely longitudinális vizsgálataival lett híres. Ez az intézet valamikor a kriminológia egyik vezető műhelye volt, de 1991-re, mire megérkeztem, ennek a korszaknak már vége lett. Marvin Wolfgang idős ember volt, de még fakultatív kurzust tartott kriminológiából, ahová az egyetem összes karáról jelentkeztek. Bejártam az óráira, ahol lehetett tanulni. Emlékszem, hogy *Lombrosoról* úgy beszélt, mint a kriminológia első nagy személyiségéről, mert az olasz kriminológus mérések alapján törvényszerűségeket állapított meg. Ettől kezdve szerinte a kriminológia a természettudományokkal vette fel a versenyt. Wolfgang megismertetett *William Lauferrel*, aki már az első találkozáskor a kezembe adta 1991-ben kiadott első tankönyvüket, amit Freda Adlerrel és Gerhard Muellerrel írt.⁹ Elolvastam, és úgy éreztem, mintha Amerikában elvégeztem volna egy mesterszakot. A többlettudás mellett hatott rám az új szemlélet és az újszerű oktatási stílus. Laufernek köszönhetően abban az évben eljutottam San Franciscóba, az Amerikai Kriminológiai Társaság kongresszusára, ott megismertetett Gerhard Muellerrel. Amikor Judit Fulbright-ösztöndíjának köszönhetően második alkalommal voltam Amerikában, a *Rutgers University School of Criminology and Criminal Justice* intézményében, Gerhard Mueller volt a mentorom. A szakma egyik legnagyobb könyvtára is itt van, ott töltöttem a legtöbb időt. Mueller végig figyelemmel kísérte a munkámat, programokat kezdeményezett, ott voltam az óráin, részt vettem a konzultációin. Az egyik alkalommal megmutatta a tankönyvük új változatának japán kiadását, ami éppen akkor jelent meg. Arra gondoltam, hogy ezt jó lenne itthon is megjelentetni. Erre *Gyurgyák János*, az Osiris tulajdonosa vállalkozott, a kiadást pedig a felejtetetlen szerkesztő, *Gábor Luca* gondozta.¹⁰ Mueller éppen Budapesten tartózkodott nem sokkal a magyar változat megjelenését követően, és mindketőnk nagy örömeére jelen volt a könyv bemutatóján.

Mennyire sikerült az amerikai életformát követni, megszokni?

Ez a második alkalom minden szempontból ideális volt. Megengedhettük magunknak, hogy autót vegyünk, anélkül nem is éltünk volna meg. A kislányunk ott járta ki a nyolcadikat, és jól érezte magát. Érdekesnek tartottuk az amerikaiak mentalitását, például azt, hogy az említett személyeken kívül mások különösebben nem foglalkoztak velünk, aztán egyszer csak

---

⁹ ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S.: *Criminology*. New York, 1991.

¹⁰ ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S.: *Kriminológia*. Budapest, 2000.

meghívtak magukhoz vacsorára. Ez olykor nem is a személynek szólt, hanem annak, hogy egy távoli ismeretlen országból jöttünk.

1996-ban fél évet a Leuveni Katolikus Egyetemen töltöttél. Akkortájt sokat emlegetted Françoise Tulkens professzor asszonnyal való szakmai kapcsolatodat. Neki milyen hatása volt a munkásságodra?

Tulkens kriminológiát és büntetőjogot tanított, foglalkozott a büntetőhatalom, a büntető igazságszolgáltatás alapjogi korlátaival. Ezek a kérdések akkor már nálunk is napirenden voltak. Tulkens *Luck Hulsmann*al és *Nils Christie*-vel állt vitában, az egyik az abolicionizmus márkáns képviselője volt, a másik a radikális irányzat „fejedelme”. A professzor asszony hozzájuk képest a megtestesült (jogi) józanság volt, nem véletlenül választották később az Emberi Jogok Európai Bíróságának bírójává.

Életednek ebben a szakaszában többször voltál Németországban és Nagy-Britanniában. 2004-ig a magyar kriminológusokat a nyugati demokráciákban a tenyerén hordozta a szakma. Szerinted képesek voltunk az összegyűjtött tudásmennyiséget idehaza hasznosítani? Aprópénzre tudtuk váltani azt a tudást, gyakorlati ismeretet, amit akkor bőséggel adtak át nekünk?

Szerintem igen. Ezek az országok jogállamok. Azt tapasztalhattuk meg, hogy miként alakítják arrafelé a kriminálpolitikát, hogy mit jelent a résztvevők közötti párbeszéd, a szakmaközi együttműködés. Ennek köszönhetően felkészülten vehettünk részt a hazai vitákban. Ismertük azoknak az intézményeknek a működését, amelyeknek csak csirái voltak meg a hazai kriminálpolitikában, gondolok itt például a pártfogói felügyelet szerepére a bűnismétlés megelőzésében. Megismertük azt is, hogy a kriminológia nemcsak tudomány, hanem szakma is. Beláttuk azt, hogy ha Magyarországon a kriminológiát magasabb szintre akarjuk emelni, ha szakmaként akarjuk elismertetni, akkor olyanfajta kriminológusképzésre van szükség, amelyet Nagy-Britanniában, Hollandiában, Németországban vagy Belgiumban láttunk. A megszerzett gyakorlati tapasztalatokkal másképpen olvastuk a szakirodalmat. Nem véletlenül vittek végig Angliában a rendőrfőosztálytól a pártfogói felügyelőig a büntetőeljárás minden intézményén. Az angliai tanulmányút végén egyébként vizsgázni kellett a tanultakból, ami nem volt éppen egyszerű.

Miközben jártad a világot, egyre nagyobb érdeklődést mutattál a kriminológia hazai múltja iránt. Tevékenyen közreműködtél abban, hogy a Magyar Kriminológiai Társaság kiadványában, a *Kriminológiai Közlemények* különszámában megjelenjenek Vámbéry Ruzstem, Balogh Jenő, Hacker Ervin, Irk Albert válogatott tanulmányai. Akkor, amikor kinyílt számunkra a szakmai horizont, késztetést éreztél a visszapillantásra is. Ez a fiatalabb nemzedékekre nem jellemző. Mi motiválta a szakmai múltunk iránti máig tartó érdeklődésedet?

Számomra a meghatározó élmény a Vámbéry-kötet megismerése volt. Meglepett, hogy egy tudós nyolcvan évvel ezelőtt milyen szakmai műveltséggel elemezte a kriminológiai jelen-

ségeket. Később Horváth Tiborral együtt szerkesztettük a kriminológiai szakirodalomgyűjteményt, ekkor is kincsekre bukkantam. 1991-ben elolvastam az általad írt *Bűnös szegényeket*,¹¹ amelynek egyik fejezetében bemutatod, hogy a polgári liberális államban ki, mit írt a szegényekkel való bánásmódról. Ekkor megint az volt az érzésem, hogy ezek a szakemberek akkor már szinte mindent tudtak. A rendszerváltozás időszaka így számomra kétfelé nyílt ki, egyfelől a magyar múlt, másfelől a fejlett demokráciák felé. Farkas Ákos fedezte föl Miskolcon, hogy van egy szekrény, amelyben több száz, ha nem ezer dia van, amelyet Hacker Ervin készített a korabeli börtönökről. Aztán egyszer a kezembe került a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről 1910-ben írott Hacker Ervin-tanulmány. Bámultam, hogy annak idején miért volt ez aktuális Hacker Ervin számára? Úgy éreztem, hogy most valami olyan korszak következik, amely jobban hasonlít a dualizmusra, mint amelyben korábban éltünk.

Akkor minek tulajdonítod azt, hogy a mai fiatal kutatókat ez nem érdekli?

Nem tudok rá magyarázatot. Amint arra sem, hogy nem tudjuk, mi történik a szomszédos országokban. 1990 előtt kötelező volt követni a közép-európai országokban zajló folyamatokat, ezért gyakran érintkeztünk ottani kollégáinkkal. Most pedig nem tudunk róluk szinte semmit.

Pályafutásod során 16 PhD-hallgató útját egyengetted a sikeres védésig. Mi a titkod? Hogyan tudod önálló alkotómunkára motiválni azokat, akik téged választanak mestereiknek?

Nem akarok álszerény lenni, talán van bennem egy adag oktatói elhivatottság. Az oktatás számomra a legszilárdabb pont. Igyekszem a lehető legjobban és legérdekesebben előadni a korszerű tudásanyagot. Egyébként hálás témákkal foglalkozom, tehát olyanokkal, amelyek könnyen fölkeltek az érdeklődést, ilyen például a fiatalkori bűnözés vagy a kábítószer-bűnözés. De olyan eset is előfordul, hogy megkeres egy hallgató és mond valamilyen témát, amit rendszerint elfogadok. Nem nagyon szelektálok. Ebben benne van persze az is, hogy sokkal többen nem jelentkeznek, mint ahányan fölvételt nyernek, és még kevesebben, akik teljesítenek is. Talán szerencsém is van. Olyan elhivatott hallgatókat sikerült megnyerni, akiknek fontos volt a PhD-fokozat megszerzése, mint például az ELTE-s hallgatóim közül *Inzelt Évának* vagy *Szabó Juditnak*.

A folyamatos társas együttműködés néha nagyon nehéz. Mennyire vagy szigorú tanár?

Az eddigi hallgatóim nagyon igényesek voltak. Például most *Dési Ádám*. Én is intenzíven és sokáig foglalkoztam a kábítószeres bűnözéssel, de most néha rácsodálkozom arra, amit Ádám módszertanban produkál. Vagy például *Párkányi Eszter*, aki újfajta megközelítéssel dolgozta fel a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezéseket és egyes országok kriminálpolitikai megoldásainak összehasonlítását. Itt is tiszteletben kellett tartanom a szerző szakmai szu-

---

¹¹ GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*. Budapest, 1991.

renitását, ezen belül nyújtottam a munkájához segítséget. Amióta a tanszéken vagyok, a tanszék többi oktatója is sokat foglalkozik PhD-hallgatókkal.

2007–2016 között az Alkotmánybíróság tagja voltál, ahol nehéz időkben meggyőződéssel képviselted a jogállami, emberi jogi értékeket. Barátaid, kollégáid büszkék voltak rád. Bírói munkád értékelése persze messze meghaladja ennek az interjúnak a terjedelmét.

Megválasztásom után *Kukorelli István* alkotmánybíró-kollégám azt mondta, hogy hat hónapig viselkedjek úgy, mint akinek nagy T betű van a hátán, azaz, hogy tanuló alkotmánybíró vagyok. Valóban nem volt egyszerű megismerni az Alkotmánybíróság működését, azt, hogy hogyan készül el ott egy határozattervezet, vélemény, állásfoglalás. A kezdettől fogva nagyon hasznos tanácsokat és szakmai segítséget kaptam közvetlen munkatársaimtól, *Palánkai Krisztinától, Kadlót Erzsébettől* és *Ocskó Andrástól*, akik korábban is ott dolgoztak. Később *Mohácsi Barbara, Lukács Krisztina, Varga Noémi* és egy ideig *Kovács Virág* segítette a munkámat. A stáb tagjaival mindig egyenrangú partnerekként, valódi szellemi, szakmai közösségben dolgoztunk. Munkatársaim kifejtették vagy kidolgozták álláspontjukat, ezt közösen megvitattuk, majd a saját felelősségem tudatában foglaltam állást írásban vagy a testület ülésein.

Azt hiszem, különösen fájdalmas alkotmánybírói tapasztalat volt számodra a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) alkotmányosságának 2008–2010-ben lezajlott vizsgálata és annak máig tartó hatása. Az alkotmányos büntetőjog elkötelezett hívei mindvégig a te álláspontod mellett álltak ki.

Előjáróban meg kell jegyezni, hogy a megsemmisítést büntetőjogi tárgyú ügyben nagyon nehéz elérni, függetlenül a bíróság összetételétől. Az alkotmánybírák a büntetőjogi normák megsemmisítésétől azért ódzkodnak, mert annak szimbolikus jelentőséget tulajdonítanak. Feltételezik, hogy azok az állam rendfenntartási és intézményvédelmi vagy akár áldozatvédelmi kötelezettségét fejezik ki, amelyet nem szabad gyengíteni.

A 2000-es évek második felében két fiatal ügyvéd jól megírt indítványt terjesztett elő a TÉSZ alkotmányellenességének megállapítására, a vonatkozó büntetőjogi rendelkezések megsemmisítésére. Akkor még bárki fordulhatott az Alkotmánybírósághoz. A törzskarban *Palánkai Krisztina* készítette elő az első tervezetet, amely megsemmisítést tartalmazott. A tervezet szerint maradt volna az életfogytiglan, de megszűnt volna az a tényleges életfogytiglan, amely kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. Az első tervezet tárgyalásánál azt lehetett érezni, hogy ennek a megoldásnak lenne többségi támogatása. A vita arról folyt, hogy az alkotmányjogi érvelést a kegyetlen, embertelen büntetés tilalmára, a személyi szabadság vagy az emberi méltóság sérelmére alapozzuk-e. A hatodik tervezet tárgyalásakor alakult ki a 6–3-as többség a megsemmisítés mellett. Mielőtt azonban lezártuk volna az ügyet, az egyik bíró kijelentette, hogy egy strasbourgi emberi jogi bírósági döntést (*Kafkaris v. Cyprus*, 12 February 2008) tévesen értelmeztem, ezért a tervezet nem felel meg az *Európai Emberi Jogi Bíróság* gyakorlatának. Az elnök ezek után további érveimet nem hallgatta meg,

hanem a már elfogadás előtt álló határozatot levette a napirendről. Ezt követően a korábbival azonos tartalmú tervezetet terjesztettem a teljes ülés elé, ez azonban már nem kapott többséget. Ezután az ügyet visszaadtam. Akkor komolyan foglalkoztatott a lemondás gondolata. A „téves értelmezés” egyébként az volt, hogy az említett EJEB határozat alapján, amely szerint a nem csökkenthető tartamú életfogytig tartó szabadságvesztés ellentétes lehet az Európai Emberi Jogi Egyezményrel, rámutattam arra – figyelembe véve öt bírónak az EJEB határozathoz fűzött közös különvéleményét is –, hogy a magyar szabályozás ellentétes az Egyezményrel, mert csupán államfői kegyelemmel csökkenthető az életfogytig tartó szabadságvesztés tartama. Ez a „téves értelmezés” jelent meg aztán az EJEB Nagy Kamarájának a *Vinter és mások kontra Egyesült Királyság* ügyben 2013-ban hozott ítéletében, ami szakmai vigaszt jelentett számomra. Akárcsak a velem szembenálló álláspontot képviselő egykori alkotmánybíró társam egy 2016-os tanulmányában szereplő következő megállapítása: „Tény, hogy Lévay Miklós barátom előadó alkotmánybíróként végig következetesen képviselt tudományos álláspontja a *Vinter*-ügyben hozott ítéletben vitathatatlan megerősítést kapott.”¹² Időközben az Alaptörvénybe is bekerült egy rendelkezés a TÉSZ-ről, ami kérdésessé teszi a szankció alkotmányossági vizsgálhatóságát.

A tanszéken úgy éreztük, hogy a hosszú küzdelemben mintha törést szenvedett volna az alkotmánybírói ambíció.

Igen, ez így volt. Fegyelmezett emberként azonban, ha már úgy döntöttem, hogy maradok, akkor ugyanúgy dolgozom tovább, mint eddig.

Mi történt az Alaptörvény elfogadása után?

2010-ben új bírák jöttek az Alkotmánybíróságra, ez érdekes módon nagyobb elvi, szakmai összhangot teremtett az egyébként nem feltétlenül mindenben egyetértő régi tagok között. Ennek alapja talán az volt, hogy mi „régiek”, elköteleztük magunkat az Alkotmánybíróság létrejötte óta felhalmozott szellemi, szakmai értékek mellett.

A TÉSZ alkotmányossági vizsgálata után egyébként volt még egy ügy, aminek a kimenetele hasonlóan megviselt. A 2006-os tömegzavargásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló törvény kapcsán indult alkotmánybírósági eljárásról van szó. Az indítványozó bírák alkotmányossági szempontból azt kifogásolták, hogy a vonatkozó eljárásokban törvénnyel semmisítettek meg minden olyan ítéletet, amelynek tényállását csak egy bizonyítékra, a rendőri tanúvallomásra alapozták. Előadó bíróként a hatalommegosztás elve és a bírói függetlenség sérelme alapján természetesen a beadványt készítő bírácoknak adtam igazat, álláspontomat azonban a többség nem fogadta el. Ez nagyon megdöbbenett, vissza is adtam az ügyet, de legalább különvéleményt írhattam a 24/2013-as ABH-hoz.

---

¹² Kovács Péter: A strasbourgi joggyakorlat fordulatai és az Alkotmánybíróság: a meglepetés ritka, de bevállalható és bevállalandó kockázata. In FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016. 549–571. o., 563–564. o.

Most *amicus curiae*-t írtatok Kiss László volt alkotmánybíró kollégáddal a hajléktalanság kriminalizálásáról. Ebben bemutattátok a jogalkotó hosszú, fortélyos, fondorlatosságot sem nélkülöző magatartását. Bebizonyítottátok, hogy a jelenlegi jogi megoldás ellentmond az Alaptörvénynek, különösen a *Nemzeti Hitvallásnak*. Megállapítottátok azt is, hogy a jogalkotó a büntetendő cselekmények körének önkényes bővítésével, az életmód megbüntetésével a büntetőjog eszközével reagál egy alapvetően szociális problémára. Az alkotmányozást napi politikai érdekeknek rendeli alá. Milyen vélt vagy valós politikai érdekek vélelmezhetők ebben a sajátos megoldásban? Ezek csak a hazai kriminálpolitika sajátjai, vagy egy új típusú hatalmi reakció szélesedésének vagyunk tanúi?

Ebben a munkában Kiss Lászlóval jó partnerei voltunk egymásnak. Azonos a társadalmi szemléletünk és az alkotmányos büntetőjogról való felfogásunk. Az a benyomásom, hogy valamilyen módon minden fejlett demokráciában jelen van a populizmus, de nem befolyásolja a jogalkotást, főleg nem az alkotmányozást. Magyarország a sérülékenyebb demokráciák közé tartozik. A hajléktalanság Alaptörvényben foglalt büntethetősége a hatalmi elitnek talán kedvére is van, hiszen az ily mértékű elesettség látványa bántja a szemüket. A hajléktalanság komplex jelenségének kezelése azonban büntetőjogi eszközökkel megoldhatatlan. Az sem elfogadható, hogy az Alaptörvénybe folyamatosan bármit bele lehet írni. Ez a gyakorlat veszélyezteti annak szilárdságát, azt, hogy egy nagyobb közösségnek az értékrendjét tükrözi. Nem alkotmányos jelentőségű tárgyköröknek egyébként sincs helye az Alaptörvényben.

Jogállami és emberi jogi elkötelezettség mellett mindig is markáns szociális érzékenység jellemezte munkádat. A szakmai közéletben meghatározó jelentősége volt a társadalmi kirekesztettség és a bűnözés újratermelődése tárgyában 2006-ban megírt tanulmányodnak. Mikor alakult ki a szociális érzékenység?

Ebből a szempontból a szakdolgozatra való készülés volt a meghatározó. A hetvenes évek második felében a társadalomtudományi – különösen a szociológiai, kriminológiai – irodalom intenzíven és alapos empirikus vizsgálatok alapján, kellő szakértelemmel foglalkozott az egyenlőség és az egyenlőtlenség kérdéseivel. Mit jelent a bezáruló társadalom, mit jelentenek a vagyoni egyenlőtlenségek, milyen következményekkel jár a mobilitás hiánya? Jó könyvek és tanulmányok kerültek a kezembe a szakdolgozat készítése alatt.

Meg tudsz most nevezni olyan szerzőket, akik a legnagyobb hatással voltak akkor a munkádra?

Akár névsor szerint is fel tudom sorolni őket: *Ferge Zsuzsa, Gázó Ferenc, Gönczöl Katalin, Kolosi Tamás, Konrád György, Losonczy Ágnes, Szelényi Iván*. Konrád György *Látogató* című műve nem elméleti fejtegetés ugyan, de érzelmileg nagy hatással volt rám. Nyomon követtem a Kolosi Tamás és munkatársai által készített társadalmi rétegződési vizsgálatokat. Szerencsére akkor már megjelentek nyugati kutatók írásai is, közöttük *Pierre Bourdieu*

Osztályhelyzet és osztálypozíció című tanulmánya, valamint a *Társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése* című kötete.¹³

Több nemzetközi szervezetben töltöttél be szakmailag meghatározó jelentőségű tisztséget. A közelmúltban, 2009–2012 között az Európai Kriminológiai Társaság (ESC) elnöke voltál.

Az Európai Kriminológiai Társaság volt az a nemzetközi közösség, amely őszintén érdeklődött régióink, a rendszerváltó országok kriminológiai kutatásai iránt. A társaság elnöke volt mások mellett *Krzysztof Krajewski* lengyel, *Alenka Šelih* szlovén kriminológus, majd 2009-ben engem választottak meg. Az évi nemzetközi konferenciánkon a nyolc plenáris előadó között egy ideig mindig szerepelt valaki a régióinkból. Ez a folyamat sajnos mostanában megszakadt, erre fel is hívtam a jelenlegi vezetés figyelmét. Egyébként a nagyon sikeres 2013-as budapesti konferencia után visszaesett az aktív magyar résztvevők száma, főleg a közép- és idősebb korúak körében.

Az 1990-es években *Josine Junger-Tassal* és más alapítókkal együtt arra gondoltunk, hogy az új Európának szüksége van egy intenzívebb kriminológiai együttműködésre. Most azt észlelem, hogy az üzleti szellem igen jelentősen befolyásolja a társaság működését.

Mégis nagy siker volt a budapesti konferencia, 45 országból, több mint ezer résztvevővel. Ehhez hozzájárult az Egyetem téri épületünk, a szeptember eleji napsütés, a lelkes, vidám és segítőkész lilatrikós hallgatói csapat és nem utolsósorban a profi magyar szervező cég. Egyszer úgy éjfél körül mentem haza, és találkoztam egy német kriminológus társasággal. Egy közeli presszó előtt a földön ültek, iszogattak és beszélgettek. Emlékszem, hogy azokban a napokban karunk nemzetközi ügyekért felelős dékánhelyettese, *Sonnevend Pál* megjegyezte: ez a kar úgy néz most ki, mintha egy nyugati egyetem lenne. A résztvevők a konferencia-táskákkal nyüzsgöttek az egész területben, és tele voltak az előadótermek is. Sok embert vonzott például *David Garland* előadása, ő nagyon ritkán fogad el meghívást konferenciára.

2013 óta a bűnmegelőzéssel és a bűnözés kontrolljával foglalkozó európai ENSZ-intézet (HEUNI) tanácsadó testületének elnöke vagy. Ebben a pozícióban milyen tapasztalatokat gyűjtöttél?

Erre a tisztségre az ENSZ főtükára kért fel. A felkérésben bizonyára szerepet játszott, hogy a pozíciót régióinkbeli szakemberrel kívánták betölteni, aki ismeri a HEUNI tevékenységét, és akit a finn kollégák is ismernek. A HEUNI az ENSZ és a finn kormány közös intézménye, amelyben fiatal oktató koromban kétszer voltam ösztöndíjas, *Matti Joutsen* korábbi igazgatóval szakmai fórumokon találkoztam. A tanácsadó testület egy évben egyszer ülésezik Helsinkiben, és az előre elküldött dokumentumok alapján véleményt nyilvánít az intézet évi

---

¹³ BOURDIEU, Pierre: *Osztályhelyzet és osztálypozíció*. In *A francia szociológia*. Válogatás. Budapest, 1971.; BOURDIEU, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Budapest, 1978.

munkájáról. Az utóbbi időkben arra is igényt tartanak, hogy javaslatokkal gazdagítsuk a munkatervüket, valamint biztosítsunk nagyobb nyilvánosságot az általuk elért eredményeknek, publikációknak. Tapasztalatom szerint büntetőpolitikai javaslataik sorsa osztozik az általános skandináv gyakorlattal, ennek mércéje mindig a racionalitás, a humanitás és a hatékonyság együttesen érvényesülő hármasszempontja.

Fritz Sack, a hamburgi kriminológiai iskola megalapítója azt írta nekem újévi levelében, hogy sokat kesereg a kriminológia jövője miatt. Te hogyan látod ezt? Merre tart mostanában a kriminológia tudománya? Mi a kriminológiai kutatások viszonya a kriminálpolitikai tendenciákhoz?

Én nem vagyok ennyire pesszimista. Inkább azt gondolom, hogy igen sokszínű lett a kriminológia. Egyre több fiatal dolgozik kriminológus végzettséggel a kriminálpolitika holdudvarában, ez a diploma lassan egyenértékű lesz a szociológiával és a pszichológiával. Korunk társadalomtudományát sokféle elmélet gazdagítja, bővült a kutatások tárgya, új módszertani megközelítésekkel kell megismerkednünk. Ez a tendencia érvényesül a kriminológiában is. Ma nincsenek vezető elméletek, de közös támpontok még vannak. Lehet, hogy ez már a korrallal jár, de én is úgy ítélem meg, hogy a hagyományos kriminológiai megközelítések háttérbe szorultak.

Mit gondolsz az új kriminológia emberi jogi érzékenységről?

Azt, hogy az állami beavatkozást az angolszász kutatók nagyobb bizalommal kezelik, mint mi. Talán meg sem fordul a fejükben az, hogy vissza is lehet élni a büntetőhatalommal. A sajátos emberi jogi aspektusokra azért nem kellően érzékenyek, mert az általuk javasolt intézkedéseknek csak a vélt racionális célját és főleg a hatékonyságát tartják szem előtt. Történelmileg olyan társadalmi közegben élnek, ahol – ellentétben a kontinentális Európával – nem tapasztalták meg az emberi jogokkal való visszaélés súlyos következményeit. Egyébként, ahogy a nagypolitikában, a kriminálpolitikában is a biztonság felértékelődésének vagyunk a tanúi. A globalizációval egyre több szabadságjog kerül háttérbe. Úgy tűnik, hogy ez a hagyományos demokráciákra éppen úgy érvényes, mint nálunk és más régióbeli országokban.

A hatalom által támogatott kriminológia kevésbé érzékeny a fehérgalléros bűnözésre, különösen a korrupciós cselekményekre, mint a kirekesztettek életmódjának megnyilvánulásaira.

Ez igaz. Ezzel egyidejűleg jelentősen fejlődik a globális biztonság piaca. Lassan áruvá válik a köznapi élet biztonsága. Politikai előnyök származnak abból, hogy az átlagemberek félnek a hagyományos bűnöktől. Az elit megvásárolja a biztonsági piac termékeit. Akik ezt nem tehetik, azok az állami hatóságok nyújtotta biztonságra hagyatkoznak. Most olvastam egy újságcikket a kaliforniai tüzről, amelyből kiderült, hogy arrafelé sincs elég állami tűzoltó. Los Angeles mellett, Malibuban azonban azért nem volt jelentős tűzkár, mert az ott élőknek magántűzoltósága van.

Melyik irányzat, kriminológiai iskola áll hozzád legközelebb?

Kandidátusi disszertációm írása közben ismerkedtem meg a címkézésselmélettel, amely sokat segített a kábítószer-jelenség, a kábítószeres bűnözés megértésében. Újdonság volt az, hogy a korabeli kriminológia a címkézésselmélet megjelenéséig adottnak tekintette a büntetendő cselekmények körét és általában a büntetőjogi kategóriákat. A címkézésselmélet éppen ezt kérdőjelezi meg. Azt vizsgálja például, hogy a marihuána kriminalizálása mögött milyen érdekcsoportok találhatóak. A büntetőjogi szabályozás okát, az ebben megnyilvánuló hatalmi, szakmai és kulturális érdekeket kutatja. Arra ösztönöz, hogy a tudomány, a közvélemény kritikai szemlélettel figyelje a büntetőjog normavilágát. 2015-ben két kutató például azt vizsgálta, hogy a leggyakrabban használt legális drogoknak milyen az egészségügyi kockázata, és ezeket rangsorba állították. Az első helyre került az alkohol, a másodikra a heroin, a harmadikra a kokain, a negyedikre a dohányzás, az ötödikre az ecstasy, a hatodikra a metamfetamin és a hetedikre a marihuána. Nálunk az alkoholfogyasztás nem bűncselekmény, a marihuána fogyasztása igen. Az egészségügyi szempontok alapján tehát a jelenlegi kriminalizációs gyakorlatunk nem igazolható. Akkor más tényezőket kell keresni. Ilyenkor kerülhetnek szóba például a kulturális hagyományok vagy a nemzetközi kötelezettségek.

Érdekes ez a példa egy olyan országban, ahol a házi pálinkafőzéssel kapcsolatos jogalkotás nemzeti ügyé vált.

A címkézésselmélet arra is ösztönöz, hogy kutassuk a társadalmi kontroll hatásait, így azt is, hogy a szankcióknak milyen következményei vannak az érintettre, annak közvetlen környezetére és a társadalomra. Arra is rámutat, hogy a deviánsá vagy bűnössé minősítésben és ennek a következményeiben megint csak szerepe van a társadalmi egyenlőtlenségnek, a társadalmi státushoz kötődő összefüggéseknek. A címkézésselmélet hatására született meg a D-s skála, a diverzió, a dekriminalizálás, a depónalizálás. Ezek a lehetőségek a folyamatban lévő eljárás keretében az egyenlőtlenségekből fakadó igazságtalanság korrekcióját is szolgálják. Így nyílt lehetőség például a *drug free* környezetben is a diverzióra, vagy az alternatív büntetések alkalmazási körének bővítésére, különösen a skandináv országokban.

2004-ben az ELTE jogi karának Kriminológiai Tanszékén tanszékvezető egyetemi tanár lettél, 2011 óta a kriminológia mesterszak szakfelelőse vagy. Hogyan értékeled a tanszék tevékenységét?

A tanszék 2004 óta igen jelentős eredményeket ért el. Az eredmények mögött sok munka és egyéni küzdelem is van. A kriminológia mesterképzésnek Magyarországon nem volt előzménye. Nem akartuk lemásolni a Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban zajló kriminológiai képzéseket, továbbá a miénket be kellett illeszteni a jelenlegi felsőoktatási rendszerbe. Kezdetől fogva arra is gondolni kellett, hogy a nálunk végzett hallgatók álláshoz jussanak. A szak alapításakor a tanszéki stáb csak arra volt elegendő, hogy a jogászképzésben két féléven át heti két órában tanítsa a kriminológiát és a meghirdetett alternatív, fakultatív tárgyat. Kerezsi Klára mellett fiatal, PhD-védés előtt álló kollégák segítettek a szakalapítást, különösen *Borbíró Andrea* és *Inzelt Éva*. A tervezetet az akkreditációs bizottság már

első körben 100 százalékkal fogadta be. Az akkreditáció és a szakindítás nem valósulhatott volna meg a kar vezetésének, az ELTE Társadalomtudományi Kara, valamint Pedagógiai és Pszichológiai Kara oktatóinak, továbbá a tanszékünkhöz kötődő gyakorlati szakembereknek intenzív támogatása nélkül. Külső közreműködőkkel évente 30-35 mesterszakos hallgatót oktattunk, egészen más módszerrel, mint a joghallgatókat, hiszen ők nagyon különböző főiskolai/alapszakos háttérrel és még különbözőbb tudással érkeznek hozzánk. A kétéves program nagyon intenzív együttléteket jelent. A hallgatókat felelősen fel kell készíteni a pályaválasztásra, ennek megfelelően kell megszervezni számukra a szakmai gyakorlatot, erre figyelünk a záródolgozati téma kiválasztásánál, ezt szolgálja a diákköri aktivitásuk motiválása is. A mesterszakkal kapcsolatos jelentős adminisztratív munka is alapvetően a tanszékre hárul, így az oktatás napi menetének biztosítása és a vizsgák mellett a szakmai gyakorlatok, a záróvizsgák szervezése is. *Laczkovich Dorottya*, tanszékünk adminisztrátora, szinte minden mesterszakos hallgatóval személyes jó viszonyban van, mert ennél a képzésnél erre van szükség. A 2016/17-es tanév végéig 212 hallgató kapott diplomát, amelynek birtokában a kriminálpolitika különböző szakterületein, például pártfogó felügyelőként, áldozatsegítőként, rendészeti és civil bűnmegelőzési szakértőként, valamint börtön-utógondozóként dolgoznak.

Eleven élet folyik a diákkörünkben is. Az érdeklődő joghallgatók itt – együttműködve a mesterszakosokkal – sok értékes és érdekes szakmai program részesei. A diákköri munkát *Vig Dávid* irányítja, segítője *Podoletz Léna* és *Vaskuti Gergely*. Az elmúlt évtizedben minden OTDK-ról díjjal tértek vissza a hallgatóink. A mi diákkörünk a hagyományos diákkörökhöz képest többletmunkát jelent a hallgatóknak és az oktatóknak egyaránt. A hallgatók hagyományainknak megfelelően fiatalok elkövetők pártfogásában vesznek részt. A nyár végén terep gyakorlatokra mennek a hátrányos helyzetű településekre. Inzelt Éva a joghallgatók számára olyan mediációs, alternatív vitarendezést tanító szemináriumot tart, amely a témával kapcsolatos nemzetközi versenyekre készíti fel a résztvevőket. Ebben a tanévben két PhD-védésre számítunk, *Podoletz Léna* tanársegéd és *Raduly Zsuzsa* bírónő, levelező tagozatos hallgatónk van sikeresen túl az első tanszéki megmérettetésén.

2011-ben a tanszék szakmai felelőse és egyetemi koordinátora lett a *Doctorate in Cultural and Global Criminology (DCGC)* nemzetközi doktori programnak. Az ELTE kenti, hamburgi és az utrechti egyetemekkel közös pályázata 2011-ben elnyerte az *Európai Unió* támogatását, ez volt az *Erasmus Mundus projekt*. A hároméves PhD-képzésre felvett hallgatók a 2012/13-as tanévben kezdték meg doktori tanulmányaikat. A program több szempontból is egyedülálló. Ez az első Erasmus Mundus doktori program a kriminológia területén, továbbá az első olyan társadalomtudományi program, amelyben partnerként egy kelet-közép-európai egyetem is részt vesz. A DCGC tanszéki koordinátora a kezdettől fogva *Borbíró Andrea* volt, később bekapcsolódott a szervezésbe *Vig Dávid* és *Podoletz Léna* is. A program indulása óta 13 hallgatónak volt magyar kutató az egyik témavezetője. A DCGC-program sikeres volt, Tajvantól Ghánáig, Latin Amerikából és Európa különböző országaiból volt és a kifutó rendszerben most is van hallgatónk. Minden fölvetett hallgató a Kenti Egyetemen tölti az első félévet, majd megérkezik abba a célországba, ahol a témavezető támogatásával

folytatja a kutatását. A tanszék oktatóin kívül témavezető volt például *Fleck Zoltán*, *Hack Péter*, Kerecsi Klára, *Csanádi Péter*, *Bíró Judit*, *Demetrovics Zsolt*. A hozzánk érkezőknek szállásról, kedvező munka- és kutatási körülményekről kellett gondoskodni, ez a feladat is a tanszékre hárult. Minden objektív nehézség ellenére a DCGC-programnak köszönhetően a kulturális kriminológia és a kritikai kriminológia témaköreiben jelentős nemzetközi kitekin-tésre tettek szert a kriminológia iránt érdeklődő kollégák.

Kik voltak a legsikeresebb DCGC-hallgatóink?

A Hollandiából érkezett *Nagy Veronika*, aki a nagyon sikeres védés után lett az utrechti egyetem kutatója. *Laskai Anna*, aki szlovén állampolgár, és kiemelkedően jó dolgozattal zárta tanulmányait.

A tanszékre mennyire jellemző az alkotó és megtartó műhelyszellem?

Azt hiszem, hogy folyamatosan alkotó műhelyként működünk. Ebben a közösségben szerezte meg PhD-fokozatát Borbíró Andrea, Inzelt Éva és Vig Dávid, akik azóta maguk is témavezetők lettek. Körünkől habilitált nagy sikerrel *Bárd Petra*, és lett egyetemi docens. Az Országos Kriminológiai Intézettel való kapcsolattartás szempontjából is fontos, hogy oktatóként tanszékünkön dolgozik az intézet igazgatóhelyettese, *Virág György*. Vaskuti Ger-gely személyében pedig van olyan oktatónk, aki már a kriminológia mesterszakon végzett. A PhD-hallgatók részesei a mindennapi tanszéki tevékenységnek, így különösen Dési Ádám, *Garai Nikoletta*, *Szalai Alida*, *Bálint Réka*. Ott vannak aktív és abszolvált PhD-hallgatóink, *Tran Dániel*, *Szontagh Veronika*, *Varga Árpád*, *Bezsenyi Tamás*, *Kiss Tibor*, *Kovács Krisztina*, *Murányi Fanni*, *Berei Róbert* és a Büntetőjogi Tanszék tanársegéde, *Doszpoth Anna*, akik részt vesznek a tanszék életében, adott esetben az oktatásban is. Nem udvariasságból teszem hozzá az előzőekhez, hanem mert lényegesnek tartom kiemelni, hogy nagyon sokat köszönhetünk neked, oktató, kutató, tehetséggondozó munkádnak, amely jelentős hatással van erre a szellemi műhelyre.

Hogyan teljesítenek a tanszéki oktatók a tudományban?

Andi, Éva és Dávid különösen elkötelezettek a kriminológia iránt, ezen alapul a munkabírásuk és a rendkívüli teljesítményük is. Nagy próbatétel volt a 2016-ban megjelent terjedelmes szakkönyv megírása és szerkesztése, a kötetet tankönyvként is használjuk.¹⁴ Bárd Petra az elmúlt években 11 hazai és uniós pályázatot nyert el, ezek közül kiemelkedik az MTA fiatal kutatóknak felajánlott kiválósági programja, a *Lendület*. Vezetésével ennek a pályázatnak a keretében alakult meg 2018-ban nyolc résztvevővel a *SPECTRA kutatócsoport*, amely a gyűlölet-bűncselekmények elleni büntetőjogi küzdelemmel és a kisebbségvédelem társadalmi feltételeivel foglalkozik. Inzelt Éva két pályázati kutatása a korrupció és fehérgalléros bűnözés tárgyában már lezárult, ő most a vállalati bűnözés jellemzőinek empirikus kutatását

---

¹⁴ BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERECSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016.

vezeti. Borbíró Andrea két kutatást vezet, az egyik *A bűnelkövetés formális és informális következményeinek észlelése a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőinek körében*, másik az *Elrettentés, címkézés és reintegráció* címet viseli.

A PhD-hallgatók általában a tanszék minden oktatójával konzultálnak, folyamatosan több forrásból meríthetnek. Borbíró Andrea rendszeresen vezet számukra módszertani kurzust, kutató-szemináriumot. Itt nemcsak tőle, hanem egymástól is tanulhatnak. Régi tanszéki hagyomány szerint az elkészült PhD-dolgozatot a hivatalos munkahelyi vita előtt zártkörű vitán beszéljük meg. Ilyenkor a már fokozattal rendelkező kollégák nagyon őszintén és segítőkész módon mondják el a jelöltnek a koherenciával, a módszertannal és a forrásfelhasználással kapcsolatos javaslatokat.

A Kriminológiai Társaságban Tran Dániel és Szontagh Veronika vezetésével sikeresen működik a PhD-szekció, amely a bűnügyi tudományok fiatal kutatóinak országos vitafóruma. Ennek a szekciónak az aktivitása optimizmusra ad okot. Egyébként azonban a társaság 36 éves fennállásának nehéz időszakát éljük most át, rendezvényeink látogatottságával ugyanis nem lehetünk elégedettek.

Ne felejtse el, hogy a rendszerváltozás előtt és az azt követő két évtizedben is jelentős szakmai események voltak a társaság ülései, különösen a kétévente, vidéki városokban megrendezett vándorgyűlések. A társaság hosszú ideig ernyőszervezetként működött, azóta azonban önálló szakmai szervezete van a büntetés-végrehajtási szakembereknek, a rendőrségnek, a büntetőbíráknak és az ügyvédeknek. 2010 előtt a büntető jogalkotásban érintett főhatóságok gondot fordítottak arra, hogy egy-egy szervezeti reformról vagy jogszabálytervezetről megismerjék a szakmai szervezetek álláspontját, javaslatait. Ez mára teljesen kiment a divatból. Amikor a társaság ülésének napirendjén például a pártfogó felügyelet reformja vagy a büntetőeljárásban a mediáció bevezetése szerepelt, akkor tele volt a IX-es tanterem. A rendezvényeken mostanában is a szakma kiválóságai adnak elő, véleményükre, információikra azonban az illetékes hatóságok már nem tartanak igényt, így a gyakorlatban dolgozó kollégáink motiváltsága is csökkent.

Kutatóként és oktatóként, tanszékvezetőként sokat dolgozol. Honnan nyered a feltöltődést?

Mindenekelőtt a család, az utóbbi időkben pedig két és fél éves unokám, Lukács a legnagyobb örömforrás. Judit segítségével, támogatása nélkül biztos, hogy nem tudtam volna, nem tudnék ilyen mértékben a munkámra koncentrálni. Pedig neki is volt és van éppen elég feladata. A feleségemnek négy testvére van, velük és családjukkal nagyon jó a kapcsolat, rendszeresen a nagy családi összejövetelek. Megmaradt a baráti kapcsolat Miskolcra Miskolczi Bodnár Péteréssel és *Ujvári Andorékkal*.

Nagyon szeretem a jó jazzt. Miskolcon még bérletünk volt a *Kovács László* vezette Miskolci Szimfonikus Zenekar hangversenyeire, mostanában alkalmi hangverseny-látogatók vagyunk. Gyerekkori szerelem a foci, sajnos most már aktívan nem művelhetem, és a jó meccseket is alig van időm megnézni. Két éve vettünk egy kényelmes házat a Balatonon, most rendezzük be, az unokám már nagyon élvezi.

Amikor egyetemista voltam, minden valamirevaló magyar filmet megnéztem. Most is igyekszem minden jelentős filmet utolérni. Színházba szeretünk járni, öröndetes az, hogy a jó darabokra alig lehet jegyet kapni, ezért gyakran odamegyünk a kérdéses színházhoz az előadás előtt fél órával, és eddig szerencsére még mindig kaptunk jegyet.

Úgy tudom, hogy nagyon szereted az irodalmat. Gyakran panaszkods, hogy nem jut rá elég időd.

Igen. Különösen akkor olvastam sokat, amikor Miskolcra vonattal jártam budapesti szakmai rendezvényekre, és az a két óra jól jött olvasásra. Szerintem minden társadalomtudománnyal foglalkozó ember küszködik azzal, hogy egyszerre haladjon szakmával, a szakirodalommal, ugyanakkor ne szűküljön be. A bűnözéssel foglalkozó szakember gyakran egy szépirodalmi munkából többet ért meg egy társadalmi jelenségből, mint egy szakkönyvből.

Kik a kedvenc íróid?

A magyarok közül mindenképpen *Esterházy Péter*, ő egyszerűen fizikailag is hiányzik nekem, noha életében csak kétszer-háromszor találkoztunk. Középkorban kedveltem meg *Krúdyt*. Nem tudom, hogy volt-e valaha olyan világ, amelyet ő leírt, de érzelmileg mindig megfogott. Szeretem *Spiró Györgyöt*, követem a munkásságát. Kedvenc novellám *Az apámmal a meccsen* című, amely 1987-ben jelent meg.¹⁵ Apámmal nagyon sokat jártam meccsre, ennek a hangulata köszönt vissza az írásból. *Hrabal* minden könyvét elolvastam. Szerintem *Dosztojevszkijt* valamennyi bűnözéssel, bűnelkövetővel foglalkozó embernek olvasnia kell, nemcsak a *Bűn és bűnhődés*, a *Feljegyzések a holtak házából*, hanem a *Játékost* is. Mostanában a napi olvasmányom *Romsics Ignác Magyarország története* című munkája.¹⁶ Egyre jobban érdekel a magyar történelem, főleg a 19. század közepétől. Valójában a mai történeteket, folyamatokat próbálom jobban megérteni.

---

¹⁵ SPIRÓ György: *Álmodtam neked*. Budapest, 1987.

¹⁶ ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. Budapest, 2017.

ELSŐ RÉSZ

JOGTÖRTÉNETI ÍRÁSOK

A magyar büntetőjogi kodifikáció kezdeti eredményei

Adalékok alkotmányfejlődésünk építőköveihez

Legkedvesebb kötelezettségeim között tartom számon, amikor felkérést és így lehetőséget kapok egy-egy kollégám emlékkönyvében tanulmánnyal való tisztelgésre. Ilyenkor olyan témát választok, amely közel áll az ünnevelt munkásságához, s valami személyes is tapintható benne.¹ Lévay Miklóshoz régi egyetemi, kollegiális, de némileg távolabbinak mondható kapcsolat fűzött, eladdig, míg meg nem választották a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága tagjává, s így egyazon testület tagjaiként hétről hétre találkozhattunk. Igazi élmény volt hallgatni szakmai, különösen büntetőjogi tartalmú ügyek előadójaként a jogállami maximákért aggódó, s azokért szenvedélyesen küzdő előadásait, az éles vitákban kifejtett álláspontját. Leggyakrabban egyféléképpen gondolkodtunk, s különösen a büntetőjognak az „alkotmányos büntetőjogi” minősítésért vívott küzdelemben igyekeztem a jogtörténelem tényeivel, fejlődési paradigmáinak bemutatásával hozzájárulni e szemléleti horizont megerősítéséhez.

Kedves Miklós! Kívánok 65. születésnapodon az eddigiekhez hasonló, az alkotmányos jogállamért, az alapjogok védelméért megalkuvás nélkül küzdő szellemi aktivitást, s nem mellékesen: derűs mindennapokat, családod és barátaid örömére.

A büntetőjog újkori európai fejlődéstörténetét kutatva mindinkább meggyőződésemmé válik a gondolat, hogy a modern alkotmányos jogállam, a kartális alkotmányok rendszere formai és persze számos tartalmi elemet tekintve is nagyon sokat köszönhet a büntetőjogi kodifikáció eredményeinek. A középkorban szinte még teljesen rendszer nélkülinek mondható büntetőjogi praxis az újkorban hatalmas lendülettel indult meg a rendszerszemléletű szabályozás irányába. A jóformán csak gyakorlati tapasztalatokkal operáló és legfeljebb jogpolitikai elvárásoknak megfelelni akaró, elavult büntetőjog történelmi mércével mérve igen gyorsan, magas szintű jogtudományi ágazattá fejlődött.² A büntetőjogi normák teljesség igényével való rögzítésének egyik első, európai hatású eredménye a német birodalmi törvény (*Carolina*, 1532) volt, amely mintegy irányt mutatott, főként persze német nyelvterületen. Az újkori német büntetőjog fejlődése fokozatosan erősödő hatást fejtett ki a magyar viszonyokra.

¹ Szerényke tanulmányom alapjául egy MTA konferencián (*Állam- és jogtudomány jogtörténet nélkül?* Budapest, 2016. november 17.) előadott referátumom (Büntetőjog-történeti alapkérdések) szolgált.

² Vö. NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban (Értekezések a jogtudomány köréből)*. Budapest, 2013. 95–112. o.

A mohácsi csata után az osztrák–német jogi kultúra mind intenzívebben érvényesülő vonzókörzetébe került hazánk jogélete fokozatosan közelített ahhoz a jogfelfogáshoz, ami a magyar jogi tradícióktól meglehetősen idegen volt, ugyanakkor kétségkívül a fejlődés szükségképpen jelének tekinthetjük. Ez pedig nem más, mint az írott jogi norma megteremtésének igénye, s az annak talaján folytatott törvénykezés rendszerének kiépítése, a jogbiztonság ilyen módon való erősítése. A paradigmaváltás első, lényegében kultúrtörténeti tartalmú lépése tehát magának a jogi írásbeliségnek a megteremtése volt. A középkori magyar világi jogrend csekély figyelmet fordított az írásban való rögzítés szempontrendszerének. Az irányadó királyi törvények elszórt, rendszertelen és valószínűleg csak töredékesen ismert rendelkezései mellett a helyi, szóbeliségben létező gyakorlat volt jellemző évszázadokon át, jóval a középkoron is túlnyúlva. Mindennek egyik folyománya, hogy a középkori magyar büntetőjog részletei valószínűleg örökre homályban maradnak.

A büntetőjog története valószínűleg egyidős a jog történelmével, hiszen legkorábbi egyetemes és hazai forrásaink egyaránt bőven tartalmaztak pönális tartalmú rendelkezéseket. A „büntetőjog” kifejezés használata a középkorban csak nagyon megengedő módon használható, hiszen a régi magyar (újkori) jogirodalom is inkább csak „fenyítő törvénykezésről” írt,³ büntetőjogról csak a fejlődésnek egy magasabb fokán beszélhetünk. Ha csak a magyar középkor gyér forrásanyagát tekintjük, feltűnő az okleveles anyagban az elméleti szemléletmódra törekvés gyakorlatilag teljes hiánya. Még inkább, mint a tőlünk nyugatra elhelyezkedő országokban, a társadalom arra „érdemes” tagjaival szemben alkalmazandó fenyítő eljárást lényegében mindenféle elvi szempontrendszer nélkül alkalmazták. A büntetéseket mint pusztán a bűnözőkkel szembeni fellépés célszerű eszközét, a hatalom birtokosai funkciójukkal szükségképpen együtt járó feladatgyakorlásnak tekintették, amivel kapcsolatban az elméleti megközelítés eléggé fölöslegesnek tűnt. Különösen a nyilvános gonosztevőkkel szembeni eljárásra állt ez a megközelítés, akiket a közfelfogás törvényen kívülieknek tekintett (a nemesek is ide kerültek *ipso facto*: Werbőczy!⁴), akiknek alanyi jogaik alig voltak, az eljárás őket ténylegesen tárgyiasította. Pedig jogtörténetileg nyilvánvaló, hogy éppen ezekből a *crimenekből* fejlődött ki az új- és legújabbkori, modern közjogi büntetőjog. Amiként nem a nemesi és az egyházi rend privilégiumai szélesedtek ki a polgári átalakulás idején, hanem azok eltöröltettek, és a törvény előtti egyenlőség eszméje talaján fogalmazták újra a liberális jogállam immár alkotmányos alapelveit. Ennek a büntetőjogban kitapintható eredője tehát a közbüntettekkel kapcsolatos eljárás volt.

---

³ Vö. SZLEMENICS Pál: *Fenyítő Törvénytörvény Magyar Törvény*. Buda, 1836.; SZLEMENICS Pál: *Magyar Fenyítő Törvény*. Pest, 1865.

⁴ A nyilvános gonosztett elkövetésén rajta kapott nemes esetéről van szó, akire paraszt is kezét emelhetett, a nevezetes *primae nonus* rendelkezése szerint: „Violatur tamen haec libertas in factis causisque criminalibus, puta homicidio deliberato, villarum combustione furtoque et rapina, seu latrocinio, atque etiam violenti adulterio, in quibus honorem titulumque et libertatem nobilitatis, quilibet amittit. Et si poterit, etiam per rusticam manum in loco delicti et criminis commissi, libere semper talis detineri ez juxta suos excessus condemnari puniri que merito valebit.” Pars I. Tit. 9. § 2.

A középkorban a büntetőjogi rendelkezésekből bár nagyon sok volt, de lényegében rendszer nélkül. Az európai jogi kultúra büntetőjogi szegmensének fejlődése pedig éppen a rendszer szemlélet talaján álló szabályozás irányába haladt. Két, egymással is szoros kapcsolatban álló motívum emelendő ki: a fogalmi gondolkodás megjelenése és a büntetőjogi kodifikáció gyors térnyerése. Meggyőződésem, hogy az európai jogi kultúrának a középkorban (sőt az antikvitásban) gyökerező előzményei után az újkorban dinamikus felgyorsuló fejlődésében a dogmatikai gondolkodásmód, a rendszerszemlélet adta meg a keretet, s egyben maig eleven motorja a jogi modernizációnak. Így én ebben látom a kartális alkotmányok megjelenése iránti igényt is, ennyiben tehát a modern alkotmányjog kialakulásának is – legalább tudománytörténeti – előzményei között tarthatjuk számon. Az első, már rendszerezett szemlélettel íródott büntetőtörvények és egyetemi tankönyvek megelőzték a 18. század végétől gyors egymásutánban életre kelő kartális alkotmányokat. A modern büntetőjog tehát amennyire új tudományág, annyira úttörő szerepet vitt és visz ma is a rendszerorientált jogfejlődés világában. Általam közelről szemlélt területeként említhetném az „alkotmányos büntetőjog” fogalmát, amelyhez hasonlítható más jogág még nem érte el ezt a „rangot”. A tartalmában leginkább kiérlelt alkotmányos jogelvek sorában mind ott találjuk a büntető anyagi és alak jog százados princípiumait: törvény előtti egyenlőség, ártatlanság vétele, fegyverek egyenlősége stb. A büntetőjog belső dogmatikai struktúráját a 19. század végére kialakította, azóta a finomhangolás folyamatos munkája zajlik.⁵

A normatív szabályozás kezdetei

Az a gondolat, hogy a rendszerezett büntetőjog törvényi keretekbe illesztését, magát a jogalkotást, a normaszöveg elkészítését bizottság végezze, már Lipót idején, az 1687. évi országgyűlésen felmerült. Egy olyan kezdeményezés formájában indult el a folyamat, amely a rendek azon posztulátumára fogalmazódott meg válaszként, hogy a lényegében birtoktalan nemeseket bűncselekmény elkövetése esetén – a nyilvános gonosztetteken túl is – minden további nélkül, azaz idézés híján el lehessen fogni és törvény elé állítani. A király azt válaszolta, hogy a kérdés a büntetőjog és az eljárás egészének szabályozását kívánja meg: „Haec ad ordinationem justitiae criminalis et processum in iis pro rationum et circumstantiarum diversitate servandum spectare dignoscitur.”⁶ Eme munkálat elvégzését akarta az uralkodó egy bizottságra ruházni, melyet már eleve, proposícióiban ajánlott a hosszabb ideig húzódo kérdések kimunkálására, ekként való előkészítésére. A rendek nagyon határozottan ellenez-

⁵ A 19. század végére, a kodifikációval megszilárdult (belső) büntetőjogi dogmatikai réteg ma is tartja magát, arra a 20. század vége óta újabb, alkotmányos (lásd például SZOMORA Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, 2015.) és európai uniós jogrétegek rakódnak [lásd például KARSAI Krisztina: *Alapelvi (r) evolúció az európai büntetőjogban*. Szeged, 2015.].

⁶ Vö. BÓNIS György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1934. (Angyal Szeminárium kiadványai 26.) 7–8. o.

ték a bizottsági tárgyalási módot,⁷ így aztán a kompromisszumos megoldásokat kereső konferencia eltekintett az ügy erőszakolásától.

A büntetőjog kodifikálása, természetesen nem pusztán az előkészítés bizottságban módja miatt, kis időre elakadt, de már két évvel később, az 1689-ben készült *Einrichtungswerk*, a Kollonics bíbornok vezetése alatt álló bizottság országszervezési javaslata felemlíti a rendszeres magyar büntetőjog hiányát. Ez a jelentős *operatum* is egy bizottság munkájának terméke volt, tehát a bizottságban való munka önmagában nem volt teljesen idegen a korabeli magyar felfogástól.

Ügy tünt, áttörés következik be az 1712/15. évi országgyűlésen. Miután hosszas vitát követően a rendek megállapodtak a bizottsági tárgyalási módszerben, rögtön megalakítottak egy deputációt a közigazgatás, hadügy, pénzügy és igazságszolgáltatás rendezésére.⁸ A bizottság (*regnicolaris deputatio*) elnöke a nádori ítélőmester lett, egyik tagja pedig *Bencsik Mihály*.⁹ A nagyszombati követ, ügyvéd, később egyetemi tanár Bencsik felszólalásában hangsúlyozta, hogy a tervbe vett munkálatok eredményeként olyan jogforrásokat kell alkotni, melyek a bírácoknak és az országlakosoknak egyaránt biztos, világos és egységes képet nyújtanak. E nagyon gyakorlatias szempontokból kiemelést érdemel az, a maga korában igencsak újszerűnek ható mozzanat, hogy a jogalkotó számára nemcsak a jogalkalmazók, a bírác jelennek meg „célszemélyként”, hanem az állam polgárai is, akikre a normák vonatkoznak.

E gondolat kifejtését követően a rendek rögtön felállítottak egy újabb bizottságot, melynek élén Bencsiket megbízták a munka vázlatpontjainak kidolgozásával. Tíz, törvényi rendezést igénylő témakört irányozott elő a javaslat: az atyafiak, a *fiscus* és a földesurak öröklése, a végrendeletek, a patvarkodás, a bírságok, a bírói parancsok, a fellebbezés, a *nota infidelitatis*, az uzsora, a *praxis criminalis*, a hatályos törvények megállapítása. A gyorsan elkészült anyagokat az országgyűlés tárgyalás alá is vette, és mintegy két hónapon át foglalkozott vele. A rendi diétára már ebben a korban is annyira jellemző körülményeskedés, leginkább a főrendek részéről megnyilvánuló akadékoskodás nyomán Szirmay András zempléni táblabíró azt javasolta, hogy a tárgyalásokat megszakítva, a munkálatokat utalják vissza a deputációnak. Erre ugyan végül nem került sor, ám a javaslatcsomagból – egy kivétellel (ez az uzsora szabályozását tárgyzó 1715. évi 51. törvénycikk) – mégsem lett becikkelyezett törvény.

⁷ BÉCSI ÁLLAMI LEVÉLTÁR (STAATSARCHIV): *Hungarica Comititalia*, Fasc. 402.; BÉCSI BELÜGYI LEVÉLTÁR (STAATSARCHIV DES INNERN): *Fremde Gegenstände*, Nr. 165. ex 1687.

⁸ Megjegyzendő, hogy az a kezdeményezés, amely egy elvi alapon nyugvó egységes munkálat kidolgozását irányozta elő – bizottsági formában, a magyar diétát az I. József által megkezdett országgyűlés folytatásának tekintő királyi javaslata volt. Vö. GÁBOR Gyula: A pesti királyi ítélőtábla felállítása és szervezése. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 15. (1925) 86., 37. o.; *Lányi Pál gömöri alispán országgyűlési naplója*. Nemzeti Múzeum Kézirattár, Quart. Lat. 378.

⁹ Bencsik Mihály nagyszombati ügyvéd, majd egyetemi tanár személyére nézve lásd SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, I. Budapest, 1891. 809. o.; PAULER Tivadar: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*. Budapest, 1878.

A Bencsik-féle javaslat

Az említett *praxis criminalis* megalkotója szándéka szerint valójában egy büntetőtvénnyavaslat volt, amelyet elkészítőjéről, a tudós nagyszombati követről Bencsik-féle javaslatnak nevez a szakirodalom. A tervezet rendszertani felépítése jellemzően mutatja a kor dogmatikai gondolkodását: az eljárásjog első helyet foglal el, mert az egykorú felfogás szerint a bírónak előbb van szüksége az elfogatás módozatainak ismeretére, mint a bűncselekmények dogmatikus szabályozására. A gyakorlatiasság tehát átütő erővel van jelen, ám nagy dogmatikai haladásnak tekinthető, hogy míg Werbőczy a cselekményeket a büntetések szerint csoportosította, addig Bencsik a büntettek szerint. Ez már a modern jogi szemlélet terméke: a bírónak törvényes fogalomra van előbb szüksége, amely alá a tényállást bevonhatja, a büntetés kérdése csak ezután merülhet fel.

Az *operatum* alapos eljárásjogi szabályozást ad. Mindjárt az elfogatás kapcsán rögzíti azt az egész anyagon végigvonuló elvet, amely különbséget tesz nemes és nem nemes elkövetők között. A különbségtevés azonban a nemességen belül is érvényesül: a birtokos nemes csak idézés és vizsgálat után fogható el, a birtoktalan, ha nyilvános bűnöző, idézés nélkül is elfogható (*servatis servandis*), ha nem nyilvános, idézni kell. Tetten ért gonosztevőt még paraszt is elfoghat, tehát sem előzetes, sem ún. bilincsből (*ex vinculo*) való idézés nem szükséges. A törvényjavaslat arra inti a bírót, hogy ne hallgasson a besúgásra, s az idézést csak alapos gyanújelek (*indicium*) mellett hagyja el. Ha a tettes személye valószínű, de a gyanújelek távolesők (*remota*), kettő, ha a tettes nyilvánvaló és a gyanújelek közelesők, egy is elégséges az idézés nélküli elfogáshoz.

A bizonyításról szóló rész alapintézménye a tortúra. Szabályozása messzemenően támaszkodik a *Carolinára* épült osztrák–német jogi megoldásra. Legfőbb bizonyítéknak a javaslat a tanúk, de különösen a vádlott önkéntes vagy kicsikart vallomása (*regina probationum*) számít. Ha a vádlott tagad, a bizonyítás terhe a hatóságra mint vádlóra nehezedik – ennyiben is a nyomozó elv érvényesül. A tanúbizonyításhoz nemes ellen nyilvánvaló esetben legalább két nemes tanú kell (nem nyilvánvaló esetben még több); a tanúknak kifogástalannak kell lenniük, személyesen kell a bíróságon megjelenniük, és vallomásukról a vádlott fejére szóló esküt tesznek le (*iuramentum corporale*). Ha sem a tanúbizonyítás nem vezet kielégítő eredményre, sem beismerő vallomás nincs, végítéletet nem lehet hozni, csak közbenszólót (*sententia interlocutoria*), amely a tortúrát rendeli el.

Fontos megállapításokat tartalmaz a javaslat az ítélet végrehajtására vonatkozóan. E szerint az ítéletet végre kell hajtani abban az esetben is, ha a károsult az elkövetővel megegyezett (kivéve, ha a király megkegyelmezett). A szükséges cselekményeket a hóhér végezze, senki más. Ha az elítélt súlyos beteg, a kivégzést el kell halasztani; ha a végrehajtás előtt meghal, az ítéletnek a holttestre vonatkozó rendelkezését kell végrehajtani. A kivégzést hiba (rossz sújtás, kötél elszakadása stb.) nem gátolhatja meg.

A rendi büntetőjog korában a fellebbezés vagy a perújítás intézménye cseppet sem volt magától értetődő. A javaslat e tárgyra vonatkozó rendelkezései ezért különösen figyelemre méltók. Nyilvános gonosztevőnek nem engedhető meg a fellebbezés és a perújítás, a nem

nyilvánosnak azonban, ha az eset kétes, az úriszéken két bíró, másutt a bírák legkevesebb egynegyed részének véleménye alapján megadható.

A Bencsik-féle javaslatnak rendszertanilag elkülönült általános része még nem volt, mindazonáltal kiszűrhetők azok az elvek és kiolvashatók azok a jogintézmények, amelyek ezt a szerepet töltik be. Absztrakt bűncselekmény-fogalmat hiába keresünk, a javaslat e helyett a rendes büntetéseket adja meg. A rendes büntetés a halálbüntetés (*poena ordinaria*): akasztás, lefejezés, tűzhalál, keréketörés. Ismeri a javaslat a súlyosított változatokat is, mint a felnégyelés, ló farkához kötés, tüzes fogókkal égetés stb. Bírói büntetés (*poena arbitraria*) kiszabására kerül sor nem főbenjáró perekben, ahol a szankció sohasem halál, hanem például börtön, botozás.

A javaslat a sebesítés szándékával okozott halált az emberölés eseteihez sorolja (10. §), feltűnő, hogy a szándékra különös tekintettel van, és azt fogadja el a minősítésben irányadónak. Így a *praeterintentionalis* bűncselekmények büntetése nem az eredményhez, hanem a szándékhoz igazodik: kis kavicssal okozott emberölés vagy a kitett gyermek véletlen bal-eset folytán beállott halála (16. §) enyhébb büntetést eredményez az emberölésnél vagy a halálos végű gyermekkitételnél. Megemlítendő az előre megfontolt szándék precíz feltüntetése a gyújtogatásnál (18. §). A gondatlanság általában (emberölés, gyújtogatás) enyhébben büntetendő a szándékosságnál, a véletlen pedig nem hoz létre büntetehetőséget. A beszámításra befolyással lévő körülmények sorában a jogos védelem büntetlenséget eredményez, ha a tettes a mérsékelt eszközöket kimerítette. Ez a tétel már Werbőczynél is általánosan érvényesülő, tehát ősi jogelv. Hasonlóan, a visszaesés büntetése mindig súlyosabb.

A Bencsik-féle javaslat legkimunkáltabb és dogmatikailag legérettebb fejezete az emberölés szabályozása. Esetei: szándékos, sebzés szándékával történt, gondatlanságból elkövetett, véletlen és szükséges védekezésből származott emberölés. A szándékos emberölés (*homicidium deliberatum*) halálbüntetést von maga után, de helye van egyezkedésnek (!), ekkor kegyelmet kell adni.¹⁰

A modern terminológia szerinti halált okozó súlyos testi sértés (*homicidium animo tantum vulnerandi*) büntetése a bíró belátása szerint történik, ha alkalmatlan eszközzel követték el – fejvesztés, ha gyilkos szerszám használatával történt. Gondatlanságból elkövetett emberölés (*inopinatum, seu casuale culposuniqué homicidium*) tilos dolog megengedéséből vagy vigyázatlanságból ered, de hiányzik az *animus*. Büntetése szabadságvesztés. A véletlen emberölés (*simpliciter fortuitum, seu casuale*) esetén, ha tehát az elkövetőt a legenyhébb gondatlanság sem terheli, nincs büntetés. A jogos védelemből elkövetett emberölés

¹⁰ A javaslat itt az egykorú nemesi büntetőjogban régóta ismert hatalmaskodás (*actus maioris potentiae*) eseteiben való eljárásra utal, amikor a királyi jogszolgáltatás mintegy háttérben maradt, elfogadva a nemesek egymás közötti vitarendezésének módját. Vö. *Tripartitum*, Pars II, Tit. 55. § 3. A *Hármaskönyv* büntetőjogi rendszerében a nemes jogállású személyek személyesen vagy rokonaik által – még a szándékos emberölés eseteiben is – egymással alkupozícióban álltak. Az előbb megjelölt forráshely szerint a főbenjáró ítélettel fenyegetett vádlottat a bírónak „causa pacis et concordiae” három napig magánál kell tartania (bírói őrizetben), s csak ez idő eredménytelen eltelte után következhet az ítélet végrehajtása.

(*necessarie defensum*), ha minden mérsékelt védelmi eszköz kimerítése után történt, büntetlen. Ellenkező esetben bírói, sőt rendes büntetéssel is sújtható.

Az emberölési esetek ilyen világos és pontos megkülönböztetése, sem a magyar, sem az osztrák tételes jogban nem volt ennyire precízen megtalálható. A szándékos emberölés büntetésének alapja a Hármaskönyv 1.15., a kegyelemnek megegyezés hiányában való kizárása pedig az 1563. évi 39. törvénycikk rendelkezésein alapult. A halált okozó súlyos testi sértés külön szabályozása egészen figyelemre méltó. Nemcsak a szándék különös figyelembevétele, hanem az alkalmasság problémájának bekapcsolása és az inadekvát kauzalitás kérdésének megoldása is (ha ti. az eredmény az előző ténynek nem felel meg, és rendes körülmények között nem volt előre látható, a büntetés enyhébb) magasan kora fölül emeli a Bencsik-féle tervezetet, s fényt vet a magyar praxis kiváló jogi érzékére, amelyből a javaslat sokat merített.

A kodifikációs kísérletek folytatása

A következő állomás az 1715. évi 24. törvénycikkkel fölállított *systematica commissio* ténykedése volt, melynek feladatául a *Sigray József* királyi táblai ülnök által az országgyűlésen megfogalmazott indítvány megvalósítását jelölték meg, nevezetesen, hogy a következő országgyűlésre készüljön egy kidolgozott tervezet. E bizottságban,¹¹ melynek elnöke *Csáky Imre* kalocsai érsek volt, ott találjuk Bencsik Mihályt is, akinek bizonyára fontos feladatai lehettek, bár az elkészült munkálatokban a hozzá kapcsolható büntetőjogi részeknek szinte csak periférikus hely jutott. Az e bizottság által kidolgozott *Novum Tripartitum* ugyanolyan eklektikus (némi eufémizmussal: enciklopédikus) mű lett, mint az alapul fekvő és meghaladni óhajtott Werbőczy-féle *Hármaskönyv*. Tendenciája okán emelhető ki annyi előrelépés, hogy az anyagi jog terén a *nota infidelitatis* eseteit csökkentették. A hűtlenség törvényi újr szabályozása az a fonál, amelynek mentén a kodifikációs munkálatok tovább döcögtek. Az országgyűlés 1722 júliusában bizottságot küldött ki a *nota* eseteinek módosítására és enyhítésére. Ennek lett is foganatja: az 1723. évi 10–12. törvénycikkek a hűtlenségi esetek új normaszövegét tartalmazták.

A – legalább részben – bizottsági keretek közt folyó munkálkodás újabb fejezetét jelentették azok a törvényhatósági tervezetek, amelyek elkészítésére maga a király adott parancsot 1726-ban. Május 11-én kelt leiratában a hétszemélyes, királyi és kerületi tábláknak,

¹¹ A törvénycikk név szerint felsorolja a *commissio* tagjait, kik (az elnök és Bencsik mellett): Erdődy László Ádám gróf nyitrai püspök, Nádasdy László gróf csanádi püspök, Koháry István gróf országbíró, Erdődy György és Károlyi Sándor grófok, Horváth Simonchich János báró királyi személynök az egész királyi ítélő táblával (*cum tota tabula regia!*), Tolvay Gábor báró, Spátay Gábor jánosi apát, a nyitrai káptalan követe, továbbá Nedeczky Sándor, Bossányi Gábor, Okolicsányi Pál, Borsy Mihály és Skaricza Gábor. Hozzájuk rendelték még Horvátország részéről a zágrábi püspököt, Rauch Dániel al-bánt, Brányug János ítélőmestert és Czindery Györgyöt. A bizottság fáradozásának gyümölcset az utókor, a szakirodalom máig nem értékelte kellőképpen, pedig „az 1723. évi nagy igazságügyi szervezeti reformnak az vetette meg az alapját” – írja Gábor Gyula. GÁBOR: A pesti királyi ítélőtábla felállítása és szervezése. 39. o.

valamint az összes vármegyéknek és a szabad királyi városoknak meghagyta a *Novum Tripartitum* vizsgálatát, különös tekintettel annak büntetőjogi jellegű rendelkezéseire. A kodifikációs munkálatoknak tehát egyfajta „alulról építkező” változatát kívánta az uralkodó elkészíttetni, akként, hogy a törvényhatóságoktól tervezetek elkészítését kérte. E – rendszerint helyileg alakított bizottságok útján kidolgozott – tervezetek közül több elkészült, de mindmáig a helytartótanács iratai között nyugszanak, a szakma és a büntetőjog története iránt érdeklődők számára ezidáig feltáratlanul.

Az 1728–29-es országgyűlésen további próbálkozásokat konstatálhatunk a büntetőjog rendszeres szabályozására irányuló törekvések területén. A királyi *propositio* nagyon rugalmasan fogalmazott, inkább kívánalomként írta elő olyan javaslatok elkészítését és letárgyalását, amelyek sorában a büntetőeljárás kiemelt helyet kapott. Ennek megfelelően a rendek újfent bizottságot küldtek ki a törvények javítása tárgyában, mely grémium a munkáját mindjárt a büntetőjog rendezésével kezdte. A *regnicolaris deputatio* vezetőjéül *Csáky Zsigmond* tárnokmestert, majd *Esterházy József* udvarmestert neveztek ki.

A bizottságban a fentebb említett megyei és bírósági tervezeteket vették alapul. A büntetőjogi tárgyú kérdéseket szabályozó tervezet (*opus criminale*) nagymértékben hasonlít a Bencsik Mihály által készített *operatumra*; fontos többlet a munkálatban a büntetőeljárás alakításainak szabályozása, az enyhítő és súlyosbító körülmények külön felsorolása. Az előrelépés dogmatikai szempontból fogalmazható meg leginkább: a majdani általános részi kérdések közül több fontos elemet rögzít az *operatum*. Ez a rendszertani progresszió okából fontos körülmény, hiszen tudnivaló, hogy az újabb és újabb bizottságok első dolga mindig az volt (olykor maga a bizottságot életre hívó törvényhely mondta ki), hogy előveszik a korábban született munkálat(ka)t, és abból/arra építkeznek.

Az 1728. évi tervezetből kiemelkedik az a fejezet, amely általános büntetőjogi tartalmi elemeket hordoz: *De generibus poenarum criminalium et circumstantiis poenam capitalem adparentibus vel mitigantibus, necnon talibus etiam, que captatem poenam in temporaneam [...]*. A munkálat természetesen egységben láttatja és így szabályozza az anyagi és az alaki jogot, prioritást adva a törvénykezés gyakorlati szempontjainak. Az 1728-ra datált *opus criminale* címet viselő bizottsági munkálatból sem lett tehát törvény. Elkezdték ugyan a rendek tárgyalni, de egy másik, a polgári törvénykezési jogra vonatkozó javaslatot fontosabbnak ítélték a büntetőjoginál, így emezt ejtették.

Az első, igazi büntetőtörvény-tervezet

A 18. század elejének próbálkozásai után hosszú évtizedek teltek el anélkül, hogy említést érdemlő eseményt jegyezhetett volna fel a krónikás a büntetőjog kodifikációjának történetében. A francia forradalom azután alaposan fölkavarta az állóvizet, melynek részbeni folyamánként a magyar rendi országgyűlésen is sorra fogadtak el jelentős reformokat tartalmazó törvényeket.

Az 1790. évi 67. törvénycikk felvezető mondatai kifejezetten utalnak arra, hogy jogalkotási szempontból mi a racionális indoka a kodifikációs feladatokkal megbízott bizottságok fölállításának: a királyi javaslatok, valamint a vármegyék és a szabad királyi városok követeinek adott utasításokból olyan kívánalmak fogalmazódtak meg, amelyek rendszeres és csak hosszabb idő alatt elvégezhető kidolgozást igényelnek. Nagyon idő- és munkaigényes feladatra vállalkozott a törvényalkotó.

A 18. század folyamán a magyar országgyűlési életnek állandó intézménye lett az „országlakosok bizottsága” (*deputatio regnicolaris*), aminek fő feladata többnyire az országgyűlési feliratok és határozatok megfogalmazása volt. A század végén kezdődött az a fejlődés, melynek során a régi országgyűlések általában rövidke törvénycikkelyei helyébe mind kiterjedtebb törvények, sőt törvénykönyvek léptek. A francia forradalom áttételesen érvényesülő hatásának tekinthető annak a felismerésnek és szükségletnek a megjelenése az 1790/91. évi országgyűlésen, hogy II. Józsefnek a birodalom egésze reformját szolgáló, ám magyar szempontból tekintve alkotmányellenes reformjaira nem lehet elegendő válasz a megcsontosodott rendi alkotmányosság helyreállítása, hanem a reformok ügyét a rendi nemzetnek kell kezébe vennie. Számos, becikkelyezett törvény született ezekben az esztendőben, s a büntetőjog kodifikálása is fókuszba került. Több reform törvénytervezetekben testet ölt a kidolgozása egészen 1795-ig tartott: ekkor a francia forradalom magyarországi hatásaitól megrettent udvar leállította a munkálatokat. A munkás esztendő iratanyaga javasrást szerencsére ránk maradt, miből aránylag részletes képet kaphatunk az elért eredményekről.¹²

Az 1792. évi országgyűlés által kiküldött *Deputatio Juridica* készítette igen alapos és részletes törvénytervezet teljesen a felvilágosodás szellemében fogant. Egyik kiemelendő vonása, hogy (általában) eltekint a rendi különbségektől, tehát nagy vonalakban az absztrakt állampolgári jogegyenlőség elvi alapjára épít. Ez az *elaboratum* sem tartalmaz még anyagi jogi vonatkozásban módszeresen tárgyalt általános részt, bevezetésében (*Principia*) viszont huszonhárom pontban alapelveket közöl. Ezek sorában rögzíti a felvilágosodás egyik markáns büntetőjogi maximáját, a bíró törvényhez kötöttségét: „In regula quidem iudex lege nec mitior nec severior esse potest [...]”. Az alapelvek közül néhány fontosabbat alább kiemelünk.

Mindjárt az első alapelv a *nullum crimen sine lege* elvének bártortalan megfogalmazása: „A büntett a büntetőtörvény szabad akaratból történő megsértése.” Hogy itt az idézett híres tételről van szó, a felől nem hagy kétséget a tervezet, mert az életbe léptető jogszabálytervezet szó szerint kimondja, hogy e törvény hatálybalépésével érvényét veszti minden korábbi büntető jogszabály – a jogforrástani vonatkozás tehát egyértelmű, sőt a visszaható hatály tilalmáról is rendelkezik. Foglalkozik a tervezet alapelveiben a beszámítás kérdésével, a visszaesséssel, a szándékosság-gondatlanság problematikájával, a kísérlettel, társtettséggel, a büntetés céljával. Szól a tervezet a *specialis* és a *generalis praeventio* intézményéről

¹² A szóban forgó *operatumról* mintaszerű, monografikus feldolgozást készített HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971.

(8. alapelv), elítélve a bosszút: „Vindicta igitur in nullo casu poenae obiectum esse potest, semperque legum sanctitatem dedecet.”

A büntetéssel szemben támasztott követelmények: minden büntetésnek azonnalinak, határozottnak és alkalmasnak kell lennie. Ügyelni kell arra, hogy a büntetések ne váljanak újabb büntettek forrásaivá. Büntetésként nem alkalmazható olyan hátrány, amely a büntetés céljával teljesen ellenkezik. A büntetésnek arányban kell állnia azzal a rosszal, amelyet a bűncselekmény a közösségnek okozott (vagy amivel azt fenyegette), továbbá felül kell múl-
nia mindazt az előnyt, amelyet a tettes cselekménye elkövetéséből remélt.

A könnyebben eltitkolható bűncselekményeket súlyosabban kell büntetni, nemkülönben azokat, amelyeket gyakrabban szoktak elkövetni. A büntetések kiszabásánál arra is ügyelni kell, hogy megtérüljön mind a közösségnek, mind a magánszemélyeknek okozott kár. Ebben a körben a kártérítésre, valamint a perköltségek megfizetésére az öröklött javak erejéig a tet-
tes örökösei is kötelezhetők. A büntetés kiszabásánál nagy nyomatékkal kell figyelembe venni a bűnös nemét, életkorát, társadalmi helyzetét; a tervezet felfogása szerint a műveltebb embereknek csekélyebb hátrány (*malum*) is elegendő ahhoz, hogy megjavuljanak. Nem lehet minden esetben ugyanazt a fajta büntetést kiszabni még az ugyanazon büntett elkövetésével vádolt személyekre sem.

A büntetési nemekről szólva a tervezet megenged bármiféle hátrányokozást, amely alkalmas a közbiztonság megóvására. Fenntartja tehát a halálbüntetést is, de általában meg-
tiltja annak minősített változatait, leginkább az emberi jóérzésre hivatkozással. Halálbünte-
tést csakis akkor lehet kiszabni, ha a tettes szándékossága olyan fokot ér el, hogy sem a társa-
dalom, sem az egyes polgárok közbiztonsága, továbbá az elrettentés célja nem érhető el másként. Ha sor kerül rá, mindig a tett elkövetése helyén, vagy ahhoz közel kell végrehajtani. A végrehajtás csakis pallossal történhet.

A szabadságvesztés végrehajtására szolgáló börtönök lehetnek enyhébbek vagy kemé-
nyebbek. Közös vonásuk, hogy az elítélt számára munkavégzést kell előírni, elsősorban köz-
munkákat. A fiatalkorúak és azok részére, akiknek megjavítására nagyobb remény mutatko-
zik, a dologházat is bevezeti a törvénytervezet.

Fenntartja az *operatum* továbbá a testi büntetéseket is, még hozzá fő szabály szerint a nagy nyilvánosság előtt való fogatosítás képében. A férfiakat bottal, a nőket korbáccsal
kell ütlegelni – előzetes orvosi vizsgálatot követően. Egyébként a részletekben végrehajtott
száz bot- vagy korbácsütés egy évi börtönnel ér fel: ezt az arányt mindenütt be kell tartani,
minthogy a kétféle büntetési egymással nem helyettesíthető. A testi büntetések alól kivettek
a honoráciorok (közfunkciót betöltő személyek), a városi polgárok és a nemesek – ennyiben
nem érvényesül a rendi előjogokat egyébként félretevő tervezet egyenlőség-eszméje.

Egy nehéz ember

Vázlatok Csemegi Károly portréjához

Kedves Miklós!

A mindkettőnk által nagyra becsült freiburgi Max Planck Intézet egyik sokat idézett jelmondata így hangzik: „Kriminológia és büntetőjog egy fedél alatt”. Ehhez persze baráti beszélgetések során egyes rátarti kollégák mindkét részről mosolyogva hozzáteszik, hogy lehet azonos épületről beszélni, de távolról sem ugyanarról a szobáról...

Nos, a magunk mögött hagyott évtizedekre visszatekintve úgy látom, Te elsősorban kriminológusként, én büntetőjogászként talán nemcsak közös épületben, de mindig ugyanabban a képzeletbeli szobában, ugyanazt a szellemiséget képviselve is dolgoztunk. Nem mellesleg: e „közös szobában” személyiséged, műveid inspiráló hatása, olykori biztató, elismerő szavaid számomra mindig nagy megtiszteltetést jelentettek és jelentenek ma is. Ennél többet felesleges mondanom.

Fogadd szeretettel az itt következő rövid, kicsit szubjektív hangvételű írást.

Régi igazság, hogy a korszakos művek fokozatosan elhomályosítják, majd elfedik alkotójuk személyiségét. Az ember – ha megadja számára a sors, hogy maradandót hozhat létre – egy idő után alkotásaiban él tovább. S ennek fényében talán nem is annyira fontos, milyen ember volt valójában, hiszen nem hétköznapi életének derűs vagy árnyékos oldalait, nem habitusát, természetét hagyta ránk, hanem életművét. A nagy alkotók sokszor igencsak esendő, gyarló emberként élték hétköznapijaikat. Mozart állítólag bántóan infantilis volt, Petőfin időről időre kiütközött sértő, összeférhetetlen természete, Byron féktelen kicsapongásai során féltestvérét is elcsábította, (a Csemegihez hasonlóan égővörös hajú) Vivaldi felszentelt pap létére pártfogoltjával és annak nővérevel élt együtt, József Attilánál pszichiátere skizofréniát diagnosztizált, súlyos depressziója rávetült személyes kapcsolataira is. A hasonló példák sorát természetesen folytathatnánk, s kiegészíthetnénk jeles tudósok sorsával is. De vajon akad-e olyan valaki, aki e nevek hallatán a szerzők, alkotók gyarlóságait, betegségeit, eltévelyedéseit idézné fel, a csodálatos költemények, muzsika vagy korszakos művek helyett?

Mégis, talán nem vagyok egyedül azzal, hogy olykor feltámad bennünk a kíváncsiság, ki volt valójában magánéletében az alkotó? Hogyan élt, miként vívta meg küzdelmeit a mindannyiunk által ma is jól ismert gáncsoskodókkal, mennyire tudott örülni szeretteinek, sike-reinek, búslakodni, bánkódni a kudarcokon; egyszóval általában hogyan viszonyult ahhoz az egyedi és rendkívüli ajándékhoz, amit *életnek* nevezünk. Ez akkor is érdekes, ha tudjuk, a bejárt pálya, jellem és életmű általában nem választható el mereven, ezek nyilván a géniuszok esetében is hatnak egymásra.

Én tehát a következőkben *Csemegi Károly* személyiségéhez próbálok egy kicsit közelebb kerülni. Mit tudhatunk róla, a hétköznapi emberről?

Előrebocsátom, hogy e kérdésre valószínűleg nem tudok méltó, teljes választ adni. Több okból sem. Nem vagyok hivatásos életműkutató, s bár olykor látogattam és ma is felkeresem a könyvtárakat, sohasem tekintettem valódi otthonomnak az olvasótermeket – s ahhoz is kevés a tehetségem, hogy magam értékeljem, elemezzem a nagy emberek személyiségét. Ezt ezúttal elsősorban kortársaira és életrajzírójára bízom, tőlük idézek, vagy említek meg néhány epizódot, egy-két ismert, vagy talán kevésbé ismert töredéket. Ezek elsősorban a kivételes tehetségű jogász jellemét, családját, kortársaihoz való viszonyát árnyalhatják. S talán nem is fontos az életmű kronológiáját követnünk.

Szinte magától értetődik, hogy legismertebb méltatójával, *Mikszáth Kálmánnal* kezdem. A nagy palóc író így kezdi a *Csemegiről* szóló írását:

A Redout [később a ma is álló Vigadó – T. M.] előtti korszakban az egyik nagy kerek márványasztalnál évek hosszú sora óta egy és ugyanazon társaság kávézott a délutáni órákban. Nevesebb ügyvédek, egyetemi professzorok, kúriai bírák, képviselők gyűltek oda naponkint, mint mézre a darazsak. Szürke, lateiner alakok voltak, akik a jogi dolgokról, vagy a napi élet fölvetődő kérdéseiről vitatkoztak, de akármilyen heves volt is a disputa, egyszerre megnémultak, amikor közöttük a legigénytelenebb közbeszólt, egy vézna, borotvált állú vörhenyes hajú és bajuszú öreg úr, kinek kerek feje gögösen hátravetve, csak egy kicsinyt emelkedett ki, ahova be volt süppedve a kurta nyak miatt, a váll-lapoczkái közül. Ez az öreg úr *Csemegi* volt.¹

Hasonlóan vall ezekről a legendássá váló délutánokról *Hajnal Hugó*, az életrajzíró is, *Csemegi* 1893-ban kezdődött, alig hat éves nyugdíjas éveit felidézve.

Haláláig ott [tehát a Dunakorzón, a Vigadó teraszán – T. M.] trónolt *Csemegi*. Alattvalói ugyan nem voltak, – de akik körülvették, áhitatos csöndben hallgatták, s okfejtéseire mindig igent bólintgattak. Nem inferioritásból a kegyelmes úrral szemben, hanem azon egyszerű oknál fogva, mert nem lehetett nemet mondani. Hiszen fejtegetései olyan világosak voltak, olyan átütőek, annyira meggyőzőek, hogy aki ellentmondott, annak is meg kellett adnia magát. [...] Akár politikai, akár jogi, akár csak a mindennapi élet által felvetett egyszerű kérdések megvitatásáról volt szó, fölényes szellemi primátusa lenyűgöző hatással volt mindenkire. Pedig a magyar közélet és a tudományos világ kimagasló reprezentánsai foglaltak helyet asztalánál. Volt miniszterek, egyetemi tanárok, politikusok, szerkesztők, neves, országos hírű ügyvédek a közgazdasági élet vezetői vonzódtak ahhoz a helyhez, amelynek magnetikus ereje a szellemi arisztokrácia sok-sok képviselőjét láncolta az asztalhoz.²

---

¹ MIKSZÁTH Kálmán: *Az én kortársaim*. Első kötet. Budapest, 1910. 152. o.

² HAJNAL Hugó: *Csemegi*. Budapest, 1943. 146–147. o.

Hosszú, s akadályoktól terhes út vezetett idáig.

Csongrádon született 1826-ban. Ma ott nevét utca, a könyvár és emléktábla őrzi. Két öccse közül Ignác katonai pályára lépett, Antal idővel a város polgármestere lett. Hajnal azt írja ugyan, hogy az idős Csemegit élete utolsó éveiben megviselte Antal öccse halála is, de ez feltehető tévedés, öccse ugyanis a levéltári adatok szerint nyolc évvel túlélte őt.

Károly édesanyjával németül beszélt, kereskedő, korábban bankár apjától franciául tanult meg kiválóan, később a latin, görög és olasz nyelvet, majd – aradi várfogsága alatt – az angolt is elsajátította (Kossuth mítosza óta tudjuk, hogy az osztrák börtönök kedveznek az angol nyelvtanulásnak). Csemegi szívta magába a tudást, minden jelentős tanulmányt eredeti nyelven olvasott, életpályája során szinte hetente rendelt főként német könyveket, jövedelme nagy részét könyvtárára fordította. Sz szenvedélyesen tanult, kiváló memóriája révén folyamatosan rendszerezte, bővítette és megőrizte ismereteit.

Anyanyelvét is elkötelezetten művelte. Az 1840-es években versei jelentek meg, tudósításokat küldött a *Pesti Hirlap*ba, s olykor ismeretterjesztő írásokat is közöltek tőle, például Amerika felfedezéséről 1847-ban, a *Honleányok Könyvében*.

Később is lenyűgözte olvasóit és hallgatóságát kifinomult, rendkívül szabatos stílusa, ami a kor szokásait, elvárásait kiemelkedő színvonalon tükrözte. Gondolatfűzései ma már talán olykor túl cizelláltak minősíthetők, de mindenképpen választékosak és élvezetesek. „Öröm volt őt hallgatni – írja igazán hozzáértő méltatója – szép folyékony előadása, judicziumának mélysége, logikájának gránitkeménysége, ruganyos elméjének szétbontó és egybekapcsoló ereje csodálatos harmóniában érvényesült.”³

1845-ben hazafias érzelmei nyomán nevét Naschról Csemegire változtatta (ezt egyébként akár szellemes névválasztásnak is tekinthetjük), példáját testvérei is követték. Már 20 éves korában gyakorló ügyvéd volt. Sok tapasztalatot azonban ekkor még nem szerzett, mert két évvel később, a szabadságharcban lázasan kereste a lehetőséget, hogy fegyverrel is harcolhasson az ország függetlenségért. *Batthyány Kázmér* kormánybiztos megbízásából lovas és gyalogos századot szervezett és több délvidéki csatában részt vett, egészen a fegyverletételig. A vereséget lefokozás és várfogság követte, besorozásra alkalmatlannak találták, s egy román többségű faluba, az Arad megyei Buttyinba száműzték, megengedve, hogy ott praktizáljon, de megfigyelés alatt is tartva őt. (Ha tovább marad ott, nyilván románul is megtanul.) Később Aradon ügyvédkedett, ahol, mint megtudhatjuk róla „csakhamar híressé lett hatalmas védőbeszédeiről és klasszikus periratairól”.⁴ Felfigyelt rá *Horvát Boldizsár*, az Andrássy-kormány első igazságügy-minisztere is, aki alig néhány hónappal hivatalba lépése után, 1868-ban osztálytanácsosnak kérte fel, már az elodázhatatlan büntetőjogi kodifikációra gondolva. Ezt követte aztán a kódex megalkotásához vezető államtitkárság, végül a kúriai tanácselnökség és a rövid nyugdíjas évek.

³ MIKSZÁTH: *Az én kortársaim*. 156. o.

⁴ Uo. 155. o.

Írásom tárgya azonban nem elsősorban a korábban már többször felidézett életrajz, ezért is fogtam az igazán aktív éveket rövidre. Azt ígértem, hogy megpróbálunk közelebb jutni magához az emberhez. Méltatói ezzel kapcsolatban általában szükszavúak, inkább csak óvatos, összetett jellemét megérteni vagy megértetni próbáló utalásokat tesznek.

Nekem őszintébbnek kell lennem. A szókimondóbb források, jellemzések egyetértenek abban, hogy első elfogadott büntetőtörvényünk alkotója meglehetősen hiú, makacs, önféjű, talán túlzott önbecsüléssel megáldott ember volt, s noha minderre legtöbbször bizonyára alapos oka volt, nehezen összeférhető természete életében sűrű konfliktusok forrása volt. Mindig több és látványosabb elismerésre, mindig magasabb pozícióra vágyott, mint amit betöltött, s mellőzöttségét sűrűn felröva fokozatosan alapvetően szomorú, sértődött, idősebb korától pedig még inkább gyanakvó, sokszor mogorva emberré vált.

„Meg volt elégedve magával, de pályájával nem” – írja Mikszáth. Szíve tele volt neheztelesséssel az emberiség iránt, ajka tele volt panasszal. Hatalmas agyvelejét kínos gondolatok feszítették, fejbánkosát kőkeménnyé tették a mellőzése fölött érzett bosszúságok. Tiszta látása csak a messzeségben érvényesült, a tudományos igazságok világában a hajszálnyi finomságokat is meg tudta különböztetni elméje bonczoló erejével, de a közelben, a maga szűkebb perifériájában a legelfogultabb emberek közé tartozott. Jól mondja róla *Lónyai Menyhért*: „Éles szeme van, de a saját személye elfogja előle a világosságot. A saját személye. Az Én. Ez a szuverén, ez a despota, aki uralkodott felette.”⁵

Hirtelen haragjának, makacs hiúságának néhány megörökített incidens folytán hamar híre ment.

Fiatal házitanító korában például egy a házigazdák által adott estély alkalmával összeszólalkozott egy *Kemény István* nevű dúsgazdag fiatal földbirtokossal, aki késve érkezvén – meglehet, nem szándékosan, csupán egyszerű feledékenységéből – mindenkinek bemutatkozott, kivéve Csemegit. Az ifjú jogász hozzá lépett, s odavetette neki, hogy úgy látszik, nem tudja, mi a kötelessége, ha olyan helyre lép, ahol ismeretlent talál.

Kemény zavarodottan és meglepve utasította vissza az agresszív megszólalást, s a reánézve egészen szokatlan helyzetben elragadtatva, vörös békának szólította Csemegit. Csemegi mint a tigris akart rárohanni, az karjaival elhárította a támadást, majd szinte megsemmisülten távozott.

Párbajsegédek jelentek meg Csemegi lakásán. A segédeket magából kikelve fogadta, s mikor felszólították, hogy nevezze meg ő is a segédeit, így válaszolt: – Mondják meg az úrnak, hogy két okból nem duellálok vele. Először, mert a hazai törvények ezt tiltják, másodszor pedig mondják meg a megbízójuknak, hogy nem akarom, hogy valamikor elhencegjen velem, hogy Csemegivel párbajozott.

---

⁵ Uo. 153. o.

A segédek eltávoztak, az ügynek a bíróság előtt lett folytatása, ahol a bíró kölcsönös kimagyarázkodások mellett az ügyet megszüntette.⁶

Megpróbáltam a nyitjára jutni, mi lehetett keserű szemrehányásainak, folyamatos panaszainak oka, alapja, egyáltalán reálisan értékelte-e saját helyzetét. Már említettem, hogy – bár életpályája nem minősíthető sikertelennek – soha sem volt elégedett azzal, amit sikerült elérnie. Ennél mindig többre tartotta magát.

A miniszteriumban viszonylag gyorsan emelkedett az államtitkári pozícióig. Ám miniszterségre vágyott, s ezt nem is titkolta.

„Minden nagyravágyása abban állott, hátha ő állhatna egyszer az igazságügyi kormányzat élén” – írta rá emlékezve *Eötvös Károly*, aki felidézte azt is, hogy Csemegi szemrehányást tett neki, amikor elmesélte, hogyan lett egy baráti beszélgetés nyomán Perczel Béla pár nap alatt Tisza igazságügy-minisztere.

– „Hát énrólam nem volt szó?” – kérdezte Csemegi.

– „Az igazat megvallva nem jutottál eszünkbe” – válaszolta Eötvös, mire nyomban jött a sértődött válasz: „No barátom, ha jogász embernek, ha magadforma embernek se jutok eszébe: akkor mit várjak én?”⁷

S állítólagos mellözöttsége később is mind erőteljesebben beárnyékolta az életét. Kúriai tanácselnöksége alatt a tekintélyes bírói fórumnak legalább elnökhelyettesévé szeretett volna előrelépni. Akadémikusi címre lett volna méltó, de csak akadémiai dísztorrá avatták. Belső titkos tanácsosságot nyert el, de ő volt az első, aki az ezzel korábban mindig együtt járó grófi címet nem kapta meg.

Az utolsó, legdíszesebb kapuk bezárulásában valószínűleg több indok játszhatott szerepet.

Noha részemről ez csak óvatos feltevés, nem kerülhetem meg, hogy Csemegi zsidó származását megemlítsem.⁸ 1883-ban a tiszaezlári vérvád nyomán már működött Magyarországon antiszemita párt, s bár számottevő befolyása sem ekkor, sem később nem volt, tagjai harcos proklamációkban követelték, hogy zsidó származású emberek túlságosan magas pozícióba ne kerülhessenek – akkor sem, ha már szüleik kikeresztelkedtek. Tehetségük, szorgalmuk bizonyára magas polcot, pozíciót, tudományos rangot kínált a számukra, de a legmagasabbat mégsem.

Hogy mindez nem teljesen spekuláció, hadd idézzem fel *Hegedűs Géza* – egyetemi tanár és író – egyik dokumentumregényének részletét.

⁶ HAJNAL: *Csemegi*. 14. o.

⁷ EÖTVÖS Károly: *Magyar alakok. Csemegi Károlyról*. Budapest, 1901. 183. o.

⁸ Azt, hogy a származás rávetülhetett már fiatalkori éveire, Mikszáth sejteti: „A vészna vörös hajú zsidó fiú, ki a negyvenes években félénken meglapulva a csongrádi házak és kerítések mellett czipeli hóna alatt a könyveit, amint az iskolába tart vagy onnan jön, értelmes kék szemei nyugtalanul kémlelik a beszögellő utcákat, honnan az ellenséges keresztény gyerekek jöhetnek, hogy meghajigálják...” MIKSZÁTH: *Az én kortársaim*. 154. o.

Az egyik korabeli bűnügyről írja:

...szándékos emberölés történt, ahogy ezt a tényálladékokat a tizenkilenc évvel ezelőtt törvényerőre emelkedett és Btk.-nak rövidített büntető törvénykönyvben a tudós Csemegi Károly megfogalmazta. A jogi és alkotmányos ügyekben igen jártas főszolgabíró tudta, hogy az a nevezetes kriminalista akkor igazságügyi államtitkár volt, sőt zsidó ember létére éppen azért emelkedhetett az államtitkári magas méltóságig, hogy módja és alkalmá legyen a végre korszerű, a nemzetközi jogi életben is elismert színvonalú magyar büntető törvénykönyv megfogalmazására, előterjesztésére és a parlament két házában megszavaztatására. A kiegyezést is előkészítő, majd megvalósító három legeslegtekintélyesebb hazai jogtudós-nak és törvényhozási szakembernek – Deák Ferencnek, Horváth Boldizsárnak és Pauler Tivadarnak – a közös véleménye volt, hogy zsidó ide, zsidó oda, ez a Csemegi Károly a legképzettebb és a leghozzáértőbb magyar büntetőjogász.⁹

Hernádi Miklós is megjegyzi – bár „érdekesnek”, tehát valószínűleg nem természetesnek tartja –, hogy „Csemegi Károly (kitért) zsidó jogtudós-nak a büntetőjog nemzetközi híré tekintélyének, a budapesti egyetem díszdoktorának nem sikerült bejutnia az Akadémia rendes tagjainak testületébe”.¹⁰

Nem lehetünk biztosak abban, hogy a származás az esetleges mellözöttségnek, a várt további karrier elmaradásának meghatározó oka lett volna. Más okokhoz társulva azonban talán ez sem mindig lehetett teljesen közömbös.

Nem könnyítette Csemegi helyzetét, hogy valóban közismerten őszinte, szókimondó, alkalomadtán igen nyers, hiúságát, néha szellemi felsőbbrendűségét is érzékeltető ember volt. Valószínűleg nagyon tisztelték, de kevésbé kedvelték őt. Mikszáth nem kertel, amikor a közvélekedést megfogalmazza: „Csemegi nagy tudós, de mindjárt hozzáteszik, hogy kellemetlen ember.” S „a tudománynak még nincs olyan ereje Magyarországon, hogy az ellenszenvet legyőzze”.¹¹ (Egyébként több mint 100 év elteltével sincs, sőt, sajnos a tudomány ma már a megszolgált *rokonszenv* elnyeréséhez is sokszor kevés.) Eötvös Károly ehhez hozzáteszi: „Keserű szemrehányást tett az egész világnak.” „Modora érdes, nagy tudásával nagy fölényt tudott gyakorolni. S nem is mérsékelte magát ebben minden alkalommal.”¹²

Nem félt hangoztatni határozott véleményét főnökeivel szemben sem, és politikai kérdésekben is bátran – olykor az uralkodó eszmék, a kormányzópárt szándékai, megoldásai ellen érvelt. Tarthattak tehát attól, hogy ha túl magas (vagy mondjuk így: még magasabb) pozícióba kerül, szakmai meggyőződése erősebb lesz, mint a lojalitása.

Íme, az említett ellenzéki állásfoglalásait tekintve is, két adalék.

---

⁹ HEGEDŰS Géza: *A méneskúti családirtás*. Budapest, 1985. (Kozmosz könyvek)

¹⁰ HERNÁDI Miklós: *Zsidó írók és művészek a magyar progresszióban*. Budapest, 2012.

¹¹ MIKSZÁTH: *Az én kortársaim*. 156. o.

¹² EÖTVÖS: *Magyar alakok. Csemegi Károlyról*. 183. o.

Egyik, a bírói függetlenség hiányát a minisztériumtól számon kérő írásában ez olvasható: „akinek hatalmában van a bírói szervezet [értsd: a bírói igazgatás, a bírák kinevezése, előmenetele], annak hatalmában, annak rendelkezése alatt áll maga a bíróság is”.¹³ Ne keressünk ezúttal se aktualitást...

Az esküdszék mellőzését pedig a bűnvádi perrendtartás ugyancsak általa készített tervezetében egybeként a következő szavakkal indokolta:

A türelmetlenség, az elnyomás a politikai pártoknak nem ismeretlen tulajdonságai. Minden művelt állam legfőbb gondját arra irányozza, hogy bíróságaitól távol tartsa a politikai pártok befolyását. Az esküdszék, melyet a politikai pártok választási küzdelme hoz létre, a győztes pártnak lenne creatúrája, ennek céljait és törekvéseit – nem az igazságot szolgálná. Ily esküdszék mellett, a mint felszabadíthatnának bizonyos bűntettek, úgy másrésről az ártatlanság nem mindig találna biztos oltalmat.¹⁴

Minthogy tervezetét éppen elsősorban az esküdszék mellőzése miatt nem fogadták el, sértődötten lemondott az eljárási kódex elkészítésére adott megbízásról. Nem engedett alapvető elveiből, és a kodifikáció során másokkal nem is akart, nem is tudott együtt dolgozni.

Gyakran már-már megsértette kollégáit, feletteseit is. Amikor a róla elnevezett törvényelkészült, *Perczel Béla* igazságügyi miniszter 6000 forint jutalmat kívánt neki adni, ám ezt ötéves munkájához képest alamizsnának nevezte és visszautasította,¹⁵ s amikor bíró korában *Fábry Jenő*, a kúria akkori elnöke sürgette nála a hátralékos ügyek feldolgozását, így válaszolt: „Kegyelmes uram, én arra esküt tettem hogy a törvény szerint igazságos ítéleteket hozok, de hogy a restanciát feldolgozzam, arra nem tettem esküt.” Bírótársai megítélésében sem volt kíméletes. *Majláth György* országbírónak arra a kérdésére, hogy hogyan dolgozik az általa vezetett bírói tanács, állítólag azt válaszolta, hogy a tanácsban csak neki van értékelhető véleménye. Majláth erre azzal vágott vissza, nem is tudta, hogy a Kúrián egyesbírói intézmény is működik.¹⁶ Mikszáth megemlíti, hogy amikor egyszer a bírótársai mégis leszavazták, „a hiú nagy ember elájult, úgy kellett hazavezetni. De ez ritkán történt, talán csak éppen egyszer; a véleménye rendszerint már ítélet.”¹⁷ Szinte korlátlanul uralkodik roppant

¹³ Idézi SARLÓS Béla: Csemegi Károly és a kiegyezés. *Történelmi Szemle*, (1968) 11., 43–44. o.

¹⁴ *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai*. Budapest, 1882. 59. o.

¹⁵ Mikszáth szerint ezekkel a szavakkal: „vajon ki fizette meg azokat a vezéreket, akik az első törvényeket hozva, vérüket egy közös edénybe csurgatták? Hány forintot adhattak egy ilyen unczia vérért, mit gondoltok?” MIKSZÁTH: *Az én kortársaim*. 157. o.

¹⁶ HAJNAL: *Csemegi*. 136. o.

¹⁷ Csemegi Eötvös Károly által is óvatosan bíralt egyes ítéletei egyébként nem ritkán megosztották a jogi közvéleményt. Íme, ezzel kapcsolatban is egy adalék: „Én nem mondhatom ki t. ház és hogy milyen fájdalmas benyomást tett reám az, hogy tegnap a magyar sajtó összes orgánumai olyan formában, a mely semmi kétséget nem enged meg, hírért hozták annak, hogy a magyar királyi Curia 2-ik büntető tanácsa Csemegi Károly elnöklété alatt egy konkrét esetben akként ítélte, hogy az úgynevezett ferbli-játék nem tartozik a szerencsejátékok közé, tehát a kihágásokról szóló törvénykönyvünk értelmében nem büntetendő. Sőt tovább ment, t. ház s ugyanabban az ítéletben

tudásával és dialektikájával bírótársai fölött, kikből az úgynevezett »viczispán bírákat« becsüli többre a »tanulmányosok«-nál, mert amazoknak józan eszét legalább el nem pusztította a féltudás.¹⁸

Azt is megörökítették, hogy amikor a Btk. egyes rendelkezéseinek értelmezésén vitakoztak, nyersen odavetette a bírácoknak: „Azt, hogy hogyan értette ezt Csemegi, azt csak Csemegi mondhatja meg.”¹⁹

S végül, további előmeneteleinek megakadályozásában esetleg személyes kicsinyesség is szerepet játszhatott. *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter állítólag azért nem őt nevezte ki a Kúria másodelnökévé, mert miniszter-elődje, *Bittó István* annak idején nem őt, hanem Csemegit emelte államtitkári rangra. Szilágyi ezt állítólag soha nem felejtette el, s így vágott vissza. (Csemegi és Szilágyi ellentéte, rivalizálása egyébként közismert volt, Eötvös is megemlékezik róla.) Az új kúriai másodelnök kinevezésének napján mindenesetre Csemegi beadta nyugdíjazási kérelmét.

Ebben a Ferenc Józsefnek írt kérelemben megint megmutatkozik erőteljes önbecsülése. Ezt írja:

Császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb kegyelme, hivatali szolgálataim kiváló méltatásával, – a magyar büntető-törvénykönyvnek, melynek tervezetét és indokait egyedül én készítettem – legfelsőbb szentesítése után a Szent-István rend középkeresztjének adományozásával engem kitüntetvén, e legmagasabb királyi cselekményben, de önérzetemben is azt a megnyugtató tudatot találtam, hogy mindaz, amit egy életen keresztül a legnagyobb buzgalommal folytatott tanulás és az ekként gyűjtött – habár csekélykörű – tudomány, lelkesült ügyszeretet mellett, a közszolgálat érdekében tenni képes – mindazt én egész hivatali pályámon, s mindenki minőségben a melyben Felségedet és hazámat szolgálni szerencsés valék, éjeim és nappalaim feláldozása mellett, ernyedetlenül, örömmel, önzetlenül – és szerénytelenség nélkül merem mondani – nem minden siker nélkül megtettem.²⁰

A sértődötté, mogorvává, gyanakvóvá váló emberről festett kép bizonyos árnyalásához azonban hozzátartozhat az is, hogy Csemegi a róla terjesztett, gyakran ellenőrizetlen, anekdotikus történetek és egyes sommás értékelések ellenére a fennmaradt írásos források szerint nem volt mindig mereven elutasító az álláspontját vitató megoldásokkal, kompromisszumokkal szemben. Legfeljebb óvatos.

---

kimondotta azt is, hogy az a rendőr, a ki a ferblit mint szerencsejátékot fel akarta jelenteni és ajándékot fogadott el azért, hogy azt föl ne jelentse, nem volt vesztegetésnek kitéve, mert nem tartozik a ferblit feljelenteni.” (Herman Ottó képviselőházi felszólalása, 1885) https://www.kartya-jatek.hu/ferbli_a_parlamentben_es_az_ovodaban/ (letöltve: 2019.03.01.).

¹⁸ MIKSZÁTH: *Az én kortársaim*. 158. o.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Csemegi Károly művei*. Második kötet. Budapest, 1904. VI. o.

1891-ben, alig több mint 10 évvel a kódex hatálybalépése után, Illés Károly előadást tartott a szankciórendszer reformjáról, kárhoztatva a rövid tartamú szabadságvesztéseket, támogatva a feltételes elítélés eszméjét – különösen fiatalok esetében, akik esetében már a javító intézetek létrehozásának szükségességét is felvetette.

Okkal feltételezhetnénk, hogy Csemegi – aki az ülésen az általa még 1878-ban megalapított Magyar Jogász Egylet vezetőjeként elnökölt, a maga nyers modorával nyilván védelmére kelt saját korábbi felfogásának, ami – mint ismert – a differenciálást alig tűrte, s a tetterányos következményektől való eltérésre, vagy akár a rövidebb fogság kiváltására vonatkozó, már a kódex készítésekor ismert, akkor kibontakozó eszméket nem karolta fel.

Nos, nem ez történt.

Józanul nem tagadható – mondta zárszavában – hogy a fölötté rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések – a foganatosítás mai rendszere mellett – és itt nem csupán Magyarországot értem – erkölcstelenítőleg hatnak az állam hatalma alá helyezett egyénre, károsan az egész társadalomra. Ez már magában véve is elég ok arra, hogy a társadalom hivatott tényezői szakadatlan munkássággal törekedjenek a javításra.” S ami a lehetséges kiváltást, a felfüggesztést és a javító-intézeteket illeti: „Ha határozottabb alakot fog ölteni az eszme, ha tisztában fogjuk látni annak tartalmát, ha képesek leszünk felismerni megvalósításának helyes körvonalait és föltételeit, merem állítani, hiszem, sőt tudom, hogy Magyarország ezen eszmét is készséggel fogja fölvenni culturalis föladatai közé és azt intézményesen szervezve, megvalósítandja üdvös eredményeit.”²¹

Nem igaz tehát, hogy Csemegi mindvégig saját korábbi eszméinek büvökörében élt, s kérlelhetetlenül ragaszkodott volna az általa kodifikált megoldásokhoz. Tudta talán ő is, hogy egy évtized elmúltával – pedig messze vagyunk még az első Novellától – engedni kell a tetterbüntetőjog erőteljes szorításából.

Maga azonban az új törekvések élére már nem állt.

S azzal is tartozunk az igazságnak, hogy megállapítsuk: ha a nagy kodifikátor olykor kíméletlen őszinteséggel bírálta, támadta is itthoni kortársait, hazafisága mindig felülkerekedett, ha a magyar jogászokat külföldiek előtt kellett megvédenie.

Eötvös Károly írja róla: „Itthon mindig szidott bennünket. Bírót, ügyvédet, jogtanárt, törvénykészítőt egyaránt. De a mikor külföldi notabilitásokkal találkozott, azok előtt a magyar jogélet férfait a világ első jogászaik gyanánt mutatta föl. S a ki a magyar jogászt ócsárolni merte, annak úgy ment neki, mint az oroszlán.”²²

Csemegi nős volt. 1854-ben feleségül vette *Fischer Franciskát*, akít még házitanító korában ismert meg. Feleségéről azt írják, hogy élete végéig igazi segítőtársa volt, és nagy művelt-

²¹ ILLÉS Károly: A szabadságbüntetés reformja különös tekintettel a feltételes elítélésre. Csemegi Károly zárszava. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 4. (1891) 3., 122. o.

²² EÖTVÖS: *Magyar alakok. Csemegi Károlyról*. 181–182. o.

ségéért, gyöngéd lelkéért nagyon szerették őt az előkelő társaságban.²³ Házasságukból hamar fiú született, aki azonban fiatalon, 17 éves korában meghalt.

A jog, mint ezt tőle magától hallottuk, szinte éjjel-nappal kitöltötte életét. Ezen kívül számottevő elfoglaltsága, kedves időtöltése nemigen volt.

Életrajzírója megemlíti:

...mégis, Balatonfüred életének üdítő forrása volt. Le is ment, ha csak lehetett tavasszal is pár napra. Villája ott állott Jókai Mór villájával szemben, telke lehúzódott egészen a Balatonig, s szőlővel volt beültetve. A szőlő az ő alkotása volt, erre éppen úgy ügyelt, mint a Törvényre. Tavasszal, amikor lement, ügyelt rá, hogy hogyan teszik a sima vesszőt, mint dugványt a földbe, néha maga is nekigyürkőzött – vigyázott, hogy a sima vessző legfelsőbb rügye a föld színén legyen, s örömmel szemlélte nyáron, hogy a föld színe felett hagyott rügy kihajt, s eldicsekedett, hogy ebben az ő munkájának és odaadásának is része van. Hát még a rózsák. Ez volt csak az igazi gyönyörűsége. Jókaitól kapta a töveket, s a rózsatermeléshez szükséges tudást s a bimbókból kipattanó tearózsák illata és szépsége úgy melengette, mint amikor a törvény kitermelésén dolgozó szelleme érvényesülését megalálta.²⁴

Felesége gyakran volt tagja a füredi Anna-bálok védnökeit alkotó hölgykoszorúnak, s a tudósítások a híres bálozók között a hitvesét nyilván elkísérő Csemegi nevét is megemlíti.²⁵

Megörökítették, hogy amikor a báli meghívók kézbesítésével az ezzel megbízott ifjak egyszer késlekedtek, mert látogatásaikkal inkább a lányos házakat, mint az idősebb nobilitásokat részesítették előnyben, Jókai és Csemegi együtt méltatlankodtak. Jókai „az öreg ember nem vén ember” göggyével ígérte: megmutatja, hogy azért is hajnalig fogja ropni a táncot a bálon, Csemegi pedig azon sajnálkozott, hogy mégsem tökéletes a kódexe: nem alkotott bűncselekményt az idősök mellőzéséről...²⁶

A pénzzel a nagy kodifikátor állítólag nemigen tudott bánni. Hallottuk, milyen nagyvonalú göggel utasított vissza 6000 forintot. (Korabeli források alapján először azt feltételeztem, hogy ez azért egy nagyobb összeg volt, ám Eötvös Károly megírja, hogy akkoriban egyetlen komolyabb ügy átlagos ügyvédi honoráriumának felelt meg.) A visszautasítás így talán akár indokolt is volt.

Kenedi Géza író és ügyvéd anekdota-gyűjteményében olvasható, hogy

Sovány nyugdíjban, egyszerű ember gyanánt halt meg, mint annyian ama nagy kor gyermekei közül, akik még nem értették a vagyonszínálás mesterségét. Bár némely más dolgokat jól tudtak.

---

²³ Az interneten Csemegi mellett a feleségéről is látható korabeli, néhány éve még kevésbé ismert kép <https://www.flickr.com/photos/23912178@N08/35435284020/in/photostream/> (letöltve: 2019.03.01.).

²⁴ HAJNAL: *Csemegi*. 111–112. o.

²⁵ A korabeli tudósításokat megörökíti például a *Füredi História* 2010. évi 2. száma.

²⁶ WENNINGER Máttyás: A Balatonfüredi Anna-bálok. *Balatonfüredi Hírlap*, (1912) 18., 5. o.

Már mint cúriai tanácselnökhöz beállított egyszer hozzá egy régi aradi kereskedő-kliense – folytatja Kenedi. Csak úgy becsület okából. Lehet, hogy egykori ügyvédjének a dicsőségében is sütkérezni akart egy kicsit. Beszélgetés közben a vendég egyszer sunyi pillantás kíséretében ezzel a kérdéssel fordul a tudós bíróhoz:

– És hol vannak excellenciádnak a házai?

– A házaim??

– Igen, igen. Bizonyosan szerzett már egy-két házat, például az Andrássy-úton?

– Az ördögöt szereztem. Hiszen mindig állami alkalmazott voltam. A fizetésem pedig kellett magamra és a családomra. A könyvtáramon kívül egyáltalán nincs semmim.

A régi kliens nagy szemeket meresztett. Azután elismerő mosolyra derült ki az arca és ósdi gyöngédséggel megveregette Csemegi vállát:

– Hja, hja! Persze. Tudom. Becsületesnek maradni... jaj... az sok pénzbe kerül!²⁷

Csemegi 72 éves korában, tüdőgyulladásban halt meg. A sors iróniája, hogy gyerekkori barátja, *Korányi Frigyes* a később világhírű tüdőgyógyász, aki a szűkös tanulóévekben szobatársa volt, éppen ebből a betegségből nem tudta gondos ápolás ellenére sem kigyógyítani. Felesége hét évvel élte túl őt, de nem fekszenek közös sírban, csak egymás közelében.

Sírján csak egyetlen szó áll: Csemegi.

Budán, a Kissvábhegy róla elnevezett utcája is „csak” Csemegi utca.

Ám ez nem véletlen. Mint Mikszáth megállapítja: „Nem kell kiírni a keresztnévet. Csemegi csak egy volt, se őse nincs se utódja. Megérkezett és elment, s többet hagyott itt örökségül, mint sok azokból, akik elődökben és utódokban századokig itt pengették a sarkantyút.” De ha elment is „sokszor fog ő még visszatérni, mindig nagyobbak és nagyobbak, még akkor is midőn a korabeli minisztereket és nevezetességeket már a felejtés árkába söpri az idők szele.”²⁸

Nehéz ember volt.

Ám környezetében talán túl sokan voltak olyanok, akik bár életét könnyebbé tehették volna, ehhez alkalmasint túl könnyűnek bizonyultak.

²⁷ KENEDI Géza: *Anekdoták a magyar közéletből. Mibe kerül a becsület?* Budapest, 1913. 32. o.

²⁸ MIKSZÁTH: *Az én kortársaim.* 161. o.

A hajléktalanság kriminalizálásának megjelenése a 20. század előtti Magyarországon

A hajléktalan emberek kriminalizálása nem újkeletű dolog a magyarországi jogi szabályozás történetében sem, hiszen már a 2010-es évek előtt is léteztek olyan jogi normák, amelyek ezt a csoportot szankcionálták, ahogy erre sok szerző rámutat.¹ A hajléktalanság 21. századi kriminalizálása abba az évszázados múlttal rendelkező tendenciába illik, amely a társadalom peremére szorultakat pusztán szociális helyzetükből eredő tulajdonságaik miatt állapotbűncselekmények keretében kriminalizálta. Tanulmányomban azt mutatom be, hogyan jelent meg a magyar jogrendszerben és a büntetőtudományban a hajléktalanság kriminalizálása a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913-as törvénycikket megelőzően.

A magyar – állami és városi szintű – jogalkotás történetében több különböző ilyen típusú cselekmény keretében nyilvánították a marginalizált állapot szülte személyi körülményeket vagy az ebből fakadó, létfenntartásra irányuló magatartásokat (például csavargás, koldulás, munkakerülés) jogellenesnek. Ezzel párhuzamosan a jogszabályok, rendszabályok, a jogalkotásban részt vevők, a jogtudósok és társadalomtudósok, a rendészeti szervek és nem utolsósorban a törvénykezési szervek dolgozói számtalan különböző kifejezéssel utaltak erre a nagyjából egységesnek tekintett csoportra. Ilyen többek között a csavargó, koldus, munkakerülő, dologkerülő, vagabond, henyélő, illetve újabban a hajléktalan ember és kéregető.

Fogalomhasználat: a csavargó-fogalom és a koldus-fogalom tartalma

Mezey szerint a csavargó népeiséget „a politikai vagy ideológiai okokból nem szívesen látott, a születési környezetüktől, addigi munkájuktól, tulajdonuktól, házuktól, földjüktől, termelő eszközeiktől megfosztott, elűzött elemek, a büntetőbírói ítélettel kiközösítettek és száműzöttek”, valamint ezek családtagjai alkották.² A csavargás első jogszabályi definícióját a kihágá-

---

¹ GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*. Budapest, 1991.; GÖNCZÖL Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közlemény*, 57. (2002) 5., 197–204. o.; KISS Bernadett: A szabadságvesztés-büntetés mint a koldulás megszüntetésére irányuló kísérlet. *Börtönügyi Szemle*, (2010) 4., 73–86. o.; MEZEY Barna: A munkaethos és a szegényrendészet kriminalizálódása. *Börtönügyi Szemle*, (2009) 3., 1–20. o.; MEZEY Barna: *A munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtás történetében (A fenyítőházi modelltől a rabdolgoztató házakig)*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2009.

² MEZEY: A munkaethos és a szegényrendészet kriminalizálódása. 3. o.

sokról szóló magyar büntető törvénykönyv, az 1879. évi XV. törvénycikk fogalmazza meg, amely szerint csavargó az, „kinek bizonyos lakhelye nincs, vagy azt elhagyja és foglalkozás vagy munka nélkül csavarog, ha a hatóság által kitűzött határidő alatt sem a fentartására szolgáló eszközöket, sem azt, hogy azok tisztességes megszerzésére törekszik, kimutatni nem képes”. *Nagyiványi* meghatározásában a csavargónak „nincs biztos lakhelye, nincs megélhetési alapja”, „nem gyakorol semminemű iparágat” és alapvetően a tétlenség jellemzi.³

Az 1909-ben kiadott *A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata* című kötet meghatározása szerint a csavargó olyan személy, akinek sem rendes lakhelye, sem foglalkozása nincs és „munkakeresés ürügye alatt községről községre kóborol, de munkát sehol sem vállal, miért is feltehető róla, hogy lopásból vagy koldulásból él”, a rendes munka hiányára pedig bizonyíték, ha az adott személy cseléd- vagy munkakönyvében már néhány hónapja nincsen semmiféle szolgálat igazolva. A kiadvány szerint csavargó például a vándorcigány vagy a kóborló kéjnök.⁴

Ez a meghatározás egyértelműen mutatja, hogy már önmagában a munkaviszony és a biztos lakhely hiánya a bűnelkövetői életmód folytatására vonatkozó feltételezést vont maga után, olyannyira, hogy ez a csendőrök szolgálati utasítását magyarázó kiadványban rögzített „csavargó-meghatározás” immanens elemévé is vált. A könyv említi még a munkakerülő csavargó meghatározást is, ami alatt olyan napszamosokat, cselédeket és más munkásokat ért, akik munkavállalás nélkül járják az országot, és nem tudják igazolni, hogy miből tartják fenn magukat.⁵ Itt tehát már szerepel a *munkakerülő* kategóriája is, amely később a szociálisan marginalizált csoportokkal kapcsolatos jogalkotásban jelentős szerephez jut.

Ambrózy kiemeli, hogy a csavargó kategóriájába tartozás megállapításakor azt is minden esetben vizsgálni kell, hogy rendelkezik-e az adott személy keresettel vagy nem: a vándorló életmód és a rendszeres kereset együttes jelenlétére például a házalókat hozza.⁶ A jogszabályi – és szakirodalmi – meghatározásokból látszik, hogy a *csavargó-létnek két fő eleme* kristályosodott ki a 19. század végére. Az első elem az *otthonatlanság*, a második a *biztos jövedelemforrás vagy vagyon hiánya*.

A koldus és a csavargó fogalma a fent bemutatott időszakban egyértelműen elkülönült. A koldusok a tulajdonképpeni „érdemes szegények” kategóriájába tartoztak, a csavargók pedig egyértelműen az „érdemtelen szegényekébe”. A koldusokkal kapcsolatban az uralkodó nézet a segítségnyújtás kötelessége volt, kifejezetten a városok, községek, illetve a középosztály és a felsőosztály számára. A csavargó koldus kategóriája olyan személyeket jelentett, akik nem rendelkeztek állandó lakóhellyel, és ennek megfelelően a legtöbb esetben a koldulásra jogosító hatósági engedéllyel sem.⁷ Az adott községben regisztrált, az oda tartozó koldusokat a községnek kötelessége volt eltartani.

---

³ NAGYIVÁNYI FEKETE Gyula: A dologház és lakói. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 7. (1891) 4., 85. o.

⁴ *A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata*. Budapest, 1909. 125–126. o.

⁵ Uo. 133. o.

⁶ AMBRÓZY Gyula: *Tanulmány a II. Szolgálati Utasítás 117. §-áról*. Budapest, 1906.

⁷ Uo. 52. o.

A hajléktalanság kriminalizálásának történeti előzményei: a törvényi szintű szabályozás és a csavargókkal kapcsolatos jogalkotási javaslatok

Az 1625. évi XIII. törvénycikk⁸ a *csavargókat* a rablókkal és más hasonló jellegű cselekményeket elkövető személyekkel tárgyalja együtt. A törvénycikk szövege azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy ebben az esetben nem a csavargó – vagy hajléktalan – életmód kriminalizálásáról van szó, hanem az előbb említett cselekményeket – emberölés, rablás, lopás stb. – elkövető olyan személyekről – akár nemesekről is –, akik az egyébként üldözendő cselekmény mellett csavargó életmódot is folytatnak. Tehát itt a hajléktalan életmód semmilyen tekintetben nem minősül önmagában vett jogsértésnek.

Az 1659. évi XV. törvénycikk⁹ ehhez nagyon hasonló rendelkezéseket fogalmaz meg. A fent említett és más hasonló szabályozások fogalmazásmódjából egyértelművé válik, hogy a csavargó szó jelentéstartalma bár valószínűsíthetően magában foglalta az otthontalanságot, illetve magát a csavargás magatartását is, inkább utalt a bűnelkövetői életmódra vagy akár súlyos bűncselekmények elkövetőire, akik elfogása és felelősségre vonása azért ütközött nehézségbe, mert nem rendelkeztek állandó lakó- vagy tartózkodási hellyel, és cselekményeiket az ország különböző pontjain követték el.

Gönczöl Katalin hívja fel a figyelmet *Balla Károly* csavargással kapcsolatos, 1841-es jogszabálytervezetére.¹⁰ Balla szerint a nem dolgozás ténye már önmagában fenyegetést jelent a társadalomra – hiszen szerinte mindenkinek kötelessége saját élelmézéséről gondoskodni, amennyire képességei engedik.¹¹ A szerző ezzel már önmagában kizárja a potenciális felelősségre vonás alól a vagyonos embereket – hiszen ők vagyonuk által rendelkeznek az élelmézésükhöz szükséges fedezettel –, illetve azon szegényeket, akik valamely mérce szerint nem képesek arra, hogy ellássák magukat. Balla javaslatainak lényege, hogy a fenti feltételeknek megfelelő személyeket írják össze és tartozzanak ezentúl a közmunkások csoportjába. Őket – a szerző elképzelése szerint – szabadságvesztés-büntetés kiszabásának fenyegetése mellett különböző típusú munkákra lehetne kötelezni (például börtönök építése, útépités, árokásás), illetve dologházba utalni, ahonnan csak akkor szabadulnának, ha már „szorgalomhoz szoktak”, és azt követően is valamiféle „rendőri felügyelet” mellett dolgozhassanak.¹² A szerző szerint erre azért van szükség, mert a szegénység bűncselekmények elkövetésére viheti rá az embereket.¹³ Gönczöl úgy véli, Balla javaslata egyfajta korai bűnmegelőzési kezdeményezésnek is felfogható, hiszen gondolatmenete része, hogy a mindennapos

⁸ 1625. évi XIII. törvénycikk a csavargók és rablók megzabolázásáról és velük szemben az eljárás módjáról.

⁹ 1659. évi XV. törvénycikk a kihágást elkövető véghelyiek, az urak szolgálai s más csavargók és gonosztevők, valamint az ilyen elfogottakat meg nem büntető, pallosjoggal felruházottak ellen az eljárás módját megszabják.

¹⁰ GÖNCZÖL: *Bűnös szegények*. 15–16. o.

¹¹ BALLA Károly: *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*. Pest, 1841. 70. o.

¹² Uo. 70–74. o.

¹³ Uo. 70. o.

létfenntartási szükségletek (mint az étkezés) kielégítése miatt bűnelkövetésre kényszerülő emberek cselekedete mögött meghúzódó nagyon fontos ok – különösen télen – a munkalehetőségek hiánya.¹⁴ Emellett kiemeli azt is, hogy Balla figyelmet fordított a bérezés kérdésére is, amelyet egy összegben, szabadulásuk után kaptak volna meg a „közbéresek”.¹⁵

Valóban haladó gondolkodásra vall Balla felismerése, de a javaslat adós marad a megvalósítás olyan részleteivel, mint például a téli hónapokban adható munkák, vagy az egyszerű közmunkára és a dologházba küldendők differenciálásának szempontjai. A javaslatot tehát – figyelembe véve azt is, hogy alapvetően egy büntetőpolitikai javaslatról van szó – inkább a gazdaságosság, a társadalmi realitás szempontjai vezérelték, mint a társadalmi szolidaritás vagy az elesetteken való segítő szándék szociálpolitikai megfontolásai. Balla szerint a fejlett iparral rendelkező nyugati országokban jelentkező gazdasági szükséglet teszi ökonomiailag nélkülözhetlenné egy olyan társadalmi réteg létezését, amely szükség esetén a gyárakban munkaerőként szinte azonnal mobilizálni lehet, majd ezt követően „szélnék eresztieni”.¹⁶

Ez a szempont talán részben magyarázatot ad arra a némileg ambivalensnek tekinthető viszonyra, amelyet a jogalkotás és jogalkalmazás a csavargóként, munkakerülőként, koldusként, munkanélküliként számon tartott emberekkel szemben az iparosodás fellendülését követően fenntartott. Jóllehet csakugyan sok országban alkottak olyan jogszabályokat, amelyek kriminalizálták az említett állapotcselekményeket, és így ezek a legtöbb esetben rövidtartamú szabadságvesztést, pénzbüntetést vagy kitiltást vontak maguk után, ami értelemszerűen sem az elkövető személyiségében, sem a körülményeiben nem hozhatott változást. Inkább az elrettentést remélhették abban az értelemben, hogy e cselekmények elkövetői a büntetést követően talán megpróbálnak majd kívül maradni a hatóság és a politikailag fontos társadalmi rétegek látókörén.

Az 1843. évi büntetőtörvény-javaslatához fűzött toldalék a rendőrségi kihágásokról a csavargást nem tárgyalja a kihágások körében (a büntetőtörvény-javaslat sem említi a bűncselekmények körében). A javaslatához fűzött magyarázat ugyanakkor tartalmazza azt a megjegyzést, hogy ez csupán egy kezdetleges javaslat, hiszen a korabeli magyarországi viszonyok nem teszik lehetővé számtalan cselekménnyel szemben az intézkedést.¹⁷ Ez arra utal, hogy az ország szabályozási feltételei, infrastruktúrája és az olyan körülmények, mint a közellátás vagy a szociális intézkedések feltételrendszere és gyakorlati megvalósulása számtalan területen elmaradtak a nyugati államokéhoz képest. A javaslatához fűzött bevezetőben éppen egy kapcsolódó cselekmény, a koldulás kriminalizálásának példáját hozza a választmány, mely szerint, amíg nincsenek megteremtve a szegényellátás és a munkakeresők számára történő munkahelyszerzés alapvető állami feltételei, addig embertelen lenne a koldulást általánosan szankcionálni és ezzel megfosztani a rászorulókat az élelemszerzés lehetőségétől.¹⁸

---

¹⁴ GÖNCZÖL: *Bűnös szegények*. 16. o.

¹⁵ Uo. 17. o.

¹⁶ BALLA: *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*. 61–62. o.

¹⁷ *Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagai*. II. kötet. 1896. 5. o.

¹⁸ Uo. 5. o.

Az 1875. évi rendőrségi kihágásokról szóló törvényjavaslat¹⁹ már nagyjából pontosan definiálja a csavargás tényállását a közbiztonság elleni kihágások között. Eszerint, akinek nincs biztos lakhelye vagy azt elhagyja és foglalkozás, munka nélkül csavarog, és vagyonnal, illetve a fenntartását biztosító egyéb tisztességes móddal sem rendelkezik, rendőri felszólítás esetén maximum 8 napos elzárás büntetéssel lett volna sújtható, ha a fent felsorolt feltételekben foglaltakat meghatározott idő alatt sem igazolni, sem pótolni nem tudja.²⁰

A Csemegi-kódexet követő, a csavargás már idézett első jogi definícióját is megfogalmazó 1879. évi kihágási törvény²¹ – amelynek szintén *Csemegi* a szerzője – a *csavargást* is a közbiztonság elleni kihágások között tárgyalja.²² A büntetendőséget nem csupán az otthon elhagyása vagy az otthonnal nem rendelkezés alapozza meg, hanem a vagyoni helyzet és a munkakeresés, illetve a tisztességesnek tartott jövedelemszerzésre való törekvés is. Ez a jogszabályi rendelkezés tehát nem csupán vagyoni helyzet alapján tesz különbséget az emberek között, hanem már egyértelműen differenciál „érdemes” és „érdemtelen” szegények között is. Mezey szerint ennek a kettősségnek a középkori kezdete a reformáció munkaethoszával és koldulásról alkotott felfogásával hozható összefüggésbe, amely a szegénységen belüli kategóriák kialakítását tette lehetővé a helyzetükért felelősnek tekintett szegények fogalmának felerősítésével.²³ A jogszabály az ismételt csavargást súlyosabban bünteti: első alkalommal nyolc napi, ismételt elkövetés esetében már egy hónapi elzárás kiszabását rendeli. Emellett büntetni rendeli a koldulás bizonyos eseteit is; többek között ilyen a hatósági engedély nélküli koldulás.

Nagyiványi a dologház magyarországi meghonosításának szükségességéről írott, a közvetítő iskola elméleti kereteibe illeszkedő értekezésében elmélkedett a munkakerülőnek nevezett emberek helyzetéről és arról, hogyan lehetne azon változtatni oly módon, hogy az ne támogassa a „henye életmód” folytatását.²⁴ Nagyiványi művét érdemes részletesebben tárgyalni, mert pontosan kirajzolódik belőle az otthontalanságot – illetve a nélkülözésből fakadó kéregetésre kényszerülést – valamilyen erkölcsi vagy jellembeli defektusnak köszönhető önhibának és a jogi felelősségvonásra alapot adó, az egész társadalmat veszélyeztető magatartásnak felvázoló nézetek összes alapvető érve és elgondolása.

A munkakerülőök csoportjába sorolja Nagyiványi többek között a csavargókat, a koldusokat, valamint a prostituáltakat. A szerző egyértelmű negatív értékítélettel viszonyul az említett csoportokhoz, amelyeket a társadalom ellenségének is nevez.²⁵ Emellett szilárdan képviseli azt az álláspontot, hogy valamennyi csavargó és koldus alkoholfüggőségben is szenved („iszákos”).²⁶ Javaslatának – csakúgy, mint valamennyi hasonló intézményről szóló érteke-

¹⁹ A Magyar Rendőri Büntető Törvénykönyvről szóló 1875. évi törvényjavaslat, 59. §.

²⁰ *Képviselőházi Irományok*, 25. (1875) 808., 157. o.

²¹ 1879. évi XV. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról.

²² FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. Budapest, 1905. 69. o.

²³ MEZEY: A munkaethos és a szegényrendészet kriminalizálódása. 20. o.

²⁴ NAGYIVÁNYI FEKETE: A dologház és lakói. 85. o.

²⁵ Uo. 83. o.

²⁶ Uo. 103. o.

zésnek – esszenciája, hogy a javítandó és javítható kategóriájába tartozó munkakerülőket a dologház segítségével lehetséges lenne megváltoztatni, az addigi helytelen, hibás életmódjukat megjavítani, és olyan életmódhoz szoktatni, amelynek keretében munkavégzés segítségével juthatnak jövedelemhez.²⁷ A javaslat inkább a társadalomvédelem, mint a rászorulókon való segítség jegyében született, hiszen az ebből a szempontból problematikusnak tekintett csoportok munkára szoktatását az általuk a társadalomra jelentett fenyegetés elleni védelem egyik eszközeként írja le. Nagyiványinál ugyanis a csavargó – a koldussal együtt – közveszélyes elemként jelenik meg, akinek saját, erkölcsi alacsonyabb rendűségéből és lustaságából fakadó, önálló döntésén alapuló személyes választása az, hogy nincs otthona, munkája, jövedelemforrása, adott esetben családja.²⁸

A szerző munkájában tehát nem csupán erőteljes negatív értékítélet jelenik meg, de az abba vetett hit is, hogy az otthontalanság kizárólag az adott személy döntése és ezáltal felelőssége, amelyért mint a közt veszélyeztető életformáért és magatartásért felelősségre vonható és szankcióval sújtandó. Ennek megfelelő módja Nagyiványi szerint azonban nem lehet kizárólag a szabadság elvonása, hiszen az otthontalan csavargó tulajdonképpen jutalomnak tekintené a meleg szobát, meleg ételt, ami a szerző véleménye szerint a hagyományos büntetés-végrehajtás keretei között várna rá.²⁹ Többek között ez a kijelentés is mutatja a szerző álláspontjának radikális voltát, hiszen annak ellenére, hogy rendelkezett információkkal a korabeli börtönállapotokról, mégis úgy véli, a csavargók még ezt is nagyobb örömmel vállalják, mint a munkavégzést.

Nagyiványit tehát nem kifejezetten a segítő szándék vezérli, mikor a munkabüntetést javasolja, hanem egyfajta különös punitív szemlélet, amelynek értelmében a csavargó és a koldus, aki a legjobban a munkától fél, ezzel a büntetéssel tartható vissza ettől az életmódtól a legerőteljesebben.³⁰ A szerző nézeteinek relatív szélsőséges voltán némileg enyhít az, hogy míg a csavargókat homogén, állapotukért minden esetben felelős csoportként kezeli, a koldusok esetében különbséget tesz munkaképesek és munkaképtelenek között, és a munkaképtelenek esetében megengedettnak tekinti a kéregetést mint a létfenntartás formáját.

A dologház intézménye hazai bevezetésének indokoltsága mellett Nagyiványi nem csupán mint a csavargók és koldusok leghatékonyabb büntetési módja mellett érvel, hanem említést tesz finánciális szempontokról is. Például a fogvatartottak tartási költségeiről, amely egyrészt a visszaesők esetén újra és újra felmerül, megjavítottak esetén azonban az állam terhei e téren csökkennek.³¹ Emellett a dologházakat helyes működés esetén gazdasági szempontból önfenntartó intézményeknek képzelte a szerző.³²

---

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 85–86. o.

²⁹ Uo. 86. o.

³⁰ Uo. 85–86. o.

³¹ Uo. 100. o.

³² Uo. 108–110. o.

Az alkoholfüggőséget („iszákosság”) – amennyiben csavargó életmód vagy koldulás nem társul hozzá – Nagyiványi jóval enyhébben ítéli meg erkölcsi szempontból, és a műben írottak alapján úgy látszik, nem is tartja a társadalomra veszélyes jelenségnek.³³

Gönczöl és Kiss is rámutatnak, hogy Nagyiványi javaslatában adós maradt annak kifejtésével, vajon milyen sors, milyen lehetőségek vártak volna a megjavított és a dologházból szabadon engedett, dolgozni vágyó volt munkakerülőkre.³⁴ A dologház utáni étellel kapcsolatos egyik javaslat az értekezésben a dologház lakóinak jutalmazásával kapcsolatos. Eszerint az ott dolgozók elvégzett munkájukért a szokásos munkabér hatodát, illetve az azzal szerzett haszon bizonyos részét kapták volna jutalomként, amely kettős funkciót töltött be: egyrészt további munkára biztatta volna a dologházba utaltakat, másrészt pedig a dologház utáni élethez tökélet biztosított volna.³⁵ Az ilyen jellegű „jutalom” jelenléte a javaslatban két dologra enged következtetni. Nagyiványi meglehetősen túlbecsülte az ilyen feltételek mellett szerezhető összegeket, így feltételezhető, hogy ez önmagában nem nyújtott volna jelentős segítséget a dologházból kikerült, továbbra is otthontalan személyek számára. Különösen igaz ez a Nagyiványi által javasolt feltételek mellett,³⁶ amelyek szerint a jutalom néven az intézet által őrzött keresményt csupán kis összegű részletekben adták volna át a kikerült dolgozónak. Az sem kétséges, hogy ez az intézmény tovább erősíti a dologház punitív jellegét, hiszen e jogkövetkezmény önkényesen vonta volna el az ott dolgozók keresményének jelentős részét, még akkor is, ha ezt az intézet fenntartása jegyében tette volna.

Nagyiványi javaslata talán kevésbé cinikusnak tűnik, mint Balla Károlyé, aki például a börtönök építését is a munkakerülők által végezhető munkák közé sorolja. A kifejezetten haladó gondolkodás Nagyiványi írásában is megjelenik, mégpedig a dologházból kikerülésnél.³⁷ Itt a szerző egyértelművé teszi, hogy nem szabad előítéléssel tekinteni a dologházból kikerültekre, és törekedni kell arra, hogy a társadalom szerencsésebb anyagi helyzetű tagjai foglalkoztassák őket. Nagyiványi a magyarországi csavargók számát 1891-ben 8000 főre becsülte (5000 magyar és 3000 külföldi személy).³⁸ Az értekezéséből azonban nem derül ki, hogyan jutott erre az eredményre – sőt, ki is emeli, hogy pontos adat nem áll e tekintetben rendelkezésre –, így ezeket a számokat nem lehet tudományos értékkel figyelembe venni.

Mint látható, a csavargóknak bélyegzett emberek, illetve csoport veszélyességéről alkotott értékítélet nem újkeletű a magyar jogalkotásban és szakirodalomban. A jogalkotás a csavargók és a koldusok szegregációját és kriminalizálását erősítette. A jogalkalmazás gyakorlata pedig azokat a jogszabályokat, amelyeknek eredendően nem a csavargók és a koldusok voltak a célpontjai, elkezdte ezen csoportok kirekesztésére, kriminalizálására használni. Kiváló példa erre az 19. század végi, 20. század eleji közigazgatási gyakorlat, amely

³³ Uo. 101–104. o.

³⁴ GÖNCZÖL: *Bűnös szegények*. 24. o.; KISS: A szabadságvesztés-büntetés mint a koldulás megszüntetésére irányuló kísérlet. 73. o.

³⁵ NAGYIVÁNYI FEKETE: A dologház és lakói. 139–140. o.

³⁶ Uo. 150–151. o.

³⁷ Uo. 148–154. o.

³⁸ Uo. 98. o.

a csavargókkal szemben gyakran foganatosított ún. *kórházi kitiltásokat*. E szerint az így megnevezett személyt a magyarországi közkórházakban – a halaszthatatlan ápolást igénylő eseteket leszámítva – nem lehet ellátni, mivel a rendelkezésben foglaltak szerint betegsége hivatkozva „ápoltatják magukat”, és ezzel felesleges kiadásokat okoznak az államnak. Az ilyen esetekben szokásos intézkedés a kórházból való elutasítás és az illetékes hatóságnak való átadás volt. Ezt az intézményt ugyan nem kizárólag csavargókkal szemben alkalmazták, de a *Belügyi Közlöny*ben kihirdetett kitiltások listájából egyértelmű, hogy az érintettek többségét csavargóként jellemzi a kitiltó rendelkezés.³⁹

A csendőrség lézengőkkel kapcsolatos feladatai és a csavargó-fogalom közbiztonsági értelmezése

Magyarországon a csendőrséget az 1881. évi III. törvénycikk hozta létre a közbiztonsági szolgálat ellátására. A csendőrség az egész ország területére nézve rendelkezett illetékességgel a hatáskörébe tartozó ügyekben. Kivételt képezett ez alól a főváros – 1892-től Budapest mint székesfőváros –, valamint a törvényhatósági joggal felruházott városok és az ún. rendezett tanácsú városok.⁴⁰ Az 1881-es jogszabály a csendőrség feladatkörére nézve részletszabályokat nem tartalmaz.

Az 1902. évi csendőrségi szervezeti utasítás, illetve a szolgálati utasítás szerint a csendőrség feladata alapvetően a közbiztonság, csend és rend fenntartásában való közreműködés (illetve helyi rendészeti ügyekben a felügyelő és a községi közegek támogatása).⁴¹ Ezek a szabályzatok a csavargókkal kapcsolatos feladatokról nem szólnak. A csendőrség 1888-as szervezeti és szolgálati utasítása azonban már nyomatékosítja, hogy a csendőri portyák során különös figyelmet kell fordítani a csavargók letelepedésének megakadályozására.⁴² Ez egyértelműen arra utal, hogy a rend és biztonság szempontjából a csavargók kockázatot jelentettek, aminek megelőzési módja a gyakori őrzáratozás volt. Az 1900-as szabályzat a fokozott figyelem tanúsítását, a „szoros felügyeletet” ösztönözte.⁴³ A jogalkotó a törvénysértések megelőzési módjairól szóló fejezetben tárgyalta a kérdést, amelyből az a következtetés adódik, hogy a csavargók és koldusok által elkövetett szabályszegéseket kizárólag az intenzív hatósági felügyelet gyakorlásával kívánták megakadályozni.

A csavargó kifejezés jelentéstartalmát meghatározó 1909-ben kiadott *A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata* című kötettről már korábban volt szó. A szolgálati utasítás szerint a csendőr elfoghatja „azon büntett vagy szabadságvesztéssel büntetendő vétség elkövetésével nyomatékosan gyanúsított egyént”, aki csavarog.⁴⁴ Ez jelzi a csavargók megítélését,

---

³⁹ *Belügyi Közlöny*, (1899) 4., 139–140. o.

⁴⁰ *A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata*. 1–7. o.

⁴¹ *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, (1882) 6.

⁴² *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára, 1888.* 148–149. o.

⁴³ *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára, 1900.* 152. o.

⁴⁴ Uo. 204. o.

mert a fent leírt körülmények közötti elfogásra a csavargó léten kívül például a bizonyítékok elrejtésének vagy megsemmisítésének, szökésnek vagy a megkísérelt bűncselekmény befejezésének a veszélye mellett kerülhetett sor. Ambrózy Gyula értelmezése szerint a csavargó lét tulajdonképpen magában foglalja a szökés veszélyét.⁴⁵ A szolgálati utasítás szól arról is, hogy *gyanús körülmények* között – mikor az elfogásra nincsen ok – elővezethetők például az idegen illetőségű koldusok, akik munkakeresés ürügye alatt csavarognak, vagy akik különféle, a csavargáshoz vagy a kolduláshoz kapcsolódó cselekményeket követnek el, amilyen például a „csavargásra buzdítás”, a „koldulásra tanítás” vagy a „koldulás eredményében való részvétel”.⁴⁶

A gyanús körülmények definíciója sem a szolgálati utasításban, sem annak magyarázatában nem szerepel, így az is feltételezhető, hogy önmagában gyanús körülmény lehetett például az, ha egy koldus nem az illetőségi helyén koldult. A kontextus egyértelművé teszi, hogy az említett csoportokba tartozó személyek hátrányos megkülönböztetésben részesültek a hatóságok – jelen esetben a csendőrség – részéről, hiszen a gyanús körülmények esetén történő elővezetés nem minden személyre vonatkozott, csupán a szolgálati utasításban felsorolt csoportokra. Ambrózy leírja, hogy amennyiben az intézkedő csendőr nem talál bizonyítékot arra, hogy az adott személy valóban aktívan munkát keres, akkor azt kell feltételezni, hogy illegális cselekményekből tartja fenn magát és így közveszélyesnek tekintendő.⁴⁷ Példaként említi, hogy ha valakinél nagyobb mennyiségű rézpénzt találnak, arra utalhat, hogy koldulásból tartja fenn magát és nem munkát keres.⁴⁸

Az 1927-es szabályzat már szól a közveszélyes munkakerülők kategóriájába tartozó személyekről is, akiket a csendőröknek kötelessége volt elfogni. Ezt a közbiztonság veszélyeztetésével indokolták.⁴⁹

Konklúziók

Az 1913-as közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényben kiteljesedő szabályozási tendencia jól példázza, hogy az állandó otthonnal nem rendelkező emberek kriminalizálása nem 21. századi sajátosság a magyar jogalkotásban. A csavargónak bélyegzett embereket a közrendre veszélyesnek minősítették, és fokozatosan kiszorították őket a lakott területekről. Ebben az újonnan megalakult csendőrség nagy szerepet töltött be. A munkakerülés büntetendő cselekménnyé nyilvánításának vitájából nyilvánvalóvá válik, hogy a szabályozást a korabeli tudományos eredményeknek megfelelően próbálták kialakítani, és annak eredményeképpen azt remélték, hogy a „munkára szoktatás” és a „dolgos életre nevelés” esélyt ad majd a munkakerülőknek a társadalomba való beilleszkedésre.

⁴⁵ AMBRÓZY: *Tanulmány a II. Szolgálati Utasítás 117. §-áról.* 33–34. o.

⁴⁶ *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára, 1900.* 216–217. o.; *A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata.* 133–135. o.

⁴⁷ AMBRÓZY: *Tanulmány a II. Szolgálati Utasítás 117. §-áról.* 53–54. o.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára, 1927.*

Az európai börtönügyi tudományosság a 19. század kezdetén

A börtönügyben a 19. század a megújulás kora. A modern börtön ekkor bontakozik ki végleg a tömlöc béklyóiból, s a börtönügyi tudományosság, valamint a börtönügyi szakma ekkor összegezte a korábbi reformtapasztalatokat, ekkor testesült meg architekturális képletekben, rendeződött rendszerekké a tudás, s született meg a börtön külső és belső eljárásaira vonatkozó katalógus az ideális modellről.

A büntetőjog rendszerszerűsége

A börtönügyi tudományosság kibontakozásának egyik meghatározó eleme volt a büntetőjog tudományának szisztematizálódása, s ezen belül is a felvilágosodás hatására forradalmasodó büntetőjogi gondolkodás elméleti rendszerezése. A 18. század közepén kialakult törvényelméletek, *Montesquieu*, *Filangieri* vagy *Bentham* munkássága eredményeképpen egyesült a kodifikációkban a felvilágosodás és az észjog. Ettől kezdve követelménnyé érlelődött a joganyag racionális építése és szisztematikus rendezése, a tényállás fogalmának kiformalódása és elemeinek meghatározása, mindez érthető, világos képletekben és nyelven.¹ A rendszerezés igénye magába foglalta a szükséges teljességet is. Ez pedig magától értetődővé tette a kauzisztikus büntetőjog felváltását a szisztematikus kodifikálttal, a történetekkel és példázatokkal operáló középkori büntető törvényi praxis helyébe az egyesből elvonatkoztató, rendszerezett és így áttekinthető meghatározások struktúrája lépett. Kodifikációs gyakorlatná vált a princípiai rögzítése, az általános részek kimunkálása.²

A büntetőjog átfogó törvényekbe foglalásának első szakaszát meghatározta az abszolutizmus jogegységesítő elhatározása, mely mögött elsősorban az abszolút uralkodó akarátának feltétlen érvényesítése állott. Kezdetben tehát a kodifikáció célja a bírói interpretáció végletekig történő korlátozása, valamint a tudományos kommentálás felszámolása is volt.³ Montesquieu úgy fogalmazott, hogy „az ország bírói (...) amint azt már mondtuk, csupán

¹ RÜPING, Hinrich – JERUSCHEK, Günter: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. München, 2007. 86. o.

² KOCH, Arnd: Die Entwicklung des Strafrechts zwischen 1751–1813. In KOCH, Arnd – KUBICIEL, Michael – LÖHNING, Martin – PAWLIK, Michael (Hrsg.): *Feuerbachs Bayerisches Strafgesetzbuch*. Tübingen, 2014. 55. o.

³ RÜPING–JERUSCHEK: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. 87. o.

a törvény szavait kimondó szájak”.⁴ Ugyanekkor a *Project des Corporis Juris Fridericiani* (1749) egyenesen tilalmazta a kommentálást, mondván: „azért, hogy magánembereknek, különösen pedig a professzoroknak ne legyen alkalmuk ezt a tartományi jogot ön hatalmú interpretációkkal corumpálni, Ő Királyi Felsége súlyos büntetés terhe mellett megtiltotta, hogy bárki is legyen az, nekilásson és egy commentariumot írjon az egész tartományi joghoz, vagy annak egy részéhez”.⁵

Akárhogyan is alakult a törvényhozás és az abszolút uralkodó viszonya, a 18. és 19. század fordulójára megszilárdult a büntetőkódexek tekintélye, és a jogegységesítés, az írásba foglalás és a törvényalkotási technikák fejlődése alátámasztották a felvilágosodás párhuzamos törekvéseit. A szabadság határainak kijelölése, az ember jogainak védelme, a kiszámíthatóság természetes tulajdonságává lett a büntetőjogi reformgondolkodásnak, induljanak azok az államhatalom köreiből vagy forradalmi forrásokból. S a reformerek kihasználták a kodifikáció lehetőségeit az uralkodó hatalmának korlátozására, így különösen a bírói eljárásokba történő személyes beavatkozások és a kegyelmezési jog kérdésében.

Arnd Koch a büntetőjog 1751 és 1813 közötti áttekintésére vonatkozó tanulmányát egy *Feuerbach*-idézetrel kezdi. „Egy új korszak jött el. A régi összetörve hever. A hagyományos értékek síremlékeit felrobbantották, és a boldog nyugalom napjaira a tettek ideje következik (...) Alkotmány! Szervezet! Törvényhozás! Ezek napjaink nagy jelszavai (...)”⁷ Ahogyan Koch fogalmaz: Feuerbach ebben az írásában a büntetőjog fordulópontját ünnepelte, mely a 19. század kezdetére oly jellemző szakmai pezsgés közepette érkezett el. A boldog nyugalom alatt a 18. század második felének filozófiai vitáit értette, mikor is a büntetőjog jövőjéről és a büntetőjog reformjáról cserélt eszmét Beccaria és Montesquieu nyomán Európa intellektuális vezető rétege. Ez a polémia a modernizációs helyzethez vezetett. Ennek során jött létre Németországban a büntetőjog tudománya, mely elméleti alapokat biztosított a büntető törvényhozás számára, és megindította a korszerű kodifikáció újabb hullámát. A büntetőjogi és kriminálpolitikai reformpolémia csúcspontja és annak szaktudományos lecsapódása között több évtized telt el; a „valódi” büntetőjog-tudomány kialakulása a 18. és 19. század fordulójára esett. Ezt tükrözi vissza a német államokban kibontakozott kodifikációs láz. 1751 (a *Codex Juris Bavarici Criminalis*) és 1870 (*Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund*) között összesen 99 hivatalos törvénytervezet és kihirdetett büntető törvénykönyv ismeretes.⁸

A teljességre törekvés, a rendszerezés és a bírói szabadosság korlátozása mellett a századfordulón a büntetőjog számos tudományos értelmezéssel gazdagodott, melyek többnyire

⁴ MONTESQUIEU, Charles de: *A törvények szelleméről*. Budapest, 2000. 257. o.

⁵ STOBBE, Otto: *Geschichte der deutschen Rechtsquellen*. Abt 2. Braunschweig, 1864. 453. o.

⁶ KOCH: Die Entwicklung des Strafrechts zwischen 1751–1813. 39. o.

⁷ FEUERBACH, Paul Johann Anselm Ritter von: Vorrede zu Unterholzners juristischen Abhandlungen 1810. In FEUERBACH, Paul Johann Anselm Ritter von: *Kleine Schriften vermischten Inhalts*. Nürnberg, 1833. 172. o.

⁸ KESPER-BIERMANN, Sylvia: *Einheit und Recht. Strafgesetzgebung und Kriminalrechtsexperten in Deutschland vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Reichsstrafgesetzbuch 1871*. Frankfurt am Main, 2009. 119. o.

a felvilágosodás céljainak és hatásainak befolyása alatt formálódtak. Arnd Koch ezt négy törekvés megjelölésével foglalta keretbe. Szerinte a változások és az új tudományosság megalapozása a szekularizáció, racionalizálás, a liberalizáció és a humanizálás segítségével írható körbe.⁹ A teokratikus büntető felfogás száműzését jól illusztrálja *Karl Ferdinand Hommel* megállapítása. „Az égi bíróság és az emberi igazságszolgáltatás két különböző dolog, éppen olyan nehéz összevegyíteni őket, miként a vizet az olajjal.”¹⁰ Ennek a nagyon határozott felvilágosult álláspontnak eredményeképpen szorultak előbb háttérbe, majd tűntek el a büntetőjogból a vallási, keresztény hiten alapuló bűncselekmények, mint az istenkáromlás, a varázslás, a mágia, valamint a boszorkányság.¹¹ Liberalizációnak tekinti Koch a tolvajlás, a szexuális bűncselekmények (a házasságtörés, a kerítés, a szodómia, a vérfertőzés) szekularizációját.¹² De például a csecsemőgyilkosság halálos minősítése még a Feuerbach szerkesztette bajor büntető törvénykönyvben is csak határozott időtartamra szóló fegyházbüntetésre enyhült.¹³

A humanizálás, a negyedik reformáló törekvés leginkább a brutális középkori büntetőeljárás és a büntetési rendszer átformálása terén értékelhető. Kevésbé problémamentesen ment azonban végbe, mint a másik három vonatkozásban. A büntetőjogi praxis ugyanis nem szívesen mondott le a hagyományos szankciónemekről. A felvilágosodás hatása itt érzékelhető talán a legkevésbé, bár ehelyütt szokták kiemelni a tortúra és a halálbüntetés eltörlését. Ám mint Beccariánál is tapasztalhatjuk, a halálbüntetés helyébe állított elrettentő és sanyargató börtön mintegy elvárás, s Feuerbach is ragaszkodott a pellengérhez, a vesszőzéshez és a botozáshoz.¹⁴ Amiről viszonylag könnyen mondott le az államhatalom, az a csonkításos büntetések alkalmazása.¹⁵ Beccaria abolicionizmusának se akadt túl sok követője. Többnyire csak a minősített végrehajtású kivégzések visszaszorításáról szolt a vita. *Kleinschrod* is csak abban az esetben fogadta volna el a halálbüntetés eltörlését, ha megfelelő biztonságú börtönök létesülnének.¹⁶ Feuerbach határozottan halálbüntetés párti volt, a guillotine mellett törve lándzsát.¹⁷ Kevésbé nyilvános, hogy a büntetőtudomány felvilágosult szerzői közül is sokan, még a 18. század végén is, a kínzás pártját fogták.¹⁸

---

⁹ KOCH: Die Entwicklung des Strafrechts zwischen 1751–1813. 56. o.

¹⁰ HOMMEL, Carl Ferdinand: *Des Herrn Marquise von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen* (1778). Berlin, 1966. 10. o.

¹¹ BEHRINGER, Wolfgang: *Hexen: Glaube, Verfolgung, Vermarktung*. München, 2019. 85. o.

¹² KOCH: Die Entwicklung des Strafrechts zwischen 1751–1813. 59. o.

¹³ *Strafgesetzbuch für das Königreich Baiern*. München, 1813. Art 157.

¹⁴ BayStGB 1813. Art 6, 7, 15, 25.

¹⁵ GLOBIG, Hans Ernst von – HUSTER, Johann Georg: *Abhandlung von der Criminal-Gesetzgebung*. Zürich, 1783. 73. o.

¹⁶ KLEINSCHROD, Gallus Aloys Caspar: *Entwurf eines peinlichen Gesetzbuches für die kurpfälz-bayerischen Staaten*. München, 1802. § 129.

¹⁷ FEUERBACH, Paul Johann Anselm Ritter von: *Kritik des Kleinschrodischen Entwurfs zu einem peinlichen Gesetzbuche für die Chur-Pfalz-Bayrischen Staaten*. Giesen, 1804. 165. o.

¹⁸ KOCH, Arnd: Folterbefürworter nach Beccaria. Überlegungen zur Geschichte der sogenannten Präventionsfolter. In ALTENHAIN, Karsten – WILLENBERG, Nicola (Hrsg.): *Die Geschichte der Folter seit ihrer Abschaffung*. Göttingen, 2011. 20. o.

A századfordulón és a 19. század első felében domináns szerepet játszó új büntetőjogász generáció a büntetési célt kereste, és a körül argumentált, hogy annak vajon a büntetőjog preventív tulajdonsága vagy a büntett elkövetése miatti fenyegetés-e a lényege. A büntetések jogalapjáról, igazságosságáról, céljáról vallott nézetek a kezdetektől folyamatosan jelen voltak a büntető gondolkodásban. De akkor, amikor a büntetési rendszer alapvető átalakulása zajlott, különös jelentősége lett a büntetéssel összefüggő elméleti kérdések megfogalmazásának, a problémákra keresett válaszoknak. Ezek ugyanis szorosan összefüggtek az új szerkezet arányainak kialakításával és konkrétan a szabadságvesztés-büntetés szabályozásának, tartalmi és processzuális folyamatainak, technikai megvalósításának mikéntjével. Alig kérdéses, miért vált századunk első felében a jogfilozófia a büntetőjog-tudomány vezérlő csillagává.¹⁹

Az elméleti hatás olyan erős volt, hogy több büntető törvénykönyv, illetve tervezet is egy-egy büntető-teória hatása alatt született meg. Ilyen volt Feuerbach műve, az 1813. évi büntetőkódex, melyet szerzője konzekvensen egy büntetési elméletre épített: a pszichológiai kényszer teóriájára. Arnd Koch úgy fogalmaz, hogy ez a mű volt az utolsó, mely kísérletet tett a büntetőelméletek valamelyikének kizárólagos alkalmazására a büntető törvényhozással. A kísérlet, mint írja, követők nélkül maradt.²⁰

Ahogy *Angyal Pál* rögzítette: a büntetőjog tudományos művelésének kezdetei az olasz egyetemeken regisztrálhatók, lényegében a 14. századtól. „Megerősödése” azonban csak a 18. század közepétől kezdődik,²¹ vagyis a mai értelemben vett tudományról a korábbiakban nem szólhatunk. Ha a hosszú ideig uralkodó teológiai alapot nem tekintjük, a 18–19. század fordulójának (ha úgy tetszik: a büntetőjogi tudományosság első szakaszának) uralkodó felfogása a spekulatív-filozófiai megközelítés, mely „bizonyos praeconcupiált fogalmakat vesz alapul s ezekből metafizikai következtetések útján megalkotja a rendszert”. *Kant*, *Fichte*, *Hegel* neve fémjelzi ezt az időszakot, s egyben bizonyítja a felvilágosodás prominensei által kirobbantott polémia hatásosságát. A büntetőjog-tudományban folytatódott a büntetőjogi elméletek harca.

Angyal Pál a büntetés céljára és jogalapjára választ kereső teóriákat két csoportra osztotta. Egyikbe azokat az elméleteket sorolta, „melyeknél a teoretikus álláspont igazolása nyomul előtérbe”, s melyek módszere inkább a dedukció.²² Miután a kriminológia tudománya mint empirikus tudomány, a pozitivizmushoz kötődve, a 19. században született meg,²³ a spekulatív elméletek időben megelőzték a kriminológia gyakorlati eredményeire támaszkodó praktikus elméletek létrejöttét. (A kriminológiai gondolkodás kezdeteit a tudományos szakirodalom amúgy a felvilágosodás filozófiájának hatására kibontakozó, az emberi érte-

¹⁹ TITTMANN, Karl August: *Handbuch der Strafrechtswissenschaft und der deutschen Strafgesetzkunde*. Bd 1. Halle, 1822. 3,6.

²⁰ KOCH: Die Entwicklung des Strafrechts zwischen 1751–1813. 66–67. o.

²¹ ANGYAL Pál: *A büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1909. 27. o.

²² Uo. 40. o.

²³ INZELT ÉVA: A kriminológiai gondolkodás kezdetei. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 57. o.

lemre, a rációra támaszkodó szakmai áramlathoz köti, melyik a büntetőjog reformján keresztül próbálta értelmezni a bűnözéssel kapcsolatos jelenségeket.²⁴) A teológiai válaszokról „leváló” gondolkodók bölcséleti úton kerestek választ az alapkérdésekre. Annak függvényében, hogy felfogásukban a büntetés önmagában hordja-e a célját vagy azt hasznosságában keresik-e, szokták kategorizálni a büntetési elméleteket. A büntetőjogban a 19. század első fele az elméletek harcaként jellemezhető.

A börtönügyi tudományosság kialakulása

A börtönügy fejlődése szerves kísérője volt a büntetőjog tudományának. A büntetőjog-tudomány kései jelentkezéséhez képest a börtönügyi tudományosság alig könyvelhet el némi késést, sőt előkészítettsége a praktikus kényszerek okán talán még megalapozottabb volt. *Finkey* a börtönügyi tudomány megalapozójának *John Howardot* tekinti, még ha el is ismeri, hogy munkája inkább felmérő-rögzítő volt, s jelentősége sokkal inkább rejtett hatalmas mozgósító erejében, mint tudományos eredményeiben.²⁵ A börtönügy népszerűsítését civil filantropok, büntetőjogászok és nem kevésbé politikusok végezték el, kiépülése ennél fogva talán még gyorsabb volt, mint a büntetőjog-tudományé. A büntetőjog-tudomány dinamikus hajtóereje a filozófusok érdeklődése mellett a kodifikáció volt. A börtönügyben kialakult kényszerhelyzet a politikai erők és a társadalmi mozgalmak felfokozott figyelmét váltotta ki.

A börtönügyi tudomány első képviselői nem elsősorban a közvetlen büntetés-végrehajtás szakmai köreiből kerültek ki, mint láttuk azt *John Howard* és *Jeremy Bentham* esetében is. Kítűnő példa erre a – *Mittermeier* és *Lucas* mellett – a börtönügyi tudomány megalapítójának tartott *Nikolaus Heinrich Julius* (1783–1862) pályafutása. *Julius*²⁶ Heidelbergben orvosi tanulmányokat folytatott, doktori fokozatát Würzburgban szerezte. 1815-től orvosként dolgozott. Keveselve az orvosi tevékenységet, figyelme a börtönök nyomorultjai felé fordult. Többéves európai úton ismerkedett meg a kontinens államainak büntetés-végrehajtásával, börtöneivel, azok állapotával éppen úgy, mint a börtönügy haladásával, a reformtörekvések eredményeivel.

Julius professor az 1827. esztendő tavaszi szemeszterében a berlini egyetemen kurzust hirdetett a börtönügyről, melynek előadásai „a börtönök javításáról, a fogvatartottak lelki megjobbításáról, az elbocsátott és a fiatalokú bűnelkövetőkről, a bűnöző gyermekekről”, egyszóval egy, a később megalapítandó börtöntudományról szóltak (*Vorlesungen über die Gefängnisskunde*). Ezzel a programmal és a nem sokkal később kiadott könyvformátumú előadásanyaggal kezdetét vette a börtönügyi tudományosság Németországban. Írásai és tevékenysége felkeltették a porosz fejedelem érdeklődését, aki ettől kezdve pártfogója lett

---

²⁴ KORINEK László: *Kriminológia I.* Budapest, 2010. 36. o.

²⁵ FINKEY Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909. 365. o.

²⁶ BENEKE, OTTO: *Julius, Nicolaus Heinrich.* In *Allgemeine Deutsche Biographie.* Band 14. Leipzig, 1881. 686–689. o.

Juliusnak csakúgy, mint az általa szorgalmazott börtönügyi reformnak. Ennek köszönhetően Julius hivatalos miniszteriális megbízatással járhatta végig Poroszország börtöneit. Felkérést kapott a börtönügyi reform irányaira vonatkozó javaslatok és tervezetek elkészítésére is. Fáradhatatlan aktivitása és küzdelme a büntetés-végrehajtás megújításáért a börtönügy reformját életművévé avatta. 1829 és 1833 között jelentek meg gondozásában a „Jahrbücher der Straf- und Besserungsanstalten” kötetei, s ezidőtájt érdemelte ki a „börtönügyi tudomány atyja” (*Vater der Gefängnißkunde*) elnevezést, melyet szerte a kontinensen használtak Julius tiszteletére.

1834-ben Amerikába hajózott a morális állapotok, az oktatás- és börtönügy tanulmányozására. A gyakorlatban látta működni az auburni börtönmodellt és az akkor már legendásnak számító magánzárkarendszert Pennsylvániában.²⁷ A tanulmányút eredményeit az *Észak-Amerika erkölcsi viszonyai* című munkájában tette közzé.²⁸ Közismert volt, hogy amerikai utazása után még a hallgatórendszer felé hajlott, de későbbi tapasztalatai a magánrendszer hívévé tették.²⁹ Négy hamburgi alkotóév után IV. Frigyes Vilmos hívására ismét Berlinbe utazott, ahol a büntetés-végrehajtás meghatározó főszereplőjeként vezényelte a börtönügyi reformot. 1842 és 1849 között *Nöllnerrel és Varrentrapp-pal* együttműködve ismét kiadták a büntetés-végrehajtás évkönyveit. Julius, a magánrendszer elkötelezett híve, akinek óriási befolyása volt IV. Frigyes Vilmosra, rábírta uralkodóját, hogy a jövőben építendő új börtön-épületet Pentonville mintájára, a magánelzárás rendszerének kiszolgálására építsék meg.³⁰ Sokak szerint neki köszönhető a híres berlini Moabit felépülte, majd Münster, Ratibor és Breslau magánrendszerű építkezéseinek megkezdése.³¹ Élete végéig kitartott a magánelzárás rendszer mellett.³²

Heinrich Balthazar Wagnitz,³³ a *Zucht- und Arbeitshaus zu Halle* fogvatartottjainak lelki gondozója és prédikátora (1755–1838) ugyancsak a magánrendszer intézményesítése mellett kötelezte el magát. A javító célt tűzte ki maga elé, amikor reformgondolásainak

²⁷ *Die amerikanischen Besserungssysteme. Erörtert in einem Gendschreiben an Herren W. Craford General-Inspector der Großbritannienischen Gefangnisse.* Leipzig, 1837.

²⁸ *Nordamerikanische sittliche Zustände. Nach eigenen Anschauungen in den Jahren 1834, 1835 und 1836.* Bd. I–II. Leipzig, 1839.

²⁹ *Die Gefängnißverbesserung insbesondere Bedeutung und Durchführung im Zusammenhange mit dem Besserungsprinzip nach den Erfahrungen der verschiedenen Strafanstalten.* Erlangen, 1858.

³⁰ JULIUS, Nicolaus Heinrich: *England's Mustergefängniß in Pentonville: in seiner Bauart, Einrichtung und Verwaltung. Aus den Berichten des Major's Jebb Ober-Bau-Ausehers der britischen Gefängnisse und des Pentonwilleschen Verwaltungsrathes.* Mit 8 grossem Tafeln abbildungen. Berlin, 1846.

³¹ LISZT, Franz von: *Das Deutsche Gefängniswesen seit 1830. Preussen.* In *Handbuch des Gefängniswesens*, I. Hamburg, 1888. 163. o.

³² *Der gegenwärtige Zustand der Gefängnißfrage mit Ansicht auf die neuesten Leistungen der Gesetzgebung und Erfahrungen über Gefängnißfrage mit besonderer Beziehung auf Einzelhaft.* Erlangen, 1860.

³³ MOELLER, Bernd – JAHN, Bruno (Hrsg.): *Deutsche biographische Enzyklopädie der Theologie und der Kirchen.* Band 2. München, 2006.

középpontjába a fogvatartottakat állította.³⁴ Húsz évet szánt a foglyok „erkölcsi javulásának” tanulmányozására és gyakorlati elősegítésére. A John Howard inspirálta fogházjavító műve nagy lendületet adott a német börtönök reformjának.³⁵ A neki köszönhető változások, melyeket a fegyház rezsimjében vezettek be, Németföld egyik legjobb intézetévé tették a *Zucht- und Arbeitshaus zu Hallét*.³⁶ Talán legfontosabb eredménye az volt, hogy írásaival jelentősen hozzájárult a nyilvánosság érdeklődésének felkeltéséhez, a börtön ekkortájt meglehetősen érdektelen kérdéskörének népszerűsítéséhez. Wagnitz kéréseivel szemben kritikusa volt³⁷ a rossz működő vagy alkalmatlan berendezésű büntetés-végrehajtási intézményeknek, az igazgatás hibás struktúráinak, a büntetés-végrehajtás finanszírozási és gazdasági rendszereinek. Sokat foglalkozott a börtönhivatalnokok és az őrszemélyzet kiválasztásának problémáival, alkalmasságával, szakmai képzéssel.³⁸ A javító nevelés jegyében írt a fogvatartottak megfelelő elhelyezéséről és ellátásáról, foglalkoztatásáról és oktatásáról.³⁹ Erősen hangsúlyozta a börtönsemélyzet fontosságát a büntető cél megvalósításában. Ezért a büntetés-végrehajtási reformra vonatkozó javaslatok során két fő szempontot hangsúlyozott: az alkalmas büntetőintézetek létrehozásának és az ott dolgozó személyzet megfelelőségének fontosságát.

Julius és Wagnitz javító elképzeléseivel szemben a börtönügyi praxisban inkább a porosz miniszter, *Albrecht Heinrich v. Arnim* (1744–1805)⁴⁰ által képviselt irányzat érvényesült. Az államot Arnim – még a kanti gondolatok utóhatásaként – a társadalom jogszerű állapotának biztosítójaként értelmezte.⁴¹ Vagyis nem foglalkozott a javítás irányába tett lépésekkel, sőt megengedhetetlennek tartotta azokat, nem tekintvén állami feladatnak. Megelégedett a külsőleg megfelelő, jogszerű viselkedés kikényszerítésével. „Alapjában véve nincsen más, mint a megszelídített akarat.” Ennek megfelelően a büntetés-végrehajtás feladata, az általa jegyzett 1804-es porosz program szerint, szigorú rend segítségével létrehozni „a külsődleges jogszerűség” mechanikus tudomásulvételét és az annak megfelelő magatartás kikényszerítését.⁴²

---

³⁴ RÜPING–JEROUSCHEK: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. 96. o.

³⁵ *Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland: Nebst einem Anhang über die zweckmässigste Einrichtung der Gefängnisse und Irrenanstalten*. Halle, 1792. 2. 1.

³⁶ *Über die moralische Verbesserung der Zuchthaus-Gefangenen*. Halle, 1787.

³⁷ SCHIDOROWITZ, Monika: *H. B. Wagnitz und die Reform des Vollzugs der Freiheitsstrafe an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*. St. Augustin, 2000.

³⁸ *Ideen und Plane zur Verbesserung der Policey- und Criminalanstalten: dem neunzehnten Jahrhundert zur Vollendung übergeben*. Halle, 1802.

³⁹ SCHIMANSKI, Kerstin: *Der Hallenser StrafvollzugsReformer Heinrich Balthasar Wagnitz (1755–1838)*. Halle, 2017.

⁴⁰ G. v. A.: Arnim, Albrecht Heinrich von. In *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 1. Leipzig, 1875. 566. o.

⁴¹ ARNIM, Albrecht Heinrich von: *Bruchstücke über Verbrechen und Strafen, oder Gedanken über die in den Preußischen Staaten bemerkte Vermehrung Verbrecher gegen die Sicherheit des Eigentums*. Frankfurt–Leipzig, 1803. 2. o.

⁴² RÜPING–JEROUSCHEK: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. 97. o.

Franciaországban *Charles Lucas* (1803–1889) tevékenységének eredményeképpen indult meg a 19. század első negyedében a börtönügy tudományos kutatása.⁴³ Lucas ügyvédként közelebb állt a büntetőjoghoz, mint eredetileg Julius. Közszerelői, közírói, közigazgatási szakértői, politikusi feladatai teljesítése során került kapcsolatba a börtönüggyel. Eredetileg a halálbüntetés eltörlésének vitái révén sodródott a büntetés-végrehajtási viták fókuszába. 1826-ban két, a halálbüntetés jogosságának, illetve hatékonyságának elemzését kitűző pályázaton is részt vett. Abolicionista pályamunkájával⁴⁴ mind a genfi, mind a párizsi pályázatot megnyerte. Munkájában határozottan képviselte álláspontját, hogy ti. a halálbüntetés a szabadságvesztés-büntetéssel megfelelőképpen helyettesíthető.⁴⁵ Nem kevésbé a halálbüntetés-ellenes programtevékenységének köszönhetően nevezték ki a francia börtönök felügyelőjének, mely tisztséget még további 35 esztendeig viselte. 1833-ban javaslatára jön létre Strasbourgban az a társaság, segélyező egyesület, melynek tagjai a *la maison d'éducation correctionnelle de la Seine*-ből szabaduló fogvatartottak becsületes és munkás életvitelét segítő programot valósítottak meg. Lucas nevéhez fűződik a Mettray rehabilitációs intézet életre hívása is Tours közelében. Lucas tevékenységéhez köthető a korrekciós házak (*maisons correctionnelles*) létrehozása, sokat tett a börtönügyi szakemberek, börtönfelügyelők szakmai szervezeteinek létrehozásáért is. A halálbüntetés eltörlésének esetére, a hivatalos állásponttal szemben, mely az angol transzportációs modell átvételét szorgalmazta, a börtönbüntetés átalakításával és kibővítésével foglalkozott.⁴⁶ A transzportáció helyett átfogó börtönreformot javasolt.⁴⁷ A magánelzárás híveként dokumentálta az európai és amerikai börtönfejlődés eredményeit.⁴⁸ Nemzetközi elismertsége is jelentős, együttműködött külföldi börtönügyi szakértőkkel és tudósokkal, a jogalkotói szféra prominenseivel, hazai és külhoni politikai vezetőkkel, hogy a lehető legtöbbet tehesse a börtönügy fejlesztéséért.⁴⁹

A heidelbergi ügyvédet és jogászprofesszort, publicistát és politikust, *Carl Joseph Anton Mittermaier*⁵⁰ a szakirodalom a 19. századi jogtudomány legjelentősebb alakjainak egyikeként, és a 19. századi büntetőjog legnagyobb tudósaként tartja nyilván. 1821-ben került

⁴³ LUCAS, Charles: *De la réforme des prisons ou de la theorie de l'emprisonnement*. Paris, 1836.

⁴⁴ *Du système pénal et de la peine de mort*.

⁴⁵ *Du système pénal et du système répressif en général, de la peine de Mort*. Paris, 1827.

⁴⁶ *Appendice à la théorie de l'emprisonnement, ou Réponse aux écoles opposantes en général, et à l'école pennsylvanienne en particulier; suivi de Quelques mots sur la réforme des prisons de la France*. Paris, 1838.

⁴⁷ *Conclusion générale de l'ouvrage sur le Système pénitentiaire en Europe et aux États-Unis; suivie de la Deuxième pétition aux Chambres sur la nécessité de l'adoption du système pénitentiaire*. Paris, 1830.

⁴⁸ LUCAS, Charles – FOUCHET, Leon: *De l'emprisonnement individuel sous le rapport sanitaire et des attaques contre lui*. Paris, 1844.

⁴⁹ *Exposé de l'état de la question pénitentiaire en Europe et aux Etats-Unis...* Suivi d'observations MM. de Tocqueville, Ch. Lucas et Bérenger. Paris, 1844.

⁵⁰ SCHRÖDER: Jan Karl Joseph Anton Mittermaier. In KLEINHEYER, Gerd – SCHRÖDER, Jan (Hrsg.): *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. Heidelberg, 1996.

a heidelbergi jogi karra, amely végül is élete végéig munkahelye maradt.⁵¹ Itt került közelebb a politikához és a közélethez.⁵² 1826-tól a badeni törvényhozás kodifikációs bizottságának (*Gesetzgebungskommission*) tagja volt. Több cikluson keresztül parlamenti képviselő, a Landtag elnöke volt 1833-ban, 1835-ben és 1837-ben is. A frankfurti elő-parlament elnökének választották, utóbb a nemzetgyűlésnek is tagja lett. Jelentősége abban a hatásban mérhető, melyet Mittermaier a törvényhozásra gyakorolt, s amely közvetítette a kor leghaladóbb téziseit és megoldásait a törvényalkotó politikai körökbe is.⁵³ Mittermaier életművére a sokoldalúság a legjellemzőbb kifejezés. Tudományos munkájában a hangsúly a büntetőjogra és a büntető perjogra esett. Mittermaier, akit nem lehetett a dogmatikus iskolához tartozónak tekinteni, pragmatikus és összehasonlító jogi módszerek alkalmazásáért szállt síkra. Mivel egyedüli büntető célnak a bűnelkövető megjavítását tartotta, elutasította a halálbüntetést,⁵⁴ kiállt a magánelzárás mellett,⁵⁵ a feltételes szabadlábra helyezésért és az elbocsátottak szervezett gondozásáért.⁵⁶ Az anyagi büntetőjog területén a német büntetőtudomány elvülhetetlen érdemének tartja Anselm Feuerbach büntetőjogi tankönyvének 12 és következő kiadásait, melyet jogi, jogtörténeti és összehasonlító jogi megjegyzésekkel egészített ki.⁵⁷

A szabadságvesztésre alapozott büntetési rendszer

A börtönügy szakértőinek és tudósainak célja az volt, hogy ösztönözzék a büntetés-végrehajtás jogi szabályozását, összegezzék a börtönügyi praxis tapasztalatait, s azok tanulmányozásával korszerű megoldási javaslatokkal segítsék a büntetés-végrehajtás sikerességét.⁵⁸ Ekkor még az új tudomány kifejezetten a szabadságvesztés-büntetésre, illetve annak központi intézményére, a börtönre koncentrált.⁵⁹ A század első felében Európában már megnevezhető büntetés-végrehajtással kapcsolatos iskolák voltak. Ezeknek az irányzatoknak a képviselői elsősorban a börtönberendezést vették célba, s annak megújításában gondol-

---

⁵¹ MORITZ, Werner – SCHROEDER, Klaus-Peter (Hrsg.): *Carl Joseph Anton Mittermaier (1787–1867)*. Heidelberg, 2009.

⁵² MARQUARDSEN, Heinrich: Mittermaier, Karl Josef Anton. In *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 22. Leipzig, 1885. 25–33. o.

⁵³ MITTERMAIER, Carl Joseph Anton (Hrsg.): *Mittermaier, Sundelin, Berner und Barth über die Neue bayerische Strafgesetzgebung*. Augsburg, 1862.

⁵⁴ *Die Todesstrafe: Nach Den Ergebnissen Der Wissenschaftlichen Forschungen, Der Fortschritte Der Gesetzgebung Und Der Erfahrungen*. Heidelberg, 1862.

⁵⁵ *Der neueste Zustand der Gefängniseinrichtungen in England und englische Erfahrungen über Einzelhaft*. Heidelberg, 1850.

⁵⁶ EBERT, Ina – FIJAL, Andreas: Mittermaier, Karl Joseph Anton. In *Neue Deutsche Biographie*. München, 1994. 584–585. o.

⁵⁷ FEUERBACH, Paul Johann Anselm Ritter von: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. Gießen, 1836.

⁵⁸ BALOGH László – HORVÁTH Tibor: *Büntetés-végrehajtási jog*. I. Budapest, 1983. 27. o.

⁵⁹ HORVÁTH TIBOR (szerk.): *Büntetés-végrehajtási jog*. Budapest, 2007. 29. o.

kodtak.⁶⁰ A 19. század első felében a börtönügy az európai érdeklődés homlokterébe került, népszerű törvényhozási és társadalmi vitakérdéssé vált.⁶¹ 1846-ban Frankfurtban a börtönügy európai szakemberei már az első nemzetközi kongresszusukat is megszervezték.⁶²

A 19. század elején szinte valamennyi büntetőjoggal foglalkozó gondolkodó egyetértett azzal, hogy a szabadságvesztés a legtökéletesebb büntetési nem. A szabadságtól megfosztás visszatartó hatást gyakorol mind az elítéltre, mind pedig a társadalom egészére. Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés osztható, egyéniesíthető, közvetlen jellegű, végrehajtási módjában igazodhat a mindenkori társadalom gazdasági, kulturális és erkölcsi szintjéhez. Az elméleti elvárásokra azonban nagyon is gyakorlati választ kellett adni. A szabadság elvonására szolgáló és fennálló intézmények alkalmatlanok voltak az új és nemes eszmék valóra váltásához. Az újat alkotás reménye rendkívüli módon megmozgatta a kor büntetéssel foglalkozó gondolkodóinak fantáziáját. Ez a magával ragadó lehetőség kora: mindenki teljességre törekvő rendszert kívánt felvázolni, így nemcsak a szabadságelvonás elveinek rögzítésében akarták meghaladni elődeiket; de a végrehajtás módjának – az ezzel összefüggő börtönépítéssel, börtönegészségügy, rabellátás, rabmunkáltatás és rabnevelés szabályozásának – újragalmazásában is. Így azután a rendszerbe foglalás igényével fellépő utókor nehezen tudja szisztematikus rendszerbe erőltetni a különféle börtönelképzéseket.

Ami a vitákba mégis rendszerszerűséget hozott, az egy történelmi fordulat volt, hogy ti. a századfordulón és a 19. század első évtizedeiben a börtönügy fejlődésének hangsúlyai az amerikai kontinensre koncentráálódtak. Európában a polgári átalakulások és forradalmak (legalább is átmenetileg) elterelték a figyelmet a büntetőjogi, büntetés-végrehajtási reformfolyamatokról. Az új alkotmányos pozíciókat felvevő államok közjogi problémái mellett kevésbé tűnt jelentősnek a börtönök állapota, különösképp azok megújításának költségigényére figyelemmel. Ezidőtájt az Amerikai Egyesült Államok számos tekintetben alkalmasabb tereppé vált a büntetés-végrehajtás reformjait illetően.

Az amerikai börtönügyi gondolkodást nem terhelték oly módon a tömlöchagyományok (s ezzel együtt a bűnelkövetőkről kialakult tradicionális felfogás), mint Európában. Az Államoknak nem voltak középkori eredetű, öröklött börtönépületei (sőt egyéb, a börtönfunkciókat befogadni képes építményei sem nagyon), azaz nem az átalakításról kellett terveket kialakítani, hanem újat alkotni. Európából folyamatosan érkeztek a szakmai tudományosság legfrissebb, gyakorlati tapasztalatokból érlelt ideái, az amerikai alapítóknak rendelkezésükre állt az öreg kontinens valamennyi jó és rossz tapasztalata, kísérleti eredménye. A következőt egészen végigvitt polgári átalakulás nagyobb fogékonyságra adott alapot a felvilágosodás eszméi és a polgári forradalmak hozta emberi jogok iránt, mint az Óhazában. A függetlenségi háborút követő gazdasági fellendülés szélesebb finánciális lehetőségeket biztosított az építészeknek, börtönügyi szakembereknek egyaránt.

---

⁶⁰ KAISER, Günther: *Strafvollzug in europäischen Vergleich. Eine Einführung in die Grundlagen*. Darmstadt, 1983. 14. o.

⁶¹ FINKEY: *A magyar büntetőjog tankönyve*. 365. o.

⁶² HORVÁTH: *Büntetés-végrehajtási jog*. 27. o.

Az Egyesült Államokban zajló börtönügyi reformfolyamatok legnagyobb jelentőségű változtatása a korábbiakhoz képest azonban az, hogy a szakemberek és politikusok egyaránt szisztematikus büntetés-végrehajtásban kezdtek el gondolkodni. Elfogadva a teljes vagy részleges elkülönítés elvét, kiegészítve a javító munka gondolatával, egy formailag rendezett és szabályozott büntetés-végrehajtást terveztek meg.⁶³ A 19. században az amerikai rendszer volt az, amelyik befogadva az európai előzményeket és kijelölt célokat, hatalmas méretű börtönépítkezési programot realizált. 1816 és 1840 között nem kevesebb mint 28 új büntető-intézetet létesítettek a hatóságok.⁶⁴ A tudományos munkák és a nemzetközi tanácskozások gyorsan nyilvánossá tették az amerikai kísérleteket, a pennsylvaniai vagy philadelphiai magányrendszer (*solitary-system*) és az auburni ún. hallgatórendszer (*silence-system*) körüli elméleti és gyakorlati argumentációt. Ezek a nagyszabású vállalkozások komoly eredményeket hoztak, amiket világszerte tudományos fórumokon, szakfolyóiratokban és könyvekben, egyetemeken és szakmai egyletekben vitattak meg.

És ezek a tudományos polémiák a börtönügyi tudományosság visszavonhatatlan megerősödését és helyfoglalását eredményezték a büntető tudományok rendszerében.

---

⁶³ KAISER: *Strafvollzug in europäischen Vergleich*. 14. o.

⁶⁴ LANDAUER, Theodor v. – SCHMITT, Eduard: *Gefängenhäuser*. In DURM, J. – ENDE, H. – SCHMITT, Ed.: *Handbuch der Architektur*. Stuttgart, 1900. 341. o.

Fritz Bauer szemben az árral

Tavaly, amikor a szerkesztőktől azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy egy tanulmánnyal köszöntsem Lévay Miklós professzort, nos, abban az évben volt ötven éve annak, hogy – mind a mai napig találgatások övezte körülmények között – elhunyt Fritz Bauer, Hessen állam egykori főügyésze. A magyar közönséggel Lars Kraume nem is oly rég bemutatott filmje¹ ismertette meg Bauer nevét. Ennek középpontjában a főügyész életének egyik legizgalmasabb időszaka áll, azok az évek, amelyek során, a *Grundgesetz*re felesküdt, de nagyrészt még náci uralta államapparátussal is megküzdve, hozzájárul ahhoz, hogy Eichmann Jeruzsálemben bíróság elé állítsák. Bauer nevéhez fűződik a Hitler elleni összeesküvésben részt vettek becsületének visszaállítása jogi úton, és nélküle nem került volna sor Frankfurtban az *Auschwitz*-perre. Bauer nem csak ügyészként küzdött egy jobb Németországért azzal, hogy a tömeggyilkosokat és cinkosait szembesítette rémtetteikkel. Irodalmi munkásságát is a demokratikus, humánus jogrend kialakításának vágya hatotta át. Egyebek között azokra a kérdésekre kereste a választ, amelyekkel az ünnevelt is szembesült tudósként és alkotmánybíróként: hol parancsol megálljt az emberi méltóság a büntetőjognak, mi a kriminális büntetés funkciója, miképp téríthetők el a normasértő fiatalok a bűnöző karriertől?

1.

2018-ban Fritz Bauer halálának ötvenedik évfordulóján Frank-Walter Steinmeier államelnök felidézte a váratlanul és túlon túl korán eltávozott főügyész temetését. Szűk körben búcsúztak el tőle egy júliusi napon, némán, a gyászbeszédeket végrendeletében tiltotta meg. A csönd fájdalmát még a barát, Theodor W. Adorno által rendelt Beethoven vonósnygyesek sem enyhítették, pedig a kései kvartettekről azt állítják: vigaszt nyújtanak. A gyászolók nemcsak barátjuk elvesztése felett bánkódtak, de azért is, mert maga Fritz Bauer életében oly kevés vigaszt talált abban az országban, amelynek jobbításáért kevesen tettek többet nála. Mert így visszatekintve – folytatta az államelnök – Bauer egyike volt azoknak, akiknek a fiatal demokrácia a legtöbbet köszönhetette, és akinek kiemelkedő érdemei vannak abban, hogy Németország visszatallt a népek közösségéhez. Az államelnök természetesen felidézte a frank-

---

¹ *Az állam Fritz Bauer ellen.* Rendező: Lars Kraume (2015).

furti *Auschwitz*-pert, a német történelem egyik útjelzőjét, amelyre Bauer nélkül nem kerülhetett volna sor. Azt is szükségesnek tartotta megemlíteni, hogy Bauer tudta: a náci-perekkel, a büntetőjoggal nem lehet a múltat tisztára mosni. A Führer és a többi főbűnös halálával, az ezeréves birodalom bukásával nincs semmi elintézve. Tudta, hogy a náciizmus a német nép mozgalma volt. A vezér azért volt, mert volt egy nép, amely akarta, hogy vezessék.²

Halálának ötvenedik évfordulóján, részletesen elemezték Bauer életútját, mindenekelőtt érdemeit *Eichmann* elfogásában és abban, hogy sor került a frankfurti *Auschwitz*-perre. Nálunk senki nem emlékezett.³ Egy ideig az járta, hogy Eichmannhoz és Auschwitzhoz ennek az országnak is volt köze. Aztán megmondták, hogy nincs. Eichmann-t és Auschwitz-t rendezzék el a németek maguk között. A Bauer körüli csend így már érthető.

2.

Bauer harca a nemzetiszocialista rémtettek feltárására és ezzel a német jogállam alapjainak lerakására nem *Eichmann* kézrekerítésével és nem az *Auschwitz*-per megindításával kezdődött, hanem a náci rezsimmel szembenállók „integritásának jogi úton való helyreállításával”.⁴ Az 1950-es évek legelején a „kísértetként visszatérő náciizmus sztárja”,⁵ a később betiltott Szocialista Birodalmi Párt (*Sozialistische Reichspartei*) képviselő-jelöltje, *Otto Ernst Remer* kortesbeszédében hazaárulónak minősíti a Hitler elleni sikertelen 1944. július 20-i összeesküvés résztvevőit. A rágalmazás és kegyeletsértés miatt indított perben az akkor braunschweigi főügyész, Bauer képviseli a vádat.⁶ A per valójában nem *Remerről* szól, sokkal inkább arra adhat lehetőséget, hogy az összeomlás után eszmélő és irányt vesztett német népnek követendő viselkedési mintát mutasson. Ehhez példaképekre, hősökre van szükség és a merényletben részt vevők erre alkalmasnak tűntek.⁷

² <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2018/07/180701-Fritz-Bauer-50-Todestag.html> (letöltve: 2019.03.01.).

³ Kivéve a Németországban élő Schauschitz Attila: Ötven éve halt meg Fritz Bauer. A perbe fogott halálgyár című írását, *Magyar Narancs*, (2018) 28., <https://m.magyararancs.hu/kulpol/a-perbe-fogott-halalgyar-112321> (letöltve: 2019.03.01.).

⁴ Einleitung der Herausgeber. Motive im Denken und Handeln Fritz Bauers. In PERELS, Joachim – WOJAK, Irmtrud (Hrsg): *Fritz Bauer. Die Humanität der Rechtsordnung. Ausgewählte Schriften*. Frankfurt – New York, 1998. 15. o.

⁵ STEINKE, Ronen: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. München–Berlin–Zürich, 2016. 135. o.

⁶ Az „Entnazifizierung” akkor állapotára jellemző, hogy Bauer azért dönt amellett, hogy személyesen képviseli a vádat, mert az erre kijelölt beosztottja, egy egykori Sturmabteilung tizedes, Bauer utasítása ellenére csak becsületsértésért és nem rágalmazásért hajlandó vádat emelni. STEINKE: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. 127. o.

⁷ Hogy erre valóban a Hitler elleni összeesküvők voltak-e a legalkalmasabbak, arról lásd Joachim Fest, a történész tárgyilagosságával készített, egyben megindítóan szép ünnepi beszédét: *Gedanken zum 20. Juli. Rede in der Paulskirche am 20. Juli*. In FEST, Joachim: *Bürgerlichkeit als Lebensform. Späte Essays*. Reinbek bei Hamburg, 2008. 147–162. o. Fest az összeesküvés egyik résztvevőjéről, Adam von Trottról írt esszéjét ugyanebben a kötetben a következőképpen kezdi:

Remer elítélése e pedagógiai funkciót önmagában még nem töltötte volna be,⁸ ehhez kellett a meggyőző ítéleti indokolás. Ehhez pedig a vádbeszéd,⁹ amely kimutatja: Hitler volt az áruló és az összeesküvők az igazi németek, a valódi hazafiak, a követendő elődök. Bauer ezért zárszavában először azt igazolja, hogy a merénylők szándéka a *Reich* megmentése volt; ezt jogi, politikai és teológiai érvekkel bizonyította, és az utóbbiak alátámasztására katolikus és evangélikus teológus szakértőket is felvonultatott.¹⁰ A hazaárulás (*Hochverrat*) vádját a főügyész azzal cáfolta, hogy kimutatta: a hitleri rendszer alkotmányésértés útján született, márpedig a büntett elkövetésének előfeltétele a legális alkotmány.¹¹ A hitleri állam erőszak- és önkényuralom volt, jogtipró rendszer (*Unrechtsstaat*), amelynek törvényei jogként nem ismerhetők el. Hivatkozik a főügyész a szövetségi legfelső bíróság egyik, polgári ügyben kifejtett tételére, amely egyébként csaknem szó szerint egyezik azzal, amit Gustav Radbruch „Törvényi jogtalanság – törvényfeletti jog” című tanulmányában megfogalmazott:

A törvény ott veszi érvényét, ahol ellentétbe kerül a nemzetközi jog vagy a természetjog általánosan elismert szabályaival; ahol a pozitív jog és az igazságosság ellentéte olyan elviselhetetlen mértékű, hogy a törvénynek az igazságosság elől meg kell hátrálnia. Ha az egyenlőség alapelvét a törvényalkotó kifejezetten elutasítja, akkor a törvény elveszti jogi természetét, egyáltalán megszűnik jognak lenni. Az *Unrechtsstaat* ezért „hazaárulás-képtelen” (*ist überhaupt nicht hochverratsfähig*). Maga a hitleri rendszer jogellenes, a törvényeivel való szembehelyezkedés, az engedetlenség tehát a büntető törvénykönyvben szabályozott jogos védelem alá esik.¹²

De Bauer ennél tovább megy: az ellenállás nemcsak a hatályban volt jog szerint megengedett, de a valódi német, az ősi germán jog szerint mindig is az volt. Emlékeztet a *Sachsenspiegel* „büszke” szövegére: „a jogtipróval, legyen az bár a király is, szembe kell szállni; az ellenálló

A német ellenállás soha nem kapott méltó helyet a történelemben. A történelem ugyanis hangulata rabja és fura szabályok szerint jár el: csábítják a drámák, a bukás, a nagyság és a fény, a felemelkedés, a rejtély és az örület. A német ellenállást pedig távolról sem jellemezte a nagyság, nem volt rejtélyes és nem volt örült sem. In FEST: *Bürgerlichkeit als Lebensform*. 119. o.

⁸ Abból a szempontból, hogy a perrel mit kívánt elérni, Remer figurája Bauer számára teljesen mellékes volt. Ezt jelzi, hogy bár megtehetette volna, nem tett indítványt a kiszabandó büntetésre. Lásd STEINKE: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. 151. o.

⁹ A vádbeszéd szövege megjelent a 3. sz. jegyzetben feltüntetett kötetben. BAUER, Fritz: *Eine Grenze der Tyrannenmacht. Plädoyer im Remer-Prozeß* (1952). In PERELS–WOJAK: *Fritz Bauer*. 169–179. o.

¹⁰ A Birodalom megmentésére irányuló szándékkal Bauer azt igazolta, hogy a merénylők nem követhették el a *Landesverrat* büntetést, amely – a német btk. 1944-ben hatályban volt szövege szerint – abban az esetben valósul meg, ha az elkövető a Birodalom érdekei veszélyeztetésének szándékával, illetve azzal a szándékkal valósítja meg a tényállást, hogy súlyos hátrányt okozzon a Birodalomnak (lásd a német btk. akkor hatályos 88. és 91. §).

¹¹ A vádbeszéd okfejtése itt részben követi Bauer példaképének, Gustav Radbruchnak a levezetését. Lásd RADBRUCH, Gustav: *Gesetzliches Unrecht und Übergesetzliches Recht* (1946). In RADBRUCH, Gustav: *Rechtsphilosophie*. Hrsg. von Erik Wolf – Hans-Peter Schneider. Stuttgart, 1973. 341–343. o.

¹² BAUER: *Eine Grenze der Tyrannenmacht*. 177. o.

ilyenkor nem szegi meg hűségesküjét”. De a germán népek joga az ellenállásra, amelynek gyökere az ősi német demokrácia – folytatja Bauer – még távolabbra, egészen a korai középkorra nyúlik vissza. Eszerint a germán hűséget esküszik, nem engedelmességet, az uralkodó jogsértése pedig felold az eskü alól. Az engedelmesség, kivált a vak engedelmesség, mindig idegen volt a germánoktól, ahogy mondták: az a rabszolgát köti. Az ellenállás jogát igazolandó Bauer végül Schillert hívja fel: „A zsarnokságnak is van ám határa. Ha nem kap igazat az elnyomott, ha terhe tűrhetetlen (...) s ha nem maradt többé más eszköze, végsőnek még kezén maradt a kard. Legfőbb javunkat van jogunk erőszak ellen megvédeni.”¹³

A koncentrációs tábor után Dániába, majd onnan Svédországba menekült zsidó re-emigráns Bauer stratégiája világos: igazolni, hogy a *Hitlerei* a valódi németiség tagadása, az azzal való szembeszállás pedig erkölcsi parancs volt. Ennek demonstrálásra megfelelőnek tűntek a merénylők, kivált Bauer egykori iskolatársa, *Claus Schenk Graf von Stauffenberg*: ősgermán, arisztokrata, a lovagiasság megtestesítője, éveken át hű volt a Führerhez.¹⁴ A tárgyalóteremben pedig azt kellett felmutatni, hogy az összeesküvők az ősi germán jognak megfelelően cselekedtek, patrióták voltak, követték a keresztény etika parancsát és birtokában voltak a német kultúra szentesítette erényeknek.

3.

Feltehetően Bauer kiemelkedő szerepe a nemzetiszocialista bűnök feltárásában és üldözésében is magyarázata annak, hogy ritkán idézik azokat a tanulmányait, amelyekben egy demokratikus büntetőjog körvonalait vázolta. Nyilván azt is figyelembe kell vennünk, hogy az akadémiai közösség nehezen fogadja be azokat, akik nem rendelkeznek klubtagsági igazolvánnyal, illetve az abban feltüntetett titullussal.¹⁵ Pedig Bauer írásait érdemes olvasni. Stílusa élvezetes, tételeit a filozófia és a szépirodalom nagyjaira (is) támaszkodva igyekszik bizonyítani, kriminálpolitikai írásai pedig 1968 intellektuális légkörét idézik. Ennek jellemzői egyebek között a hit, hogy a tudomány segítségével a bűnözés okai feltárhatók és a kriminalitás csökkenthető; az erős kapitalizmus-bírálat, és ebből adódóan a szolidaritás az elesettekkel, akiket befogadni és nem kirekeszteni kell; a büntetőjogi beavatkozás szűk korlátok közé szorítása, a többségi morállal szembenálló viselkedési módok dekriminalizálása, egyúttal kemény fellépés a hatalmasokkal, a fehérgalléros bűnözéssel szemben.¹⁶ Ezen alig lepődhetünk meg, Bauer ugyanis a második világháború után a német szociáldemokrata párt (SPD) munkacsoportját vezeti, amelynek feladata a büntetőjog rendszerének reformja.

¹³ Részlet Friedrich Schiller *Tell Vilmos*ából, Harsányi Vilmos fordításában. BAUER: Eine Grenze der Tyrannenmacht. 179. o.

¹⁴ STEINKE: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. 143. o.

¹⁵ Németországban Bauer idején nem volt szokás, sőt nem is volt engedélyezett (és ez ma sincs másképp), hogy igazságügyi vezetők, alkotmánybírák hivatali idejük alatt egyetemeket, karokat vagy tanszékeket vezessenek. Feltehetően nem azért, mert a mieinknél kevésbé bírják a terhelést.

¹⁶ RENZ, Werner: Staatsanwalt wider Willen. *Die Zeit*, 2018. június 28., 12. o.

Ötven év távlatából visszatekintve elképzelései igencsak radikálisak, nem mentesek a messianisztikus vonásoktól sem. Nehezen eldönthető, hogy programját melyik kriminológiai irányzat tételeire építi: alapvetően a pozitivisták iskolát és a *Marc Ancel* névvel fémjelzett „új társadalomvédelmi irányzatot”¹⁷ követi, annak némi marxizmussal vegyített formájában: a bűnözésnek vannak biológiai, lelki és társadalmi gyökerei, ezek feltárhatók, ha a jogot reális és tudományos világ- és emberképre alapozzák.¹⁸ Emellett megjelennek Bauer tanulmányaiban a pszichoanalitikus kriminológia és az interakcionista, illetve a címkézés-elmélet megállapításai. „A bűn és a bűnöző iránti sajátos gyűlölet-szerelem ismeretében abban sem lehetünk biztosak, hogy a büntetőjog egyáltalán a bűnözés felszámolására szolgál” – olvashatjuk a büntetőjog reformját meghirdető írásában.¹⁹

A létező büntetőjog elavult és autoriter, nem ismeri a demokratikus és szociális „Mi” fogalmát, egész rendszere az embereknek a barát-ellenségre történő felosztásán, a saját csoportbeli „Jók” és a „Gonosz Mások” szembeállítására épül. Az egész koncepció azok önértékének és társadalmi presztízsének növelését szolgálja, akiket a büntető igazságszolgáltatás nem ér el. Eközben a látens kutatások azt igazolják, hogy emberek milliói követnek el bűncselekményt, jogi következmény nélkül. A kitaszítottak (*outlaws*) moralizáló elutasítása a legolcsóbb belépőjegy a polgárok világába.²⁰

4.

Bauer egészében elveti a létező tett-büntetőjogi felfogást. Célja, hogy kimutassa: a bűnfelelősség (*Schuldstrafrecht*) elvét hirdető abszolút teória, amely szerint a büntetés jogalapja az erkölcsi rossz megtorlásának feltétlen igénye (*Vergeltungsstrafrecht*) zsákutca: hamis premisszákból indul ki, emberképe torz, és tévesen értelmezi a *Grundgesetz*-ben alapértékként megjelölt és a rendszer igazolására felhívott emberi méltóság fogalmát. Ez hősiesség vállalkozás: a megtorló büntetőjog ledöntéséhez azokat a teológiai és filozófiai tételeket kell cáfolnia, amelyeket olyan autoritások fektettek le, mint Aquinói Szent Tamás és a német idealizmus nagyjai, Hegel és Kant. Ugyanis csak az abszolút teória ideológiai pilléreinek ledöntésével mutatható ki, hogy a minden jog forrása, az *emberi méltóság* dogmaként elfogadott értelmezése hamis, és a megtorlás-büntetőjog ezért alaptörvény-sértő.

---

¹⁷ BLAU, Günter: Fritz Bauer. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 51. (1968) 7/8., 364. o.

¹⁸ Bauer elképzeléseinek az egyes kriminológiai iskolák tételei alá rendelésénél Korinek László *Kriminológia* című munkáját hívtam segítségül. KORINEK László: *Kriminológia*. I. kötet. Budapest, 2010.

¹⁹ BAUER, Fritz: Die Reformbedürftigkeiten der Strafrechtsreform (1966). In PERELS–WOJAK: *Fritz Bauer*. 282. o.

²⁰ Uo.

Bauer indító tézise, hogy a megtorlás, az ember feletti ítélkezés Istennek van fenntartva. Idézi Pál apostol levelét a rómaiakhoz a megtorlástól való tartózkodásról²¹ és Jónás könyvét.²² A hegyi beszéd („Ne ítéljetez, hogy ne ítéltessetek”) rendszeresen felbukkan Bauer büntető-jogi tárgyú írásaiban. Aquinói Szent Tamás, akire pedig az abszolút büntető-teória képviselői szívesen hivatkoznak, ugyancsak Bauer segítségére siet: „A megtorlás az isteni ítéletnek van fenntartva.” „Az államnak és bíráinak – így Bauer – nem funkciója tehát, hogy szekularizált végítéletet üljenek.”²³ A „ne ítéljetez” persze nem zárja el a földi igazságszolgáltatást attól, hogy megállapítsa: ki követte el a tettet és nem tiltja a jóvátételt, a szocializáló, reszocializáló szankciókat, ahogy a társadalom védelmét sem. Csak a „szeretet nélküli ítélkezést (*das lieblose Richten*)” zárja ki, a rossz kimérését az elkövetett rossz kiegyenlítése, megtorlása nevében.²⁴

A bibliai szövegek azt mondják: ember ember által ne ítéltessek, a *Rossz* kiegyenlítése nem a földiek dolga. Ám a felvilágosodás óta uralkodó büntetési rendszer alapkategóriája a megtorlás: azaz éppen a *Rossz* kiegyenlítése a *Rosszal*. A német idealizmus azt tanítja, hogy a büntető igazságszolgáltatás célja a transzcendens erkölcsi parancs teljesítése, hogy ezzel a világnak a tettes által megbontott egyensúlya helyreálljon. A hegeli felfogás szerint a büntetett a jog negációja, a negáció negációja pedig a büntetés. A megtorlás – esetenként eufemisztikusan bűnhődésről beszélnek – a bűn igazságos kiegyenlítése. A megtorlással tehát győzedelmeskedik az igazságosság.²⁵ Bauer állítása viszont az, hogy az „igazságos megtorlás” nem más, mint bosszú – a német szójátékkal: *gerecht ist gerächt*.²⁶ Kant és Hegel utódai szerint a bűn megtorlása az emberi méltóságból ered, miközben ők valójában „a szemet szemért, fogat fogért elv apostolai.”²⁷ Kanttal és Hegellel szemben Bauer Nietzschét és Schopenhauert hívja elő. „A jogtalanság fájdalom okozásával történő megtorlása bosszú, és mint ilyen erkölcsileg igazolhatatlan gonoszság és kegyetlenség.”²⁸ „A haragot és a büntetést állati létünk idején kaptuk, a bosszú és megtorlás iránti ösztönünk ennek az időszaknak az öröksége, és ezt mind a mai napig magunkban hordozzuk. Az emberiség akkor válik nagykorúvá, ha ezt a bölcsőben kapott ajándékot visszaszolgáltatja az állatoknak.”²⁹

²¹ „Senkinek gonoszért gonosszal ne fizessetek (...) Magatokért bosszút ne álljatok szerelmeseim, hanem adjatok helyet ama haragnak; mert meg van írva: Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr.” *Pál levele a Rómabeliekhez*. 12/17. és 19. (Károli Gáspár fordítása).

²² Jónás megtorlást követel, és aztán „megfeddtek amiatt való zúgolódásáért, hogy Isten a ninivebelieknek megkegyelmezett”. *Jónás könyve*, 4.

²³ BAUER, Fritz: *Die Schuld im Strafrecht* (1962). In PERELS–WOJAK: *Fritz Bauer*. 275. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 249. o.

²⁶ „Ach, wie übel ihnen das Wort »Tugend« aus dem Munde läuft! Und wenn sie sagen: »ich bin gerecht,« so klingt es immer gleich wie: »ich bin gerächt!«” NIETZSCHE, Friedrich: *Also sprach Zarathustra? Ein Buch für Alle und Keinen*. Kapitel 38.

²⁷ BAUER, Fritz: *Gedanken zur Strafrechtsreform* (1959). In PERELS–WOJAK: *Fritz Bauer*. 239. o.

²⁸ Idézet Schopenhauer *A világ mint akarat és képzet* című írásából. BAUER: *Die Schuld im Strafrecht*. 275. o.

²⁹ Bauer itt Nietzsche *Emberi, túlságosan emberi* című munkájából idéz. BAUER: *Die Schuld im Strafrecht*. 275. o.

De hívei szerint a büntetőjogi megtorlás azért nem azonosítható a bosszúval, mert az előbbi feltétele a bűnösség, az egyén szabadon hozott, ezért felróható döntése. Bauernek így tétele igazolásához az indeterminizmus és a bűnfelelősség elvének tarthatatlanságát kell kimutatnia. A teológia és filozófia területéről itt is számíthat támogatókra. Aquinói Szent Tamás valóban úgy vélte: az emberi gonosz végső oka a szabad akarat, és azt hirdette, hogy az isteni törvényeken alapuló erkölcsi rendet megtorlással kell helyreállítani, ha azt megszárták. De ő sem gondolta, hogy a büntetés önmagáért való: annak ugyanis csak akkor van létjogosultsága, ha a tettes jobbitását célozza és az állam javát szolgálja – azaz csak a *poenae medicinales* igazolhatók.³⁰ A protestantizmus pedig elveti a szabad akaratot, Luther szerint: „aki az ember szabad akaratát akarja védelmébe venni (...) az a kereszténységet tagadja”.³¹ A legfőbb filozófiai autoritás ismét Nietzsche, aki szerint a szabad akarat koncepcióját az ember azért találta ki, hogy felelősségre vonhasson, büntethessen (*erfunden zum Zwecke des Schuldig-Finden-Wollens*). „A szabad akarat gondolata felkínálta magát az évezredek óta megtorlás-vágya által hajtott emberiségnek; olyan ideológia, amely legitimálja a megtorló büntetőjogot és csillapítja a rossz lelkiismeretet, amely az ember megtorlás iránti ösztönének agresszivitásából fakad.” Az embereket „szabadnak gondolták, hogy ítélhessenek felettük és büntethessék őket, és hogy ők maguk bűnösnek nyilváníthatassanak (*um schuldig werden zu können*).”³²

5.

A tekintélyek ütköztetésével persze nem dönthető el, hogy létezik-e akaratszabadság vagy sem. És a megtorlás elmélet képviselői érvelhetnek azzal, hogy ha léte nem is igazolható, fikcióként mégis szükséges a büntetőjog működtetéséhez és ezzel a társadalmi rend fenntartásához. Ezt teszi a Bauer által (és a hazai irodalomban is időnként) idézett *Eduard Kohlrausch*, aki szerint: „az olyan ember, aki adott belső és külső körülmények között így, de úgy is cselekedhetett volna, nem börtönbe vagy elmeegógyintézetbe való. Ehelyett üvegkalickában kellene mutogatni, mint a legabszurdabb és legfelfoghatatlanabb képződményt, amit emberi szem valaha is látott. De az akaratszabadság »állampolitikailag szükséges fikció«.”³³

Bauer szerint azonban a tudomány fejlődése e fikciót szükségtelenné teszi, mert ma már sokat tudunk az emberről. A szabad akarat fikciójára és a bűnösség elvére építő megtorlás-büntetőjog ugyanis a tudományos ismeretek hiányára és a tehetetlenségre vezethető vissza. „Zarathusztrának és Platónnak nem volt kémcsöve, hát spekulálgattak séta közben.”³⁴ A né-

³⁰ BAUER: Die Reformbedürftigkeit der Strafrechtsreform. 291. o.

³¹ BAUER: Die Schuld im Strafrecht. 268. o.

³² Bauer Nietzsche *Bálványok alkonya* című munkájából idézi a négy nagy tévedés című részt. BAUER: Die Schuld im Strafrecht. 254. o.

³³ Uo. 267. o.

³⁴ BAUER: Die Reformbedürftigkeit der Strafrechtsreform. 293. o.

met büntető törvénykönyv megalkotása a modern természet- és társadalomtudományok születését megelőző időre esett, és ekkor még a Platón által elképzelt világ, annak forrásaként a tiszta értelemmel, gondolatilag kétségkívül nyomon követhető és még védhető volt, de a jelenben már nem állja ki a tapasztalat próbáját.³⁵ Ma már – így Bauer – idejét múlta a normatív, életidegen emberkép, amelyre az abszolút teória gondolati konstrukciója épül.

Bauer, a kriminálpolitikus azonban nem elégedett meg azzal, hogy kimutatja: a megtorló tett-büntetőjog elavult. Azt kellett igazolnia, hogy egyben ellentétes a *Grundgesetz*czel, miközben a represszív büntetőjog hívei éppen az alaptörvény 1. cikkéből, az emberi méltóság sérthetlenségének elvéből vezetik le a szabad választáson és a bűnfelelősség princípiumán alapuló megtorló büntetőjogot: a kiegyenlítő büntetéssel és az ahhoz kapcsolódó bűnhődéssel (*Sühne*) az autonóm döntéséért felelős, szabad individuum méltóságát ismerjük el; a büntetéssel az emberi értelmet tiszteljük.

Bauer tétele, hogy az emberi méltóság uralkodó értelmezése mögött tudománytalan, normatív emberkép húzódik, amely megfelelehetett a felvilágosodás-kori liberális jogállam koncepciójának.³⁶ Ám az új Németország, alaptörvénye szerint, *demokratikus szociális jogállam*.³⁷ Emberképe nem mesterkél, normatív, hanem valóságos. A demokratikus szociális jogállam nem tévesztheti szem elől a bűnelkövetést előidéző pszichikai és szociális bajokat. Ennek megfelelően az „emberi méltóság” fogalma is újraértelmezendő, az okok orvoslása helyébe nem léptethető az egyén fiktív morális döntési szabadsága. És Bauer írásaiban rendre előhívja Schiller kétsorosát: „Szót se tovább! Adj enni, lakást, takarót a szegénynek: Emberi méltóság önmaga járul ehhez.”³⁸

Bauer végkövetkeztetése, hogy csak a tettesre összpontosító társadalom-védelmi büntető rendszer egyeztethető össze az alaptörvénnyel. A tudomány, a génkutatás, a magatartás-fiziológia, a pszichológia különféle ágai vagy a szociológia pedig olyan ismereteket halmoztak fel, amelyek segítenek a legcélszerűbb szankció megválasztásában. Ennek megfelelően a bíró számára egy sor büntető, javító, és védelmi intézkedést kell felajánlani. Ezek közül

³⁵ BAUER, Fritz: Die Humanität der Rechtsordnung. Im Kampf um des Menschen Rechte (1955). In PERELS–WOJAK: *Fritz Bauer*. 46. o.

³⁶ Azért Bauer hozzászói, hogy a megtorlás elve alapján az autoriter államfelfogásba illeszkedik – Kant és Hegel nem tagadhatják le porosz gyökereiket. Lásd BAUER: Die Schuld im Strafrecht. 272. o. De ami még rosszabb: nem a náciizmus találta fel ugyan a megtorlást igazoló szabad akarat elméletét, de készségesen tette azt magáévá. Nemezszer idézi fel Bauer a vérbíró *Freisler* már nyelvezetében is ijesztő – más nyelven nehezen közvetíthető – mondatait: „Az élethez való hősies hozzáállás és a teendő számára, ahogy azok a nemzetiszocializmus sajátjaként megjelennek, az akarat szabadsága nem kérdés. Nem hallja szavát annak, aki azt mondja: nem tehetek másképp. Minden élethelyzetben azt kiáltja: tennem kell, akarom, képes vagyok! A bűn bűnhődést követel! A bűnhődés utáni kiáltás számunkra, németeknek oly ősi, mint maga a népünk. Nem atavisztikus csökevény, hanem eleven erő; mert mindaddig felhangzik, amíg csak létezik egy német nép. Lehet, hogy értelemmel nem indokolható, de nincs szükség arra, hogy filozófiailag igazolják, mert a bűnhődés iránti vágy bennünk él, és ez elég!” Lásd BAUER: Die Schuld im Strafrecht. 274. o.

³⁷ *Grundgesetz* 20.1. cikk.

³⁸ Schiller „Méltóság” című versét idézi Bauer a „Gedanken zur Strafrechtsreform” vagy a „Die Schuld im Strafrecht” című írásaiban (238., illetve 272. o.).

a *büntető* intézkedések a „jogrend elismerését, érvényben tartását, megerősítését” (*Bestätigung der Rechtsordnung*) szolgálják, a *javító* intézkedések az elkövető beilleszkedését a közösségbe; és végül, ha ezek nem kecsegtetnek eredménnyel, a társadalom védelmére hivatott *biztonsági* intézkedés alkalmazására kerül sor. A bíróságnak az intézkedés megválasztásánál az elkövető előéletét, személyes és szociális körülményeit kell figyelembe vennie, és mindazokat a tényezőket, amelyek döntően meghatározták a tettet. Bauer a jogkövetkezmények között a hagyományos szankciók (szabadságvesztés, pénzbüntetés, ez utóbbi napi tétel formájában) mellett említi a különféle jogoktól megfosztást, a figyelmeztetést, a próbára bocsátást, de a listán szerepelnek a határozatlan tartamú gyógyító és nevelő intézkedések, valamint a fiatalokkal szemben alkalmazható relatíve határozatlan tartamú szankció, amelyből az elkövető legkésőbb 27. életéve betöltése után szabadulhat.³⁹

6.

A Bauer vázolta szankció-rendszer nem radikálisan eredeti, a felsorolt intézkedések szerepelnek *Radbruch*, *Liszt* vagy *Marc Ancel* programjában. Úgy tűnik, a megtorlás-elmélet alap gondolatát: a jogrend érvényben fenntartását Bauer sem veti el teljesen – ezt jelöli meg ugyanis a büntető intézkedés funkciójának. Noha nem fejt ki, de észszerűnek tűnik a feltételezés, hogy – a jogrend érvényét demonstrálandó – rójuk ki a *Rosszra* az azt kiegyenlítő büntetést. Szemben a javító és biztonsági intézkedésekkel, a büntető intézkedésnek nincs tehát a tettesre vonatkoztatott célja; a címzett a közösség, annak tagjai számára kell tudatosítani, hogy a norma érvényben van. Bauer ugyan kijelenti, hogy intézkedés elrendelése vagy szigorítása harmadik személyek elrettentése céljából megengedhetetlen. De mondhatjuk, a normakövetés nem csak elrettentés révén, nem csak megfélemlítéssel biztosítható. Demonstrálhatjuk a bűnt, a közösség pedig levonja a tanulságot, nem félelemből, hanem mert meggyőztük a norma helyességéről, és arról, hogy megsértése bűn.

De tanulhat-e a közösség az olyan normasértésből, amelynek „szerzője”, nem tehetett másképp, mint ahogy tett, mert nem volt szabad akarata? Igaz, a publikum végül is levonhatja azt a tanulságot, hogy nem teremthet olyan körülményeket (nem taszíthat szegénységbe, nem nevelhet agresszivitásra), amelyek a bűnre determinálnak. Ám további kérdés, hogy sújtható-e büntetéssel, azért, hogy a közösség megtanulja a leckét, az, aki nem szabadon, nem bűnösen cselekedett? Ahhoz ugyanis, hogy a büntető igazságszolgáltatás betöltse szocio-pedagógiai funkcióját, nem elég a *Rosszat* színpadra vinni, tanúsítóját meg is kell büntetni. A norma, amelynek érvényét demonstrálni kell, attól norma, hogy megsértése jogkövetkezménnyel jár. És a *Rossz* is attól lesz jogilag releváns bűn, hogy büntetést kapcsolunk hozzá. Még egyszer a kérdés: alkalmazható-e a jogrend érvényének fenntartása érdekében joghátrány (magyarul: megtorló büntetés) az akaratszabadság, a bűnfelelősség elvének elismerése nélkül?

---

³⁹ BAUER: Gedanken zur Strafrechtsreform. 244–245. o.

Bauer ezzel a dilemmával drámai módon szembesült a nemzetiszocialista bűnök üldözése során. A náci rémtettek elkövetőinek büntetését sem megjavításuk, sem a társadalom védelme nem igényelte. Ezekről a német jogállamnak nem kellett tartania, ezek patikusként vagy postásként élték a polgár életét – észrevétlenül, a törvényt betartva – mert a norma-hoz való hűség mindig is erényük volt.⁴⁰ Bauer azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a gyilkosokat bíróság elé állítsák. Barátai, tisztelői sem értették, hogy ő, aki csak az előre tekintő, preventív büntetést tartotta legitimnek, „miért rángatja ki e törvényisztelő embereket feltűnés nélküli polgári egzisztenciájukból?”⁴¹ Bauernek megvan a válasza: a náci perek esetében is prevencióról van szó: azzal, hogy rémségeket szembe állítanak a közönség megtanulja, hogy „miképp kell viselkedni”. A népirtás felidézése a tárgyalóteremben értékes történelmi, jogi és erkölcsi lecke a jövő számára.⁴² Ám Bauernek azt is be kellett látnia, hogy a közönség csak akkor fog okulni, ha a perek azt is felmutatják, hogy lehetett másképp is cselekedni, és látja, hogy a bíróság elé állítottak bűnösök, mert készek voltak részt vállalni a jogtíró állam kriminális aktsaiban.⁴³

A radikális determinista teórián itt tehát rés támad: a náci bűnösök felelősségre vonása az akaratszabadság, az autonóm döntés lehetősége és a bűnfelelőség elvének elfogadása nélkül nem megy. És bukik a szélsőséges tettes-központú büntetőjog is: miközben Bauer a *Tatstrafrecht* felváltását hirdeti meg a tettesre orientált büntetőjoggal, a náci perekben teljesen érdektelen a vádlott személye, senki sem törődik azzal, hogy mi lesz vele. Mert végül is mindegy, hogy kinek a példáján okul a publikum, a tömeggyilkosok kicserélhetők. Az *Auschwitz*-per huszonnégy vádlottja – ismeri el maga Bauer – pusztán eszköz volt a célhoz.⁴⁴ Adorno joggal beszél „filozófiai ellentmondásról”⁴⁵ és Bauer maga is elismerte, hogy „ez az ő skizofréniája, amellyel együtt kell élnie”.⁴⁶

A skizofréniának lehet racionális magyarázata. Hannah Arendtnek igaza lehet, amikor mesterének és barátjának, Karl Jaspersnek írt levelében megállapítja: „Göringet természetesen fel kell akasztani, ám ez büntetésként teljesen inadekvát; a náci bűnök ugyanis szétfeszítik a jogintézmények kereteit.”⁴⁷ Ehhez hozzátehetjük: az államilag kitervelt és végrehajtott mézszárlásokat, úgy tűnik, a „normál” kriminalításra szabott dogmatika sem képes kezelni.

Bauer már nem éli meg, amikor 1969-ben (majd 1975-ben) sor kerül a német büntető törvénykönyv átfogó reformjára. Bevezetik a napi pénzbüntetés rendszerét, bővül a tettes személyéhez igazodó intézkedések és a próbára bocsátás alkalmazási köre.⁴⁸ De marad

⁴⁰ STEINKE: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. 153. o.

⁴¹ Uo. 154. o.

⁴² Uo. 155–156. o.

⁴³ Einleitung der Herausgeber. Motive im Denken und Handeln Fritz Bauers. 30. o.

⁴⁴ STEINKE: *Fritz Bauer oder Auschwitz vor Gericht*. 157. o.

⁴⁵ Uo. 155. o.

⁴⁶ BLAU: *Fritz Bauer*. 365. o.

⁴⁷ KOHLER, Lotte – SANDER, Hans (eds): *Hannah Arendt Karl Jaspers Correspondence 1926–1969*. New York, 1992. 54. o.

⁴⁸ A részletekre lásd JESCHECK, Hans-Heinrich: *Lehrbuch des Strafrechts*. Allgemeiner Teil. (Vierte Auflage.) Berlin, 1988. 92–93. o.

a bűnösségi elv, a Bauer által sokat bírált kétvágányúság; a büntetőjogi büntetés továbbra is a megtorló igazságosság elve szerint kimért hátrányokozás a bűnös jogsértés miatt.

Bauer csak élete végén döbönt rá, hogy szélsőséges determinizmusa és a tudományba vetett fanatikus hite milyen következményekkel járhat. Ekkor tudatosult benne, hogy a modern tudomány, amelytől a tettes-büntetőjog megvalósulását remélte, milyen mértékben manipulálhatja a személyiséget és rombolhatja az emberi méltóságot.⁴⁹ De visszatérve „skizofréniájára”, tépelődésére az ember döntési szabadságáról, egyik méltatója úgy gondolja, hogy Bauert nem is az foglalkoztatta elsősorban, hogy ismeretelméletileg igazolható-e a determinizmus. A döntési autonómia radikális elvetésével sokkal inkább arra akart figyelmeztetni, hogy a szabad akaratra hivatkozás kényelmes módja annak, hogy a társadalom elhárítsa a felelősségét, igazolja tétlenségét a bünt előidéző körülmények felszámolásában.⁵⁰

A megtorlás-elmélet talán éppen ennek köszönheti életképességét, és annak, hogy mindenki számára érthetően közvetíthető: „bizonyos dolgok egyszerűen rosszak és büntetést érdemelnek” – olvashatjuk a „just desert” egyik apostola, *Andrew von Hirsch* könyvéhez írt bevezetőben.⁵¹ *That's it* – semmi kertelés, ez az angolszász egyenes beszéd. Mi itt, Európában a magasztosabb, fennköltebb fogalmazást kedveljük, „az erkölcsi rend megbomlott egyensúlyáról”, és az azt helyreállító „jogépségi” büntetésről szeretünk beszélni. „A büntetőjog társadalmi rendeltetése az, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen.” A bűn büntetést érdemel, a büntetés rendeltetése „a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása” – írja Szabó András kellő pátozzsal (erre megvolt az oka, mégiscsak a halálbüntetést törölte el) és egyben azzal az ellentmondást nem tűrő határozottsággal, amely olyannyira jellemezte őt. Így folytatja: „A jogépségi büntetésnek szimbolikus funkciója van: a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni (...) A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban.”⁵² Fennkölt gondolat, veretes beszéd. Mégis, felidézve Bauer írásait, és mindazt a tudást, amit a tudomány és a tapasztalat az emberről felhalmozott, azért óvatosan, halkan feltesszük a kérdést: tényleg csak erre telik?

---

⁴⁹ BLAU: Fritz Bauer. 364. o.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ GAYLIN, Willard – ROTHMAN, David J.: Introduction. In VON HIRSCH, Andrew: *Doing Justice. The Choice of Punishment. Report of the Committee for the Study of Incarceration*. Boston, 1986. xxxix. o.

⁵² 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

MÁSODIK RÉSZ

FIATALKORI BŰNÖZÉS, FIATALKORÚ ELKÖVETŐK

A kötődésemélet kriminológiai vonatkozásai, különös tekintettel a fiatalkorú bűnözésre

Bevezetés

Jelen tanulmány a bűnözésnek, kitüntetetten a fiatalkorú kriminalitásnak a kötődésemélet tükrében való vizsgálatát tűzte ki célul. A kötődésemélet tézise szerint a kötődés érzelmi kapcsolatot jelent, ami összeköti az egyik embert a másik, számára fontos személlyel. A kötődés iránti szükségletünk, vagyis igényünk, hogy érzelmileg kapcsolódjunk máshoz, az emberi lét egyik talpköve.¹ Többféle kötődésünk van, melyekből kiemelt jelentőségre tesznek szert a korai kötődési kapcsolatok (elsősorban az anyával vagy azt helyettesítő gondozóval). A kötődés milyensége azért válik fontossá, mert a tapasztalatunk bázisát adja, így első kötődéseink képezik az alapját minden további társas kapcsolatunknak, és annak a korán kialakított belső mentális munkamodellnek, melyet az ember kötődéseinek tapasztalatai révén épít fel önmagáról, másokról és a kapcsolat(ok) jellegéről.²

Munkánkban arra teszünk kísérletet, hogy a hazai kriminológiai kutatások elhanyagolt területeként mintegy (újra) bevezessük a kötődés témakörének érintettségét és jelentőségét a kriminalitás, s mindenekelőtt a fiatalkorú kriminalitás kapcsán, illetve megalapozzuk módszertani vizsgálati hátterét.

A kötődésemletről röviden

Az elképzelés gyökerei *John Bowlby* angol pszichiáter anya-gyermek kötődésre vonatkozó munkájához vezetnek vissza. Eszerint az emberi természetnek alapvető igénye van a bizalmas érzelmi kötelékek iránt, kezdve az újszülött kortól, egész felnőtt életünket végig kísérve. Ezek a kötelékek védelmet, vigaszt, biztonságot és támogatást nyújtanak. A kötődési viselkedés – vagyis hogy keressük a számunkra biztonságot nyújtó személy közelségét – nem korlátozódik a gyerekekre, serdülőknél és felnőtteknél egyaránt beazonosítható, ha stressz éri őket vagy szoronganak valamitől.³ A kötődési viselkedés evolúciós szerepe a veszélyekkel

---

¹ CARVER, C. S. – SCHEIER, M. F.: *Személyiségpszichológia*. Budapest, 1998. 283. o.

² HÁMORI ESZTER: *A kötődésemélet perspektívái*. Budapest, 2015. 61. o.; BOWLBY, J.: *A biztos bázis*. Budapest, 2009.

³ BOWLBY: *A biztos bázis*. 11. o.

szembeni védelem keresésében és elérésében van, s ezzel válik kényegében a kötődés önálló motivációs bázissá, a táplálkozástól és a társkereséstől függetlenül.⁴ A kötődési elmélet fontos fogalma a belső munkamodell, ezek leképezik az egyén és a külvilág kapcsolatának struktúráit. Erősségét tapasztalati alapja adja, s lényegében az egyén válaszmintáit, cselekvés-repertoárját tartalmazzák a külvilág (a kötődési személy) ingereire, pontosabban azokat, melyek a legmegfelelőbb, leghatékonyabb megoldási módot nyújtják az alkalmazkodás szempontjából.⁵ Jelentősége abban van, hogy a másokkal való kapcsolatára kiépített belső munkamodellt használja a személy a világgal való viszonyának kialakításában.⁶ Bowlby későbbi munkájában – a kötődés mellett – hangsúlyt kap a családi kontextus szerepe mint a személyiségfejlődés másik fontos kerete.⁷

A kötődésteória fontos hozadéka a kötődési típusok meghatározása, melyek beazonosítása az ún. idegenhelyzet-kísérletben történt meg, *Mary Ainsworth és munkatársai* nyomán.⁸ A főbb következtetések szerint a *biztonságos kötődés* a kötődési típusok normatív és ideális állapota, amennyiben ez tekinthető „[...] az adaptáció szempontjából legjobb viselkedéses stratégiának a szeparáció keltette stressz szabályozására, és az anyával, mint biztonságos bázissal a közelség megnyugtató elérésére”.⁹ A biztonságos kötődés esetén a kötődési viselkedés és az exploráció között egyensúly alakul ki. Ezzel szemben a *szorongó-elkerülő* kötődési típus túlszabályozza a distresszt, bár viselkedéses jeleit nem mutatja a kellemetlen állapotnak, de a szorongás fennmarad. Az elkerülő kötődésű gyerek esetében az exploráció túlhangsúlyozott a kötődési viselkedéshez képest. Ehhez képest a *szorongó-ambivalens* alulszabályozza a distresszt az anyai közelség fenntartása érdekében. Az ambivalens kötődésű gyermeknél a kötődési viselkedés kerül előtérbe az explorációval szemben. A *dezorganizált* kötődő személy viselkedését nem adaptív formaként azonosították stresszhelyzetben. Ebben az esetben a szervezett viselkedésminta összeomlik, a gyerek nem tudja eldönteni, mit csináljon, közeledjen vagy távolodjon, és furcsa, a helyzethez nem illő viselkedések jelennek meg nála (dezorientáltság, érzelemmentesség vagy lehangoltság, megdermedtség, esetleg félelem).¹⁰ Optimális helyzetben biztonságos kötődés alakul ki, ugyanakkor a korai traumák vagy szeparációs élmények (például az anya nem tud, vagy nem akar rendelkezésre állni) hatására a kötődés sérülhet, és az egyén bizonytalan kötődésűvé és szorongóvá válik. A bizonytalan kapcsolat fenntartásához a „túlélést” szolgáló, tehát gyermekkorban adaptív, de később maladaptív készségek és az érzelmi biztonság hiánya pszichológiai és/vagy szociális alkalmazkodási zavarokat okozhatnak.

---

⁴ BOWLBY, J.: *Attachment and loss*. Vol. 1.: *Attachment*. London, 1969.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ BOWLBY, J.: *Attachment and loss*. Vol. 2.: *Separation*. London, 1973.

⁸ AINSWORTH, M. D. S. – BLEHAR, M. C. – WATERS, E. – WALL, S.: *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. England, 1978.

⁹ HÁMORI: *A kötődésemélet perspektívái*. 60. o.

¹⁰ Uo. 61. o.

A kötődélmélet eddigi kriminológiai vonatkozásai

A kötődési nehézségek bűnözésre gyakorolt hatása egyfelől megfogalmazódik az anyahiány- és kötődélmélet koncepcióban.¹¹ Ez jellemzően a pszichológia oldaláról közelíti meg a kérdést, eredete visszakapcsol John Bowlby és munkatársai általános kötődélméletéhez. Bowlby maga is megfogalmazta, hogy „az antiszociális hajlam és a korai anyai depriváció között összefüggés van: mivel a kötődés minősége egyben a későbbi személyes kapcsolatok mintázatait is meghatározza, annak sérülése akár bűnelkövetéshez is vezethet”.¹² Az elmélet empirikus kutatásainak sorozatában a későbbi vizsgálatok számos bizonyítékát hozták a bizonytalan, szorongásos kötődés és bizonyos magatartászavarok (mint az iskolás kor előtti aszociális viselkedés, az agresszivitás, a közösséggel szembeni ellenállás) és személyiségjellemzők (mint a kisebb magabiztosság, engedelmesség, empátiakészség) kapcsolatának.¹³ Más eredmények azt mutatták ki, hogy a megrögzött bűnözők körében gyakrabban lehet kimutatni olyan korai gyermekkori traumát (haláleset, válás, szülőktől való korai elszakadás), mely súlyosan megzavarja az egyedfejlődést.¹⁴

A kapcsolati kötődések jelentőségének másik kriminológiai hozadékát a kontrollelméletek hozták. Kontroll alatt minden olyan mechanizmust értünk, mely a társadalmi normák követéséhez vezet.¹⁵ Vizsgálatuk központi kérdése, hogy az emberek minek következtében viselkednek a társadalom által elvártak szerint, társadalomkonform módon. A kontrollelméletek többsége kihangsúlyozza a társas és egyéni kapcsolódások jelentőségét a (fiatalok) bűnözés alakulásával kapcsolatban, melyek a kontrollmechanizmusok mikroszintű, informális rendszereit jelentik. Többek között *Ivan Nye* (1973) hipotézist fogalmazott meg „a családtagokhoz vagy másokhoz való érzelmi kötődésnek a normaszegésre gyakorolt hatásáról, amit később számos empirikus vizsgálat igazolt”.¹⁶

Témánk szempontjából kihagyhatatlan *Travis Hirschi* kötődélmélete.¹⁷ Ennek központjában a társadalmi kötelék fogalma áll, mely alatt azokat a közvetlen, informális, személyes kötelekeket értette, „amelyek az egyént szűkebb csoportjának más tagjaihoz, vagy a csoport egészéhez kötik”.¹⁸ Hirschi szerint négy döntő kötelék biztosítja leginkább a konform magatartást: az elkötelezettség, a részvétel és a hit mellett a kötődés. A kötődés azokat az érzelmi viszonyokat takarja, melyek más személyekhez fűznek, e körben a szerző három

¹¹ Lásd Freda Adler és munkatársai elnevezését (ADLER, F. – MUELLER, G. O. W. – LAUFER, W. S.: *Kriminológia*. Budapest, 2000. 121. o.), más bemutatásokban „kötődélmélet” elnevezés olvasható.

¹² SZABÓ Judit: Biológiai és pszichológiai bűnözés magyarázatok. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 78–109., 90. o.

¹³ LIEBERMAN, A. F.: Preschoolers' Competence with a Peer: Relations with Attachment and Peer Experience. *Child Development*, 48. (1977) 4., 1277–1287. o.

¹⁴ BOWLBY, J.: *The Making and Breaking of Affectional Bonds*. London, 1979.

¹⁵ ADLER–MUELLER–LAUFER: *Kriminológia*. 248. o.

¹⁶ GYÖRY Csaba: Kontrollelméletek. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 177–193., 180. o.

¹⁷ HIRSCHI: *Causes of Delinquency*.

¹⁸ GYÖRY: Kontrollelméletek. 182. o.

kötődési köteléknek adott kiemelt rangot: a szülői, az iskolai és a kortársi kapcsolatoknak. Ezen kötődési személyek érzelmi hangsúlyukból adódóan – az elvárásaiknak való megfelelés, véleményük fontossága, vagy éppen az elítélésükből és elutasításukból fakadó félelem miatt – visszatartó, elrettentő erővel bírnak a normasértésekkel szemben. A Hirschi-féle kötődésvizsgálatok szerint a szülőkkel való köteléket erősíti a közösen eltöltött időmennyiség, a kommunikáció intimitása, valamint az érzelmi azonosulás. A három kötődési kötelék közül a családnak tulajdonított legnagyobb jelentőséget, mivel úgy találta, hogy „a megfelelően bensőséges, szeretetteljes szülő-gyermek kapcsolat megkönnyíti a külvilág normáinak elsajátítását és a konvencionális normák elsajátításának, interiorizálásának képességét”.¹⁹ Hirschi szerint a deviáns, bűnöző magatartás azokban a családokban lesz kevésbé valószínű, ahol szoros kötelékek vannak, mert a fiatalok, akik erősen kötődnek a szüleikhez, sokkal inkább törődnek a normatív elvárásokkal, és ez visszatartja őket a devianciától. Az iskolához (és tanárokhoz) való kötődés mértéke nagyban függ attól, hogy a személy milyennek látja tanárainak és társainak viszonyát magához, milyen teljesítményt tud felmutatni az iskolában, illetve mennyire képes a fiatal tisztelni az iskolát. Hirschi szerint a „rossz iskolai teljesítmény nem az alacsony intelligencia vagy az otthoni rossz környezet eredménye, hanem az iskolai kötelékek gyengeségéé, ami pedig elsősorban nem a gyermek, hanem az iskola hibája”.²⁰ A kortársi kötődést jelentőségét az előző kettőhöz képest háttérbe tette a szerző, de elismerte a kortársi kapcsolat és a kortársi tisztelet szerepét a normasértések megelőzésében.

A kötődésteória jelentősége serdülőkorban és a fiatalok bűnözés magyarázatában

A kötődés és mintázatának serdülőkori kihatása leginkább a serdülőkor zavaros időszakával való megküzdés sikerességében vagy sikertelenségében jelentkezik. A megküzdési sikeresség vagy sikertelenség pedig összefüggést mutat a fiatal konform vagy normasértó viselkedésével.

A kötődés jelentősége megnyilvánul mindjárt abban, hogy a serdülőkor az az életciklus, ahol a legtöbb feladat vár az emberre (szexuális orientáció kialakulása, identitás kiépítése, pályaválasztás, párválasztás, szülőkről való érzelmi leválás, új kapcsolati struktúrák kialakítása stb.) „A várható kalandok átvészeléséhez mind a szülőknek, mind a tinédzsereknek pozitív önképre van szükségük”,²¹ ehhez pedig szükség van a biztonságos kötődésre, mely által magasabb az egyén önbecsülése.²²

A kamaszkorra jellemző érzelmi hullámzások kezeléséhez, a pszichés ambivalenciákhoz, valamint az új kötődési kapcsolatok (barátság, szerelem és új példaképek kötődési ala-

---

¹⁹ KORINEK László: *Kriminológia I.* Budapest, 2010. 106. o.

²⁰ GYÖRY: *Kontrollelméletek.* 192. o.

²¹ SATIR, V.: *A család együttélésének művészete.* Budapest, 2018. 172. o.

²² DEACON, L.: *Hogyan értsük meg önmagunkat és másokat. Pszichológia.* Budapest, 2018. 78. o.

nyai)²³ kiépítéséhez is szükség van a korai időszakban megélt kötődés biztonságára. „A biztonságosan kötődő gyermek kezelni tudja az érzelmeit, jó teljesítményt nyújt, rugalmas, másokkal empatikus, [...] jó a problémamegoldó képessége, intellektuális képességei megfelelően fejlődnek, ügyesen kommunikál másokkal, jó a beszéd-készsége. Önértékelése megfelelő.”²⁴

A kötődés alapja a szeretet. A serdülőkor kicsit szétzilálja ezt a szeretetkapcsolatot. Még a nagyon jól működő, szeretetteljes családokban is érzik a családtagok, hogy valami megváltozott, a szülő már nem érzi magát annyira fontosnak, szeretetteljesnek gyermeke szemében. Csökkennek a fizikai kontaktusok (ölelések, puszki), mely nem egyszer elkedvetleníti a szülőt. Ahogy az is, hogy a fiatal kritikájának középpontjába kerül. Ugyanígy sérül a gyermek is, hiszen el kell engednie szülei kezét, önállósodnia kell, nagyobb felelősséget vállalnia. Ebben a helyzetben ő is megélheti a saját szeretetdeficitjét szülei részéről. Mindez arra utal, hogy serdülőkorban a szülőknél és kamaszoknál különösen „meg kell őrizniük a szeretetet, és sokat kell beszélgetniük egymással. E hatalmas változások közepette mindenki új lesz a másik számára, újra meg kell ismerniük egymást.”²⁵ A siker kulcsa, hogy szeretettel és türelemmel közelítsenek a helyzethez. Ehhez pedig erőforrást és energiát a korábbi szülő-gyermek kapcsolat biztonságos köteléke tud nyújtani. Ez ad bizalmat, biztonságot és hitet egymás iránt. A szeretet-deficit egy életen át függőséget okozhat, gátja az identitás és autonómia kialakulásának, súlyos személyiségzavarokhoz, illetve normasértésekhez vezethet. Ilyenkor jönnek a képbe a szeretetet pótló kortárs kapcsolatok (az azoktól való függőség), illetve a szenvedélyszerek használata. *Vargha András és munkatársai* 15-16 éves fiatalok mintájában megállapították, hogy a serdülők kötődési biztonsága erősen összefügg szerhasználatuk (drog, alkohol és a dohányzás) problémásságának mértékével.²⁶

A serdülőkor a döntések kora is, a fiatalok folyamatosan választatok elé kerülnek. „A döntési felelősség terhe még fokozottabb, ha a környezet sem tud ebben segíteni, vagy jellemzően maga a fiatal utasítja el a segítséget valamilyen oknál fogva. Ebben a helyzetben magányérzete nyomasztóvá válhat, félelmei megerősödhetnek, és szorongásos állapot alakul ki nála.”²⁷ A döntési helyzetek gyakran járnak együtt stresszel, s az azáltal kiváltott szorongással. A stressz leküzdésében és kezelésében nagy szerep jut a társas támogatásnak. A bizonytalanul kötődő fiatalok nehezebben (vagy egyáltalán nem) kérnek társas támogatást, így a támogatás hiánya tovább nehezíti a nehézségekkel való megbirkózást, fokozza a stresszélményt.²⁸ A társas támogatás hiánya megmutatkozik a magatartás- és személyiségzavarok

²³ ROSTA Andrea: *A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest, 2014. 57–67. o.

²⁴ WAGENAAR, Karin: *Hogyan legyen boldog veled*. Budapest, 2018. 23. o.

²⁵ SATIR: *A család együttélésének művészete*. 173. o.

²⁶ VARGHA András – JANTEK Gyöngyvér et al.: A szülői kötődés főbb típusai és kapcsolatok függőségi változókkal 15-16 éves tanulóknál. In SPANNRAFT Marcellina – KORPICS Márta – NÉMETH László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlósi Piroska tiszteletére*. Budapest, 2016. 269–289. o.

²⁷ ROSTA: *A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája*. 64. o.

²⁸ PIKÓ Bettina: Coping – Társas kapcsolatok – Társas coping. *Pszichológia*, 17. (1997) 4., 391–399. o.

gyakoróságában is. A szorongás korlátozza az erőforrás-aktivizálási képességet, így a problémamegoldó képességet, a rugalmasságot és a kreativitást. A biztonságosan kötődő személyek jellemzőbben jobban tudják erőforrásaikat mozgósítani a bizonytalanul kötődőkhöz képest.

A kötődés teóriájában elterjed a „biztos bázis” fogalma, amely azt a szilárd támaszpontot jelenti, „ahonnan a gyermek vagy serülő nekivághat a külvilágnak, és amelyhez visszatérhet, abban a biztos tudatban, hogy szívesen fogadják érkezését, táplálják testileg és érzelmileg, megvigasztalják, ha szomorú, megnyugtatják, ha fél”.²⁹ A serdülőkori feladatként megjelenő világba való „valódi” kilépés – vagyis a felelősségvállalás nagyobb súlya, a saját döntések meghozatala, az identitáspróbálgatások³⁰ – alatt fokozottan szükséges e biztonságos háttér a fiatal számára. Hiszen a világot szokni kell, alkalmazkodni hozzá, és megkeresni benne saját helyét. Az átmenethez a biztos bázis „embereinek” elérhetővé és reflektálásra késznek kell lenniük ahhoz, hogy a világ felfedezésében, megízlelésében, kihívásaira való felelésben, az érzelmi egyensúly állapotából tudjon a fiatal reagálni.

A kötődés párbeszédén alakuló társas kapcsolat, amelyben jobb esetben a szülő és a gyermek megosztja egymással benső tapasztalásait, s ezáltal koherensebb szelfet alakít ki, vagyis identitásképző elem.³¹ Az önmagunkról alkotott képet a személyiségalakulás korai fázisában főleg a szülők reakciói alakítják. A bizonytalanul kötődő fiatalok identitásképzését sokkal erősebb pszichés folyamatok és nehézségek kísérik, hiszen a nem elégséges szülő-gyermek kapcsolat nem tudja tükrözni az értékes, szerethető és értékelt fiataalt. Ez pedig előremutat a későbbi érzelmek kezelése tanulására vagy annak esetleges deficitjére.³²

A serdülőkori állapot alakulásában a családi és a kortársi kötelékeknek van kiemelt jelentősége, ezek deficitjével és a magatartászavarokra – köztük a bűnözésre – gyakorolt szerepével kapcsolatban több megállapítás látott napvilágot. A családi kötelékek jelentőségét hangoztatja *György Júlia*, aki szerint „az anya időszakos vagy teljes fizikai vagy érzelmi elvesztése, főleg az első három év alatt, a legsúlyosabb károsító tényező a későbbi személyiségfejlődésre nézve”.³³ Az érzelmi kielégítetlenségnek számos következménye lehet: a külvilág felé mutatott érdeklődés beszűkülése, az érzelmi kapcsolatok kiépítésének csökkenése, s az előzőkkel párhuzamban a gondolkodás és a kommunikáció szegényessége. A szerző a legdöntőbb károsodásnak azt tartja, hogy azzal, hogy az érzelmi modellek (szerető anya-és/vagy apafigura) nem alakulnak ki, minden későbbi azonosítási folyamat nevelőkkel, embertársakkal, eszmékkel akadályozott lesz, illetve mivel nincs kiért és miért elfogadni a társadalmi normákat, így az erkölcsi, gátló struktúrák megalapozása, kiépítése is elmarad.³⁴

---

²⁹ BOWLBY: *A biztos bázis*. 18. o.

³⁰ ERIKSON, Erik H.: *Identity. Youth and Crisis*. New York, 1968.

³¹ WAGENAAR: *Hogyan legyen boldog veled*. 27. o.

³² GERGELY György – WATSON, J. S.: A szülői érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje. *Thalassa*, 9. (1989) 1., 56–105. o.

³³ GYÖRGY Júlia: *Az antiszociális személyiség*. Budapest, 1967. 89. o.

³⁴ Uo. 90. o.

Szintén a család oldaláról vannak olyan megállapítások, melyek szerint, ha a családi viszonyok nem teszik lehetővé az ismerős és idegen közti különbségtévest (melynek háttérben az ösbizalom,³⁵ vagyis a korai anya-gyermek kapcsolat deficitje áll), akkor „a különbségtételekre képtelenség a környezethez való differenciálatlan viszonyuláshoz vezet, melyből kamaszkorra kialakulhat a pszichopata, kegyetlen agresszió, melynek háttérben nem lehet indulatot találni”.³⁶

A szülői hideg-korlátozó nevelői légkör nem alkalmas a szülő-gyermek kötődés kiépítésére, hiszen olyan jellemzőkkel bír, mint a minimális szülő-gyermek interakció, a gyermek közeledésének elutasítása, a szeretet megvonása, fizikai büntetések. Az ilyen helyzetek a szülő ellenérzéseiről szólnak, s a gyermekben agressziót váltanak ki, melynek kiélésére azonban sok esetben nem adódik lehetőség, legalábbis nem otthoni környezetben. Hasonlóan a hideg-engedékeny attitűd is elősegítheti a függőségi szorongást és a nyílt agresszív magatartást.³⁷ Mindkét esetben ugyanarról van szó, a károsító élmények, vagyis a szülő és gyermek közötti közvetlen, működő kapcsolat hiánya veszteségek, hiányok és magatartásproblémák sorát okozzák.

Solt Ágnes (2012) a halmozottan hátrányos fiatalokat kutatva arra az eredményre jutott, hogy a jogkövető és a bűnelkövető fiatalok az értékfelfogás tekintetében komolyan különböznek egymástól. Míg a jogkövető fiatalok számára az értékek szempontjából fontos a kötődés, a valahova tartozás tudata, addig a bűnelkövető fiataloknál a függetlenség, ezen keresztül a szabadság megtartása iránti vágy fogalmazódik meg. A kötődés, a valahova tartozás élménye megalapozza az első csoportba tartozók aktív, kezdeményező társadalmi szerepvállalását, jövőbeli orientációjukat, a közösséghez való alkalmazkodást, és a morális szempontú érték értelmezést. Addig a bűnelkövetői csoportnál inkább a közösséggel szembenállás és ellenállás, a múltbeli sérelmekre való hivatkozás, az érzelmi síkon értelmezett értékfelfogás a domináns.³⁸

A serdülő- és felnőttkorban a kötődésvizsgálatok kiinduló feltevése, hogy „a korai kötődési tapasztalatok az életkor előrehaladtával és a társas kapcsolatok szerveződésével stabil mintázatként maradnak fenn”.³⁹ Maga a kötődés igénye és megnyilvánulása végig jelen van, de a személyek köre változik, illetve bővül, új kötelékekkel egészül ki.⁴⁰ „Serdülőkorban a kortársak közül a kiemelt barátok, majd felnőttkorban a szerelmi partner lesz a legfontosabb személy, aki átveszi ezt a szerepet, amit korábban az elsődleges gondozó töltött be.”⁴¹ A másik fontos változás, hogy serdülő- és felnőttkorban a kötődés három funkciója (közelségkeresés,

---

³⁵ ERIKSON: *Identity*.

³⁶ SOLT Ágnes: Támogató és gyengítő faktorok a kriminális érintettség kialakulásában. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, 2009. 313–328., 314. o.

³⁷ SOLT: Támogató és gyengítő faktorok a kriminális érintettség kialakulásában. 314. o.

³⁸ VÁRADI Erika: A gyermek és fiatalkori kriminalitás. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 627–661., 648–649. o.

³⁹ HÁMORI: *A kötődéelmélet perspektívái*. 128. o.

⁴⁰ BOWLBY: *A biztos bázis*. 114. o.

⁴¹ HÁMORI: *A kötődéelmélet perspektívái*. 128. o.

biztonságos menedék és biztonságos bázis) is fokozatosan tevődik át a fontos másokra, sőt az is előfordulhat, hogy a különböző funkciókat nem szükségszerűen ugyanaz a személy tölti be. Előbbi esetében, míg csecsemőkorban mindhárom funkció az anyára tevődik, úgy kisgyermek- és prepubertáskorban először a közelségkeresés helyeződik át a kortársakra, majd pubertáskorban a biztonságos menedék, majd a biztonságos bázis is.⁴²

A Hirschi-féle kriminológiai kontrollélmélet szintén kiemelte a kortársakat mint fontos kötődési kapcsolatot, ezeket azonban elsősorban a pozitív hatásuk oldaláról, vagyis a bűnözés megelőzése kapcsán ragadta meg. Ebben az értelemben Hirschi azt közvetítette, hogy a kortársakhoz való erősebb kötődés csökkenti a deviancia esélyét, a kortárs csoportok konform viselkedésre szoktatnak.⁴³ A kritikusok szerint Hirschi félreismerte vagy éppen túlidealizálta a kortársak szerepét.⁴⁴ Ezt igazolva a kortárs kapcsolatok szerepét vizsgáló más kutatások ugyan nem kérdőjelezték meg a kortárs kötelékek és kötődések jelentőségét, de éppen ellenkező előjellel, mint ahogy azt Hirschi tette. Kutatásaik azt igazolták, hogy a fiatalok bűnözésével kapcsolatban gyakori rizikófaktor a befolyásoló deviáns kortárs csoportok, a bandatagság. Ezek a csoportok a megbecsültséget és bizonyos érzelmi életet, az összetartozás érzését,⁴⁵ valamint az ide tartozás és elfogadás pszichológiai védelmét, a státuszkihívás lehetőségét, a szerethetőség kötelékét nyújtják, így nagyon erős kötődéssé tudnak összeforrni. *Solt Ágnes* a kötődéshiányt három területen azonosította be. A kötődés problémái jelennek meg a serdülőkori krízisek nagy részében. Ennek az a forrása, hogy a serdülő felnőtséghez kapcsolódó vágyai és a lehetőségek nem felelnek meg egymásnak, ezért a fiatalok a vágy szimbolikus kifejezőeszközeihez, így például szenvedélyszerekhez nyúlnak. A kötődés hiányát azonosította a szerző az útmutatást és jövőperspektívát nyújtó intézmények és közösségek hiányában is, hiszen ezáltal hiányzik a szociális környezet összetartó ereje is. Végül a kötődés hiánya kifejeződik a szocializáció során közvetített értékrend stabilizálása és a konvencionális társadalmi értékekkel való azonosulás deficitjében.⁴⁶

A kötődésvizsgálatok lehetséges kriminológiai módszertani háttere

A kötődés-fókuszú kriminológiai kutatások lehetséges módszertana nem könnyű terepe a kriminalitás-vizsgálatoknak, több okból kifolyólag sem. Egyfelől olyan területről van szó, ahol a szakmai kutatói kvalitás igényli a pszichológiai elméleti tudást, mind specifikusan, a kötődésteóriára vonatkozóan, mind általános és komplex módon abból kifolyólag, hogy maga a kötődés több más pszichológiai és szociálpszichológiai jelenséghez kapcsolódik.

Célcsoportját tekintve egyértelműen a tettesek (és mikrokozmoszjuk) elérését célozza meg, melyek elérhetősége (különösen a fogva tartás körülményei között) nem minden esetben

---

⁴² Uo.

⁴³ GYÖRY: *Kontrollélméletek*. 183. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ GYÖRGY: *Az antiszociális személyiség*. 99. o.

⁴⁶ SOLT: *Támogató és gyengítő faktorok a kriminális érintettség kialakulásában*. 315. o.

könnyű (szemben a szakértői, áldozati vagy általános lakossági alanyokhoz képest). Ráadásul a kiskorúak esetén további kutatási engedélyezések szükségesek.

A kötődés vizsgálatok jellegzetes munkamódszere a *kérdőív*-technika. A pszichológiai kutatásokban széles körűen elterjedt felmérések alapjai standard nemzetközi és hazai adaptációkra épített pszichológiai kérdőívek,⁴⁷ felvételük és kiértékelésük bizonyos pszichológiai és módszertani szakértelmet igényel.

Az általánosan elterjedt kötődési kérdőívek használata mellett a mélyreható kötődésvizsgálatok – különösen a fiataloknál – a módszerek sokféleségét igénylik. A kérdőív-kutatások jellegzetesen a konkrét kötődési magatartásokat tárják fel. Az *interjúkkal* azonban a belső kötődési reprezentációk is vizsgálhatók⁴⁸ (események, élmények, belső narratívák, reakciók stb.). Közülük leginkább az élettörténeti interjúk és a narratív interjúk a legalkalmasabbak a kötődési kapcsolatok vizsgálatára. A kötődésvizsgálat alatt – a téma jellegéből adódóan, mivel pszichológiai, lélektani elemekbe, a személyiség struktúrájába és az egyén életébe vezetnek be – a kutatónak odafigyelő, meghallgató, értő és reflektáló „emberként” is jelen kell lennie. Ehhez több kell a pusztán kutatói kvalitásnál. A kötődések determinisztikus vagy időben esetlegesen alakuló jellegére tekintettel longitudinális kutatások a leghatékonyabbak. Az interjútechnika kevésbé elterjedt kriminológiai kutatási módszer, nehézsége, hogy egyedi esetekkel dolgozik,⁴⁹ és az egyedi esetfeldolgozás megnehezíti az általánosíthatóságot is.⁵⁰

Kiegészülhetnek az interjútechnika *részvevő megfigyelés* módszerével is, elsősorban a fiatalok elkövető mikrokozmoszában tapasztalt (és mikrokozmoszára irányuló) viselkedésének vizsgálatával, és fordítva, a fiatal mikrokozmosza reakcióinak és viselkedésének megfigyelésével – ezek a konkrét, látható kötődési magatartásokra mutatnak rá.

A kriminológiai szempontú kötődésvizsgálatok további nehézsége a felhasználási lehetőségében rejlik. A kriminológiai oktatás egyfelől a bűnözés valóságára vonatkozó kriminológiai tudás gazdagítására, a bűnözés megértésére, a bűnelkövetést formáló tényezők feltárására szolgál.⁵¹ Másfelől a kriminológiai vizsgálatok hosszú távú célja az eredmények felhasználási lehetősége a bűnözés társadalmi kezelésére és megelőzésére vonatkozóan. Ebben az értelemben a kriminológia „feladatának tekinti, hogy a kriminalitással összefüggő jelenségekre vonatkozó ismereteket – [beleértve az oktatás eredményeit is] – a kriminálpolitika szolgálatába állítsa”.⁵² A kötődésvizsgálatok eredményeinek visszacsatolási lehetősége

⁴⁷ Lásd például *Felnőtt Kötődés Skála* (AAS), *Kötődési Stílus Kérdőív* (ASQ), *A közvetlen kapcsolatok élményei – kapcsolati struktúrák kérdőív* (ECR-RS) stb.

⁴⁸ KOMÁROMI Éva: Szülői traumatizáció – gyermeki addikció. In DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai*. Budapest, 2009. 105–128., 110. o.

⁴⁹ KORINEK László: A kriminológiai kutatási módszerek. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – szakkriminológia*. Budapest, 2006. 203–218., 208. o.

⁵⁰ Bár az általánosíthatóságnak akadály lehet egy nem megfelelően összeállított mintára épülő kérdőíves vizsgálat is.

⁵¹ BORBÍRÓ Andrea: Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 29–56., 43. o.

⁵² BORBÍRÓ: Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? 50. o.

és hatékony beavatkozások kiépítése a kötődési nehézségek és következményeik elhárítása tekintetében túlmutat a kriminálpolitika lehetőségein, és messze nincs köze a büntetőpolitika eszközeihez. Csak a társadalompolitika egyéb szakterületeinek összefogásával (családpolitika, oktatáspolitikai, egészségpolitika, mentálhigiéné stb.) lehet a kötődési nehézségek és káros következményei tekintetében beavatkozni.

Záró gondolat

Munkánkban a kötődésteóriára úgy tekintettünk, mint egy lehetséges oksági magyarázatra a fiatalkorú bűnözés kapcsán. Fontos azonban azt is szem előtt tartanunk, hogy önmagában ez az egy motívum nem magyarázza meg a fiatalkori normasértéseket, ellenben jelentőségére tekintettel kihagyhatatlan vizsgálati szempont. A kötődésteória számos releváns összefüggésre világít rá a fiatalkorúak magatartását, viselkedését tekintve, így nem mondhatunk le arról, hogy a kötődésperspektívát átfogóbb koncepcióba integráljuk. Nem állítjuk, hogy a kötődési problémák önmagukban okozzák a fiatalkori bűnelkövetést, de mint lényeges, folyamatosan ható összetevők mindenképpen hozzájárulnak ennek kialakulásához és fennmaradásához.

A kötődésvizsgálat egyfelől diagnosztikus szerepű a fiatal, a fiatal és környezete állapotának, kapcsolati viszonyának felmérésében. Másfelől egy beavatkozási irány a normasértésre adott „kezelés” tekintetében, illetve ahogyan a kontrollelméletek is rámutattak, a megelőzés tekintetében sem lehet számíthatóan kívül hagyni a társas kötelekeket. Kétségtelen, hogy jelen állapotában a fiatalkorúakat érintő hazai igazságszolgáltatás intézményi rendszere és szakembergárdája nem áll készen egy ilyenfajta beavatkozásra, sőt elképzelhetően sokan meg is kérdőjelezzik, hogy ez a feladat ide tartozhat-e. Nyilván jogos a kételkedés és a kérdés is, ugyanakkor nem mehetünk el azon tapasztalás mellett sem, hogy a korai gyermekkori kötődési sérülések halmozottan jelentkeznek azoknál a fiatalkorú elkövetőknél, akik jellemzően bűnismétlők, visszaesők, így jó eséllyel intézeti fogva tartásra ítélik őket. Jelen munka szerzője kihagyott lehetőségnek tartaná, ha a formális keretek között tartott fiatalok kapcsán nem indulna el a kontrollmechanizmusok mellett egy ilyen irányban elmozduló segítő, támogató munka. Természetesen ebben a munkában nem lehet nélkülözni a szociális rendszert sem, hiszen a családok megszólításában nekik vannak kompetenciájuk, az igazságszolgáltatás alrendszerei (talán a pártfogás kivételével) kevésbé tudják elérni a családot, és kevésbé képesek főleg annak működésére kontrollt gyakorolni és segítő támaszt nyújtani. Előrelépések már történtek; említhetjük például az igazságszolgáltatás azon speciális lehetőségét, hogy fogva tartási intézmények falain belül lehetőség van fiatalkorú elkövetők esetében családkonzultációs és családterápiás szolgáltatásra.⁵³ Ezek bevezetésének indoka szerint „kiemelt gondot kell fordítani a családi és más pozitív külső kapcsolatok fenntartására és fej-

---

⁵³ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. 194. §.

lesztésére, amely a hagyományos családi kötelek fenntartása és erősítése mellett személyiségfejlesztő és konfliktuskezelő funkcióval is bír”.⁵⁴ Az új lehetőség eddigi vizsgálatát tekintve megállapításra került, hogy „a büntetőintézetben végzett családterápia mint program nem csupán a fogva tartásban lévő fiatalok kezelésére fordít figyelmet, hanem a bűnismétlés megakadályozása terén remélt hathatós eredmények elérése érdekében a szülőket is be kívánja vonni. E lehetőség széleskörű alkalmazása a hazai büntetés-végrehajtásban, [...] túlnő a szervezet személyi és anyagi lehetőségein”.⁵⁵ A fiatalok elkövetők (és családjuk) ilyen formájú támogatásának keretei kiforratlanok, nincs megfelelő és elegendő szakember, és főleg idő a sebek gyógyítására, és egy új fejlődési állomásra való áttérésre. Ha erre nem adunk teret, helyet, időt és embert, akkor továbbra is a felszín „kapirgáljuk”, de nem vetünk magot.

A gyermek- és fiatalok kötődések meghatározzák a felnőttkor alapjait. Ugyanakkor ez az alap nem eleve elrendelt sors, hanem egy fontos kiindulópont. A múlt árnyait azonban felülírhatják a jelen pozitív tapasztalatai. A kötődési mintázat nem megváltoztathatatlan adottság (lásd az ún. szerzett kötődési biztonságot), a kötődési sérülések be tudnak gyógyulni. Ez adhat reményt azon fiatalok elkövetők kapcsán is, akik nem előnnyel, hanem hátránnyal indultak el az úton. A kötődés létfontosságú, hiszen kapcsolatban sérülünk és kapcsolatban gyógyulunk. Nem oda figyelni rá nagy hátrány lehet az építkezésben és újraépítésben egyaránt.

---

⁵⁴ A Bv. törvény tervezetének indokolása.

⁵⁵ SZITKA Szabolcs: Új lehetőségek felkutatása a fiatalok büntetés-végrehajtásában, reszocializációjuk elősegítése érdekében. *Börtönügyi Szemle*, 27. (2008) 3., 13–20., 19. o.

21. századi kihívások, 20. századi válaszok?

Interdiszciplináris gondolatok a „más elbánás” elve apropóján

„Az a szülő, aki elhitei önmagával, hogy a világ nem változott, valójában vakká és süketé teszi magát a gyereke felé.”¹

Az elmúlt évek során számtalan formában megfogalmazódott, hogy milyen hatással bírt az internet térnyerése, az információs és kommunikációs technológiák megváltozása, a digitalizáció és az Információs Társadalom megszületése az új nemzedékekre. A szakirodalom egységes a tekintetben, hogy *a legfiatalabb generációk számos jellemzőjükben markánsan eltérnek a korábbiaktól*. Noha az egyes nemzedékek között eddig is voltak különbségek, most olyan gyökeres változásra került sor, mely jelentősen átírta a szocializációs színtereket, a gyermek–szülő, vagy a fiatalok–idősek társadalma közötti interakció tartalmát és jellegét – legyen szó akár a családról vagy épp a munkaerőpiacról. Az eltérő jellemzők még láthatóbbá váltak abból adódóan, hogy a 18 és 24 év alatti korosztály demográfiai aránya a keresztény-zsidó kultúrkör legtöbb országában csökkent.

A társadalom *különböző működési szegmenseinek e változásokra való reagálása* azonban eltérő mértékű. A cégek, a piaci-gazdasági szereplők komoly harcot vívnak a fiatal munkaerő megszerzéséért és megtartásáért. Olyan működési formákat hívnak életre, amelyek ennek lehetőségét minél inkább biztosítani tudják. Ilyen például az agilis működési modell, amelynek bevezetésén már a cégek mintegy 40%-a dolgozik (így szinte mindegyik hazai pénzügyi és telekommunikációs piaci szereplő).² Ez a rendszer flexibilis, dinamikus és feladatorientált. Felrúgja mindazokat a „törvényszerűségeket” és fogalmakat, amelyekkel egy munkahely hierarchikusan, strukturálisan korábban leírható volt. Megszűnnek az „osztályok”, a szakemberek változó összetételű „tribe”-okban, illetve „squad”-okban dolgoznak, akiknek munkáját a „product owner”-ek koordinálják, a „tribe leader”-ek szervezik – de nem vezetik. Megszűnnek a főnökök, helyette mentorok és „agile coach”-ok segítik a munkavállalókat. Ha valaki jól dolgozik, a fizetésén felül többszintű juttatásban is részesülhet. Minden változatos, szabad, „feladat- és emberorientált”; nem gond, ha az ott dolgozók közben lejátszanak egy meccset az asztali focival vagy épp leheverednek a napon. Mert a mai

¹ TARI Annamária: *Bátor generációk. #SzorongokTehátVagyok*. Budapest, 2017. 36. o.

² HUSZÁK Dániel: *Felejtsd el a főnököt, az irodádat és mindent, amit a munkádról tudsz!* https://www.portfolio.hu/vallalatok/felejtsd-el-a-fonokot-az-irodatat-es-mindent-amit-a-munkadrol-tudsz.1.300728.html?utm_source=index.hu&utm_medium=doboz&utm_campaign=link (letöltve: 2019.03.01.).

munkaerőpiacra belépők markánsan másképp gondolkodnak, mint bármelyik, őket megelőző generáció tagjai. *Magabiztosak, mindent megkérdőjeleznek*, a tekintélyelvűséget elvetik. A munkát önkifejezési és nem pénzszerzési lehetőségnek tekintik. A jövő a „freeter”-eké és nem a „salary man”-eké. Míg utóbbiak a vállalati kultúra szerves részeként tekintenek magukra; nem csak megengedik, de esetenként el is várják, hogy megmondják, mit és hogyan csináljanak, s az utasításokat pedig betartják, addig az előbbiek nem integrálódnak a szervezetbe. Ők az Y-, különösképp pedig a Z-generáció tagjai, akik *kevésbé kötődnek* a munkahelyükhöz, nem aggódnak az előírások betartása miatt, sokszor nincs stabil pozíciójuk sem, mert a szabadságuk különösen fontos.

Hasonlóképpen komoly tervezésben és mozgásban vannak a szolgáltatók is, hogy hogyan tudják elérni és megtartani a fiatal fogyasztókat – épp az elköteleződéssel, az állandósággal szembeni távolságtartásuk miatt.

Más vonatkozásokban ugyanakkor – különösen a márkák, a *márkahordozó globális piaci termékek tekintetében* – nagyon *ragaszkodóak*. Az, hogy egy adott generáció milyen *fogyasztási szokásokkal* rendelkezik, közgazdaságtani, szociológiai, pszichológiai, kultúrantropológiai, szemiotikai, illetve marketing szempontból is megközelíthető. Bármely tudományterület oldaláról vizsgáljuk is, komoly információkat tudunk meg az adott korosztály jellemzőiről.

„Egy jó márkájú telefon jó helyet ad a csoportban.

Azokra jobban „felnéznek”, és nagyobbra tartják őket (...)

a jó márkához sok barát jár, főleg ha valakinek iPhone-ja van.” (Réka, 13 éves)³

Minden korosztály rendelkezik bizonyos közös tapasztalatrendszerrel. Ezek az úgynevezett *kohorsz-élmények*, melyek jelentősen befolyásolják egy-egy korosztály életfelfogását és a világhoz való hozzáállását, s melyek a fiatal generációk vonatkozásában sajátosak. Ilyen csoportképző élmény lehet például egy gazdasági helyzet, természeti katasztrófa csakúgy, mint az aktuális hősök vagy ellenségek köre.⁴ Ha számba vesszük a Z-generáció tagjait egyégy kovácsoló kohorsz-élményeket, akkor ezek jelentős részben a *populáris kultúrához kapcsolódnak* – legyen szó egy-egy énekesről, filmről, vagy épp az olyan globális technológiai eseményekről, mint a közösségi média vagy az okostelefonok újabb generációinak megjelenése és elterjedése. A piac szereplői hamar felismerték a fiatalokban rejlő lehetőségeket és a termékekhez való sajátos hozzáállásukat, ami motivációs hátterét tekintve abban is eltér a korábbi generációk státuszfogyasztásától,⁵ hogy alapja az *önmagát pozicionáló motiváció*. „A reklámvilág ihletet merít a nemzedékek szétzilálódásából és kis nőket és kis férfiakat vonultat fel (...) *A gyermekek megszűntek gyermeknek lenni, a marketing és a szabadidőipar*

³ VINCZE Dalma: A Z generáció státuszfogyasztása szociológia és marketing megközelítésben. In FEHÉR András – KISS Virág Ágnes – SOÓS Mihály – SZAKÁLY Zoltán (szerk.): *Hitelesség és Értékorientáció a Marketingben*. EMOK 22. Országos Konferencia 2016. Tanulmánykötet. Debrecen, 2016. 489. o.

⁴ SMITH, J. Walker – CLURMAN, Ann: *Generációk, márkák, célcsoportok*. Budapest, 2003. 30. o.

⁵ VINCZE: A Z generáció státuszfogyasztása szociológia és marketing megközelítésben. 484. o.

*beruházásainak célpontjai lettek.*⁶ Tény, a piac mindent megtesz ennek érdekében. Így egy mai 7 éves gyermek saját magatartása, illetve a piaci szereplők rá irányuló figyelmének mértéke alapján egy 17 éves fogyasztónak felel meg.⁷ A piaci brandek elkötelezettjévé „nevelés” a megszületéskor elkezdődik; a gyermek első fókuszáló pillantásait is már a márkák logóit vagy emblematikus jegyeit felvonultató játékok, ágytakarók, cumik vagy ruhácskák körében teszi meg. A célpont helyzetéből még akkor sem menekül, ha rajz- vagy családi filmet néz, vagy épp számítógépes játékkal tölti idejét a virtuális valóságban. Hisz Jótündér Keresztanyáék „Menő Manó Menü” rendelnek az „égi” gyorsétteremből,⁸ míg a „Wal Mart” életmentő oázisként tűnik fel a sivatagban szomjazó Dodó kacsának és Tapsi Hapsinak.⁹ *A reklámok az objektivizálódott boldogság, a tárgyak – és így a személyek és életérzések – megvehetőségét, gyors erodálódását és lecserélhetőségét hirdetik.* Ennek is köszönhető, hogy a Z-generáció körében a termékek funkcionális fogyasztását inkább a szimbolikus fogyasztás váltotta fel. Ezen belül az önkifejező, illetve státuszfogyasztás a különösen jellemző. *Egy adott márka emblematikus jelentőségű;* nem csak arra alkalmas, hogy megmutassa az azt birtokló személy „milyenségét” és környezetétől való elkülönülését. Legalább ennyire fontos az is, hogy *a dolog megszerzése belépési lehetőséget biztosít egy adott társadalmi státuszt szimbolizáló körbe.* „(A) státuszfogyasztás ennél a generációnál nem ugyanaz, mint a korábbi generációk esetében. (...) nem egy felsőbb társadalmi réteg fogyasztási mintáját követi, amelytől szándékosan kissé eltér, – mint ahogy azt eddig státuszfogyasztásként definiáltuk, – hanem egy csoporthoz tartozási »belépő« megszerzését célozza.”¹⁰

Az oktatás – noha sokirányú eszköztár-bővítés zajlott, és több síkon is napirenden van a kérdés – még mindig komoly lépéshátrányban van. Pedig

a digitális kultúrában otthonosan mozgó felhasználók számára – akik a számítógépek és a játékok sajátosan inger-gazdag, szórakoztató környezetében nőttek fel – a hagyományos tömegiskolai gyakorlat nehezen követhető, rossz hatékonyságú és végső soron unalmas (motivációhiányos). Ugyanakkor azt is érzik, hogy számtalan olyan készséggel és tudással rendelkeznek, amelyeket ez az iskolarendszer egyáltalán nem értékel.¹¹

A „multitasking” üzemmód mellett a fiatal ugyan képes párhuzamosan több területen is jelen lenni és váltakozva végezni e tevékenységeket, tudása azonban felszínes, figyelme rövid

⁶ TARI Annamária: *Z generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az Információs Korban.* Budapest, 2011. 37. o.

⁷ Andrew Fuller gyermekpszichológus gondolatait idézi TARI: *Z generáció.* 44. o.

⁸ A *Shrek* 2-ben a „Szent Fazék Püspöki Falatozó” – azaz a „Friar’s Fat Boy” – egyébként az emblematikus dél-kaliforniai „Bob’s Big Boy” gyorsétteremláncra utal.

⁹ A „Bolondos dallamok – Újra bevetésen” című film kikapcsoló párbeszéde: Tapsi Hapsi: „Mi ez? Délibáb? Vagy csak bújtatott reklám?” Dodó kacsá válasza: „Kit érdekel, ha verhetetlen áron vásárolhatunk!?”

¹⁰ VINCZE: A Z generáció státuszfogyasztása szociológia és marketing megközelítésben. 490. o.

¹¹ JAKAB György: Írás és olvasás a digitális kultúrában. *Új Pedagógiai Szemle,* (2011) 10., 98. o.

ideig fenntartható.¹² A gyors szemmozgás, élénk agytevékenység miatt létre sem jöhet az eddigi generációk által alkalmazott lineáris gondolkodásmód. Az ugrásszerű ismeretszerzésben a tudást mélyítő írásbeliség is háttérbe szorul, a verbalitás helyét pedig átvették a képek, emotikonok, mémek, gifek stb., erre épülnek a rövidítésekkel teletűzdelt szövegek. „Megdöbbentőnek tartom, hogy az oktatás minőségének romlásával kapcsolatos sok hühö és vita közepette figyelmen kívül hagyjuk a legalapvetőbb okot.” – írja *Marc Prensky*,¹³ a kérdéskör kiemelkedő kutatója. „A tanulóink radikálisan megváltoztak. A mai diákok már nem azok, akiknek a jelenlegi oktatási rendszert tervezték.”

Mindezek a kiragadott példák azt mutatják, hogy *számos területen komoly figyelem* irányul a legfiatalabb generációk kapcsán megfigyelhető markáns változásokra. Ez a fókuszváltás az igazságszolgáltatás és a bűnmegelőzés területén elmaradni látszik. Hatályos Büntető törvénykönyvünk 106. §-a szerint „(A) fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon.” A jogalkotó megadja ennek eszközét is, a nevelés fogalmának kiemelésével. E *célok elérésének* előfeltétele a *hatékony* és adekvát jogi válasz megtalálása, amely – a nevelési eszközök sajátos hatásmechanizmusaira is figyelemmel – *nem képzelhető el* a fiatalok pszichológiai, kommunikációs, pedagógiai, etiológiai, pszichiátriai, működési stb. jellemzőinek figyelembevétele nélkül.

„Tulajdonképpen nem az a lényeg, hogy a fiatalkorú micsoda minősítés alá eső bűncselekményt követett el, hanem, hogy az egyénisége milyen.”¹⁴

Amikor a múlt század első éveiben, hosszabb fejlődési folyamat után Európában is megjelent és kimunkálódott a *más elbánás elve*, ez kiemelkedő változást hozott a büntetőjog elméletében és a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában is. „A modern büntetőjog fejlődésében lényeges állomást jelent a fiatalkorúakra vonatkozó speciális büntető igazságszolgáltatási rendszer kialakulása a 19. század végén az Amerikai Egyesült Államokban, illetve a 20. század elején Európában.”¹⁵ A két – részben eltérő hátterű – *fejlődési folyamat* kumulálódása valójában *egyfajta válasz volt*: válasz a századfordulás fiatalság élethelyzetére, jellemzőire, bűnözésükre és a mögötte álló, azt befolyásoló körülményekre csakúgy, mint azokra az újdonságértékű kriminológiai magyarázatokra és büntetőjog-elméleti irányzatokra, melyek ebben az időszakban egyre szélesebb körben váltak elfogadottá.

Lévay Miklós, a fiatalkorúak büntetőjoga meghatározó hazai szakértője, s egyben a más elbánás elve kialakulásának kutatója szerint az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, azaz az

¹² A fiatalkorúak bevonása a preventív programokba egyébként sem könnyű (lásd erről BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban*. Doktori értekezés. Budapest, 2011.), de ez is változik.

¹³ PRENSKY, Marc: *Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon*, (2001) 5., 2. o.

¹⁴ BALOGH Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest, 1909. 157. o.

¹⁵ CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2002) 1., 12. o.

I. büntető novella „modellként és forrásként szolgálhat a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hazai olyan reformjához, amely a »más elbánás« következetes érvényesítését szolgálja”.¹⁶

A *más elbánás elvének* tartalmi elemei a Novella hatálybalépésekor még főként azon elv megvalósításában öltöttek testet, hogy a büntető igazságszolgáltatásnak elsősorban az elkövető érdekeit kell szem előtt tartania. Ez – lévén fiatalkorúakról van szó – főként annak rögzítésével jelent meg, hogy „a büntetőjogi reakció alapvetően a fiatalkorú személyi körülményeihez igazodó, a nevelést, (re)szocializációt szolgáló beavatkozás”.¹⁷

Ha számba vesszük mindazokat a történéseket, melyek ebben az időszakban zajlottak, akkor kiderül, hogy a más elbánás elvének milyen *széles körben* sikerült teret nyernie: a büntethetőség feltételrendszerétől kezdve az alkalmazható jogkövetkezményeken át (például dorgálás, próbára bocsátás) az intézményrendszeren keresztül (fiatalkorúak bírósága, Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága) egészen a bűnmegelőzési tevékenység megerősítéséig és „társadalmatisztaságig” (például gyermekvédelmi feladatok, patronázs egyesületek, pártfogó tisztviselők). Mindez nem csak azt jelentette, hogy a társadalom széles rétege – *Bernolák* szavaival élve – „nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó, férfiú irányítása mellett”¹⁸ támogatta ezt a folyamatot, illetve vett is részt benne. A büntetéskiszabási gyakorlat azt mutatja, hogy a bírák is széles körben azonosultak a Novella szellemiségével. Így például 1911-ben a királyi járásbíróóságok 4884 fiatalkorút marasztaltak el összesen, ebből 72%-ot dorgálásra, és mindössze 5%-ot 15 napnál hosszabb tartamú szabadságvesztésre. Ez az arány a királyi törvényszékeknél kicsit eltérő volt: a 3974 fiatalkorú 46%-a kapott dorgálást (de a „hosszabb” tartamú szabadságelvonással sújtottak száma itt is 5%).¹⁹

Az elmúlt évtizedek során kimunkálódott *más elbánás elvének* legfontosabb *kriminálpolitikai kérdései*²⁰ napjainkra a felelősségtan (például fiatalkor fogalma, életkori keretek), a büntetőeljárás sajátosságai (például hatóság, garanciális szabályok), a szankciórendszer és végrehajtásuk (például javítóintézeti nevelés), valamint a bűnmegelőzés (például speciális prevenció, nevelés, együttműködés) köré szerveződnek. Nem vitatható ugyanakkor, hogy – elsősorban az USA-ban, de nyomdokain több európai országban is – fel-fellángol a vita a fiatalkorú elkövetőkkel szembeni fellépés hatékonyságáról és az aktuális szabályozás eredményességéről, illetve „szigorításáról”. Ezek, különösen Európán belül, elsősorban valamely

¹⁶ LÉVAY Miklós: Az I. büntető novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései. *Jogtörténeti Szemle*, (2008) 4., 31. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ BERNOLÁK Nándor: *Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben*. Pécs, 1914. 2. o.

¹⁹ GOSZTONYI Gergely: *A magyar magánjogi és büntetőjogi kodifikáció története. A klasszikus büntetőjog magyar kodifikációja: A reformiskolák és a büntető novellák (1908, 1913, 1928)*. (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék oktatási segédanyagok.) <https://slideplayer.hu/slide/13459954/> (letöltve: 2019.03.01.).

²⁰ Lásd erről például LÉVAY Miklós: X. Fejezet. A fiatalkorúak büntetőjoga. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2014. 521–523. o.

komoly, a társadalmat mélyen megrázó vagy érintő eseményhez, vagy politikai választási időszakhoz kapcsolódnak. Míg előbbi esetén az ügy háttérbe szorulásával a kritika is elenyészik, jelezve a társadalom szubjektív büntetőigényének korántsem szigorú voltát, addig utóbbi esetben a keményebb fellépés melletti elköteleződés más okokra vezethető vissza.²¹ A közbiztonság kérdésének politikai síkra emelése részben azzal függött össze, hogy egy közösség biztonságérzetének alakulására a büntetéskiszabási gyakorlat szigorításának propagálása már önmagában is képes bizonyos mértékig nyugtatóan hatni. „Szigorú büntetőjogot propagáló kommunikáció nélkül választás nem nyerhető.”²² – foglalta össze sommásan Nagy Ferenc.

Annak ellenére, hogy „(a) fiatakorúak »más elbánásra« lehetőséget teremtő, a XIX. század végén, XX. század elején kialakult büntető igazságszolgáltatási rendszere viták keretében áll”,²³ e szándékok megvalósulásának korlátját és egyben gátját is jelentik a témakörben meghatározó nemzetközi dokumentumok. Közös jellemzőjük, hogy „a kötelező orientációs pont a Gyermek jogairól szóló 1989. évi ENSZ Egyezmény és a világszervezet vonatkozó dokumentumai (például a Pekingi Szabályok), amelyek a más elbánás és az életkori sajátosságok elismerésének követelményén alapulnak”²⁴

Fontos kérdés, hogy mindazok a *változások*, amelyek a *technológiai fejlődéssel* és az *információs társadalom* születésével összefüggésben az elmúlt időszakban lezajlottak, bírhatnak-e olyan hatással a mai fiatal generációkra, hogy befolyásolják, esetleg felülírják a más elbánás elvének évszázadok alatt kimunkált tartalmi elemeit és alaptételeit? Egyáltalán, mi jellemzi a már büntethető Z-, illetve az alfa-generációk tagjait? Mit mutatnak a legújabb – főként neurológiai – kutatások?

„Mert amerre az iGeneráció megy, arra megy a nemzetünk – és a világ is.”²⁵

Az elmúlt időszak célcsoportot érintő neurológiai és kísérleti neurológiai programjai több aspektusból is kiemelt figyelmet érdemelnek. Az *agy működésének* kriminológiai szempontból is meghatározó kutatásai ugyan a neurológia tudománytörténetéhez képest rövid időre tekintenek vissza, de olyan megállapításokat tartalmaznak az agyi struktúra és funkció

²¹ Lásd erről CSEMÁNE VÁRADI Erika: A Janus-arcú kriminálpolitika – avagy a fiatalkori bűnözéssel szembeni fellépés aktuális kérdései. In *Collegium Doctorum Konferencia*. Miskolc, 2012. 1–14. o.

²² NAGY Ferenc: Kriminálpolitikai gondolatok magyar és nemzetközi megközelítéssel. In CSEMÁNE VÁRADI Erika (szerk.): *VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés – Koncepciók és megvalósulások a rendszerváltás utáni kriminálpolitikában*. Miskolc, 2009. 40. o.

²³ LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In VIRÁG György (szerk.): *OKRI Szemle*. 1. kötet. Budapest, 2009. 169. o.

²⁴ Uo. 170. o.

²⁵ TWENGE, Jean M.: *Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – And Completely Unprepared for Adulthood – And What That Means for the Rest of Us*. Kindle Edition, 2017. Bevezető.

serdülőkorban is kimutatható folyamatos fejlődéséről, a gyermekkor mellett csak itt mérhető „különösen drámai agyi átrendeződésről”,²⁶ „amelyek támadják az elfogadott nézeteket”.²⁷ Különösen figyelemre méltó, hogy ezek számos olyan agyterület – így például a kockázatok és következmények mérlegeléséért felelős agyi régió,²⁸ a prefrontális cortex, vagy az agy öröm-, illetve jutalomközpontja,²⁹ a *nucleus accumbens* – sajátos működési mechanizmusát is igazolták,³⁰ amelyek – különösen a kortárs csoport pozitív interakciójának³¹ lehetősége esetén – egyértelműen és jelentősen befolyásolják az impulzív (sokszor indokolatlan erőszakkal kísért) vagy a rizikómagatartások előfordulási esélyét.

Az egyik fontos megállapítás az, hogy a *fiatalkorúak orbitális frontális kéreg-aktivitása sokkal jobban hasonlít egy 14 év alatti gyermekéhez, mint egy felnőttéhez*. A mért adatok arra engednek következtetni, hogy az érett szubkortikális rendszerek aránytalanul aktiválódnak a később érő, felülről lefelé irányuló kontrolláló rendszerekhez képest, és a serdülőket gyorsan megtérülő akciók favorizálására sarkallják.³² Ismertté váltak azok, az alapvető agyi folyamatok integrálásában megjelenő, ezen életkorra jellemző sajátosságok is, melyeken a serdülőkori tipikus döntéshozatal és a sokkal összetettebb kockázatvállalás is alapulhat.³³ Az agyműködési attribútumok kriminológiai szempontból is releváns hatásait fokozza, hogy épp a serdülőkorban *visszaszoruló* aktivitású prefrontális cortex az az agyi régió, mely a helytelen viselkedéssel kapcsolatos belső gátlás kialakításáért felel. Egyébként is nehéz felfogni, megérteni a világháló nem látható méretét, az anonimitás vagy arcnélküliség mellett a *cyberbullying* hatását. De hasonlóan neurológiai okai vannak az empatisz képességek e korosztályt általában jellemző alacsonyabb fokának is.³⁴

²⁶ BLAKEMORE, Sarah-Jayne: Development of the social brain in adolescence. *Journal of the Royal Society of Medicine*, (2012) 105., 105. o.

²⁷ Uo. 116. o.

²⁸ FLIEGAUF Gergely: Kognitív pszichológiai megfontolások a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásával kapcsolatosan. In LUX Ágnes (szerk.): *Gyermekközpontú igazságszolgáltatás*. Budapest, 2013. (AJB projektfüzetek 1.) 232. o.

²⁹ GALVAN, Adriana: The Teenage Brain: Sensitivity to Rewards. *Current Directions in Psychological Science*, 22. (2013) 2., 88–93. o.

³⁰ Lásd CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 646–648. o.

³¹ GALVAN, Adriana: Adolescent Development of the Reward System. *Frontiers in Human Neuroscience*, (2010) 4., 1–9. o.

³² GALVAN, Adriana – HARE, Todd A. – PARRA, Cindy E. – PENN, Jackie – VOSS, Henning – GLOVER, Gary – CASEY, B. J.: Earlier development of the Accumbens relative to Orbitofrontal Cortex might underlie risk-taking behavior in adolescents. *The Journal of Neuroscience*, 25. (2006) 26., 6885. o.

³³ LUNA, Beatriz – PAULSEN, David J. – PADMANABHAN, Arthi – GEIER, Charles: The teenage brain: cognitive control and motivation. *Current Directions in Psychological Science*, 22. (2013) 2., 94. o.

³⁴ GENTILI, Claudio – CRISTEA, Ioana Alinea – RICCIARDI, Emiliano – COSTESCU, Cristina – DAVID, Daniel – PIETRINI, Pietro: Neurobiological correlates of the attitude toward human empathy. *Rivista Internazionale di Filosofia e Psicologia*, 6. (2015) 1., 81–82. o.

„A fiatal Z és Y generáció élete elindulási fázisában szorong, a legkisebb alfák pedig olyan életkorban, amikor még felhőtlenül kellene játszaniuk, nem pedig online képek tömegének keresztútjében megtapasztalniuk a depresszív alkalmatlanság érzését.”³⁵

A másik nagy kérdéskör olyan, alapvetően szerzett *pszichés, mentális probléma*, mely ilyen mértékben és formában a Z-generáció körében jelent meg generációs sajátosságként. Ezek előfordulási gyakorisága kiemelkedő, például egy korábbi nemzetközi kutatás a 14–20 évesek között 11,5%-ra, a 7–14 évesek közt 34,4%-ra tette a depressziós tünetekkel küzdők arányát hazánkban.³⁶ Bármely lelki, pszichés probléma, illetve annak fel nem ismerése komoly negatív következményekkel járhat³⁷ a fiatalok további jóllétét illetően: ADHD esetén például gyakran rossz magaviseletűnek bélyegzik és büntetik a gyermeket, be nem azonosítva a figyelemhiányos hiperaktivitás zavart. Különösen veszélyessé teszi a helyzetet, hogy „(a)z egész életen át tartó mentális zavarok nagyjából fele (...) a 10-es életévek közepén, háromnegyede a 20-as életévek közepéig megjelenik”.³⁸ Kezeletlenül hagyásuk mellett nemcsak végigkísérhetik az érintettek életét, de súlyosabb rendellenességekhez is vezethetnek. A Z-generáció körében különösen jelentős a *szorongás* és a már kialakult *szorongásos zavarok* aránya. Az alacsony önértékelési problémák (a 15 éves lányok 29%-a éli meg ezt az érzést hetente többször is)³⁹ létét a közösségi média sajátosságai – mint a kimaradás érzése, a nárcisztikus attitűd felülreprezentáltsága – tovább növelik, ezáltal kényszercselekvésekbe sodorva a fiatalot. Az önbecsülés hiánya pedig folyamatosan fokozza a szorongást, különösen a *szociális szorongást*. Ez a világon mindenütt, így a fejlett államokban, például az USA-ban is, igen gyakori; a lakosság 18%-a (kb. 40 millió ember), a gyermekek és tinédzserek mintegy 8%-a szenved benne.⁴⁰ Ennek ellenére nemzetközi szinten is igaz, hogy a szorongásos rendellenességgel bírók csak kb. harmada kezeli a problémát még akkor is, ha az gyógyítható lenne. Különösen nagy gondot jelent, hogy a fiatalok számára oly meghatározó kortárs csoporttal való kapcsolattartás ezáltal nehezítetté válik. A fiatal fél a kritikától, a megaláztatástól, akár még teljesen hétköznapi helyzetekben zajló interakciók esetén is. Ugyanakkor szeretne „élni”, barátokat, haverokat szerezni, de erre való újra és újra megélt alkalmatlansága tovább mélyíti önértékelési krízisét (megfelelési kényszer!), kialakítja önutálatát, és még erősebbé teszi

³⁵ BALOGH: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. 157. o.

³⁶ BRADDICK, Fleur – CARRAL, Vanessa – JENKINS, Rachel – JANÉ-LLOPIS, Eva (eds): *Child and Adolescent Mental Health in Europe: Infrastructures, Policy and Programmes*. Luxemburg, 2009. 98. o.

³⁷ Lásd CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései, különös tekintettel a serdülőkor pszichés sajátosságaira. In FARKAS Ákos (szerk.): *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, 2013. (Doktori tanulmányok 3.) 5–42. o.

³⁸ KESSLER, Ronald C. – AMMINGER, G. Paul – AGUILAR-GAXIOLA, Sergio – ALONSO, Jordi – LEE, Sing – USTUN, T. Bedirhan: Age of onset of mental disorders: A review of recent literature. *Current Opinion in Psychiatry*, 20. (2007) 4., 359. o.

³⁹ *Children & Young People's Mental Health in the Digital Age. Shaping the Future*. OECD, 2018. 4. o.

⁴⁰ NATIONAL INSTITUTE OF MENTAL HEALTH: *Prevalence of Any Anxiety Disorder Among Adolescents*. 2017. https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/any-anxiety-disorder.shtml#part_155096 (letöltve: 2019.03.01.).

a szorongás érzését, illetve annak pszichoszomatikus tüneteit. Elgondolkodtató, hogy a szociális szorongásos zavar tipikusan a 13. életév körül kezdődik (!), s az ezzel küzdők több mint harmada kér csak segítséget, azt is átlagosan több mint 10 év után.⁴¹ A szorongásos zavarokkal élő gyermekeknél az alapprobléma kezeletlensége mellett nagyobb a kockázata a romló iskolai teljesítménynek, a fontos társadalmi tapasztalatok elmaradásának, és olyan más rendellenességek megjelenésének, mint a depresszió, az étkezési zavarok vagy épp a figyelemhiányos hiperaktivitás zavar (ADHD).

A mindennapi problémák előli menekülést, a lelki terhek alóli feloldozást jelentő élettér lehet a *virtuális világ*. A számítógépes játékok, különösen a sokszereplős online szerepjátékok⁴² lehetőséget adnak mindarra, amire a valódi világ nem. Az egyén feloldódhat a virtuális énjében, s ha nem tetszik valami, akkor minden újrakezdhető. Nem kell különösebb erőfeszítést tenni a változáshoz, elég lenyomni a „reset” gombot – szemben azzal, amit az élet megkövetelne. A kutatások szerint azok a játékosok, akik menekülésnek (kvázi megküzdési stratégiának) szánják a játékot, nagyobb eséllyel válhatnak problémás játékhasználókká.⁴³ A *problémás játékhasználat*, illetve a *játékfüggőség*⁴⁴ jelenléte korántsem ritka e célcsoportban. Például a zalaegerszegi Családsegítő Szolgálat helyi szakközépiskolai, szakiskolai, szakgimnáziumi tanulók közötti felmérése alapján a diákok 10%-a szorul kezelésre játékfüggősége miatt.⁴⁵ E tény jelentősége azért is nagy, mert a veszélyeztetett játékosok között magasabb a depresszív és szorongásos tünet, a szociális fóbia, az ADHD vagy a pánikbetegség előfordulása.⁴⁶

„Belefáradtam, hogy úgy érzem, csapdába ejtettek az átkozott gondolataim. Belefáradtam, hogy egy átkozott hazugságban élek.”⁴⁷

A 9. és 10. osztályos diákok átlagosan 23,26 órát töltenek hetente a világhálón; közülük minden 5. problémás internethasználó.⁴⁸ „Az online boldogságpárádé elhozta a mélységes csalódottságot a valódi élettől szemben”⁴⁹ – és a kényszert a szerepjátékra, a szextingre, a mosolyra,

41 ANXIETY AND DEPRESSION ASSOCIATION OF AMERICA (ADAA): *Understanding the Facts of Anxiety Disorder and Depression*. 2017. <https://adaa.org/understanding-anxiety> (letöltve: 2019.03.01.).

42 MMORPG – *Massively Multiplayer Online Role-Playing Game*.

43 KIRÁLY, Orsolya – GRIFFITHS, Mark D. – DEMETROVICS, Zsolt: Internet Gaming Disorder and the DSM-5: Conceptualization, debates, and controversies. *Current Addiction Report*, (2015) 2., 258. o.

44 LÁSD CSEMÁNÉ VÁRADI ERIKA: *Játékszenvedély*. Digitális Közösségi Program. Miskolc, 2015 („TÁMOP-5.3.9/B-13/1-2014-0001”), valamint VÁRADI-CSEMA, Erika: *The risk factor of criminality – gambling and problematic game use*. Megjelenés alatt.

45 PAPP ÉVA MÁRIA: Szex, drog és alkohol! Tizenévesek játéka. *ADDICTUS*, 2012.09.21. https://addictus.blog.hu/2012/09/21/szex_drog_es_alkohol_tizenevesek_jatekai (letöltve: 2019.03.01.).

46 BANYAI FANNI – ZSILA ÁGNES – DEMETROVICS ZSOLT – KIRÁLY ORSOLYA: A problémás videojáték-használat újabb elméleti és gyakorlati megközelítései. *Információs Társadalom*, (2018) 1., 98–99. o.

47 Részlet XXXTENTACION „Everybody Dies In Their Nightmares” című dalából.

48 ELEKES ZSUZSA: *Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények*. Budapest, 2016. 83. o.

49 TARI: *Z generáció*. 55. o.

a hazugságra; miközben soha ennyi fiatal nem volt még magányos és elégedetlen az életével! Megpróbálnak eleget tenni a képzelt – média, reklámok, közösségi platformok által közvetített – elvárásoknak, mert úgy érzik, nem tehetnek mást. Ugyanakkor a problémáikról mesélni – egyáltalán beszélgetni – nagyon nehéz. Részben az információs és kommunikációs technológia térnyerésével, az ott zajló szocializációs folyamatnak is köszönhetően vált sajátossá a Z-generáció *kommunikációja*. Tipikus a rövid, célirányos üzenetek használata, legyen szó netspecifikus akronimákról, rövidítésekről (netlingo) vagy emotikonokról.⁵⁰ Sőt, a digitális szöveges üzeneteikben *emojikat*, illetve emotikonokat használók 53%-a szerint ezekkel jobban ki tudja fejezni érzéseit, mint valós találkozás esetén.⁵¹ De hogyan érti meg a digitális kommunikáción szocializálódott, a lineáris gondolkodást elvető iGeneráció egy bírósági/hatósági (így a büntető-) eljárás nyelvezetét? Nemzetközi kutatások⁵² a nyelvi kompetenciák hiányának igen magas arányát (például Hollandia 90%, Anglia 73,3%) jelezték a fiatalkorú terheltek közt. Ez sokszor egyszavas válaszokban, hallgatásban ölt testet, a felelősség elkerülésének, az együttműködés elutasításának látszatát keltve.⁵³ Ez a „láthatatlan fogyatékoság” már olyan, a New York-i Egyezményben is rögzített elveket sérthet, mint például a fair eljárás joga. Ez a helyzet a Z-generáció belépésével tovább romolhat.

„A századfordulón a társadalomtudományi rangra emelkedő kriminológia a klasszikus büntetőjogi iskola legalapvetőbb tételeit kérdőjelezte meg.”⁵⁴

Számba véve mindazokat a kutatási eredményeket, melyek a serdülők igazolhatóan eltérő neurológiai működési mechanizmusait igazolják, illetve helyzetük megértéséhez azokat a sajátos körülményeket, melyek a szocializációs tér jellegéből adódóan eddig sosem tapasztalt módon befolyásolják – sőt, uralják – a digitális nemzedék mindennapjait, motiválják viselkedését, kommunikációját, a *más elbánás elvének tartalmi újragondolása*, „aktualizálása” indokoltnak tűnik.

Ha ehhez olyan, a téma iránt elkötelezett szakember támogatása nyerhető meg, mint *Lévay Miklós professzor úr*, akkor biztosak lehetünk abban, hogy sikerül az I. büntető novellához hasonlóan előremutató, gyermekközpontú, a legújabbkori tudományos és szakmai elvárásoknak megfelelő, évtizedeken át helytálló kriminálpolitikai eredményt életre hívni. *Ehhez kívánunk Professzor Úrnak jó egészséget és még sok év aktív közreműködést!*

⁵⁰ SUBRAHMANYAM, Kaveli – GREENFIELD, Patricia M.: Online communication and adolescent relationships. *Children and Electronic Media*, 18. (2008) 1., 119–203. o.

⁵¹ SCHLOBINSKI, Peter – SEIVER, Torsten (Hrsg.): *Sprachliche Kommunikation in der digitalen Welt. Eine repräsentative Umfrage, durchgeführt von forsa*. <https://gfds.de/wp-content/uploads/2018/03/Sprachliche-Kommunikation-in-der-digitalen-Welt-2018.pdf> (letöltve: 2019.03.01.).

⁵² The ABCs of fair trials: language in the juvenile justice system. *fairtrials.org*, September 18, 2017. https://www.fairtrials.org/news/abcs-fair-trials-language-juvenile-justice-system#_ftn1 (letöltve: 2019.03.01.).

⁵³ Ennek fontosságára utalt többek közt VASKUTI András: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései. *OKRI Szemle*, (2012) 2., 164–175. o.

⁵⁴ GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*. Budapest, 1991. 12. o.

A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésének tendenciái a bűnmegelőzési stratégiák és hazai gyakorlatok tükrében

Dr. Lévay Miklós professzornak, aki bevezetett a kriminológia rejtelseibe, tisztelegve kiemelkedő tudományos eredményei előtt 65. születésnapja alkalmából.

Bevezetés

2008 őszétől 2017 tavaszáig részt vettem az akkor még Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, később a Közigazgatási és Rendészeti Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság, majd a Belügyminisztérium alá tartozó Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács által kiírt pályázatok elbírálásában és monitorozásában. Ez idő alatt végigkövethettem a bűnmegelőzési stratégiákban foglaltak gyakorlati megvalósulását, változását, hangsúlyeltolódását. A támogatott pályázatok ellenőrzése során bepillantást nyertem a preventív munka egyes szegmenseibe. E cikkben ezen élményeimet foglalom össze. Először áttekintést adok a főbb kriminálpolitikai ismeretekről és tendenciákról, majd bemutatom a bűnmegelőzés alapvető megközelítési módjait, és kitérek a 2003-as Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégia, illetve a 2013-as Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia főbb pontjaira. Elemzem a gyermek- és fiatalkori bűnözés jellemzőit, lényeges oksági tényezőit, végül hazánkban megvalósult preventív programokat, jó gyakorlatokat ismertetek.

Kriminálpolitikai alapvetések

Kriminálpolitika alatt elsősorban a bűnözésre adott intézményes reakciókat, válaszokat értjük. „A kriminálpolitika a bűnözés, a bűnelkövetők és a kriminalitással összefüggő egyéb jelenségek kezelésével kapcsolatos államilag felvállalt célok és feladatok összességét, illetve az ezekhez kapcsolódó intézmények kialakítását, működését jelenti.”¹ Fontos hangsúlyozni, hogy a kriminálpolitika egyszerre ismeretrendszer és gyakorlat, mely sosem választható el az adott társadalomban elfogadott együttélési normáktól, valamint az uralkodó politikai ideológiai tartalmaktól. Azaz *értékeket* hordoz.

---

¹ BORBÍRÓ Andrea: Kriminálpolitika. In BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. – KEREZSI K. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 711. o.

Ligeti szerint a kriminálpolitika tágabb fogalom, mint a büntetőpolitika, mert nemcsak a büntetőjogra, hanem a büntető igazságszolgáltatási rendszer egészére vonatkozik, így magában foglalja a büntetőeljárást, a büntetés-végrehajtást és a bűnmegelőzést is.² Borbíró szintén azt hangsúlyozza, hogy a kriminálpolitika – a büntetőpolitikán túl – magába foglalja az áldozatvédelmi politikát, a bűnmegelőzési politikát és részben a rendészeti politikát.³

A kriminálpolitika alapvető elvei a hatékonyság, a jogállamiság, a humanitás, a racionalitás és a koherencia.⁴ A bűnözés kezelését, megelőzését célzó tevékenység legfontosabb korlátja az alkotmány (házánkban az Alaptörvény). Egy jogállamban a büntetőjogi beavatkozásnak két feltételnek kell megfelelnie: a szükségességnek és az arányosságnak. Az emberi jogok korlátozását is jelentő szankció alkalmazására tehát csak akkor kerülhet sor, ha az – más eszköz nem lévén – szükséges, és csak olyan mértékben, amennyiben az a jogsérelemre figyelemmel arányos. A humanitás a kriminálpolitika emberképét adja meg, az egyén védelmét a kriminálpolitikával szemben. A büntetőhatalom alapvetően korlátozott, és feladata az enyhébb büntetés alkalmazása, a szabadságelvonó büntetések kivételességének biztosítása, a büntetőeljárás és büntetés-végrehajtási garanciák kiépítése, továbbá az áldozati jogok szorgalmazása. A koherencia azt takarja, hogy a kriminálpolitika alakítóinak egyrészt olyan megoldásokat kell kidolgoznia, amelyek illeszkednek a társadalompolitika szélesebb rendszeréhez, másrészt a kriminálpolitika egyes elemeinek egymással is összhangban kell lennie. A racionalitás „azt kívánja meg a kriminálpolitika alkotóitól, hogy döntéseik logikus rendszerbe foglalt indokokon alapuljanak, amely érvrendszere megismerhető, követhető és elfogadott jogpolitikai elvekre épül”.⁵

Bűnmegelőzési ismeretek

A bűnmegelőzés fontosságát a klasszikus büntetőjogi iskola neves képviselője, *Beccaria* hangsúlyozta először. Beccaria szerint az igazságos és mindenki által megismerhető jogrendszer a legjobb módja annak, hogy egy társadalomban csökkenjen a bűncselekmények száma. Híres mondása szerint „jobb megelőzni a bűntetteket, mint büntetni azokat”.⁶ Nézete szerint a bűncselekményeket fel kell deríteni, az elkövetőket megbüntetni, továbbá a büntetéseknek azonnalnak, gyorsnak és elkerülhetetlennek kell lenniük.⁷ Azonban a bűnözési helyzet változásának hatására egyértelművé vált, hogy önmagában a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás eszköztára nem elégséges a bűnözés elleni hatékony fellépéshez.⁸ Ennek

² LIGETI Katalin: Kriminálpolitika. In BORBÍRÓ A. – KEREZSI K. (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, 2009. 61. o.

³ BORBÍRÓ: Kriminálpolitika. 716–717. o.

⁴ Uo. 719–720. o.

⁵ LIGETI: Kriminálpolitika. 65. o.

⁶ BECCARIA, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről.* Máriabesenyő, 2012. 85. o.

⁷ Uo.

⁸ BORBÍRÓ Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogok. *Acta Humana*, 15. (2004) 4., 49–77. o.

következménye a bűnmegelőzés felértékelődése, valamint az átfogó bűnmegelőzési programok kidolgozása.

Az 1970-es évektől figyelhető meg a bűnmegelőzés mint önálló szakpolitika kialakulása, amelynek térnyerését számos nemzetközi szervezet, mint az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió, valamint az általuk kidolgozott dokumentumok is előremozdították.⁹ 2000-ben az Európai Unió kialakította a tagállami bűnmegelőzési politikák alapját adó közös európai Bűnmegelőzési Stratégiát. 2001-ben felállította az Európai Bűnmegelőzési Hálózatot (*European Crime Prevention Network, EUCPN*),¹⁰ melynek fő feladata a helyi jó gyakorlatok és sikeres megoldások széles körű megismerésének elősegítése. Munkájuk során prioritásként tekintenek a fiatalkori, a kábítószer- és a városi bűnözéssel kapcsolatos kérdésekre.

Az Európai Unió Tanácsa a 2001. május 28-án hozott döntése¹¹ értelmében „bűnmegelőzés minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése, az állampolgárok biztonságérzetének minőségi javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést előidéző okok hatásának mérséklésével, vagy a sértetté válás megelőzésével”. E meghatározás alapján látjuk, hogy a bűnmegelőzést a bűnelkövetés lehetséges elemeire figyelemmel, három dimenzió keretében értelmezi, vagyis az elkövetőre, az áldozatra és a bűnalkalomra is fókuszálva. Ahogy arra *Borbíró* is rámutat, a bűnmegelőzés tartalmi kiterjesztésének és a három pillér elvének azért van jelentősége, mert a bűnmegelőzésnek rövid-, közép- és hosszú távon is eredményesnek kell lennie, mely csak komplex programok/eszközök révén lehetséges.¹²

A bűnmegelőzés gyakorlata kapcsán érdemes a főbb bűnmegelőzési tipológiákra kitérni. *Rosta* az alábbi bűnmegelőzési tipológiát vázolta fel: elsődleges, másodlagos és harmadlagos megelőzés; társadalmi bűnmegelőzés és bűnüldözés/büntető igazságszolgáltatás fókuszú megelőzés; szituációs vagy szociális bűnmegelőzési modell, továbbá a kommunális, országos és nemzetközi bűnmegelőzés.¹³ *Borbíró* a bűnmegelőzési tipológiákat a bűnmegelőzés beavatkozási szintjei, valamint a bűnmegelőzés lehetséges irányai alapján különböztette meg.¹⁴ A bűnmegelőzés háromszintű modellje a beavatkozás szintjeit az általánostól az egyedi felé haladva különbözteti meg.¹⁵ Az elsődleges megelőzés az egész társadalomra

⁹ Ilyen dokumentumok a teljesség igénye nélkül – a fiatalkori bűnözés megelőzésére koncentrálva – a *United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency* 44/112, 14 December 1990; a *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty* 45/113 of 14 December 1990; továbbá az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Tárty: *A fiatalkori bűnözés megelőzése. A fiatalkori bűnözés kezelésének módjai és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer szerepe az Európai Unióban* (2006/C 110/13).

¹⁰ Az EUCPN jelenleg a 2009/902/IB tanácsi határozat alapján működik.

¹¹ 2001/427/IB határozat.

¹² *BORBÍRÓ* Andrea: Bűnmegelőzés. In *BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. – KEREZSI K. – LÉVAY M.* (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 819. o.

¹³ *ROSTA* Andrea: *Fiatalkori bűnözés és megelőzés*. Doktori értekezés. Miskolc, 2006. 85–104. o.

¹⁴ *BORBÍRÓ*: Bűnmegelőzés. 823–825. o.

¹⁵ *BRANTINGHAM*, Paul – *FAUST*, Frederic L.: A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22. (1976) 3., 284–296. o.

kiterjedő beavatkozási formákat jelenti, amelyek célja a társadalom kiegyensúlyozott működését biztosító intézmények megerősítése, s így a bűnözést alakító – társadalmi, gazdasági, jogi – tényezők befolyásolása. Ide tartoznak többek között a szociális védelem, a gyermekvédelem, az oktatási rendszer, a munkaerőpiac, a társadalmi integráció erősítése, a jól működő büntető igazságszolgáltatás, az átfogó társadalmpolitikai védelem, s az ágazati politikák együttműködése, hiszen e területek működése alapvetően befolyásolja a bűnözést előidéző társadalmi folyamatokat.¹⁶ A másodlagos megelőzés már jóval fókuszáltabb: a még nem bűnelkövető, de már deviáns vagy kriminális szempontból veszélyeztetett egyénekre, csoportokra, illetve bizonyos bűnözési szempontból magas kockázatú helyzetekre, körülményekre irányul. A beavatkozást indokolttá teheti a rossz családi környezet, az alkohol- és kábítószer-problémák, az iskolakerülés, de számtalan egyéb tényező is. Ezen problémák felszínre kerülése érdekében szükséges jelzőrendszereket működtetni.¹⁷ A rövid- és középtávú bűnmegelőzési programok döntő többsége ezen a szinten valósul meg. A harmadlagos megelőzés a már bűnelkövetővé váltak bűnisméltelésének megelőzését jelenti. Ez a beavatkozás – szemben az előzőekkel – már reaktív, azaz a megtörtént bűncselekményre reagál. A harmadlagos megelőzés ezért döntően a büntető igazságszolgáltatás területére esik, például pártfogó felügyelet, börtönprogramok, reintegrációs programok megvalósulásával. Ehhez a szinthez szervesen kapcsolódnak a bűnmegelőzés olyan szereplői, mint például az egyházak, civil szervezetek, amelyek szerepet játszhatnak a bűnelkövetők társadalmi beilleszkedésének és a bűnözés nélküli élet fenntartásának a segítésében.¹⁸ A háromszintű modell rávilágít arra, hogy milyen összetett és sok szereplőre van szükség a megelőzéshez, továbbá kifejezi azt, hogy a bűnözés kialakulását, reprodukcióját folyamatként szükséges megközelíteni és kezelni.

A megelőzés egyes intézményei e folyamat különböző állomásaihoz kapcsolódhatnak. E modell a megelőzés konkrét formáiról és eszközeiről nem ad iránymutatást. A bűnmegelőzési eszközök sokszínűsége akkor válik egyértelművé, ha e szintekhez a bűnmegelőzés irányait is társítjuk. Borbíró¹⁹ szerint a bűnmegelőzés négy fő iránya *Tonry és Farrington* munkája alapján a büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló prevenció, a közösségi megelőzés, a korai beavatkozás, illetve a szituációs és áldozatközpontú megelőzés.²⁰ Ennek alapján a másodlagos megelőzési szinten közösségi bűnmegelőzési eszköz lehet közösségi szabadidős programok szervezése veszélyeztetett fiatalok számára, míg a harmadlagos prevenció szintjén a büntető igazságszolgáltatás például az elítéltek számára kínált képzési programokkal tud beavatkozni.

¹⁶ BORBÍRÓ Andrea: A magyar bűnmegelőzési stratégia előzményei. In BORBÍRÓ A. – KEREZSI K. (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, 2009. 141–149. o.; BORBÍRÓ: Bűnmegelőzés. 823. o.

¹⁷ BORBÍRÓ: Bűnmegelőzés. 823–825. o.

¹⁸ BORBÍRÓ: A magyar bűnmegelőzési stratégia előzményei. 115. o.

¹⁹ BORBÍRÓ: Bűnmegelőzés. 824–825. o.

²⁰ TONRY, Michael – FARRINGTON, David P.: Strategic approaches to crime prevention. In TONRY, M. – FARRINGTON, D. P. (eds): *Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention.* Chicago, 1995.

A bűnmegelőzésnek is meg kell felelnie a jogállamiság követelményének. A büntető igazságszolgáltatás funkciójából adódóan gyakorolja az állami büntetőmonopólium megtestesítését, így élhet a büntetőjogi kényszer lehetőségével. E rendszer a bűnözés mélyén húzódoó indokok és motivációk, valamint ezek összefüggéseit nem tudja feltárni, de ez nem is feladata. Ezért van szükség egy, a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzési szemléletre, amely a társadalomba ágyazott folyamatokra, a deviáns magatartásokra koncentrálna és korlátozottan él a kényszer eszközével. E különbségek fenntartása garanciális jelentőségű, hiszen jogállami keretek között csak így biztosítható, hogy a közbiztonsági érdek ne írja felül a jogbiztonsági és emberi jogi követelményeket.²¹ A bűnmegelőzési programot úgy kell megalkotni és végrehajtani, hogy a prevenció bármely szintjén, bármelyik szereplő esetén tiszteletben kell tartani az alkotmányos jogállam elveit, az alapvető emberi jogokat, továbbá az alkotmányos követelményeket és kötelezettségeket.²²

A hazai bűnmegelőzés rendszerében jelentős fordulatot a 2003-ban elfogadott *Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája* (továbbiakban: TBNS) hozott.²³ A stratégia célkitűzése „az életminőséget javító közbiztonság megteremtése és a bűnözés csökkentése”. A stratégia nagy hangsúlyt helyezett a büntető igazságszolgáltatás szereplőin túl a közösségi bűnmegelőzés olyan szereplőire, mint az önkormányzatok, a gazdasági élet szereplői, civil szféra, egyházak, szomszédság, lakóközösség és a magánszemélyek részvétele. Előmozdította az olyan ágazati szakpolitikák együttműködését, mint az egészségpolitika, szociálpolitika és családpolitika, ifjúság- és sportpolitika, oktatáspolitikai, kulturális politika, gyermekvédelem, foglalkoztatáspolitikai, a területpolitika, a környezet- és a természetvédelmi politika, valamint a romapolitika. E bűnmegelőzési rendszer koordinálására jött létre az *Országos Bűnmegelőzési Bizottság* (OBmB), mely pályázati úton nyújtott támogatást a helyi, komplex bűnmegelőzési programok megvalósítására. A TBNS öt prioritást határozott meg, ezek a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése; a városok biztonságának fokozása; a családon belüli erőszak megelőzése; az áldozattá válás megelőzése, az áldozatsegítés és az áldozatok kompenzációja; valamint a bűnismétlés megelőzése. A stratégia végrehajtásához évenként kialakított cselekvési terv kapcsolódott.

2013-ban a TBNS-t felváltotta a *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia* (továbbiakban: NBS),²⁴ az OBmB utódja pedig a *Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács* (NBT) lett. Az új stratégia a települések biztonságának elősegítésére, a fiatalkori bűnmegelőzésre, az áldozattá válás megelőzésére és az áldozatnak való segítségnyújtásra, illetve a bűnismétlés csökkentésére helyezte a hangsúlyt. Az NBS általános célként az alábbiakat fogalmazta meg: „a közrend erősítése, a közterületek biztonságának fokozása, a bűnözés mennyiségi visszaszorítása és csökkentése, a bűnözéssel okozott károk és negatív hatások enyhítése, megfelelő védelem biztosítása a családok és egyének számára, végső soron az állampolgárok biztonságérzetének javítása”.

²¹ BORBÍRÓ: A magyar bűnmegelőzési stratégia előzményei. 113–114. o.

²² ROSTA Andrea: *A bűnmegelőzés elmélete*. Budapest, 2006. 23–24. o.

²³ 115/2003. (X. 28.) OGY határozat.

²⁴ 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat.

Az alapvető célkitűzésekből és a beavatkozási területekből látszik, hogy az NBS a bűnelkövetések számának csökkentését tekinti céljának, és nem a bűnözést kiváltó okok megszüntetését, illetve csökkentését. Elvi szinten kijelenti az NBS, hogy „a bűnmegelőzési szakpolitikát a kriminálpolitika részeként a többi társadalompolitikával összhangban kell értelmezni, kialakítani”, azonban a stratégiához kapcsolódó két évre szóló intézkedési tervben megjelölt programok sokkal inkább rendészeti eszközöket tartalmaznak és zömükben felvilágosító jellegűek. A stratégia fókuszában a társadalom biztonsága áll, a hangsúly a közösségi rendszer fejlesztésén, valamint az állampolgárok biztonságának javításán van. A bűnmegelőzés legfontosabb szereplőjeként egyértelműen a rendőrség van megjelölve. Ezen kívül kiemelkedő szerepet kap az állampolgár is, mert az intézkedések többségében az önvédelmi képesség növelését és a bűnmegelőzési állampolgári tudatosság támogatását próbálja erősíteni. Összességében ezek a programok az elsődleges beavatkozási szinten megvalósuló intézkedések, mint például a DADA program vagy az ELLEN-SZER, melynek keretében rendőrök járnak az általános és középiskolákat, és bűnmegelőzési előadásokat tartanak a fiatalok számára. A NBT szintén ír ki pályázatokat bűnmegelőzési projektek megvalósítására.

Mind a TBNS, mind az NBS prioritásként foglalkozik a *fiatalkorúak bűnmegelőzésével*. A 19. század óta tekintjük önálló társadalmi csoportnak a fiatalkorúakat. E korra datálható az a tudományos felismerés, hogy ezek a korosztályok bizonyos, csak rájuk jellemző szociológiai és pszichológiai sajátosságokkal bírnak. Ilyen sajátos szociológiai jegyek, hogy a fiatalok a gyerekek és a felnőttek között egy átmeneti társadalmi csoportot képeznek.²⁵ A serdülőkort a pszichológia a testi érés és az identitás kiépülésével írja le, azaz a serdülőkort a gyermekkorból a felnőttkorba való átmenet.²⁶ Ez a biológiai és testi érés időszaka.²⁷ Ugyanakkor fontos pszichés és szociális változások következnek be, megváltoznak a serdülők társas kapcsolatai, elkezdődik a szülőkről való leválás, felértékelődik a kortársak szerepe, és elindul a szexuális érdeklődés is. A hirtelen és számos változás hatására gyakran hangulati labilitás, fokozott érzékenység jelentkezik, megváltozik a viselkedésük és ambivalens módon viszonyulnak a világhoz és saját magukhoz is.²⁸ A fiatalok esetében a családi és társadalmi helyzetükből fakadó hatások és következmények erőteljesebben érvényesülnek, továbbá a szocializációjuk sem teljes. A fentiekén kívül jellemző rájuk a kockázatkereső viselkedés, az irreális vagy hiányzó életcélok, az emberi kötődések felszínessége, a problémamegoldási képesség hiánya, a befolyásolhatóság.²⁹

---

²⁵ ROSTA: *A bűnmegelőzés elmélete*. 103. o.

²⁶ ROSTA Andrea: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest, 2014. 44. o.

²⁷ Uo. 56. o.

²⁸ Uo. 55–67. o.

²⁹ ROSTA: *A bűnmegelőzés elmélete*. 104., 108. o.

A gyermek- és fiatalkori bűnözés jellemzői, főbb oksági tényezői

A bűnelkövetés a fiatalok többségénél a serdülőkorra korlátozódik,³⁰ amit a fent ismertetett biológiai és pszichológiai változások következményeként kialakult feszültség eredményez. A fiatalkorúak bűnelkövetését jellemzi az ubikvitás, a rendkívül széles körű elterjedtség; a csekélyebb súlyú vagy elleni cselekmények általános jelenségnek tekinthetők. A családi, szociális, társadalmi, illetve az adott ország kulturális és gazdasági helyzetétől függetlenül mindenütt megtalálható a fiatalkorú bűnözés.³¹

A normasértő életmód egy meghatározott időintervallumon belül érzékelhető, amely általában a felnőtté válás időszakához érve meg is szűnik, tehát a bűnözés a fiatal életében egy epizódnak tekinthető.³²

A bűnözés a bűncselekményt elkövetők életkora alapján több csoportra bontható.³³ Az ifjúkori bűnözés az alábbi három kategóriába sorolható: gyermekbűnözésről beszélünk akkor, amikor az elkövető a 14. életévét még nem töltötte be; fiatalkorú bűnözésről, ha az elkövető 14. életévét már betöltötte, de 18. életévét még nem;³⁴ végül fiatal felnőttek bűnözéséről, ha a bűncselekményt elkövető személy 18. életévét már betöltötte, de 24. életévét még nem.

A gyermek- és fiatalkorú bűnözés oksági megközelítése igen szerteágazó. Az elméletek aszerint csoportosíthatóak, hogy mire fókuszálnak: a külső környezetre, a belső pszichés adottságokra, illetve e kettő együttes jelenlétére. A fiatalkor sajátosságai nemcsak pszichológiai értelemben meghatározóak, hanem szociális, társadalmi vonatkozásai is vannak, amelyek összefügghetnek a fiatalkori bűnözés okaival. A fiatalkori bűnözés bekövetkezését nem lehet homogén módon meghatározni, azaz tévedés lenne egyetlen okra visszavezetni. A rendszerszintű megközelítések éppen ezen kockázati tényezőket elemzik, amelyek felölelik az egyénben rejlő vagy az egyén viselkedéséhez köthető, a családi és kortárs csoport veszélyeztető tényezőit, valamint a társadalmi tényezőket.³⁵ Ezen rizikófaktorok lehetnek például viselkedési és magatartási zavarok, tanulási kudarcok, iskolakerülés, csonka családban való nevelkedés, szegénység, munkanélküliség, illegális droghasználat.³⁶ Ahogy arra Csemáné is

³⁰ MOFFITT, Terrie E.: Adolescence-Limited and Life-Course Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100. (1993) 4., 674–701. o., idézi CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. In BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. – KEREZSI K. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 627. o.

³¹ PITTS, John: Youth Crime and Youth Justice 2015–2020. *Youth & Policy*, 114. (2015) 5., (Special Edition: *The Next Five Years: Prospects for young people*) 31–42. o., idézi CSEMÁNÉ VÁRADI: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. 637. o.

³² CSEMÁNÉ VÁRADI: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. 637. o.

³³ CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései. In BRAGYOVA A. (szerk.): *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolc, 2013. 6. o.

³⁴ Ezen kriminológiai tipológiával nem egyezik a büntetőjogi megközelítés, hiszen a Büntető Törvénykönyv 105. § (1) bekezdése alapján bizonyos erőszakos bűncselekmények esetében a 12. életév betöltése megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást, a büntethetőséget.

³⁵ CSEMÁNÉ VÁRADI: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. 639–640. o.

³⁶ WHO: *Preventing youth violence: an overview of the evidence*. Luxembourg, 2015. 14. o.

felhívja a figyelmet, „az egyes elemek hatása az adott személy életkorának, fejlődési szakaszának, társadalmi státuszának függvényében különböző mértékű, s önmagában egyik sem jelenti szükségszerűen az erőszakos kriminális karrier kezdetét, együttes hatásuk azonban igen jelentős lehet”.³⁷

Lévay az *Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása* alapján rámutat arra, hogy a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésére ható társadalmi és gazdasági folyamatok közül az alábbiak tekinthetők fontos oksági tényezőknél: a gyermekszegénység és a jövedelemkülönbségek növekedése; a válások számának emelkedése; az, hogy egyre többen és egyre fiatalabb korban próbálják ki a különböző pszichoaktív anyagokat, közöttük az alkoholt; a fiatalok elhelyezkedési lehetőségei szűkülnek, emelkedik a munkanélküliség a fiatal felnőttek körében, különösen a szakképzetlen, illetve alacsony szakképzettségű fiatal férfiak között; a társadalmi és gazdasági problémák és az ezekkel összefüggő bűnözés és erőszak koncentrálódása bizonyos területeken, gyakran a szegények lakta belső városnegyedekben vagy a városszéli lakótelepeken; etnikai kisebbségek tömeges migrációja Európába és Európán belül; valamint a pszichoszociális zavarok növekvő kockázata a fiatalok, különösen a fiatal férfiak körében.³⁸

Ahogy arra a különböző elméletek rámutatnak,³⁹ a fiatalkori bűnözés hátterében lehetséges okként merül fel a fiatalok szocializációjában tapasztalható deficit, mely egyrészt adódhat a fiatalkorúak sajátos pszichológiai és biológiai adottságaiból, másrészt a társadalmi normák el nem fogadásából, melyre több közeg is hat. Utóbbi esetben lényeges hatása van a családi környezetnek (szülők közötti konfliktusok, alacsony jövedelmi viszonyok, családon belüli erőszak, szülők addikciója, szeretet nélküli bánásmód), az iskolának (szakmai kompetencia és/vagy az elkötelezettség hiánya, kevés türelem, időbeli korlátok, iskolai zaklatás), és a kortárs csoportnak (érzelmi motiváltság, kíváncsiság, felügyelet nélküli szórakozás).

Összességében tehát a fiatalkori bűnelkövetés okai igen komplexek, egyrészt az életkorukból fakadó tényezők, másrészt az egyéb szociális, társadalmi és gazdasági összetevők együttes hatásának eredménye. Ebből következik, hogy a fiatalokra irányuló bűnmegelőzési programoknak szükségszerűen reagálni kell ezen összetett helyzetre, és komplex módon kell megközelíteniük a fiatalokat.

---

³⁷ CSEMÁNÉ VÁRADI: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. 639–640. o.

³⁸ LÉVAY Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságügyi szolgáltatási rendszerről In LIGETI K. (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. Budapest, 2005. 517–529. o.

³⁹ Lásd részletesen CSEMÁNÉ VÁRADI: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. 637–651. o., valamint ROSTA: *A bűnmegelőzés elmélete*.

Hazai gyakorlatok ismertetése: válogatás a fiatalkorúakra irányuló prevenciós programokból

E fejezetben olyan, a gyermek- és a fiatalkori bűnözés megelőzésére vonatkozó programokat mutatok be, amelyek a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával zajlottak, és amelyeket – mint a projektek szakmai ellenőre – végig tudtam követni.

a) Úton az Árvaáalom

E program 2016 első felében valósult meg, egy akkor már futó, a Norvég Civil Alap által finanszírozott egy éves projektnek 3. ütemeként.⁴⁰ 2015 januárjában, az első ütemben az ún. *Befonó* alkalmával újságírókat fogadtak az EMMI Esztergomi Gyermekotthonban, hogy megmutassák a lányok életét, és felhívják a gyermekprostitúció problémájára a figyelmet, mellyel a téma szakszerű és hiteles sajtómegjelenését és a kérdés iránti társadalmi érzékenyítést kívánták előmozdítani. A projekt második részében egy éven keresztül heti egy-két alkalommal tartottak drámapedagógia foglalkozásokat az intézetben lévő lányoknak, melynek eredményeként jött létre az *Árvaáalom* előadás, mely során profi színészekkel szerepeltek egy színpadon. A darab nagy hangsúlyt fektetett a gyermekprostitúcióhoz vezető társadalmi, szocializációs, családi és ellátórendszerbeli hatásokra és hiányosságokra, amelyek veszélyeztetetté tehetik a gyermekeket a szexuális kizsákmányolásra. A harmadik – az NBT által támogatott – etap az egy éven keresztül forgatott anyag szakmai koncepció mentén történő gondozására és módszertani kisfilm készítésére irányult. A kisfilmmel az ország különböző pontján lévő gyermekotthonokba és javítóintézetekbe mentek el. A színdarabban a profi színészekkel egyenrangú félként szerepeltek a lányok, amely megmutatta számukra, hogy el tudnak érni egy célt, értékesek, és tudnak küzdeni, teljesíteni. Ez az élmény impulzívan és hosszú távon elkíséri őket, amely a későbbi életvitelükre is jótékony hatással lesz. A drámapedagógiai foglalkozások hatása elvitathatatlan. Egyrészt óriási lépés, hogy egy éven keresztül végigcsinálták az alkalmakat, az ő esetükben az elköteleződés, a kitartás, a bevonódás nem jellemző, főleg korábbi negatív élettapasztalataik miatt. Másrészt fejlődött a kommunikációs készségük, a koncentrációjuk, mozgáskultúrájuk, énképük, megtanultak kritikus helyzetekre válaszokat adni, könnyebben figyelnek egymásra, tisztelik a másikat. Olyan mondatok hangoztak el a lányoktól, mint: „Soha semmit nem csináltam végig az életemben, csak ezt.” Szerencsés lenne, ha minden intézetben dolgozna önálló státuszú drámapedagógus, mert amennyiben egy nevelő tart ilyen foglalkozásokat, akkor az intézetben a közte és a növendék közötti hierarchia miatt nem alakulnak annyira hatékonyan a foglalkozások. Lehet nevelői státuszon is drámapedagógus, de akkor ő nevelői feladatokat ne lásson el. Akár két intézmény közösen is foglalkoztathat ilyen szakembert.

A projekt másik elemeként az egyéves munkáról és a színházi előadásról készült kisfilmet mutatták be nyolc gyermekotthon és javítóintézet növendékei és nevelői számára. Ezen alkalmakon a rendező, *Schermann Márta* drámapedagógus és 2-3 esztergomi növendék vett

---

⁴⁰ A program vezetője Schermann Márta.

részt. A kisfilm megnézése utána alkalom nyílik a problémakörrel beszélni, ebben aktívan vesznek részt a gyerekek. Ezen folyamat során az esztergomi növendékeink újból lehetőséget kapnak a pozitív tapasztalataik, sikerélményeik megfogalmazására kortársaik előtt, és az adott intézet neveltjei is közvetlen módon juthatnak számukra érdekes, fontos információkhoz. Mivel az esztergomi növendékek az országos szinten is ismert, egyik „legkeményebbnek” tartott zárt intézet lakói, így helyzetük példamutató, tiszteletet ébresztő lehet más állami gondozásban nevelkedő fiatal számára is.

Egy ilyen program megvalósítása számos előnnyel jár. A gyermekotthon növendékeinek fejlődik a helyzetfelismerő, gondolkodási képességük. A hosszú távú hatás és a fenntarthatóság kapcsán azonban nem szabad megfeledkezni a rendszerszintű problémákról. Mi lesz velük akkor, amikor 18 évesen – valamekkora összeggel a zsebükben – az intézetből elbocsátásra kerülnek? Sajnos sok esetben visszakérülnek abba a környezetbe, ahol nem tudnak az intézetben elsajátított képességek érvényesülni. Ezért lenne kiemelten fontos az utánkövetés.

b) Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány: Kortárs részvétel és közösség a jó és biztonságos iskolai légkörért

Ez a projekt ugyancsak 2016 első felében zajlott, fókuszában pedig a jó és biztonságos iskolai légkör megerősítése, az offline és online kortárs bántalmazás prevenciója állt. Mind az áldozati, mind az elkövetői szerep megtapasztalása rizikófaktort jelenthet a fiatalok különböző, deviáns magatartásformái szempontjából. A Kék Vonal Alapítvány célja az volt, hogy a programban részt vevő intézmények megtalálják azt a módszert, amellyel kialakíthatják a saját protokolljaikat (feladatok, szerepek, munkafolyamatok) a közösségformáláshoz és a bántalmazás megelőzéséhez kötődően. Az Alapítvány segítségével megalakultak a tantesületi tagokból és diákokból álló *Antibullying Akciócsoportok*, amelyek fő feladata az intézmény gyakorlatának a felülvizsgálata a közösségszervezés és a bántalmazás-prevenció kapcsán. További projektem volt a pedagógusok számára bűnmegelőzési, kommunikációs, szociális kompetenciafejlesztő tréningek szervezése annak érdekében, hogy a pedagógusok elsajátítsák azt az elméleti (biztonságos internethasználat, *cyberbullying*, párkapcsolati agresszió) és gyakorlati tudást (nyitottság, elfogadó és támogató attitűd), amely a mentortanári szerephez szükséges. A pályázat kulcsfontosságú eleme volt a kortárs segítők képzése,⁴¹ valamint a *Mentori Kézikönyv az iskolai kortárs segítő programokhoz* című kiadvány elkészülte.⁴² Ahogy arról korábban írtam, a fiatalkori devianciák esetében kiemelkedő jelentősége van a kortárs csoportnak. A fiatalok könnyebben veszik fel a kapcsolatot, találják meg a közös hangot, és befolyásolják egymást kortársaikkal. A kortárssegítő programok lényege abban áll, hogy, az iskolákra közösségként tekintve, aktív szerepet tulajdonítanak a gyerekeknek, fiataloknak mint magukért felelősséget vállalni képes személyeknek. Így az erre

---

⁴¹ A kortárssegítés eszköze a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2016–2017-es intézkedési tervében is megtalálható.

⁴² A kézikönyv az alábbi linkről letölthető: https://www.kek-vonal.hu/images/mentorkezikonyv_kortars%20segites.pdf (letöltve: 2019.03.01.).

fogékony diákok által kortárs csoport alakítható, akik részt vesznek az iskolai közösségformálásban és szabadidős tevékenységek szervezésében, illetve az iskolai és online zaklatás megelőzésén való közös gondolkodásban. Így tud megvalósulni az együttműködés, az egymásra figyelés. A kortárssegítés módszertana eredetileg Amerikából származik, ahol első sorban a káros szenvedélyek megelőzésére koncentrált. Finnországban meghonosodott változata rövid idő alatt a lelki egészségvédelem, a pszichés jóllét és a közösségi szellem kialakulását is segítő programmá fejlődött.⁴³

A projekt kapcsán az is kiderült, hogy az abban részt vevő iskolák rendelkeznek számos útmutatóval, protokollokkal, azonban a tapasztalat az, hogy ezeket nehezen tudják cselekvéssé fordítani. Sok esetben szerepzavar is támad a tanároknál egy-egy problémát illetően. Sokuk nincsen tisztában a gyermekvédelmi törvényben⁴⁴ foglalt, őket terhelő jelzési és egyéb kötelezettségekkel. Véleményem szerint a program elindította az iskolákban azt a folyamatot (a kortárs erőszak csökkentése és megelőzése érdekében), mely az Alapítvány jelenléte nélkül is működhet. Az elkészült Mentori Kézikönyvnek köszönhetően pedig lehetőség nyílik a kortárssegítés bevezetésére az erre nyitott iskolákban, melynek preventív hatása igen jelentős.

Összegzés

A gyermek és fiatalkori devianciák kialakulásának szerteágazó oksága van. E korcsoportra az útkeresés jellemző, a határok feszegetése, mely – többek között – a kialakulatlan érték- és normarendszerük miatt van. E devianciákra való állami reakció, illetve ezek megelőzése alapjaiban dönti el a fiatalkorú sorsát. A fiatalkorúak esetében mindhárom beavatkozási szinten a *társadalompolitikai eszközöknek* van kiemelkedő szerepe. Helyzetükre megoldás lehet a rászoruló családok támogatása, a társadalmilag hátrányos helyzetben élő családok felemelkedésének való esélyadás, valamint az iskolai konfliktuskezelő technikák, iskolai közösségteremtő programok, szabadidő hasznos eltöltését lehetővé tevő események, illetve a resztoratív eszközök alkalmazása. Összességében leszögezhető, hogy a fiatalok esetében komplex kezelési programok szükségesek a hosszú távon eredményes bűnmegelőzés érdekében.

---

⁴³ SZÜCS Katalin – REMÉNYINÉ CSEKEŐ Borbála: *Mentori Kézikönyv az iskolai kortárs segítő programokhoz*. Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány, 2016. 3. o.

⁴⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

A gyermekprostitúcióból való kilépés esélye

Egy esetleírás tanulságai

Bevezetés

Magyarországon létezik gyermekprostitúció, akkor is, ha áldozatainak nagy része a hatóságok elől rejtve marad, és a volumenéről nem rendelkezünk pontos ismeretekkel. Az érintett kiskorúak kényszerítés, illetve a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségekből fakadó kényszerítő körülmények hatására válnak áldozattá. A kizsákmányolt gyerekek nagy száma él gyermekvédelmi szakellátásban, a szakemberek azonban sokszor tehetetlenek, vagy legalábbis annak érzik magukat.

Jelen tanulmányban egy esetleíráson, Sz. történetén keresztül mutatok rá a hazai gyermekvédelmi rendszer problémáira, valamint a prostitúció áldozatává vált kiskorúakkal foglalkozó szakemberek lehetőségeire.

A gyermekprostitúció fogalmáról

A „gyermekprostitúció” szóösszetételének mindkét eleme magyarázatra szorul. A gyermekkor eszméje a polgári társadalmakkal egyidős,¹ azóta is folyamatos változásban lévő társadalmi konstrukció – jól mutatja ezt a gyermekverés elleni erősödő fellépés,² a gyermeki jogok egyre hangsúlyosabbá válása, a gyermekvédelem fejlődése, vagy az általános oktatási és nevelési elvek változásai.³ Nem csupán az változik, hogy miként viszonyul a társadalom a gyermekekhez, hanem az is, hogy kiket tekint annak.

Az elmúlt évtizedek talán legfontosabb változása az, hogy a kamaszkor határai elmosódtak. A biológiai (akceleráció) és a társadalmi folyamatokkal (a nemi szerepekkel, a szexualitással és a párkapcsolattal összefüggésben a normák megváltozása) összefonódva megjelent a posztadoleszcencia, más néven az új-ifjúság.⁴ Az „elhúzódozó kamaszkor” fiataljai szüleiknél

---

¹ KEREZSI Klára: *A védtelen gyermek. (Erőszak és elhanyagolás a családban)*. Budapest, 1995. 10. o.

² GYURKÓ Szilvia: A szülők házi fegyelmezési jogától a gyermek testi fenyítésének tilalmáig. *Belügyi Szemle*, (2005) 9., 93–103. o.

³ SOMLAI Péter – TÓTH Olga: A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*, (2002) 3., 339–349. o.

⁴ SOMLAI Péter: A posztadoleszcencia kora. In SOMLAI Péter – BOGNÁR Virág – TÓTH Olga – KABAI Imre (szerk.): *Új ifjúság*. Budapest, 2007. 9–45. o.

korábban kezdenek el arról dönteni, hogy kivel és mivel töltik szabadidejüket, hamarabb kezdenek szexuális életet élni, vagyis hamarabb válnak „önállóvá”.

A prostitúció fogalmának meghatározása még problematikusabb. Erre példa a feminista gondolkodók közötti egyet nem értés,⁵ amelynek központi kérdése az, hogy a prostitúció ugyanolyan munkának tekinthető-e, mint más tevékenységek, illetve hogy az szabad választás, vagy pedig minden esetben kényszer és/vagy kényszerűség eredménye-e. A liberális felfogás szerint a prostitúció munkaként kezelendő, vagyis a prostituált nem bűnelkövető vagy kiszolgáltatott áldozat, hanem olyan személy, aki megdolgozik megélhetéséért, munkáját önmaga választja meg, és megilleti mindenfajta jogi védelem.⁶ A radikális feminista felfogásban azonban a prostitúcióban érintett személyek társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok áldozatának tekintendők, a prostitúció pedig „az az intézmény, mely az ügyfeleket a prostituáltak fölélt időlegesen gyakorolható szexuális hatalomhoz juttatja”.⁷

Magyarországon az érintett szakemberek gyakorlatában tükröződik mind a gyermekkor, mind a prostitúció körüli fogalmi zavar. A kutatások szerint a gyermekvédelmi szakemberek sok esetben csak a tizennégy év alatti, prostitúcióban érintett gyerekeket kezelik áldozatként, míg az idősebbekre deviánsként tekintenek, akik „maguk választották ezt a pénzkereseti lehetőséget”.⁸ Hasonló tendencia figyelhető meg a jogalkalmazásban: az eljáró hatóságok számos alkalommal vesznek őrizetbe és kezdeményeznek szabálysértési eljárást a prostitúciós tevékenységen ért gyermekekkel szemben.⁹ Ez a – jogértelmezési, jogalkalmazási és attitűdbeli – probléma nagyban nehezíti a prostitúcióból való kilépést, hiszen a hatékony kezelés helyett az áldozatokkal szembeni stigmatizációt, valamint a hatóságokkal szembeni bizalmatlanságot és ellenállást erősíti.¹⁰

A jogalkalmazás gyakorlata annak ellenére nem egyértelmű, hogy a hazai és a nemzetközi joganyag szerint minden érintett tizennyolc év alatti személy a gyermekprostitúció áldozatának tekintendő.¹¹ Az ENSZ meghatározása szerint gyermekprostitúció „a gyermek

⁵ Az érvrendszerek összefoglalását lásd WEITZER, Ronald: The mythology of prostitution: Advocacy Research and Public Policy. *Sexuality Research and Social Policy*, 7. (2010) 1., 15–29. o.

⁶ DITMORE, Melissa Hope: *Encyclopedia of prostitution and sex work*. London, 2006. 433. o.

⁷ JEFFREYS, Sheila: Szexurizmus, avagy „Csinálják ezt nők is?”. *Budapesti Negyed*, 14. (2006) 1., 89. o.

⁸ VIDRA Zsuzsanna – BARACSI Kitti – KATONA Noémi – SEBHELYI Viktória: *Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolulásra kényszerítés*. Budapest, 2015. 178. o.; BETLEN Anna: *Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon*. Budapest, 2013. 23. o.

⁹ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 178. o.; BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 14. o.; Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1485/2018. számú ügyben. 52–53. o.

¹⁰ WILLIAMS, Linda M. – FREDERICK, Mary E.: *Pathways into and out of commercial sexual victimization of children: Understanding and responding to sexually exploited teens*. Lowell, 2009. 6. o.

¹¹ A hazai Btk. önálló tényállásában nevesíti a gyermekprostitúció kihasználását. Btk. 203. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személy prostitúciójából haszonszerzésre törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személlyel való szexuális cselekményért ellenszolgáltatást nyújt.

– rendszerint közvetítőn (szülő, családtag, kerítő stb.) keresztül megszervezett – szexuális kizsákmányolása pénzért vagy más ellentételezésért”.¹² Hasonlóan fogalmaz az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is, aki szerint a „gyermekprostitúció a 18 év alatti gyermek szexuális cselekményhez történő felhasználásának a tényét jelenti, ha fizetségként pénzt, javadalmazást, vagy bármilyen egyéb juttatást adnak vagy ígérnek, függetlenül attól, hogy a fizetséget, az ígéretet vagy a juttatást a gyermeknek vagy harmadik személynek biztosítják-e.”¹³

A gyermekvédelmi alapellátás

Sz. az édesapját nem ismerte, édesanyja elmondásából nem sokkal többet tud róla annál, hogy „nem jó ember: iszik és a szerencsejátéknak él”. A szülők rövid ideig éltek együtt, kislányuk születése előtt különváltak, azóta az édesanya sem tud az apáról. Sz. egy Heves megyei faluban élt anyai nagymamájával, édesanyjával és annak élettársával, aki sokszor durván beszélt a lánnyal és édesanyjával, több esetben fizikailag is bántalmazta őket. Sz. kilenc éves volt, amikor az édesanya kilépett a bántalmazó kapcsolatból és lányával Budapestre költözött. Két évvel később, az iskola jelzése után kerültek a gyermekvédelmi alapellátás látókörébe. A család rendszeresen költözött, ami megnehezítette a gyermekvédelmi munkát. A költözések mögött az édesanya munkahelyeinek és partnereinek változása állt. Sz. tizen négy éves volt, amikor az édesanya alkoholproblémája olyan mértékűvé vált, hogy alkalmi munkát sem volt képes vállalni és az utcai prostitúció világába lépett. Másfél évvel később – akkori partnere nyomására – külföldre költözött, Sz. pedig a TEGYESZ Alföldi utcai befogadó otthonába került.

Sz. iskolai hiányzásai rendszeresek voltak, két alkalommal került sor évismétlésre. Tizenhárom éves korától rendszeresen fogyasztott alkoholt és kábítószerket, tizenöt éves korában vált először gyermekprostitúció áldozatává. Utóbbiak azonban az alapellátás során végzett családgondozás során nem jutottak a szakemberek tudomására.

Sz. esete a gyermekvédelmi alapellátás több problémáját világítja meg. A szakemberek nem ismerték fel gyermekprostitúciós veszélyeztetettségét és áldozattá válását. Ennek hátterében egyrészt a gyermekvédelmi rendszeren belül tapasztalható információhiány állt – a hatékony preventív munkához nélkülözhetetlen információk nem, vagy csak lassan és hiányosan jutnak el az érintett szakemberekhez és intézményekhez.¹⁴ Ezt erősítette az, hogy Sz. és az édesanyja számtalan alkalommal költözött az ország területén belül, gyakran eltűnve

¹² Idézi GYURKÓ Szilvia: A gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolása – különös tekintettel a gyermekprostitúcióra. In VIRÁG György – GYURKÓ Szilvia (szerk.): „Adás – Vétel” Konferencia a prostitúcióról. Budapest, 2011. 31. o.

¹³ AJB 1485/2018.

¹⁴ NCSZZI: *Gyermejjóléti alapellátások és szociális szolgáltatások – helyzetértékelés*. Budapest, 2011. 4–10. o.; AJB 1472/2011.

a támogató szakemberek látóköréből, akiknek a munkája nem tudott egymásra épülni, folyamatoságot és állandóságot biztosítva a család számára.

A veszélyeztetettség korai felismerését a megfelelő szakmai tudás hiánya is nehezítheti.¹⁵ A gyermekvédelemmel foglalkozó szakirodalmak hosszú évek óta próbálják felhívni arra a figyelmet, hogy a szakmán belül nincsenek egységes irányelvek, protokollok és szten-derdek, hiányzik a „jó gyakorlatok” összegyűjtése. Ennek következtében sérül a gyerme-kek érdeke, hiszen nem kapják meg azt a professzionális szolgáltatást és támogatást, amely a leginkább tudná segíteni egészséges fejlődésüket.¹⁶ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése szerint

gyakorlatilag majdnem mindegyik gyermekjóléti szolgálat találkozott már, vagy jelenleg is „szembesül” a gyermekprostitúció jelenségével, vagy legalábbis annak gyanújával. Mivel azonban a cselekmény alapvetően látens jellegű és többnyire rejtve marad a szolgálat mun- katársai előtt, ezért az gyakran csak a gyanú szintjén marad, így az ilyen esetek száma, a probléma valódi súlya fel sem becsülhető. (...) Ahhoz ugyanis, hogy az alapellátásban dolgozó szakemberek egyáltalán felismerjék a prostitúcióra utaló jeleket és megfelelő intéz- kedéseket tudjanak hozni a gyermek védelme érdekében, szükség lenne egyrészt külső szakmai segítség biztosítására – hiszen valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy gyermekpros- titúció témájú konferencián, tréningen, továbbképzésen nem vettek részt és nincs olyan munkatársuk, aki rendelkezik ilyen speciális ismeretekkel –, másrészt olyan szakmai proto- kollokra, amelyek megfelelő szakmai útmutatót, formalizált eljárásrendet nyújtanak szá- mukra a gyermek gondozása során.¹⁷

Ha a szakemberek a szükséges információk és szaktudás birtokában vannak, akkor sem biz- tos, hogy elég kapacitással rendelkeznek. A gyermekvédelmi alapellátás gyakorlata azt mutatja, hogy a magas ügyszám, valamint a szakemberek alacsony száma miatt a munka elsősorban az alapvető gondozási feladatokra koncentrálódik és háttérbe szorul a hatékony prevenciós munka.¹⁸

Mindezekből az következik, hogy a valós veszélyeztetettség felismerése, illetve a gyer- mekvédelmi szakellátásba történő beutalás csak hosszú, „veszélyeztetett” időszak után törté-

---

¹⁵ NCSSZI: *Gyermekjóléti alapellátások és szociális szolgáltatások – helyzetértékelés*. 4–10. o.; Az állampolgári jogok biztosának jelentése az AJB 1472/2011. számú ügyben.

¹⁶ DOMSZKY András: A gyermekvédelmi rendszer alakulása és a képzés összefüggései. *Kapocs*, (2013) 3., 10–19. o.; HERCZOG Mária: *A gyerekek családból való kiemelésének – intézményi el- helyezésének – megelőzése, elkerülése*. Budapest, 2007. 15–20. o.; RÁCZ Andrea: Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. *Esély*, (2014) 3., 42. o.; BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 38–39. o.; Az állampolgári jogok biztosának jelentése az AJB 130/2016. számú ügyben.

¹⁷ AJB 1472/2011.

¹⁸ RÁCZ: Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. 30. o.; Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1384/2014. számú ügyben.

nik meg,¹⁹ annak ellenére, hogy az áldozattá válással kapcsolatban a megelőzés és a minél korábbi szakmai segítségnyújtás a leghatékonyabb eszköz.²⁰ Sz. hosszú és tulajdonképpen eredménytelen időszak után későn, tizenhat évesen került gyermekvédelmi szakellátásba, amikor már számos „tünetet” produkált: iskolai hiányzások, évismétlések, szerhasználat, egyéb beilleszkedési és viselkedésproblémák.

A gyermekvédelmi szakellátás

Sz. 16 évesen került gyermekvédelmi szakellátásba – a fővárosi TEGYESZ Alföldi utcai befogadó otthonába. A szakértői bizottság javasolta a speciális szükséglet megállapítását, amelynek indokaként beilleszkedési és viselkedési problémákat, szerhasználatot és a kriminalitás szempontjából fokozott veszélyeztetettséget jelölte meg. (A későbbi terápiás munka során derült ki, hogy Sz. ekkor már több mint két éve rendszeresen fogyasztott könnyű drogokat, amfetaminszármazékokat és különböző nyugtató-altató hatású gyógyszereket. Tizenöt évesen vált először gyermekprostitúció áldozatává.)

Miután a gyámhatóság elrendelte a speciális szükséglet megállapítását, Sz. egy fővárosi gyermekotthonba került. A csoportban tizenketten éltek; 11 és 18 év közötti lányok, akik közül többen voltak érintettek szerhasználatban, illetve váltak korábban gyermekprostitúció és/vagy más bűncselekmények áldozataivá.

Sz. magántanuló volt, a korábbi iskolai kudarcok miatt nem volt hajlandó iskolába járni, lemaradása hónapról hónapra nőtt. Idejét szinte teljes egészében az intézetben töltötte. Emellett rendszeresek voltak a szökései; ilyenkor jellemzően az esti órákban, rövidebb időre hagyta el a gyermekotthont, de előfordult, hogy több napra eltűnt egyedül vagy más növényekkel. Idejét ilyenkor „partnerével” (futtatójával) töltötte, akivel szemben a gyermekotthon munkatársai több alkalommal kezdeményeztek büntetőeljárást, azonban Sz. vallomása hiányában az eljárás minden esetben véget ért már a nyomozati szakban. Sz.-el szemben ugyanakkor több esetben indult szabálysértési eljárás vagyon elleni szabálysértésekkel vagy prostitúciós tevékenységgel kapcsolatban.

A családból édesanyjával tartott kapcsolatot: rendszeresen beszéltek telefonon, illetve néhány havonta személyesen is találkoztak. Tizennyolc éves korában két alkalommal ment hosszabb időre a Heves megyei faluban élő nagymamájához.

---

¹⁹ AJB 1472/2011.; VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 203–206. o.

²⁰ SAEWYC, Elizabeth M. – MACKAY, Laura J. – ANDERSON, Jayson – DROZDA, Christopher: *It's Not What You Think: Sexually Exploited Youth In British Columbia*. Vancouver, 2008. 56–59. o.

A gyermekprostitúció problémaköre összekapcsolódik a gyermekvédelmi ellátással.²¹ Nem arról van szó, hogy a gyermekvédelmi rendszer „felelős” a gyermekprostitúció reprodukciójáért. A gyermekvédelmi szakellátás érintettségének legfőbb oka az, hogy az ellátottak körében felülreprezentáltak azok a bántalmazott, elhanyagolt, hátrányos helyzetű, devianciákban és kriminalitásban érintett, vagy annak veszélyzónájában lévő gyerekek, akik a gyermekprostitúció szempontjából különösen veszélyeztetettek. Emellett azonban vannak olyan hiányosságok a hazai gyermekvédelemben, amelyek megnehezítik a probléma kezelését.²²

A hazai kutatások szerint a szakemberek sokszor nem áldozatként tekintenek a nagykorúságuk küszöbén álló, prostitúcióban érintett fiatalokra. Ha a „könnyű pénz reményében” és „maguk választják” ezt a tevékenységet, akkor az nem probléma. Részben ebből a téves attitűdből, részben pedig a prostitúció körüli bűnelkövetői köröktől való félelemből adódóan sok esetben nem teszik meg azokat a lépéseket, amelyeket a gyermekek védelme megkövetelne tőlük.²³ Sz. esetében nem ez történt: a szakemberek felismerték, hogy a tizenhat éves lány súlyos bűncselekmény áldozata, és megtették a szükséges lépéseket, azonban az eljárás minden esetben eredménytelen volt.

A vonatkozó kutatások évek óta felhívják a figyelmet arra, hogy a szakmán belül nincsenek egységes protokollok és sztenderdek, hiányzik az alkalmazható módszerek gyűjtése.²⁴ A szakemberek nem kapják meg az áldozattá válás felismerését és hatékony kezelését támogató képzést és szakmai támogatást.²⁵ A gyermekotthonok – a bizalmi kapcsolat és kötődés kialakításán, valamint a személyes beszélgetéseken kívül – nem rendelkeznek olyan eszközökkel, amelyek a gyermekek hatékony és biztonságos (például prostitúciós tevékenységre kényszerítő személyekkel szembeni) védelmét biztosítják.²⁶ A gyermekprostitúció szempontjából fokozottan veszélyeztetett, különleges és speciális szükségletű gyerekek ellátása területén jelentkező hiányosságok még hangsúlyosabbak.²⁷ A felismerés és a megfelelő szak-

²¹ FÓRIZS Éva: Gondolatébresztő a TÁMOP ERGO Bűnmegelőzési pályázathoz. In Ékes Ilona (szerk.): *Nyitott szemmel az ifjúság védelmében. A gyermekbántalmazás és gyermekprostitúció ellen.* Budapest, 2014. 91. o.; SEBHELYI Viktória: A prostitúcióban élő magyar nők keresztmetszeti vizsgálata Magyarországon és Svájcban. In *IRIS 2012 – Szociális szolgáltatások fejlesztése prostitúcióban élő magyar nők részére Magyarországon és Svájcban.* Budapest, 2012. 68. o.; WILLIAMS–FREDERICK: *Pathways into and out of commercial sexual victimization of children...* 29–34. o.

²² VASKUTI Gergely: A gyermekprostitúció kriminológiai és jogi megközelítésben; *Gyermekprostitúció és gyermekvédelem Magyarországon.* Megjelenés alatt.

²³ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 207. o.; BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 23. o.

²⁴ RÁCZ: Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. 42. o.; BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 38–39. o.; VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 203–206. o.

²⁵ BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 29. o.; BETLEN Anna: *Ne szólj szám, nem fáj fejem. Gyermekvédelem – Áldozatvédelem?* Budapest, 2014. 9–10. o.

²⁶ AJB 1472/2011.

²⁷ RÁCZ Andrea: A hazai gyermekvédelem fejlődése a nemzetközi tendenciák tükrében. *Esély*, (2010) 6., 16–17. o.; Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 2648/2015. számú ügyben; AJB 130/2016.

mai reakciók szempontjából a gyermekjogi képviselők leterheltsége is problémát okoz:²⁸ Budapesten jelenleg három gyermekjogi képviselő lát el az áldozatok védelmével összefüggő feladatot.

Kiemelendő még a szökések, illetve azok kezelhetetlenségének problémája.²⁹ Egységes a szakmai álláspont arra vonatkozóan, hogy a szigorított házirend a gyermek érdekét szolgálja. A nyitott rendszerű intézményekben élő gyermekek sokszor állandó szökésben vannak, így az otthonok munkatársainak alig nyílik lehetősége a beszélgetésekre, a kötődés kialakítására, a gyerekek pedig fokozottan ki vannak téve az áldozattá válás veszélyének.³⁰

A gyermekprostitúció szempontjából a kortársak szerepe is fontos. A prostitúció gyakran „elérhető”, „jelenlévő”, esetleg „normális” a fiatalok számára. A társak ismeretségi körében megismernek olyan személyeket, akik elkövetőként vagy áldozatként jelen vannak a prostitúciós színtéren, rajtuk keresztül pedig megismerik a *modus operandit*. Előfordul az intézményen belüli toborzás, ilyenkor gyermekotthonokban élő gyermekek egymást vonják be a prostitúcióba.³¹

Sz. kapcsolatai a kötődések intenzitása és a bizalom-bizalmatlanság tengelyén egyaránt gyorsan változtak. Az utcai prostitúció világában a prostitúció más színtereihez képest jellemzőbb a futtatók jelenléte,³² ami hatványozottan igaz a gyermekáldozatokkal kapcsolatban.³³ A gyermekek mögött álló futtatók („loverboyok”³⁴) általában az otthonról elszökött, hátrányos helyzetű, sok esetben gyermekvédelmi intézményben élő, érzelmileg és fizikailag kiszolgáltatott gyerekeket hálózják be.³⁵ A kezdetben szerelmet és odafigyelést ígérő partner viselkedése idővel megváltozik, fokozatosan vezeti be „társát” a prostitúció világába, a kényszerítés egyre közvetlenebb és durvább eszközeit alkalmazva.³⁶ Ennek formái az érzelmi zsarolás, a fenyegetés, a fizikai és szexuális bántalmazás (amelynek célja a megszegyenyítés, az „én” leépítése), a teljes izoláció (családtól és más, a prostitúción kívüli kapcsolatoktól) és a kontroll (pénz és iratok elvétele, kommunikációs csatornák elzárása). A kutatási

²⁸ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 210. o.

²⁹ KRÁNITZ Mariann: Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak. *Kriminológiai és kriminológiai tanulmányok*, (2013) 50., 85–86. o.; BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 33. o.; VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 206–209. o.

³⁰ AJB 1472/2011.; VASKUTI: A gyermekprostitúció kriminológiai és jogi megközelítésben.

³¹ KRÁNITZ: Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak. 85–86. o.; VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 190–191. o.

³² BENSON, Catherine – MATTHEWS, Roger: Street prostitution: ten facts in search of a policy. *International Journal of the Sociology of Law*, (1995) 23., 401–402. o.; RAPHAEL, Jody – SHAPIRO, Deborah L.: Violence in indoor and outdoor prostitution venues. *Violence Against Women*, 10. (2004) 2., 132. o.

³³ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 195. o.

³⁴ BOVENKERK, Frank – VAN SAN, Marion: Loverboys in the Amsterdam Red Light District: A realist approach to the study of a moral panic. *Crime Media Culture*, (2011) 2., 185–199. o.

³⁵ SEBHELYI: A prostitúcióban élő magyar nők... 68. o.

³⁶ VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 192. o.; THORNBURN, Natalie J.: „I look in the mirror and that’s all I see”: perceptions, challenges, and service needs of underage sex workers in Aotearoa New Zealand. Auckland, 2014. 17. o.; AJB 1472/2011.

tapasztalatok szerint a kizsákmányoló partnertől származó fizikai erőszak sok esetben nem oka a prostitúció világába való bekerülésnek, ellenben oka az abban való bennmaradásnak.³⁷

Sz. fokozatosan ismerte fel saját áldozattá válását. Valódi párkapcsolatot ígérő „partnerehez” eleinte a szerelem kötötte. Hitt a férfi szavainak: „tudom, hogy sok nőt kiállít és csak kihasználja őket, de én más vagyok neki”. A szerelem ígérete fokozatosan változott érzelmi, majd fizikai zsarolássá a futtató részéről, és csapott át szerelemből félelembe az áldozatnál.

A futtatóval való kapcsolatával párhuzamosan, de azzal ellentétes irányban változtak meg Sz.-nek a gyermekotthon dolgozóihoz fűződő kapcsolatai. Az intézmény dolgozóival szembeni kezdeti távolságtartásának és bizalmatlanságának hátterében egyrészt a korai élmények és tapasztalatok húzódtak meg. A családon belüli devianciák, a szülők mentális problémái³⁸ maguk után vonják az elhanyagolást, a családi funkciók szétesését, valamint a szülőktől és a családtól való elidegenedést. Ezt fokozzák a családon belüli verbális, fizikai és szexuális abúzusok, amelyek akkor is komoly traumát okoznak a gyerekeknek, ha csak szemtanúi az eseményeknek.³⁹ Kiemelendő még az Sz. családi életére jellemző átmenetiség, az örökös és radikális változás (költözések, szülő partnereinek váltakozása). A kialakult érzelmi kapcsolatok gyakori megszakadása súlyos érzelmi következményekkel jár, „generalizált tapasztalattá válik mindenfajta érzelmi kapcsolatnak az időlegessége”.⁴⁰ Sz.-t a korábbi évek tapasztalatai a biztonságot és támogatást nyújtó felnőttekkel szembeni bizalmatlanság és elutasítás felé sodorta: „ne kötődj, mert nem tudnak gondoskodni rólad; ne kötődj, mert úgyis rövid idő után megszakad a kapcsolatod és kilépek az életedből”.

A szakemberekkel szembeni kezdeti távolságtartást a korai családi élmények mellett a „formális hatalommal” kapcsolatos tapasztalatok is erősítették. A szocializáció szempontjából alapvető fontosságú az iskola mint a többségi társadalom érték- és normarendszerével való első formalizált kapcsolat tere. Az iskolarendszer valójában nem képes a társadalmi különbségeket kompenzálni és azonos esélyeket biztosítani a tanulók számára. Az iskolai kudarcok a gyenge önértékelés mellett az intézménnyel és a tanárokkal szembeni ellenérzést és elutasítást eredményezik.⁴¹ Sz. esetében az iskolai kudarcokból és lemorzsolódásból fakadó, a formális hatalommal való szembenállásának tendenciáját tovább erősítette a jogalkalmazás téves és súlyosan stigmatizáló gyakorlata: vele szemben több esetben indult szabálysértési eljárás a prostitúciós tevékenységgel kapcsolatban.

A korábbi tapasztalatok ellenére a szakembereknek idővel sikerült bizalmi kapcsolatot kialakítaniuk a fiatal lánnyal, akiket ő elfogadott megbízható és „kompetens” tanácsadóinak. Ezek a kapcsolatok nélkülözhetetlenek voltak jóval későbbi, a kilépéssel kapcsolatos elhatározásában.

³⁷ WILLIAMS–FREDERICK: *Pathways into and out of commercial sexual victimization of children...* 48. o.

³⁸ Uo. 25. o.

³⁹ Uo. 22. o.

⁴⁰ POPPER Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest, 1970. 98. o.

⁴¹ ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S.: *Kriminológia*. Budapest, 2005. 231. o.

A gyermekvédelmi ellátás után

A gyermekotthonban dolgozó szakemberek kollektív javaslata ellenére Sz. a tizennyolcadik születésnapján azonnal kiköltözött az intézményből, utógondozói ellátását nem kérte. Döntésének háttérében „partnere” nyomása húzódott meg. A fiatal telefonszáma ezután megváltozott, a közösségi oldalakról eltűnt, az őt támogató felnőttek hosszú időn át nem rendelkeztek róla szinte semmilyen információval.

Másfél évvel később Sz. egy késő éjszakai órában váratlanul megjelent az intézményben. Elmondta, hogy partnere hosszú időn át kihasználta: utcai prostitúcióra kényszerítette. Azon az éjszakán, miután beszállt egy, a prostitúciós szolgáltatást igénybe vevő férfi autójába, elmondta neki a helyzetét és arra kérte, hogy vigye be a gyermekotthonba, ahol talán tudnak neki segíteni. Az intézmény munkatársai azonnal kapcsolatba léptek egy védett házakat fenntartó civil szervezettel. Az akkor húszéves, fiatal felnőtt néhány órával később elfoglalta helyét a shelterben (védett ház), ahol intenzív terápia mellett képzési programokban is részesült.

Tíz hónap után hagyta el az intézményt és vidékre, anyai nagymamájához költözött, ahol megismerkedett jelenlegi élettársával, egy, a környéken élő, stabil munkahellyel rendelkező férfivel, akivel összeköltözött és családot alapított.

A gyermekprostitúció háttérében számos kényszerítő körülmény húzódik meg, nem lehet azt állítani, hogy annak reprodukciójáért kizárólag a hazai gyermekvédelmi rendszer a felelős.⁴² Azt sem mondhatjuk, hogy Sz. sikeres kilépése egyedül a hatékony gyermekvédelmi munkának köszönhető. A kilépés valódi kulcsa Sz. személyisége (különösen intellektusa és énéreje), a támogató kapcsolatok megléte és bizonyos körülmények szerencsés együttállása volt. E tényezőkhöz több ponton kapcsolódott a gyermekvédelmi intézményben dolgozó szakemberek összehangolt támogató munkája.

Stabil tantestület. A szexuális kizsákmányolás áldozatává vált gyerekek alapélménye a bizonytalanság: a szülők viselkedésének kiszámíthatatlansága, érzelmi elmagányosodás, elhanyagolás. Ezt fokozzák az örökös változások: a szülők párkapcsolatainak cserélődése, illetve a költözések.⁴³ Mire egy gyermek a későbbi gondozási helyére kerül, számtalan változást, tárgyvesztést él meg: a családi élet kiszámíthatatlanságai után kiemelik a családjából, befogadó otthonba, majd állandó gondozási helyére kerül. A változások sora ezután sem ér véget. Egyrészt a nehézségeit és fájdalmait aszociális jelleggel kommunikáló (szerhasználat és más devianciák, szökések) fiatal sok esetben kényszerül új gondozási helyre költözni,⁴⁴ másrészt a gyermekvédelmi szakemberek körében tapasztalható fluktuáció magas aránya⁴⁵ állítja örökös változások elé a biztonságot kereső gyerekeket.

⁴² VASKUTI: A gyermekprostitúció kriminológiai és jogi megközelítésben.

⁴³ KRÁNITZ: Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak. 86–87. o.

⁴⁴ POPPER: *A kriminális személyiségzavar kialakulása.* 97–101. o.; VIDRA–BARACSI–KATONA–SEBHELYI: *Gyermekkereskedelem Magyarországon...* 204–210. o.

⁴⁵ AJB 130/2016.

Sz. a gyermekotthonba való kerülése előtt kevés állandóságot élt át – költözések, iskola-váltások, a nagymamától való elszakadás, az édesanya külföldre költözése, a kortárs közösségek örökös cserélődése. A kapcsolatok megélt átmenetisége hajtotta a fiatal lányt a stabilitást ígérő, valójában azonban belőle hasznot húzó személyek felé. Bár Sz. későn került a gyermekvédelmi intézménybe, az ottani tantestület stabilitása meg tudta számára adni a vágyott biztonságot: tizennyolc éves koráig ugyanazok a felnőttek alkották a támogató-megtartó hálót. Fontos volt az is, hogy a pedagógiai és pszichológiai munka a közösen meghatározott és elfogadott célok elérése érdekében egységes értékek és szakmai-etikai protokollok szerint zajlott.

Elérhető védett ház. Az áldozattá válás megelőzésének és kezelésének óriási akadálya Magyarországon, hogy nincsenek a gyermekek számára fenntartott védett házak.⁴⁶ A gyermekprostitúcióból való sikeres kilépés előfeltétele az áldozatiság felismerése és a stabil elhatározás.⁴⁷ Mindezeket azonban aláássa, ha a gyerek nem kapja meg a fizikai védelmet és nem tud eltávolodni a bántalmazó, kizsákmányoló kapcsolattól és a prostitúciót „támogató” kapcsolati hálótól.⁴⁸ A szükséges védelem megléte csak a kilépéshez szükséges első lépés, amelyre különböző képzési és terápiás programoknak kell épülnie.⁴⁹ Egy védett ház e programoknak a lehetőségeit és feltételeit tudja megteremteni.

A Magyarországon működő *shelterek* csak abban az esetben érhetőek el kiskorúak számára, ha velük együtt törvényes képviselőjük is beköltözik az adott intézménybe, ami nyilvánvalóan nem várható el a gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok gyermekvédelmi gyámjaitól. Védett házak hiányában az áldozattá vált kiskorúak számára a fizikai védelmet csak a speciális gyermekotthonok tudják biztosítani, amelyek azonban komoly férőhely- és szakember-hiánnyal küzdenek.⁵⁰ A gyerekek ráadásul büntetésként élhetik meg a speciális gyermekotthoni elhelyezést, ami hosszú távon a sikeres kilépés gátja lehet.⁵¹

Sz. esetében döntő jelentőségű volt, hogy a korábban kialakult bizalmi kapcsolatoknak köszönhetően mert segítséget kérni. Olyan szakemberekhez tudott fordulni, akik tisztában voltak az elérhető védett házakkal és azonnal tudtak segítséget nyújtani: a fiatal felnőtt már tíz órával a gyermekotthonba való érkezése után el tudta foglalni férőhelyét a vidéki *shelterben*.

⁴⁶ BETLEN: *Prostitúció és emberkereskedelem...* 29. o.

⁴⁷ HICKLE, Kristine E.: *Getting out: A Qualitative Exploration of the Exiting Experience Among Former Sex Workers and Adult Sex Trafficking Victims.* Arizona, 2014. 37–39. o.

⁴⁸ PHOENIX, Joanna: Rethinking Youth Prostitution: National Provision at the Margins of Child Protection and Youth Justice. *Youth Justice*, 3. (2003) 3., 164. o.

⁴⁹ HAMMOND, Gretchen C. – MCGLONE, Mandy: Entry, Progression, Exit, and Service Provision For Survivors of Sex Trafficking: Implications For Effective Interventions. *Global Social Welfare*, 1. (2014) 4., 164–166. o.; CHOI, Hyunjung – KLEIN, Carolin – SHIN, Min-Sup – LEE, Hoon-Jin: Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) and Disorders of Extreme Stress (DESNOS) Symptoms Following Prostitution and Childhood Abuse. *Violence Against Women*, 15. (2009) 8., 948. o.; SAEWYC–MACKAY–ANDERSON–DROZDA: *It's Not What You Think...* 51–56. o.

⁵⁰ AJB 2648/2015.; AJB 130/2016.

⁵¹ PHOENIX: Rethinking Youth Prostitution... 165. o.

Kapcsolatok. A prostitúcióból való kilépés szempontjából döntő jelentőségű, hogy a korábban áldozattá vált személy rendelkezik-e támogató és megtartó, a prostitúció világán kívüli kapcsolati hálóval.⁵² Miután Sz. a gyermekotthonba került, sok év után újra kapcsolatba tudott lépni az egyetlen, valóban támogató háttérrel nyújtó rokonával: több alkalommal töltött hosszabb időt a nagymamájánál, akihez a védett házat elhagyva oda tudott költözni. Sz. rövid idő után ebben a biztonságos, a kisiskolás koráig vidéken élő fiatal számára stabilitást és állandóságot jelentő környezetben ki tudott alakítani új barátságokat és egy stabil párkapcsolatot. A prostitúcióból való sikeres és tartós kilépés nem lineáris folyamat: időről időre megtorpanások, megingások és visszaesések nehezítik a folyamatot.⁵³ Ezekben a helyzetekben a stabil, a prostitúcióhoz nem köthető kapcsolatok jelentik a legfontosabb támaszt.⁵⁴

Összegzés, javaslatok

A bemutatott esetleírásban megjelennek a prostitúció áldozatává vált kiskorúak gyakori tapasztalatai: az elhanyagolás, a bántalmazás, a családi devianciák, az iskolai lemorzsolódás, az érzelmi kielégítetlenség, valamint a kötődések és az élethelyzet folyamatos bizonytalansága. Sz. esete ugyanakkor egy döntő szempontból nem tipikus: sok sorstársával ellentétben ő ki tudott lépni a prostitúció világából.

Az esetleírásban a gyermekvédelmi rendszer egyes diszfunkciói mellett az is megmutatkozik, hogy a jelenlegi erőforrásokra építve hogyan tud hozzájárulni a gyermekvédelmi szakellátás az áldozattá válás megszüntetéséhez. Sz. kilépését segítette, hogy a vizsgált intézményben dolgozó nevelők és más segítő szakemberek közös célok érdekében, egységes értékek és szakmai-etikai protokollok szerint dolgoztak. A szakemberek olyan bizalmi kapcsolatot jelentettek Sz. számára, akikhez évekkal később is tudott fordulni, és akiktől felkészült és azonnali segítséget kapott.

A tanulmányban bemutatott eset és a vonatkozó hazai szakirodalom alapján a gyermekprostitúció hatékony megelőzése és kezelése érdekében több javaslat is megfogalmazható. Szükséges lenne a vonatkozó jogszabályok olyan tartalmú módosítása, amely értelmében a tizenhét éves aluli személy nem lenne büntethető tiltott prostitúció szabálysértésének elkövetése miatt. A speciális gyermekotthoni férőhelyek számának bővítése mellett nagy lépést jelentene olyan védett házak kialakítása, amelyek kiskorúak fogadását, védelmét, ellá-

---

⁵² HAMMOND–MCGLONE: Entry, Progression, Exit, and Service Provision For Survivors of Sex Trafficking... 162. o.

⁵³ BAKER, Lynda M. – DALLA, Rochelle L. – WILLIAMSON, Celia: Exiting Prostitution: An Integrated Model. *Violence Against Women*, 16. (2010) 5., 580–583. o.

⁵⁴ DALLA, Rochelle L.: „You Can’t Hustle All Your Life”: An Exploratory Investigation of the Exit Process Among Street-Level Prostituted Women. *Psychology of Women Quarterly*, 30. (2006) 3., 281. o.; WAHAB, Stéphanie: Navigating Mixed-Theory Programs: Lessons Learned From a Prostitution-Diversion Project. *Affilia*, 20. (2005) 2., 7. o.

tását, képzését és terápiás ellátását tudják biztosítani. Szükség lenne továbbá az érintett szakemberek számára elérhető képzési programok és szakmai protokollok⁵⁵ széles körű terjesztésére, új képzési programok kidolgozására, valamint az elérhető jó gyakorlatok összegyűjtésére.

---

⁵⁵ Ezek áttekintését lásd AJB 1485/2018.

A Drifting Policy and Practice in Dealing with Minor Delinquency of Juveniles in Hungary

Introduction

Minor criminality is a key area of juvenile justice, given that the majority of crimes committed by youngsters belong to this category and most children only ever engage in minor offending.¹ The UN Committee on the Rights of the Child argues that, with regard to these patterns, policy which addresses minor offences should minimise harm and support children in their socialisation.² Appropriate alternative means of intervention are therefore advised to be implemented outside of the justice system. Diversion should always be of primary consideration and procedural arrangements should promote its application in order to avoid, in particular, stigmatisation of children. This policy feature is also claimed to be beneficial to the state with regard to its cost-effective nature.

The implementation of the above UN policy, however, appears to be less straightforward in practice than on paper. The general difficulty is evidenced by the struggles of contemporary juvenile justice systems to find an effective balance between repressive and protective elements when responding to minor offending and antisocial behaviour. Attempts of policy-makers to create a comprehensive framework of response measures have regularly been criticized by human rights bodies and academic research.³ Contemporary policies are claimed to focus on the management of the behaviour and the population rather than offering true support in solving the underlying social problems.⁴ This approach expands formal procedures and increases control, both in the justice and welfare systems.⁵ The process

---

¹ CRC General Comment No. 10 on Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10. 2007. 24–25.

² CRC General Comment No. 10 on Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10.

³ See e.g. concerning the United Kingdom: RODGER, J. J.: *Criminalising social policy: anti-social behaviour and welfare in a de-civilised society*. Cullompton, 2008.; CRAWFORD, A.: Governing through Anti-social behaviour. Regulatory Challenges to Criminal Justice. *British Journal of Criminology*, 49. (2009) 6., 810–831.; UNCRC: Concluding observations: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, CRC/C/GBR/CO/4. 2008. par. 79.

⁴ RODGER: *Criminalising social policy*... xvi.

⁵ GILBERT, N. – PARTON, N. – SKIVENES, M.: Changing patterns of response and emerging orientations. In GILBERT, N. – PARTON, N. – SKIVENES, M. (eds): *Child Protection Systems. International Trends and Orientations*. New York, 2011. 243–257., 249.

supports blurring boundaries between non-criminal deviancies and crimes and consequently between welfare and justice responses.⁶

In the past eight years, the Hungarian policy on minor delinquency of juveniles has taken a “legislative journey” towards an increasingly control-oriented system and expanding formal intervention. In this paper, it will be argued that this journey of *ad-hoc*, rather than comprehensive, policy-making resulted in an incoherent policy and a perplexed practice. Drifting along with the many different values and principles which influenced its formation, the system does not demonstrate a common understanding of appropriate response to minor delinquency. In support of this argument, first, the applicable regulatory framework will be introduced, followed by the legislative amendment of 2010, which implemented a “tough on crime” approach to minor offending. Then the paper will present a recent turn in policy, which supported the decrease in the use of punitive measures and encouraged opening towards new perspectives. An analysis of legal and policy-documents will evidence the changes in policy and law and official statistical data will demonstrate their impact on the practice.

Dealing with Minor Delinquency of Juveniles in Hungary

In Hungary, a distinct legal category of “administrative offences” incorporates minor offences of criminal nature and anti-social behaviour. Administrative offences of criminal nature, such as minor theft, vandalism, nuisance, trespassing or serious threats, have been separated from crimes since the late 19th century. While the separation entailed both substantive and procedural independence from the penal regulation, the new legal field borrowed legal concepts from criminal law, among which age limits and sanctions. Despite that the “penal” expressions have different content when used in this context due to the formal decriminalisation of these acts, the theoretical dualism that separates acts of criminal and regulatory character still triggers debates about the applicable approach.⁷ Nevertheless, juvenile delinquents involved in administrative offences cannot be subjects to negative consequences associated with criminal procedures (e.g. having a criminal record). The formal procedures are made simple to be prompt and effective in dealing with everyday acts. Because of the lack of serious harm, judicial control is an exceptional procedural feature. The police and other authorities are entitled to settle cases unless deprivation of liberty is to be considered.

The Hungarian system builds upon the idea that certain deviant acts that are considered less harmful in the society and therefore, similarly to the UN requirements of diversion,

---

⁶ See e.g. CRAWFORD: Governing through Anti-social behaviour.

⁷ NAGY, M.: Quo vadis Domine? Elmékedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, 67. (2012) 5., 217–226.

responds to these outside of the justice system.⁸ The difference between the two approaches lies in the regulatory process of recognising this phenomenon. In diversion, people are liberated from the criminal responsibility on an individual basis, while in the administrative system the offence committed determines whether a person is liable in a criminal sense or not. The different legal ground indicates different “sanctioning” strategies. In the case of diversion, engagement in complying with certain behavioural requirements is the prerequisite of non-prosecution. This concept does not only encourage the participation in intervention but precludes repressive responses by building on the person’s internal motivation to avoid the criminal procedure. In the other case, however, there is a lack of motivation for compliance due to the already granted non-prosecution, unless breach results in explicitly disadvantageous consequences. The latter characteristic has triggered the implementation of a deterrent approach into the system, which was claimed to be applying ineffective, low-profile sanctions on juveniles.

Perhaps because of the marginal social effect and the limited knowledge about the magnitude of these offences, policy and practice responding to administrative offences of juveniles received limited attention before 2010. The first national data collection system was set up by the new Code on Administrative Offences in 2012. Based this information, on the average, 19 960 juveniles cases were registered each year between 2013 and 2017, with the numbers dropping continuously (see *Table 1*). Including both administrative and criminal offences, this means that about 68–72% of the “offender” population commits administrative offences each year.

Table 1. Registered administrative and criminal offences committed by juveniles⁹

	2013	2014	2015	2016	2017
Administrative offences	26 688	22 775	17 712	16 815	15 842
per 10 000 population (0–17 year olds) ¹⁰	150,8	131,3	102,9	98,0	92,4
Criminal offences	10 471	8806	7872	7675	6492
per 10 000 population (0–17 year olds) ¹¹	59,6	50,8	45,7	44,7	37,9

Contrary to the tendency of a high proportion of property crimes among criminal offences,¹² administrative offences are dominated by misbehaviour related to driving, including

⁸ NAGY: Quo vadis Domine?

⁹ The table used the following data sources: (1) *administrative offences*: Ministry of Interior (MoI) in 2017 and 2018, upon individual data request. (2) *criminal offences*: Bűnügyi Statisztikai Rendszer, 2018.; (3) *population data*: Central Bureau of Statistics (KSH, www.ksh.hu), 2018, upon individual request. *The calculations and conclusions drawn from these represent the intellectual product of the author.*

¹⁰ Due to the different age limits actual peer data would cause confusion.

¹¹ Due to the different age limits actual peer data would cause confusion.

¹² ROSTA, A.: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*. Budapest, 2014. 132.

violations of requirements on maintenance and registration. In 2017, 49% of all registered administrative offences belonged to this category, while the proportion of property offences was about 17%, which meant only 2704 cases out of the 15 842 registered offences.¹³ This compound reflects a legislative intent as much as it depicts the tendencies of delinquency thanks to the relative flexibility of the divide between criminal and administrative offences in this system. As the divide is defined using a legally set value-limit of the damage, these proportions may change over time depending on the currency's buying value or a legislative act, regardless of any significant change in the social phenomenon.

“Tough on Crime” Policy

The law on administrative offences was amended significantly between 2010 and 2012, along with the government's new policy that intended to create a “tough on crime” penal regulation. The prohibition of the confinement of juveniles had been removed from the law in the first policy wave in 2010. This legislative step blended well into the generally populist and expanding penal policy of the government.¹⁴ As explained by the governmental representative in the debate of the responsible Parliamentary Committee, the measure intended to reflect upon the shortcomings in the system,¹⁵ leaving behind the preceding minimum-intervention approach. According to his argument, the limited possibilities for intervention made young people “irresponsible” and vulnerable to exploitation, which were hoped to be resolved by a deterrent alternative. He further suggested that administrative offences are part of the penal law, which confirmed that the already fragile balance between regulatory and justice reaction in this area of law has shifted towards the justice character.¹⁶

The administrative authorities adapted to the new sanctioning requirements surprisingly quickly, which resulted in an upturn of juvenile confinement shortly after its introduction. The available data shows that the number of children initially confined for an administrative offence has grown up to 299 in 2014 after which it began to decrease (see *Table 2*). In addition to the initial decisions, a substantial number of sanctions were turned into confinement a response to a failure of compliance. In 2013, courts applied confinement in almost 1400 cases because their subjects were unwilling or unable to comply with the initial sanction. In most of these cases, confinement was a consequence of failing to pay the fines. Although this number halved by the next year and decreased further afterwards, it is alarming that unpaid fines still result in the deprivation of liberty of 2–500 children each year. In 2017, 31 confinements were imposed among 15 842 registered offences, with an additional 294 turned

---

¹³ MoI, 2018.

¹⁴ LÉVAY, M: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. *Kriminológiai Közlemények*, Budapest, 2014. 109–126.

¹⁵ ISZB-8/2010. sz. Jegyzőkönyv az Országgyűlés Ifjúsági, szociális, családtügyi és lakhatási bizottságának 2010. július 6-án, kedden 7 óra 3 perckor megtartott üléséről.

¹⁶ NAGY: Quo vadis Domine?

into this measure a result of a failure of compliance. Altogether, approximately 2% of the cases were resolved using the *ultima ratio* sanction.¹⁷

Table 2. Juvenile sanctions in administrative cases between 2013 and 2017¹⁸

	2013	2014	2015	2016	2017
The total number of juvenile sanctions	26 663	22 898	17 915	17 010	15 842
– Confinement	285	299	109	61	31
– Reprimand	13 299	15 883	12 074	11 231	10 569
– Suspended confinement	–	–	–	15	25
– Fine (at the spot)	9897	2910	1763	1632	1396
– Fine	912	800	761	623	544
– Driving ban	1743	2279	2386	2580	2756
– Community work	373	350	333	201	157
– Confiscation	16	50	90	327	362
Measures turned into confinement after breach	1385	774	460	471	294
– Fine (on the spot)	1112	451	221	240	199
– Fine	120	193	145	187	87
– Community work	21	50	76	28	8
– Unknown	132	80	18	16	0

The increasing use of confinements was reported to be problematic in multiple aspects. First, the costs of the detention were relatively high and disproportionate to the damage. A case study reported by *Kerezsi* demonstrates this imbalance: a 17-year-old boy who was caught red-handed stealing two bottles of drink and was confined for 20 days in a youth detention centre.¹⁹ The damage caused by the offence was 5€, while the cost of detention was 660€ including the standard daily rate of 27€ and the travelling costs between the detention centre and the young person's home. Second, the measure was claimed to violate international human rights requirements. The *Commissioner of Fundamental Rights (CFR)* challenged the regulation based on the disproportionate and unnecessary nature of confinement as compared to the harmfulness of the offence and the alleged violation of using deprivation of liberty as a measure of last resort.²⁰ He also highlighted the intrinsic discriminatory character of the current regulation that allows turning fines into confinement, as it puts children without

¹⁷ This applies the assumption that cases which were turned into confinement were registered in the same year. MoI, 2017/2018.

¹⁸ Data were made available upon request by the Ministry of Interior in 2017 and 2018.

¹⁹ KEREZSI, K.: Challenges of Criminality in Hungary: Anything New Under the Sun? *Proceedings of Criminology 74. – Special Issue of EUROCRIM 2013*. Budapest, 2014. 17.

²⁰ Alapvető Jogok Biztosa (CFR): Az ombudsman alkotmánybírósági indítványa a fiatalkorúak elzárásával és őrizetbe vételével kapcsolatos rendelkezések miatt, AJB-3298/2012. <https://www.ajbh.hu/documents/10180/143994/201203298Ai.rtf/d01c5cf4-21e6-482f-ad97-91ac4b1483bc> (accessed on 1 March 2019).

income or appropriate family support in a vulnerable position. In addition to the CFR's claims, legal arrangements of executing confinements in accordance with the international requirements also proved to be difficult because of the prompt need for available facilities. To date, juveniles are allowed to be detained for at most three days at police stations. The regulation does not guarantee that children are separated from adults and therefore remains problematic, especially considering the negative impacts of detention.²¹

Alternatives to Deprivation of Liberty and the Rationalisation of Procedures

Since 2013, the government has taken two seemingly conflicting approaches to juvenile delinquency: on the one hand, there is a continued focus on the responsabilisation instead of the support of juvenile delinquents, while on the other hand, a new narrative which has increasingly engaged in openly rejecting the preceding legislative support of confinement. This section seeks to analyse their incoherent interplay within policy and its consequences in the practical implementation of measures.

The first approach supports the persisting legislative endeavour to find an appropriate response to minor delinquency of juveniles by using justice means. The two latest measures which were introduced in this area, "preventive supervision" (2015) and suspended confinement (2016) reflect this idea, as they both use the typical means of the justice system. Preventive supervision relies on the expertise and the institution of probation officers, while the suspension of confinement replicates a penal measure.

Contrary to this, the second phenomenon entails arguments against the deterrent interventions and carefully advocates for distinguishing delinquents of minor and more serious offences. As a part of this, the latest policy documents expressed an engagement in upholding principles that are known from children's rights documents, whereas previously these were not mentioned by the legal guidance.²² In particular, the requirement of restricting deprivation of liberty to become a measure of last resort used for the shortest appropriate period of time²³ was repeated in multiple documents. As the administrative regulation is considered to be strongly related to criminal law, the new Code of Criminal Procedure provides further guidance on this matter when expressing the need for a different treatment of juveniles.²⁴ As argued, the law „seeks to accentuate the legal-political goal that the

---

²¹ KEREZSI, K.: Challenges of Criminality in Hungary...; CFR, 2012.

²² 2010. évi LXXXVI. törvény a közbiztonság javítása érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról [Act LXXXVI of 2010], guidance to s 1–5.

²³ UNCRC, Art. 37(b).

²⁴ UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice („The Beijing Rules”), adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, par. 2.2(a); LÉVAY, M: A fiatalalkoriak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi szabályok”. *Jogtudományi Közöny*, 44. (1989) 12., 664–668.

judiciary make a firm distinction between juveniles who commit minor and medium-range offences and those who commit a serious violent offence at a later stage of their »criminal career« when choosing deprivation of liberty as an enforcement measures».²⁵

a) Preventive supervision

Following the debates about the confinement of juveniles, the government announced the development of a hybrid measure, *preventive supervision*, that would create a “legal path” between the child protection and the justice systems.²⁶ The reason behind creating an entirely new legal construction instead of extending the already existing child protective supervisory measure (*védelembé vétel*) was that the lawmaker intended to incorporate probation work into child protection without touching upon the already existing regulatory set-up. Based on the unique rules, the Bureau of Child Protection requests the assessment of risk from the Probation Service and if deemed necessary, outsources the implementation of preventive supervision to probation officers.²⁷ Accordingly, the Bureau of Child Protection has only a limited administrative role in this measure.

The practical implications of this measure are reasonably confusing. While it was intended to support appropriate socialisation and prevent repeat offending, there are no specific means assigned to this task. Further, despite targeting specifically children and young people at risk of deprivation of liberty, it does not provide a real alternative to any form of detention or confinement; It may be imposed regardless of the outcome of penal and administrative procedures, due to the separation of these legal fields.

In its first three years, preventive supervision has been imposed 1112 times (including 322 cases in 2015, 402 in 2016, and 388 in 2017), among which 415 were reported for an administrative offence.²⁸ *Figure 1* shows the distribution of these cases in comparison with confinement and suspended confinement over the past five years. However, it is important to recognise that these numbers do not reflect choices among the available intervention measures, as it is possible that both confinement and preventive supervision measures are imposed on the same individual. Therefore, no conclusion can be drawn regarding an association between the dropping number of confinements and the introduction of preventive supervision.

---

²⁵ T/13972. sz. tv. javaslat a büntetőeljárásról, 2017. [T/13972 Bill on the Code of Criminal Procedure], guidance to s 688.

²⁶ 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014 évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről [1430/2011 Gov. Decr. of 13 Dec.], app., s 9.

²⁷ KEREZSI, K. – KOVÁCS, K. – PÁRKÁNYI, E. – SZABÓ, J.: A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben, különös tekintettel a jogintézmény tervezett változásaira. *Kriminológiai Tanulmányok*, (2012) 52. 148–191.

²⁸ Data collected in the OSAP programme was made available upon request by the Ministry of Justice (MoJ) in 2017 and 2018.

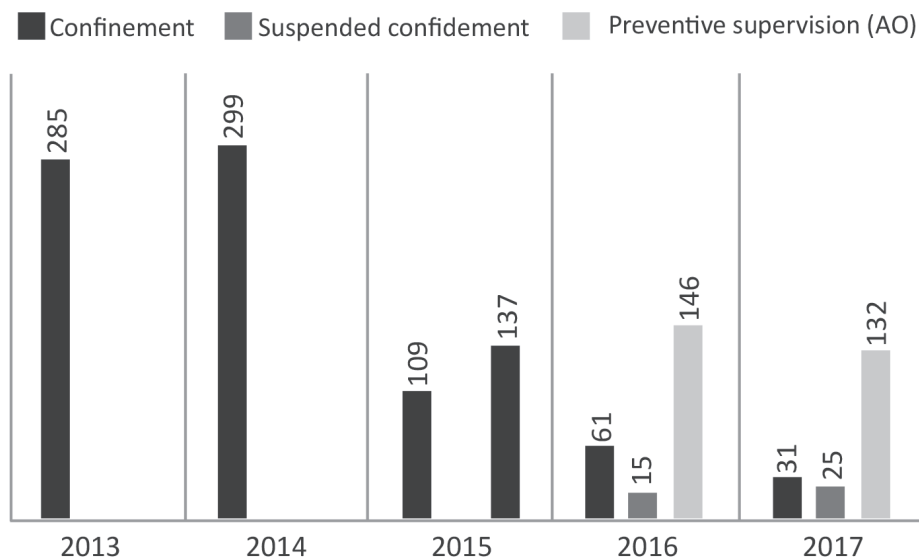

Figure 1. Changes in the imposition of confinement, suspended confinement and preventive supervision (applied in administrative offences) between 2013 and 2017 in the juvenile population²⁹

The overwhelming majority of those in preventive supervision were boys: the proportion of girls was between 13 and 17 percent.³⁰ The distribution of the cases across the country varied significantly; throughout the three years, most cases were reported from Szabolcs-Szatmár-Bereg county (n=107), and the least from Csongrád (n=9). The continuous imbalance across the counties implies inconsistent understanding of the policy. Data about the length of the measures could provide more insight into the different approaches, but this is not available to date. This is particularly problematic, because one of the critical features of preventive supervision is that it may be prolonged until the child reaches legal adulthood.³¹

The framework of the measure has also been argued to lack appropriate safeguards and risks unintended stigmatisation.³² The latter idea is supported by the available data, which prove that preventive supervision targets children below the age of criminal responsibility relatively often. In 2015, 51 measures were imposed on children, with further 63 cases in 2016 and 50 cases in 2017. Among these, 32-33 cases were reported for an administrative offence each year. The number of young children involved in preventive supervision remains high compared to the fact that it targets the “offender population” and these children cannot commit either administrative offences or crimes by definition.

²⁹ Data about confinements and suspended confinements were made available upon request by MoI and MoJ in 2017 and 2018.

³⁰ MoJ, 2017 and 2018.

³¹ KEREZSI–KOVÁCS–PÁRKÁNYI–SZABÓ: A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben...

³² KEREZSI–KOVÁCS–PÁRKÁNYI–SZABÓ: A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben...

b) Suspended confinement

Suspended confinement was introduced in 2015 as an alternative to confinement of juveniles. Here as well, the official guidance recited the children's rights requirements of deprivation of liberty, underlying that this should be restricted based on the principle of proportionality.³³ However, reflection upon children's rights did not extend to a holistic understanding, as that this new measure introduced another criminal justice solution for a de-criminalised behaviour. In addition, repeat offending within the up to six months of suspension period excludes the subjects from renewed suspension by law. Welfare support is only available if applied for in a separate child protective procedure.

Interestingly, the courts do not seem to find suspending confinement a viable alternative to deprivation of liberty. In the year of its introduction, it was used 15 times as opposed to the 61 initial confinements, while in 2017 it was imposed still in only 25 cases.³⁴ The lack of interest is surprising, particularly because suspended imprisonment sentences are the most commonly imposed means of juvenile justice, after preventive penal measures.³⁵

c) Exclusive jurisdiction in dealing with cases of failure of compliance

Finally, the judicial specialisation has supposedly contributed to changing tendencies in dealing with minor delinquency of juveniles as well. This development is particularly interesting in light of the abolition of the exclusive jurisdiction of specialised juvenile judges in 2010, which was argued to bring about a more effective case-allocation. Within less than five years, the justice system began to explore a different type of specialisation. The exclusive jurisdiction in administrative offences appears to undermine the idea that specialisation hinders the effective working of courts.

The *Code of Administrative Offences* introduced the possibility to assign exclusive jurisdiction over a specific procedure on a local court in each county. By 2015, 19 out of 20 counties implemented such arrangements for cases where a breach of fine or community work should result in turning the sanction into confinement.³⁶ In 6 counties, these courts are entitled to deal with all court cases which concern administrative offences. Although this does not create an exclusive jurisdiction for juvenile cases, it does express a judicial need for a certain level of specialisation and unification of practice. Based on the court data, it seems that this might also have played a role in the drop of the confinements imposed for failure

---

³³ T/6625. sz. tv. javaslat a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény, valamint ezzel összefüggésben egyes további törvények módosításáról [T/6625 Bill], 2012, guidance to s 3.

³⁴ MoI, 2017/2018.

³⁵ LÉVAY, M.: Youth Justice in Hungary in During the 20th and 21st Centuries. *Oxford Handbooks Online*, 2016.

³⁶ *Speciális illetékességi szabályok a szabálysértési ügyintézésben*. <https://birosag.hu/specialis-illetekességi-szabályok-szabálysértési-ügyintézésben> (accessed on 11 April 2018).

of compliance. The number of confinements dropped by 45% between 2013 and 2014, and by a further 41% between 2014 and 2015 (see *Table 2*).³⁷

Alternative Approaches

The latest policy-proposal of the CFR regarding addressing minor delinquency has explored the possibility of extending the use of community work.³⁸ The number of community work sanctions imposed on juveniles decreased between 2013 and 2017 by more than 50%, with a considerable drop experienced in the past two years (see *Table 2*). The CRF identified the restriction of the employability of children below 14 years as the most critical obstacle of exploiting this measure.³⁹ As of 2012 children between 16 and 18 years are not obliged to take part in public education, and the general labour regulation applies to them.⁴⁰ Younger children, however, are only allowed to enter employment in a restricted framework, during school holidays. As community work is a type of labour, this restriction affects their participation in such schemes, should they commit an administrative offence. Furthermore, the complexity of the procedure hinders the successful outcome. As a prerequisite, children need to provide evidence of their “employability”, for which they need to attend a medical check conducted by licensed general practitioners or specialists.⁴¹ As a result, accessing these services may require significant effort and financial contribution from people living in remote areas where no such practitioner is registered. Based on the judicial practice between 2013 and 2017, those juveniles who breach the community work, including those who fail to provide initial evidence of their employability, have to face confinement of an average of 10 days.⁴² The CFR’s recommendation was to extend the scope of the available community sentences to voluntary schemes, which would allow all children to enter these programmes and avoid severe consequences. He also urged the government to find relevant alternatives to children with disabilities and special needs.

The proposal of the CFR, although not addressed by policy-makers to date, brings about a yet unexplored perspective of dealing with minor delinquency of juveniles in Hungary. The implementation of voluntary schemes would encourage developing restorative alternatives. The implementation of restorative measures would be in line with the new Code of Criminal Procedure, which emphasised the importance of the promotion of these as opposed to using

---

³⁷ MoI, 2017/2018.

³⁸ *Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1010/2017. számú ügyben* [Report of case no. AJB-1010/2017], 2017.

³⁹ *Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1010/2017. számú ügyben* [Report of case no. AJB-1010/2017].

⁴⁰ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről [Act CXCV of 2011 on Public education], s 45(3).

⁴¹ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről [33/1998 NM Ministerial Order of 24 July], s 16/C(5).

⁴² MoI, 2018.

repressive sanctions.⁴³ Such methods are not unprecedented in the international context: the underlying idea behind the Belgian “written project” and the original form of the Dutch Halt is very similar.⁴⁴ Both diversion measures target minor delinquents by requiring children to complete a restorative task that reflects upon their offences.

Conclusion

In the past eight years, legal regulation in response to the minor delinquency of juveniles has gone through an uneasy process of change with manifold implication. The process started along with a general “punitive turn” in criminal justice, which aimed at putting an end to the supposed upturn of minor offences by using deterrent sanctions. As unexpected as it was, this approach to juvenile delinquency became one of the key issues opposed by scholars and human rights bodies addressing justice matters. Just a few years later, both the developments in policy and the data on the practice turned to show an increasing precaution towards the deterrent approach. However, while new policies appear to have a significant effect in reducing the number of confinements, the alternatives and administrative arrangements that were introduced in support of a different way of dealing with minor crime created a confusing rather than a comprehensive policy-environment. This is evidenced not only by the contradictory narratives but also by the imbalanced and seemingly unsubstantiated patterns of the practical implementation.

Moving away from the punitive policy towards a rather control-oriented approach, several new problems arise from the contradictory compound of values governing this legal field. While the support of children’s rights is clear, the guidance does not extend beyond explaining its requirement for limited use of deprivation of liberty. In particular, it should seek to explain the *role* of the justice and welfare systems, *how* the currently available measures are intended to address the causes of minor delinquency and *who* belong to the target group of each of them. At this stage of policy development, a forward-looking strategy should account for the interests of all stakeholders. Accordingly, it should consider children’s needs and the proportionality of the response as well as the appropriate model of multi-agency working and procedural arrangements in line with children’s rights.

The recommendations of the CFR represent a progressive approach to dealing with minor delinquency of juveniles, but its appropriate implementation requires careful ethical consideration concerning the participation of children and the limits to the assigned task. Further attention should be paid to the accessibility of support throughout the entire country in order to avoid discrimination.

---

⁴³ T/13972 Bill, guidance to s 690.

⁴⁴ JUNGER-TAS, J.: Youth Justice in the Netherlands. *Crime and Justice*, 31. (2004) 293–347.; HESPEL, S. – PUT, J.: *Alternatives to custody for young offenders. Belgium*. https://www.oijj.org/sites/default/files/baaf_belgium1.pdf (accessed on 1 March 2019) 19–20.

The New Legislation on the Age of Responsibility in Hungarian Criminal Law

Introduction

Act C of 2012, the “new” Hungarian Criminal Code (HCC) took effect on July 1st, 2013. The General Part of the HCC does not really introduce revolutionary innovations, however, the sectorial lowering of the age of criminal responsibility belongs to those provisions, which became the topic of many disputes. It is recognized that various international instruments deal with the age of criminal responsibility. *The UN Convention on the Rights of the Child* calls for states to establish a minimum age “below which children shall be presumed not to have the capacity to infringe the penal law, but does not define a specific minimum age in this regard”.¹ However, in the General Comment No. 10 (2007) the Committee on the Rights of the Child concluded that the minimum should not be lower than 12 and “this is the absolute minimum”.² Moreover, the Committee encourages States to introduce a higher minimum age of criminal responsibility, for instance 14 or 16 years of age. It is also well-known that according to *The Beijing Rules*, “the beginning of that age shall not be fixed at too low an age level, bearing in mind the facts of emotional, mental and intellectual maturity”.³

Clear international standard does not exist regarding the minimum age of criminal responsibility, a wide disparity can be observed in this question in Europe. When examining for example the related legislation of the Visegrád countries, four different systems can be found in the four countries.

The criminal code of the Czech Republic assigns criminal responsibility at the age of 15, and juveniles are persons who, at the time of the commission of an offence, have reached the age of 15 and are not over the age of 18.⁴ The minimum age was lowered from 15 to 14 years

---

¹ Article 40.3.a. of the Convention on the Rights of the Child.

² UN Committee on the Rights of the Child (CRC), CRC General Comment No. 10 (2007): Children’s rights in juvenile justice, 25 April 2007, Paragraph 32. (December 8, 2018).

³ UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”), adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985, Rule 4.1. (December 8, 2018).

⁴ It should be noted however, that the Juvenile Justice Act recognizes as a special measure the protective rehabilitation of juvenile offenders which may be imposed also on a child who has reached the age of 12 and is not over the age of 15, if this person has committed an offence for which the Special Part of the Criminal Code allows imposing an exceptional prison sentence. See KARABEC, Zdenek – VLACH, Jiri et al.: *Criminal Justice System in the Czech Republic*. Prague, 2011. 24–25.

in Slovakia in 2005,⁵ but the offender of a sexual abuse shall not be held responsible if he has not reached the age of 15. In Romania, the lowest age of criminal responsibility is 14, but a juvenile aged 14 to 16 can only be held criminally liable where it can be proven that he/she has acted with discernment.⁶ Finally, the legislation in Poland is also different: as a general rule the minimum age is 17, but the Criminal Code provides for an exceptional responsibility of persons who have reached the age of 15 years at the time of the commission of the crimes specifically listed in the Code (e.g. homicide, deliberately caused a grave detriment to health, participated in a group rape or robbery).⁷

The HCC determines the minimal age of responsibility in 14 years as a main rule, any child under the age of 14 cannot be made responsible by criminal law. However, in case of six serious criminal offences, if he/she was over the age of 12 years at the time the commission of the crime, and he/she has possessed the capacity to understand the nature and consequences of his/her acts, he/or she may be criminally liable (Article 16 HCC).

According to the Explanation of the HCC, “today, the biological development of children is accelerated, children »grow mature« sooner, and as a result of the informational revolution, underage children, even before they reach their fourteenth year, are effected by the different aspects of society, from which they had been protected in previous times.

The violent enforcement of one’s interests has become more and more widespread also among children between the age of 12 and 14, which makes it necessary to adjust the age of culpability, to make underage children who commit extremely aggressive crimes against human life responsible by criminal law, and to lower the age of responsibility in case of certain serious crimes to 12 years. Based on the behavior of underage children committing such crimes, one can assume that he or she will not be able to fit into the society and live a law-abiding life later on without proper guidance, thus the application of the means of criminal justice is necessary for the sake of special prevention.”

The aim of this paper is to introduce shortly the evolution of the age of criminal responsibility during the history of Hungarian law, and also to analyze and evaluate the solution of the HCC regarding the lowering of the age of responsibility, with special attention to the so called capacity of discernment. On the basis of the analysis, the question, whether the new legislation complies with *the principle of special treatment of juveniles*, can be answered. This principle defined by *Miklós Lévy* is as follows: “juvenile criminal justice must be in the

---

⁵ See in details KUSA, Dagmar – NURSE, Anne M.: Juvenile Justice in Slovakia. In WINTERDYK, John A. (ed.): *Juvenile Justice. International Perspectives, Models and Trends*. CRC Press, 2015. 295–320.

⁶ See the Article 113 of the Romanian Criminal Code in <http://www.legislationline.org> (accessed on 1 March 2019).

⁷ According to Laskowska, such responsibility may take place when the circumstances of the case, the degree of the perpetrator’s development, his or her qualities and conditions support it, and in particular when previously applied educational or correctional means have turned out to be ineffective. See LASKOWSKA, Katarzyna: The subject of crime in the context of criminal responsibility (on the basis of penal codes of Poland and Russia). *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 25. (2007) 12., 90.

interest of the perpetrator and this requirement is satisfied when the reaction of the criminal law is compatible with the personal circumstances of the child and serves to rehabilitate and educate the offender”.⁸

The Evolution of the Age of Responsibility in the History of the Hungarian Criminal Law

The Hungarian criminal law of the middle ages considered men accountable from age of 14, and women from the age of 12.⁹ The very first Hungarian Criminal Code, Code Csemegi (Act IV of 1878), declares that a child, who was not 12 yet, could not be held responsible. Persons were considered juvenile, if they were already 12 at the time of the perpetration of the crime, but not yet 16. If the juvenile perpetrator did not have the discernment which is necessary to understand the culpability of their act, they could not be held responsible, in the contrary case however, a punishment, although less severe than with regard to adults, could be imposed on them.

In the Hungarian criminal law concerning juveniles, the first amendment to the Code Csemegi, Act XXXVI of 1908, can be considered a milestone, determining the minimal age of responsibility at the age of 12, and the maximum at the age of 18, any person at the age between these limits qualified as a juvenile. If a child did not yet reach the age of 12, no criminal procedure could be initiated against them, one could apply only school confinement or reprimand, within the compass of the practice of the so-called home discipline rights.¹⁰ The juvenile could be made responsible if they possessed the mental and moral maturity necessary for punishability. In such cases, one could primarily apply reprimand, probation or reformation as penal measures against the juvenile, or in more severe cases, impose the punishment of incarceration or state-level incarceration.

The notion and interpretation of *the mental and moral maturity* necessary for punishability in that period is also very interesting from the viewpoint of the rules currently in force. *Jenő Balogh* emphasized that the judges had to determine whether the juvenile could make a distinction between what is good and bad, what is lawful and unlawful, and what is moral and immoral. Balogh mentions a contemporary, but not exemplary, instance for determining the capacity of discernment: if the accused was familiar with the Ten Commandments and

---

⁸ LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Egyesült Államokban. In VIRÁG György (ed.): *OKRI Szemle*. Budapest, 2009. 149.

⁹ BALOGH Ágnes: A gyermekkor. In BALOGH Ágnes – GÁL István László – HORNYÁK Szabolcs – KÖHALMI László – NAGY Zoltán – TÓTH Mihály: *Magyar Büntetőjog – Általános Rész*. Budapest, 2010. 135.

¹⁰ LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog. Általános Rész*. Budapest, 2014. 526.

catechism, then the jury answered the question regarding the capacity of discernment positively.¹¹ *Adolf Lukáts* considered the analyzation of the family and social relations and the profession of the juvenile to be necessary. The judge must know if the juvenile had a home, had a guardian, had at least a presentiment about what honesty, law and obligation were, and what other people's property was. What is their mind like, and whether he received sufficient moral education, to be able to resist the enticing force included in the delict.¹² According to *Pál Angyal*, the level of the mental-moral maturity is established by the judge on a case by case basis, taking into account the character, the previous criminal record, and the family and social circumstances of the juvenile, when drawing consequences based on a pre-sentence report on the one hand, and on a psychogram created by a specialist on the other.¹³

After the Second World War, Act XXXIV of 1951 incorporated the criminal rules relating to juveniles. The Act did not modify the age of responsibility, but mental-moral maturity was no longer a condition of punishability. It is worth mentioning that only measures as criminal sanctions could be applied to juveniles between the age of 12 and 14.

The raising of the minimum of the age of criminal responsibility from 12 years to 14 years occurred in 1961 (Act V of 1961), when the legislator included the regulations concerning juveniles in the Criminal Code. After this, according to the regulations of the third Hungarian Criminal Code (Act IV of 1978), minors were people under the age of 14, and juveniles were people between 14 and 18 years, and they were subject to special, less severe provisions of the HCC.

The Provisions of the New HCC Regarding Juveniles, the Sectorial Lowering of the Age of Responsibility

The provisions concerning juveniles continue to be included not in a separate act, but in the HCC. The reason of this solution, mentioned by the Explanation of the HCC, is "the legal tradition established over half a century". By contrast, all previous legislative solution cannot be regarded as tradition, and the model to be followed is rather the first amendment to the Code Csemegi in 1908.¹⁴

According to Article 105(1), a juvenile offender "shall mean any person between the age of twelve and eighteen years at the time of committing a criminal offense".

At the same time, according to the provision of the HCC related to minors (Article 16),

persons under the age of fourteen years at the time the criminal offense was committed shall be exempt from criminal responsibility, except in case of homicide, homicide committed

---

¹¹ BALOGH Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog*. Budapest, 1909. 126.

¹² Lukáts is cited by Lenkovics, see LENKOVICS Judit: Adalékok az I. Büntetőnovellához és a fiatalokúak bíróságáról szóló törvényhez. *Rendészeti Szemle*, (2008) 7–8., 33–34.

¹³ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1920. 373.

¹⁴ LÉVAY: *A fiatalokúak büntetőjoga*. 529.

under the influence of a strong passion, battery causing life endangerment or death, crime of terrorism, robbery or plundering, if the perpetrator was over the age of twelve years at the time the commission of the crime, and he/she has possessed the capacity to understand the nature and consequences of his/her acts.

It is a question, to what extent the provision concerning minors in Article 16 HCC is in accordance with the rule specifying the definition of juvenile in Article 105 HCC. Art 105 lays down the definition of juvenile – in a general sense – as the person who is already over the age of 12 at the time of the criminal offense, but is still under the age of 18. From this wording, it would seem that every person over the age of 12 qualifies as a juvenile, whereas this is not the case on the basis of Article 16.¹⁵

In my opinion, in our law currently in force, the minimum age of culpability is – according to a main rule – still being over 14 years at the time of the criminal offense. Those people under the age of 14 (minors) cannot be made responsible as a main rule, in such cases the criminal procedure must be terminated (however forfeiture, confiscation and the permanent denial of access to electronic information can still be imposed on them as criminal measures). When a minor commits a criminal offense, child protection measures, such as taking under defense or under temporary guardianship, can be applied.

Consequently, as a general rule, the HCC establishes a rebuttable presumption, that those who are under 14 years at the time of committing a criminal offense, cannot be held responsible by criminal law. This presumption may be rebutted in case of the six crimes listed by the HCC, if the child over 12 years already has the capacity of discernment. Furthermore, it is also a very important provision that only criminal measures as criminal sanctions can be applied to a perpetrator between the age of 12 and 14 sanction – in the most severe cases, placement in a reformatory institution, the duration of which may be between one year to four years.

The Key Question: the Definition and Provability of the Discernment which Is Necessary to Understand the Consequences of a Crime

There are three conditions necessary for establishing the criminal responsibility of children between the age of 12 and 14:

- being over the age of 12 at the time of the criminal offense;
- the perpetration of one of the six crimes listed in the HCC; and
- having the discernment which is necessary to understand the consequences of a crime.

---

¹⁵ Nagy has a similar view, see NAGY Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga. In BELOVICVS ERVIN – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, 2014. 765.

There is no doubt that the fulfilment of the third of condition raises the most problematic questions. What does this so-called “capacity of discernment” mean, and which factors need to be analyzed for its determination?

According to the abovementioned international instrument, The Beijing Rules, “the beginning of that age shall not be fixed at too low an age level, *bearing in mind the facts of emotional, mental and intellectual maturity*” (Rule 4.1). Furthermore, the commentary on Rule 4.1. emphasizes that the modern approach would be to consider whether a child can live up to the moral and psychological components of criminal responsibility; that is, whether a child, by virtue of her or his *individual discernment and understanding*, can be held responsible for essentially anti-social behavior.¹⁶

Katalin Ligeti pointed out that the question of the capacity of discernment requires a complex analysis in practice, where the mental and moral maturity of the juvenile and his or her self-control are inspected at the same time. Mental maturity means the cognitive skill of the juvenile, based on which he or she is able to understand the difference between what is and is not rightful. As opposed to that, analysis of the moral maturity means the inspection of the experience of crime and culpability, and the extent to which he identifies with the fundamental norms. The analysis of self-control inspects the ability to resist anything that is considered “wrong”.¹⁷

Therefore, the determination of the capacity of discernment must include the analysis of the mental and moral maturity of the child. The subject-matter of the inquiry is the following: was the juvenile, considering his or her mental-moral maturity, supposed to know, that the act committed by him or her was damaging to the community (to society, to others, etc.), and maybe that this behavior was punishable by law. And furthermore the issue is, whether he or she could be held responsible, because while bearing this in mind, he or she committed the forbidden act anyway.¹⁸ However, in connection with moral maturity, an important question arises: if someone is raised among moral circumstances, where the commitment of a crime is not problematic, can this release the child from penal responsibility or not? Most probably, it is difficult to answer this question in a reassuring way, thus, during the analysis of the capacity of discernment, emphasis is put on mental, intellectual maturity.¹⁹

The deputy chief prosecutor formulates the following points in regard of the analysis of the capacity of discernment [5/2013. (VII. 31.) D CP circular letter]:

It is a preliminary question of the criminal proceedings to establish whether the child could be made accountable and possessed the capacity of discernment or not. For the sake of

---

¹⁶ LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi szabályok”. *Jogtudományi Közlöny*, (1989) 12., 664.

¹⁷ LIGETI Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2006) 2., 31.

¹⁸ KÓNYA István: A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok. In KÓNYA István (ed.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, 2013. 97.

¹⁹ VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvek érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. PhD disszertáció. Budapest, 2016. 236.

answering this question, one immediately needs to obtain reports from experts of forensic psychiatry and of psychology after the disclosure of the reasonable suspicion. A child psychiatrist needs to be involved in the expert analysis as a consultant. (If the prosecutor establishes on the basis of the expert report that the accused could not be made accountable, the analysis of the capacity of discernment is no longer necessary.) Furthermore, it is important to obtain as a matter of urgency the social inquiry report of the accused, his pedagogic and school references, the medical records, documents referring to occasional child welfare measures and to previous illnesses and physical and psychic status; and these documents need to be made available for the expert in order to make the expert analysis. As a next step the prosecutor has to decide the question, based on the expert report and all available information, whether the accused possessed the capacity of discernment necessary to understand the consequences of their act or not.

The relevant literature points out correctly, to what extent the above-mentioned requirements are met in practice, when the prosecutor has 72 hours to make a decision regarding the request of the pre-trial detention of the accused taken in custody. Furthermore, it is also a question whether this time is enough for obtaining the expert opinion, for interrogating the witnesses and for creating a social inquiry report.²⁰

The Pros and Cons Regarding the Lowering of the Age of Criminal Responsibility

a) The most convincing reason for lowering the age of culpability could of course be provided by the criminal records of children between the ages of 12 and 14. However, it must be pointed out in advance, that the latency is quite high on the field of youth crime. In such cases, the willingness to report is low, schools prefer not to report crimes committed by a juvenile, on the one hand because they consider the criminal act as a pedagogic problem, and on the other, because they are afraid from damaging the reputation of the institute.²¹

Based on the statistics of the Chief Prosecutor's Office, the following can be established regarding the relevant criminal offences:

Between 2008 and 2012, the average number of children committing homicide was one per year, committing voluntary battery was 216 per year, and committing robbery was 130 per year. (However, on the one hand, the statistics do not show how many of the underage perpetrators were between the age of 12 and 14, and on the other hand, the number of criminal acts

---

²⁰ KENESE Attila: *A 12-14 életév közötti bűnelkövetőkkel kapcsolatos új rendelkezések gyakorlati alkalmazásának kérdései – a belátási képesség*. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/103-dr-kenese-attila-a-12-14-eletev-kozotti-bunelkovetokkel-kapcsolatos-uj-rendelkezesek-gyakorlati-alkalmazasanak-kerdesei-a-belatasi-kepesseg> (accessed on 1 March 2019) 9.

²¹ KÓHALMI László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, (2013) 1., 11.

committed by underage persons is certainly lower, since, especially in case of robberies, perpetration by more than one person is a typical scenario.)

Perhaps a more adequate picture is given from the records included in the parliamentary report of the Chief Prosecutor, according to which, in 2013, 19 offenders between the ages of 12 and 14 were interrogated as suspects in 18 cases: one case was initiated for the commission of battery causing life endangerment, whereas the other cases for the commission of robbery. The most typical crime was the crime of robbery committed in gangs, jointly with co-actors between the age of 14 and 18 (15 persons).²² In 2014, proceedings were started in 35 cases, against 42 accused, the proceedings were all initiated for the crimes of robbery, except for a single case of plunder.²³ In 2015, the 41 cases were initiated mostly for robbery.²⁴

Available statistical data indicate that the typical criminal act committed by children between the ages of 12 and 14 is the crime of robbery. If anything could justify the lowering of the age of responsibility at all, then it must have been the occurrence of this serious type of crime in juvenile delinquency.

b) It is a general counterargument against the lowering of the age of responsibility that the international juvenile justice and child protection standards put the emphasis on education and prevention, instead of punishing juvenile criminals, and custodial sanctions can only be applied as a last resort. According to the relevant provisions, it is especially harmful to punish the juvenile with a sanction that is stigmatizing in society. The “labeling-stigmatizing” effect cannot be avoided when applying (only) criminal measures either, since the public opinion does not differentiate between punishment and measures. Children very often commit a criminal act under the influence of their environment or family, the “handing over” of these children to criminal jurisdiction does more harm than good.²⁵ Consequently, improving the child protection systems is required, instead of the lowering of the age of criminal responsibility.

c) “Post-adolescence” is another phenomenon that is usually referred to as a counterargument, which would not require the lowering, but on the contrary, the raising of the age of criminal responsibility.²⁶ The limits of childhood and also juvenility are gradually extended, considering that more and more knowledge is necessary to be obtained, that is getting more and more complex as well, in order for one to be able to know their ways responsibly in the world.²⁷

---

²² A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2013. évi tevékenységéről. http://ugyeszseg.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2013.pdf (accessed on 1 March 2019) 26.

²³ A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2014. évi tevékenységéről. http://ugyeszseg.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2014.pdf (accessed on 1 March 2019) 24.

²⁴ A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2015. évi tevékenységéről. http://ugyeszseg.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2015.pdf (accessed on 1 March 2019) 28.

²⁵ KORINEK László: „Csecsszopók, akikben megnő az értelem”. A gyermekek büntethetőségéről. *Fundamentum*, (2008) 2., 69.

²⁶ KÓHALMI: A büntethetőségi korhatár kérdése. 12.

²⁷ GELLÉR József Balázs: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. Általános Tanok*. Budapest, 2008. 180.

d) Opinions arguing for the raising of the age of responsibility acknowledge the fact that the accelerated physical and psychological development of children often does not entail simultaneous mental and moral maturity. However, it should be emphasized that children under the age of 14 committing the most serious crimes can also be aware of the exceptionally dangerous consequences of their actions, and the exceptional severity of their criminal acts demands the reaction of the criminal law against them as well.

Summary

The new regulation on the age of responsibility can be justified by the Hungarian criminal law-traditions, since for a period of more than fifty years a similar solution has been in force in Hungary. The most important argument could have been the significant rise of the number of serious crimes committed by children, but in recent years, the tendency is opposing to that. Furthermore, it is argued in the legal literature that the new rule on criminal responsibility of children is in contradiction with international achievements and with the guiding principles of juvenile justice (restoration, reintegration and education).²⁸

*The lowering of the age of criminal responsibility, in my view, can rather be explained by the more strict judicial policies that are generally characteristic to the right-wing governments in Hungary. Establishing the minimum age of culpability is undoubtedly a symbolic question of criminal policy, under the competence of the legislator, to which a legislative answer has already been given. The current task is not to examine the righteousness of the regulation anymore, but the analysis of how one can fight more successfully against child and juvenile delinquency both by judicial and non-judicial means.*²⁹ The Hungarian legislator had due self-restraint when it did not lower the age of culpability generally, but only sectorially, regarding the five criminal offences mentioned above, and the punishability had been made dependent on the possession of the capacity of discernment. These are particularly serious crimes, in respect of which the criminal sanction can be justified by the principle of “no crime can be left unpunished,” regardless of the perpetrator being thirteen, fifteen or forty years old. In case of the crimes mentioned above, the accurate analysis of the capacity of discernment necessary to recognize the consequences of the criminal acts and the mental-moral development may ensure the filtering of such cases, where the application of criminal sanctions would be unjustified.

According to my opinion, a child who has passed the age of 12 years possesses the necessary intellectual maturity in the majority of cases, namely he or she is aware that homicide and robbery are unlawful and reprehensible acts. In contrast, the existence of moral maturity

---

²⁸ KARSAI Krisztina: Juvenile Justice in Hungary. In SÖZÜER, Adem (ed.): *3rd International Crime and Punishment Film Festival, Juvenile Justice, Academic Papers*. <http://www.icapff.com/3-Sucve-Ceza-Film-Festivali-2013-1-cilt.pdf> (accessed on 1 March 2019) 721.

²⁹ PALLAGI Anikó: Büntethető gyermekkorúak. *Pro Futuro*, (2014) 1., 111.

in practice is a much more difficult task. This ability, which enables the child to say no to committing a criminal act, can be missing in certain cases.

During the interpretation of the capacity of discernment, the German regulations may be invoked, since one of the conditions for the punishment of juveniles is the moral and intellectual maturity in the German criminal law.³⁰ Based on his or her intellectual development, a child can be considered mature, when he or she can rationally make a distinction between what is lawful and unlawful, and understands the content behind norms and connections. Moral maturity means that the child possesses an ethical value system, on the basis of which he or she can correlate the difference between what is lawful and unlawful with his or her own behavior.³¹

When analyzing the moral and intellectual maturity, the Marburg Guidelines (*Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*), accepted in 1954 by the German Association for Youth Psychiatry (*Deutsche Vereinigung für Jugendpsychiatrie*), can also provide a basis, summarizing the criteria to be considered in ten points. Judicial practice analyzes the following ten points in connection with the question of the capacity of discernment: *a)* realistic life plan; *b)* ability to make an independent, justified decision; *c)* ability to think in a way that considers the future; *d)* ability to subordinate emotions to intellect; *e)* a certain level of independence of the personality as opposed to the parents; *f)* independence from the members of peer groups; *g)* independent management of everyday tasks; *h)* ability to have a lasting bond; *i)* mature sexuality; *j)* realistic attitude toward school or a workplace.³²

---

³⁰ See the Article 3 of the Youth Court Act: “A youth shall bear criminal liability if, at the time of the act, he has reached a level of moral and intellectual maturity sufficient to enable him to understand the wrongfulness of the act and to conduct himself in accordance with such understanding.” <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=756#3> (accessed on 1 March 2019). *The original German text of the Article is the following:* „Ein Jugendlicher ist strafrechtlich verantwortlich, wenn er zur Zeit der Tat nach seiner sittlichen und geistigen Entwicklung reif genug ist, das Unrecht der Tat einzusehen und nach dieser Einsicht zu handeln”. <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> (accessed on 1 March 2019).

³¹ CSEMÁNE VÁRADI Erika: Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre. In *Kriminológia Közlemények* 65. Budapest, 2008. 41–42.

³² CSÚRI András: *A fiatal felnőttkor, mint büntetőjogilag releváns életszakasz*. PhD-disszertáció. Szeged, 2008. 87–91.; LIGETI: A fiatalok büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. 31.

A fiatalkorú elleni büntetőeljárás (részben) új szabályai

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban Be.) kodifikációját megelőzően már lezárult az a vita, amelyben a szakmai közvélemény az önálló fiatalkorúak kódexének szükségessége mellett vagy ellen érvelt.¹ Az új Btk. (a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény; a továbbiakban: Btk.) ugyanis a korábbi megoldást tartotta fenn a következő indokolással: „A törvény követi a magyar büntetőjogban közel fél évszázada kialakult hagyományt, miszerint a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó büntetőjogi szabályokat nem külön kódex, hanem az egységes büntető törvénykönyv egy külön fejezete tartalmazza.”²

¹ Arról, hogy Európában mely államokban alkottak külön jogszabályt a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezésekről és hol hasonló a helyzet a magyar jogszabályi megoldáshoz lásd – a teljesség igénye nélkül – többek között: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: Fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések. In VIG Dávid (szerk.): *A globalizáció kihívásai – kriminálpolitikai válaszok*. Budapest, 2010. 160. o.; LIGETI Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2006) 2., 21. o.; LIGETI Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának reformja hazánkban. *Rendészeti Szemle*, (2008) 7–8., 6–7. o.; VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. Doktori értekezés. Budapest, 2016. 142–147. o. Amint arra Vaskuti is utal, a hazai jogalkotás sem zárkózott el teljes mértékben a külön törvény elkészítésétől. „Az igazságügyért felelős minisztériumban folyt kodifikációs munka során 2006-ban Ligeti Katalin új koncepciót és jogszabály-tervezetet készített a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozóan.” VASKUTI András: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések. In VIG Dávid (szerk.): *A globalizáció kihívásai – kriminálpolitikai válaszok*. Budapest, 2010. 145. o. A koncepcióról és a törvénytervezetről lásd – többek között: LIGETI: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. 21–38. o. A Btk. kodifikációjának korábbi szakaszában már Lévy Miklós – Csemáné Váradi Erikával írt tanulmányában – ugyancsak a fiatalkorúak büntetőjogának különállását támogatta. „A fiatalkorúak büntetőjoga különállásának erősítését hirdető büntetőjog-tudományi irányzat tanaival értünk tehát egyet (...) Álláspontunk szerint a »más elbánás« tartalmi követelményei a jelenlegi helyzethez képest akkor érvényesülhetnek jobban, ha a fiatalkorúak hazai büntetőjoga nem csupán viszonylag, hanem valóban önálló lesz.” CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2002) 1., 25. o. A kodifikációhoz készített alaptanulmány szerzőitől eltérően „A külön törvényi szabályozást illetően arra az álláspontra helyezkedett a Bizottság tagjainak túlnyomó többsége, hogy a hatályos megoldásnak megfelelően – amely a jogi kultúrában már gyökeret vert –, egy kódexen belül is tovább lehet fejleszteni a más elbánás elvéből következő, még differenciáltabb elbírálást szolgáló eszközrendszert (alternatív szankció, elterelés, mediáció stb.)” PÁZSIT Veronika: Tájékoztató a Kodifikációs Bizottság üléseiről. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2002) 1., 33. o.

² A 2012. évi C. törvény indokolása – a 105–106. §-hoz fűzött indokolás.

Így a Be. is értelemszerűen az utóbbi évtizedekben megszokott módon, a külön eljárások között tartalmazza a fiatalkorú elleni eljárás speciális szabályait. Az indokolás szerint ugyanis „A jogtörténeti hagyományaink és az egységes büntetőjogi koncepció kialakításának igénye a büntetőeljárás egységes szabályozását, és ezen belül a fiatalkorú elleni büntetőeljárás, mint külön eljárás fenntartását indokolják.”³ Nem is volt tényleges választási lehetősége a jogalkotónak az új büntetőjogi tárgyú törvények utolsó elemeként elfogadott büntetőeljárás törvény esetében, hiszen a Btk. és a Bv. tv. (a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény; a továbbiakban: Bv. tv.) már ezt az utat követte.

A hagyományokon kívül a fiatalkorú elleni büntetőeljárás szabályainak kialakítását jelentős mértékben meghatározza, hogy a nemzetközi szervezetek kiemelt figyelmet fordítanak a gyermeki jogok érvényesítésére akkor is, ha a fiatalkorú ellen büntetőeljárás indul, így a nemzetközi egyezményekben, ajánlásokban és az uniós jogforrásokban előírt követelményeknek való megfelelést a hazai jogalkotónak is biztosítania kell. Erre utal a Be. 676. §-hoz fűzött indokolása is. „A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének kialakítását jelentős mértékben meghatározzák a nemzetközi dokumentumokban lefektetett alapelvek és ajánlások, amelyek arra szorítják a részes tagállamokat, köztük Magyarországot is, hogy a felnőtt korú elkövetőkhöz képest »más elbánást« lehetővé tevő különleges törvényeket és eljárásokat fogadjanak el.”

Ez a kötelezettség esetenként azt eredményezi, hogy a számon kérhető elvárások szinte szó szerint megismétlődnek a hazai rendelkezésekben. A fiatalkorú elleni büntetőeljárást érintően a legutóbbi, a tagállamok számára implementálási kötelezettséget teremtő jogforrás a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló uniós irányelv⁴ (a továbbiakban: Irányelv). Az ebben foglalt követelményeknek való megfelelést biztosító jogszabályokat – az Irányelv 24. cikk (1) bekezdése szerint – 2019. június 11-ig kell a tagállamoknak hatályba léptetniük, de a hazai jogalkotó arra törekedett, hogy ez már a Be. hatálybalépésével megtörténjen. Erre utal a Be. 878. § 33. pontja.⁵

Tanulmányomban – a terjedelmi korlátokra tekintettel – a hatályos törvényszöveg néhány rendelkezésének bemutatására vállalkozom, helyenként összevetve azokat az Irányelvben megfogalmazott követelményekkel.

³ A 2017. évi XC. törvény indokolása – a 676. §-hoz fűzött indokolása.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelve (2016. május 11.) a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról. Az irányelvben megfogalmazott elvárásokat korábbi írásaimban már bemutattam. Lásd RÓTH Erika: A kiszolgáltatott és a gyermek gyanúsítottak, valamint vádlottak uniós védelme. In HOMOKI-NAGY Mária – KARSAI Krisztina – FANTOLY Zsanett – JUHÁSZ Zsuzsanna – SZOMORA Zsolt – GÁL Andor (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2018. 829–841. o.; RÓTH Erika: A terhelti jogokat érintő uniós elvárások. In FARKAS Ákos: *Fejezetek az európai büntetőjogból*. Miskolc, 2017. 235–238. o.

⁵ „Ez a törvény (...) 33. a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló 2016. május 11-i 2016/800/EU parlamenti és tanácsi irányelvnek (...) való megfelelést szolgálja.”

Az időszerűség biztosítása

A fiatalkorú elleni büntetőeljárásra vonatkozó speciális szabályokat a Be. XCV. Fejezete tartalmazza, de néhány, az adott személyi kört (is) érintő rendelkezés megismerése érdekében a *Különleges bánásmód biztosítása a büntetőeljárásban* című XIV. fejezethez kell visszatérnünk. Sőt, még ezt megelőzően, *A büntetőeljárásban részt vevő személyek joggyakorlására vonatkozó általános szabályok* címet viselő XIII. fejezet tartalmazza *Soron kívüli eljárás* alcím alatt a következő rendelkezést: „A büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni (...) ha abban tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett vagy terhelt vesz részt.” Ez a rendelkezés részben előrelépést jelent ahhoz képest, hogy a korábbi büntetőeljárásról szóló törvény (1998. évi XIX. törvény, a továbbiakban: 1998. évi Be.) csak az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorú esetében írta elő a soron kívüli eljárást az általános szabályok alapján. Ugyanakkor a Be. a *terhelt életkorához* köti az eljárás gyorsításának ezen formáját, így ha a terhelt a büntetőeljárás alatt betölti tizennyolcadik életévét, rá tekintettel a soronkívüliség követelménye már nem érvényesül, annak ellenére, hogy a fiatalkorú elleni külön eljárás szabályai alapján kell továbbra is eljárni. Ez alól csak az jelent kivételt a Be. 79. § (1) bek. a) pontja alapján, ha személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt áll a terhelt, hiszen akkor az életkortól függetlenül érvényesül a soron kívüliség.

Az *időszerűség* követelményénél⁶ maradván, a Be. új rendelkezései közül ki kell emelnünk a *nyomozási határidőnek* az általános szabályoktól eltérő, rövidebb időtartamban történő meghatározását. Erre a fiatalkorú terhelték életkorától függetlenül, az eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény büntetési tételétől függően differenciáltan került sor, az új szabályozás „a kis-közepes, illetve a súlyos megítélésű ügyek közötti különbségtételen alapul, amely az egyszerű megítélésű, kis-közepes tárgyi súlyú ügyek indokolatlan elhúzását akadályozhatja meg”.⁷ Így az öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban egy éven belül be kell fejezni a nyomozást,⁸ az ennél súlyosabb bűncselekmények esetén két éven túl nem hosszabbítható a nyomozás határideje a Be. 687. § (1) és (2) bekezdése alapján. Mindkét esetben a fiatalkorú gyanúsított kihallgatása a kezdő időpont. Ha ezt összevetjük a nyomozás általános határidejével, látjuk, hogy viszonylag csekély mértékű az időszerűség érdekében alkalmazott megszorítás a súlyosabb bűncselekmények esetén. Az általános rendelkezések szerint ugyanis, a nyomozás határideje a gyanúsított kihallgatásától számított két év, amelyet az ügyészség egy alkalommal, legfeljebb hat hónappal hosszabbíthat meg. Így csak ennek az utóbbi hat hónapos hosszabbításnak az elmaradása köszönhető a speciális szabályoknak. Ennek tükrében igaz

⁶ Az időszerűség biztosításának, a speciális határidők kialakításának szükségességét hangsúlyozta Vaskuti is. VASKUTI: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések. 144–145. o.

⁷ Indokolás a 687. §-hoz.

⁸ A fiatalkorúak büntetőügyeivel kapcsolatos ügyészségi szakterületek ellátásáról szóló 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 10. § (2) bekezdésében írtak szerint ebben az esetben a vizsgálat során az iratbemutató határidőt úgy kell megállapítani, hogy az ügyészség az ügyet havonta megvizsgálhassa.

ugyan, de kissé túlhangsúlyozza a változás jelentőségét a 687. §-hoz fűzött indokolás következő mondata: „A fiatalkorú elleni eljárásban kiemelt jelentőséggel bír az eljárás időszerűsége, amely az eljárás során kívüli lefolytatásának általános kötelezettségén túl a fiatalkorúval szemben folytatható nyomozás határidejének korlátozásával biztosítható.”

A fiatalkorú ügyeiben eljáró bíróságok és a speciális kompetenciák követelménye

A *fiatalkorúak bírósága* már az 1998. évi Be. szerint sem kizárólagos illetőséggel rendelkező bíróságként járt el 2011. szeptember 1. óta,⁹ s ezen a Be. sem változtatott. A bíróság sajátos összetétele is csupán az ülnökök vonatkozásában módosult. A fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi elvárások hangsúlyozzák a *speciális képzés* szükségességét. Az Irányelv differenciált szabályokat tartalmaz, a bűnüldöző hatóságok és a fogva tartási intézmények gyermekeket érintő ügyeket kezelő személyzete vonatkozásában a tagállamoknak kell a megfelelő képzést biztosítani. A bírói függetlenségre, a bírák és ügyészek képzéséért felelős személyek szerepének tiszteletben tartására figyelemmel az utóbbi személyi kör esetén a tagállamoknak csupán megfelelő intézkedéseket kell tennie „annak biztosítása érdekében, hogy a gyermekeket érintő büntetőeljárásokkal foglalkozó bírák és ügyészek rendelkezzenek az e területen megkövetelt különleges kompetenciákkal, ténylegesen részt vehessenek szakirányú képzéseken, vagy mindkettő érvényesüljön”.¹⁰ Ezt meghaladóan az ügyvédeknek és a gyermekeknek segítő és helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat nyújtó személyek képzésével kapcsolatban is előír az Irányelv kötelezettségeket a tagállamok számára, ami a gyerekeket érintő kezdeményezések ösztönzését, az ügyvédek vonatkozásában a szakirányú képzések előmozdítását jelenti.¹¹

---

⁹ Az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény 165. § (2) bek. f) pontjával hatályon kívül helyezte az 1998. évi XIX. törvény 448. § (1) bekezdését, amely a következőképpen rendelkezett: „A fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Bíróság területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el, e bíróságok illetékessége a fiatalkorúak ügyében a megye, illetőleg a főváros területére terjed ki.” Ezzel megszűnt a fiatalkorúak bíróságának kizárólagos illetékessége.

¹⁰ Irányelv 20. cikk (1) és (2) bek.

¹¹ Irányelv 20. cikk (3) A jogászai szakma függetlenségének és a jogászok képzéséért felelős személyek szerepének kellő tiszteletben tartása mellett a tagállamok megfelelő intézkedések hoznak a gyermekeket érintő büntetőeljárásokkal foglalkozó ügyvédek részére kínált, a (2) bekezdésben említett szakirányú képzések előmozdítása érdekében is.

(4) A tagállamok a közszolgálatukon keresztül vagy a gyermekeket segítő szervezetek finanszírozása révén ösztönöznek azon kezdeményezésekre, amelyek célja, hogy a gyermekek számára segítő és helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat nyújtó személyek a gyermekekkel való kapcsolatuknak megfelelő szintű képzést kapjanak, és betartsák azon szakmai előírásokat, amelyeknek az a célja, hogy pártatlanul, tisztelettel és szakértelemmel nyújtsák az említett szolgáltatásokat.

A hazai rendszerben sem a fiatalkorúak ügyészével, sem a fiatalkorú ügyeiben eljáró szakbíróval szemben *nem érvényesül semmiféle speciális képzettséggel, végzettséggel kapcsolatos követelmény*, a kijelölésről az ügyész esetében a felettes ügyészség¹² dönt, míg a bírót az Országos Bírósági Hivatal elnöke jelöli ki.¹³ A bírók közül ilyen kijelölt bírónak kell lennie vádemelés előtt első fokon a nyomozási bírónak, másodfokon a tanács elnökének; vádemelés után első fokon az egyesbírónak vagy a tanács elnökének, másodfokon és – a Kúria kivételével – harmadfokon a tanács egyik tagjának. A kijelölés azonban önmagában nem teljesíti azt az elvárást, amelyet a kodifikációban részt vevők is megfogalmaztak: hogy a fiatalkorúakat érintő feladatokat különleges szakértelemmel bíró személyek lássák el.¹⁴ Amint Vaskuti közel egy évtizeddel ezelőtt rámutatott, „Jelenleg bárki lehet fiatalkorúak bírója, semmilyen speciális tudást, képzettséget, ismeretet nem vár el a kijelölésre hatáskörrel rendelkező Országos Igazságszolgáltatási Tanács.”¹⁵

A különleges kompetencia vagy szakirányú képzés a fiatalkorúak ügyeiben a gyermekek jogait, a megfelelő kihallgatási technikákat, a gyermekpszichológiát és a gyermekekhez igazított kommunikációt¹⁶ kellene, hogy átfogja, de számos más speciális ismeret is hasznos lehet(ne).¹⁷ Ezek egy részével ma már a fiatalkorú ügyeiben eljáró ülnökök rendelkeznie kell, a szakbíróval szemben viszont nem érvényesül ilyen elvárás. Felmerül a kérdés, hogy vajon a speciális szakmai ismeretek hiányát azzal kívánja-e kompenzálni a jogalkotó, hogy „szakértő ülnökök” részvételét írta elő. A fiatalkorú ügyeiben ülnökként ugyanis kizárólag

a) pedagógus;

b) pszichológus; vagy

¹² A fiatalkorúak büntetőügyeivel kapcsolatos ügyészségi szakfeladatok ellátásáról szóló 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 3. § (3) és (4) bekezdése az ügyész kijelöléséről a következőképpen rendelkezik:

(3) A fellebbviteli főügyészségi és a főügyészségi ügyészt a fiatalkorúak ügyeinek intézésére a Legfőbb Ügyészség Fiatalkorúak Büntetőügyeinek Önálló Osztálya vezetője jelöli ki.

(4) A járási és a járási szintű ügyészség ügyészének a fiatalkorúak ügyeinek intézésére történő kijelölése előtt a Legfőbb Ügyészség Fiatalkorúak Büntetőügyeinek Önálló Osztálya vezetőjének hozzájárulását be kell szerezni.

¹³ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 30. § (2) bekezdés szerint: „A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 680. § (4) bekezdésében meghatározott ügyekben ítélező, továbbá a bírósági közvetítői tevékenységet végző bírákat – a bíróság elnökének javaslatára – az OBH elnöke jelöli ki.”

¹⁴ VASS Péter: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. *Ügyészek Lapja*, (2016) 3–4., 91. o.

¹⁵ VASKUTI: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések. 144. o.

¹⁶ Ezeket a kompetenciákat sorolja fel az Irányelv Preambulumának (63) bekezdése.

¹⁷ Vaskuti a fiatalkorúak ügyeiben eljáró szakemberek esetében a pszichológiai, nevelés-módszertani és kriminalisztikai oktatás szükségességét emelte ki. VASKUTI: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása: reformelképzelések. 145. o. Csemáné Várad Erika is a régóta hangoztatott, de még a tanulmány megjelenése idején (2010) is aktuális elvárások között említette azt, hogy „a fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó szakemberek speciális ismeretekkel, kompetenciákkal, készségekkel rendelkezzenek”. CSEMÁNÉ VÁRADI: Fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása... 162. o. Amint láttuk, ez a hiányosság ma is az egyik leggyakrabban említett problémája a fiatalkorú elleni eljárás szabályozásának.

c) a család-, gyermek- és ifjúságvédelmi szolgáltatás, gyámügyi igazgatás keretében az ellátottak gyógyítását, ápolását, foglalkoztatását, fejlesztését, ellátását, nevelését, gondozását vagy szociális segítségét, a gyermek sorsának rendezését közvetlenül szolgáló, egyetemi vagy főiskolai végzettséghez kötött munkakörben dolgozó vagy korábban dolgozó személy vehet részt a Be. 680. § (5) bekezdésében írtak szerint. A Be. indokolása szerint ez a megoldás „azt a célt szolgálja, hogy a tanácsban a fiatalkorúak speciális igényeit ismerő, és a gyermekvédelem területén tapasztalatot szerzett szakemberek vegyenek részt”.¹⁸ Fontos felhívni a figyelmet, hogy a végzettséget és az e végzettséghez kötött munkakörben szerzett gyakorlatot is elvárja az ülnököktől a törvény. E helyen csak röviden utalok rá, hogy a Be. az ülnökrendszert csaknem teljes körűen felszámolta, mindössze a katonai eljárásban és a tárgyalt fiatalkorú elleni eljárásban látta szükségesnek a laikusok részvételét az elsőfokú bírósági eljárásban.

A hatékony(abb) védelem

Az eljárás résztvevőit érintő szabályok közül figyelmet érdemel a *tényleges védői jelenlét* elvárása egyes nyomozási cselekményeknél. Mielőtt ezen cselekmények körét érintenénk, vissza kell tekintenünk a Be. általános rendelkezéseire, ahol *A védelem joga* címszó alatt az egyes részjogosultságok közé bekerült – mégpedig az első bekezdésbe – a hatékony védelemhez való jog, amely az eljárás minden szakaszában megilleti a terheltet.¹⁹ Azt, hogy e rendelkezés az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára és az Alkotmánybíróság álláspontjára vezethető vissza, a Be. indokolása is egyértelművé teszi.

A védő részvétele korábban is kötelező volt a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban, de a vádemelést megelőző szakaszban ez jószerivel – a meghatalmazás elmaradása esetén – a kirendelés, majd a védő értesítésének kötelezettségét jelentette a nyomozó hatóság számára. Azaz, ha a védő nem jelent meg a nyomozás során azon az eljárási cselekményen, amelyről őt értesítették, ez semmiféle akadályát nem jelentette a cselekmény foganatosításának. Ez alól kivételt a vádirat benyújtása előtt a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban tartott ülés jelentett, amely nem volt megtartható a védő távollétében. A kodifikáció során is megállapították a jogszabály előkészítésében részt vevők, hogy „a nyomozási szakban csak formálisan biztosított a fiatalkorú védelemhez való joga”.²⁰ Az Irányelv az ügyvédi támogatást legalább a következő eljárási cselekményeken tartja elengedhetetlennek: a kihallgatáson, a felismerésre bemutatáson, a szembesítésen, a bizonyítási kísérleten, és amikor a gyermeket azzal a céllal állítják bíró elé, hogy fogva tartásáról döntsenek.²¹ Ezzel szinkronban a Be. 682. § (2) bekezdése a következő esetekben írja elő a védő részvételét a vádemelés előtt:

---

¹⁸ A Be. 680. §-ához fűzött indokolás.

¹⁹ 3. § (1) A terheltnek a büntetőeljárás minden szakaszában joga van a hatékony védelemre.

²⁰ Vass: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. 88. o.

²¹ Az Irányelv 6. cikk (4) bek. b) és c) pontja, valamint a (6) bek. a) pontja alapján.

- a fiatalok részvételével tartott
- a) gyanúsított kihallgatáson;
  - b) szembesítésen;
  - c) felismerésre bemutatáson;
  - d) helyszíni kihallgatáson;
  - e) bizonyítási kísérleten; valamint
  - f) a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban tartott ülésen.

A különleges bánásmód szabályainak alkalmazása

A különleges bánásmód az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve²² alapján került az 1998. évi Be. rendelkezései közé, a sértettre korlátozva azt a lehetőséget, amikor különleges bánásmódot igénylővé nyilvánításra sor kerülhetett, így biztosítva az irányelvnek való megfelelést a 62/C. § beiktatásával.²³

A kodifikáció elvi jelentőségű újításának²⁴ számít a különleges bánásmódra vonatkozó szabályoknak a fiatalok terhelte történő alkalmazása, amely a Be. 96. §-ában írtakon alapul, és a terheltek életkora szerint eltérő intézkedések alkalmazását jelenti.²⁵ A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt esetében a 85. § (1) bekezdésében felsorolt különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések²⁶ alkalmazása lehetőség, ezeket a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a terhelt jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése érdekében alkalmazhatja. A 87. § (1) és (2) bekezdésének megfelelő alkalmazása viszont már kötelező, ami azért tűnik kissé ellentmondásosnak, mert az adott rendelkezés önmagában feltételes módban fogalmaz, így még itt is csak lehetőségről beszélünk. Következésképpen nem az ott fellelhető intézkedések, hanem az *adott törvényhely megfelelő alkalmazása kötelező*. A 87. § (1) és (2) bekezdésében felsorolt *speciális intézkedések* a következők:

---

²² Az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

²³ A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CLI. törvény.

²⁴ VASS: A fiatalok elleni büntetőeljárás. 90. o.

²⁵ A különleges bánásmódra irányadó rendelkezések alkalmazásáról a fiatalok terhelte kapcsolatban lásd Kiss Anna: A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai az új büntetőeljárás törvényben. In Vökö György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 55. Budapest, 2018. 111–112. o.

²⁶ Ezen intézkedések felsorolására a terjedelmi korlátok miatt ezúttal nincs lehetőség.

- lehetőség szerint kép- és hangfelvétel készítése a tizennyelcadik életévét be nem töltött terhelt részvételét igénylő eljárási cselekményről;
  - elrendelhető, hogy az eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen;
  - biztosítani kell az Alaptörvényben, az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, a Gyermekek jogairól szóló egyezményben, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben és más törvényekben megfogalmazott gyermekket megillető jogok hatékony érvényesülését;
  - továbbá nem vizsgálható műszeres vallomáellenőrzéssel a tizennyelcadik életévét be nem töltött terhelt vallomása sem.
- A tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt esetében értelemszerűen irányadók a tizennyelcadik életévét be nem töltött terhelttel kapcsolatban alkalmazható intézkedések, de ezek továbbiakkal egészülnek ki. Így
- a részvételét igénylő eljárási cselekményről a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság kép- és hangfelvételt készít;
  - szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

Az egyéni értékelés

Nem hagyható említés nélkül a *fiatalkorú egyéni értékelése, amely a bizonyítás szabályai között* kapott helyet. Ennek szükségessége ugyancsak az Irányelvre vezethető vissza. Annak 7. cikke szól az egyéni értékeléshez való jogról, ami a tagállamok számára arra teremt kötelezettséget, hogy „biztosítsák, hogy a gyermeknek a védelemmel, az oktatással, a képzéssel és a társadalomba való beilleszkedéssel kapcsolatos sajátos szükségleteit figyelembe vegyék”. E célból kell a gyermek egyéni értékelését elvégezni, amely a Be. 683. § (1) bekezdésében írtak szerint „a fiatalkorú sajátos szükségleteinek, környezetének megismerése szempontjából lényeges körülmények vizsgálatára (...) is kiterjed”. Ennek eszközeit nem taxatív felsorolásként adja meg a jogalkotó; az eszközök közül a környezettanulmányt, a pártfogó felügyelői véleményt vagy összefoglaló pártfogó felügyelői véleményt, a szakvéleményt, a pártfogó felügyelő tanúvallomását, a fiatalkorú törvényes képviselőjének vagy a fiatalkorú gondozását ellátó más személynek a tanúvallomását nevesítve. A Be., figyelembe véve a fiatalkorú életkori sajátosságait, és azt, hogy körülményeiben viszonylag rövid idő alatt is lényeges változás állhat be, az egyéni értékelés megismétlését írja elő, ha az annak alapjául szolgáló körülmények jelentős mértékben megváltoztak, illetve ha az egyéni értékelés érdekében a bizonyítási eszköz beszerzésére két évnél régebben került sor.²⁷ Amint Vass megjegyzi, „Valóságtól elrugaszkodott feltevés lenne, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét éppen betöltő fiatalkorú személyiségét a bűncselekmény évekkel később történő

---

²⁷ Be. 683. § (4) bek.

elbírálásakor változatlanoknak tekintenénk.²⁸ Az egyéni értékelés naprakésszé tételére az Irányelv is kötelezi a tagállamokat a körülmények jelentős mértékű megváltozása esetén.²⁹

A letartóztatás

A Be.-ben új néven szereplő letartóztatás szabályai körében nincs jelentős változás, sajnos e kényszerintézkedés kivételes jellegét nem sikerült erősíteni. Nem vált a hatályba lépett törvény részévé az a rendelkezés sem, amely az eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény büntetési tételéhez kötötte volna a letartóztatás alkalmazását.³⁰ Ami miatt mégis említést érdemel az új szabályozás, az a különböző büntetőjogi tárgyú törvények összehangolásával megvalósult „profilisztítás”: ma már a Bv. tv.³¹ rendelkezik arról, hogy milyen esetekben kell javítóintézetben és mikor büntetés-végrehajtási intézetben végrehajtani a fiatalkorú letartóztatását, viszonylag széles körű mérlegelési lehetőséget hagyva a bíróságnak, hogy a fiatalkorú személyiségére és a bűncselekmény jellegére figyelemmel határozza meg a végrehajtás helyét. Bár kétségtelenül hozhatók fel érvek az új megoldás mellett, nem feltétlenül szerencsés, hogy ez a szabály már nem szerepel a Be.-ben.

Eljárás egyezség esetén

Érdekes kérdés a fiatalkorúval szembeni eljárásban az *egyezségen alapuló eljárás* megengedése. Amint Tóth Mihály is megjegyzi, „az egyezség a tárgyalásról lemondás továbbélése”,³² lényegében – a részletszabályok kétségtelen változása mellett – a jogintézmény átnevezésére került sor. Mégis, míg az 1998. évi Be. a tárgyalásról való lemondás című külön eljárás alkalmazását a fiatalkorúak elleni ügyekben kategorikusan kizárta, a hatályos Be. kifejezetten jó megoldásnak tartja. Tanulságos a két törvény indokolását összevetni. Az 1998. évi Be. indokolása szerint

A fiatalkorúval szemben a büntetőeljárás során a fiatalkorú érdekeinek védelme mellett a nevelési célok érvényesülését is elő kell segíteni, amely a legjobban a tárgyaláson valósít-

---

²⁸ VASS: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. 92. o.

²⁹ Irányelv 7. cikk (8) bek.

³⁰ Lásd erről VASS: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. 94. o. Felfigyelhetünk arra, hogy a tervezetben szereplő és a büntetési tételtől függően differenciált szabályozáshoz kapcsolódó, Vass írásában szereplő indokolás a hatályba lépett törvényhez fűzött indokolásban is olvasható, holott a törvény szövege jelentősen megváltozott a tervezethez képest. Ez a Be. indokolásának egyik olyan része, amely jól érzékelteti, hogy az indokolás a törvénytervezethez készült és nem követte a szöveg változásait.

³¹ Bv. tv. 413. § (2) bek.

³² TÓTH Mihály: A büntetőeljárás kodifikálásának tanulságai, néhány, elsősorban a bíróságot érintő kérdésben. *Magyar Jog*, (2018) 9., 465. o.

ható meg. Ez az egyik indoka annak, amely miatt nem lehet helye a tárgyalásról lemondásnak. A másik, hogy a tárgyalásról lemondás nagyon alapos, megfontolt, felelősségteljes döntést kíván meg a terhelttől, amely a fiatalkorú terhelttől életkori sajátosságaira tekintettel nem várható el. Mivel a törvény kategorikusan kizárja a tárgyalásról lemondás szabályainak alkalmazását, ez arra is utal, hogy a fiatalkorú akkor sem élhet ezzel a jogával, ha a büntetőeljárás idején nagykorúvá válik.

További indokként szolgálhatott a tárgyalásról lemondás kizárásához az a tény is, hogy a fiatalkorúra vonatkozó büntetőjogi szabályokat figyelembe véve, számára nem járhatott volna olyan jelentős előnyökkel a tárgyalásról lemondás, mint a felnőttkorúak esetében, így nem volt célszerű a nevelési cél és a többletgaranciák érvényesülését feláldozni. A hatályos Be. viszont már elég érettnek tartja a fiatalkorút ahhoz, hogy ebben az eljárás további sorsát meghatározó kérdésben megfontoltan állást foglaljon. A 694. §-hoz fűzött indokolás ugyanis a következőket tartalmazza:

A terhelti együttműködés új rendszerének elveivel az áll összhangban, ha a fiatalkorú a részére biztosított többletgaranciák mellett megalapozott döntést hozhat a bűnössége elismerése, vagy el nem ismerése, valamint az eljárás további menetének megválasztása tekintetében. A törvény ezért teremti meg annak lehetőségét, hogy a fiatalkorú terhelttel szemben is alkalmazható legyen a XCIX. fejezet szerinti „eljárás egyezség esetén” külön eljárás.

Várhatnánk, hogy esetleg a fiatalkorúak büntetőügyeivel kapcsolatos ügyészégi szakfeladatokról szóló legfőbb ügyészi utasítás tartalmaz az egyezség megkötésére vonatkozó speciális szempontokat, de ezt hiába keressük.

Összegzés helyett elsősorban arról kellene szólnom, hogy melyek azok a rendelkezések a Be. fiatalkorú elleni külön eljárásának körében, amelyeket e rövid tanulmány nem érintett. Mégsem ezt teszem, hanem – ha meglehetősen röviden is – értékelem a változásokat. Kétségtelenül találkozunk előremutató újításokkal a hatályos Be. fiatalkorúakra vonatkozó szabályai körében. Ide sorolnám többek között a hatékony(abb) védelem érdekében tett jogalkotói lépéseket, vagy a fiatalkorú életviszonyait a korábbinál talán alaposabban feltérképező, a speciális szükségleteit megállapító, ezáltal az ügyészi és a bírósági döntést segítő egyéni értékelésre irányadó rendelkezéseket. Szerencsés az is, hogy a jogalkotó kihasználva a sajátos kodifikációs helyzetet, az Irányelvnek való megfelelés biztosítása érdekében szükséges lépéseket is jórészt megtette. Nagy hiányosságokat látok viszont a fiatalkorúakkal kapcsolatba kerülő szakemberek speciális képzésének biztosítása terén, és még mindig hiányzik az a rendelkezés a Be.-ből, amely kétségtelenné tenné, hogy a jogalkotó valóban azt várja el, hogy a fiatalkorú letartóztatására csak a legvégső esetben kerüljön sor.

HARMADIK RÉSZ

KÁBÍTÓSZER-PROBLÉMA,
KRIMINÁLPSZICHOLÓGIA

Drogok és emberek

A probléma

A jelen tanulmány szerzője az ezredforduló előtt 77 kérdést fogalmazott meg, amelyek akkor megválaszolatlanok maradtak, pedig a problémák megoldása nélkül értelmes és eredményes kezelet kábítószer-ellenes politika elképzelhetetlennek tűnt.¹ Annak az írásnak az volt a legfontosabb mondanivalója, hogy a drogokhoz, pontosabban: a hozzájuk kapcsolódó magatartásokhoz való viszonyunk értékelése nem szűkíthető le a szerek visszaszorítása érdekében tett intézkedések számszerű eredményességének a vizsgálatára. A kulturális, jogi, egészségügyi, sőt: a gazdasági és egyéb körülmények sokoldalú tanulmányozása szükséges ahhoz, hogy érzékelhető javulást tudjunk megalapozni az önpusztítás ezen megnyilvánulásai elleni küzdelemben. Itt és most a jelenség komplexitásának változatlan hangsúlyozása mellett a büntetőjogi szabályozás, a kriminális represszió szerepét tárgyaljuk kissé részletesebben, a terjedelmi korlátokra is tekintettel.

Némileg leegyszerűsítve, de nem eltorzítva a kérdést, úgy is lehet fogalmazni: a bűnözés helyét és szerepét úgy kell kijelölni a kábítószer-probléma kezelésében, hogy ne okozzon több kárt, mint aminek az elkerülésére törekszik. Amint arra *Lévay Miklós* is rámutatott: kutatási eredmények támasztják alá, hogy a repressziós politika általában nagyobb károkat okoz, mint maga a drogfogyasztás. Amit a jelenség káros hatásainak gondolunk, az nem kis mértékben az elhibázott társadalmi-közhatalmi válaszok következménye.²

A jubilánsnak teljesen igaza van. Logikusnak tűnik az a felfogás, mely szerint egy károsnak ítélt megnyilvánulás ellen tiltással, az adott magatartások üldözésével, tanúsítók megbüntetésével lehet eredményesen felvenni a küzdelmet. A dolog mégsem ennyire egyszerű. A tiltott gyümölcs nyújtotta kísértés, az egyébként sokak által kívánatosnak tartott dolgok iránti vágy könnyen áttörheti a jogkövető viselkedés elfogadottságát. Közismert, hogy az Egyesült Államokban a szesztilalomról szóló törvény (*Volstead Act*, 1920) jelentős mértékben hozzájárult a bűnözés, azon belül pedig a legveszélyesebb szervezett elkövetések kiterjedéséhez. Azt lehet mondani, hogy a szabályozás – amely paradox módon éppen a deviáns viselkedések visszaszorítását célozta – ebben az esetben bűngerjesztő hatással járt.³ A jó

¹ KORINEK László: 77 kérdés a kábítószerrel. *Psychiatria Hungarica*, (1998) 3., 340–347. o.

² LÉVAY Miklós: A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja Magyarországon. *Esély*, (1992) 1., 56–63. o.

³ THORNTON, Marc: *The Economics of Prohibition*. Salt Lake City, 1991. 111–138. o.

szándék tehát nem elegendő. Értelmes és rendkívül körültekintő tervezésre van szükség a károsnak ítélt – és a kábítószer-fogyasztás vitathatatlanul ilyen, a hozzá kapcsolódó tevékenységekről nem is beszélve – jelenségek elleni fellépéshez. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a hivatkozott 77 kérdés megválaszolása után lehet kidolgozni egy eredményekkel kecsegtető stratégiát. Ez persze nyilvánvalóan lehetetlen, hiszen máig nincsenek kétséget kizáróan bizonyított ismereteink a legtöbb összefüggésről, másrészt a helyzet is változik, tehát a megállapítások idővel érvényüket veszíthetik.

A kutatások teljes eredményének a hiánya természetesen nem menti, nem is mentheti fel a drogprobléma felelőseit – és végső soron az egész társadalom ebbe a körbe tartozik – a cselekvés alól. Nyilvánvaló azonban, hogy a fellépést a rendelkezésre álló tapasztalatokhoz kell igazítani. A tudós kötelessége pedig az, hogy a megszerzett ismereteket feldolgozza és értékelje a kábítószerrel érintő magatartásokra való hatékony reagálás segítése érdekében.

A helyzet

Ahogy számos más, károsnak ítélt társadalmi megnyilvánulás – így például a bűnözés – esetében, a drogprobléma terén is nyilvánvalóan irreális a megszüntetés mint cél. A valóság elől menekülő, valamilyen sajátos élvezetre vágyó, vagy bármely más célból – például a fájdalom enyhítése végett – tudatmódosításra törekvő embert gyakorlatilag nem lehet megakadályozni akaratának véghezvitelében. A klasszikus drogok mellett annyi a helyettesítő anyag, hogy a hatás kiváltása elháríthatatlan. Ebből persze távolról sem következik, hogy a belenyugvás a helyes, vagy akár az egyetlen lehetséges reakció. A fogyasztás és a mögöttes tevékenységek visszaszorítása reális cél, a járulékos következményekkel (kriminalitás, HIV-fertőzések stb.) szemben szintén van mód a fellépésre.

2016-ban bolygónkon mintegy 275 millió ember fogyasztott drogot. 31 millióra tehető azoknak a száma, akik már kezelésre szorulnak. 2015-ben körülbelül 450 000 haláleset történt egyértelműen a kábítószer-használatra visszavezethetően. A tendencia általában emelkedő.⁴ Európában sem beszélhetünk a helyzet javulásáról, bár néhány területen (például kannabisz-fogyasztás a fiatalok körében) van pozitív irányú elmozdulás.⁵

Magyarországon a bűnügyi statisztika adatai szerint a 2012. évi C. törvény hatálybalépését követő években jelentősen növekedett a kábítószer birtoklása tényállását kimerítő magatartások száma. 2014-ben 2618, 2015-ben 4579, 2017-ben pedig már 5843 ilyen bűncselekmény vált ismertté. 2018-ból az első félév számai ismertek, amelyek szerint ebből a deliktumból 4299-et követtek el, ami nyilvánvalóan további jelentős emelkedést vetít előre.⁶ Nyilvánvaló persze, hogy magas látenciával kell számolni. A közhatalom azonban a hivatalos adatokkal dolgozik, amelyek ezek szerint nem váltották be az elrettentéshez fűzött remé-

---

⁴ *World Drug Report. Global Overview of Drug Demand and Supply.* Wien, 2018. 6. o.

⁵ *Európai kábítószer-jelentés.* Lisszabon, 2018.

⁶ <https://bsr-sp.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx> (letöltve: 2018.12.08.).

nyeket. A hivatkozott európai kábítószer-jelentéshez készített magyar anyag nem cáfolja a kriminálstatisztika számait, bár árnyaltabb képet ad a drogfogyasztás és a hozzá kapcsolódó jelenségek részleteiről. Hazánkra is jellemző például a kannabisz-fogyasztás visszaesése az utóbbi években. Más szerek viszont részben a fű helyébe léptek. Az említett nemzeti jelentés szerint például egyes kutatók már azt észlelték, hogy bizonyos közösségekben az új pszichoaktív anyagok használata normatívvá vált.⁷

Hangsúlyozni kell, hogy a kábítószer-ellenes fellépés politikájának megítélése nem korlátozódhat a fogyasztás, vagy akár a kereskedelem számainak értékelésére. Már Lévay Miklós is felhívta a szakirodalomra hivatkozva a figyelmet arra, hogy akár a jogi szabályozás szintjén is jelentős eltérések lehetnek attól függően, hogy milyen társadalmi státusban vannak a tipikus fogyasztók.⁸ Ezért a drogpolitika valójában társadalompolitika.

Iránymódosítás a kábítószerek elleni fellépésben

Az iránymódosítás szó kívánczik a szerző tollára, azonban ténszerűen meg kell jegyezni, hogy az utóbbi évtizedek fejleményei – noha egyáltalában nem elhanyagolhatók – inkább a már meglévő intézményrendszer reformját, semmint annak gyökeres megváltoztatását jelentik. Valójában hangsúly-eltolódásokról van szó anélkül, hogy az 1961 óta kialakult szisztémát fel kellene adni. Témánk – a büntetőjog szerepe – szempontjából azonban lényeges módosulások következtek be. Ezek áttekintése és értékelése adja azt a nóvumot, ami a 77 kérdés megfogalmazása óta gazdagítja a problémával és annak kezelésével kapcsolatos tudásunkat.

A legfontosabb változás *a fogyasztás*, következésképpen *a fogyasztó megítélésében* következett be.

A világ országainak kábítószer-ellenes szabályozását és gyakorlatát hosszú időre meghatározó *Egységes Kábítószer Egyezmény*, vagyis az ENSZ által tető alá hozott átfogó megállapodás döntően az ellenőrzés, ahhoz kapcsolódóan pedig a represszió általánossá válását támogatta. A Magyarországon 1965. évi 4. törvényerejű rendelettel kihirdetett szerződés 36. cikke elvárásaként fogalmazta meg a tiltott anyagokkal kapcsolatos szigorú büntetőjogi fellépést, a kriminális magatartások között említve egyebek mellett a kábítószerek tartását is. Mindamellett nyitva hagyta a kábítószer-élvezők számára az elterelés lehetőségét [36. cikk (1) bekezdés *b.* pont], hangsúlyozva a segítségnyújtás szükségességét. A fogyasztás nem szerepel a büntetést érdemlő magatartások sorában, de magától értetődik, hogy a tartás (birtoklás) pönalizálása miatt arra is kiterjed a tiltás, az üldözés, valamint a büntetés szükségessége, de legalábbis a lehetősége.

⁷ *Nemzeti Drog Fókuszpont 2018-as éves jelentés (2017-es adatok) az EMCDDA számára – Magyarország.* http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA_jelentes_2018_HU.pdf (letöltve: 2019.03.01.).

⁸ LÉVAY: A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja Magyarországon. 60. o.

Elmondható tehát, hogy a drogozás büntetőjogi fenyegetése nem elsődleges célként, de lényegében szükségszerű következményként szerepelt a 20. század második felének kriminálpolitikájában. Fő szabály az üldözés volt, adható kedvezményként az elterelés, a terápia lehetősége jelentett menekülési útvonalat. A hazai szabályozás és gyakorlat ennek megfelelően igen súlyos szankciókat, egyes esetekben akár életfogytig tartó szabadságvesztést helyezett kilátásba a visszaélésekkel szemben, büntetni rendelve a szerek tartását is. Amellett privilegizálta a kábítószerfüggő személyek által elkövetett egyes magatartásokat, és lehetőséget biztosított az elterelésre.

A jelzett változtatás lényegét az ENSZ főtitkár-helyettese, egyben a világszervezet Kábítószer-ellenes Hivatalának igazgatója, *Antonio Maria Costa* a következőképpen foglalta össze a 2009-es magas szintű nemzetközi, politikai nyilatkozat és akcióterv elfogadásával végződött tanácskozás megnyitása alkalmával:

Meg kell találnunk a helyes középutat *a.)* a kábítószer-fogyasztók kriminalizálása és *b.)* a használat legalizálása között. Ennek során nem háborúként, hanem egy elterjedt társadalmi betegség kezelésekként kell felfognunk a drogellenes tevékenységet. Egy metaforával élve: a világot nyomasztja a probléma (ez a betegség), a kontroll (a gyógyítás) azonban drámai mellékhatásokkal járt (hatalmas illegális piac alakult ki).⁹

Teljesen világos, hogy ez a tétel a fogyasztás – és a fogyasztók – kriminalizálásától való elfordulást irányozza elő anélkül, hogy a következmények alól teljes mértékben mentesíteni rendelné a drogbiznisz végpontjain elhelyezkedőket. A tartás (birtoklás) kivonása a büntetőjogi fenyegetettség alól elkerülhetetlen velejárója a kívánatos változtatásoknak. Nem másról van tehát szó, mint az *ultima ratio* elvének következetesebb érvényesítéséről: a kábítószer-élvezőket meg kell fosztani az elkövetőkre óhatatlanul tapadó stigmától, de nem úgy, hogy elfordulunk a problémáktól, még kevésbé úgy, hogy jóváhagyjuk, netán helyeseljük a fogyasztói magatartást.

Fel sem merült a büntetőjogi eszköztár kidobása. A piacra termelés, valamint a kereskedelem szigorú kontrollja változatlan követelmény, a bünszervezetek elleni rendőri fellépéssel és igazságszolgáltatási reagálással együtt. Az újabb, meghatározó jelentőségű dokumentumok nem a módosulást, hanem az integrált és kiegyensúlyozott megközelítés szükségességét hangsúlyozzák. A 2009-es ENSZ anyag már címében is kifejezi, hogy ebben a szellemben kellene együttműködni a probléma kezelése során.¹⁰ A jelenleg – 2013-tól – hatályos EU-

---

⁹ *High Level Segment Commission on Narcotic Drugs*, Vienna 11–12 March 2009. New York, 2009. 3. o.

¹⁰ *Political Declaration and Plan of Action on International Cooperation Towards an Integrated and Balanced Strategy to Counter the World Drug Problem*. https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CND/Political_Declarations/Political-Declarations_Index.html (letöltve: 2019. 03.01.).

drogstratégia ugyanezt hangsúlyozza: a kábítószer-jelenség kiegyensúlyozott, integrált és tényeken alapuló megközelítésére van szükség.¹¹

Megjegyzendő, hogy a fogyasztás és a birtoklás büntetőjogi fenyegetettsége kevésbé teszi lehetővé a különböző szempontok kiegyensúlyozását. Az állam eljárási kötelezettsége ugyanis – a jelzett kivételek ellenére – azt eredményezi, hogy a kábítószer-élvezők nem fordulhatnak félelemtől mentesen a segítségnyújtás intézményeihez, de az utóbbiak is ki vannak téve akár a leplezett eszközök használata révén történő megfigyelésnek. Mindez teljesen törvényes. Éppen ezért logikus, hogy a kiegyensúlyozottság lényegében feltételezi a fogyasztás dekriminalizálását, a büntetőjogi intézményrendszer lehetőségeinek a korlátozását.

Az irányadó dokumentumok még egy fontos tényezőt hangsúlyoznak az elfogadásukkor fennállt helyzet kritikájaként is: az emberi jogok, mindenekelőtt a méltóság tiszteletben tartásának az elsődlegességét. Az uniós anyag 2. pontja egyebek mellett rögzíti: „E stratégia alapját mindenekelőtt az uniós jog alapelvei képezik, és a stratégia minden tekintetben képviseli az Unió alapértékeit: az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a szolidaritás, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartását.” Ebből következik, hogy a jelzett hatások, például a diszkrimináció elleni fellépés a drogpolitika szerves része kell, hogy legyen.

a) A törvényhozási és jogalkalmazási tapasztalatokról

A jelzett óvatos elmozdulás – ahogyan arra az ENSZ főtitkár-helyettese is utalt – döntően nem elméleti megfontoláson, hanem a korábbi gyakorlat tanulságainak a felismerésén alapul. Mivel pedig a drogstratégia minden nemzetközi koordináció ellenére nemzeti keretek között valósul meg, célszerű röviden áttekinteni, mi történt az egyes államok szabályozásában és jogalkalmazásában a legutóbbi évtizedekben.

Alapvetően azt lehet mondani, hogy a jogrendszerek többségében semmi: maradt az elsődlegesen represszív, ámde az elterelés, a segítségnyújtás különböző formáit lehetővé tévő szabályozás. Vannak azonban figyelmet, behatóbb tanulmányozást igénylő változások is.

A MARIHUÁNA-FOGYASZTÁS BÜNTETŐJOGI FENYEGETETTSÉGÉNEK MEGSZÜNTETÉSE, ILLETŐLEG KORLÁTOZÁSA

A nemzetközi szinten tapasztalható óvatosság jellemzi az egyes államok magatartását is. Jellemző mégis a könnyű drogok megítélésének változása.

Egyesült Államok

Az 1956-ban megszigorított szövetségi szabályozás (*Narcotic Control Act*, 7237. szakasz) súlyos börtönbüntetést helyezett kilátásba a drogok, így a marihuána birtoklása esetére. Az 1970-es évektől kezdődően enyhítették a szigor. Volt olyan felmentő ítélet is, amelyben

¹¹ 2012/C 402/01. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_2012.402.01.0001.01.HUN&toc=OJ:C:2012:402:TOC (letöltés: 2019.03.01.).

a bíróság kimondta, hogy a glaucomában szenvedő beteg részéről a fű termesztése és fogyasztása egészségügyi szükséghelyzet miatt nem büntethető.¹²

Kalifornia volt az úttörő a marihuána dekriminalizálása felé vezető folyamatban. 1996-ban az ottani választások egyben népszavazást is jelentettek (ami egyébként Amerikában általánosan jellemző). Az eredmény az volt, hogy a javaslat elfogadásával törvénybe iktatták a marihuána egészségügyi alkalmazásának büntetlenségét. Orvosi javaslat beszerzésére volt szükség a jogszerű termeléshez, birtokláshoz és fogyasztáshoz.

Azóta az USA számos tagállamában született olyan döntés, hogy a „fű” használata a továbbiakban nem minősül bűncselekménynek. A dekriminalizálás nem feltétlen, hiszen zömmel a gyógyászati és rekreációs célú használatot emelték ki a legsúlyosabb következményeket alkalmazó jogág keretei közül. Az orvosi rendeltetés nem érdemel különösebb magyarázatot. A „rekreáció” kifejezés arra utal, hogy az egészségi, szellemi állapot megőrzéséhez, az e téren jelentkező problémák kezelésénél folyomodik az ember az adott szerekhez. Engedélyhez kötöttség hiányában azonban nem ellenőrizhető, hogy a használók mit tartanak rekreációnak. Így elmondható, hogy lényegében a fogyasztás dekriminalizációja történt meg az ilyen kereteket megjelölő rendszerekben. Ugyanakkor említést érdemel, hogy az engedélyezett használathoz a forgalmazás liberalizálása is járul, tehát már nem csupán dekriminalizálásról, hanem korlátozott legalizációról beszélhetünk.

Colorado például 2012-ben egy népszavazás eredményeként módosította az alkotmányát (64. sz. kiegészítés). Érdekes a törvény szövegében rögzített indokolás: a rendészeti célú források hatékony felhasználása, a közcélra fordítható bevételek növelése, valamint az egyéni szabadság biztosítása érdekében hajtották végre a változtatást, a továbbiakban a közegészség és a közbiztonság védelmét is említi a jogszabály. Ténylegesen a 21 éven felüliek részére vált legálisá a fű birtoklása és használata, az adózás pedig az alkoholnak megfelelően történik. Ebből, de a módosítás szövegéből is következik, hogy a marihuána forgalmazása is törvényes bizonyos kötöttségek (fiatalkorúak részére való eladás tilalma, alapvető fogyasztóvédelmi rendelkezések betartása) mellett. Továbbra is tilos és büntetendő a marihuána hatása alatti járművezetés.

Hasonló rendelkezések születtek számos más államban. Mindezzel együtt egyelőre rendkívül vegyes a kép: a teljes tiltástól kezdve a különböző szintű és eltérő feltételekhez kötött dekriminalizálás, illetőleg korlátozott legalizálás egyaránt jelen van a szövetség tagjainak szabályozásában. Megjegyzendő mindazonáltal, hogy népszavazási kezdeményezések azóta is napirenden vannak, tehát az eddigi eredmények alapján nyilvánvaló, hogy a liberalizálás folytatódik.

Uruguay

A dél-amerikai ország a világon elsőként vezette be 2013 decemberében a nem gyógyászati célú marihuána ellenőrzött keretek között megvalósuló legális forgalmazását. Ez azt jelenti, hogy a fogyasztás nem tiltott, az emberek saját maguk vagy közösségekben (klubokban) ter-

---

¹² *United States v. Randall*, 171 F.3d 195, 1999 U.S. App.

meszthetik a kannabiszt, amellett kereskedelmi forgalomban is beszerezhetik a szükségüknek megfelelő anyagot. Korlátozások vannak, az utóbbi esetben például fejenként és hetente 10 grammot lehet vásárolni. Kiemelést érdemel, hogy az indokolás szerint az emberi jogi szempontok jelentős szerepet játszottak a törvény megalkotásában. Ezt alátámasztja az a tény, hogy Uruguay már korábban, nemzetközi fórumokon is sürgette a jogoknak a drogpolitika területén történő határozottabb érvényesítését.

Kanada

A dekriminalizálási és korlátozott legalizálási irányzat legújabb követője Kanada, ahol 2018. október 17-től nem büntetendő a marihuána rekreációs célú használata.¹³ Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a 18 év felettek 30 gramm szárított marihuanát tarthatnak legálisan; ezt más felnőttekkel is megoszthatják. Engedélyezett árusoktól a füvet beszerezhetik, amellett legfeljebb 4 – ellenőrzött magból vagy palántából származó – növényt termeszthetnek háztartásonként. Alapvetően ennyire terjed ki a szabadság, egyébként a kannabisz-törvény rendelkezéseinek a döntő többségét tiltó és – nem csupán büntetőjogi – szankciókat kilátásba helyező előírások alkotják. Körültekintő és szigorú védelem alatt állnak a fiatalok, amellett a minőség garantálása érdekében is számos norma megalkotására került sor.

A FOGYASZTÁS ÁLTALÁNOS DEKRIMINALIZÁLÁSA – PORTUGÁLIA

Az eddigi példák egyetlen szer – a marihuána – fogyasztásának, ahhoz kapcsolódóan pedig szigorúan behatárolt körben a fű termelésének és kereskedelmének a liberalizálásáról szólnak. Portugália ezzel szemben valamennyi drog esetében büntetlenséget kínál a fogyasztóknak, persze nem feltételek nélkül.

A jelenlegi szabályozás és gyakorlat alapjául szolgáló nemzeti drogstratégiát 1999-ben fogadta el a portugál Minisztertanács (46/99. sz. határozat). A kormány megjelölte azokat az elveket, amelyek alapul szolgáltak a távlatos elképzelések kidolgozásához. Megemlítendő, hogy első helyen szerepel – a helyzet súlyosságából is adódóan – a nemzetközi együttműködés szükségessége. Ezért a korábbi – represszív – megközelítés helyett arra van szükség az anyag szerint, hogy a nemzeti stratégiát a nemzetközi törekvésekhez igazítsák. Ez azért érdekes, mert a jelen írásban is említett dokumentumok jóval későbbiek (az ENSZ-anyag 2009-es, az európai stratégia 2012-ben készült el és 2013-tól alkalmazandó). Valójában azonban azok sem előzmény nélküliek, tehát Portugália kormánya az ezredforduló előtt jól érzékelte a változás igényét és irányát.

Nagyon fontos a második elv: az új drogpolitika kidolgozói hitet tettek amellett, hogy a kábítószer-élvezőket betegeknek kell tekinteni, akik kezelésre szorulnak, még akkor is, ha bármely okból börtönben vannak. Harmadik elvként fogalmazódott meg az ártalomcsökkenés célja mind az érintett személyek, mind a közegészség, mind pedig a biztonság területén. A negyedik általános követelmény a megelőzés hangsúlyozása a következmények kezelése

¹³ *Cannabis Act* (S.C. 2018, c. 16).

helyett. Ötödik elvként pedig az illegális drogkereskedelem és a pénzmosás elleni fellépés erősítése olvasható az anyagban kívánatos fejlesztési irányként.

Ennek megfelelően a 30/2000. számú törvény úgy rendelkezett, hogy a fogyasztók – akik 10 napi adagot meg nem haladó mennyiségű kábítószerrel birtokolnak – nem büntethetők. Úgynevezett „lebeszélő bizottságokhoz” irányítják őket, ahol jogászok, orvosok és szociális munkások igyekeznek meggyőzni az érintetteket a használat ártalmairól, veszélyeiről. A portugál modell sajátossága, hogy nem csupán a könnyűnek nevezett drogok, hanem bármilyen kábítószer esetében büntetlenül marad az, aki csupán saját célra tartja azokat. A fogyasztás büntetőjogi üldözésének mellőzése nem jelenti a szigorú szabályozás és következetes jogalkalmazás hiányát, hiszen a kereskedelem és más kapcsolódó tevékenységek változatlanul deliktumnak minősülnek, amellet a közigazgatási jog sokoldalúan keretek közé szorítja a drogokkal kapcsolatos magatartásokat.

A HOLLAND JOGALKALMAZÁS

Sajátos megoldást választott Hollandia. Az 1928-as – többször módosított – *ópiumtörvény* a teljes tiltás talajára helyezkedik minden kábítószerre vonatkozóan. A törvény 2. és 3. cikkei egyéb magatartások mellett jogszerűtlennek minősítik az anyagok előállítását és birtoklását is. A jogszabály büntetőjogi fenyegetettséget állapít meg a szabályok megszegői számára.

A könnyű drogokhoz való hozzáférés lehetőségéről, a *coffee shop*okban kapható marihuánáról szóló tudósítások mégsem teljesen alaptalanok. A holland kormány honlapján megtalálható az a tájékoztatás, amely szerint a bűnüldöző hatóságok nem járnak el a könnyű drogok forgalmazóival és fogyasztóival szemben bizonyos feltételek teljesítése esetén. Ilyen például, hogy csak csekély mennyiségről lehet szó, valamint fiatalok részére értékesíteni nem szabad.¹⁴

b) Az eredmények

Az *Európai Bizottság* értékelése¹⁵ szerint jelentős elmozdulás nem történt az Unió egészségét tekintve. Valójában a kínálat és a kereslet csökkentésének célja nem valósult meg, a koordináció, a nemzetközi együttműködés erősítése, a kutatás, a fejlemények figyelemmel kísérése, az információáramlás javítása és az értékelés terén vannak eredmények.

A Kábítószer és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelő Központja (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction* – EMCDDA) részletes jelentéseket és adatsorokat tesz közzé minden évben – országokra bontva is – a helyzet alakulásáról. Ezek értékes forrást jelentenek a kutatók és a szakpolitikusok számára is. Itt azonban terjedelmi okokból csupán annyit rögzítünk, hogy az egyes mutatók alakulása az intézkedések fényében fontos következtetésekre ad okot, mindazonáltal összességében jelentős elmozdulás nincs. A fo-

---

¹⁴ <https://www.government.nl/topics/drugs/tolerance-policy-regarding-soft-drugs-and-coffee-shops> (letöltve: 2019.03.01.).

¹⁵ COM(2017) 195, Brüsszel, 2017.03.15.

gyasztás és a terjesztés számai nem mutatnak érzékelhető csökkenést, de az ártalmak mérés-klése terén vannak figyelmet érdemlő eredmények, például Portugáliában.¹⁶

Meg kell mondani, hogy a kábítószer-politika értékelésére nincsenek általánosan elfogadott kritériumok. Magyarul: maga a mérce is vitatott. Nyilvánvalóan adódik a következtetés: minél kevesebb kábítószer van jelen egy országban, minél kevesebb a fogyasztó, annál jobb a helyzet. Valójában azonban nem ilyen egyszerű a dolog. A kábítószerek egy része ugyanis orvosi célokat szolgál. Másrészt szinte ugyanazt a hatást igen sokféleképpen, a klasszikus drogok meglététől függetlenül is el lehet érni (gyógyszerek, esetleg alkohollal együtt, ragasztószerek stb.). Ha tudomásul vesszük az anyagok és a velük kapcsolatos magatartások teljes kiiktatásának a lehetőségét, akkor értelemszerűen az *ártalmak csökkentése* lehet az az értelmes cél, amit érdemes kitűzni. Hozzá kell tenni: miként a bűnözésnél, a csökkentés, illetőleg a kevésbé veszélyes anyagok használatának irányába való elmozdulás szintén elfogadható, és nem irreális feladatmeghatározás. Valójában tehát ezek a szempontok jelennek meg azokban az értékelésekben, amelyek a jelzett változtatások hatásait mérik.

Portugál kutatók sokoldalú, kvantitatív elemzéseket alkalmazó vizsgálatuk eredményeképpen jutottak arra a következtetésre, hogy a dekriminalizáció károkat nem okozott. Ez fontos, hiszen az ilyen megoldást ellenzők gyakran vetítik előre a katasztrofális következmények lehetőségét. Az is kétségtelen tény, hogy jelentős csökkenés a fogyasztásban nem következett be, azonban az eredmények itt sem lebecsülendők. A heroin- és kokainelkobzások terén például csökkenés figyelhető meg. Ugyancsak javulás észlelhető a kábítószerekkel kapcsolatos bűnözés és halálesetek körében, valamint a HIV-fertőzöttek arányát tekintve.¹⁷ Más elemzők arra mutattak rá, hogy az összességében (az ártalomcsökkentés számai alapján) sikeresnek mondható portugál gyakorlat nem kizárólag a fogyasztók büntetőjogi következmények alóli mentesítését jelenti. Az egész koncepció az egészségügyi megoldások előtérbe helyezését, a szolgáltatások javítását célozza, ennek érdekében sokat tettek. Lényeges tehát, hogy az egyáltalában nem lebecsülendő, nem félretolható büntetőjogi eszközök az egész rendszerbe illeszkedjenek, adott esetben akár az *ultima ratio* elv korábbi érvényesülési gyakorlata felülvizsgálatának eredményeképpen.¹⁸

Az USA 50 tagállama önálló kábítószer-politikát folytat, a marihuánát érintő dekriminalizálás, illetőleg korlátozott legalizálás irányába elmozdult rendszerek között is jelentős különbségek vannak. Ezért Európához hasonlóan itt is nehéz általános értékelést adni. A szövetségi kormányzati intézményként működő *Nemzeti Egészségügyi Intézet* publikációja szerint az biztató tény, hogy a fiatalok körében nem nőtt a fogyasztás, a felnőttek esetében azonban igen. Negatívum a drogos állapotban történő – egyébként mindenütt tiltott – jármű-

¹⁶ http://www.emcdda.europa.eu/countries_en (letöltve: 2019.03.01.).

¹⁷ FÉLIX, Sónia – PORTUGAL, Pedro – TAVARES, Ana: *Going after the Addiction, Not the Addicted. The Impact of Drug Decriminalization in Portugal*. Bonn, 2017. (IZA Institute of Labor Economics, Discussion Paper No. 10895.)

¹⁸ KUNDROD, Kathryn: Decriminalization of Drugs in Portugal: a Controversial Experiment for Public Health. *Perspectives on Business and Economics*, 33. (2015) 2.

vezetések számának növekedése. Egyébként gazdaságilag, a büntetőjog-alkalmazás körében és több egészségügyi mutató tekintetében javulásról lehet beszélni.¹⁹

Helyes az a megközelítés, amely szerint a kábítószer-politikában bekövetkezett változásokat nem pusztán a hatások statisztikai számaival kell mérni. Viszonyítási alap például az alapjogok tiszteletben tartásának közhatalmi feltételrendszere. *Randy A. Barnett* meggyőzően támasztotta alá azt a következtetést, hogy a teljes tiltásra épülő gyakorlat romboló hatással van az alkotmányos szabadságokra.²⁰ A kábítószeres birtoklásának eltitkolása gyakran vezeti a rendőröket olyan trükkök alkalmazására, amelyek jogokat sértenek. Észszerű gyanú hiányában ugyanis házkutatásra és lefoglalásra nincs törvényes lehetőség, ezért előfordul, hogy a bűnüldöző hatóságok tagjai valamilyen ürügyet kreálnak, hogy aztán a „véletlen felfedezés” legalizálja a beavatkozást. Ezek közül a rendőrök közül aztán hamis vallomásokot tesznek a bíróság előtt. Többek között erre alakult ki a „testilying” (kb. „kamuvallomás”) a „testifying” (tanúvallomás) kifejezés helyett, ami egyébként meglehetősen elterjedt bíróság előtti magatartást jellemez.²¹

Következtetések, megjegyzések a magyar kábítószer-politikához

E vázlatos áttekintés alapján is el lehet mondani, hogy a kábítószerekkel kapcsolatos emberi magatartások kezelésében az árnyalt sokoldalú, az egészségügyi szempontokat hangsúlyozó irányzatok terjednek a korábbi, döntően represszív megközelítés rovására. Az ezredforduló előtti időszakhoz viszonyítva annyi elmondható: az elnyomásra, üldözésre, valamint büntetésekre alapozó gyakorlat megbukott. A „kábítószeres elleni háború” nem nyerhető meg.²² Ugyanakkor szinte minden téren súlyos negatív következményekkel járt. Ezek között igen jelentős volt az emberi jogokra gyakorolt hatás. Az ENSZ Közgyűlésének 2016-os, a kábítószer-problémával foglalkozó rendkívüli ülésén elfogadott dokumentum – a világszervezet céljaival és elveivel összhangban, de a represszív gyakorlat kritikájaként is – nyomatékkal hívja fel a figyelmet az emberi jogoknak a drogok és a velük kapcsolatos magatartások elleni fellépés során történő érvényesítésére.²³ Tény, hogy a kérdés igazán az ezredfordulót követően, a háborús megközelítés háttérbe szorításával vált a viták fontos tárgyává, azóta viszont megkerülhetetlen a drogstratégiák kimunkálása és alkalmazása során. Alapvető egyetértés van abban, hogy nem a kábítószeresekhez való emberi jog elnyomása a probléma,

---

¹⁹ MAXWELL, Jane Carlisle – MENDELSON, Bruce: What We Know about the Impact of the Laws Related to Marihuána? *Journal of Addiction Medicine*, (2016) 1., 3–12. o.

²⁰ BARNETT, Randy A.: The Harmful Side Effects of Drug Prohibition. *Utah Law Review*, (2009) 1., 11–34. o.

²¹ SLOBOGIN, Christopher: Testilying: Police Perjury and What to Do About It. *University of Colorado Law Review*, (1996) Fall, 1037–1060. o.

²² Lásd például STEMEN, Don: Beyond the War: The Evolving Nature of the US Approach to Drugs. *Harvard Law and Policy Review*, (2017) 2., 375–418. o.

²³ Outcome Document of the 2016 United Nations General Assembly Special Session on the World Drug Problem New York, 19-21 April 2016, ENSZ, New York.

ilyen ugyanis nem létezik, a változtatások szorgalmazóinak döntő többsége sem erre hivatkozik. Valójában az elnyomásra épülő közhatalmi kezelés az, ami szükségképpen az alapjogok helyzetének a romlását eredményezi. Miközben tehát a bódulathoz való emberi jog valóban nem létezik, a kábítószer-fogyasztók, sőt a terjesztők, a kereskedők és a termelők sem rekeszthetők ki az emberi jogok védelmi köréből.²⁴

Az emberi jogok és a kábítószeres, illetőleg a velük kapcsolatos magatartások elleni közhatalmi fellépés összefüggését jól mutatja, hogy még a legalapvetőbb érték, az emberi élet védelme is alárendelődhet a represszív gyakorlatnak. Ahogyan arra a hivatkozott rendkívüli ENSZ Közgyűlést előkészítő anyagában az emberi jogok főbiztosa is felhívta a figyelmet, ma mintegy 33 államban, illetve területen fenyegetik halállal a visszaéléseket; évente körülbelül 1000 embert végeznek ki. Ez pedig ellentétben áll a halálbüntetést kivételesen indokolt esetekben megengedő nemzetközi szabályozással is.²⁵

Köztudott, hogy Magyarországon már nincs halálbüntetés. Ugyanakkor rá kell mutatni arra, hogy Alaptörvényünk II. cikke a német *Grundgesetz*hez hasonlóan az emberi méltóságot emeli ki, még a vele egyébként elválaszthatatlan egységet képező élethez való jogot²⁶ is megelőzően.

Az életet nem, de a méltóságot már nálunk is érintik a kábítószer-fogyasztókkal és másokkal szemben alkalmazható jogkorlátozások. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény például megengedi a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő alapvető jogok korlátozásával járó leplezett eszközök alkalmazását. Ez pedig azt jelenti, hogy az említett jogokon túlmenően az emberi méltóság is sérül minden esetben, amikor az embert – aki például telefonon beszélget – nem személyiségként, hanem eszközként kezelik.²⁷ A nyomozó hatóság rajta keresztül akar megismerni – nem is feltétlenül a lehallgatottra vonatkozó – olyan adatokat, amelyek a bűnüldözés számára fontosak lehetnek. Ez különösen veszélyes akkor, ha egyes társadalmi csoportokra nagyobb mértékben, nagyobb intenzitással figyel a rendőrség. Mivel a gyanú megléte sem feltétel minden esetben, előfordulhat – akár a hatóság tagjainak tudatos elhatározásától függetlenül is –, hogy egyes közösségeket kiemelt kontroll alatt tartanak, ami az eredményt tekintve diszkriminatív.

Magyarországon a kábítószeres és a hozzájuk kapcsolódó magatartások visszaszorításának alaptételeit a 2013-as *Nemzeti Drogellenes Stratégia* határozza meg.²⁸ Problematikus ugyanakkor, hogy az anyag 2020-ra a kábítószermentes Magyarország megteremtését tűzte ki, noha annak megalkotói tudják – és le is írták –, hogy ez a cél irreális (IV/1. pont). A részletes tervek már egyértelműen jelzik, hogy valójában tényleg nem lehet számolni a drogok teljes kiiktatásával, a hivatkozott deklaráció azonban komolytalanná teszi az egészet. Még egy kritikai megjegyzést kell tenni: a stratégia lényegében csak tényszerűen rögzíti a büntetőjogi eszköztár szerepét, nincs valódi tartalmi összhang a rendőrség és más közreműködők

²⁴ TAKAHASHI, Saul: *Human Rights and Drug Control: The False Dichotomy*. London, 2016.

²⁵ A/HRC/30/65, 39. pont.

²⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

²⁷ Lásd például a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2006. február 15-i ítéletét, 1 BvR 357/05.

²⁸ 80/2013. (X. 16.) OGY határozat.

funkcióját illetően. Kínos – és egy letűnt korszakot idéző – magyarázat olvasható a fogyasztókat is érintő represszió erősítéséről (III/1. pont): „...az emberi méltósággal csak az egyeztethető össze, ha kellő ismeretekkel rendelkező, döntésképes emberek határozhatnak saját sorsuk alakításáról, s mindaddig, amíg objektív mérce szerint megítélve ez a feltétel nem teljesíthető, az államnak az egyén kiszolgáltatottsága ellen fel kell lépnie”. Ez azt jelenti, hogy ameddig a tudatunk nem éri el az „objektív mérce” szerinti fejlettséget, addig az állam véd meg bennünket a veszélyektől, akaratunk ellenére is. Ezzel szemben az Alaptörvény O) cikke rögzíti: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.”

A fogyasztás dekriminalizálása nem old meg semmit. Annak elmaradása – a büntetéstől való félelem miatt – viszont tovább akadályozza a kábítószer-problémák társadalmi megvitatását és kezelését.

Bagoly mondja...

A tudományos kutatások torzító hatása és a kábítószer-politikai *mindsetek*

Lévay Miklós „Héják, baglyok, galambok. Változások a kábítószer-fogyasztás kriminálpolitikai megítélésében” című, a *Fundamentum*ban megjelent írásában¹ Peter Reuter² nyomán mutatja be a drogpolitikai megközelítés típusait. A héják a büntetőjogot tartják a legfontosabb eszköznek a kábítószer-problémák megoldásában, zéró toleranciát hirdetnek, és a drogmentes társadalom elérését tűzik ki célul. A baglyok a kábítószer-kereskedőkkel szemben a büntetőjogot kívánják használni, a fogyasztókkal szemben azonban nem. A fogyasztók medikalizációjával igyekeznek a kábítószer-problémákat csökkenteni. A galambok pedig a kábítószer-probléma gyökerét a prohibícióban látják: számukra a megoldás a legalizáció lenne. Utóbbiak nemzeti szinten sehol sem tudták céljaikat megvalósítani (a legközelebb Hollandia példája áll hozzájuk).

Tanulmányomban a Reuter–Lévay csoportosítást egy pszichológiai-szociológiai attitűdgyűjteménynek, életfilozófiának, világnézetnek, „mentalitásnak” vagy az általános rendszerelméletben használt kifejezéssel, *mindset*nek értelmezem.

A kábítószer-politikai viták mindig a bizonyítékok és a szakpolitikák egymással ellentétes összefüggéseiben folynak. A tanulmányban azt kívánom érzékeltetni, hogy a „héja” álláspont hogyan vezet a tudományos kutatások korlátozásán keresztül saját tézisei bizonyításának kétségbevonásához. Fordítva pedig, a tudományos kutatások hiánya és torzítása (*bias*) hogyan járul hozzá az álláspontok megmerevedéséhez, a *mindsetek* rögzüléséhez. Végül érintem azt a kérdést, hogy a szakértői szintű, egyéni, gyakorlati kábítószer-politikai döntések kialakításában mi a *mindsetek* és mi a bizonyítékok (tudományos eredmények) szerepe. Hogyan válik el a moralizáló elmélettől a gyakorlati *policy*?

A tanulmányban három drogpolitikai fejlemény kapcsán hozok példákat a hiányzó vagy torzított (*biased*) tudományos kutatásokra. Ezek a pszichedelikus reneszánsz, az orvosi marihuána és a marihuánával kapcsolatos legalizáció, illetve dekriminalizáció, valamint a napjainkra jellemző ártalomcsökkentés.

---

¹ LÉVAY Miklós: Héják, baglyok, galambok. Változások a kábítószer-fogyasztás kriminálpolitikai megítélésében. *Fundamentum*, 5. (2001) 1., 49–57. o.

² REUTER, Peter: Hawks Ascendant: The Punitive Trend of American Drug Policy. *Daedalus*, 121. (1992) 3., 15–52. o.

Az amerikai „háború a drogok ellen” és a „zéró-tolerancia” hatása a tudományos kutatásokra

A Nixon elnök által meghirdetett „háború a drogok ellen” kampányban (illetve a drogok egyes számú közellenségé minősítésében) jelentős szerepe volt az elsősorban az LSD körül az 1960-as évek második felében kialakuló morális pániknak. Ennek eredménye lett az LSD kontrollálása. A „háború a drogok ellen” terminust az Obama-kormányzat vonta ki a forgalomból 2009-ben. A zéró tolerancia kifejezést a Reagan-adminisztráció kezdte használni az 1980-as évek elején.

1970-ben az LSD-t (lizergsav-dietilamid) olyan kábítószernek közé sorolták, amelyek súlyos egészségügyi és közegészségügyi problémákat okoznak a tudományosan aligha védhető magas „abúzus-potenciál” fogalmával, így a kereskedelmét, terjesztését büntették. Ennek eredménye volt a *Comprehensive Drug Abuse Prevention and Control Act*,³ aminek az I. listájára került a marihuána, az MDMA (metiléndioxi-metamfetamin) és az LSD a heroinnal együtt. Hasonló logikát követett az ENSZ 1971-es pszichotróp egyezménye. A listán szereplő szerek esetében az orvosi alkalmazást nem tartották megalapozottnak, így a kutatásokat megszüntették.

1950 és 1965 között az LSD-vel, illetve más pszichedelikummal⁴ kapcsolatban több mint 1000 tudományos közlemény készült, a vizsgálatokba 40 000-nél több pácienszt vontak be. Ezeknek a kutatásoknak vetett véget a tiltás (pontosabban az I. listára vétel). Ha nincsenek kutatások, a pszichedelikumok veszélyeit és esetleges gyógyító hatását sem lehet megismerni. Viszont a 1960-as évek végi morális pánikon alapuló elriasztás megmaradt. A büntetőjogi döntéseknek, a morális pániknak és az orvosi kutatások tiltásának máig tartó hatása van a szerekkel kapcsolatos bizalmatlanság és stigmatizáció révén. A stigmatizáció leginkább a „pszichedelikus reneszánsz” orvostudományi kutatásait sújtja.

A pszichedelikus reneszánsz⁵

Az LSD és más pszichedelikumok betiltását követően (1971) a pszichedelikumokkal végzett gyógyítás csak 1990–2000-tól bontakozhatott ki. Ezt nevezik *pszichedelikus reneszánsznak*: a klinikai alkalmazás újrafelfedezését és a kutatásokkal kapcsolatos optimizmust.

Ez köszönhető volt egy új klinikus nemzedék színrelépésének, akik a tiltást és a demonizálást már nem is értették. A tömegesen megjelenő mentális egészségügyi problémák (például depresszió, poszttraumás stressz betegség – PTSD, pszichoaktív anyag-függőség) és

---

³ <https://legcounsel.house.gov/Comps/91-513.pdf> (letöltve: 2019.03.01.).

⁴ Pszichedelikumok: LSD, meszkalin, ibogain, peyote, pszilocibin, DMT (dimetil-triptamin), MDMA, ketamin, az 1990-es évektől a marihuánát (pszichoaktív hatóanyagát, a tetrahidrokannabinolt) és az ibogaint is idesorolják.

⁵ Az íráshoz felhasználtam *A pszichedelikus kultúrától a pszichedelikus reneszánszig* című tanulmányom (Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, megjelenés alatt).

azok terápiarezisztens formái új megoldásokat kívántak. A pszichiátriai gyógyszerek szedésének több hónapos-éves időtartama, elégtelen hatásfoka, illetve a gyógyszerek mindenhatóságával kapcsolatos kiábrándulás mind hozzájárultak ehhez a reneszánszhoz. A kutatók egy része a pszichedélikumokra nem pusztán mint egy új molekulacsoportra tekint, hanem a pszichedelikus élmény újrafogalmazásával és a terápiába való beemelésével a gyógyításban egy új perspektíva feltárulását várják.

A tiltást követően a pszichedélikumok első terápiás alkalmazására 2006-ban került sor az University of Arizonán. Pszilocibinnel kezeltek terápiarezisztens, kényszeres-rögeszms betegségben szenvedő személyeket.⁶ Az eddigi tapasztalatok alapján, *Rucker–Illif–Nutt* összefoglalója nyomán az addikciók kezelésében a pszilocibin, depresszió kezelésében a pszilocibin és az ayahuasca, az életvégi szorongás esetén pedig a pszilocibin bizonyult hatékonynak.⁷

Az LSD terápiás hatásának a tiltást követő első alkalmazása Svájcban történt. Az életet veszélyeztető krónikus betegségekhez társuló szorongásos állapot pszichoterápiája során alkalmaztak LSD-t.⁸ A kutatási elrendezés megfelelt a mai elvárásoknak, a standard klinikai vizsgálatoknak: kettős vak, aktív placebót alkalmazó, kontrollcsoportot bevonó kutatást végeztek. Megjegyzem, a kutatás indulása 2007-ben volt, befejezése 2011-ben, az első publikáció megjelenése pedig 2014-ben történt.

Az 1986-ban alapított Pszichedelikus Kutatások Multidiszciplináris Társasága (*Multi-disciplinary Association for Psychedelic Studies* – MAPS) iniciáló és integráló szerepet tölt be a pszichedélikumok kutatásában. A MAPS egy igazi „bagoly” szervezet, ha lehet ilyet mondani.

A MAPS az LSD-, pszilocibin-, ibogain-, ayahuasca-asszisztált pszichoterápiák mellett az MDMA, az orvosi marihuána terápiás felhasználásával is foglalkozik: kutatásokat kezdeményez, pénzügyi támogatásokat gyűjt. Az USA-ban a marihuána I. listáról való eltávolítását (illetve másik listára történő áthelyezését) kezdeményező *Lyle Cracker* is a MAPS képviselője volt. 2001-ben benyújtott javaslatát végül 2013-ban utasították el.⁹ Az orvosi

⁶ MORENO, FRANCISCO A. – WIEGAND, CHRISTOPHER B. – TAITANO, E. KEOLANI – DELGADO, PEDRO L.: Safety, tolerability, and efficacy of psilocybin in 9 patients with obsessive-compulsive disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*, 67. (2006) 11., 1735–1740. o.

⁷ RUCKER, JAMES J. H. – ILLIF, JONATHAN – NUTT, DAVID J.: Psychiatry and the psychedelic drugs. Past, present & future. *Neuropharmacology*, 142. (2017) 200–218. o.

⁸ GASSER, PETER – HOLSTEIN, DOMINIQUE – MICHEL, YVONNE – DOBLIN, RICK – YAZAR-KLOSINSKI, BERRA – PASSIE, TORSTEN – BRENNEISEN, RUDOLF: Safety and efficacy of lysergic acid diethylamide-assisted psychotherapy for anxiety associated with life-threatening diseases. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 202. (2014) 7., 513–520. o.; GASSER, PETER – KIRCHNER, KATHARINA – PASSIE, TORSTEN: LSD-assisted psychotherapy for anxiety associated with a life-threatening disease: a qualitative study of acute and sustained subjective effects. *Journal of Psychopharmacology*, 29. (2015) 1., 57–68. o.

⁹ CAMPBELL, ALEXANDER W.: The Medical Marijuana Catch-22: How the Federal Monopoly on Marijuana Research Unfairly Handicaps the Rescheduling Movement. *American Journal of Law and Medicine*, 41. (2015) 1., 190–209. o.

vizsgálatok újjászervezését fejezi ki a MAPS egyik mottója: „We put the M.D. back in MDMA” (kb. „tegyük vissza a medikális doktor M és D betűjét az MDMA rövidítésbe”). Az MDMA az Ecstasy hatóanyaga, éppen ezzel támadják ezeket az orvosi kutatásokat: Ecstasyt vagy éppen partidrogot adnak a betegeknek!¹⁰

A pszichedelikus reneszánsz tömegkommunikációs, sőt szakmai értékelésekor tehát olyan vélemények is megjelennek, hogy veszélyes kábítószereket adnak betegeknek. Az MDMA Ecstasyként vagy partidrogként való megnevezése már a stigmatizáció része és a klinikai alkalmazás félreértése. A klinikai alkalmazásban az MDMA vagy az LSD veszélyes drogként történő címkézése az 1960-as, 1970-es évekbeli morális pánik következménye. Ha az nincs – mondhatnánk –, akkor e pszichoaktív anyagokat sem találnánk veszélyesnek. Akkor ma már gyógyszerként tekintenénk rájuk (most a rekreációs használatról nincs szó). Azzal együtt, hogy minden gyógyszer alkalmazásának vannak kockázatai.

A kutatóknak a pszichedelikumok terápiás alkalmazásával kapcsolatos egyik fő megfigyelése még az 1960-as évekből a szer hatásában a *drog – szet – szetting* érvényesülése. A „szet” az egyén személyisége, szűkebben az adott pszichedelikummal kapcsolatos fantáziái, elvárásai – amik a terapeuta előkészítő munkájával jelentősen módosíthatóak. A „szetting” a terápia fizikai és interperszonális környezete, közege (például sötét helyiség, zenehallgatás, a vezető/terapeuta szerepe), de a társadalmi helyzet, a prohibíció is idesorolható. A drog – szet – szettinghez hozzáadott negyedik elem az *integráció*, amely a pszichedelikus élmény „átültetését” jelenti a mindennapokba. Így az élmény nem egy elszigetelt, egyszeri esemény lesz, hanem hatásában hosszú távú, ami a viselkedés, az érzelmi élet és a kogníció változásával járhat együtt. A szet – szetting – integráció megtervezése és figyelembevétele mellett az adott pszichedelikum nemkívánatos pszichés hatásait redukálni lehet. Ha a prohibíció, a stigmatizáció „negatív” szettingjére gondolunk, vagy a szetben a hatással kapcsolatos félelmekre, akkor belátható, hogy az egyes pszichedelikumok hatását hogyan befolyásolják ezek a tényezők. Mintegy önbeteljesítő jóslatként; ez a hatás a klinikai kutatásokban is jelen van. Ezzel számolni kell, ahogy láttuk, megfelelő intervenciókkal ez a hatás minimalizálható. Ugyanez a rekreációs használatra is érvényes lehet: a prohibíciós környezet több negatív – félelmetes, szorongató – élményt hívhat elő. Erre már *Zinberg* kontrollált droghasználattal foglalkozó klasszikus vizsgálatai is felhívták a figyelmet.¹¹

---

¹⁰ BRODWIN, E.: A ‘party drug’ just crossed a major hurdle on the path to being legally prescribed as medicine. *Business Insider*, 2017. augusztus 29.; Újabb kábítószer válhat legálissá, egy partidroggal kísérleteznek a kutatók. *Faktor*, 2018. május 8. <http://faktor.hu/faktor-negy-even-belul-johet-orvosi-ecstasy-egyedul-allamok> (letöltve: 2019.03.01.).

¹¹ ZINBERG, Norman E.: *Drug, Set, and Setting. The Basis for Controlled Intoxicant Use*. New Haven, 1984.

A marihuánával kapcsolatos kutatások hiánya és a 22-es csapdája

Az 1970-es amerikai jogszabályozás (*Comprehensive Drug Abuse Prevention and Control Act*) óta szövetségi szinten a marihuána helyzete (I. listás szer) nem változott az állami szintű legalizációk ellenére. Így a tudományos életben a tiltás, illetve a vizsgálati anyaghoz való nehézkes hozzáférés korlátozza a kutatásokat. Ezt a marihuána egészségügyi hatásaival foglalkozó bizottság állapította meg, amelyben különböző amerikai tudományos társaságok képviseltették magukat.¹² A továbbiakban a bizottság jelentéséből idézek. Az amerikai kábítószerügyi kutatásokat koordináló és a legnagyobb forrásokat biztosító szervezet, a *NIDA (National Institute on Drug Abuse)* mandátuma szerint a kábítószeres veszélyeivel és addikciós hatásukkal foglalkozik. Így a marihuána lehetséges terápiás hasznát vagy a legalizáció nyomán növekvő rekreációs használatát csak korlátozottan vizsgálja, illetve támogat ilyen kutatásokat. 2015-ben a NIDA a szövetségi szintű, kannabisszal és a kannabinoidekkel kapcsolatos egészségügyi kutatások 59,3%-át támogatta (66m USD); a marihuána lehetséges terápiás hatásaival a költségeknek csak 16,5%-át (11m USD) tette ki. A terápiás hatással összefüggő kutatások relatíve kis száma azért aggasztó, mert mindeközben az USA egyre több állama fogadta el az orvosi marihuána használatát. A hosszú távú hatás és az egészségügyi következmények kapcsolatának vizsgálatánál módszertani hiányosságok sorát állapította meg a bizottság. A kutatásokban gyakran csak „durva” fogyasztási jellemzőket mérnek: például éves prevalencia, előző 30 napos prevalencia, a kérdezett személy mikor kezdett használni, jelenleg használ-e marihuánát. Azaz, hiányoznak az árnyalt adatfelvételek, a használat kialakulásának, a jelen helyzetnek megfelelő és a folytatódó, meg-megszakadó, volumenében változó szerhasználatot adekvátan tükröző adatok gyűjtése, majd ezeknek az összevetése a szomatikus és a mentális egészségre vonatkozó jegyekkel. Az oksági kapcsolat feltárása külön nehézséget jelent. Ehhez a megállapításhoz hozzátehetjük, hogy az adatfelvétel tehát már egy előre feltételezett „drogos karriert” követ, amit aztán, mint egy önbeteljesítő jóslatot, a kutatások igazolnak. Témánk szempontjából mindebből az érdekes, hogy a marihuána lényegében kábítószerként való besorolása (az USA-ban I. listás szer) akadályozza a marihuána orvosi célú kutatásait. Mint láttuk, még a lehetséges pozitív hatások vizsgálatát sem támogatják. A kutatások hiánya és a kutatástervezés torzításai (*bias*) miatt a csak negatív hatásokat eredményező vizsgálatok közlése még a marihuána-használat valós kockázatainak feltárását is nehezíti.

Campbell az orvosi marihuánával kapcsolatos kutatások helyzetét a 22-es csapdájával érzékeltette a *Journal of Law and Medicine* hasábjain.¹³ A szerző legfőbb meglátása az, hogy ahhoz, hogy Amerikában az orvosi marihuánát szabadon lehessen kutatni, az I. listáról át kellene helyezni egy olyan listára, ahol a pszichoaktív szereket lehet tanulmányozni. Az

¹² COMMITTEE ON THE HEALTH EFFECTS OF MARIJUANA (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine; Health and Medicine Division; Board on Population Health and Public Health Practice): *An Evidence Review and Research Agenda*. Washington (DC), 2017.

¹³ CAMPBELL: *The Medical Marijuana Catch-22*.

újraszabályozáshoz (egy másik listára kerüléshez) azonban szigorú kritériumokat kell teljesíteni, tudományos kutatásokkal alátámasztva. A tudományos kutatásokat pedig éppen a jelenlegi lista (I. lista) akadályozza. Bezárul a csapda. Campbell is kiemeli, amit az előzőekben is láttunk: a helyzet azért aggasztó, mert egyre nő azoknak az amerikai államoknak a száma, ahol engedélyezik az orvosi marihuánát. Így nő a fogyasztás, miközben az anyag ilyen „tömeges” használatáról vagy a hosszú távú következményekről nincs megbízható tudásunk.

Mindezt olyan környezetben, ahol Amerikán kívül is egyre több ország fogadja el az orvosi marihuána használatát. Amerikában 10 államban legalizálták, további 13 államban pedig dekriminalizálták a marihuánát; a dekriminalizáció világviszonylatban igen sok országot érint. 2017-ben 21 országban részlegesen vagy teljesen legalizálták a medikális kannabiszt vagy a felnőttkori kannabisz-használatot.¹⁴

A bizonyítás alátámasztásának kellően nem megalapozott volta igaz a veszélyes következményekre is; a pozitív hatások pedig szinte egyáltalán nem kerültek a vizsgálatok fókuszába.¹⁵ Ilyen körülmények között a marihuánával kapcsolatos kutatásokat etikai megfontolások is súlyosan gátolják.¹⁶ Hiszen a súlyos, ismert kockázatok mellett ki merne vállalkozni a terápiás hatások vizsgálatára úgy, hogy utóbbiak csak szegényesen dokumentáltak? A marihuána pozitív vagy éppen terápiás hatásaival kapcsolatban tehát egy kutatási torzítást (*bias*) látunk: a kedvező vagy a terápiás hatásokra vonatkozó kutatások alulreprezentáltak a nemzetközi szakirodalomban.

A kutatások korlátozása sokáig eredményesnek bizonyult „héja” perspektívából: nem lehetett bizonyítani sem a marihuána pozitív, sem pedig terápiás hatásait; a negatívakat pedig nem lehetett megkérdőjelezni. A kutatások során – ha a kutató nem akart bajba kerülni – a drogok negatív hatásaiból kellett kiindulnia például a kutatási elrendezés tervezésekor. Ha egyes szerek pozitív hatásait – vagy nem kellően erős negatív – hatásait állapította meg, könnyen „legalizációs” jelzővel bélyegezhették meg.

A dekriminalizációs és legalizációs mozgalmak hatására egyre több országban változtatnak a marihuána (pontosabban a használat) jogi feltételein. A korábbi korlátozásnak így azonban egy nem kívánt negatív hatása is kiderült: nemcsak a pozitív, de a negatív hatásokról sem rendelkezünk elégséges és meggyőző bizonyítékokkal. Egyre több kutatás kérdőjelez meg egyes negatív hatásokat – egyre több korábbi kutatásról derülnek ki módszertani problémák.

---

¹⁴ MACIVER, Brian: Cannabis Legalization World Map. *Cannabis Business Times*, 2017. június 29. <https://www.cannabisbusinesstimes.com/article/cannabis-legalization-world-map/> (letöltve: 2019. 03.01.).

¹⁵ COMMITTEE ON THE HEALTH EFFECTS OF MARIJUANA: *An Evidence Review and Research Agenda*.

¹⁶ ANDREAE, Michael H. – RHODES, Evelyn – BOURGOISE, Tyler – CARTER, George M. – WHITE, Robert S. – INDYK, Debbie – SACKS, Henry – RHODES, Rosamond: An Ethical Exploration of Barriers to Research on Controlled Drugs. *The American Journal of Bioethics*, 16. (2016) 4., 36–47. o.

A medikalizációs keretezés változása: az ártalomcsökkentés

Az ártalomcsökkentés¹⁷ a morális és vagy büntetőjogi, illetve a betegség-modell közegészségügyi alternatívája kívánt lenni¹⁸ a kábítószer-használat és a kábítószer-addikció tekintetében az 1990-es években, a 2000-es évek elején. Tehát a medikalizáció mellett/helyett egy másik értelmezési keretben helyezte el a kábítószer-használatot, átkeverte a korábbi megfogalmazást. Az ártalomcsökkentés elismeri az absztinenciát mint végső célt, de elfogadja azokat az alternatívákat is, melyek a droghasználathoz kapcsolódó ártalmakat csökkentik. *Marlatt* megfogalmazásában a „szenvedélyes” pragmatizmusra épül a moralizáló idealizmus helyett.¹⁹ Ezekhez a megállapításokhoz hasonló egy szakmai szervezet, a *Kanadai Pszichoaktív-szerrel való Visszaélés Központja* állásfoglalása.²⁰ Ennek egyik fő eleme a pragmatizmus: a tudatmódosító szerek használata az emberiség történetét végigkísérte, és a használatukkal járó ártalmak csökkentése járhatóbb út, mint a használatuk teljes megszüntetése. A másik fő eleme a humanisztikus érték: a droghasználó döntésének elfogadása, ami nem jelenti azt, hogy az illegitim droghasználatot támogatnák. A droghasználót azonban ugyanazok a jogok illetik meg (például az egészségügyi kezeléshez, szociális ellátásokhoz való jog), mint a nem-használót.

Az ártalomcsökkentés célkitűzései újra és újra megjelennek az orvostudományi és a társadalomtudományi diskurzusban. Napjainkban az ártalomcsökkentés megváltozott tartalommal bír, és így fogalmazza át a hagyományos medikalizációs modellt; legutóbb a nagy presztízsű *Lancet* és *BMJ* szerkesztőségi cikkeiben.²¹ Kiemelik a fogyasztással és a „kis mértékű” kábítószer-bűncselekményekkel kapcsolatos dekriminalizáció jelentőségét, valamint az ártalomcsökkentés mellett az egészségügyi ellátások fejlesztését szorgalmazzák egy közegészségügyi/népegészségügyi szakpolitika keretében. Megjelenik a szerhasználók emberi jogait tiszteletben tartó szakpolitikák iránti igény is.²² Az utóbbi évtizedben népszerű felépülési szemléletben helyet kap az ártalomcsökkentés és az absztinencia-alapú felépülés is.

Az ártalomcsökkentés korábbi „lázadó” attitűdje a jelenkori megfogalmazásokban inkább egy depolitizált pozíciót tükröz. Az ártalomcsökkentés emberi jogi, egészségügyi és gazdasági hasznát állítja az előtérbe („mi az, ami működik?”), és nem azt a morált, amit az

¹⁷ RÁCZ József: Ártalomcsökkentő drogpolitika. *Magyar Tudomány*, 166. (2005) 8., 1010–1016. o.

¹⁸ MARLATT, G. Alan (ed.): *Harm Reduction. Pragmatic Strategies for Managing High-Risk Behaviors*. New York, 1998.

¹⁹ Uo.

²⁰ CANADIAN CENTRE ON SUBSTANCE ABUSE: *Harm Reduction: What's in a Name?* CCSA, 2008. <http://www.ccsa.ca/Resource%20Library/ccsa0115302008e.pdf> (letöltve: 2019.03.01.).

²¹ CSETE, Joanne – KAMARULZAMAN, Adeeba – KAZATCHKINE, Michel et al.: Public Health and International Drug Policy. Report of the Johns Hopkins – Lancet Commission on Drug Policy and Health. *Lancet*, 387. (2016) 10026., 1427–1480. o.; GODLEE, Fiona – HURLEY, Richard: The war on drugs has failed: doctors should lead calls for drug policy reform. *BMJ*, 355. (2016) 8082., 6067. o.

²² CSETE et al.: Public Health and International Drug Policy.; GODLEE–HURLEY: The war on drugs has failed.

ártalomcsökkentés még mozgalom korában képviselt, elsősorban az immorálisnak és irracionálisnak tartott prohibícióval szemben.²³

Az ártalomcsökkentés változó tartalmával összefüggésben megjelent az a kérdés, hogy a morál hogyan is viszonyul a tudományos kutatások eredményeihez („bizonyítékok”). *Giulia Federica Zampini*, a greenwichi egyetem Jogtudományi és Kriminológiai Intézetének kutatója nem teoretikus síkon vizsgálta ezt a viszonyt. Kutatásában megnézte, mit gondolnak az ártalomcsökkentés területén dolgozók erről Angliában és Ausztráliában.²⁴ Emiatt a pragmatikus megközelítés miatt is választottam Zampini kutatását. Az előbbieken szó esett az ártalomcsökkentés jelenkori depolitizált és a korábbi erkölcsi tartalmától lecsupaszított, instrumentális megfogalmazásáról. Zampini azt vizsgálta, hogy vajon a bizonyítékok befolyásolják-e az érintett drogpolitikai szakértők véleményét, azaz a *mindset*jüket. Ha Zampini kutatási eredményeit a *mindset*ekre vonatkoztatjuk, akkor a következők állapíthatók meg. A szakértők morális háttérüknek megfelelően válogattak a bizonyítékok közül. Ez nem meglepő, az érdekes inkább az, hogy a szakértők egyéni stratégiákat hoztak létre, amivel a *mindset*jüket és a bizonyítékokat megfeleltették egymásnak. Nem egy elvont síkon moralizáltak. A szakértők személyes stratégiájuk kialakítása során beépítették *mindset*jükbe az értéktelített célok elérése érdekében az értéksemlegesnek tekintett bizonyítékokat. A bizonyítékok felhasználásának pozitív hatásaként egymáshoz közeledtek a szélsőséges nézeteket vallók: tehát a *mindset* ugyan nem változott, de a kifejeződő vélemények – a kábítószer-politikai döntések – tartalma igen.

Összegzés

A *mindset*ekre nem hatnak a tudományos kutatások eredményei; a „hégák” nemcsak szelektíven válogatnak a tudományos kutatások eredményeiből, hanem néha kanyargós úton elérik, hogy kutatásokra ne is kerüljön sor, illetve azok olyan torzításokat tartalmazzanak, amelyek kiindulási pozícióik megerősítését jelentik. A tudományos kutatásokat gyakran értéksemlegesnek tekintik. Nyilvánvaló, hogy ez nem igaz: már a kutatások pusztá léte is (lehet kutatni egy témát vagy nem; akarja-e kutatni valaki vagy nem) egy értékvezérelt döntési folyamat eredménye.

Három jelenség, az orvosi marihuána, a marihuánával kapcsolatos legalizáció és dekriminalizáció; a pszichedelikus reneszánsz; valamint az ártalomcsökkentés a „háború a drogok ellen” és a „zéró tolerancia” világméretű dominanciája mellett bontakozott ki. A hégák vesztesre állnak? A világméretű prohibíció jelei nem erre utalnak. A három jelenség és a prohibíció kapcsolatának elemzése meghaladja a dolgozat lehetőségeit. Itt csak annyit

---

²³ HATHAWAY, Andrew D.: Shortcomings of harm reduction: toward a morally invested drug reform strategy. *The International Journal on Drug Policy*, 12. (2001) 2., 125–137. o.

²⁴ ZAMPINI, Giulia Federica: Evidence and morality in harm-reduction debates: can we use value-neutral arguments to achieve value-driven goals? *Palgrave Communications*, 4. (2018) 62.

állapíthatunk meg, hogy a három jelenséget egyfajta „bagoly” pozíció át- meg átfogalmazásának tekinthetjük. Mind a három jelenség megszenvedte a tudományos kutatások korlátozásának hatásait. A tudományos kutatások tiltása végül a tiltó pozíció meggyengülését idézte elő (sok egyéb tényező mellett), egy „nemvárt” hatással: a szelektív kutatások még egyes drogok kockázatait tekintetében sem meggyőzőek.

A „tisztá” drogpolitikai irányzatok (prohibíció, medikalizáció, legalizáció) a helyi drogpolitikai döntések során keverednek. Elválik a moralizálás és a kábítószer-politikai döntés. Ez a helyzet rákényszeríti a héjákat, baglyokat és galambokat, hogy egyéni stratégiákat alakítsanak ki drogpolitikai döntéseik meghozatalakor. Ezeknél az egyéni stratégiáknál a tudományos kutatások eredményei (a „bizonyítékok”) már hatékonyabban felhasználhatók, mint a *mindsetek* megváltoztatásában. Persze, ez az én véleményem. Zampini vizsgálataiból kiderült, hogy a tudományos kutatások eredményeinek prezentációja (például empatikus bemutatás) az érzelmi involválódás révén hogyan befolyásolja ezeket az egyéni stratégiákat.²⁵ Ez az eredmény a *mindseteken* túli tényezőkre hívja fel a figyelmet, például a társadalmi igazságossággal kapcsolatos, a drogpolitikai *mindseteknél* tágabb értelemben vett társadalmi politikai *mindsetekre*.

---

²⁵ Uo.

Controlling New Psychoactive Substances in Poland

Since the beginning of the twentieth century, the most common method of defining psychoactive substances for legislative purposes has been to compile lists of these substances and append them as schedules to the statutes that regulate them. This method leaves no doubt as to which substances are legal (and what restrictions, if any, apply) and which are illegal, and is therefore particularly useful from a criminal law standpoint. Moreover, it conforms to the principle *nullum crimen sine lege*. The problem with this approach, however, is that it lacks flexibility. Any new psychoactive substance is legal unless or until it has been appropriately scheduled. And modifying schedules to statutes can involve lengthy parliamentary procedures. This is not particularly problematic so long as the number of available narcotic drugs and psychotropic substances remains relatively stable, and new substances do not appear overly frequently. This was the situation throughout most of the twentieth century.

This state of affairs changed dramatically at the turn of the twenty-first century. Advances in chemistry and pharmacology opened up practically unlimited possibilities of obtaining new psychoactive substances by manipulating the molecular chains of existing ones. The market began to be saturated with these substances, which were created for the sole purpose of circumventing existing controls. Specifying these new substances as controlled drugs and adding them to statutory schedules could be a time-consuming process. Moreover, it seldom solved the problem, as these newly banned substances were soon substituted with new, unscheduled ones.¹ The traditional scheduling system was therefore deemed to have reached the limit of its effectiveness, and the search for new methods of defining controlled substances began.²

Four methods have been implemented or proposed. The first involves temporary scheduling, i.e. pursuant to an administrative decision, a new substance is temporarily placed on a provisional schedule, pending legislative amendments. The second method employs a generic definition. This involves listing specific chemical formulas and banning not only the sub-

---

¹ WINSTOCK, A. – RAMSEY, J. D.: Legal Highs and the Challenge for Policy Makers. *Addiction*, 105. (2010) 1685–1687.

² HUGHES, B. – BLIDARU, T.: *Legal Responses to New Psychoactive Substances in Europe*. Lisbon, 2009. http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_78982_EN_ELDD%20Control%20systems%20report.pdf (accessed on 1 March 2019).

stances explicitly enumerated in the schedules, but all the possible derivatives having the same formulas as well. This renders any attempt to substitute an illegal substance with an uncontrolled variant ineffective, as the variant is likewise designated illegal. The German New Psychoactive Substances Act of 2016 is a case in point. The third approach employs an analogue definition. Not only are substances placed on schedules of narcotic drugs and psychotropic substances controlled, and therefore prohibited, but so are any other substances that have similar chemical properties and/or produce similar effects in the human organism, and/or which can produce effects similar to those caused by narcotic drugs or psychotropic substances. This method is used in e.g. the United States Federal Analogue Act of 1986. Finally, the fourth method introduces a blanket ban, i.e. all substances with psychoactive properties, except those explicitly licensed or otherwise approved, are banned by default. The exceptions primarily apply to alcohol, tobacco, certain foodstuffs (e.g. coffee and tea), and authorised medicines. This is the method adopted by both the Irish and British Psychoactive Substances Acts of 2010 and 2016 respectively.

All these approaches potentially have problems. These concern not only their policy effectiveness,³ but also their compatibility with the principle of *nullum crimen sine lege*, i.e. the fundamental principle governing criminal liability. This means that criminal liability and punishment cannot apply to any act not proscribed by a statute enacted prior to the commission thereof. Moreover, every element of the legal definition of an offence must have a clear and precise meaning, criminal liability cannot be based on analogy, and acts can only be punishable if prohibited explicitly or by necessary implication. This serves two purposes: (i) it limits, or even precludes, discretion in the way the state exercises its power to punish; (ii) it makes it possible for every citizen to know in advance what is prohibited under the threat of punishment, and what is not. This principle therefore constitutes a fundamental guarantee of civil liberties.

All this has specific consequences for drug laws and definitions of drug offences. Modern drug legislation helps enforce a worldwide prohibition on illicit drugs by banning the production, importation, exportation, trafficking, sale, possession etc. of various psychoactive substances other than for medical and research purposes, and by subjecting violations to criminal punishment. It is therefore essential to specify which substances constitute controlled or illicit drugs. Moreover, any method used to designate them must satisfy certain standards of clarity and certainty in order to comply with the principle of *nullum crimen sine lege*. From this standpoint, schedules are the safest option, as they leave no doubt as to what is prohibited and punishable, and what is not. Much the same can be said about the generic definition. It is precise enough to clearly indicate the boundary between legal and illegal behaviour. The analogue definition, however, is problematic in that it seems to violate the requirement that prohibition and punishment cannot be based on analogy, or expanded inter-

---

³ REUTER, P. – PARDO, B.: New psychoactive substances: Are there any good options for regulating new psychoactive substances? *International Journal of Drug Policy*, 40. (2017) 117–122.

pretation, when construing criminal statutes. The requirement that interpretation be strict prevents punishment for acts that are only similar to what is explicitly banned, and similarity is the very essence of the analogue definition. This may be unacceptable, especially in some continental European jurisdictions. A blanket ban may raise similar concerns, as this sort of regulation may be deemed too vague for the purpose of defining offences.

Since 2008, Poland has had more problems with new psychoactive substances (NPS), or legal highs, commonly referred to as “*dopalacze*” (“afterburners”), than most other European countries.⁴ The legislative responses to the problem illustrate the various dilemmas related to the legal control of these substances only too well. The initial response of the Polish authorities was to establish a “two-track” system, comprising penal and administrative components. The penal component involved controlling NPSs with the traditional drug control measures provided by the Drug Abuse Prevention Act (DACA) of 2005. New substances were scheduled as narcotic drugs or psychotropic substances. Once placed on a schedule appended to the DACA, the substance became subject to it, i.e. its manufacture, importation, exportation, trafficking, use, possession etc. constituted criminal offences pursuant to Chapter 7 thereof. Placing a substance on a schedule always required a legislative amendment to the DACA. In Poland, this is usually a burdensome and time-consuming procedure that can take several months. Nevertheless, it has been used four times since 2009.⁵

The administrative component was established in 2010 by amending the DACA and the State Sanitary Inspectorate Act of 1985. The newly added Art. 44b of the DACA prohibited the production, importation and/or offering for sale of any substances classified as either new psychoactive substances or substitute drugs. Therefore, in addition to narcotic drugs and psychotropic substances, two new groups of controlled substances were created.⁶ Under Art. 2, Item 11a, of the DACA, a new psychoactive substance was defined as any substance placed on a special schedule that was not appended to the DACA, but to a special executive order issued by the Minister of Health. Therefore, unlike schedules of narcotic drugs and psychotropic substances, which can only be amended by statute, this new schedule could be amended by the Minister. This was intended to ensure a faster response to the appearance of new substances. A substitute drug was alternatively defined in Art. 2, Item 27, of the DACA as any substance that affects the human central nervous system similarly to narcotic drugs or psychoactive substances, or which can be used for similar purposes as narcotic drugs or psy-

---

⁴ See for example PIRONA, A. – BO, A. – HEDRICH, D. – FERRI, M. – VAN GELDER, N. – GIRAUDON, I. – MONTANARI, L. – SIMON, R. – MOUNTENEY, J.: New psychoactive substances: Current health-related practices in responding to use and harms in Europe. *International Journal of Drug Policy*, 40 (2017) 84–92.

⁵ In March that year, 1 new substance and 16 plants were placed on schedules appended to the DACA. Seven 7 substances were added in July 2010, 23 in April 2011, and an astonishing 114 in April 2015.

⁶ For the sake of simplicity, the present text refers to the version of this provision introduced in 2015. The original 2010 version was somewhat different.

choactive substances. In fact, this definition has an analogue character. This category therefore encompasses any substance of a psychoactive nature that is not scheduled explicitly as a narcotic drug, psychotropic substance or new psychoactive substance, unless – like alcohol, tobacco, and some food products – it is explicitly approved for production, importation, wholesale and retail sale, consumption, etc. by specific legal provisions. As there is no schedule of such substances, this category is open-ended.

The above definition of a substitute drug occasionally resulted in Poland – along with Ireland and UK – being numbered among those countries that had a blanket ban on psychoactive substances.⁷ However, this is only partly correct. The new regulations only established a blanket ban in terms of administrative law; violations did not constitute criminal offences (as they do in Ireland and the UK). The blanket ban (and the ban on new psychoactive substances) was not to be enforced by law enforcement agencies and the criminal justice system, but by an administrative agency, viz. the State Sanitary Inspectorate, using administrative financial sanction. This sanction was between 20 000 PLN (approx. 4700 €), and 1 000 000 PLN (approx. 233 000 €), which admittedly made it quite severe, but it was not a penalty under the criminal law. Moreover, criminal law sanctions for provisions regarding narcotic drugs and psychotropic substances applied to a wide range of acts involving them. The administrative sanction for violating the ban on new psychoactive substances and substitute drugs was only applicable to production, importation and offering for sale, but not e.g. for possession.

The government and the legislature, usually all too eager to resort to the criminal law to remedy any social ill, balked. Although legal highs were considered to pose a very serious threat to public health, criminalising all such substances in the same way as heroin or cocaine seems to have been too drastic a step. There were probably other reasons for this hesitation as well. Theoretically, it was possible to criminalize new psychoactive substances and even substitute drugs by having them incorporated into the definitions of the offences in the DACA. This solution, however, would have raised all sorts of legal objections and reservations, the most serious of which concerned the potential criminalisation of substitute drugs, as they were defined by analogy. Whether anything defined this way can be acceptable as an element of an offence is highly dubious. Administrative sanction therefore seemed to be safer from a constitutional perspective.

Somewhat different doubts, albeit not of a completely different nature, could arise with regards to the definition of a new psychoactive substance. Here, a traditional scheduling method was used, but for ease of amendment, a respective schedule was attached to the executive order (not the DACA) by the Minister of Health. Again, there were no particular problems with such a definition being used for the purpose of imposing administrative sanctions.

---

⁷ REUTER, P. – PARDO, B.: Can new psychoactive substances be regulated effectively? An assessment of the British Psychoactive Substances Bill. *Addiction*, 112. (2017) 25–31.

However, whether this is an acceptable way of defining elements of criminal offences is debatable. The sticking point is Art. 42 § 1 of the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, which relevantly provides: “Only a person who has committed an act prohibited by a statute in force at the moment of commission thereof, and which is subject to a penalty, shall be held criminally responsible”. Art. 1 § 1 of the Penal Code of 1997 contains an identical formulation. That these provisions require a statutory definition of any criminal offence raises the question as to whether, and if so, to what extent, statutory definitions can be supplemented or clarified by the provisions of delegated legislation (e.g. ministerial orders), which have a lower rank than statutes passed by parliament. The prevailing opinion in 2010 seems to have been that only the legislature was constitutionally empowered to define criminal offences. If schedules are necessary to define drug offences with sufficient precision (mere descriptions of narcotic drugs, psychotropic substances, and new psychoactive substances are too vague to be accepted as elements of criminal offences), then they must be appended to statutes passed by parliament. Appending them to executive orders would mean that the Minister, i.e. the executive branch, *de facto* decided what constituted a criminal offence. This may be considered a violation of both the Constitution and the principle of separation of powers. Therefore, it was most probably the wish to avoid constitutional controversy, and possible challenges in the Constitutional Tribunal, that were decisive in having new psychoactive substances subjected to administrative control.

The foregoing reasoning might have been supported by an additional historical argument. Under the Drug Addiction Prevention Act of 1985, which was enacted during the communist period, schedules of controlled substances were appended to ministerial decrees. At the time, nobody was bothered by the fact that they defined essential elements of criminal offences. After all, principles such as the rule of law were not the primary concern of the communist authorities. Moreover, the Constitution of 1952 then in force contained no equivalent of Art. 42 of the current Constitution. When the new Drug Addiction Counteraction Act was enacted in 1997, the schedules were appended directly to that statute. This was obviously done to comply with the requirements of the new Constitution, which was adopted by the Parliament & approved by the referendum in the same year.

Ever since its adoption in 2010, the two-track system was criticised as ineffective. Although most retail outlets, or head shops, selling legal highs disappeared after 2010, the problems associated with those substances persisted. Sales continued via street dealing, in clandestine outlets, and online. The media constantly reported incidents, and even waves, of poisonings, including deaths, attributed to new psychoactive substances, and statistical data showed that the number of such incidents was steadily increasing. All this created the impression that administrative control of legal highs was ineffective, and the government was under pressure to “do something” about it. Critics claimed that this ineffectiveness was due to the State Sanitary Inspectorate not being adequately equipped to deal with these problems. Its primary task was to contain and manage various epidemic threats, and unsanitary conditions in restaurants and public swimming pools. It simply lacked the resources and experience to effectively

enforce the provisions on psychoactive substances. For example, a 2017 report published by the Supreme Control Chamber, a state audit agency, pointed to extremely low efficiency in enforcing financial sanctions imposed by the Sanitary Inspectorate.⁸ In 2011–2016, it imposed fines totalling more than 13 000 000 PLN (approx. 3 000 000 €), but was only able to enforce payment of 600 000 PLN (approx. 140 000 €), i.e. 4,8% of that amount. This was mainly due to the fact that people involved in trafficking legal highs were usually very efficient in hiding their assets. Moreover, as trafficking in these substances was increasingly driven underground, and its links with organised crime growing *pari passu*, many argued that the problem had to be dealt with by law enforcement methods and penal sanctions, and not by an agency created for completely different purposes.

A string of successful prosecutions for trading in legal highs, under Art. 165 § 1 Item 2 of the Penal Code, preceded the switch to the criminal law to control NPSs. This paragraph provides for a term of imprisonment of 6 months – 8 years for endangering the lives and/or health of several people by producing or marketing substances, foodstuffs, or other commonly used goods detrimental to health, or pharmaceutical preparations that do not comply with statutory quality standards. There were many legal reservations regarding the application of this provision to prosecute the selling of legal highs. These included charges of a “creative” and unduly broad interpretation of it. Nevertheless, several people were convicted for selling NPSs under the provision. At the same time, its use was fairly burdensome for prosecutors, as proving endangerment was complicated and required concrete evidence that the substance(s) sold was/were really hazardous and/or dangerous. Therefore, this was not a viable general solution.

Growing dissatisfaction with administrative control and pressure to criminalise legal highs resulted in yet another amendment to the DACA. This was introduced by the current government, and enacted in July 2018. The amendment did not abolish the two-track approach completely. The open-ended definition, based on analogy, of a substitute drug has been retained as a sort of “safety valve” to enforce a blanket ban on all NPS, whether scheduled or not. Substitute drugs have also remained subject to an administrative fine imposed by the Sanitary Inspectorate. However, the amendment radically changed the legal character of any schedule that contained a list of controlled substances, and violating the provisions regarding new psychoactive substances became, similarly to violations regarding narcotic drugs and psychotropic substances, subject to penal sanctions. This was achieved by attaching all three relevant schedules, viz. those listing narcotic drugs, psychotropic substances, and new psychoactive substances, to the ministerial order. This means that the schedule listing new psychoactive substances has retained its previous status (it had always been attached to the decree), whereas schedules of narcotic drugs and psychotropic substances have had their

---

⁸ NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI (SUPREME CONTROL CHAMBER): *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy (Counteracting sales of afterburners)*. Warsaw, 2017. 30. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf> (accessed on 1 March 2019).

statuses “downgraded” to attachments to the ministerial order. The argument in favour of this solution was traditional: to make it possible to respond more quickly to new substances. The counterarguments that there had never been any pressing need to adopt this course with respect to narcotic drugs and psychotropic substances, and that the schedule of new psychoactive substances could also be “upgraded” and attached directly to DACA using generic definitions, were rejected.

Furthermore, under the amendment, all the definitions of offences in Chapter 7 of the DACA have been expanded to additionally cover new psychoactive substances. Most of them had previously provided for punishment for the production, importation, export, trafficking, selling, providing, possession etc. of narcotic drugs or psychotropic substances. They now additionally include new psychoactive substances. Since August 2018, these substances have therefore been criminalised in Poland in the same way as narcotic drugs and psychotropic substances, with the exceptions of production and possession, which are subject to milder penalties (e.g. possessing narcotic drugs or psychotropic substances in their basic form is punishable by up to 3 years imprisonment, while possession of new psychoactive substances only carries a fine).⁹

The problem with this approach are the abovementioned doubts as to its constitutionality. Is it acceptable that the subject of the definition of every criminal offence in the DACA, viz. the proscribed narcotic drugs, psychotropic substances and new psychoactive substances, is not defined exclusively in the statute, but has been “devolved” to ministerial order? After all, without knowing the content of those schedules, it is impossible to know what is prohibited and what is not. And it would be hard to imagine the application of the penal law provisions on controlled substances without schedules, as the provisions themselves could justifiably be deemed void for vagueness. Does this approach comply with Art. 42 of the Constitution? There are two aspects to this problem. The first has to do with the certainty of such a definition. The main purpose of the principle of *nullum crimen sine lege* is to delineate the boundary between legal and illegal acts as clearly as possible. The law should be written in such a way that anyone can easily determine whether or not his or her actions violate it. From this perspective, it does not matter whether schedules are attached to a parliamentary statute or to a ministerial decree. Both perform this function equally well. It can therefore be argued that the new legislation is unproblematic. What may be problematic, however, is the fact that the subject of the definition of every drug offence in Chapter 7 of the DACA has been moved to a legal act of a lower rank than a parliamentary statute. Without the schedules, the definitions of the drug offences in Chapter 7 of the DACA give absolutely no indication as to what constitutes a prohibited substance, i.e. which, if any, narcotic drugs, psychotropic substances, or

---

⁹ It is interesting to note that in countries such as Germany and the UK, which have also criminalised NPSs, possession is explicitly excluded. Polish law is in this respect more restrictive, as possessing NPSs is criminalised, although it carries a milder punishment than do narcotic drugs and psychotropic substances.

new psychoactive substances come under the Act. It can be argued, that it is in fact the Minister of Health who, at least partly, determines the scope of criminalisation. Whether this complies with Art. 42 of the Constitution is debatable.

The Polish Constitutional Tribunal seems to have changed its stance on this issue over the past 30 years.¹⁰ During the 1990s, its decisions reflected a very strict narrow interpretation, i.e. that only parliament was constitutionally empowered to define any element of the definition of a criminal offence. In other words, it was assumed that the term “law”, as used in Art. 42 of the Constitution, had a narrow meaning, and only denoted a parliamentary statute. For instance, in its judgement of 1 March 1994¹¹ (i.e. before current Constitution was adopted), the Tribunal held that “The constitutional differentiation between parliamentary statutes and executive decrees requires that substantial elements describing the punishable act and the punishment for it, are to be contained in a statute, and should not be delegated to executive orders”.

However, the Tribunal later relaxed its position on Art. 42, although it never laid down precise criteria for determining which elements of the definition of an offence could be devolved to legal acts of a lower rank than a parliamentary statute without contravening the Constitution.¹² For example, in its judgement of 8 July 2003,¹³ the Tribunal said, that a “...prohibited act, the penalty for that act, and the rules pursuant to which that penalty is to be applied, must be established by a parliamentary statute, but the Constitution does not preclude some elements from being clarified in legal acts of a lower rank”. The Tribunal explained that this is acceptable primarily in the case of various petty offences or contraventions involving financial sanctions, but not necessarily in the case of more serious infractions punishable by custodial sentences. As drug offences belong to the latter category, the constitutionality of schedules being attached to ministerial order can justifiably be called into question. The judgement of 20 February 2001 seems to have gone even further.¹⁴ The Tribunal stated that the “devolution” of certain elements defining an offence to an executive decree allows for “statutory prohibitions to better adapt to changing social conditions”. Although this passage primarily refers to changes of economic conditions, it may be directly applicable to the issue. Attaching a schedule to an executive decree is supposed to serve precisely this function, i.e. to enable the law to quickly adapt to the changing market of new psychoactive substances.

---

¹⁰ See also RYCHLEWSKA, A.: Zasada nullum crimen sine lege na tle współczesnej idei państwa prawa (Contemporary concept of the rule of law and the principle nullum crimen sine lege). *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych (The Journal of Penal Law and Penology)*, 21. (2017) 95–136.

¹¹ U 7/93, OTK (Orzecznictwo Trybunały Konstytucyjnego – Jurisprudence of the Constitutional Court) 1994, No 1 item 5.

¹² ZOLL, A.: Funkcje prawa karnego w świetle zasad konstytucyjnych (Constitutional principles and functions of penal law). In BOJARSKI, T. (ed.): *System prawa karnego (System of penal law)*. Vol. 2.: *Źródła prawa karnego (Sources of penal law)*. Warsaw, 2011. 253–266.

¹³ P 10/02, OTK 2003, item 62.

¹⁴ P 2/00, OTK 2001, item 32.

In this context, the judgement of 14 February 2012,¹⁵ regarding the constitutionality of the way in which the DACA differentiates between basic and aggravated forms of drug offences, is also instructive. The criterion for this differentiation in the case of trafficking (Art. 56), and possession (Art. 62), is the quantity of proscribed substance. Aggravated forms, which carry higher penalties, require “a substantial amount of narcotic drugs, psychotropic substances or new psychoactive substances” to qualify. But what constitutes “a substantial amount” remains undefined, and is to be established by judicial precedent. This despite the fact that, in other instances, the law provides for a precise definition of similarly vague notions.¹⁶ This raises the question of whether an element of an offence that is not precisely defined, and which is of crucial importance to determining aggravation, fulfils the constitutional requirement for such definitions to be of a statutory nature and to be defined with precision. The Tribunal did not consider this solution to be unconstitutional, and ruled that judicial decision sufficed to clarify the issue and ensure equal treatment.

This issue is obviously different from devolving competence to refine certain elements of the definition of an offence to legislative acts having a lower rank than a statute. Nevertheless, it confirms the view that not everything regarding the definition of an offence has to be regulated by statute. In this context, it is interesting to note that the Czech Constitutional Court adopted the opposite approach to a similar issue.¹⁷ It also had to consider drugs legislation, and the problem of “a quantity larger than small”, the criterion on which possession qualified as a criminal offence, being unspecified. Provision of § 289 Sec. 2 of the Czech Penal Code had delegated the definition of that element to governmental order. The Court held that devolving the definition of this element to a legal act having a lower rank than a statute violated the principle *nullum crimen sine lege*, and sought to usurp the statute’s exclusive competence to define offences, as set out in Art. 39 of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms of the Czech Republic. The Court therefore invalidated both § 289 Sec. 2 of the Czech Penal Code and the respective governmental decree.

At present, there is no definitive answer to the constitutional issues arising out of the 2018 amendment to the DACA (and under current circumstances a Constitutional Tribunal decision does not seem likely). On the one hand, there may be compelling practical arguments for “downgrading” schedules of controlled substances to attachments to ministerial orders, as this may provide better tools to deal with the supply of very problematic, and often dangerous, substances, thereby helping to protect individual and public health. On the other hand, there are equally compelling reasons to question the constitutionality of this expedient. First,

---

¹⁵ P 20/10, OTK 2012, item 39.

¹⁶ For example, the Penal Code provides precise definitions of property of significant value, property of great value, state of insobriety etc. The Contraventions (petty offences) Code similarly provides for clear cut criteria (property having a value of 500 PLN or about 115 €), to differentiate between cases of petty theft (contravention), and theft which qualifies as a misdemeanour under the Penal Code.

¹⁷ Judgement of 23 June 2012, Pl. ÚS 13/12.

the competence to specify the subject of the definition of an offence has been delegated to ministerial order, which may well transgress the acceptable limits for such devolution. Second, this solution may create a very problematic precedent by endowing the executive with too much competence in determining the form and extent of criminalisation. As is so often the case, the problem lies in balancing efficiency against the rule of law.

A rendhagyó gyanúsított, avagy mi várható a kriminálpszichológiától a 21. században?

„A biológiai tényezők hatása a bűnelkövetésre egykor tabu téma volt a kriminológusok számára, legalábbis azoknak, akik szociológiai háttérrel rendelkeztek. Sutherland és Cressey kriminológia tankönyve, amely a hetvenes évekig meghatározó volt, egyértelműen elutasította a biológiai faktorok fontosságát. Kimondva- kimondatlanul azt feltételezték, hogy a bűnözést nem-biológiai tényezők – a társadalom, a kultúra, a szubkultúra, a család, az iskola, a társak stb. – okozzák. Szerencsére a dolgok megváltoztak. A vezető kriminológusok ma már úgy gondolják, hogy a bűnözés átfogó elméletének a biológiai tényezőket és a »szokásos gyanúsítottat« egyaránt tartalmaznia kell.”¹

Farrington gondolatai azt jelzik, hogy a kriminológia oksági leltárába ismét bekerült a „rendhagyó gyanúsított” is, vagyis az egyéni (biológiai, pszichológiai) tényezők bűnelkövetésre gyakorolt hatása.² Mi több, a pszichológia nem csupán felbukkant a bűnügyi tudományok horizontján, hanem másodvirágzásnak indult. Az igazságügyi pszichológiáról például néhány évvel később Farrington ezt írja:

Dübörög az igazságügyi pszichológia. Évről évre egyre jobban felértékelődik a pszichológia szerepe az elkövetők, áldozatok és tanúk megértésében, valamint a velük a börtönökben, kórházakban, bíróságokon és rendőrségi eljárásokban végzett munka során. Ezért minden évben nő az igazságügyi viselkedéstudományok területén képzett elméleti és gyakorlati szakemberek iránti igény is, és munkájukat egyre inkább értékeli az állami szervek. Az Egyesült Királyságban a büntetés-végrehajtás által alkalmazott pszichológusok száma több mint kétszeres lett e század első éveiben.³

Milyen tere, szerepe, feladata van a bűnözés modern elméleteiben ma ismét megjelenő pszichológiai gondolkodásnak? Hogyan pozicionálja lehetőségeit ez a tudomány, és miként

¹ FARRINGTON, David P.: Foreword. In ROWE, D. C. (ed.): *Biology and Crime*. Roxbury, 2002. ix–xi. o.

² *Ismét*, hiszen a 19. századi kriminológiában a biológiai megközelítés és az evolúciós elmélet prominens szerepet tölthettek be. A 20. század elején már a pszichológiai gondolkodás is megjelent a bűnözés magyarázatára tett kísérletek sorában. Ezt követően azonban a pozitivistá szociológia a vizsgálódás fókuszát a társadalmi környezetre irányította, így a bűnelkövetés inherens egyéni tényezői kegyvesztettek lettek, „tabu témává váltak a kriminológusok számára”.

³ FARRINGTON, David P.: Foreword. In KOCISIS, R. N. (ed.): *Applied Criminal Psychology: A Guide to Forensic Behavioral Sciences*. Charles C. Thomas Publishers, 2009. xii. o.

viszonyul ehhez a kriminálpolitika? Mennyire van összhangban az elmélet és a gyakorlat elképzelése, elvárása?

A pszichológia tárgyalásánál a gyakran citált⁴ *Ebbinghaus* idézetig nyúlunk vissza, amely szerint „a pszichológiának hosszú múltja, de csak rövid története van”.⁵ A „hosszú múlt” az előzményekre utal. A pszichológia ugyanis – hasonlatosan más tudományokhoz – a *filozófia* „köpönyegéből bújtt elő”, abból a gondolati rendszerből, amelyben hagyományosan jelentős teret kaptak a mai pszichológia vizsgálódási körébe tartozó kérdések és problémák (a szabad akarat, a lélek természete, a test-lélek viszonya, a tudat, a tapasztalat, a megismerés, a gondolkodás, az emlékezet, a szeretet/vonzalom stb.). A pszichológia másik fontos előzménye, forrása a *fiziológia* (ezen belül is elsősorban az idegrendszeri működésre vonatkozó élettani kutatás) volt. A pszichológia e két terület, a filozófiai/teológiai gondolkodás, valamint a fiziológiai vizsgálatok és kutatások közös gyermekeként született meg, és kettős eredetének nyomait a mai napig hordozza.

A „rövid történet” a 19. század második felében önálló tudománnyá váló pszichológia – tudománytörténeti léptékkal – arasznyi terjedelmű, másfél évszázados históriájára utal. A biológiától és filozófiától független tudomány formális kezdete a kísérleti lélektan megjelenése volt. Ennek szemléleti háttérét az Európában terjedő pozitívizmus jelentette, amely a jelenségek magyarázatát az ok és okozat törvényszerűségeire alapozva és szigorúan tapasztalati úton, kísérlet, megfigyelés alapján kereste. A kezdőpont 1879, amikor a tudományos pszichológia megalapítója (a „pszichológia atyja”, az első ember, aki pszichológusnak nevezte magát), *Wilhelm Maximilian Wundt* a Lipcsei Egyetemen létrehozta a legelső kísérleti pszichológiai laboratóriumot. A pszichológia megjelenésénél jól látszik a filozófia és fiziológia említett „házassága”. Nem csupán azért, mert filozófiai jellegű problémák megoldására alkalmaznak élettani kísérleti módszereket, hanem a személyek felkészültségében és „vonzalmaiban” is: gyakori a természettudományos háttérrel, orvosi képzettséggel rendelkező, ám filozófiai, művészeti érdeklődésű kutató. Ilyen volt Wundt is, aki életútjában, tudományos karrierjében, szerepében valósította meg a természettudomány és a filozófia egyesítését, „hibridizációját”.⁶ orvosi végzettséggel filozófia tanszéket vezetett, ahol élettani pszichológiát tanított.

Valahogy így indult tehát útjára a pszichológia.

De mi is az a *pszichológia*?

Paul Bloom, a Yale Egyetem pszichológia professzora szerint a pszichológia „rólunk, életünk legfontosabb, legmeghittebb helyzeteiről szól, mindenről, ami számít nekünk”.⁷ Ez szép

---

⁴ Lásd például THORNE, B. Michael – HENLEY, Tracy B.: *A pszichológia története*. Budapest, 2000. 8. o.; PLÉH Csaba: *A lélektan története*. Budapest, 2010. 25. o.

⁵ „Die Psychologie hat eine lange Vergangenheit, doch nur eine kurze Geschichte.” *Abriss der Psychologie*. Leipzig, 1908. 9. o.

⁶ PLÉH: *A lélektan története*. 180. o.

⁷ BLOOM, Paul: *The Psychology of Everything*. https://www.youtube.com/watch?v=328wX2x_s5g (letöltve: 2019.03.01.).

(és akár igaz is lehet), ám a meghatározást nem könnyíti meg. Sokkal előbbre az a kézenfekvő válasz sem visz bennünket, hogy a „pszichológia az emberi lélek tudománya”⁸ – tehát a lélekkel, a lelki jelenségekkel foglalkozó diszciplína –, mivel ez csupán „magyarít”, fordítását adja a szóban rejlő ógörög összetevőknek, a *Psyche* (*ψυχή*) lélek, és a *Logia* (*λογία*) tudomány szavaknak. Mi több, ha azonosítani akarjuk ennek a tudománynak a tárgyát, vagyis meghatározni, hogy mi is az a *lélek*, amivel a pszichológia foglalkozik (aminek a tudománya), ingoványos talajra, „csúszós lejtőre” kerülünk. Úgy tűnik, meg kell elégednünk itt azzal, hogy a pszichológia egy definíciós szinten nehezen vagy rosszul körülhatárolható fogalommal, az emberi lélekkel/tudattal összefüggő folyamatokat vizsgálja. A lélektan ekként az ember „belső folyamataival” és ezek következményeivel, megnyilvánulásaival, az emberi személyiség alakulásával és működésével foglalkozó tudomány. Ha pragmatikusan, a tárgy felől közelítünk, vagyis azt nézzük, melyek azok a kérdések, amelyeket a pszichológia vizsgál, akkor legáltalánosabban a pszichológia az emberi viselkedést, annak egyéni (esetleg csoport) szintű meghatározó, befolyásoló tényezőit tárgyalja. Hogyan észleljük a világot, hogyan gondolkodunk róla, mi befolyásolja a megismerést, a tanulást, az emlékezetet és az információfeldolgozást, hogyan formálódnak érzéseink, érzelmeink, társas kapcsolataink, mi a tapasztalatok szerepe, milyen törvényszerűségek uralják a „lelki működést” és belső egyensúlyunkat, és mindez hogyan hat a „lélek” megnyilvánulásaira, a magatartásra és a viselkedésre – ez mind a pszichológia vizsgálódási körébe tartozik. Egyszerűsítve mondhatjuk, hogy a pszichológia az emberi gondolkodás és viselkedés, vagy az emberi elme/tudat működésének tudománya, vagy operacionalizálva: a pszichológia a külvilág megtapasztalásának, élményének egyéni folyamatait vizsgálja, elemzi.⁹

Mindazonáltal, ha (a slendriánság címkéjét is vállalva) nem vagyunk a definíciók megszállottjai, számos, a precíz meghatározásnál izgalmasabb kérdés is fölmerül.

– Tudomány-e egyáltalán a pszichológia, abban az értelemben, ahogy a természettudományok azok (és ahogyan arra a kísérleti lélektan aspirált)?

– Rendelkezik-e a pszichológia leggyakrabban előtérben lévő, medikalizált alkalmazott lélektani ága, a klinikai pszichológia olyan modellel, tervrajzzal, mint az orvostudomány?

– Amennyiben elfogadjuk, hogy a pszichológia az „emberi elme/tudat működésének tudománya”, milyen széles az a spektrum, amiről érvényes pszichológiai ismereteink vannak?

– Mit is tudunk valójában erről a rendkívül összetett dologról, amit emberi tudatnak nevezünk?

⁸ „A pszichológia az emberi lélek tudománya. A lélektannal, az emberi pszichével összefüggő folyamatok vizsgálata, tudományos kutatása, a lelki problémák leírása, feltérképezése, kezelése.” <http://pszichologia.lap.hu/> (letöltés: 2019.03.01.).

⁹ „A modern pszichológia, úgy, ahogyan közel 150 éve kialakult, mint tudomány elsősorban az emberi viselkedés, érzésvilág és megismerés módszeres elemzésével foglalkozik. Mint szakma és hivatás elsődleges célja az emberi belső világ és viselkedés törvényszerűségeinek megismerése, módosítása. Segítséget próbál nyújtani a nevelésnek, az ipari és gazdasági szervezésnek, s főként az emberi szenvedések enyhítésére törekszik, amikor türelmesebbé, saját érzéseinkkel és feszültségeinkkel szemben elfogadóbbá szeretne alakítani minket.” PLÉH: *A lélektan története*. 15. o

A helyzet az, hogy miközben a tudatállapotok skálája határtalan lehet, a tudomány ennek csupán két vékony metszetét tanulmányozta, a *szubnormális* (az úgynevezett pszichiátriai rendellenességekben vagy mentális betegségekben szenvedő embereket) és a *WEIRD*-et. Utóbbi azt jelenti, hogy a legtöbb, az egészségesnek vagy normálisnak tartott tudatot érintő kutatás alanyai WEIRD (*Western, Educated, Industrialized, Rich and Democratic*, vagyis *nyugati, iskolázott, iparosodott, gazdag és demokratikus*) társadalmakban élők (többnyire egyetemi hallgatók) voltak. Vajon tekinthetjük-e őket az emberiség reprezentatív mintájának? *Heinrich és munkatársai* 2010-es úttörő tanulmánya szerint a *Journal of Personality and Social Psychology*-ben 2003 és 2007 között megjelent tanulmányok vizsgálati mintájának 96 százaléka WEIRD volt, és 68 százaléka amerikai, ráadásul az amerikai alanyok 67 százaléka, a nem amerikaiaknak pedig 80 százaléka pszichológushallgató volt.¹⁰

Ha továbbmegyünk, definíciós vagy inkább terminológiai problémákba ütközünk a *kriminálpszichológia* területén is, ugyanis több, a kriminológiával összefüggő alkalmazott pszichológiai terület, vagy legalább is több ezekre a területekre használatos elnevezés ismert. Van *kriminológiai* vagy *kriminálpszichológia*, *pszichológiai kriminológia*, *klinikai kriminológia*, *jogi pszichológia*, *igazságügyi pszichológia*, *nyomozási, rendőrségi vagy kriminalisztikai pszichológia*, *büntetés-végrehajtási pszichológia* elnevezés is.¹¹ A büntetőjoggal kapcsolatos alkalmazott pszichológiai területek mindegyikének megvan a maga saját(os) története, aminek részletes ismertetésétől a hely szűkössége menti meg az olvasót. Az inkább elméleti, mint klinikai természetű kriminálpszichológiát illetően is csak *Hans Eysenck* 1964-es *Crime and Personality* című művére utalunk itt, amelyet a kriminális magatartás első átfogó pszichológiai (vagy pszichológus által megalkotott) teóriájának tekinthetünk.

A bűnözés pszichológiai elméletei nemcsak az elnevezés vagy a szűkebb vizsgálati terület, de az *emberi működésről vallott alapfeltevések* mentén is különböznek. A bűnözés és a bűnelkövetés természetére vonatkozó öt alapfeltevést vagy vitát kell itt megemlíteni, anélkül, hogy a részletek tárgyalásába bocsátkoznánk.¹²

1. *Szabad akarat vagy determinizmus* – a bűncselekmény az elkövető szabad választásának következménye vagy cselekvését az ellenőrzésén kívül álló tényezők határozzák meg?

2. *Természet vagy nevelés* – a bűnözés okai a biológiai jellemzőkben vagy a környezeti/nevelési körülményekben keresendők?

3. *Normális vagy kóros* – az elkövető normális, olyan, mint a többiek, vagy megkülönbözteti valamilyen patológus vonás?

---

¹⁰ HENRICH, Joseph – HEINE, Steven J. – NORENZAYAN, Ara: The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33. (2010) 61–135. o. Erről részletesen lásd HARARI, Yuval Noah: *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. Vintage, 2015. 411–418. o.

¹¹ MCGUIRE, James: *Understanding Psychology and Crime. Perspectives on Theory and Action*. Open University Press, 2004. 23–25. o.

¹² Részletesen lásd még WORTLEY, Richard: *Psychological Criminology. An Integrative Approach*. Routledge, 2011. 7–15. o.

4. *Hajtóerő (késztetés) vagy visszatartó erő* – az elkövetéshez kriminális motiváció elsajátítása szükséges, vagy fordítva: a kriminális impulzusok mindenkiben jelen vannak és az elkövető kudarcot vall ezek kontrollálásában?

5. *Személy vagy helyzet* – a bűncselekmény megvalósulását az elkövető sajátos jellemzői, vagy a lehetőségek és a közvetlen környezet nyomása határozzák meg?

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy elméleti szempontból a pszichológia nem egy egységes teória, a bűnözésnek ezért *különböző indíttatású pszichológiai magyarázatai* ismertek, amelyek az adott pszichológiai irányzat vagy megközelítés gondolati modelljét követik.

Darwin evolúciós elméletének kulcsfogalma az *alkalmazkodás*. Ennek értelmében az evolúciós küzdelem során egy adott faj egyedei közül nem a legerősebb marad életben, nem is a legokosabb, hanem a legjobban alkalmazkodó, vagyis az, aki a legfogékonyabb a változásokra. Az *evolúciós pszichológia* bűnözésértelmezése szerint ezért „a kriminális magatartás olyan válasz, amely egykor, evolúciós történetünk egy adott pontján adaptívnak bizonyult, mert reprodukciós előnyt biztosított azok számára, akik így viselkedtek”.¹³

Az evolúciós pszichológia a múltra fókuszál a deviáns viselkedés gyökereinek, evolúciós eredetének keresésekor. A *személyiség-lélektan* ezzel szemben jelen-orientált megközelítés. A „kriminális személyiség” kutatása a személyiség és az elkövetői magatartás közötti kapcsolatot vizsgálja; olyan tulajdonságokat, személyiségjellemzőket és -vonásokat keres, amelyek fogékonyra vagy hajlamossá tesznek valakit a bűncselekmény elkövetésére.

A *fejlődéslélektan* alapvetően azt tanulmányozza, hogyan változunk (vagy maradunk éppen állandóak, folytonosak) az idők során. Azokat a jelentős életeseményeket vizsgálja, amelyek hozzájárulnak a bűnelkövetéshez és a bűnözéshez. Arra keres magyarázatot, hogy az egyes egyének mikor és miért kezdik el a bűnelkövetést, mikor és miért hagynak fel ezzel a magatartással, és hogy miért mutatkoznak egyéni eltérések ezekben a mintázatokban.

A *tanuláslélektan* arra koncentrál, hogyan sajátítja el az elkövetést az egyén (vagy fordítva: hogyan tanul meg „nem elkövetni”, vagyis társadalmilag elvárt módon viselkedni). Ez a megközelítés a kriminális magatartás mintázatainak megszerzésére, kiváltására vagy fennmaradására fókuszál.

A *kognitív pszichológia* az emberi megismerést, gondolkodást, tudást vizsgálja, az észlelés, az értelmezés, a kódolás, az információátvitel és -felidézés folyamatait tanulmányozza. A kognitív kutatások az elkövetői döntéshozatalra és az úgynevezett kriminális sémákra és szkriptekre vonatkozó ismeretekre irányulnak elsősorban.

A kép tehát meglehetősen színes. Nézzük meg, visszatérve a címben felvetett kérdéshez, mi is várható ma ennek a sokrétű ismeretanyagnak a bűnözésre történő alkalmazásától, vagyis *mi várható a kriminálpszichológiától a 21. században?*

Egyfelől van az *elmélet*, a „tudomány”. Farrington 2004-es tanulmányában megkísérli néhány olyan kulcskérdés kijelölését, amelyekkel a 21. század kriminálpszichológiájának foglalkoznia kell. Az egyéni kriminális magatartások magyarázatakor két, meglehetősen különböző kérdés adódik:

---

¹³ Uo. 30. o.

1. *Miért válnak az emberek bűnelkövetővé?*

2. *Miért követnek el az emberek bűncselekményt?*

Az *első kérdés* főleg arra irányul, amit Farrington a kriminális potenciál kialakulása során meglévő *egyének közötti különbségeknek* (*between-individual differences*) nevez. A kérdés így hangzik: miért rendelkeznek egyesek viszonylag magas bűnelkövetési potenciállal a különböző helyzetekben, amíg másoknál ez a potenciál viszonylag alacsony? A *második kérdés* arra irányul, hogyan realizálódik a potenciál. Ezek az *egyénen belüli különbségek* (*within-individual differences*). A kulcskérdés itt: miért követ el egy személy nagyobb valószínűséggel bűncselekményt bizonyos helyzetekben, mint másokban?

Farrington úgy véli, az egyének közötti, illetve az egyénen belüli különbségek magyarázata közötti alapvető distinkciót nem mindig ismerték fel. Konklúziója szerint a 21. századi kriminálpszichológia feladata az, hogy magyarázatot adjon az egyének kriminális magatartására, és hogy ezt a magyarázatot összekapcsolja a megelőzéssel és a bűnelkövetés csökkentésével. Nagy szükség van a bűnelkövetői magatartás átfogó modelljeinek kidolgozására és vizsgálatára. A pszichológusoknak magyarázatot kell adniuk mind a kriminális potenciál kialakulásban mutatkozó egyének közötti, mind a bűncselekmények megvalósításában megnyilvánuló egyénen belüli különbségekre. Ennek érdekében a jövőben gyakori adatgyűjtéseken alapuló longitudinális vizsgálatokat kell folytatniuk, hogy az egyének közötti és az egyénen belüli viszonyok összevethetőek legyenek az elkövetéssel, és így következtetéseket lehessen levonni az oksági tényezőkre.

A teoretikus következtetés tehát világos: a jövőben *több longitudinális és tapasztalati vizsgálatot kell végezni*. A kérdés az, hogy mi van „másfelől”, vagyis hogy ez a vágy és cél összhangban van-e a gyakorlat elvárásaival és a politikai elképzelésekkel és akarattal?

Úgy tűnik, a jelenlegi kriminálpolitika nem nagyon szeretne „több longitudinális és tapasztalati vizsgálatot”. Sokkal inkább azonnali válaszokat és megoldásokat vár az aktuálisan felmerülő és égetőnek észlelt problémákra.

Az egyik forró téma a *terrorizmus*. A terrorizmus természetében és alkalmazásában a 21. században bekövetkezett drámai átalakulás sürgető kormányzati igényt teremtett a jobb pszichológiai (és társadalmi) válaszok, a terrorista támadó azonosítását lehetővé tevő hatékony előrejelzés és a potenciális elkövetők támadásait megakadályozó hathatós eszközök iránt.

A *cybertérben elkövetett bűncselekmények* lélektani aspektusai a másik olyan új terület, ahol azonnali és hatékony kriminálpszichológiai válaszokat igényelnek a bűnelkövetés azonosítására és megakadályozására.

Végül ott vannak a modern kor tipikus, a *globalizációhoz* kapcsolódó bűncselekményei (a környezettel kapcsolatos bűncselekmények, a gazdasági bűncselekmények, a korrupció, a jogi személyek kriminalitása stb.), ahol ugyancsak felmerül a pszichológiai megoldások szükségessége.

Mi várható tehát a kriminálpszichológiától a 21. században?

Az elmélet, a „szakma” vágya a megismerés és megértés: a kriminálpszichológusok – miként a kutatók és szakemberek általában – további forrásokat szeretnének, hogy több kutatást, újabb empirikus vizsgálatokat lehessen folytatni a bűnöző magatartás megértésére,

magyarázatára. A politikai hatalom elvárása ugyancsak egyértelmű. A jelen kriminálpolitikája céljait tekintve rövid távú, cselekvésközpontú, és pragmatikusabb, mint valaha. A kormányzatok azonnali eredményeket igényelnek a nyomasztó problémák megoldására, időnként bármi áron, akár a hagyományos normák és értékek föladásával is.

A kép persze ismerős. Úgy tűnik azonban, hogy a motivációk és prioritások hagyományos eltérése ma jelentősen kiélezettebb: a 21. század elejének kriminálpolitikai klímája a korábbinál jóval inkább technokrata és célorientált, és egyre kevésbé van figyelemmel a tudományos világ megfontolásaira.

Omnia mutantur, nihil interit. Minden változik, nem pusztul el semmi.

Bízzunk a költőben!

A pszichopátia fogalma és kriminológiai jelentősége

Bevezetés

A pszichopátia régóta ismert és kutatott személyiségkonstelláció, és a bűnelkövetéssel való kapcsolata okán a kriminológiában is élénk érdeklődés övezi. A pszichopátia-kutatás az egyik olyan terület, amely mentén a kriminálpszichológia képes szervesen illeszkedni a kriminológia okkutatási paradigmájába. A büntető igazságszolgáltatási rendszer számára szintén releváns a tárgyalt jelenség, hiszen a pszichopátiás személyiséggel rendelkezők a börtönnépességben belül markánsan felülreprezentáltak az átlagpopuláció viszonylatában, és körükben a bűnisméltés aránya is szignifikánsan magasabb a bűnelkövetők átlagához képest.¹ Bár az empirikus eredmények gyarapodása és az elméleti modellek finomodása ellenére számos vita övezi ezt a pszichológiai konstruktumot,² kriminológiai jelentősége a maradéktalan konceptuális konszenzus hiánya ellenére is kétségbevonhatatlan. Mindennek fényében tanulmányomban a pszichopátia fontosabb kriminológiai vonatkozásainak körüljárására teszek kísérletet. A jelenséggel kapcsolatban tapasztalható terminológiai bizonytalanságok okán azonban legalább ennyi figyelmet szeretnék szentelni fogalma és fontosabb jellemzői ismertetésének.

Pszichopátia, szociopátia és antiszociális személyiségzavar

Mindenekelőtt a pszichopátia fogalmát és a gyakran szinonimáiként használt szociopátiával, illetve antiszociális személyiségzavarral való viszonyát szükséges tisztázni. E terminusok keveredésének oka – hasonló jelentéstartományuk mellett – kialakulásuk szorosan összefüggő voltában keresendő. A pszichopátia fogalmának fejlődési folyamata igen régre nyúlik vissza,³ és bár rendszerezett leírása csak a 20. században történt meg, a kutatók jóval korábbi

---

¹ KIELH, K. A. – HOFFMAN, M. B.: The criminal psychopath: History, neuroscience, treatment, and economics. *Jurimetrics: The Journal of Law, Science, and Technology*, 51. (2011) Summer, 355–397. o.

² A konstruktum kifejezés pszichológiai értelemben a személyiség összetett építőelemére utal.

³ Áttekintésért lásd MILLON, T. – SIMONSEN, E. – BIRKET-SMITH, M.: Historical conceptions of psychopathy in the United States and Europe. In MILLON, T. – SIMONSEN, E. et al. (eds): *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behavior*. New York, 1998. 3–31. o.

szövegekben is találtak rá utalásokat.⁴ A *pszichopátia mint mentális zavar* felismerését a szakirodalomban a 19. századi francia pszichiáternek, *Philippe Pinelnek* tulajdonítják, de több kortársa is írt a pszichotikus tüneteket⁵ nem mutató, beszámítható, ám komoly erkölcsi deficittel jellemezhető személyiségről. A 20. század első feléig számos további kísérlet történt a tárgyalt jelenség leírására, hol tágítva, hol szűkítve annak jelentéstartományát, tovább bonyolítva a fogalmi káoszt. A pszichopátia modern klinikai konstruktuma végül *Cleckley* 1941-ben *Az épelméjűség álarca* címmel publikált könyvében⁶ jelent meg.⁷ Cleckley klinikai tapasztalatai alapján foglalta rendszerbe a pszichopátia tizenhat főbb jellemzőjét, köztük a felületes báj, az érzelmi válaszok szegényes voltát, a büntudat, a szégyen és az empátia hiányát, az énközpontúságot, a tapasztalathól tanulás kudarcát és az impulzivitást. Az élénk tudományos érdeklődésnek köszönhetően ma már tudjuk, hogy a tárgyalt jelenség korántsem egységes konstruktum, és a pszichopáták több szempontból is heterogén csoportot alkotnak. A pszichopátiát a szakirodalomban általában személyiségzavarnak,⁸ illetve klinikai vagy empirikus konstruktumnak tekintik, amely különböző érzelmi, viselkedéses és interszociális jegyek konstellációjaként írható le.⁹

A pszichopátiát övező konceptuális sokszínűséget a 20. század első felében tovább fokozta a *szociopátia* terminus megjelenése. A *szociopátiás személyiség* fogalma *Partridge-től*¹⁰ ered, aki azokat a személyeket sorolta ebbe a csoportba, akik esetében a patológia lényege a társadalomba történő beilleszkedés zavara, illetve a társadalmi normák rendszeres megsértése. Ez a megközelítés a közösséggel szembe fordított magatartás okaiként a káros környezeti hatásokat jelölte meg, és egy ideig népszerűbb volt szakmai körökben, mint a genetikai eredetet sugalló pszichopátia-konceptió. Bár napjainkban inkább a pszichopátia terminust használják, létezik olyan álláspont a szakirodalomban, amely a társadalmi vagy családi problémák talaján kialakult antiszociális viselkedésre a szociopátia, míg az egyénben rejlő, veleszületett okokra visszavezethető patológiára a pszichopátia kifejezést alkalmazza.¹¹ Ehhez kapcsolható a pszichopátia elsődleges és másodlagos változatát megkülönböztető tipológia,

⁴ ARRIGO, B. A. – SHIPLEY, S.: The confusion over psychopathy (I): Historical considerations. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45. (2001) 3., 325–344. o.

⁵ Ezek a realitással való kapcsolat sérülését jelző tünetek, például téveszmék, érzékszálódások stb.

⁶ CLECKLEY, H.: *The mask of sanity. Fifth Edition: private printing for non-profit educational use.* Augusta, Georgia, 1988. <https://www.gwern.net/docs/psychology/1941-cleckley-maskofsanity.pdf> (letöltve: 2019.03.01.).

⁷ ARRIGO–SHIPLEY: The confusion over psychopathy (I).

⁸ DELISI, M.: Psychopathy is the unified theory of crime. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 7. (2009) 256–273. o.

⁹ Lásd például HARE, R. D. – NEUMANN, C. S.: Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4. (2008) 217–246. o.

¹⁰ PARTRIDGE, G. E.: Current conceptions of psychopathic personality. *American Journal of Psychiatry*, 87. (1930) 53–99. o.

¹¹ Például LYKKEN, D. T.: Psychopathy sociopathy and crime. *Society*, 34. (1996) 1., 29–38. o.

amely *Karpman*¹² klasszikus taxonómiáján kívül több elméleti modell alapjául szolgál.¹³ Ezek az elméletek a két altípust olyan dimenziók mentén különítik el egymástól, mint például a genetikai meghatározottság, a vonásszintű szorongás, az impulzivitás vagy az érzelmi zavar mértéke.¹⁴ Mindkét változat esetén megvannak a klasszikus pszichopátiás tünetek, például az empátia hiánya. A másodlagos típus azonban, amelyet magas szintű szorongás kísér, és amelyet ezért sokan „peszudopszichopátiának” tartanak, vélhetően inkább környezeti hatásokra – gyermekkori traumákra – vezethető vissza, míg az elsődleges típus inkább a genetikai háttérűnek tekintett klasszikus pszichopátia-felfogáshoz áll közelebb. Ez a megközelítés az egyes altípusok háttérében álló biológiai és pszichológiai mechanizmusok azonosítása révén gyümölcsöző lehet a hatékonyabb prevenciók és intervenciók gyakorlat kialakítása szempontjából.

A pszichopátia szinonimájaként szokták említeni az *antiszociális személyiségzavart* is, amely talán közelebb van a szociopátiához, mint a pszichopátia konstruktumához. A mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyvének 1952-ben megjelent első kiadásába (DSM-I) a szociopátiás személyiségzavar diagnózisa került be, amely meglehetősen tág kategória volt. A diagnosztikai kézikönyv későbbi kiadásában az antiszociális személyiségzavar szerepel, amelynek ismérvei között ma már elsősorban viselkedéses jegyek találhatók. Ezzel szemben a pszichopátia a viselkedéses jegyeken túlmutató pszichológiai jellemzőket is feltételez, tehát szűkebb kategória. Az antiszociális személyiségzavar diagnózisa egy, mind etiológiai, mind tünettani szempontból meglehetősen heterogén embercsoportot foglal magában, és mivel a zavar megállapítása elsősorban az antiszociális viselkedésen alapul, tudományos szempontból kevésbé hasznos kategória, mint a pszichopátia.¹⁵

Új irányok és eredmények a pszichopátia-kutatásban

A pszichopátia-kutatás napjainkban igen szerteágazó és komplex. Rengeteg kérdéssel foglalkozik egyebek mellett a konstruktum tünetei, altípusai, etiológiai háttere, mérése és kezelése vonatkozásában, amelyek közül csak néhányat érintek röviden az alábbiakban.

Kutatásmódszertani szempontból kiemelt jelentőséggel bír a pszichopátia *mérésének* problémája. A legelterjedtebb eszköz a *Robert D. Hare*¹⁶ nevéhez fűződő, fogvatartottak

¹² KARPMAN, B.: On the need of separating psychopathy into two distinct clinical types: The symptomatic and the idiopathic. *Journal of Criminal Psychopathology*, 3. (1941) 112–137. o.

¹³ Például PORTER, S.: Without conscience or without active conscience? The etiology of psychopathy revisited. *Aggression and Violent Behavior*, 1. (1996) 2., 179–189. o.

¹⁴ SZABÓ Edina – GALAMBOS Attila (et al.): A pszichopátiás személyiségzavar altípusai: elsődleges és másodlagos változat. *Alkalmazott Pszichológia*, 19. (2016) 4., 49–70. o.

¹⁵ LYKKEN, D. T.: Psychopathy, sociopathy, and antisocial personality disorder. In PATRICK, Christopher J. (ed.): *Handbook of psychopathy*. New York, 2018. 22–38. o.

¹⁶ HARE, R. D.: A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1. (1980) 111–119. o.; HARE, Robert D.: *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. 2nd ed. Toronto, 2003.

mintáján kidolgozott *Pszichopátia Tünetlista*, illetve annak továbbfejlesztett változata, a *PCL-R*.¹⁷ Ez voltaképp egy videón rögzített, félig strukturált interjú, amelyet külső megfigyelők értékelnek 20 kritérium alapján. Az utóbbi időben egyéb ígéretes mérési módszerek is napvilágot láttak, köztük a *Pszichopátiás Személyiség Átfogó Vizsgálata*,¹⁸ azaz a *CAPP*, amely alkotói szándéka szerint a konstruktum átfogó és dinamikus vizsgálatára alkalmas eszköz. A *CAPP*-nak önkitöltős változata is van, illetve további önbeszámolás módszerek is ismertek, amelyek azonban a pszichopátia mérésére – éppen annak természete miatt – csak korlátozottan alkalmasak.¹⁹ A pszichopátia méréséhez szorosan kapcsolódik az a napjainkban sokat kutatott kérdés, hogy a pszichopátiás jegyek hány ún. faktort²⁰ alkotnak, azaz hány nagyobb „háttér-dimenzió” köré szerveződnek.²¹ A különböző – zömében meggyőző empirikus bizonyítékokkal alátámasztott – modellek két, három, illetve négy faktort azonosítanak a zavar érzelmi, interperszonális és viselkedéses jegyei hátterében. A pszichopátia mérésével szintén szorosan összefüggő kérdés a tárgyalt konstruktum kategorikus vagy dimenzionális volta. Bár mindkét megközelítés mellett szólnak empirikus bizonyítékok, a domináns álláspont szerint a pszichopátiás vonásokat módszertani szempontból szerencsésebb kontinuumként felfogni, mint éles határvonalat húzni a pszichopáták és a populáció többi része közé.²²

Egyre többet tudunk a pszichopátia *pszichofiziológiai és neurológiai korrelátumairól* is. Számottevő empirikus bizonyíték szól amellett, hogy a pszichopátia együtt jár az érzelemfeldolgozás és -szabályozás, a nyelvi feldolgozás, a figyelem és az orientáció zavaraiival.²³ Csak néhány példát említve, a kutatók érzelemfelismerési deficitet,²⁴ valamint a negatív ingerekre adott csökkent válaszkészséget²⁵ találtak pszichopátáknál. Az agyi képpalkotó eljárások segítségével végzett kutatások a pszichopáták különböző agyi területein – mind az agykéregben, mind meghatározott kéreg alatti struktúrákban, például az amygdalában – szerkezeti

¹⁷ *Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)*.

¹⁸ COOKE, D. J. – HART, C. (et al.): Explicating the construct of psychopathy: development and validation of a conceptual model, the comprehensive assessment of psychopathic personality (CAPP). *International Journal of Forensic Mental Health*, 11. (2012) 242–252. o.

¹⁹ A pszichopátia mérésével kapcsolatban bővebben lásd PATRICK, C. J. (ed.): *Handbook of psychopathy*. New York, 2018.

²⁰ Faktoranalízisen olyan többváltozós statisztikai eljárást értünk, amelynek célja a változók számának csökkentése az egymással összefüggő változók ún. faktorváltozókba történő összevonása révén.

²¹ Lásd KÖRMENDI Attila – SZKLENÁRIK Péter: A pszichopátia elméletei. *Alkalmazott Pszichológia*, 13. (2013) 3., 29–55. o.

²² DELISI: Psychopathy is the unified theory of crime. 258. o.

²³ KIELH, K. A.: A cognitive neuroscience perspective on psychopathy: Evidence for paralimbic system dysfunction. *Psychiatry Research*, 142. (2006) 107–128. o.

²⁴ BLAIR, R. J. R. – MITCHELL, D. G. V. (et al.): Reduced sensitivity to others' fearful expressions in psychopathic individuals. *Personality and Individual Differences*, 37. (2004) 6., 1111–1122. o.

²⁵ BROOK, M. – KOSSON, D. S.: Impaired cognitive empathy in criminal psychopathy: Evidence from a laboratory measure of empathic accuracy. *Journal of Abnormal Psychology*, 122. (2013) 1., 156–166. o.

elváltozásokat, illetve működésbeli eltéréseket találtak a nem pszichopata kontrollszemélyekhez képest,²⁶ amely anomáliákat összefüggésbe hozzák a zavar egyes tüneteivel, például az empátia hiányával vagy a viselkedéskontroll zavaraiával. Bár az eredmények egyelőre nagy variabilitást mutatnak, részben alátámasztják az egyebek mellett az érzelmi feldolgozással és -szabályozással kapcsolatos agyterületek szerepét hangsúlyozó elméleteket.

A pszichopátia és a bűnelkövetés kapcsolata

Bár közel sem minden pszichopata tér a bűnözés útjára,²⁷ és a bűnelkövetők túlnyomó része nem meríti ki a tárgyalt konstruktum kritériumait, azaz nem tehetünk egyenlőségjelet a pszichopátia és a bűnözés közé,²⁸ kapcsolatuk a kutatási eredmények tükrében meglehetősen szorosnak tűnik.²⁹ A pszichopátia ideális konceptuális keret a súlyos bűnelkövetés kutatásához,³⁰ és olyan álláspont is ismert a szakirodalomban, amely szerint – magyarázóereje és prediktív értéke miatt – önálló bűnözéseméletnek tekinthető.³¹

A pszichopátia és a bűnözés közötti összefüggésre utaló empirikus eredményeket ugyanakkor módszertani okok miatt érdemes némi óvatossággal értékelni. A pszichopátia mérésére a kutatók leggyakrabban a PCL-R-t használják, amelyet bűnelkövetői, és nem általános mintán dolgoztak ki. Az általa mért pszichopátia és a bűnözés közötti szoros kapcsolat elsősorban a korábbi kriminális viselkedést mérő társas deviancia skálának tulajdonítható,³² amely felveti a tautológia problémáját. Az utóbbi időben egyre több olyan vélemény olvasható a szakirodalomban, amely szerint időszerű volna újradefiniálni a konstruktumot oly módon, hogy a sokak által inkább a pszichopátia következményének, mintsem tünetének tartott kriminális viselkedés kikerüljön a kritériumok közül.³³ A kutatási eredmények mindazonáltal e korlátok ellenére is meggyőzőek, különösen a bűnelkövetők populációján belüli specifikus összefüggések vonatkozásában.

---

²⁶ Lásd KIELH: A cognitive neuroscience perspective on psychopathy.

²⁷ Egyre több kutatás fókuszál a nem kriminális pszichopátákra, illetve a „sikeres” pszichopátákra.

²⁸ Lásd például SKEEM, J. – POLASCHEK, D. L. L. (et al.): Psychopathic personality: Bridging the gap between scientific evidence and public policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12. (2011) 95–162. o.

²⁹ Remek áttekintő tanulmány a témában KÖKÖNYEI Gyöngyi: Pszichopátia és kriminalitás. *Belügyi Szemle*, 52. (2004) 6., 164–177. o.

³⁰ Például VAUGHN, M. G. – HOWARD, M. O.: The construct of psychopathy and its potential contribution to the study of serious, violent, and chronic youth offending. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 3. (2005) 3., 235–252. o.

³¹ DELISI: Psychopathy is the unified theory of crime.

³² WALTERS, G. D. – KNIGHT, R. A. (et al.): Incremental validity of the Psychopathy Checklist facet scores: Predicting release outcome in six samples. *Journal of Abnormal Psychology*, 117. (2008) 396–405. o.

³³ Lásd például COOKE, D. J. – MICHIE, C.: Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13. (2001) 171–188. o.

Míg az átlagpopulációban a pszichopátának minősülő egyének aránya 1 százalék körül van, addig a fogvatartottak körében Hare³⁴ becslései szerint ez a ráta 15–25 százalék közé tehető. Ennek magyarázata részben a pszichopátia és a bűnelkövetői karrier sajátos összefüggéseiben³⁵ keresendő. A pszichopátiás személyiséggel rendelkező bűnözők a bűnelkövetőkre jellemző átlaghoz képest több és többféle bűncselekményt követnek el, korábban kezdik a bűnözői karriert,³⁶ és hamarabb szegik meg a feltételes szabadság szabályait.³⁷ Porter és munkatársai³⁸ longitudinális kutatásának eredményei szerint például a pszichopátia tünetlistán magas pontszámot elért bűnelkövetők több erőszakos és nem erőszakos bűncselekményt követtek el, mint az alacsony pontszámúak, az elkövetői karrier során tapasztalható deceleráció esetükben csak a nem erőszakos cselekmények esetében volt megfigyelhető, továbbá a feltételes szabadság sikere náluk nem nőtt, hanem csökkent az életkorral.

A pszichopátia konstruktuma különösen a súlyos erőszakos bűnelkövetői karrierrel mutat szoros összefüggést;³⁹ a pszichopáták gyakrabban és súlyosabb mértékben alkalmaznak erőszakot, mint a többi bűnelkövető.⁴⁰ Bár a kutatási eredmények e tekintetben némiképp ellentmondásosak, úgy tűnik, inkább a proaktív, cél-vezérelt agresszió jellemző rájuk, míg a reaktív vagy defenzív típus kevésbé.⁴¹ A pszichopátia és a szexuális bűnözés kapcsolata a bűncselekmény jellegére specifikus mintázatot mutat;⁴² az erőszakos nemi bűncselekményeket (is) elkövetőkre jellemzőbbek a pszichopátiás vonások, mint a gyermekmoleesztálókra.⁴³ A pszichopata erőszakos szexuális ragadozók opportunisták, nincs konkrét preferenciájuk az áldozatokkal kapcsolatban,⁴⁴ és esetükben gyakoribb a szadisztikus elkövetés, mint pszichopátának nem minősülő társaiknál.⁴⁵ Szintén markánsan felülreprezentáltak a pszichopáták az

³⁴ HARE, R. D.: Psychopathy, affect and behavior. In COOKE, David J. – FORTH, Adelle E. – HARE, Robert D. (eds): *Psychopathy: Theory, research and implications for society*. Dordrecht, 1998.

³⁵ Lásd például KÖKÖNYEI: Pszichopátia és kriminalitás.

³⁶ Például BLACKBURN, R. – COID, J. W.: Psychopathy and the dimensions of personality disorder in violent offenders. *Personality and Individual Differences*, 25. (1998) 1., 129–145. o.

³⁷ WALSH, Z. – KOSSON, D. S.: Psychopathy and violence: the importance of factor level interactions. *Psychological Assessment*, 20. (2008) 2., 114–120. o.

³⁸ PORTER, S. – BIRT A. R. (et al.): Investigation of the criminal and conditional release profiles of Canadian federal offenders as a function of psychopathy and age. *Law and Human Behavior*, 25. (2001) 647–661. o.

³⁹ VAUGHN, M. – DELISI, M.: Were Wolfgang's chronic offenders psychopaths? On the convergent validity between psychopathy and career criminality. *Journal of Criminal Justice*, 36. (2008) 1., 33–42. o.

⁴⁰ Például WALSH–KOSSON: Psychopathy and violence.

⁴¹ Lásd DHINGRA, K. – BODUSZEK, D.: Psychopathy and criminal behaviour – A psychosocial research perspective. *Journal of Criminal Psychology*, 3. (2013) 2., 88–107. o.

⁴² Uo.

⁴³ PORTER, S. – FAIRWEATHER, D. (et al.): Profiles of psychopathy in incarcerated sexual offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 27. (2000) 216–233. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ WOODWORTH, M. – PORTER, S.: In cold blood: Characteristics of criminal homicides as a function of psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 111. (2002) 436–445. o.

emberölések, különösen az instrumentális jellegű cselekmények elkövetői körében.⁴⁶ A pszichopata elkövetők továbbá gyakrabban bántalmazták áldozatukat szexuálisan az ölési cselekmény előtt, alatt vagy után, és hajlamosabbak indokolatlan mértékű agressziót alkalmazni az elkövetés során.⁴⁷ Mindezek fényében nem meglepő, hogy a pszichopátia a börtönből való szabadulást követő visszaesés egyik legjobb bejósoló tényezője,⁴⁸ továbbá az erőszakos és a szexuális bűnisméltés markáns prediktora.⁴⁹ Ezért foglal el a tárgyalt konstruktum igen előkelő helyet egyes országok modern kockázatbecslési gyakorlatának eszközei között.⁵⁰

Az intervenció és prevenció szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a pszichopátiás vonások időbeli stabilitásának kérdése. Bár a tárgyalt konstruktum serdülőkre és különösen gyermekekre való alkalmazhatósága parázs etikai és módszertani viták tárgyát képezi,⁵¹ egyes kutatási eredmények szerint a pszichopátiás vonások már igen korai életkorban is detektálhatók, és előrejelzik a felnőttkori pszichopátiát.⁵² Az impulzivitással, rideg-érzéketlen vonásokkal⁵³ és magatartászavarral jellemezhető ún. „bimbózó pszichopátia”⁵⁴ a későbbi bűnelkövetői karrier egyes jellemzői szempontjából is prediktív értékkel bír.⁵⁵ A kutatási eredmények nem minden ellentmondástól mentesek,⁵⁶ de abba az irányba mutatnak, hogy a korán észlelhető pszichopátiás vonások többé-kevésbé fennmaradnak a felnőtt korban is.

Következtetések

E rövid tanulmányban csak a pszichopátiával kapcsolatos elméleti és empirikus eredmények töredékét volt módomban ismertetni, ám talán az itt leírtakból is egyértelmű, hogy a pszichopátia a bűnügyi tudományok, különösen a kriminológia szempontjából kiemelt jelentőséggel

⁴⁶ PORTER, S., WOODWORTH, M.: I'm sorry I did it... but he started it: A comparison of the official and self-reported homicide descriptions of psychopath and non-psychopaths. *Law and Human Behavior*, 31. (2007) 91–107. o.

⁴⁷ WOODWORTH–PORTER: In cold blood...

⁴⁸ PORTER et al.: Investigation of the criminal and conditional release profiles...

⁴⁹ Például HEMPHILL, J. F. – HARE, R. D. (et al.): Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and Criminological Psychology*, 3. (1998) 139–170. o.

⁵⁰ DOUGLAS, K. S. – VINCENT, G. M. (et al.): Risk for criminal recidivism: The role of psychopathy. In PATRICK, C. J. (ed.): *Handbook of psychopathy*. New York, 2018. 682–709. o.; KÖKÖNYEI: Pszichopátia és kriminalitás.

⁵¹ Áttekintésért lásd SALEKIN, R. T. – ANDERSHED, H. – CLARK, A. P.: Psychopathy in children and adolescents: Assessment and critical questions regarding conceptualization. In PATRICK, Christopher J. (ed.): *Handbook of psychopathy*. New York, 2018. 479–508. o.

⁵² Például GLENN, A. L. – RAINE, A. (et al.): Early temperamental and psychophysiological precursors of adult psychopathic personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 116. (2007) 508–518. o.

⁵³ FRICK, P. J.: Extending the construct of psychopathy to youth: Implications for understanding, diagnosing, and treating antisocial children and adolescents. *Canadian Journal of Psychiatry*, 54. (2009) 803–812. o.

⁵⁴ LYNAM, D. R.: Fledgling psychopathy. *Law and Human Behavior*, 26. (2002) 2., 255–259. o.

⁵⁵ Például VAUGHN–DELISI: Were Wolfgang's chronic offenders psychopaths? 33–42. o.

⁵⁶ DHINGRA–BODUSZEK: Psychopathy and criminal behaviour...

bíró pszichológiai konstruktum. A pszichopátia-kutatás eredményei számos területen járulhatnak hozzá az elmélet és a gyakorlat fejlesztéséhez. Szervesen illeszkednek a kriminológia etiológiai paradigmájába, de szerepük lehet többek között a prevenciós és intervenciós eszközök hatékonyságának növelésében vagy akár a kockázatértékelési gyakorlat fejlesztésében is. Szempontunkból különösen a pszichopátia elsődleges és másodlagos típusainak megkülönböztetésére épülő kutatási terület tűnik ígéretesnek, egyrészt az antiszociális személyiségfejlődés irányába ható káros környezeti hatások azonosítása, illetve az elsődleges pszichopátia etiológiai hátterének feltérképezése, másrészt a pszichopátia különböző alcsoportjai esetében alkalmazható kezelési módszerek megalapozása vonatkozásában. Bár az eddigi tapasztalatok csak igen korlátozott optimizmusra adnak okot a pszichopátia terápiás lehetőségeivel kapcsolatban,⁵⁷ az eltérő etiológiával, neurobiológiai alapokkal és egyéb jellemzőkkel bíró altípusok differenciált kezelése közelebb vihet a megoldáshoz.

---

⁵⁷ SKEEM, J. L. – POLASCHEK, D. L. L. (et al.): Appropriate treatment works, but how? Rehabilitating general, psychopathic, and high risk offenders. In SKEEM, J. L. – DOUGLAS, K. et al. (eds): *Psychological science in the courtroom: Controversies and consensus*. Washington, 2009. 358–384. o.; KÖKÖNYEI: Pszichopátia és kriminalitás.

NEGYEDIK RÉSZ

KRIMINÁLPOLITIKA

Kriminálpolitikai dimenziók a 20. század végén, 21. század elején

Közvélemény-bűnözés

Egy társadalomban a bűnözés különböző mértékben érinti az eltérő társadalmi rétegeket, csoportokat, ami a fenyegetettség érzésében is megmutatkozik.¹ Ez nyilvánvalóan hatással van a bűnözés elleni fellépésről vallott elképzelésekre is. Minél inkább tűnik kilátástalannak a fenyegetettség tartós csökkenése, s válik állandóvá az ebből kisarjadó stressz, annál inkább erősödnek fel a bűnözés fokozottabb állami represszióját helyeslő, sőt követelő hangok az érintett csoportokban, ami egy idő után a politikai retorikában is megjelenik.

Ezek a nézetek, elvárások úgy foglalhatók össze, hogy a büntetéseknek és a büntetés-végrehajtás szigorának növekednie kell. A skála az elrettentéstől, a társadalomtól való elszigeteléstől a nevelésen, megjavításon, reszocializáción keresztül a kezelésig, illetve ezek kombinációjáig terjed. A végső cél, hogy a bűnelkövető a jövőben ne kövessen el bűncselekményt. Ezeknek az elveknek egyike vagy másika a közvélemény által attól függően válik tolerálttá, hogy milyen a bűnözési helyzet. A szigorúbb vagy a humánusabb megoldás egyenes arányban áll a bűnözés mindenkori nagyságával.

Például a börtönügyről alkotott társadalmi elvárások is az ehhez igazodnak. A humánusabb börtönviszonyokat a közvélemény akkor tolerálja, ha huzamosabb ideig nem nehezedik rá a bűnözés terhe. Az ezzel ellentétes viszonyok elfogadása vagy követelése felerősödik, ha a bűnözéssel fenyegetettség állandó. Hangsúlyozni szeretném, hogy a bűnözés csökkenése nem eredményezi automatikusan ennek az attitűdnek a megváltozását. Ha tehát huzamosabb időn keresztül ivódott bele egy társadalomba a represszív szemlélet, sokkal nehezebben fogadja el a liberálisabb eszméket.

A kérdés persze az, hogy a közvéleményben megfogalmazódott elképzelések miként, milyen megszorításokkal válhatnak átalakítási törekvések kiindulópontjává. Három ilyen fő korlát létezik: az egyik a kriminálpolitika, a másik az emberi jogok, a harmadik a jogállamiság.² Ezek közül a kriminálpolitika mint a közvélekedésekkel legszorosabb kapcsolatban álló és a jogalkotást közvetlenül befolyásoló tényező szerepét és fontosságát szeretném kiemelni. A továbbiakban ezt a kérdést tárgyalom.

---

¹ Vö. KORINEK L.: *Rejtett bűnözés*. Budapest, 1988.; KORINEK L.: *Félelem a bűnözéstől*. Budapest, 1995.

² FARKAS Á.: *A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. Budapest, 2001. 15. o.

A kriminálpolitika

A büntető igazságszolgáltatási rendszer arra törekszik, hogy egy adott társadalom és állam által a bűnözés elleni küzdelemmel kapcsolatban megfogalmazott igényeket kielégítse. A társadalmi érdekek, elvárások azonban nem érvényesülhetnek a maguk nyersességében. Szükség van arra, hogy megsűrve, különböző közvetítéseken keresztül jussanak be a büntető igazságszolgáltatás gépezetébe. Ezek közül az egyik legfontosabb a kriminálpolitika.

A kriminálpolitika mindig a bűnözés mennyiségi, minőségi változásához, a társadalom biztonságérzetéhez igazodó, ennek következtében folyamatosan változó, dinamikus fogalom és tevékenység, melynek eszközrendszerét azonban, mint Horváth Tibor írja, „nem a bűnözés mennyiségi és minőségi változásai határozzák meg, hanem az uralkodó kulturális és etikai nézetek, illetve az emberrel és társadalommal foglalkozó tudományos felfogás alapján kialakult társadalomkép”,³ vagy *Elias* kifejezésével *a társadalom civilizációs szintje*.⁴ Ezt a változást érzékeljük abban a folyamatban, amely a középkori „rettenet színházától”,⁵ a kínvallatás kegyetlen fortélyaitól a szabadságvesztés szociálpolitikai funkciójának – a liszti gondolatból fakadó – *gyakorlatán* keresztül napjaink szabadságvesztést helyettesítő szankcióinak megteremtéséig vezet.

A kriminálpolitika liberális vagy represszív voltával kapcsolatos nézetek valóban kapcsolódnak a társadalom kulturális és etikai szintjéhez, a társadalomtudományok által vallott felfogáshoz, a bűnözéssel kapcsolatos társadalmi nézetekhez, azzal a megszorítással azonban, hogy a kriminálpolitika milyensége *mindig egy adott társadalom civilizációs szintjével mérhető*. A modern kriminálpolitika kialakulásának kezdetén, a 19. század végén a kor büntetőjog-tudományát meghatározóan befolyásoló tudósok szeme előtt egy egységes, minden európai országra érvényes rendszer kidolgozása és megvalósítása lebegett. Ez a ma már furcsának tűnő egyetemességre törekvés – mint *Radzinowicz* rámutat – a 19. század végének korszellemében gyökerezik, abban a meggyőződésben, hogy az államok közt addig meglévő különbségeket a gazdasági, technikai, szociális és politikai erők szinte teljes mértékben kiküszöbölik, ami a legszélesebb értelemben folyamatos fejlődés lehetőségét teremti meg. Ez a bűnözés elleni küzdelem területén olyképpen jelentkezett, hogy a bűnügyi alaptudományok más humán és társadalomtudományokkal összefogva megtalálják a bűnözés okait, magyarázatát és megoldását. Ennek alapján olyan cselekvési programok katalógusát lehetne kidolgozni, mely az egész világon (értsd Európában) egységesen elfogadható és követhető volna. Így a bűnözés mint tömegjelenség megszüntetése csak idő kérdésévé válna. Ezek a remények azonban a bűnözés mértékének folyamatos emelkedése és strukturális változásainak tükré-

³ HORVÁTH T.: Megjegyzések a büntetőpolitika és a büntetési rendszer összefüggéséről. *Jogtudományi Közöny*, (1987) 12., 640. o., lásd ehhez FARKAS Á.: Büntetőjog és büntetőeljárás az 1980-as évek Kínájában. In *Publicationes Universitatis Miskolciensis*. Miskolc, 1993. 13–56. o.

⁴ ELIAS, N.: *A civilizáció folyamata*. Budapest, 1989.

⁵ VAN DÜLMEN, R.: *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*. Budapest, 1990.

ben mindenütt túlzottak, sőt irreálisnak bizonyultak. Be kellett látni, hogy egységes kriminálpolitikáról európai szinten aligha lehet szó. Panacea a kriminálpolitikában sem létezik.

A legutóbbi időkben újraéledő hasonló remények – mondja *Dünkel* – abból a feltételezésből táplálkoznak, hogy a demográfiai változások, így különösen a születések számának csökkenése, a bűnözésnek az egész népességen belüli csökkenéséhez vezethetnek.⁶ Ennek a tényezőnek a hatása azonban csak korlátozottan és viszonylag rövid intervallumban érvényesülhet. Néhány kivételtől – mint Svájc és Japán – eltekintve a statisztikailag regisztrált bűnözés trendje világszerte emelkedőben van. Ez az emelkedés, kevés kivétellel (F. Á.), *általánosnak mondható* – írja Radzinowicz –, és átfogja az összes életkori csoportot, mindkét nemet, illetve az összes bűncselekményt, valamint mind az első bűnelkövetők, mind a visszaeső bűnözők csoportját. A kriminológiai vizsgálatok azt is alátámasztják, hogy ez nem csupán a bűnüldöző hatóságok iránti bizalom növekedésének, illetve a hatóságok jobb felderítő munkájának köszönhető, hanem a korábbiakhoz képest megnövekedett bűnözési intenzitásnak.⁷

Mindez kihatással van a büntető igazságszolgáltatás rendszerére is, mely ezekhez a változásokhoz nem tud alkalmazkodni. Ezért nem meglepő – mondja Radzinowicz –, ha a bűnözés igazságszolgáltatásra nehezedő krónikus terhe a közvéleménynek a bűnözésre adandó szigorú reakció követelésével, egyben az enyhébb szankciók fokozott elutasításával együtt rövid távú megoldások, *autoriter büntető igazságszolgáltatási rendszer*, vagy legalábbis annak *egyes elemei* kialakulásának irányába vezetnek.

Ez a folyamat még egy olyan országban is megfigyelhető, mint az USA, melynek igazságszolgáltatását több mint kétszáz éve a liberális elvek is jellemzik, az utóbbi évtizedekben mégis számtalan olyan elem feltűnése mutatható ki, mely ezeknek az elveknek ellentmond. Ilyen a vádalku kiterjedt alkalmazása,⁸ a jogellenesen, a Miranda-szabály megszegésével beszerzett vallomás felhasználása a tárgyaláson tett vádlotti vallomás ellentmondásosságának megvilágítására, vagy a kóros elmeállapot bizonyítási terhének áthárítása az ügyészről a vádlottra. A büntetéskiszabásra vonatkozó jogszabályokban is változás következett be, amely a bíró eddigi széles diszkrecionális jogkörét erőteljesen korlátozta. Megszűnt a feltételes szabadságra bocsátás általános lehetősége. Megemlíthetjük ezen kívül a halálbüntetés alkalmazásának 1977-ben, az USA Legfelsőbb Bírósága által elrendelt moratóriumával kapcsolatban megváltozott álláspontot. Hasonló folyamat bontakozott ki Angliában például a büntetés-végrehajtás terén.⁹

⁶ DÜNKEL, F.: *Die Herausforderung der geburtschwachen Jahrgänge. Aspekte der Kosten-Nutzen Analyse in der Kriminalpolitik*. Freiburg i. Br., 1987.

⁷ RADZINOWICZ, Sir L.: *Rückschritte in der Kriminalpolitik. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 105. (1993) 2., 248. o.

⁸ Vö. FARKAS Á.: Az esküdtzéki tárgyalás alkonya az USA-ban. *Ügyészégi Értesítő*, (1991) 2., 10–14. o.

⁹ Vö. RADZINOWICZ: *Rückschritte in der Kriminalpolitik*. 264–270. o.

A kriminálpolitika alakulását befolyásoló tényezők

Az előbb említettek felvetik azt a kérdést, hogy a kriminálpolitika milyen tényezők, milyen elvek szerint működik. Az első, talán legfontosabb tényező az igazságszolgáltatási rendszerrel szemben támasztott társadalmi igények és az igazságszolgáltatási rendszer teljesítőképessége közötti feszültség mértéke. Talán nem tűnik megalapozatlannak az a kijelentés, hogy *minél inkább képes egy adott igazságszolgáltatási rendszer egy hosszabb perióduson keresztül meglevő eszközeivel a rá háruló feladatokat teljesíteni, a társadalom biztonságérzetét kielégíteni, annál tágabb tér nyílik a humánus, liberális kriminálpolitikának*. Erre példa Anglia két világháború közötti bűnözési helyzete. Amint Radzinowicz kimutatja, az erőszakos bűnözés alacsony szinten mozgott, csekély volt a politikailag motivált bűncselekmények száma, a szervezett bűnözés alig jelentkezett, és a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények mértéke is elhanyagolható volt. Mindezek az igazságszolgáltatással kapcsolatos liberális elvekkel karöltve eredményezték, hogy például az előzetes letartóztatások tartama lerövidült. Drasztikusan csökkent a szabadságvesztések száma. A pénzbüntetések kiszabásának elvei módosultak, e büntetés alkalmazása során fokozottabban vették figyelembe az elkövető gazdasági viszonyait. Az intézkedések közül a próbára bocsátást és az ezzel rokon intézkedéseket széles körben alkalmazták. A fiatalkorúak számára kialakított ún. „Borstal” rendszer a statisztikák szerint 75%-os eredményességgel működött, és világszerte példaként emlegették.¹⁰

Minél nagyobb a feszültség a büntető igazságszolgáltatással szembeni elvárások, a társadalom biztonságérzete és az igazságszolgáltatási rendszer teljesítőképessége között, annál nagyobb a valószínűsége a represszív–autoriter kriminálpolitika kialakulásának. Erre példa napjaink büntetőjogi fejlődése.

Ebből viszont az is következik, hogy a kriminálpolitika kialakításában a *célszerűségi gondolat* munkál.

A cél az adott *civilizációs szinthez igazodó* büntetőjogi és ehhez kapcsolódó más jogi és nem jogi eszközökkel optimális eredményt elérni a bűnözés ellen. Ebben az értelemben, mint Békés rámutat, „a kriminálpolitika a jogi szférán kívül foglal helyet, s nem a büntetőjoggal, hanem annak társadalmi tartalmaival és céljaival foglalkozik”.¹¹ S tegyük hozzá: a kriminálpolitika *ebben az értelemben* politika, s ennek révén kapcsolódik a társadalompolitikához, szociálpolitikához.

Ezt a megállapítást azonban ki kell egészíteni azzal, hogy a kriminálpolitikai törekvések jelentős része büntetőjogi formát kell, hogy öltjön, meg kell, hogy jelenjen a büntető-, a büntetőeljárás- és büntetés-végrehajtási jog szabályaiban. Így maga a kriminálpolitika sem egyseges, hisz az adott jogág és intézményrendszer sajátosságaihoz igazodik. Kétségtelen, hogy másképpen képeződnek le a kriminálpolitika által támasztott követelmények a büntetőjogi dogmatika, és másképpen a büntetőeljárás alapelvei és dogmatikai sajátosságai által támasztott követelmények szűrőjén.

¹⁰ Uo. 265. o.

¹¹ BÉKÉS I.: Dogmatika és büntetőpolitika. *Jogtudományi Közlöny*, (1986) 12., 592. o.

A kriminálpolitikát azonban az adott jogterület sajátosságai is meghatározzák. Egy adott jogágon belül a szabályozás tárgyától függően eltérő kriminálpolitikák léteznek. Ebben az értelemben beszélhetünk a büntetőjog területén például a szankciórendszerrel,¹² a visszaesőkkel,¹³ a fiatalkorúakkal,¹⁴ az eltereléssel, a vagyon elleni bűncselekményekkel vagy kábítószerekkel kapcsolatos bűncselekményekre vonatkozó kriminálpolitikákról.¹⁵ Ugyanígy a büntetőeljárás területén például a személyi szabadság korlátozásával, az eljárás egyszerűsítésével kapcsolatos,¹⁶ a bizonyításra, különleges bizonyítási eszközökre vonatkozó kriminálpolitikákról. Nem utolsósorban kriminálpolitikai törekvések tárgya a büntetés-végrehajtás is.¹⁷ Egységes kriminálpolitikáról tehát valójában nem beszélhetünk.

Ez azonban rávilágít azokra az ellenmondásokra is, amelyek abból fakadnak, hogy ezek a kriminálpolitikák egymás mellett, de nem egymással összefüggő rendszerben léteznek. Ennek ékes bizonyítékául szolgál az utóbbi évtized európai büntetőjogának fejlődése, amelyben jelen van a különös részi büntetési tételek egyértelmű szigorodása, amely annak a kriminálpolitikai célnak felel meg, hogy a bűnözés növekedése, a veszélyes bűnözési formák elé egyik akadályként a repressziót kell állítani, másrészt fellelhető a büntetéskeiszabási politika enyhülése, a szabadságvesztés visszaszorulása, az enyhébb szankciók növekvő térnyerése. Hasonlóképpen a büntetőeljárásban is tapasztalható egyrészt az emberi jogi normák fokozott tiszteletben tartásának követelménye, másrészt az eljárás gyorsítására, egyszerűsítésére és ezzel együtt a garanciák lazítására törekvés.¹⁸ Ez a folyamat azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a célszerűsége törekvésnek határai vannak, amelyek egyben a hatékonyság korlátait is jelentik. Hiszen mint *Jescheck* fogalmaz, „nem minden jogos, ami célszerű”.¹⁹

Hozzá kell tenni azt is, hogy – mint *Schwind* rámutat – azok az alapok, melyre a kriminálpolitika felépül, is bizonytalanok. A kriminálstatisztikák kétes megbízhatósága, a bűnözés valóságos okairól és megelőzésük lehetőségeiről rendelkezésre álló ismeretek hiányosságai a kriminálpolitikai cél optimális meghatározása – de nem szükségessége – iránt is kétséget ébresztenek.²⁰

¹² Vö. NAGY F.: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, 1985. 76–93. o.

¹³ Vö. GÖNCZÖL K.: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Budapest, 1980. 13–101. o.

¹⁴ Vö. VÁRADI E.: *A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás Ausztriában és Svájcban*. OTKA-kutatás keretében készített tanulmány. Kézirat. h. n., 1993. 43. o.

¹⁵ Vö. LÉVAY M.: *Kábítószerek és bűnözés*. Budapest, 1992. 197–232. o.

¹⁶ Vö. WEIGEND, T.: Die Reform des Strafverfahrens. Europäische und deutsche Tendenzen und Probleme. *ZStW*, 104. (1992) 2., 486–512. o.

¹⁷ Vö. NAGY F.: *Egyes államok büntetés-végrehajtási rendszerei a II. világháború után*. Kézirat. 2002. 68. o.

¹⁸ ESER, A. – HUBER, B. (Hrsg.): *Strafrechtsentwicklung in Europa 3 Landesberichte 1986/1988*. Teil 1. und 2. Freiburg im Breisgau, 1990. Lásd erről FARKAS Á.: Fejlődési tendenciák a büntetőjogban Európában. *Magyar Jog*, (1994) 3., 185–189. o.

¹⁹ JESCHECK, H.-H.: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. Berlin, 1978. 17. o.

²⁰ SCHWIND, D.: Unsichere Grundlage der Kriminalpolitik. In HIRSCH, Hans J. – KAISER, G. – MARQUART, H. (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Hilde Kaufmann*. Berlin – New York, 1986. 86–99. o.

A kriminálpolitikák, mint *Zipf* mondja, *értékválasztáson* alapulnak, értékeket határoznak és valósítanak meg.²¹ A büntetőjog, büntetőeljárás jog és büntetés-végrehajtási jog területén az értékválasztás a *humanitás-represszió* értékpárra szűkül le. Erre épül mindaz, ami a jogág, illetve a jogtárgy sajátosságaihoz igazodik. Ez az értékpár szükségszerűen együtt van jelen, hiszen a büntetőjog célja alapvetően az, hogy a törvény által büntetni rendelt cselekmény elkövetőjét szankcióval sújtsa, a büntetőeljárás is represszív sajátosságokat hordoz, nem beszélve a büntetés-végrehajtási jogról. A repressziót és a pusztá célszerűség mindenhatóságát azonban a humanitás értékének elismerése kordába szorítja. Ennek eredményeként épülnek be a normákba az emberi jogok, fogalmazódik meg a jogállamiság követelménye. Ez nyilvánul meg például abban, hogy az európai államok között általános az egyetértés, miszerint a börtönbüntetéseket korlátozni kell. A legtöbb európai országban bővítették a társadalmi szankciók eszköztárát, vagy fontosnak tartják, hogy az elítélt kapcsolatban maradjon a munkaerőpiaccal és szakképzést kapjon. Ugyanúgy nagy hangsúlyt kap, ha az elítéltek alkohol- és kábítószer-elvonó kezelésen vehetnek részt. Mindezekkel összhangban fogalmazódik meg, hogy az elítéltek több felmentést kapjanak a börtönbüntetés enyhítésére eltávozások, éjszakai börtönök, nappali börtönök, ellenőrzött szabadság, kezelési központok révén.²²

Kétségtelen az is, hogy a kriminálpolitika határa nem húzható meg egyértelműen a széles értelemben vett büntetőjognál. Amióta a büntető igazságszolgáltatás és a bűnmegelőzés rendszere egyre szorosabb kapcsolatba kerültek egymással, illetve bizonyos igazságszolgáltatási feladatok a bűnmegelőzés körébe kerülnek át,²³ a kriminálpolitika erre a területre is kifejti hatását, mint ahogy a bűnmegelőzés során felvállalt szociálpolitikai feladatok időnként megpróbálnak utat törni a büntető igazságszolgáltatás területére. Ezért mindazok az értékek, amelyek a bűnmegelőzés során a szociál-, társadalom-, gazdaságpolitikából a bűnmegelőzésre vonatkoztathatók, óhatatlanul a kriminálpolitikai megfontolások részévé válnak.

A kriminálpolitika alakulásának másik fontos tényezője *az intézményi érdekekben* keresendő. A büntető igazságszolgáltatási szervezet a rábízott feladatot hatékonyan és eredményesen kívánja teljesíteni, hiszen napról napra ezzel igazolja létének értelmét, fennmaradásának, fejlődésének indokoltságát. *Az igazságszolgáltatás a bűnözés és a társadalom biztonságához fűződő igénye közötti egyensúlynak a megteremtésére hivatott, azáltal, hogy a bűncselekményeket felderíti, a büntetőjogi felelősséget megállapítja, szankciót alkalmaz, azt végrehajtja és bizonyos határok között közreműködik a bűnmegelőzéssel kapcsolatos feladatok ellátásában.* Erre őt a legalitás parancsa kötelezi. E parancsnak azonban nem tud maradéktalanul eleget tenni. Ezért szelektál, prioritásokat határoz meg. Ezek egy jelentős része kriminálpolitikai törekvésekben ölt testet. A kriminálpolitika alakítása, befolyásolása tehát az igazságszolgáltatás normális tevékenységei közé sorolható. Ennek során a hangsúly

---

²¹ ZIPF, H.: *Kriminalpolitik*. Karlsruhe, 1980. 15. o.

²² Vö. RENTZMAN, W.: *Alternative measures to imprisonment*. Council of Europe, 1991.

²³ Erre példa Hollandiának az utóbbi évtizedben megkezdett alternatív szankciós programja.

a rájuk háruló terhek csökkentésén, a legalitás elvének szorításától való minél nagyobb függetlenség megszerzésén, kötöttségeik lazításán van.²⁴

Kriminálpolitikák vándorúton

Az utóbbi évtizedben a köznyelvben és a tudományos kifejezések sorában is nap mint nap használjuk a *hálózatok* fogalmát. Hozzászoktunk a gondolathoz, hogy – *Barabási Albert László* nagyhatású könyvének címét idézve – behálózva éljük az életünket.²⁵ Minden tekintetben, legyen szó gazdaságról, politikáról, háborúkról, békéről, terrorizmusról vagy a mindennapi élet eseményeiről. Menthetetlenül össze vagyunk kötve. E hálózatokon keresztül érzékelhetjük és átélhetjük azokat az információs áramlatokat, amelyek a világ bármely szegletéből kiindulva döntő hatást gyakorolhatnak mindennapjainkra. A hálózatok és áramlatok előtt nincsenek határok, vagy ha igen, azok hamar ledőlnek.

Ezért aztán nem véletlen, hogy az eszmék, értékek, gazdasági folyamatok, politikák hatásai pillanatok alatt életünk részévé válhatnak. E gyorsan zajló folyamatok alól ma már az államok sem vonhatják ki magukat. Ennek egyik következménye, hogy a szuverenitás fogalma az utóbbi évtizedekben átértékelődött.²⁶ Ma már az állami főhatalom gyakorlása is csak gazdasági, politikai, katonai, szövetségi, energetikai, pénzügyi hálózatok szövetekében értelmezhető, önállóan semmiképpen.

Természetesen a szuverenitásnak látszólag vannak zárványai. Ilyen a büntető igazságszolgáltatás, amelynek önállóságát és érinthetetlenségét az államok igyekeznek féltékenyen megőrizni. A határok szabad átjárhatósága, a határokon átnyúló bűnözés, a bűnözői hálózatok szerveződése azonban a büntető igazságszolgáltatást is paradigmaváltásra ösztönzik.²⁷ A bűnügyi együttműködés új intézményi kontúrjai sejlenek fel, és öltönek határozott formát. A nemzetközi együttműködés a nemzeti igazságszolgáltatásokon keresztül szerveződik. Ezek pedig a nemzeti igazságszolgáltatások zártságát bizonyos dimenziókban – mint a határokon átnyúló bűnözés – fokozatosan oldják, működésében, ha nehezen is, új szempontokat érvényesítenek.

A nemzetközi együttműködés kriminálpolitikai vonatkokkal jár, azzal, hogy kriminálpolitikákat importálunk. Azonban talán nem érdektelen kérdés, hogy mit és miért importálunk.

Tarde a múlt század elején az utánzás törvényszerűségeiről írott munkájában jegyzi meg, hogy „a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés-végrehajtás, a pönológia területén is fontos annak a megválaszolása, hogy egy ugyanabban az időben – az eszmék, ipari folyamatok stb. terén – megjelenő százféle újításból miért csak tíz terjed el külföldön, kilencven pedig miért

²⁴ Vö. BÁRD K.: *A büntetőhatalom megosztásának buktatói*. Budapest, 1987. 53–131. o.

²⁵ BARABÁSI A. L.: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Budapest, 2008.

²⁶ Vö. SASSEN, B.: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Budapest, 2000.

²⁷ Vö. CASTELLS, M.: *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. III. kötet. *Az évezred vége*. Budapest, 2007. 191–231. o.

merül feledésbe?”²⁸ Talán a következő néhány, a nemzetközi szakirodalomban az utóbbi években vizsgált szempont segít abban, hogy a kriminálpolitikában importálásra kerülő eszméket, megoldásokat és intézményeket milyen szempontok figyelembevételével tartjuk hasznosnak és felhasználhatónak.²⁹

Szelekció a kriminálpolitikában

Az első kérdés, hogy *miért meghatározott* kriminálpolitikák, gyakorlati megoldások vagy ideák transzferjére kerül sor?

Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy amit ma nemzeti kriminálpolitikának tekintünk, az a nemzetközi szintéren fellelhető, onnan átvett megoldásoknak az adott országra alkalmazott rendszere. Ki gondolná például, hogy a jól működő, japán eredetűnek tekintett bűnmegelőzési rendszer, a *ko-ban* rendszer egy porosz rendőrtisztviselő találmánya? Németországban nem, de Japánban gyökeret vert és működik. Ugyanez a helyzet a kínai lakóhelyi közvetítő bizottsági rendszerrel is.

Az átvétel történhet önkéntesen vagy kényszerítő körülmények hatására. A tudomány és a gyakorlat szakemberei a szakirodalom tanulmányozása, tanulmányutak, kutatásokban való részvétel során ismerik meg azokat a megoldásokat, amelyeket saját viszonyaikra is alkalmazhatónak vélnek, és alakítják ki azokat a javaslatokat, amelyekből azután hasznosság, célszerűség, illetve az alkalmazhatóság vagy egyszerűen a politikai megfontolások alapján a kormányok, a büntető igazságszolgáltatások választanak.

A kriminálpolitikák kialakítására, illetve a jogalkotásra ma már jelentékeny hatást gyakorolnak a *nemzetközi szervezetek*. Ezek a belépés feltételeként sok esetben nem csupán gazdasági, politikai feltételek teljesítését szabják, hanem a büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó nemzetközi egyezmények ratifikálását, vagy ezek szellemében történő jogalkotást. Az utóbbi évek legnagyobb szabású jogalkotási feladata volt az EU-csatlakozás kapcsán a magyar jogrendszer megfeleltetése az *acquis communautaire*-nek, az ún. közösségi vívmányoknak, közöttük a büntetőjogra vonatkozó egyes szabályoknak; de ide tartozik az utóbbi több mint tíz év magyarországi korrupcióellenes jogalkotása is.

A feltételek teljesítésének elmaradása az adott országgal szembeni különböző szankciókat vonhat maga után, így minden állam teljesíti a rá rótt feladatokat. Az utóbbi csaknem tíz év jogállami jogalkotása is azt támasztotta alá, hogy a kriminálpolitikák alakításában a célszerűség, gazdaságosság már csak egy – és nem is mindig a legfőbb – szempont a sok közül.

Nem mellékes az sem, hogy *kik vesznek részt* a kriminálpolitikák, ideák és gyakorlatok transzferében, hiszen ezek nem önjáróak, nem önmagukat adják el. Ennek a folyamatnak mindig számos szereplője van: pártok, politikusok, kormányzatok, *pressure group*ok, lobbi-

---

²⁸ TARDE, G.: *The Laws of Imitation*. New York, 1903. Idézi NEWBURN, T. – SPARKS, R. (eds): *Criminal Justice and Political Cultures*. Cullompton – Portland, 2004. 3. o.

²⁹ NEWBURN–SPARKS: *Criminal Justice and Political Cultures*.

csoportok, *think tankek*, politikai elemzők, tanácsadók. Ennek következtében a kriminálpolitikák átvétele olyan politikai, szakmai és érdekcsoportok befolyásától meghatározott, akik az érdekeiknek megfelelő paradigmák mentén gondolkodnak. Ne felejtjük el azonban, hogy a bűnözés elleni hatékony fellépés politikailag semleges kérdés. Minden politikai párt – így a magyar politikai pártok – választási ígéretei között jelentős szerepet játszik a közbiztonság javítása. Legfeljebb az igénybe vett eszközök tekintetében van különbség. Ebben a tekintetben meghatározó, hogy ki „súg” a kormányzat által követett kriminálpolitika megvalósítása, az új jogintézmények kialakítása során.

Mit is veszünk át? Ennél a kérdésnél sem csupán a vélt vagy valós célszerűség a meghatározó, hanem az is, hogy az adott megoldás, intézmény, eszme mit közvetít, mennyire illeszkedik a politikai retorikába, eszmerendszerbe, ideológiák, gondolatrendszerek szimbolikus világába, hiszen jól tudjuk, hogy a diszkurzivitásnak is vannak tárgyiasult következményei.

Magyarországon az utóbbi évtizedekben a kriminálpolitika kialakítása terén számos dolog történt. Az elméleti megalapozásra irányuló kísérletek mellett a különböző nagy nemzetközi szervezetekhez történt csatlakozások következményeként elfogadott és törvénybe iktatott nemzetközi dokumentumok,³⁰ az EU határokön átnyúló bűnözés elleni fellépés során kialakuló együttműködési formák szabtak irányt a magyar büntetőpolitikának. A magyar törvényhozás által elfogadott és kihirdetett (például a korrupció elleni határozott fellépést ígérő) törvények végrehajtása azonban inkább a politikai retorika szintjén maradt, mint ahogy a büntető vagy rendvédelmi politika alapvető kérdéseiről sincs alapvető társadalmi és politikai konszenzus.

Ami az utóbbi két évtized kormányzati politikájának állandó tényezőjeként érhető tetten, az a represszió elve iránti fogékonyság, vagyis az az elképzelés, hogy a Btk., illetve a büntetés-kiszabási gyakorlat szigorítása és a zéró tolerancia elve jelenti az orvosságot a bűnözésre. Ez az elgondolás kétségtelenül gyakorol a közvéleményre egyfajta megnyugtató hatást. Ez a megnyugvás azonban csak időleges, hiszen a retorikában megmutatkozó, szimbolikus elkötelezettség nem párosul valóságos kormányzati és társadalmi cselekvéssel, illetve nem illeszkedik bizonyos meghonosodott elvekhez, mint például az igazságszolgáltatás függetlensége. Az ebből fakadó frusztráltság pedig az igazságszolgáltatási rendszer tekintélyét kezdi ki. Hiszen olyan elvárások, kritikák fogalmazódnak meg, amelyek sok esetben ezek működéséről, belső struktúrájáról, lehetőségeik határaitól való nagyfokú tájékozatlanságból fakadnak. De szerepet játszik ebben az is, hogy ezek a szervezetek az objektív, elfogulatlan

³⁰ Vö. az Egyesült Nemzetek Szervezete Meridában, 2003. december 10-én kelt Korrupció elleni Egyezményének kihirdetéséről szóló 2005. évi CXXXIV. tv., az Európai Közösségek tisztviselőit és az Európai Unió tagállamainak tisztviselőit érintő korrupció elleni küzdelemről szóló, 1997. május 26-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 2005. évi CXV. tv., az Európa Tanács Strasbourgban, 1999. november 4-én kelt, Korrupcióról szóló Polgári Jogi Egyezményének kihirdetéséről szóló 2004. évi L. tv., a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) tagállamai, valamint Argentína, Brazília, Bulgária, Chile és Szlovákia által Párizsban, 1997. november 21-én elfogadott – a külföldi hivatalos személyek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló – Egyezmény kihirdetéséről szóló 2000. évi XXXVII. tv.

külső és a belső megismerésre irányuló törekvésektől, józan kritikáktól, önvizsgálattól sok esetben akkor is elzárkóznak, amikor működésük hibája, az ezzel okozott justizmord már széles körben nyilvánvaló.

*Honnan vesszük át, honnan tanuljuk a kriminálpolitikai megoldásokat? Ha a kriminálpolitikák földrajzi eredetét nézzük, manapság kétségtelenül az USA a legfontosabb exportőr. Az exportot, mint erre Loïc Wacquant a zéró tolerancia elvének terjesztésével kapcsolatban rámutat, sokszor igen hatékony marketing is támogatja.*³¹

Az USA nagyvárosaiban számos bűnmegelőzési program fut, amelyek a New Yorkban kidolgozott zéró tolerancia programmal azonos sikert aratnak. Európában azonban mégis ez a megoldás nyerte el leginkább a büntetőpolitika gyakorlati megvalósítóinak rokonszenvét. Ennek oka a sikeres marketingen túlmenően abban rejlik, hogy az európai társadalmak szerveződési modelljét a felülről építkezés elve határozza meg, ahol az az állami cselekvésnek kiemelkedő szerepe van. Az állam a szuverenitás megtestesítője, ebben a minőségében a legitim erőszak egyetlen birtokosa, ezzel együtt a legitim magánerőszak a lehető legkisebb térre szorult vissza. Az állam ebben a minőségében átvette a bűnözés elleni fellépés felelőségét is, ami magában rejti azt is, hogy a bűnmegelőzésre irányuló magánkezdeményezéseket is igyekszik az ellenőrzése alatt tartani. Az államnak ez a mindenre kiterjedő védőernyő szerepe a társadalom tagjainak szocializációja során elfogadottá, az állam határozott fellépése, ezzel a magánszférába történő erőteljesebb behatolása is – bizonyos jogi korlátok között – tolerálttá, sőt kívánatosná vált. Ez pedig a kriminálpolitika terén a fokozottabb állami szigort is legitimálja. Bár kétségtelen tény, hogy az 1960-as évektől kezdődően az USA-ban, az 1970-es évektől pedig Európában is tanúi lehetünk a magánbiztonság növekvő szerepének és ezzel a korlátozott magánerőszak alkalmazásának.

³²

Az átvett megoldások azonban az eredetország szociális, kulturális közegének termékei, mint ahogy az átvétel is meghatározott szociális, kulturális közegbe történik. Ez elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy ez a *transzfer mennyire teljes*, illetve ezek egy más közegben, körülmények között milyen eltérő hatást fejthetnek ki, vagy működnek-e egyáltalán.

A szomszédsági figyelőszolgálat (*neighbourhood watch*) vagy a közösségi rendőrségi modell (*community policing*) is USA-találmány, ahol a közösségekből alulról építkezik az állam, így a közösségek bűnmegelőzési kezdeményezései, a kertvárosi, kisvárosi szomszédok egymás iránti felelőssége kevésbé kelti fel az állam gyanakvását és ellenőrzési reflexeit, illetve a közösségek és a rendőrség kapcsolatában is több a bizalom. A terrorizmus elleni harc jegyében, különösen 2001. szeptember 11-e, a New York-i Világkereskedelmi Központ ikertornyait ért terrortámadás óta azonban az állami kontroll az USA-ban is erőteljesebbé vált.

Ezt a két bűnmegelőzési modellt Európa különböző országaiban jelentős eltérésekkel sikerült átültetni. Angliában sikerre vezetett, hisz a társadalom szerveződése tekintetében csekélyek az eltérések. Németországban, ahol már közösség fogalma is vitatott, a közösségek

---

³¹ WACQUANT, L.: *A nyomor börtönei*. Budapest, 2001.

³² BUTTON, B.: Assessing the Regulation of Private Security across Europe. *European Journal of Criminology*, 4. (2007) 1., 109–128. o.

önszerveződésének feladatát a közösségek közigazgatási szervezése vette át. Hollandiában nem gátolják az ilyen szerveződések, de a rendőrség igényt tart arra, hogy ezek létrehozásánál és működésénél mint tanácsadó jelen legyen és ellenőrizze azokat. És van olyan ország, ahol ezek a szerveződések nem vagy teljesen más rendszerben működnek. Ilyen Magyarország is. Itt a rendőrség és a közösségek kapcsolatában sokkal merevebb hatósági dominanciájú struktúrák érhetőek tetten.

Végül, de nem utolsó sorban az sem mellékes, hogy az importált kriminálpolitika *menyire volt sikeres?*

A siker elsősorban eredményességet, működőképességet, a polgárok mindennapi életmódjában kimutatható javulást jelent, azt, hogy nagyobb biztonságban érezzük magunkat lakókörnyezetünkben a közterületeken, hogy a bűnözéstől, az áldozattá válástól való félelemérzetünk csökken.

A biztonságérzet javulására számos tényező hathat, a biztonságos lakókörnyezet, a biztonsági szempontokat is figyelembe vevő építészet, a biztonsági eszközök elérhetősége, az állampolgárok és az igazságszolgáltatási szervek közötti bizalom mértéke, a bűnüldöző hatóságok és a büntető igazságszolgáltatás gyors reakciója, a közösségek bűnmegelőzési aktivitásának ösztönzése. Ez a néhány példa is azt illusztrálja, hogy a kriminálpolitika komplex intézkedések összefüggő rendszere. De nem tudatos mérnöki pontossággal tervezett és kivitelezett rendszere. Ennek következtében számos bizonytalansági tényező, esetlegesség is rejlik benne.

A pénzügyi és emberi erőforrások bősége vagy szűkössége, ezek elosztásának egyenetlensége, a gazdasági-politikai prioritások változása, a jogi szabályozás szellőssége, a jogértelmezés koherenciájának hiánya, kiforrotlansága, az eltérő kulturális-politikai közeg, az eltérő hagyományok mind jelentősen befolyásolják a kriminálpolitikai koncepciók megvalósítását és működőképességét.

Nem véletlen, hogy például az USA-ban oly népszerű vádalku jogintézménye, amelynek segítségével a szövetségi és állami büntetőügyek 95-98%-át intézik el, a magyar büntetőeljárásban csak igen csekély – alig kimutatható – arányt képvisel, és még mindig jelentős az iránta érzett jogalkalmazói bizalmatlanság, bár lehetséges – de erre még egzakt adatok nem állnak rendelkezésre –, hogy a IV. Be., a 2017. évi XC. tv. egyezséggel kapcsolatos rendelkezései változtatnak ezen az attitűdön. A politikai, társadalmi tradíciók és a politikai retorika pedig Magyarországon inkább a hatósági központú, az általuk vezényelt és ellenőrzött társadalmi bűnmegelőzési kezdeményezéseket támogatják, igazolják, semmint a közösségi alapú, kevésbé ellenőrzött megoldásokat.

A józan ész politikája és a tudomány racionalitása

„Ne adj hatalmat azok a kezébe, akik nem hisznek a tudományban.”

Harrison Ford erőteljes figyelmeztetése a <#ClimateChange> címen

Írásom Lévay Miklós professzort köszönti, akire – hosszú és közös szakmai pályafutásunk miatt – nem tudok koros professzorként gondolni. Sokkal inkább emlékszem arra az időszakra, amikor az ELTE Kriminológiai Tudományos Diákkörének voltunk titkárai, én előbb, majd Miklósnak adtam át a stafétabotot. A Magyar Kriminológiai Társaság titkárai is közösen voltunk, kiváló munkakapcsolatra emlékszem. Pályafutásunkat jóízű szakmai beszélgetések is kísérték, bár leginkább arra emlékszem, hogy mennyi mindenben egyetértettünk! Hisz egy olyan szakmai közösséghez tartoztunk, amelyet a társadalmi problémák, a kriminológus szakma hasonló szemlélete kötött és köt össze. Kutatási témáink is gyakran kapcsolódtak, kiegészítették egymást, hiszen mindnyájunkat folyamatosan lázba hozott a kriminálpolitika kimeríthetetlenül színes témaköre.

Mindezen előzmények figyelembe vételével egy olyan kérdést választottam jelen írásom témájaként, amelyet jó szívvel ajánlok Lévay Miklós professzornak (is).

Bevezetés

A tudomány – ahogy ma gondolkodunk róla – az elmúlt 300 évben alakult ki. A 17. században a felvilágosodással született meg a modern tudomány, és a 20. század első feléig úgy tűnt, hogy teljesen egyértelmű, hogy mi a „tudomány”, és mi nem az. A középkor passzív és szimbolikus gondolkodásával szemben (amely a természeti formákban és jelenségekben a Teremtő művét látta) száz évvel később, az ipari forradalom idején élő embert már a természeti energia felhasználása és a társadalmi hatalom működése foglalkoztatta. Ettől kezdve nem volt kétséges, hogy a történeti mozgalmaknak a tudomány erejére kell támaszkodnia, és fel kell használnia azt a tudást, amit a tudomány nyújtani tud. A tudomány belépett a társadalom életébe, és társadalomalakító tényezővé vált.¹

A 17. és a 19. század közötti tudománytörténet a természet-megismerés folyamatát egyirányú lineáris előrehaladásként értelmezte. *Thomas Kuhn* figyelt fel arra, hogy a tudomány története diszkontinuus folyamat, amelyben az egymást követő, tudományos „forradalmak”

¹ BRONOWSKI, Jacob: *The Common Sense of Science*. Cambridge, Massachusetts, 1978. 12. o.

által elválasztott korok jellemző paradigmái szerint folytatott tudományos megismerő tevékenység eredményei nem illeszkednek semmiféle lineáris fejlődési vonalra.²

Dolgozatom célja kettős: 1. áttekintem a hétköznapi „józan ész”, a „kriminálpolitikai józanság” és a „tudományos logika” kapcsolatrendszerét a rendészettudomány területén, és 2. felvetek néhány olyan kérdést és dilemmát, amelyek hatással vannak napjaink rendészeti tevékenységére.

A józan ész és a tudomány logikája

Lássuk először, hogy mi a józan ész. Nem kétséges, hogy a józan észre alapított megközelítés a természettudományos tapasztalatokon alapul. 1776-ban *Thomas Paine* használta először e szóösszetételt egy könyvének címében, melyben az írta le, hogy az amerikai politikai jövőt a gyakorlat szempontjából is alaposan meg kell vizsgálni.

Nem kétséges, hogy a tudományos megismerés feladata a világ értelmezése – vagy még inkább: adekvát értelmezése. A feladat tehát „megfogalmazni az általános eszmék olyan összefüggő, logikus, szükségszerű rendszerét, amelynek kategóriáiban tapasztalatunk minden eleme értelmezhető”.³ Talán az sem véletlen, hogy a tudomány története azt mutatja, hogy a józan ész mindig is egyfajta mércéül szolgált az új tudományos elképzelések legegyszerűbb kategorizálásánál. Egy tudományos teória nem mehet szembe a józan ésszel, hiszen a tudományos eredménynek is érthetőnek és érzékelhetőnek kell lennie. Bár talán még ez a megállapítás sem állja meg teljesen a helyét – elég, ha a kvantumfizika eredményeinek hétköznapi értelmezhetőségét vesszük példaként.

A gondolkodás megváltozását – de kétértelműségét is – jól jelzi *Umberto Eco* megjegyzése. Mint a *Pape Satan* című könyvében írja, Edoardo Boncinelli tartott mesterkurzust az evolúcióelméletről a Bolognai Egyetemen. Ecót nem az lepte meg, hogy „mennyire vitán felül állnak ma már az evolucionizmus (illetve a neo-darwiniánus folytatás) bizonyítékai, hanem az, hogy nem csupán ellenzőinek a feje van tele naiv és zavaros gondolatokkal, hanem a híveké is: olyanokkal például, hogy az ember a majomtól származik”.⁴ Mint folytatja: „az a helyzet, hogy a tudomány rendre konfrontálódik a közvéleménnyel, az ugyanis mindig fejletlenebb, mintsem gondolnánk”.⁵

A józan ész tehát a tudomány „előszobája”, egy kicsit féligazság, ami segít megérteni a globalizált világ komplexitását. A helyzet nehézségét magam abban látom, hogy az emberek többsége megelégszik ezzel a „féligazság” állapottal, és nem lép tovább a tudományos megértés felé, mondhatni beljebb, a tudomány „templomába”.

---

² KUHN, Thomas: *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, 1962.

³ SZIGETI Péter: A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai. *Jog, Állam, Politika*, 5. (2013) 1., 39–70. o.

⁴ ECO, Umberto: *Pape Satan. Hírek egy folyékony társadalomból*. Budapest, 2018. 543. o.

⁵ ECO: *Pape Satan*. 543. o.

Van azonban további probléma is. Honnan tudhatjuk, hogy a józan ész igazsága nem igazi valóság? Senki sem mer mindenféle előképzettség nélkül állításokat megfogalmazni a kvantumfizika vagy a relativitáselmélet tételeivel kapcsolatosan. Megváltozik viszont a helyzet, amikor a természettudomány területéről a társadalomtudomány területére lépünk, azaz amikor az emberi viselkedésről, magatartásról, döntésekről, cselekvésekről beszélünk. Nem kétséges, hogy a társadalmi folyamatok sem érthetők meg előképzettség nélkül – hiszen kevés annál bonyolultabb szerkezet van, mint ahogyan egy társadalom működik. Ha viszont az értelmező személyből hiányzik a társadalom működésével kapcsolatos ismeretanyag, akkor tud igazán megközelítése leegyszerűsödni arra az egydimenziós gondolatra, hogy valójában nincs is komplexitás, hiszen mindent „látunk”. Azaz a tapasztalatok értelmezéséhez elegendő a mindennapi élet eseményeit lekövető hétköznapi rutin és az ahhoz illeszkedő, végtelenül leegyszerűsített megismerés, s ezzel olyan szabályok alkotása, amelyek már mindannyiunk számára ismerősek.

A józan ész tapasztalásával szemben a tudományos megismerésnek vannak kritériumai. Mint *Szigeti* írja, a tudományos megismerésnek négy előfeltétele van: 1. az objektivitás követelménye; 2. az immanens jelenségmagyarázat; 3. az elméletalkotás belső történetisége; és 4. a praxis ellenőrző szerepe.⁶

Az objektivitás követelményével kell kezdenünk. Nemcsak és nem is elsősorban arra gondolva, amit a tárgytól való távolságtartás, a szubjektív viszonyulás elkerülése követel meg a tudóstól – nevezzük ezt elfogultság-mentes viszonyulásnak, szemléletnek –, hanem tárgyi értelemben: a vizsgált jelenségek egynemű körének, totalitásának tekintetbevételét, amely önmagában érthető és önmagából válik megmagyarázhatóvá. A második kritériumként megfogalmazott immanens jelenségmagyarázat lényege, hogy a kívülről bevitt, fiktív magyarázó elvek vagy istenképzetek helyett „az adott anyagi totalitás saját belső törvényszerűségeiből való megértése” szükséges. *Szigeti* harmadik kritériumként fogalmazza meg az elméletalkotás belső történetiségének követelményét, amely azzal az anticipatív erővel rendelkezik, amely például a társadalmi-gazdasági alakulatok felfedezett mozgási törvényszerűségeit fejlődési törvénnyé képes elmélyíteni. Végül az utolsó kritérium a praxis ellenőrző szerepének megvalósulása. Talán nem véletlen, hogy a józan ész működésénél legfontosabb elem (a tapasztalás) a tudományos kritériumok között az utolsó helyet foglalja el.

A józan ész a világ eseményeit az emberi tapasztalatokkal hangolja össze, s mint ilyen, jól illeszkedik az emberi léptékhez. Illeszkedik, de ne feledjük, hogy ez az illeszkedés nem lehet teljes körű. Az elmúlt évtizedekben ugyanis a tudás termelése drasztikusan megváltozott. Napjainkban a tudástermelés két új aspektusát hangsúlyozza a szakirodalom: 1. az intelligens technológiáknak köszönhetően a tudás ugyanakkor, amikor privilegizált, egyúttal demokratikus is; 2. A helyzetet bonyolítja a hozzájutás *versus* megbízhatóság problémája. Nem kétséges, hogy a technikai feltételek jelentősen megkönnyítik a tudás megszerzését, ugyanakkor nehezítik a tudás megbízhatóságának ellenőrzését, és lehetővé teszik a hamis hírek (*fake news*) terjedését.

⁶ SZIGETI: A kritikai társadalomtudományi megismerés specifikumai. 40. o.

A kriminálpolitikai józan ész és a bizonyíték-alapú rendészeti politika

A józan észre hivatkozás gyakran kerül elő a bűnözés kezelésének kérdésénél. Az átlagpolgár úgy véli, hogy a józan ész elegendő és igaz magyarázatul szolgál a bűnözés komplex és bonyolult világának megértésére és értelmezésére. Ebből következően a bizonyíték-alapú rendészeti politikára úgy tekint, mintha az maga lenne a józan ész.

McNulty azt vizsgálta, hogy milyen szerepe van a józan észnek a rendészet napi rutinjában.⁷ Kutatása empirikus bizonyítékkal szolgált annak a mechanizmusnak a működésére, amelyben a rendőrök közösen hozzák létre a józan észnek megfelelő ismereteket, s ebben kiemelt szerepet játszik a rendőrség napi munkájában érvényesülő rutin. Ezzel McNulty a gyakorlatban is igazolta, hogy a hétköznapi élet rutinjaiban hogyan alakulnak ki a józan ész „hitelesítette” ismeretek. Cikkében megcáfolta továbbá azokat az elképzeléseket is, amelyek szerint a józan ész veleszületett ismeretekből áll, spontán módon generálódik, vagy egyszerűen csak egy generációról a másikra továbbítható. Sokkal inkább a szervezeti kultúrában gyökerező, napi gyakorlatokat szentesítő megközelítést jelent, tehát sokkal inkább társadalmi, mintsem egyéni dimenziójú. A gyakorlat primátusa miatt a józan észre apellálást mégis nagyra értékeli a rendőrségi kultúra, mert úgy véli, hogy segíti a rendőröket a nehezen értelmezhető helyzetek kezelésében. S teszik ezt annak ellenére, hogy számos kutatás igazolja, ez szemben áll a tudományos tapasztalatokkal.

Úgy tűnik, hogy a bizonyíték, vagy akár a pszeudo-bizonyíték is felértékelődött a szakpolitikai döntéshozatal folyamataiban. *Loïc Wacquant* volt az egyik első európai gondolkodó, aki azt a kérdést tette fel, hogy miért kapott ekkora jelentőséget a bűnözés kezelésében a józan ész politikája.⁸ Azt a folyamatot elemezte, melynek során a „büntető józan ész” válik kezdeményező erővé a szegénység kriminalizálásának folyamatában. Ebben a folyamatban normalizálódik a kiszolgáltatottságot jelentő bémunka Amerikában, amely azután „internacionalistává” válik, végül a neoliberais gazdaságpolitikai ideológia ezt a helyzetet az „igazságosság” nyelvére fordítja le. Wacquant olyan műveleteket azonosított, amelyek a „biztonságra” vonatkozó új, populáris megközelítés transzatlanti terjesztését segítették: ilyen a szegénység és a marginális helyzetek, amelyek kialakulása egyébként a fejlett országokban érvényesülő gazdaságpolitikák szükségszerű és társadalomlogikai következménye, rendészeti és kriminális kérdésként való kezelése.

---

⁷ McNULTY, Elizabeth W.: Generating common sense knowledge among police officers. *Symbolic Interaction*, 17. (1994) 3., 281–294. o.

⁸ WACQUANT, Loïc: How penal common sense comes to Europeans. *European Societies*, 1. (1999) 3., 319–352. o.

Egy új reflektív megközelítés szükségessége: rendészeti innováció a kriminológiában

Az elmúlt évtizedekben a rendőrségi kutatások jelentős innovációs erőt hoztak a kriminológiai kutatások gyakorlatába. Az 1970-es években fedezték fel a szociológusok és az antropológusok a rendőrséget mint új kutatási területet. *Manning* megpróbálta a rendészettel kapcsolatos megközelítéseket különválasztani annak alapján, hogy az a rendőrségre mint cselekvő aktorra, a szervezetre mint szimbolikus tartalmakat hordozó entitásra, mint a mítoszok és drámák forrására, avagy a józan ész elméletei által leírt társadalmi cselekvésre vonatkoznak.⁹

A rendészeti kutatásokban egyre indokoltabbá válik a kritikai rendészeti irányzatok reflektív megközelítésének érvényesítése. A kulturális és politikai-gazdasági változások globális szintű tanulmányozásának egyik kulcsfogalmává vált a neoliberalizmus. Az értelmezések középpontjában a korlátok azonosítása áll. Véleményem szerint túl kellene lépni a felszínes megközelítéseken, és meg kellene találni a modernizáció felhajtó társadalmi erőit. Azokat a társadalmi erőket, amelyek „megjavítják” a növekvő társadalmi egyenlenségeket, a globalizáció következményeit, csökkentik a bűnözéstől való félelmet, és viszszaerősítik az új populista kormányzati formák terjedését. Meg kellene értenünk, hogy miért távolodik el egymástól a polgárok közössége és a rendőrség, s hogy mi az oka a rendőrség identitásválságának, túl azon, hogy elveszítette a rend fenntartásával kapcsolatos monopóliumát.

Jones és Newburn transzformációs tézise szerint a rendőrség és a rendészet egyre távolabb került egymástól.¹⁰ Ennek nyilván oka volt, hogy az elmúlt 30 évben megtört a rendfenntartási tevékenység állami monopóliuma, a rendőrség versenytársakra lelt, elsősorban a magánbiztonsági szolgáltatók és a közösségi biztonság fenntartói képében. A létrejövő plurális rendészet nemcsak megtörte a rendőrség állami monopóliumát, de az állam növekvő számban foglalkoztat magánbiztonsági cégeket és a rend biztosítására szerveződő személyeket. Az identitásválságnak azonban személyi okai is vannak: a rendőr is ember, azaz kognitív korlátok befolyásolják a tevékenységét. E személyes és kulturális jellemzők szervezeti következményekkel járnak, és ez a rendőrségi szervezeti kultúrában is megjelenik. A rendőrök által gyakorolt józan ész sokféle elfogultságot hoz a rendészet területére, amellyel a diszkrimináció belép a nyomozás és a büntetőeljárás területére. A rendőrségi gyakorlatban kifejeződött „józan ész” tehát olyan tudatos folyamat, amelynek következménye a korlátozott racionalitás, az elfogultság, az érzelmek és a kognitív illúziók lesznek.

⁹ PONSAERS, Paul: Revisiting the classics: Police Work – The Social Organisation of Policing: Peter Manning. *Policing & Society*, 26. (2016) 3., 354–359. o.

¹⁰ JONES, TREVOR – NEWBURN, Tim: The transformation of policing? Understanding current trends in policing systems. *British Journal of Criminology*, 42. (2002) 1., 129–146. o.

A rendészet legfontosabb kérdései

Érdeemes megvizsgálni azokat a folyamatokat, amelyek során a korábban jogállami elvek szerint működő államok kontrollra építő felügyeleti társadalmakká alakulnak át. Van néhány olyan jelenség, amelyre mindenképpen figyelniük kell:

1. a rendőrség militarizálódása;
2. a rendészet pluralizálódása és
3. az információ-technológia szerepe a rendészeti átalakulásban.

A fenti jellemzők olyan korszak kezdetéhez köthetők, amely a biztonság nyomatékos hangsúlyozására épül, amelyben az erőszakos tartalmakat közvetítő média fejt ki hatását, és amelyben meg kell találni a fegyverkezésben korábban biztos megtérülést biztosító befektetések új formáit, amelyeket a bipoláris világrend 1990-es évek végén történt összeomlása bizonytalanná tett. A politika szükségszerűen lépett arra az útra, amely nagyobb biztonságot ígért az embereknek, és egyre militánsabbá tette a rendőrségi gyakorlatokat, sőt még a szervezethez tartozók külső megjelenését is. Ennek jelei a megváltozó jogszabályi környezet, amelyben egyre szélesebb felhatalmazást kapnak a rendészeti szervek, és a kivételes állapot mint a politika „normál” állapotának állandósulása (például a különleges jogrend kérdésköre). Ebbe a körbe tartozik a terrorizmus elleni intézkedések rendőrségi feladatként megfogalmazása, amelyek jelentősen átalakították nemcsak a rendőrség szervezeti rendszerét, de az információáramlás mechanizmusait is. A rizikókezelés mint biztonsági szükséglet megjelenése nyomatékosította, hogy a veszély bárhol előfordulhat, sehol nincs biztonságban a polgár. A folyamatok átalakították a rendőrök megjelenését is: úgy kinézetükben (speciális ruházat, testkamerák), mint felszerelésükben (hadsereg-típusú fegyverzet, katonai hadifelszerelés) egyre hasonlatosabbá váltak a hadsereg tagjaihoz.

A „militarizálás nem olyan valami, ami csak a háborús övezetekben fordul elő; amikor a kormányunk mérhetetlen összegeket költ háborús tervekre, börtönökre és a »digitális gazdaságra«, miközben a társadalmi igazságosság, az oktatás, a környezetvédelem és a kultúrára szánt források kiapadnak, akkor a globális militarizáció következményeit szenvedjük” – írja *Berland és Fitzpatrick* az amerikai helyzetről.¹¹ A militarizáció mindenütt jelenlétének áthatja a polgári kultúrát is. A militarizáció kultúrája hétköznapivá válik az etnicizálással, a kriminalizálással és a biztonságiasítással, ami viszont okot ad az erőszak új formáinak, például a gyűlölet-bűncselekmények elterjedésére, az embertelenség és a kiközösítés különböző formáinak megjelenésére, és amely sajátos „erődítmény-hálózatot” hoz létre a fehérek alkotta társadalomban.¹²

¹¹ BERLAND, Jody – FITZPATRICK, Blake: Introduction: Cultures of militarization and the military-cultural complex. *TOPIA: Canadian Journal of Cultural Studies*, 23–24. (2010) 9., 9–23. o. Idézi: KEREZSI Klára – PAP András László: A bűnözés és a bűnözéskontroll jövője. In: FINSZTER Géza – SABJANICS István (szerk.): *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, 2017. 552. o.

¹² LINKE, Uli: Fortress Europe: Globalization, militarization and the policing of interior borderlands. *TOPIA: Canadian Journal of Cultural Studies*, 23–24. (2010) 9., 100–120. o.

A rendfenntartás pluralizálódása szinte szükségszerű lépés volt arra, hogy az emberek nagyobb biztonságban érezzék magukat. A rendészeti felügyelet különféle formáinak kiterjesztése (biztonsági szolgálatok, közterület-felügyeleti szolgálat), a különféle őrsegek (mezőőr, halőr, vadőr, természetvédelmi őr) számának növekedésében megjelenő politikai szándék új platformot teremtett a rendészetnek, és egyre újabb szereplőket vonzott a szcé-nára. Ezzel megtört a rendfenntartás monopóliuma, ami egyrészt az állami rendészeti mono-pólium megtörését, másrészt a magánbiztonsági és a polgári rendfenntartó erők számának nagymértékű növekedését jelenti.

A biztonságiasítás növeli a felügyeleti technológiák alkalmazásának szerepét az állami bürokráciában is, és könnyen jelöl ki olyan társadalmi csoportokat, legtöbbször kisebbségeket, mint a romák vagy a migránsok, akik a kontroll célcsoportját adják.¹³ A nyugat-európai államokban már az 1970-es években megkezdődött a fejlett rendőrségi technikák alkalmazása. Akkor még nem a polgárok konkrét ellenőrzése volt a cél, hanem sokkal inkább a jóléti állam szolgáltatási igényei álltak az adatigénylések megnövekedése mögött, vagyis kezdetben az ellátások személyre szabottságának biztosítása indokolta a személyes adatok iránti fokozott igényt.

Napjaink számítástechnikai eszközei lehetővé teszik, hogy bizonyos, a politika által veszélyesnek minősített kisebbségi csoportok könnyen túllellenőrzötté válhassanak. A kérdés ma már nem az, hogy hogyan legyen frissebb és naprakészebb az adatbázis, hanem az, hogy a vélelmezett kockázat hogyan köthető egyes speciális társadalmi csoportokhoz, és ez hogyan vezessen a biztonsági eszközök alkalmazásához. A büntető állam sikeresen konvertálja a globálisan növekvő létbizonytalanságtól való szorongást a bűnözőkkel vagy egy-egy kisebbséggel szembeni szorongássá és gyűlöletté.¹⁴ A rossz helyzetű társadalmi csoportok kontrollálása ugyanis nem új jelenség, de e felügyelet technikája mindenképpen az.

Végül érdemes felvetni a rendészeti területen folyó empirikus kutatások szerepét. Úgy tűnik, hogy e kutatások központi kérdésfeltevése az, hogy hogyan lehet elősegíteni különböző empirikus kutatásokkal a létező intézmények működésének hatékonyságát. A rendőrség munkáját, a közbiztonság alakulását vizsgáló kutatások az előfeltételek előzetes vizsgálata nélkül azt feltételezik, hogy a közbiztonságot biztosító szervek a helyükön vannak, azok egymáshoz való viszonya és a struktúra elfogadható, s csak az adott struktúrát meg nem kérdőjelezve lehet a rendészeti tevékenység hatékonyságát fokozni. Ezzel szemben azonban azt is látni kell, hogy a *közrendőrség*, a speciális rendőrségi *szakszolgálatok* (nemzetbiztonsági, adónyomozó hatóság, vámnyomozás) és a *biztonsági magánszemélyzet* hármas struktúrája egyáltalán nem problémátlan. Ha a valódi összefüggéseket akarjuk vizsgálni, akkor vizsgálat tárgyává kell tennünk, hogy mi a viszonya a struktúra három elemének egymáshoz. *Ha nemcsak egymást kiegészítő munkamegosztást feltételezünk közöttük, mint ahogy ezt*

¹³ NAGY Veronika: *A mobilitás újraértelmezése: Romák a bővülő Európában*. Budapest, 2019.

¹⁴ FERGE Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. In BORBIRÓ Andrea – INZELT Éva – KERECSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Budapest, 2014. 117–136. o.

a *status quó*t elfogadó irodalom teszi, *hanem ellentéteket és ellentmondást is, akkor a magánbiztonsági szervek egyfajta refeudalizációként, a jogegyenlőségi jogot sértő privilégiumként értékelhetőek.*¹⁵ Azaz vannak olyan átlagos állampolgárok, akiknek a rendőrség által biztosított közrend és közbiztonság jár, és vannak olyanok, akiknek efelett a biztonsági szint felett plusz biztonsági igényeik lehetnek, ha ezt anyagilag képesek megfizetni. *A vagyoni különbségek vonzataként tehát (köz)biztonsági különbségek keletkeznek állampolgár és állampolgár között.*¹⁶ A különböző vagyoni helyzetek rétegspecifikus biztonságot teremtenek, s ezzel megszüntetik az állampolgári jogon, jogegyenlőségi alapon működő, elvileg mindenki számára egyformán hozzáférhető biztonsági szintet, azzal, hogy a potenciális veszélyt (vagy ennek egy részét) alacsonyabb szintre csoportosítják át.

Nem kerülhetjük meg tehát az olyan kérdések vizsgálatát, hogy

- Tekinthető-e a biztonsági cég által alkalmazott őr (például egy menetrendszerű repülőjáratot biztosító magáncég alkalmazottja) jogalkalmazási szereplőnek?
- Rendészeti feladatnak tekinthető-e egy tüntetés felszámolása katonai eszközökkel?
- Rendőrségi szereplők-e a vámtisztek?
- Számos korábban rendőrségi feladat kiszervezésre került, és civil köztisztviselők látják el a feladatot. Számukat tekintve ők is a rendészeti erőhöz sorolandók?
- Rész-e a magánbiztonsági tevékenység a társadalmi kontroll fenntartásának?

Fizetett szolgáltatásként egyre többféle magánérdeket elégít ki a közrendőrség (például focimeccsek, olimpiai játékok, autóverseny, egyéb sportesemények biztosítása). Feltehető a kérdés: kít és mit szolgál a rendőrség?

A kritikai megközelítés nélkül azonban a pontos kérdések feltételéig sem jutunk el, csupán megerősödnek a rendőrséggel kapcsolatos mítoszok: a legitim erőszak mítosza, a hierarchia mítosza, és a titok mítosza, amelyekről *Finszter Géza* többször is kristálytiszta elemzést adott.¹⁷

Összefoglalásul

Szakmai egyetértés van abban, hogy a rendőrség kulcsfeladata az „őrzés”. A rendőrség *O'Connor* meghatározása szerint az őrző munkaerő egyik fajtája. „Az őrzési munka nem valaminek az előállítása, hanem valaminek az elkerülése. Az őrzési munka újratermeli a kapitalizmus formális struktúráit, továbbra is fenntartja és újratermeli a kapitalista termelési viszonyokat. S bár az őrzési munka nem hoz létre terméket, nélküle viszont lehetetlen lenne az árutermelés.”¹⁸ Nincs azonban egyetértés abban, hogy mit is őriz a rendőrség – a rendet

¹⁵ SZIGETI Péter: Vázlat a közbiztonság három dimenziójáról: világrendszer – nemzetállami szint és lokalitás. *Jogtudományi Közöny*, 56. (2001) 4., 153–161. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ FINSZTER Géza: Tanítások a rendészetről. In *Finszter Geza 2011. évi kutatási jelentése*. Belügyi Tudományos Tanács, 2011. 3. o.

¹⁸ O'CONNOR, James: Productive and unproductive labor. *Politics and Society*, 5. (1975) 3., 304. o.

általában, magát az államot, a társadalom erkölcsi konszenzusát, egy adott osztály érdekét, az élcsapat politikai pártot, az embereket, a tulajdont, a kapitalista rendszert, vagy mindenki érdekét egyetemlegesen? Nincs egyetértés abban sem, hogy csak az állam által alkalmazott, közpénzekből fizetett őrzőket tekintsük-e rendőröknek, avagy a magánemberek által alkalmazott őrök is besorolhatók-e ebbe a kategóriába?

A legtöbb kritikai elmélet a rendőrség szerepét „az állam szolgálataként” láttatja, azaz egy olyan csoportként, amely feltétel nélkül és következetesen végrehajtja az államtól és az államot kontrolláló szereplőktől kapott „megrendeléseket”. Ez a rendészeti koncepció azonban túl sok előfeltételezéssel él. Látnunk kell azt is, hogy ebből a koncepcióból hiányzik „az állam és a rendőrség relatív autonómiája” – azaz a „megrendelés” és a „megvalósítás” eltérhet egymástól. Napjainkban itthon nem zajlik szakmai vita a rendészeti tevékenység társadalmi kötöttségeiről, bázisáról és konkrét kapcsolatrendszeréről; az egyre változatosabb formában és egyre színesebb felhatalmazással létrejövő rendvédelmi szervezetekről; a szolgáltatás-központúság megjelenésének rendőrségi szervezeti következményeiről; az elszabaduló egyenlőtlenségekről és az elnyomott csoportok közötti különbségtétel gyakorlatáról; vagy a hatalom nélküliek igényeiről, azaz arról, hogyan védi a hatalom nélküli társadalmi csoportok személyét és tulajdonát a rendőrség. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a rendőrség folyamatosan a társadalmi osztályok közötti konfliktusok határán járőrözik¹⁹ – bár erről a szerepről sem a szervezet, sem a rendészeti képzés nem látszik tudomást venni.

A szakpolitikák horizontálisan (is) vándorolnak: a szociálpolitika területén megoldatlan szakmai/társadalmi problémák kriminalizálódnak és a büntető igazságszolgáltatási szakpolitika eszközrendszerét használják a kezelésükre. Ezzel azonban nem hogy megoldani, de megközelíteni sem lehet az ilyen kérdéseket. Különösen fontos lenne olyan biztonsági kérdésekről szakmai vitát folytatni, hogy a *jogegyenlőségi jogot sértő privilégiumként értékelhető-e a biztonság piacosodása*.

A tudomány és a hétköznapi józan ész közötti megértéshiány olyan, mint Kipling fabulája a vakokról és az elefántról: ha valaki csak az állat más-más testrészét tapogatja le és nem az egészet, akkor nem képes leírni magát az állatot. Ezért nem képes a józan ész sem leírni a bűnözés és a bűnözés kontroll teljes valóságát, mivel a különböző perspektívák nem a teljes megismerést nyújtják egy nagyon komplex világról. A tudomány és a józan ész is annak a teljességnek a birtokában definiálja a jelenséget, amely a rendelkezésükre áll. Ugyanakkor Scott Atran fogalmazta meg a legegyszerűbben az eltérés lényegét: „A józan ész kétségtelesenül forrás az igazság eléréséhez, a közvetlenül érzékelt helyi világban, de arra nem alkalmas eszköz, hogy alkalmazásával a tudomány világában is érvényes állításokat tegyünk.”²⁰

¹⁹ KEREZSI Klára – NAGY Veronika: A rendészettudomány kritikai megközelítése. In BODA József – FELKAI László – PATYI András (szerk.): *Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, 2017. 273–282. o.

²⁰ ATRAN, Scott: *Cognitive Foundations of Natural History. Toward an Anthropology of Science*. Cambridge, 1990. 3. o.

A magyar rendőrség modernizációjának problémái

A közösségi rendőrségi modell alkalmazásának egyes kísérletei a 2000-es években Magyarországon

A kriminálpolitikai irányváltások és a rendőrség

„A rendszerváltozástól napjainkig eltelt időszak magyar kriminálpolitikáját a változékonyság, tartalmi szempontból pedig egy közép-kelet-európai típusú jóléti, az emberi jogi, szociális szempontokat, a bűnözés komplexitását szem előtt tartó büntetőpolitikától a punitív, a bűnözést elsősorban pártpolitikai, közbiztonsági, rendészeti kérdésként értelmező büntetőpolitika felé való elmozdulás jellemzi.”¹ Az idézett kijelentés *Lévay Miklóstól* származik, aki – más, hasonlóan fontos kriminológiai témák mellett – időről időre foglalkozik a kriminálpolitika elméleti kérdéseivel. Az idézett tanulmányának bevezető mondatában foglalt tömör állítását a kriminálpolitika tartalmát kifejező törvényhozás, különösen a büntető jogalkotás fejleményeinek bemutatásával, valamint ezeknek a következményei, így a büntetés kiszabási gyakorlat és a börtönnépeség alakulásának áttekintésén keresztül igazolta. Következtetése közül az alábbi emelem ki: „A magyarországi kriminálpolitika utóbbi 25 évi fejleményei azt mutatják, hogy a politikai rendszer jellege alapvetően meghatározza a kriminálpolitika tartalmát, jellemzőit, valamint hogy hazánkban a bűnözés elleni fellépésben a szakpolitikai megközelítést fokozatosan háttérbe szorította a nagypolitikai.”² Az általa kifejtettek alapján – *Michael Tonry* nyomán³ – azt is állítja, hogy a „bűnözés alakulása inkább csak ürügye, mint oka a büntetőpolitikai változásoknak”.⁴ Végül arra is rámutatott, hogy „a *David Garland* által leírt büntető modernizmus krízise úgy érte el – az érintett nyugati országokhoz képest

¹ LÉVAY Miklós: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. In KISS Valéria (szerk.): *Válogatás a 2013-ban és 2014-ben tartott tudományos rendezvények előadásából*. Budapest, 2014. (Kriminológiai Közlemények 74.) 109. o.

² Uo. 124. o.

³ TONRY, Michael: Preface. In TONRY, Michael (ed.): *Crime, Punishment and Policies in Comparative Perspective*. Chicago, 2007. (Crime and Justice. A Review of Research. Vol. 36.) vii. o. Hivatkozva LÉVAY: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. 124. o.

⁴ LÉVAY: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. 124. o.

⁵ GARLAND, David: *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford, 2001. 53–73. o. Hivatkozva LÉVAY: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. 125. o.

30 évvel később – Magyarországot, hogy a büntető modernizmus, a büntető populizmus térnyerése következtében, igazából ki sem bontakozott nálunk”.⁶

Úgy gondolom, hogy megállapításai a kriminálpolitika egyik alrendszerét képező rendészeti politikában lejátszódó folyamatokra is vonatkoztathatók.⁷ Amint arra számos elismert kutató rámutatott, a rendőrség modernizációjára szintúgy nem került sor hazánkban. Ha ehhez kapcsolódóan azt a kérdést tesszük fel, hogy hazánkban miért nem sikerült meghonosítani a világszerte működő közösségi rendőrségi modellt, akkor az okok keresését elsősorban a rendszerváltás időszakánál kell kezdenünk, akkoriban ugyanis mindmáig ható döntések születtek.⁸ A közösségi rendészet megvalósulása alapvetően összefügg a modernizáció kérdésével, azaz nézetem szerint modernizáció nélkül rendszerszinten nem működhet közösségi rendészet.

A közösségi rendészet megjelenése a hazai tudományos diskurzusban

A tudomány művelői közül többen már a rendszerváltozás időszakában – sőt néhányan korábban is – foglalkoztak a külföldi rendőrségi működési modellek, valamint a modernizációs fejlemények vizsgálatával, lehetőséget teremtve a párhuzamok és az ellentétek értékelésére. A politikai, gazdasági, társadalmi átalakulás időszakában ugyanis hazánkban is előtérbe kerültek a rendőrségi kutatások, mivel igény támadt a jogállamiság elveinek megfelelő, egyúttal hatékonyan működő rendőrségi szervezet kialakítására. A tudományos élet egyes szereplői részéről vetődött fel először a rendőrségi szervezet és működés megváltoztatására vonatkozó javaslat, és már rendszerváltás időszakában megkezdődött a közösségi rendészet elméletének tanulmányozása.

Az elméleti alapok az 1990-es évek közepére többé-kevésbé rendelkezésre álltak, de mint annyi más intézmény (mint például a mediáció) sorsán láttuk, a külföldön mégoly eredményesen funkcionáló kriminálpolitikai újítások, megoldások meghonosítása is jelentős ideig tarthat. A rendőrség szervezetét, illetve működési rendjét illetően európai uniós „átültetési kötelezettség” sincsen, hiszen a rendőrség – mint az állami szuverenitás megjelenítője – esetében a tagállamok a végsőkig ragaszkodnak ahhoz, hogy saját maguk határozzák meg, milyen rendőrséget akarnak működtetni. A tudomány művelőinek szakértelme pedig ebben az esetben sem győzte meg a kriminálpolitika döntéshozóit, hogy a felkínált alternatívák közül válasszanak.

---

⁶ LÉVAY: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. 125. o.

⁷ Azt a felfogást követem, amely szerint a kriminálpolitika szélesebb fogalom, mint a büntetőpolitika. Eszerint a büntetőpolitika a kriminálpolitikának csak az egyik – bár meghatározó – alrendszere, amelyet a bűnmegelőzési politika, az áldozatvédelmi politika, valamint részben a rendészeti politika egészít ki. Lásd BORBÍRÓ Andrea: Kriminálpolitika. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 717. o.

⁸ BEREI Róbert: A közösségi rendőrségi gondolkodásmód alkalmazására irányuló törekvések az 1990-es évek második felében Magyarországon. *Themis*, (2018) június, 5–38. o.

A rendőrségi működés külföldi mintáinak hatása

A rendszerváltást követő időszakban kibontakozó nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően a rendőri vezetők közül sokaknak lehetősége nyílt arra, hogy megismerhessék a nyugati országokban működő rendőrségek működését. Az Országos Rendőr-főkapitányság mellett a megyei rendőr-főkapitányságok is rendelkeztek külkapcsolatokkal. Ezek a kétoldalú kapcsolatok – területenként eltérő intenzitással – egészen Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozásáig fennmaradtak. A rendőri együttműködés során kialakult kapcsolatok hozzájárultak egymás tevékenységének jobb megismeréséhez, akár a napi szintű működés figyelemmel kísérésén keresztül, hiszen a beosztotti állomány tagjai közül is többeknek lehetősége nyílt külföldi tanulmányúton részt venni. A megszerzett tapasztalatok hasznosítása, rendes működésbe történő beépítése már nehezebb feladat. A szemléletmódbeli változásra nyilván akadtak egyéni példák, de ahhoz hogy szervezeti szinten is sor kerülhessen a változásokra, ahhoz vezetői szinten kellett megmutatkoznia a szakmai felvilágosultságnak és az elszántságnak.

A közösségi rendészet megteremtése érdekében kifejtett erőfeszítései miatt *Bánfi Ferenc* tábornok nevét ki kell emelni. A Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjeként 1996-ban kezdeményezte a „Nógrád Biztonságáért” néven ismertté vált társadalmi programot. A koncepciót véleményezték a rendőrség helyi, területi és országos szervei, a megyében található nagyobb önkormányzatok, a lehetséges együttműködő szervezetek, valamint angol és holland rendőrök.⁹ A program megvalósításában tervező, irányító, koordináló szerepet játszott a *Nógrád Megyei Bünt megelőzési és Közbiztonsági Bizottság*. A szerveződés tíz munkacsoporttal működött, amelynek a komplex megelőzési program egy-egy területével foglalkoztak. Valamennyi munkacsoport számára meghatározó feladat volt olyan ajánlások, „miniprojektek” kidolgozása, amelyek az adott település, lakóköznyezet adottságaihoz igazítva a közbiztonság védelme érdekében sikeresen alkalmazhatók.¹⁰ Ez a program több parlamenti ciklust átívelően működött, tevékenysége egy évtizedig követhető nyomon.

A program nagymértékben támaszkodott a külföldi – különösen a holland – modellekre, és a külföldi partnerek szakmai támogatásával zajlott. Ilyen módon tehát megfigyelhető a külföldi minták közvetlen hatása. Meg kell azonban jegyezni, hogy Angliához, illetve Hollandiához képest Magyarországon a rendőrség és a közösségek kapcsolatát sokkal merevebb hatósági dominanciájú struktúrák jellemzik.¹¹

Bánfi Ferenc 1997 elején az ORFK Közbiztonsági Főigazgatóság élére került. Az ORFK vezetője ebben az időszakban *Forgács László* r. vezérőrnagy volt. Az ORFK új vezetése célul

⁹ HAVASI Zoltán: A komplex biztonság időszerű kérdései. In HAUZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a „Határőrség szerepe a bünt megelőzésben” című tudományos konferenciáról*. Pécs, 2003. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II.) 75. o.

¹⁰ Cselekvési Program Nógrád Biztonságáért. 4. o.

¹¹ FARKAS Ákos: Kriminálpolitikák vándorúton avagy kriminálpolitikák egy globalizált világban. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika (szerk.): *Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltás utáni kriminálpolitikában*. Miskolc, 2009. 27. o.

tűzte ki a közösségi rendőrség irányába történő elmozdulást, amely a 1998-tól 2000-ig tartó időszakra szóló, a közbiztonsági szervekre vonatkozó fejlesztési koncepcióba is bekerült. Az 1998-as vezetőváltás kapcsán azonban az ügy lekerült a napirendről.¹²

A vizsgált időszakban több nemzetközi és hazai konferenciának is témája volt a közösségi rendészeti filozófia megvalósíthatósága. A Budapesti Rendészeti Szakközépiskola 1997. június 24-én az ORFK Közbiztonsági Főigazgatóság és a COLPI támogatásával nemzetközi konferenciát szervezett „Közösségi rendőrség – valóság vagy utópia?” címmel. A konferencián hazai rendőri vezetők, szakközépiskolai tanárok és civil szakértők mellett neves amerikai és német rendőrségi szakemberek fejtették ki a témával kapcsolatos tapasztalataikat, véleményüket. A Szakközépiskola a témával kapcsolatban kétkötetes szöveggyűjteményt jelentett meg.

Kriminálpolitikai irányváltás az ezredforduló időszakában

Finszter Géza értelmezésében

az első Orbán-kormány belügyi igazgatása a hierarchikus-támogató modellt követte, mindent megtevéve olyan szigorú hirdető kriminálpolitikai törekvésekkel, amelyek elsősorban a büntető tárgyú jogalkotást érintették (szervezett bűnözés elleni törvénycsomag, az APEH nyomozóhatósági jogköre, az előzetes letartóztatás elrendelésének kötelező esete, a közép-arányos büntetéskiszabási rend bevezetése). Ezek a kriminálpolitikai elhatározások azonban nem törhették át a kétharmados parlamenti többséget kívánó törvények által teremtett korlátokat, és visszatérően számolniuk kellett az alkotmánybírói kontrollal is.¹³

Ebben az időszakban indult el az a folyamat, amelyben a közbiztonság ügye rendkívül éles politikai hatalmi küzdelmek tárgyává vált. A politikai pártok egyre durvuló harca nem kímélte sem a bűnüldöző, sem az igazságszolgáltatási szerveket.¹⁴

A kriminálpolitikában a 2002-es kormányváltás után jelentős irányváltás történt. A Medgyessy Péter vezette Kormány kinyilvánította, hogy a közrend és a közbiztonság javítása érdekében a korábbinál differenciáltabb válaszokat kíván adni a bűnözés mértékében és szerkezetében bekövetkezett változásokra.¹⁵ A kormányprogramban foglaltak szerint a lakosság biztonságérzetének növelése nemcsak (és elsődlegesen nem) bűnüldözési feladat, hanem tár-

---

¹² KORINEK László: Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, (2006) július, 261. o.

¹³ FINSZTER Géza: Az alkotmányozás és a rendészeti jog sarkalatos törvényei. In HAUTZINGER Zoltán – GAÁL Gyula (szerk.): *Tanulmányok „Rendészeti kutatások – a rendvédelem fejlesztése” című tudományos konferenciáról*. Pécs, 2011. (Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII.) 11. o.

¹⁴ Uo. 11. o.

¹⁵ GÖNCZÖL Katalin: Partnerség a közbiztonság javításáért. Nemzeti stratégia és cselekvési program a hatékonyabb közösségi bűnmegelőzésért. *Belügyi Szemle*, (2004) 10., 5. o.

sadalmi cél, amely összefogást igényel. Ezért már a kormányzati ciklus elejére feladatul tűzték ki egy olyan általános bűnmegelőzési törvény elfogadását, amely egyben az áldozatvédelemről is gondoskodott volna. Célként tűzték ki továbbá az önkormányzatok megerősítését, hogy ezáltal hozzájáruljanak a „közösségi rendvédelemhez”.¹⁶

A bűnmegelőzési politika intézményesítésére 2003-ban került sor, amikor az Országgyűlés a 115/2003. (X. 28.) OGY határozatával elfogadta a *Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiáját (TBNS)*.¹⁷ A TBNS-ben megfogalmazott elvek és célkitűzések új hangsúlyokat jelöltek ki és új szemléletet vártak el a szakemberektől és a társadalom egészétől egyaránt. A TBNS a rendőrség feladatainak egyértelművé tételét, szolgáltató funkciójának, és az állampolgárokkal való kapcsolatának erősítését, valamint a közösségi (polgárbarát) rendőrségi modell nemzetközi tapasztalatainak a helyi rendőrségi tevékenységbe integrálását irányozta elő. A TBNS a stratégiai tervezés eddigi legsokoldalúbb dokumentuma volt, azonban a közbiztonság rendészeti hatósági eszközökkel megvalósuló védelmét csak érintette, a rendészeti szervezetek fejlesztési koncepcióját pedig nem tartalmazta. A TBNS-t felváltó, a *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)* szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat (NBS) szintén nem tartja feladatának a rendészet szervezetének és működésének modernizációját, ezért ez sem tekinthető a közbiztonság-védelem átfogó programjának.¹⁸

A 2002–2006 közötti időszak történéseinek elemzése kapcsán Finszter rámutatott arra, hogy a 2002-es kormányprogramban deklarált jogbiztonság, közbiztonság, létbiztonság hármas jelszava egy rendszerszemléletű, komplex modernizáció reményét keltette. Ehhez képest hiába szerepelt a programban a közbiztonság komplex megközelítésének fontossága, amidőn a bűnmegelőzés ügyét egy ilyen átfogó stratégia részévé lehetett volna tenni, ezt a kezdeményezést az érintett belügyi és igazságügyi tárcák nem tartották időszerűnek. A rendészet modernizációja nem választható el a közigazgatás és az igazságszolgáltatás reformjától, azonban a vizsgált időszakban a szintézisre kísérlet sem történt. Egyre-másra születtek a rendészeti stratégiák, amelyeket aztán nem hajtottak végre; ehelyett meggondolatlan, előkészítést nélkülöző szervezeti és személyzeti intézkedéseket hoztak, s ezek jelentősen rontották a rendészet szakmai értékeit. Finszter értelmezésben a korszak a válságkezelő-rögtönző rendészeti kormányzási stratégia jegyeit mutatta.¹⁹

¹⁶ Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja Magyarország 2002–2006. Államszervezet – kormányzás – jogszolgáltatás című II. fejezet, Alkotmányozás – jogalkotás – jogalkalmazás – igazságszolgáltatási szervezet B) alcím, 1. Alkotmányozás – közjogi törvények, Büntetőjog 3. pont, 3.3. alpont.

¹⁷ GÖNCZÖL: Partnerség a közbiztonság javításáért. 6. o.

¹⁸ FINSZTER: Bűnüldözés és rendészeti modellek. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 802. o.

¹⁹ FINSZTER: Az alkotmányozás és a rendészeti jog sarkalatos törvényei. 11. o.

A közösségi rendészeti gondolkodásmód alkalmazására irányuló egyes hazai próbálkozások

A centralizált rendőrségi struktúra érintetlensége mellett helyi szinten több figyelemre méltó próbálkozás is történt. A következőkben megemlítek két kezdeményezést, amelyek közül a zempléni modell működése 2002-ben – tehát a TBNS elfogadása előtt – indult. Működési idejük azonban részben arra az időszakra esett, amikor közösségi rendészet, vagy más szóhasználatlalt „közösségi rendvédelem”, „közösségi rendfenntartás” nemcsak politikai deklarációkban kapott helyet, hanem a Belügyminisztérium 2003–2006. évekre szóló közigazgatási és rendészeti ágazati stratégiájában is megjelent.²⁰ Mindehhez társult az Országos Bűnmegelőzési Bizottság támogató, bátorító hozzáállása, amely alapján azt várhatnánk, hogy jó eséllyel sikeres kezdeményezésekről lehet beszámolni. A rendelkezésre álló dokumentumok tanulmányozása alapján azonban arra jutunk, hogy ezek a kezdeményezések idővel ellaposodtak, elhaltak, mára esetleg már a nyomukat is nehéz felkutatni.

a) A közösségi bűnmegelőzés zempléni modellje

Jármy Tibor több írásában is áttekintést adott a modellről. Zemplén alatt ebben a modellben a Szerencstől Hollóházáig terjedő tájegységet értette, hozzáátéve Sátoraljaújhely és Sárospatak rendőrkapitányságainak illetékességi területét is.²¹ A témával kapcsolatos beszámolóiban azonban javarészt csak Sátoraljaújhelyre korlátozódtak.

A modell kialakításnak alapjául a közösségi bűnmegelőzés elmélete és koncepciója szolgált.²² Amint Jármy kifejtette, a bűnmegelőzés általa preferált vetülete „[a] közösségi eszmén, a közösség feladatvállalásán alapszik, amelynek egyik, de nem kizárólagos tagja a rendőrség, amelynek egyébként is leginkább represszív szerepet szántunk”.²³ (*Sic!*) Hozzátette, hogy a rendőrség mint szervezet „közösségi rendőrivé” alakítása gyökeres szemlélet- és cselekvésváltást hordoz magában, amelyre a magyar rendőrséget aktuális állapotában alkalmatlannak tartotta.²⁴ Más helyen azt írta, hogy a „nulla tolerancia” fontos alapja volt a zempléni programnak, bár a New York-i programból nem az azonnali és feltétel nélküli beavatkozást ragadták ki, hanem az alábbi négy „akaratot”:

– „Konzultáció és tanácsadás, ahol a rendőrség és a lakosság tapasztalatokat cserél, a rendőrség életvezetési tanácsokat ad.

– A rendőrség rugalmasan alkalmazkodik a helyi feladatokhoz, a lehető legalacsonyabb szinten hoz döntéseket.

²⁰ Lásd a Belügyminisztérium 2003–2006. évekre szóló közigazgatási és rendészeti ágazati stratégiájának kiadásáról szóló 8001/2003. (BK különszám) tájékoztatóját.

²¹ JÁRMY Tibor: *Közösség, bűnözés, megelőzés*. Sátoraljaújhely–Budapest, 2003. 137. o.

²² JÁRMY Tibor: *Közösségekben élmény, pedagógiában bűnelterelés. Tapasztalatok, korrekciók és új irányok a Zempléni Községi Bűnmegelőzési Program alapján*. In PÖRGE Lajos (szerk.): *BMK Kiskönyvtár Tanulmányok I.* Budapest, 2005. 183. o.

²³ JÁRMY: *Közösség, bűnözés, megelőzés*. 96. o.

²⁴ Uo.

– A rendőrség tevékenységében és anyagi támogatásában a közösség társfinanszírozóvá lép elő.

– A rendőrségi problémamegoldás túllép a tüneti kezelésen, és törekszik a deviáns viselkedés okait (természetesen a közösség bevonásával) felszámolni.²⁵

A felsoroltakhoz Zemplénben az alábbi kiegészítéseket tették:

– A modell központja a civilekhez került, ők koordinálták a társadalmi párbeszédet az önkormányzat, a rendőrség, a hatóságok, és egyéb szervezetek között.

– Ugyancsak a civil központnál zajlott a feladatok tervezése, és ez volt a helyszíne a legtöbb programnak.

– A feladatok részbeni kitelepítésével az elsődleges kontroll a program szempontjából a bűnmegelőzési irodában zajlott.²⁶

Jármy a feladatok közül kiemelte a roma kisebbséggel kapcsolat kezelését, utalva arra, hogy a New York-i modellt is „egy olyan közhangulat előzte meg, amelyben a lakosság türeklépessége elérte azt a határt, amely cselekvésre bírta a hatóságokat”.²⁷ A Sátoraljaújhelyen kialakult közhangulatot megalapozottnak tekintette az adott időszakra nézve. A bűnözés kezelésében az egyik (talán legnagyobb) problémának a cigány kisebbség életvitelét és a cigány közösség néhány tagjának antiszociális, deviáns, a közösségi normákat legkevésbé sem tisztelő magatartását tekintette. Ezzel összefüggésben a rendőrség és az önkormányzat nagy megfontoltságra volt „kényszerítve”, mivel a vezetők el kívánták kerülni a rasszizmus, a cigányellenesség vádját. Jármy az óvatosságot érthetőnek tartotta, azonban rámutatott, hogy a „kemény magnak” tekintett cigány elkövetők zsarolást, besurranásos lopást, bolti lopásokat is elkövettek, továbbá a jogosulatlan pénzügyi tevékenység, valamint a szervezett bűnözéshez tartozó bűncselekmények szintűgy a számlájukra írhatók voltak (kerítés, kitarottság, emberkereskedelem stb.). Jármy szerint a helyi rendőrök ezzel a bűnelkövetői körrel szemben jó eredményeket értek el. A besurranásos és bolti lopások esetében a fiatal- és gyermekkorú elkövetés volt a jellemző, amely még összetettebb problémát jelent. Álláspontja szerint egy helyi, regionális program maradéktalanul nem képes megoldani a felvetődött kérdéseket. A következő időszak feladataként jelölte meg, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek a kisebbségi konfliktusok kezelésére.²⁸

Jármy írásaiban az eredményekről és a kudarcokról is szót ejtett. Beszámolt arról, hogy Sátoraljaújhely belvárosában 2002-ben felavatták a Közösségi Rendőr-Pontot, és a gyalogos rendőrök hatására szinte azonnal megszűnt a belváros kisboltjait károsító tolvajok működése. A folyamatos rendőri jelenlét a polgárok körében is pozitív fogadtatásra talált, valamint jó irányban változott az ilyen módon „közösségivé” tett rendőrök megítélése. A Rendőr-Pontot ellátták a rendőri jelleget hangsúlyozó emblémákkal, fiataloknak, turistáknak szóló kiadványokkal. A rendőröknek azonban nem igazán volt „testhez álló” ez a feladat, és a Rendőr-

---

²⁵ JÁRMY Tibor (szerk.): *A magyar bűnmegelőzés gyakorlatából*. Budapest, 2004. 141. o.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

kapitányság vezetése sem biztosította hosszabb távon a szükséges rendőri létszámot. Ezzel összefüggésben jelentette ki, hogy új szemléletű vezetésre van (illetve lett volna) szükség. A beosztotti állománnyal kapcsolatban pedig rámutatott, hogy a „közösségi rendőrök” egy részének a megszokott, hagyományos munkamódszer, az autoriter, az államhatalmat megjelenítő stílus egyszerűbb, mint a sokkal több odafigyelést igénylő új.²⁹

Jármy a Rendőrtiszti Főiskolán szervezett konferencián megtartott előadásában elmondta, hogy a belvárosi boltosokat félelemben tartó bolti lopásokat „minden esetben cigányok követték el”.³⁰ Ehhez hozzá kell fűznünk, hogy a bolti lopásokat tipikusan észrevétlenül követik el, hiszen ha a lopási cselekményre felfigyelnek, akkor az elkövető személye is ismertté válhat, azonnal eljárás alá lehet vonni az illetőt. A rendőrök feladata ezek szerint az lett volna, hogy a „cigány elkövetőktől” megóvják a boltosokat, ami Jármy szerint pusztán a folyamatos rendőri jelenlét hatására meg is valósult. Sőt, az „ideális” állapot mindaddig fenn is maradt, amíg a helyi rendőrkapitányság „komolyan” – nem pedig „PR”-tevékenységként – tekintett a feladatra, és „nem süllyedt a »kevés az ember« kezelhetetlen apátiájába”.³¹

A leírtak fényében Sátoraljaújhelyen ténylegesen a probléma „kisöprését”, vagyis a „cigány elkövetők” belvárosból történő szeparálását várták el a programalkotók a rendőri jelenlét elrettentő hatásán keresztül. Az ilyenfajta rendőri működés a „zéró tolerancia” rendészetet példázza. Nem kizárt, hogy ez a fajta rendőri tevékenység helyben valóban egybevágott a többségi társadalom elvárásaival is. A „nyomor elleni hadviselés” azonban tovább növeli a feszültségeket, ezáltal pedig hozzájárul a helyzet romlásához.³² *Borbíró Andrea* szerint a represszív technikák éppen azokat a mechanizmusokat ássák alá, amelyek a hatékony megelőzésnek is feltételei. Ezen mechanizmusok körébe az intézményi bizalmat, a rendőrség partnerként tekintését, valamint a problémamegoldásban való érdekelttség megteremtését sorolta. A „zéró tolerancia” rendészettel szemben az alapjogok sérelmével összefüggésben felhozható nyomós érv az is, hogy annak gyakorlata nyíltan kisebbség- és szegényellenes, tág teret biztosít a rendőri önkénynek, valamint a rendőrség rendes gyakorlatává válik a lakosság szisztematikus zaklatása.³³

A cigány kisebbséggel kapcsolatos korabeli attitűdökre valójában legfeljebb csak következtethetünk. Jármy a kísérleti modell legveszélyesebb pontjai között, a helyi rendőrség mentalitásával összefüggésben kifejtette, hogy a falak között jelen volt a cigánygyűlölet, bár arra is talált példát, hogy a nyomozók a gyanúsítottak saját költségükön ételmezt adtak a kihallgatás előtt. Másodsorban kijelentette, hogy az egyes programelemeket nem „show-elem-

²⁹ JÁRMY: *Közösség, bűnözés, megelőzés*. 159. o.

³⁰ JÁRMY Tibor: *Közösségi eszme a rendőrség mentalitásában – A bűnmegelőzés mint alternatíva*. In MOLNÁR Katalin (szerk.): *A rendvédelmi munka társadalmi beágyazottsága*. Budapest, 2004. 53. o.

³¹ Uo.

³² FELTES, T.: *Alltagskriminalität, Verbrechensfurcht und Polizei: Von dem Problem, etwas zu bekämpfen, was sich nicht bekämpfen läßt*. In DREHER, G. – FELTES, T. (Hrsg.): *Das Modell New York: Kriminalprävention durch Zero Tolerance?* Holzkirchen, 1999. 129. o. Hivatkozva KORINEK: *Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről*. 257. o.

³³ BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. Doktori Értekezés. Budapest, 2011. 251. o.

ként” kell kezelni, hanem tényleges, személytől független partneri viszonyra és szemléletváltásra van szükség. Harmadsorban sürgette a dölyfös és merev hatósági pózzal való szakítást, a másik oldalról pedig szükségesnek tartotta nagyobb teret engedni azon tapasztalatoknak, illetve kutatási tapasztalatoknak, amelyek „más, civilizált(abb) rendőrségeket jellemeznek”.³⁴ Pozitívumként értékelhető, hogy a 2004. programév fontosabb eredményei, céljai között megjelent az előítélet-kezelő tréning.³⁵

Látható, hogy a közösségi rendészet elméleti köréből szinte semmi nem valósult meg. Megítélésem szerint a program összeállítóit leginkább a „zéró tolerancia” rendészet gondolatísága ihlette meg, de valójában még ez sem működött.

b) A Pécsi Rendőrkapitányság „A mi rendőrünk” című közösségi rendőrségi projektje

A projektet a Pécsi Rendőrkapitányság szakmai vezetése kezdeményezte 2004 elején. Szándékuk szerint egy közösségi rendőrségi modellt kívántak bevezetni, részlegesen, kísérleti jelleggel. A projekt ötletét, kidolgozásának indítékait részben hollandiai tapasztalatszerzés motiválta. *Cserép Attila* beszámolt arról, hogy 2002 nyarán egy országos delegáció tagjaként részt vett a Holland Önkormányzati Szövetség által szervezett 2 hetes „integrált biztonság” tanfolyamon, amelyen betekintést kaptak a „community policing” megvalósításába. Megfigyelhették, hogy Hollandiában ez a projekt kiváló eredményeket ért el a közbiztonság védelmében. A kapcsolatépítésre és a lakossági projektek végrehajtására kijelölt közösségi rendőrök egyéb feladatot alig kaptak, önálló döntési lehetőséget viszont annál nagyobb mértékben biztosítottak számukra. *Cserép* világosan látta, hogy „[a] community policing nemzetközi tapasztalatainak átvétele a magyar társadalmi, tradicionális feltételek figyelembe vétele nélkül nem lehetséges, ezért szükséges a magyar környezethez és helyi sajátosságokhoz adaptált koncepció és módszertan kidolgozása”.³⁶ Tisztában volt azzal, hogy a „magyarítás” ellenére a modell kivitelezhetősége sokakban kételyeket ébreszt. Mégis meggyőződéssel vallotta, hogy „[a] közösségi rendőrség, ugyanúgy, mint az integrált biztonság eszméje nem pusztá idealizmus, hanem felismert szükségszerűség”.³⁷ Úgy vélem, hogy ebben igazat adhatunk neki.

A pécsi projekt sokkal alaposabban előkészített volt, mint a „zempléni modell”, mind elméleti oldalról, mind a gyakorlati megvalósíthatóság szempontjából. Jelentős erőfeszítéseket tettek a részt vevő rendőri állomány megfelelő szintű felkészítésére is.³⁸

---

³⁴ JÁRMY: *Közösség, bűnözés, megelőzés*. 149. o.

³⁵ JÁRMY: *A magyar bűnmegelőzés gyakorlatából*. 146. o.

³⁶ CSERÉP Attila – MOLNÁR Katalin: Egy helyi közösségi rendőrségi projekt kezdeti lépései. *Magyar Rendészet*, (2005) 2., 106. o.

³⁷ Uo.

³⁸ CSERÉP–MOLNÁR: Egy helyi közösségi rendőrségi projekt kezdeti lépései. 99–119. o.

A projekt lefolyásáról és utóéletéről Cserép előadása³⁹ alapján kaphatunk képet. Eszerint a projekt kedvező fogadtatásra talált mind a lakosság, mind pedig az önkormányzat és az intézmények körében. Pozitív tapasztalatokat szereztek, azonban a végrehajtás komoly kihívásnak bizonyult, így 2005 végére a kezdeti lendület megcsappant.

A rendőrkapitányság létszámihiányos helyzete miatt a projekttel együtt járó „többletfeladatok” folyamatos ellátása nem volt működőképes. A projekt 25 lelkes, a közösségi rendőri munkát önként vállaló rendőrrel indult, azonban idővel az induló állomány létszámának 2/3-a „elkopott”. Egy ilyen jellegű projekthez stabil állományra lett volna szükség. A közösségi rendőrség szemléleti kérdés, azonban a szemléletváltás nem zajlott le a szervezet szintjén. Egy rendőrkapitány/rendőrfőkapitány nem képes „nyarat csinálni”. A közösségi rendészet gondolatosságát be kellene fogadni az egész rendszernek. Végül, de nem utolsósorban a rendőrkapitánysággal szemben támasztott magasabb követelményrendszer nem partnerséget vagy ügyfélbarátságot, hanem – számszerűen kimutatható (*megjegyzés tőlem: B. R.*) – intézkedéseket követel.

Záró gondolatok

Cserép Attila utóbbi mondatai akár ezen tanulmány konklúziójaként is felhívhatók, mert rámutatnak az alapvető problémákra. Az elmúlt évtizedekben sok minden változott körülöttünk, különböző ideológiai felfogású kormányok váltották egymást, különféle rendészetpolitikai elképzelésekkel. Ami töretlennek tekinthető, az a korábbi rendszerből örökölt túlcenralizált, hierarchikus rendőrségi struktúrához való ragaszkodás a politikai döntéshozók és a rendőrségi felsővezetők részéről, amely struktúrába valóban nehezen illeszthető bele bármiféle változtatás, főleg a vezetési rendszer és szervezeti kultúra tekintetében. A modernizációs törekvések rendre meghiúsultak, aminek számos oka van, amelyek közül reményeim szerint jelen tanulmányban legalább néhányra sikerült rávilágítani. A közösségi rendőrség nem az egyetlen modern működési modell. Mindazonáltal egy nagy hatású „reformmozgalomról” van szó, amely világszerte működőképes, bár a bevezetése sehol sem ment könnyen, és nem ugyanolyan eredményességgel működik. Lehet akármilyen alaposan előkészített egy adott program, ha a helyi környezet, illetve a szervezet egésze nem támogatja.

A bemutatott hazai projekteken kívül számos más próbálkozás is létezett, amelyekkel leginkább terjedelmi okokból nem foglalkoztam. A tárgyalt próbálkozások közül modellértékűvé egyik sem tudott válni, azonban bizonyos fokú egymásra hatás megfigyelhető. Ezek a próbálkozások mind értékes tapasztalatokat hoztak, amelyek elemzése nem mellőzhető, ha a modernizáció útján előre kívánunk lépni.

---

³⁹ Budapesti Corvinus Egyetem Szociálpolitika mesterszak Foglalkoztatáspolitikai szakiránya „Közéleti műhelyének” a „Rendőrségi modellek és helyi társadalom: fővárosi kerületek példája” címmel 2012. november 13-án megtartott rendezvényén tartott előadás. <http://dl.dropbox.com/u/21858174/kozelitomuhely/KozelitoMuhely-121113-CserepAttila.ppt> (letöltve: 2016.07.12.).

Penal Policy and the Rule of Law in Disrupted Societies

Miklós Lévy's work as a scholar and as a Constitutional Court judge exposes a little discussed relationship between countries' penal policies and their commitments to rule of law values. Two literatures normally seen as separate – on the determinants of penal policy and on transitional justice, the development of democratic political systems in post-conflict societies – need to be drawn together.

New governments that aspired to rule of law values replaced authoritarian regimes during the 1970s in Spain, Portugal, and Greece, and in the 1980s and 1990s in Eastern Europe, South America, East Asia, and South Africa. Probably few people expected that it would be easy to build democratic political systems on authoritarian foundations. Degrees of progress have varied widely, but a few countries in Eastern Europe, South America, and East Asia made substantial advances. Signs of progress have included shifts during some periods toward more humane criminal justice policies generally, less severe punishments, and reduced rates of imprisonment.

In some places, progress toward entrenchment of rule of law values and humane criminal justice policies in national political culture continues. In many others, including Hungary and Poland among newer emerging democracies, and Turkey and Spain among more established ones, progress has slowed, stopped, or reversed. Show trials of political opponents have been conducted in Turkey in the aftermath of the attempted 2016 coup and in Spain in the aftermath of the 2017 independence referendum in Catalonia. Authoritarian governments in Hungary and Poland have openly attacked the independence of the courts, attacked the free press, and worked to undermine or ban civil society movements and organizations.

A maturing international scholarly literature provides useful insights about the determinants of national penal policies; Lacey, Soskice, and Hope¹ provide by far the most lucid and comprehensive synthesis. Two sets of characteristics are important: first, particular features of political and national cultures such as legitimacy of the state in citizens' eyes, citizens' trust in one another, income inequality, and social welfare provision; second, deeper cultural and historical characteristics that explain the emergence or non-emergence of those characteristics.

---

¹ LACEY, Nicola – SOSKICE, David – HOPE, David: Understanding the Determinants of Penal Policy: Crime, Culture, and Comparative Political Economy. *Annual Review of Criminology*, (2018) 1., 195–217.

A sizable literature on “transitional justice” describes and assesses efforts in post-conflict societies to move toward establishment of democratic political systems based on rule of law values. Except for a small number of people interested in crimes against humanity, criminologists have not been prominent in this literature. The emphasis has been on countries and areas such as Cambodia, Rwanda, and Sudanese Darfur that experienced devastating crimes against humanity, and on South American countries and South Africa that sought to establish civil societies after the fall of the displaced military and Apartheid regimes.

Much less attention is paid to the post-independence experiences of former Warsaw Pact countries, former Soviet Socialist Republics, and states emerging from the former Yugoslavia. Partly, this is because except in the former Yugoslavia significant open conflict and crimes against humanity were not prominent in those transitions toward democratic government. Much has been written about political developments in these countries by political scientists, journalists, and people who have been personally involved, but comparatively little has been written, at least in English, on changes over time in relation to penal policy and the rule of law.

Miklós Lévy’s work brings together the three themes of Eastern European political transition, penal policy, and the rule of law. It demonstrates several things: inhumane penal policies and weakening commitment to the rule of law are fruits of the same poisoned tree; penal policies and practices ebb and flow with political changes; and piecemeal efforts to implement rule of law values can contain the seeds of their own destruction.

This essay explores those interrelated themes. The first part briefly summarizes the international literature on determinants of penal policies. The second discusses post 1989 – 91 developments in penal policies and practices in Eastern Europe. The third focuses on changing levels of commitment to rule of law values.

Determinants of National Penal Policies

Few efforts were made before the 1990s to understand why penal policies and punishment practices varied between countries or changed in particular countries when and as they did. Imprisonment rates and punishment policies were broadly stable in many western countries in the twentieth century (the United States was the principal exception and only after 1973). Reasons for short-term changes – wars, major social and economic disruptions – seemed commonsensically obvious. There were some anomalously high imprisonment rates, including in Switzerland in the 1930s and Finland from 1945 into the 1980s, but development of incisive analyses even of these was fundamentally hindered by lack of reliable data sources and of statistical tools and acumen. Imprisonment rates in some non-democratic countries were remarkably high, especially in the final third of the century, but the explanations seemed self-evident: Apartheid in South Africa, authoritarian political cultures, and the weakness of rule of law values.

The historically unprecedented rise in American imprisonment rates from 160 per 100,000 in 1973 to 763 in 2007 triggered the development of the comparative literature on the

determinants of penal policy. The initial focus was on explaining American developments. *Bennett, Walters, and DiIulio*,² for example, sought the explanation in rising crime rates, angry citizens, and responsive policy making. *David Garland's* magisterial *The Culture of Control*³ broadened the focus to “late modernity” generally but particularly in the United States and England and Wales. *Michael Cavadino* and *James Dignan*⁴ offered a comparative analysis of patterns and trends in selected western countries and Japan, developed a political economy typology, and concluded that neoliberal countries such as the United States, England and Wales, and New Zealand were the most punitive and imprisoned their citizens at aberrantly high rates. The putative causes were low levels of social welfare spending, *laissez-faire* ideology that equated lack of economic success with moral failure, and a willingness in the name of labor discipline to let the unsuccessful live deprived lives. *Nicola Lacey* developed comparative political economy analyses more fully and more subtly.⁵ Finally, a sub-literature on “populist punitiveness”⁶ and “penal populism”⁷ attracted considerable attention for a time, but hit a dead end. Even assuming that harsh public attitudes are sometimes associated with adoption of severe crime policies or practices, the theorizing did not and could not explain why public attitudes and political responses took the shapes they did at different times and places.

The Achilles’ Heel of all those early explanations is that they describe but do not explain. They cannot explain why populist punitiveness arose in England and New Zealand but not in Canada, or why – in Cavadino and Dignan’s typology – England and America exemplify neoliberalism, Germany and France “conservative corporatism”, and Scandinavia “social welfare corporatism”. For that, deeper explanations are needed. *Tapio Lappi-Seppälä*⁸ analyzing comparative data from a wide range of OECD, World Values Survey, World Health Organization, and similar sources, provided them. He identified a set of characteristics that characterize countries with humane criminal justice policies and low imprisonment rates: high legitimacy of the state in citizens’ eyes, high levels of trust between citizens, low income inequality, high levels of social welfare transfer payments, and high levels of public expenditure relative to gross domestic product. From that analysis one might reasonably infer that the absence or comparative weakness of some or all those factors predicts creation of

---

² BENNETT, William J. – DI IULIO, John J. – WALTERS, John P.: *Body Count: Moral Poverty... and How to Win America's War against Crime and Drugs*. New York, 1996.

³ GARLAND, David: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago, 2001.

⁴ CAVADINO, Michael – DIGNAN, James: *Penal Systems: A Comparative Approach*. London, 2005.

⁵ LACEY, Nicola: *The Prisoner's Dilemma: Political Economy and Punishment in Contemporary Democracies*. Cambridge, 2008.

⁶ BOTTOMS, Anthony E.: The Philosophy and Politics of Punishment and Sentencing. In CLARKSON, Chris – MORGAN, Rod (eds): *The Politics of Sentencing Reform*. Oxford, 1995.

⁷ PRATT, John: *Penal Populism*. New York – London, 2007.

⁸ LAPPI-SEPPÄLÄ, Tapio: Trust, Welfare, and Political Culture: Explaining Differences in National and Penal Policies. In TONRY, Michael (ed.): *Crime and Justice: A Review of Research*. Vol. 37. Chicago, 2008.

political cultures sympathetic to neoliberalism and popular cultures vulnerable to populist punitiveness.

That, however, is not the end of the story. Explanations and theories are needed to help us understand why the Scandinavian countries share those cultural and governmental characteristics, why Spain, France, and Italy share other sets of predictive characteristics, and why England, America, and New Zealand share a third set. For that we need to dig deeper into social and historical influences. My candidates for deeper structural and cultural explanations for American penal policies and practices, for example, are the history and nature of patterns of race relations, the influence of Protestant moralism, and the lack of insulation of elected judges and prosecutors from public opinion and political influence.⁹

Penal Policies and Practices in Eastern Europe since 1989

The literature in English on developments in criminal justice systems in Eastern Europe is sparse. A handful of collections have focused on those countries¹⁰ and broader collections have contained selections of articles on some of them.¹¹ Relatively few works by individual authors have addressed developments in at least several countries.¹² Developments in Poland and Hungary have received particularly close examination, owing to the prolific writings of *Krzysztof Krajewski*¹³ and *Miklós Lévay*¹⁴. No doubt there are ample literatures on criminal

---

⁹ TONRY, Michael: Symbol, Substance, and Severity in Western Penal Policies. *Punishment and Society*, 3. (2001) 4., 517–536.; TONRY, Michael: Explanations of American Punishment Policies. *Punishment and Society*, 11. (2009) 3., 377–394.

¹⁰ E.g. ŠELIŠ, Alenka – ZAVRŠNIK, Aleš (eds): *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York, 2012.; KURY, Helmut – REDO, Sławomir, (eds): *Refugees and Migrants in Law and Policy*. Switzerland, 2018.

¹¹ VAN ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine (eds): *Life Imprisonment and Human Rights*. London, 2016.

¹² E.g. LÉVAY, Miklós: Imprisonment Patterns in Central and Eastern Europe. *European Society of Criminology*, 4. (2005) 3., 13–14.; LÉVAY, Miklós: Penal Policy, Crime, and Political Change. In ŠELIŠ, Alenka – ZAVRŠNIK, Aleš (eds): *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York, 2012.; KRAJEWSKI, Krzysztof: Why Central and Eastern European Countries Have High Imprisonment Rates. *Criminology in Europe*, 9. (2010) 3., 7–10.

¹³ E.g. KRAJEWSKI: Why Central and Eastern European Countries Have High Imprisonment Rates. 7–10.; Prosecution and Prosecutors in Poland: In Quest of Independence. In TONRY, Michael (ed.): *Prosecutors and Politics: A Comparative Perspective*. Chicago, 2012.; Penal Developments in Poland: New or Old Punitiveness? In DAEMS, Tom – VAN ZYL SMIT, Dirk – SNACKEN, Sonya (eds): *European Penology?* Oxford, 2013.; Sentencing in Poland: Failed Attempts to Reduce Punitiveness. In TONRY, Michael (ed.): *Sentencing Policies and Practices in Western Countries: Comparative and Cross-national Perspectives*. Chicago, 2016.

¹⁴ LÉVAY, Miklós: Imprisonment Patterns in Central and Eastern Europe. *European Society of Criminology*, 4. (2005) 3., 13–14.; Changes in the Social Function of Criminal Law in Hungary from 1985 to 2005. In JAKAB, András – TAKÁCS, Péter – TATHAM, Allan F. (eds): *The Transformation of the Hungarian Legal Order 1985–2005: Transition to the Rule of Law and Accession to the*

justice policies, practices, and politics in the native languages of all the Eastern European countries, but as I read none of them, I am limited to what's available in English.

Generalizations cannot capture the rich and stark variations in criminal justice systems on a continent or in a large geopolitical region. In North America, the United States is *sui generis* in the harshness of its policies and its scale of imprisonment, Canada would fit comfortably in Western Europe's mainstream, and Mexico in South America's. Within Western Europe, Scandinavia's imprisonment rates have been a third to half those of the southernmost countries in the twenty-first century. Repressive sentencing and punishment policies in England and Wales bear little resemblance to policies in the Benelux countries, Scandinavia, and Switzerland. Eastern Europe includes Slovenia, which has long competed with the Netherlands and Finland for Europe's most restrained use of imprisonment, and the Baltics, Belarus, Ukraine, and Russia which imprison many more of their residents than any other European countries.

Nonetheless, some tentative generalizations can be offered about Eastern European developments since 1989–91. First, many countries experienced rapid and steep rises in official crime rates in the first half of the 1990s, a time when crime rates in most Western European and English-speaking countries were declining.¹⁵ It has often been suggested that part or all of the increases was artificial, a product of more honest recording practices than under the communist regimes. Miklós Lévy argued that the increases were at least mostly real. This is supported by increases in homicide rates, a crime difficult to conceal and a leading indicator correlative with increases in rates of other crimes. It also makes sense. All the eastern European countries underwent massive social, economic, cultural, and political changes in the 1990s, something often associated with social turbulence, instability, and rising crime rates. Different but equally powerful changes in the 1960s and 1970s precipitated enormous increases in crime rates in all western countries in the 1970s and 1980s.¹⁶

Second, despite apparently rising crime rates, during the 1990s most eastern European countries moderated their criminal justice policies and sought to reduce their imprisonment

---

European Union. The Netherlands, 2007.; Human Rights and Penalization in Central and Eastern Europe: The Case of Hungary. In SNACKEN, Sonja – DUMORTIER, Els (eds): *Resisting Punitiveness in Europe? Welfare, Human Rights, and Democracy*. London – New York, 2012.; Penal Policy, Crime, and Political Change. In ŠELIŠ, Alenka – ZAVRŠNIK, Aleš (eds): *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York, 2012.; Of Hungarian Criminology and Development of Criminal Policy in Hungary since Changing the Regime in 1989–1990. In *Beyond Punitiveness: Crime and Crime Control in Europe in a Comparative Perspective. Selections of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference*. Budapest, 2014.; Constitutionalising Life Imprisonment without Parole: The Case of Hungary. In VAN ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine: *Life Imprisonment and Human Rights*. London, 2016.; WITOLD, Klaus – LÉVAY, Miklós – RZEPLIŃSKA, Irena – SCHEINOST, Miroslav: Refugees and Asylum Seekers in Central European Countries: Reality, Politics, and the Creation of Fear in Societies. In KURY, Helmut – REDO, Sławomir (eds): *Refugees and Migrants in Law and Policy*. Switzerland, 2018.

¹⁵ TONRY, Michael: Why Crime Rates Are Falling throughout the Western World. In TONRY, Michael (ed.): *Why Crime Rates Fall and Why They Don't*. Chicago, 2014.

¹⁶ TONRY: Why Crime Rates Are Falling throughout the Western World.

rates. Some including Poland and Hungary succeeded for a time. Partly this may have resulted from political opportunism related to separation from the communist past. Aspiring to European Union membership required Council of Europe membership, ratification of the European Convention on Human Rights, and abolition of the death penalty. Partly it was also probably a consequence of genuine determination to return to the European mainstream. Finland did something like this when it reduced its imprisonment rate by two-thirds between 1970 and 1990 in order to “reach the Scandinavian level”.

Third, though, preexisting patterns continued. Imprisonment rates have fallen significantly almost everywhere compared with the communist era, but intra-regional patterns persist. The Baltics, Belarus, Russia, and Ukraine had the highest imprisonment rates in 1990, and continue to have the highest as 2020 approaches. Slovenia had and still has the lowest. Hungary, Poland, and the Czech Republic fell and fall in between. None of this is surprising. History and cultural tradition are powerful forces.

Fourth, more tentatively, because I lack detailed knowledge of most of the countries, it appears that in many countries shifts toward “law and order” politics occurred in the second half of the 1990s and have recurred intermittently since. Penal policies and punishment patterns are seldom “natural” responses to changes in crime but instead reflect policy choices of governments. One explanation for the politicization of penal policy, fitting the “penal populism” literature, is that public attitudes and opinion and political rhetoric and policy choices hardened in the wake of rising crime rates. A second, harking to the “political economy” literature, is that many Eastern European countries, emulating the United States and Britain, became avowedly neoliberal, cutting taxes and welfare spending and adopting more repressive crime policies. A third, following Lappi-Seppälä’s findings, is that state legitimacy and trust in fellow citizens plummeted, or remained low as in the communist era, and income inequalities soared. A fourth, consistent with my analyses, elements of communist era political culture, mentalities, and repressive practices maintained or regained at least part of their influence.

Fifth, however, as table 1 presenting imprisonment rates for selected countries since 1990 shows, countries have followed somewhat different trajectories. Eastern Europe is a huge region in which, despite the communist interlude and its burdens, countries have very different histories and long-term cultural traditions. In our time, 7 to 8 decades since the communist era began (except in Russia) and 3 decades since it ended, it is not surprising that individual countries are going their own ways.

Commitment to Rule of Law Values

Criminal justice policies and practices do not necessarily move in parallel with rule of law values. Respect for and compliance with the rule of law are high in the United States and England and Wales but their criminal justice systems abound with inhumane policies and cruel practices. Scandinavia, the German-speaking countries, and the Benelux countries respect

the rule of law and have rational policies and humane practices. The explanations for those patterns, which would require more space to explain than is available to me, can be found in their histories and well-established cultural norms. And so it probably is also in Eastern Europe and a few other places I mention.

The rule of law is under siege in many places. Show trials are underway in Turkey, where hundreds of thousands have lost government jobs and tens of thousands face or have faced criminal prosecutions predicated on their political beliefs and affiliations. An enormous show trial is underway in Madrid of elected Catalonian officials and heads of cultural associations predicated on their support for independence and their involvement in conduct of a referendum on independence. Although there once was an “illegal referendum” offense in Spain. It was repealed years ago. Instead, the Catalonians have been cynically charged with rebellion, a crime whose elements include violence, on the rationale that the independence movement could have resulted in violence. There was, however, no violence in Catalonia in connection with the referendum except by the paramilitary civil guards who were sent to Barcelona in their thousands by the right-wing prime minister Mariano Rajoy. In a rule-of-law society, the referendum would have been allowed and afterwards the courts would have ruled on its validity and effects. In Venezuela, independent judges were long ago dismissed and replaced by ruling party loyalists. One consequence was a Supreme Court “decision” removing legislative power from the legislature and giving it to the president.

Those rule of law nightmares are not distant from Eastern Europe where Hungarian and Polish governments have worked assiduously in recent years to eliminate judicial independence, appoint ruling-party-affiliated judges, and subordinate judicial authority to government control. Not so different from Turkey and Venezuela. Hungary’s Constitutional Court, created in 1989 in the first flush of political independence, has been neutered. Repressive laws have returned in both countries. Hungary in 2009 enacted the totemic laws of American penal excess – “three strikes and you’re out” and life without the possibility of parole.

What all these countries have in common is limited experience of democratic self-rule and recent experiences of authoritarian governments. Venezuela and Turkey have at least a century’s experience of repeated coups and military governments. Poor Spain endured four decades of Franco’s fascism and, unlike most of the South American countries that experienced military regimes in the 1970s and 1980s, never made a clear break with its authoritarian past. Rajoy’s party is a linear successor to Franco’s Falangists.

And so, sadly, much of Eastern Europe. Most countries lived for centuries under Hapsburg, Ottoman, Russian, or German regimes and experienced national independence only between the two world wars and since 1989–1991. Hungary during the inter-war period was effectively ruled by its right-wing Regent Miklós Horthy. And after World War II, the iron curtain went up, and the communist regimes took over for four decades.

Krzysztof Krajewski argued that the recent history of domination by communist governments undermined trust toward state authority: “This was especially conspicuous in the case of communist authorities which lacked political legitimacy among the vast majority of the population. This was probably one reason why communist crime control policies were

so punitive; they were not necessarily rational, penological tools, but socio-technical instruments.¹⁷

That does not, however, explain recent adoptions of especially repressive policies and attacks on the rule of law. Part of that explanation, I'm reasonably sure, has its roots in the authoritarian past. Even today, many politicians and public officials came of age and made their early careers under communist regimes and before democratic values were central, when governments were not accountable, and when liberal rule of law values were not embedded in national cultures. The last may be the most important. It resembles the resistance of American conservatives and many southerners to equal rights for black people for at last 20 years after the great civil liberties battles ended and laws guaranteed equal rights in the 1960s. The opponents were people who came of age in a different time and a different cultural world. They could not for several decades accept that the world and time in which they grew up was past. Eventually most did, but even today echoes reverberate in Trump's America.

The Germans foresaw this problem. After reunification, most East German judges, prosecutors, and law professors were fired and replaced, mostly by younger lawyers, mostly from West Germany. Germany grafted a western legal system onto a formerly communist country. Many East Germans remain alienated and vulnerable to xenophobic and authoritarian political appeals, but few claims are made that communist East German values dominate the legal system. It is sadly ironic that Hungarian and Polish governments that claim to want to root out any remaining communist influences in their counties exhibit the same kinds of authoritarianism and intolerance of political dissent that characterized the communist regimes.

Poland was a different story. There was no West Poland from which cadres of rule-of-law legal functionaries could be drafted. After 1989 there were no general purges of prosecutors or judges. Instead, the most political and authoritarian were fired with the expectation that recruitment of young lawyers would gradually change professional cultures. The public prosecution system was (and still is) organized according to Soviet principles, however, and remained a rigid hierarchy in which lower-ranking prosecutors had little autonomy. Old habits persisted and younger generations were socialized into the existing professional culture.¹⁸ The judges, with higher status and at least officially greater independence were a slightly different story. This may be why some Polish judges have openly and vigorously resisted the attacks on their independence.

Changes in institutions and people do happen, albeit often more slowly and more recalcitrantly than liberal reformers would wish. It may take generations before new political and legal cultures become entrenched. It has happened in many western countries and in Japan, Taiwan, and South Korea and appears well underway in various other Asian and South American countries. There is no reason why it can't happen in Spain, Turkey, and currently

---

¹⁷ KRAJEWSKI: Why Central and Eastern European Countries Have High Imprisonment Rates. 7.

¹⁸ KRAJEWSKI, Krzysztof: Prosecution and Prosecutors in Poland: In Quest of Independence. In TONRY, Michael (ed.): *Prosecutors and Politics: A Comparative Perspective*. Chicago, 2012.

troubled parts of Eastern Europe (Venezuela probably has a long wait ahead of it). These are difficult times in many eastern European countries but liberal voices continue to speak out and to work to create cultures committed to humane values and the rule of law. Miklós Lévay's work as a judge and as a scholar points the way forward.

Table 1

Year	Poland		Czech Republic		Slovakia		Hungary		Slovenia	
	Total	Rate	Total	Rate	Total	Rate	Total	Rate	Total	Rate
1990	50 165	132	8231	80	4591	87	12 319	119	838	42
1992	58 619	153	12 730	123	6311	119	14 810	143	836	42
1995	62 719	163	18 753	181	7412	138	12 703	124	825	41
1998	57 382	148	21 560	209	7409	138	13 405	132	756	38
2000	70 544	184	21 538	210	6941	129	15 539	152	1148	58
2002	80 467	211	16 213	159	7758	144	17 838	176	1099	55
2004	80 368	211	18 343	179	9422	175	16 543	164	1085	54
2006	88 647	232	18 578	181	8249	153	14 821	147	1257	63
2008	83 152	218	20 502	196	8166	151	14 743	147	1374	68
2010	80 728	212	21 900	209	10 031	186	16 328	163	1304	64
2012	84 156	221	22 641	215	10 850	201	17 179	173	1410	68
2014	77 371	204	18 658	177	10 020	185	17 890	182	1488	72
2016	71 528	188	22 481	213	9913	183	17 658	180	1323	64

Elrettentés és jogi kultúra: kérdések a kriminológia számára*

A pragmatikus, kriminálpolitika-orientált kriminológia korszakában kevés olyan magyar kriminológus van, aki elkötelezetten érdeklődik a kriminológia tudományelméleti kérdései iránt. Lévay Miklós közéjük tartozik. Az alábbi írás, noha egy pragmatikus téma, az elrettentés ürügyén, de alapvetően olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek Lévay Miklóst elméleti kriminológusként foglalkoztatják: a kriminológia tárgyára, határaitra, interdiszciplinaritására vonatkozó kérdésekkel. Neki ajánlom ezt az írást.

Elrettentés és interdiszciplinaritás

Ma már kevesen kérdőjelezik meg, hogy a kriminológia tárgyához a bűnözésre adott reakciók vizsgálata éppúgy hozzátartozik, mint maga a bűnözés. Ezt formálisan leginkább *Sutherland* számtalanszor idézett és mára kanonizált kriminológiafogalmával szokás igazolni. Arról azonban ritkábban esik szó, hogy *Sutherland* állításában a tudományterület eredményeinek fontos összefüggése sejtik fel. A sutherlandi definíció ugyanis nem annak egyszerű deklarálása, hogy a kriminológia hagyományos tárgya (a bűnözés) mellé újabb témakört (a bűnözésre adott reakciók kérdését) kívánna „gyarmatosítani”. Sokkal inkább arról szól, hogy bűnözés és reakció nem választható el egymástól: *az egyik megértése feltételezi a másik vizsgálatát*.

Számomra a kriminológiatörténet talán legizgalmasabb vonása az a dinamika, ahogy egy-egy téma a tudományos érdeklődés középpontjába kerül, majd bekapcsolódik a meglévő tudások és új kérdések hálózatába. A kriminológia – noha erre irányuló kísérletei számosak – nem izolálható témákkal foglalkozik. Az alapkérdéseire adható válaszok legnagyobb része így szól: „az attól függ”. Ez a tudományos érdeklődés elsődleges, szűk tárgyának folyamatos tágulását, meglévő tudások felhívását és új tudásokra irányuló alkérdések sorának megfogalmazását eredményezi. A következtetés végül általában az, hogy a kriminológia menthetetlenül interdiszciplináris tudomány, amelynek legnagyobb ereje abban rejlik, hogy megtalálja a tárgya szempontjából lényeges kérdéseket, és integrálni tudja a válaszokhoz szükséges

---

* Köszönettel tartozom *Fleck Zoltánnak* és *Gönczöl Katalinnak* a témában folytatott konzultációért és értékes észrevételeikért.

eltérő perspektívákat. Ez a folyamatos mozgás és a határok állandó elmosódása teszi a kriminológiát egyszerre sérülékennyé, ugyanakkor végtelenül adaptívá.

Az *elrettentés* témaköre jellegzetes példa ennek a képlékeny, belső és külső tudományterületi határokat feszegető kriminológiai tudásgyarapításra.¹ Sőt, az elrettentés azért is különösen érdekes, mert a koncepció kívülről – a filozófia, a közgazdaságtan, a jogelmélet, a büntetőjog-elmélet területéről – érkezett a kriminológiába, és ennek ellenére vált mára a diszciplína egyik meghatározó témájává. A kriminológia hosszú ideig nyílt ellenszenvvel viszonyult a szankciók elrettentő hatásával kapcsolatos kérdésekhez. Amikor azonban ezek megkerülhetlenné váltak a bűnözés egy lehetséges magyarázómodelljének elemeként – az 1970-es évektől –, ez a tudományos gyanakvás intenzív empirikus kíváncsiságba fordult át. Az elmúlt évtizedekben az elrettentéskutatás – az empirikus vizsgálatok és az elrettentéselmélet egymásra reflektáló fejlődése – a kriminológia dinamikusan fejlődő részterületévé vált.

Ebben a folyamatban jól nyomon követhető az elrettentésre vonatkozó tudás *differenciálódása*. Ez azon a fokozatos felismerésen alapul, hogy a szankciók potenciális visszatartó ereje számos változó függvénye lehet, amelyeknek csupán egy része kötődik a szankció és szankcióalkalmazás olyan tulajdonságaihoz, mint annak súlya, elkerülhetlensége vagy gyorsasága. Más tényezők azonban az egyénhez kapcsolódnak. Ezzel a felismeréssel kezdődött meg a hagyományos, beckeri közgazdasági elrettentésmodell² kriminológiai „dekonstrukciója”, aminek egyik következménye volt a kutatási érdeklődés elmozdulása az elrettentés aggregát értelmezéséről az egyéni szintű *percepciók* jelentőségének feltárása felé. Az elrettentési percepció két lényeges eleme a szankcióra vonatkozó *ismeret* és a *szubjektív kockázatérzékelés*.³ Eszerint a szankció elrettentő hatását egyrészt annak objektív tulajdonságai, másrészt ezeknek a tulajdonságoknak a *szubjektív észlelése* és az ezek alapján formálódó egyéni kockázatérzékelés alakítja. A korai kutatások óta tudjuk, hogy a tényleges visszatartó hatásban ez utóbbi játszik nagyobb szerepet. Ezek a felismerések vezettek el az elrettentéselmélet és például – az egyéni percepciók alakításában potenciálisan nagy szerepet játszó – rendészeti stratégiákkal foglalkozó kutatások összekapcsolódásához.

Az elrettentés hatásmechanizmusainak megismerése azonban újabban további kérdések alapján is zajlik. Kiderült ugyanis, hogy egyének között még hasonló kockázatészlelés esetén is jelentős különbségek lehetnek abban, hogy hogyan reagálnak a szankció jelentette fenyegetésre. Az elrettentéskutatások egyik alapkérdése ma már tehát az, hogy *mitől függ az elrettenthetőség*, azaz melyek azok az egyénhez kötődő pszichológiai, szociálpszichológiai,

¹ A kriminológia kevés jelentőséget tulajdonít a speciális és a generális elrettentés megkülönböztetésének. Ennek oka éppen az, hogy a szankciós fenyegetések hatását egy dinamikus folyamat eredményének tekinti, amelyben a közvetlen és közvetett tapasztalásoknak egyaránt szerepe van.

² Becker modellje az egyéni költség-haszon kalkuláció kontextusában értelmezi a szankciót mint olyan tényezőt, amelynek változásai mechanikusan alakítják a költségoldalt és ezzel a visszatartó hatás erősödését vagy gyengülését. BECKER, Gerry S.: Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76. (1968) 2., 169–217. o.

³ CHALFIN, Aaron – MCCRARY, Justin: Criminal deterrence: A review of the literature. *Journal of Economic Literature*, 55. (2017) 1., 5–48. o.

szociális stb. tényezők, amelyek befolyásolják a szankciós fenyegetésre adott viselkedéses válaszokat.⁴ Ezzel az eredendően a racionális választási modellre épülő elrettentésemélet visszakapcsolódott a kriminológia olyan pszichológiai és szociológiai elméleteibe, mint a társadalmi kontroll, az önkontroll vagy a szociális tanulás teóriái. A kriminológiai elrettentéskutatások kortárs képviselőinek többsége szerint ez az elméleti integráció megkerülhetetlen. Az elrettentési elmélet ugyanis önmagában – a pusztán a formális szankciók jelentette fenyegetésre alapozott visszatartás modelljeként – nem áll meg: magyarázó ereje csekély. *Pratt és Cullen* egyenesen úgy fogalmaznak, hogy az elrettentésemélet jövője attól függ, hogy mennyiben lesz képes integrálódni más elméletekkel.⁵ Minél hatékonyabban tudja tehát az elrettentésemélet felhasználni más tudományterületek és kriminológiai megközelítések eredményeit, annál pontosabb képet alkothat a szankciós fenyegetések viselkedésformáló hatásáról.

Az elrettentés kriminológiai értelmezése tehát mára erőteljesen integrálttá és interdiszciplinárisná vált, amely felhasználja a kriminológia változatos bűnözéseméletein kívül a pszichológia, a közgazdaságtan, a szociálpszichológia, a rendszertudomány és más tudományterületek kérdésfeltevéseit, módszertanát és eredményeit is. Van azonban egy olyan tudományterület, amely talán különösen gyümölcsöző lehetne a kriminológia számára, mégis, más területekhez képest mintha kevésbé formálná az elrettentés kriminológiai értelmezését. Ez a jogszociológia.

A kriminológia és a jogszociológia hasonló fogalmi keretek között, de eltérő súlypontokkal foglalkozik a szankciók elrettentő hatásával. Így mindkét megközelítés alapvetően a normákhoz való igazodást alakító tényezők hármasszerében helyezi azt el. *Wrong* a jogsértő magatartásokról való *visszatartás* három összetevőjének a jogi normák internalizálását (*a morális elköteleződést*), az informális szankcióktól való félelmet (*a társas rosszallást*), illetve a formális büntetések jelentette megfosztásoktól való félelmet (*a szankciós fenyegetést*) tekinti.⁶ Hasonlóan kategorizálja *Friedman* a jog hatását alakító tényezőket: büntetés és jutalmazás, közvetlen szociális kontextus (csoporthyomás) és morális érzék.⁷ Az alapvető kérdés azonban némileg másképp fogalmazódik meg a kriminológiában és a jogszociológiában. A kriminológiai elrettentéseméleteket az foglalkoztatja, hogy kevesebb bűncselekményt követnek-e el az egyének a különböző szankciós fenyegetések és tapasztalások hatására. A jogszociológia számára a kérdés inkább úgy merül fel, hogy más tényezőkhöz képest milyen szerepet játszik a szankciótól való félelem a jogkövető magatartásban. A kri-

⁴ Összefoglalva lásd például PIQUERO, Alex R. – PATERNOSTER, Raymond – POGARSKY, Greg – LOUGHRAN, Thomas: Elaborating the individual difference component in deterrence theory. *Annual Review of Law and Social Science*, 7. (2011) 1., 335–60. o.

⁵ PRATT, Travis C. – CULLEN, Francis T.: Assessing macro-level predictors and theories of crime: A meta-analysis. In TONRY, Michael (ed.): *Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago, 2005. 373–450. o.

⁶ WRONG, Dennis H.: The oversocialized conception of man in modern sociology. *American Sociological Review*, 26. (1961) 2., 183–93. o.

⁷ FRIEDMAN, Lawrence M.: *Impact – How Law Affects Behavior*. Cambridge, MA, 2016.

minológiai elrettentésemelvények érdeklődésének központjában tehát a formális szankció jelentette fenyegetés hatása áll; a visszatartás két másik pillére – a társas rosszallás és a morális elköteleződés – annyiban érdekesek, amennyiben (a társadalmi kontroll és társadalmi kötelék, a pszichológiai bűnözésmagyarázatok stb. fogalmaiba átfordítva) ebben magyarázóerőként szerepet játszhatnak.

A hangsúlybeli különbségek ellenére a két tárgykör szoros kapcsolata egyértelmű. Mégis, a kriminológiai elrettentésemelvényekben korlátozottan jelenik meg a jogszociológiai szemlélet. Kivételek és nagy találkozások persze vannak. *Sherman* ellenszegülés-elmélete⁸ vagy *Braithwaite* szégyenelmélete⁹ közvetlenül a jogra vonatkozó percepciók, tapasztalások és érzelmek elrettentő hatást formáló jelentőségével foglalkozik. Mindkét elmélet szorosan kapcsolódik *Tyler* procedurális igazságosság teóriájához.¹⁰ *Piquero és munkatársai* súlyos bűncselekményeket elkövető fiatalok körében végzett longitudinális vizsgálata ugyancsak a *jogi szocializáció* és az elrettentő hatás lehetséges kapcsolatára utal, ugyanakkor rámutat a témára vonatkozó kutatások szembetűnő hiányára is.¹¹

A kriminológiai kutatások alapvetően az *egyén és a szankció relációjában* vizsgálják az elrettentés kérdését, és mára sokat tudnak arról, hogy ebben a viszonylatban mely tényezőknek lehet szerepe. A szankcióval, a szankcióalkalmazással, a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos ismeretek, érzékelések és érzelmek jelentősége ma már jól ismert. Kérdés azonban az, hogy lehet-e helye a kriminológiai elrettentésemelvényekben egy olyan tágabb, strukturális perspektívának, amely a szankciók hatásának kérdését a – jogszociológiai megközelítés alapján – jog és jogkövetés szociológiai és kulturális összefüggéseinek fényében is értelmezi.

Egy elrettentéskutatás nem várt eredményei: vélemények a jogrendszerőről

2018-ban az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP) támogatásával végeztem kutatást annak vizsgálatára, hogy kissúlyú bűncselekmények felelősségre nem vont elkövetői hogyan viszonyulnak cselekményük lehetséges következményeihez.¹² A vizsgálat rációja szerint a bűnözés legnagyobb részét kitevő kissúlyú látens cselekmények elkövetői szankciókkal kapcsolatos viszonyulásainak megismerése hozzájárulhat az elrettentő hatás árnyaltabb megértéséhez. Ezeknek a cselekményeknek a vonatkozásában a büntetőjogi elrettentés biztosan

⁸ SHERMAN, Lawrence W.: Defiance, deterrence, and irrelevance: A theory of the criminal sanction. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30. (1993) 4., 445–473. o.

⁹ BRAITHWAITE, John: *Crime, Shame, and Reintegration*. Cambridge, UK, 1989.

¹⁰ TYLER, Tom R.: *Why People Obey the Law*. New Haven, 1990.

¹¹ PIQUERO, Alex R. et al.: Developmental Trajectories of Legal Socialization among Serious Adolescent Offenders. *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 96. (2005) 1., 267–98. o.

¹² BORBÍRÓ Andrea: *A bűnelkövetés formális és informális következményeinek észlelése kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői körében*. Budapest, 2018. Kézirat.

nem működött, és a kutatás annak vizsgálatára irányult, hogy miért nem. A kutatás *fenomenológiai* megközelítést követett, alapkérdései arra vonatkoztak, hogy egyének hogyan értelmezik és vonatkoztatják saját élethelyzetükre a szankciók jelentette fenyegetést. A mintegy 40 narratív interjúban az elkövetők jogsértéssel és szankciókkal kapcsolatos szubjektív jelentéstulajdonításait, a társas interakciók dinamikáját, a státusztudat és az identitás mintázatát vizsgáltam, azt a fenomenológiai kontextust tehát, amely – a kutatás kiindulópontja szerint – alakíthatja a szankciók jelentette fenyegetéshez való viszonyulást. A kutatás legfontosabb megállapítása szerint a szankciókra vonatkozó narratívák szorosan kapcsolódnak a jogsértésre vonatkozó szubjektív reflexiókhoz (azaz az, ahogyan az elkövető igazolja saját cselekményét, összefügg azzal, ahogyan a szankcióhoz viszonyul), és ezek az összekapcsolódó narratívák néhány jól azonosítható típusba rendeződnek. A kutatás az elrettentési elmélet több állítását és sejtését megerősítette, például a társas viszonyok dinamikája és a büntetési félelem közötti összefüggést.

Ebben az írásban azonban nem a kutatás fő eredményeivel foglalkozom, hanem egy számomra váratlan tendenciával és annak lehetséges elrettentéseméleti implikációjával. Noha a kutatásnak ez nem volt tárgya, az interjúkból kirajzolódik a *jogrendszerre való hivatkozás* egy meglehetősen markáns mintázata. Ez persze egy szankciókutatásban nem lenne különösebben meglepő, ha a jogi hivatkozások döntően a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos percepciókra vonatkoznának. Ez azonban csak részben van így: a hivatkozások jelentős része a *büntetőrendszeren kívüli területeket* érintette.

A joggal kapcsolatos általános percepcióra az interjúalanyok csaknem fele hivatkozott valamilyen formában. Ezek spontán, kérdés vagy rávezetés nélküli reflexiók voltak, amelyeket az interjúalanyok maguk tartottak fontosnak beépíteni a jogsértésre és a szankciókra vonatkozó narratíváikba. Az általánosabb jogi hivatkozások olyan témákhoz kapcsolódóan jelentek meg, mint hogy milyen esélyeit látják az interjúalanyok a formális felelősségrevonásnak, szubjektív értékelésük szerint hogyan hatna életükre a szankció, vagy hogy saját esetükben milyen szankciót tartanának igazságosnak. A joggal kapcsolatos általános referenciák tehát az interjúalanyok egy részénél szervesen összekapcsolódtak a konkrét jogsértés lehetséges következményeire irányuló várakozásokkal és értelmezésekkel.

Az interjúkból kibontakozó jogpercepció látványosan egybevág a magyarországi jogtudat- és értékutatások eredményeivel.¹³ A kép ugyanis lesújtó. A személyes érzékelések egy kiszámíthatatlan, ellenséges, igazságtalan és panoptikus jog benyomását tükrözik; egy súlyosan anómiás társadalom jogrendszerét, amely – az interjúalanyok észlelése szerint – maga is hozzájárul az anómiás viszonyok fenntartásához.

A *kiszámíthatatlanság, az átláthatatlanság és az állampolgár-ellenesség* mint a jog működésének egyik alapvető jellemzője változatos formákban fogalmazódik meg az inter-

¹³ Lásd például SAJÓ András: Az állam működési zavarainak újratermelése. *Közgazdasági Szemle*, (2008) 690–711. o.; GAJDUSCHEK György: Jogtudat és értékvilág – mint a magyar jogrendszer környezete. In JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, 2016. 95–115. o.; JAKAB András – GAJDUSCHEK György: Jogállamiság, jogtudat, normakövetés. In *Társadalmi R riport 2018*. Budapest, 2018. 397–413. o.

júkbán. A legkonkrétabban bizonyos *jogsértés-típusok racionalizálásához* kapcsolódó hivatkozásokban jelenik meg. Így például gazdasági deliktumok, okirat-hamisítások elkövetői rutinszerűen hivatkoznak arra, hogy *a jogszabályok egy része betarthatatlan* vagy betartásuk *súlyos hátránnyal járna*. Ez a percepció, kiegészülve a jogalkalmazás irracionális és kiszámíthatatlan gyakorlatára vonatkozó észlelésekkel, sajátos kontextust teremt a szankcióval kapcsolatos várakozásoknak is. Ezekben a narratívákban ugyanis a jogsértést esetlegesen követő szankció egy normál kockázati elemként, a racionális választás egy kézzelfogható szempontjaként jelenik meg, miszerint a jogszabályok betartásával járó kockázatok meghaladják a jogsértéssel járó kockázatokat.

Témánk szempontjából azonban lényegesebbek azok a referenciák, amelyek a konkrét jogsértéstől függetlenül, *egy általános állampolgári szorongás* forrásaként hivatkoznak a jog működésére. Ezek voltaképpen arról szólnak, hogy *kiszámíthatatlan az, hogy az állam mikor, miért és mire büntet*. Az ilyen hivatkozások egy része a közigazgatás („hivatal”, „hatóság”, „állam”) homályos, távoli és kontrollálhatatlan szférájához kapcsolódik. „Figyelj, én nem attól félek a legjobban, hogy [a bűncselekmény miatt] kopogtat az ajtón a rendőr. Rossz lenne, ha emiatt megbüntetnének, persze, de ezt tudom, mi. Én attól sokkal jobban félek, hogy valaki valami hivatalban hoz egy döntést, hogy valamit elszúrtam, amiről nem is tudok, hogy valami láthatatlan alak valahol megbüntet.” „Annyira mindegy, hogy éppen miért szívatnak meg, nem? Ebből [ti. a bűncselekményből] legalább volt valami hasznom.” Ez a fajta, az interjúkban gyakran visszatérő folyamatos fenyegetettség-érzés rendszerint a joggal és képviselőivel szembeni nyílt ellenszenvvel, bizalmatlansággal és elkerülésre törekvéssel társul.

A kiszámíthatatlanság-érzet érzékelhető a közvetlenül a *rendőrökkel, polgárőrökkel, biztonsági őrökkel* kapcsolatos hivatkozásokban is. Ezeknek témánk szempontjából érdekes jellemzője, hogy látványosan elválnak egymástól a rendőrökre és a biztonság nem állami szereplőire vonatkozó percepciók. A rendőrökhöz való viszonyulás ellentmondásos, a mély ellenszenvtől a szimpátiáig és együttérzésig terjed, de a rendőri tevékenység önkényességének érzete is gyakran megfogalmazódik az interjúkban. „Persze, jönnek ide sokszor a rendőrök, csak úgy piszkálódni. Sose tudod, mi lesz a vége, mit akarnak.” Mégis, a rendőrség megítélése összességében kifejezetten pozitív *a rendfenntartás nem állami szereplőihez képest*. „Szerintem a rendőrökkel amúgy nincs nagy gond. A biztonsági őrök meg polgárőrök meg ilyenek sokkal rosszabbak. Agresszívok és van hatalmuk, de nem igazán tudod, mit tehetnek meg veled. Én nem is értem, hogy vannak ők. Ki ellenőrzi őket?” Hasonló, spontán összevetést meglepően sok interjúalany tett, ami önmagában is figyelemreméltó. Arra utal ugyanis, hogy az interjúalanyok mindennapi interakciókban érzékelik a rendfenntartás egy olyan alternatív rendszerét, amely valós hatalommal van felruházva, legitimitása és működése jogszerűségének határai azonban elmosódnak. Az erre hivatkozó interjúalanyok számára a magánbiztonság szereplőivel megtapasztalt interakciók a jog kiszámíthatatlanságának és a hatalommal szembeni állampolgári védtelenségnek intenzív példái.

A jogra vonatkozó referenciák egy további visszatérő eleme a *társadalmi igazságtalanság*. A magyar társadalom kirívó egyenlőtlensége és az ezzel kapcsolatos állami inkompetencia

a kutatás egészén végighúzódó spontán percepció, *függetlenül az interjúalanyok szociális helyzetétől*. A jog ebben a kontextusban tipikusan úgy jelenik meg, mint amely nem hogy enyhíteni nem tudja ezeket a problémákat, de maga is hozzájárul súlyosbodásukhoz. „Szerintem szörnyű a helyzet és egyre rosszabb. Mintha direkt csinálnák.” A téma megjelenése persze várható is volt: a bűnözésről szóló narratív beszélgetésekben kicsi az esélye annak, hogy ne merülne fel a bűnözés társadalmi eredőivel kapcsolatos nézetek. Az interjúkban azonban a kérdés jellemzően nem a bűnelkövetéshez, hanem annak *következményeihez* kapcsolódóan tematizálódott; az interjúalanyok ennek apropóján hivatkoztak a társadalmi igazságtalanságra vonatkozó mindennapi tapasztalataikra. Ezek a tapasztalatok látszanak megalapozni azt a markáns *kapcsolatot a jogsértés lehetséges következményei és a szociális státusz között*, amelyet csaknem valamennyi interjúalany fontosnak tartott megemlíteni. Az interjúalanyok ugyanis határozott képpel rendelkeznek arról, hogy *másokhoz képest* milyen következményekre számíthatnak. Az általános percepció szerint – függetlenül attól, hogy az interjúalany beletartozik-e ilyen csoportba, vagy sem – a roma, a hajléktalan, a szegény, az iskolázatlan lényegesen nagyobb eséllyel vonja magára a hatóságok figyelmét, és jelentősen kisebb annak valószínűsége is, hogy azok elnézően bánjanak vele. Ez az észlelés erős rendszerkritikával társul; az interjúalanyok sokszor félig-meddig tudatos kontrollstratégiaként érzékelik a felelősségrevonás eltérő esélyeit. „Én amúgy nem hibáztatom ezért őket [ti. a rendőröket]. Ezt tanulják, és szerintem ezt várják tőlük. Miért pont a rendőrök lennének mások, mint az egész társadalom?” Ebben a koordináta-rendszerben rendkívül fontosak a státusz szimbolikus vonatkozásai, az interjúalanyok gyakran beszámoltak arról, hogyan igazítják viselkedésüket a hatóságok feltételezett elvárásaihoz. „Felteszed a szemüvegedet, előveszed a választékos beszédedet és megemlíted amúgy az egyetememet is.” „Nem vagyok roma, de annak néznek. (...) Jobb, ha alázatos vagy.” Úgy tűnik tehát, hogy az egyenlőtlen bánásmód olyan mindennapi érzékelés, amelynek közvetlenül viselkedésformáló hatása lehet.

Büntetéseméleti következtetések: egy hipotézis

Mit mond mindez a kriminológiai elrettentéseméletek számára? Önmagában persze nem sokat. Az ÚNKP-kutatás tárgya nem a jogrendszerre vonatkozó reflexiók, hanem a konkrét szankciókhoz való szubjektív elkövetői viszonyulás vizsgálata volt. Egy interpretatív kutatás azonban szükségszerűen erősen induktív. Ereje éppen abban rejlik, hogy teret enged az egyének szubjektív értelmezéseinek és asszociációnak, és hagyja, hogy maguk feszítsék szét bevett értelmezési kereteinket. Az így felszínre kerülő, nem várt interpretációk megalapozhatnak bizonyos „empirikus gyanúkat”. Az a tény, hogy az interjúalanyok a bűnelkövetésre és azok várható következményeire vonatkozó narratíváikat gyakran általánosabb jogi hivatkozások kontextusába helyezik, egy ilyen felvetést körvonalaz. Ennek alapján talán megfogalmazható az a hipotézis, miszerint *a szankciók elrettentő hatásának érvényesülésében nemcsak a büntetéssel és büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos észlelések játszanak szerepet, hanem a jogrendszer egészére vonatkozó szubjektív percepciók és tapasztalások is.*

Ez a hipotézis a jogszociológia egyik alaptémájához, a *jogi kultúra* kérdéseire vezet el. Anélkül, hogy a fogalom szerteágazó szakirodalmi diskurzusának területére merészkednék, itt csupán a két tényezőnek – a szankciókhoz való viszonyulás és a jogi kultúra – arra a lehetséges kapcsolatára utalok, amely kevés figyelmet kap az elrettentés kortárs kriminológiai megközelítéseiben. A kriminológia az elrettentést alapvetően bünelkövetési elméletként értelmezi, miszerint a bűncselekmény azért következik be, mert a szankció jelentette szubjektív kockázat és hátrány nem haladja meg a jogsértéssel elérhető előnyöket. Ez a szűk fókusz persze indokolt is: a kriminológiát a szankció bünelkövetést alakító potenciálja érdekli. A szankciók elrettentő hatása azonban végső soron mégiscsak a *jogkövetés* egyik lényeges motivációs összetevője, feltételezhetjük ezért, hogy hatnak rá a jogkövetést általában alakító strukturális tényezők.

A jogszociológia gazdag ismeretekkel rendelkezik a joggal kapcsolatos viszonyulások és tapasztalások, illetve a jogkövetés összefüggéseiről. Legáltalánosabban megfogalmazva

(...) a normakövetés részben a jogtudat következménye is. Ahol a jogi normák tisztelete viszonylag általános, ott megalapozottan feltételezhetjük a normakövetés magasabb szintjét is. Másfelől azonban a jogalkalmazó szervek eredményessége is meghatározó e területen. A két tényező ráadásul szoros kölcsönhatásban is van, amelyben a kultúra meghatározó hatása mellett az összefüggés ellentétes irányú is lehet: a határozott és korrekt jogalkalmazás erősítheti a jogkövető magatartást. Mindez (...) fordítottan is igaz: a jogérvényesítés elmaradása előbb a normakövetés gyengüléséhez, majd a jogrendszer egészének delegitimálódásához vezet.¹⁴

A következetes jogalkalmazás jelentősége a kriminológiai elrettentéseméletek számára is evidens, azonban általában csak az adott bűncselekmény-típus és szankciója vonatkozásában. A szankciók és az azokhoz való viszonyulás tágabb környezete mintha kívül esne a kriminológia érdeklődésén. Az elrettentés mechanizmusainak kibontásában a mai kriminológia a mikro-kontextuális kérdésekig (például az informális szankciók és a szociális kontroll kérdéseiig) jut el, azonban mintha elfelejtődtek volna a tudományterület olyan makro-szociológiai hagyományai, mint az anomia vagy a kulturális struktúrák jelentősége.

Pedig az olyan összefüggések, mint a jogi kultúra és a jogkövetés *regionális különbségei* fontos szempontokkal gazdagíthatják az elrettentéskutatásokat. Többek között *Kurkchiyan* mutatja be a poszt-szocialista jogi kultúra alapvető eltéréseit a – *mainstream* kutatásokban megjelenő – nyugati jogi kultúrához képest. Míg az utóbbit a jog pozitív, az előbbit a jog negatív mítosza jellemzi. Itt a jellegzetes kulturális toposzok között szerepel az, hogy a jogban és intézményeiben nem lehet megbízni, hogy a jog ellenséges, hogy a jog nem alakítható, legfeljebb megkerülhető az állampolgárok részéről.¹⁵ A magyar társadalom értékszerkezetének

¹⁴ JAKAB–GAJDUSCHEK: Jogállamiság, jogtudat, normakövetés. 409. o.

¹⁵ KURKCHIYAN, Marina: The illegitimacy of law in post-soviet societies. In GALLIGAN, Denis J. – KURKCHIYAN, Marina (eds): *Law and Informal Practices: The Post-Communist Experience*. Oxford, 2003. 25–47. o.

és jogtudatának hasonló jellemzőit számos kutatás jelzi. *Jakab* és *Gajduscek* Magyarországon, Szerbiában és Hollandiában végzett vizsgálata szerint például legnagyobb arányban a magyar megkérdezettek értettek egyet azokkal az állításokkal, amelyek szerint a jog kizárólag az elit érdekeit szolgálja. Ugyancsak a magyar megkérdezettek körében volt kiugró azoknak az aránya, akik egy tisztességtelen jogszabály elfogadása esetén a kiskapuk keresésének stratégiáját választanák. A magyar mintában a válaszadók alig fele fordulna jogi eszközökhöz egy súlyos konfliktus esetén, és itt volt a legmagasabb azok aránya is, akik akkor is alázatosan viselkednek hivatali ügyeik intézése során, ha egyébként tudják, hogy igazuk van.¹⁶

A jogszociológia számára ezek a tényezők a jogi kultúra, így a jogkövetés lényeges alakítói, és valószínűleg nem véletlen az, hogy hasonló toposzok az ÚNKP-kutatás interjúiban is megfogalmazódtak. Ez feltehetően a minta összetételével is magyarázható. A kutatás *kissúlyú és látens bűncselekmények* elkövetőire irányult, ami sajátos közeg lehet mind a *jogsértéshez*, mind a *szankciókhoz* való viszonyulások szempontjából. A kissúlyú deliktumok tág teret adnak a jogsértés szubjektív értelmezéseire, így nem meglepő módon a megengedhető és nem megengedhető magatartások egyéni elhatárolása – a normakövetéshez való viszony – nagy hangsúllyal jelent meg az interjúkban. A jogi kategóriáktól való távolság azonban beszédes. Az interjúalanyok többsége maga fogalmazta meg saját morális határait, amelyek innenső oldalán megengedhetőnek tartja a jogsértést, de amelyeken túlra már – saját narratívája szerint – nem lépne. Hogy ennek nem sok köze van a büntetőjog által szabott határokhoz, az egyértelmű. Az esetek többségében az interjúalanyok nemcsak hogy bizonytalanok voltak jogsértésük jogági természetében, de különösebben *nem is volt releváns* számukra az a kérdés, hogy az eléri-e a büntetőjogi tilalmazottság szintjét. A bűncselekményi kategóriába eső kissúlyú cselekvések az interjúalanyok számára nem különülnek el élesen az egyéb, mindennapi jogsértésektől, megengedhetőségükre nem vonatkoznak speciális szabályok. Ez azért lényeges, mert az interjúkból kiderül az is, hogy az enyhébb jogsértések társadalmi elfogadottságára vonatkozó szubjektív tapasztalat egyébként általános. Így például az interjúalanyok körében az informális szankcióktól, így különösen a környezet rosszallásától való félelem *szembetűnően gyenge*. Ez (látszólag) ellentmond a kriminológiai elrettentéseméletek egyik fő állításának, miszerint a visszatartásban a jogsértéshez és a formális szankcióhoz kapcsolódó informális következményektől való félelemnek van döntő szerepe; ugyanakkor konzisztens a jogkövetést alakító tényezőkre vonatkozó hazai jogszociológiai kutatások eredményeivel. Ezek ugyanis azt jelzik, hogy a jogkövetés alakulásában a magyar társadalomban meghatározó a formális szankciókerülés, és elenyésző a mások rosszallásától való félelem.¹⁷ Valójában persze nem mond ellent a kriminológia eredményeinek sem. A környezet rosszallásától való félelem akkor játszik szerepet, ha ilyen rosszallás reálisan várható. Az

¹⁶ JAKAB–GAJDUSCEK: Jogállamiság, jogtudat, normakövetés. 407–408. o.

¹⁷ BERKICS Mihály: Laikusok és jogászok nézetei a jogról. In HUNYADY György – BERKICS Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, 2015. 141–159. o.; GAJDUSCHEK, György: *Why People Obey the Law in Hungary? Thoughts over Pieces of Empirical Evidence*. Budapest, 2017. (MTA Law Working Papers).

interjúalanyok nem azt mondták, hogy ne számítana a környezet viszonyulása; ellenkezőleg, ez nagyon is fontos tényezőnek tűnik. Amit mondanak, az az, hogy környezetükben az ilyen mértékű normasértés *csaknem teljesen elfogadott* – függetlenül attól, hogy az egyébként bűncselekménynek minősül-e vagy sem.

A kutatás eredményei – nem bizonyító erővel, de érezhetően – arra utalnak tehát, hogy kissúlyú cselekmények esetében önmagában a büntetőjogi tilalmazottság csekély jelentőséggel bír a normasértés megengedhetőségének általános mintázataihoz képest. Ezt valószínűleg megerősíti, hogy ezek a cselekmények *látenciában* maradtak. Az interjúalanyok többségének nem volt még semmilyen közvetlen tapasztalata a büntető igazságszolgáltatással. Más jogterületekkel azonban igen, és a jogra vonatkozó percepcióik sokkal inkább ezekből a mindennapi jogi interakciókból származnak. (Ez az összefüggés egyébként tendenciózus: azok, akiknek más ügyben már volt büntető igazságszolgáltatási tapasztalatuk, inkább ezekre hivatkoznak, akiknek nem, más jogterületekre.) Ezt jelzi az is, hogy az interjúalanyok többségét meglehetősen *gyenge jogismeret* jellemzi. Általában nagyon bizonytalan elképzeléseik voltak cselekményeik lehetséges jogi kimeneteiről, ahogy elnagyoltak a más területekkel kapcsolatos jogi referenciák is. Ennek ellenére konkrét benyomások fogalmazódtak meg *az állam–állampolgár viszonyokról*, jog és egyén kapcsolatáról, illetve a jogalkalmazás általános gyakorlatáról, és ezek köszönnek vissza a bűnelkövetésre és büntetésre vonatkozó szubjektív reflexiókban. Vannak arra utaló jelek tehát, hogy az interjúalanyok a jog működésére vonatkozó általános tapasztalataikat vetítik rá mind a jogsértésre, mind a szankciókkal kapcsolatos viszonyulásokra. Ahogy gyakran a kissúlyú büntetőjogi jogsértések nem különülnek el más jogsértésektől, úgy a büntetőjogi fenyegetés sem feltétlenül válik el élesen az állam általános szankcionálási gyakorlatára vonatkozó észlelésektől.

Zárszó

Downes sokat idézett *bonmot*-ja szerint a kriminológia „randevú-tudomány”, amelynek intellektuális izgalmát az adja, hogy a jog, a filozófia, a szociológia, a pszichológia és számos más tudományterület forgalmas útkereszteződésében áll.¹⁸ Ennek az írásnak nem volt több a célja, mint hogy érzékeltessen egyet a kriminológia számos határterületi problémaköre közül. A kriminológiai elrettentéskutatások egyre inkább a szankciós hatások kontextuális kérdései felé fordulnak, mind tágabbra nyitva a „tudományos randevúk” körét. Egy hangsúlyosabb jogszociológiai perspektíva felvethet bizonyos kérdéseket a kriminológiai elrettentéskutatók számára. Mindenekelőtt talán azt, hogy mennyiben általánosíthatóak a jellemzően egyén és szankció szűk viszonylatában vizsgálódó elrettentéskutatások megállapításai tértől és időtől függetlenül? Közelebbről: függ-e a jogrendszer egészének állapotától, a Friedman által külső jogi kultúrának nevezett laikusok vélekedésétől és tudásától a szankciók

¹⁸ DOWNES, David: The sociology of crime and social control in Britain 1960–1987. *The British Journal of Criminology*, 28. (1988) 2., 45–57. o.

visszatartó ereje? Máshogy néz-e ki a szankcióktól való félelem és annak hatása, vagy akár az egyéni „elrettenthetőség” mintázata egy stabil és kiegyensúlyozott jogi kultúrával rendelkező társadalomban, mint egy anómiásban? Ezek a kérdések túlmutatnak a kriminológiai elrettentéseméletek hagyományos érdeklődési körét jelentő szankció-egyén viszonyon, és a jogkövetés összetett szociológiai és kulturális tényezőihez kapcsolják azt.

ÖTÖDIK RÉSZ

ALKOTMÁNYOS BÜNTETŐJOG

Az alkotmányos büntetőjog követelményének érvényesülése Lévay Miklós alkotmánybírói munkásságában

Beköszöntő

Több évtizedes barátság köt össze Lévay Miklós professzorral, és ezt a barátságot jelentősen elmélyítette az a kilenc esztendő, amelyet egymás mellett ülve, alkotmánybíróként együtt dolgozva töltöttünk el. Volt alkalmam közvetlenül tanulmányozni az Ünnepeelt egyedülálló munkamódszereit és munkastílusát, megcsodálni azt az aprólékos, igényes kutatómunkát, amelynek produktumait hétről hétre maga elé rendezte az Alkotmánybíróság teljes ülésein. Ez az irathalmaz nekem néha teljességgel áttekinthetetlennek tűnt, nem úgy neki, aki biztos kézzel szortírozta, osztályozta azokat a dokumentumokat és feljegyzéseket, amelyeket egy-egy ügy tárgyalásához nagy gondossággal előkészített. Az aláhúzások, színezések rejtélyes dzsungelében nagy magabiztossággal igazodott el, pillanatokon belül rátalálva az éppen szükséges, alaposan előkészített és „átrágott” háttéranyagra. Egyetlen olyan alkalomra sem emlékszem, amikor nem a tárgyalt ügy lényeges magvához szólt volna hozzá: rá mindig oda kellett figyelni, és alaposan átgondolni mindazt, amit rövid, tömör, lényegre törő hozzászólásaiban megosztott a Testülettel. Nagyjában-egészében azonos hullámhosszon gondolkodtunk a világról, az alkotmányjogról, a jogállamról azonos (vagy közel azonos) felfogást vallottunk és vallunk ma is.¹

Tisztelt Pályatársamat és kedves Barátomat a 65. születésnapján azzal köszöntöm, hogy rövid – messze nem teljes értékű – összefoglalását adom az alkotmányos büntetőjogról vallott nézeteinek, felfogásának.

Lévay Miklós professzor alkotmánybírói pályafutása alatt 167 határozattervezetet készített elő tárgyalásra, 27 ügyben írt különvéleményt, 9-ben pedig párhuzamos indokolást.² Megbíztatásának 9 esztendeje alatt 18 olyan határozat meghozatalában vett részt előadó alkotmány-

¹ E „tovább élő” kapcsolatot jelzi, hogy 2018 decemberében közös munkánk gyümölcszeként összeállítottunk az Alkotmánybíróság számára egy, a hajléktalanság alkotmányjogi vetületeit boncolgató *Amicus Curiae*-t. [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_2018_14_amicus_Kiss_L%C3%A1szl%C3%B3_L%C3%A9vay_Mikl%C3%B3s.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_2018_14_amicus_Kiss_L%C3%A1szl%C3%B3_L%C3%A9vay_Mikl%C3%B3s.pdf) (letöltve: 2019.03.01.).

² KELEMEN Kata: Különvélemények a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában (1990–2010). *Közjogi Szemle*, (2018) 1., 26. o.

bíróként, amelyek (kimondva vagy kimondatlanul) közelebből érintették az alkotmányos büntetőjog kategóriáját.

A sort a 41/2007. (VI. 20.) AB határozat nyitja, amelyet Lévay Miklós előadó bíróként jegyez. Ebben az ügyben az indítványozók szerint az Országgyűlés nem határozta meg pontosan, és nem szankcionálta a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) a hátrányos megkülönböztetés megszegésének eseteit, nem tett eleget az Alkotmány 70/A. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezésnek, amely szerint az ilyen magatartásokat a törvény szigorúan bünteti. Álláspontjuk szerint a végrehajtás elmaradása mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességre vezetett, és ennek megállapítását kérték. Az elutasító tartalmú (egyhangú) határozat egyebek mellett a következőkre mutatott rá:

[a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban írtaknak megfelelően] a büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az *ultima ratio*. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós záróköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni. Akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges (ABH 1992, 167., 176.).

Ugyancsak előadó alkotmánybíróként jegyezte Lévay professzor az 1165/B/2004. AB határozatot is, amelynek tárgya az 1978. évi Btk. üzletszerű kéjelgés elősegítése büntetett szankcionáló 205. § (1)–(2) és (4) bekezdése, a kitarottság büntetettére vonatkozó 206. §-a, továbbá a kerítés büntetettének törvényi tényállását tartalmazó 207. § (1)–(2), illetve (4) bekezdése alkotmányellenességének megállapítása és megsemmisítésének indítványozása volt. Az ugyancsak elutasító tartalmú (ezúttal is egyhangú szavazással hozott) határozat megalapozásához az előadó alkotmánybíró az Alkotmánybíróság egy másik, ugyancsak az alkotmányos büntetőjog alapjait lefektető határozatát hívta fel. Nevezetesen a 11/1992. (III. 5.) AB határozatról van szó, amelynek értelmében:

A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi büntetés (a büntetőjogi beavatkozás) olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között. (...) Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd és maga is értéket hordoz. A bűncselekménnyé nyilvánításnak és a büntetéssel fenyegetésnek alkotmányos indokon kell alapulnia: szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybe vettnek kell lennie (ABH 1992, [77], [85], [87]).

A konkrét ügygel összefüggésben pedig hangsúlyozta: „A prostitúció társadalmilag vitatott tevékenység. Így alkotmányossági szempontból nem kifogásolható, hogy ehhez kapcsolódó (erre épülő), a támadott rendelkezésekben nem szereplő tevékenységekre vonatkozóan a jogalkotó – azok büntetendővé nyilvánításával – egyben korlátokat állít a vállalkozás szabadságához való jog érvényesülésének is” (ABH 2007, [1811]).

Ugyancsak előadója volt Ünnepelet a 302/B/2007. AB határozattal lezárt ügynek is, amely szintén elutasítást tartalmazott. Az indítványozó itt a törvényes vád fogalmát meghatározó, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. évi törvénybe (a továbbiakban: 1998. évi Be.) foglalt szabályt [2. § (2) bekezdés] tartotta alkotmányellenesnek, utalva arra, törvényes a vád akkor is, ha a nyomozás során a terhelttel az „alapos gyanút” nem közölték, elmaradt a vádemelést megelőző iratismertetés, és csak a vádiratból értesül a terhére rótt bűncselekményről. Ez ugyanis oda vezet – állítja az indítványozó –, hogy a nyomozás során nem gyakorolhatja a védekezéshez való jogát. A lényegre törő, feszes határozat meggyőzően mutatja be azokat az alkotmánybírói döntéseket, amelyek a védelemhez való jogot vizsgálták és elemezték. Kiemelte, hogy ezek az alkotmánybírói határozatok egyértelművé tették, hogy bár a védelemhez való jog kiemelkedően fontos, de nem korlátozhatatlan alapjog, amelyet a terhelt személyesen és védője útján gyakorolhat. {Például 22/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994, [127], [130]; 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, [91], [93].} Hangsúlyozta azt is, hogy a védelemhez való jog érvényesülésének intézményvédelmi oldalát az 1998. évi Be.-nek azok a szabályai írják körül, amelyek egyrészt jogot biztosítanak a terhelt számára az eljárási cselekményeken való részvételre, meghatározzák a védekezés tartalmi kereteit, a védelemhez való jog egyes elemeit, másrészt kötelezettségeket írnak elő a jogalkalmazó szervek számára a jogok érvényesülésének biztosítása érdekében. Mindezekre tekintettel állapította meg a határozat, hogy az 1998. évi Be. támadott 2. § (2) bekezdése nem ütközik az Alkotmány 8. § (1) bekezdésébe, és nem sérti az 57. § (3) bekezdésében garantált alapjogot sem.

A sorban következő 95/2008. (VII. 3.) AB határozathoz Lévay professzor párhuzamos indokolást csatolt. Az „alapügyben” a köztársasági elnök az 1978. évi Btk. módosításáról elfogadott törvény (Btkm.) rendelkezéseit [181/A. § (1)–(3) bekezdéseit] tartotta alkotmányellenesnek, ezért a törvényt nem írta alá. Véleménye szerint az újonnan bekerült gyalázkodás tényállásának – szemben a rágalmazás és a becsületsértés tényállásával – sértettjei egy csoport pontosan meg nem határozható tagjai lehetnek. Úgy vélte, hogy önmagában az, hogy a jogalkotó a gyalázkodás tényállását az 1978. évi Btk. XII. fejezetének III. címében helyezi el, nem elegendő ok arra, hogy az uszítás szintjét el nem érő, becsmérő tartalmú közlés vagy magatartás esetében a véleményszabadságot olyan mértékben lehessen korlátozni, mintha egyéni jogsérelemről volna szó. A többségi szavazataránnyal elfogadott alkotmánybírói határozat helyt adott a köztársasági elnök indítványának.³

³ Párhuzamos indokolást Kovács Péter és Lévay Miklós alkotmánybírók írtak, különvéleményt pedig Kiss László alkotmánybíró.

Lévay Miklós párhuzamos indokolása szerint a Btkm. alkotmányellenességét kizárólag a szövegezésnek az Alkotmány 2. § (1) bekezdésébe ütközése miatt kellett volna megállapítani, és kifejezetten aggályosnak tartotta a Btkm. alkotmányosságának az Alkotmány 61. § (1) bekezdésére alapított vizsgálatát. Álláspontja szerint az Alkotmánybíróságnak meg kellett volna vizsgálni, hogy az 1992-es döntésében megfogalmazott remény megvalósult-e, illetve, hogy helytálló-e kizárólag a szabad kommunikáció nyomán kialakuló toleráns társadalom elve alapján megítélni az egyes véleményeket, illetve azok korlátozhatatlanságát. Magam is egyetértek azzal a véleményével, hogy

az elmulasztott vizsgálatok nyomán valószínűleg kiderülhetett volna, hogy a konkrét személlyel szembeni rasszista beszéd büntetőjogi korlátozásának létezhet alkotmányosnak minősülő megoldása. Egy ilyen megoldás megtalálásához pedig véleményem szerint nem alkotmánymódosításra, hanem a jelen határozat és az indítvány által irányadónak tekintett precedensek előzőekben említett megközelítésmódjának, tételeinek a felülvizsgálatára lenne/lett volna szükség (ABH 2008, [805]).

A 209/B/2003. AB határozatnak újra előadói pozíciójában találjuk Lévay professzort, aki az ügyben több indítványt egyesítve hozott (egyhangúan elfogadott) elutasító tartalmú határozatot. Az egyik indítványozó szerint az 1998. évi Be.-t még hatálybalépése előtt módosító törvényi rendelkezések azért alkotmányellenesek, mert szűkítik a védelem jogait, és ez pedig sérti az Alkotmány 57. § (3) bekezdésében biztosított védelemhez való jogot, és a fegyverek egyenlőségének elvét. Egy másik indítványozó az 1998. évi Be. 184. § (2) bekezdésének bizonyos szövegrészeit vélte alkotmányosértőnek, egy harmadik pedig bírósági végzés ellen nyújtott be alkotmányjogi panaszt. (A panasz alapját az képezte, hogy a bíróságok a bizonyítékok mérlegelésénél nem vették figyelembe azokat a hibákat, amelyeket a nyomozó hatóság a kötelező védelmet ellátó ügyvéd közreműködésének biztosításánál elkövetett.) A negyedik indítványozó – több körülményre hivatkozva – mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítását is kérte. Az indítványok elutasításának legfőbb elvi tétele az alábbi volt.

A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőjog követelményei azt kívánják meg, hogy az állam a büntető hatalmát olyan szabályok szerint gyakorolja, amelyek egyensúlyt teremtenek egyrészt az egyéneket az állammal szemben védő garanciális rendelkezések, ezen belül elsősorban a büntető eljárás alá vont személy alkotmányos jogainak védelme, másrészt a közösség biztonság iránti igénye, a büntető igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos társadalmi elvárások, valamint a bűncselekmények következtében sérelmet szenvedett személyek jogainak és érdekeinek védelme között (ABH 2008, [1940]).

Erre alapítva – meggyőző alkotmányjogi érvekkel alátámasztva és a korábbi alkotmánybírósági határozatokra támaszkodva – valamennyi indítványt elutasította a határozat.

Az 1998. évi Be. 22. §-a alkotmányellenességének megállapítására irányuló bírói kezdeményezést a 993/B/2008. AB határozat visszautasította. Az ügy előadójaként szereplő Lévay professzor itt leginkább a következőkre alapította a visszautasító tartalmú döntést.⁴

A Be. támadott rendelkezése az abszolút kizáró okok kategóriájába tartozik. Az itt nevesített körülmények fennállásakor a kívülállók számára a bíró pártatlansága objektíve megkérdőjelezhetővé válhat, még akkor is, ha szubjektíve nem áll fenn elfogultság. A vizsgált rendelkezés figyelemmel van arra, hogy a kizáró okok megállapításakor nem csupán a büntetőeljárás törvény szabályai irányadók, hanem a bírói szervezet felépítéséből származó mindazon sajátosságok, amelyek alkalmasak arra, hogy az egyes eljárások érintettjeiben kételyeket támasszanak a bírói objektivitással szemben (...) A pártatlanság többet jelent, mint az egyes bíró pártatlansága, a bírósági eljárás módszerének kell olyannak lennie, amely az elfogulatlanságmentes ítélkezés tényéről meggyőzi az eljárás résztvevőit és a közvéleményt.

A 38/2012. (XI. 14.) AB határozat meghozatalánál Lévay Miklós professzor a többség álláspontját osztotta abban az ügyben, amely a „hajléktalanság” szabálysértéssé nyilvánítása tárgyában került az Alkotmánybíróság elé.⁵ Így Ő is amellet érvelt, hogy a szabálysértések és a szabálysértési eljárás kriminális jellegére tekintettel, a szabálysértési kódex rendelkezéseinek felülvizsgálata során az Alkotmánybíróság gyakorlatában is – összhangban az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatával – az alkotmányos büntetőjog követelményeit kell alkalmazni. Ő is – az alkotmányos büntetőjog szempontjából – az Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdését tekintette annak az alaprendelkezésnek, amely a jogállamiság általános normatív tartalmán túl védi az egyént a büntetőjogi eszközöknek az állam általi önkényes felhasználása ellen (ABH 2012, [29]–[35]).

A 4/2013. (II. 21.) AB határozatot Lévay Miklós alkotmánybíró ismét előadó bíróként jegyezte.⁶ Ebben az ügyben az indítványozó az 1978. évi Btk. 269/B. § (1) bekezdése „ötágú vöröscsillag” fordulatainak megsemmisítését kérte utólagos normakontroll keretében. A többségi határozat ezúttal is többször hivatkozott az alkotmányos büntetőjog követelményére. Mindenekelőtt leszögezte:

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése az Alkotmánnyal azonos módon deklarálja, hogy Magyarország független, demokratikus jogállam. A kapcsolódó büntetőjogi alapelveket rögzítő XXVIII. cikk (4) bekezdésének tartalma szintén azonos az Alkotmány 57. § (4) bekezdése tartalmával. Éppen ezért az alkotmányos büntetőjog, azaz a büntetőjog alkotmányos

⁴ Az indítványozó bíró álláspontja szerint az elnök, illetve az elnökhelyettes kizárására alapított, a bíróságot érintő kizáró ok sérti a bírák elmozdításának tilalmát kimondó Alkotmány 48. § (3) bekezdését, a bírói függetlenséget tartalmazó 50. § (3) bekezdését és az alkotmányos jogszabályok kötelező erejére vonatkozó 77. § (2) bekezdését.

⁵ Különvéleményt írtak: Balsai István, Dienes-Oehm Egon, Pokol Béla és Szívós Mária alkotmánybírók.

⁶ Ehhez öt alkotmánybíró csatolt párhuzamos indokolást, öt pedig különvéleményt írt.

korlátaival összefüggésben az alkotmánybírószági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű vonatkozó megállapítások továbbra is irányadók.

A dolog érdemi részét illetően pedig helyt adott a támadott rendelkezés megsemmisítésére irányuló indítványnak:

önkéntes jogalkalmazás jelképek használata tényállás nem felel meg (...) az alkotmányos büntetőjog követelményeinek (...) a határozottság, pontosság és egyértelműség szempontjából megítélve megállapítható, hogy az önkéntes jogalkalmazás jelképek használatát tényállásszerűen megvalósító magatartások esetén a büntetőjogi felelősség eldöntésénél a jogalkalmazóknak az alkotmányosság szempontjából megengedhetetlenül nagyszámú, egymásnak ellentmondó körülményre (...) kell figyelemmel lennie (ABH 2013, [57]–[71]).

Hasonlóképpen előadója volt Lévay professzor a 20/2013. (VII. 19.) AB határozattal lezárt ügynek, amelynek bíró indítványozója a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény 6. § (3) bekezdés *b*) pontja, valamint a 6. § (4) bekezdés *b*) pontja alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte.⁷

A korábban elítélt személyek személy- és vagyonőri foglalkoztatását megakadályozó szabályozással szemben a határozat főképpen a következőket emelte ki. „A »büntetett« státusz a Btk. rendelkezései folytán a mentesítéssel megszűnik, vagy ahhoz – általános következményként – a továbbiakban nem kapcsolódhatnak a terhelti állapothoz fűződővel azonos tartalmú alapjogi korlátozások, és különösen nem a mentesítés időtartamát lényegesen meghaladó, esetenként azt többszöröző időtartamban (ABH 2008, [1154], [1156–1157]).” Fontos megállapítás volt az is, hogy a „fontos, bizalmas, vagy adott esetben veszélyes tevékenységek esetén érvényesülő, indokolt társadalmi óvatosság azonban csak meghatározott körben, az Alaptörvény szabta keretek között a szükséges esetekben és az arányosság követelményének szem előtt tartásával érvényesülhet (ABH 2013, [34]–[37]).”

Nagy vitát váltott ki az Alkotmánybírószágon a 24/2013. (X. 4.) AB határozat meghozatala, amely a 2006. őszi tömegsztrájkokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 2011. évi XV. törvény alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló húsz bírói indítványt bírálta el. Az indítványokat többségi szavazataránnyal elfogadott határozat utasította el, amelyhez két párhuzamos indokolás és három különvélemény kapcsolódott. A különvéleményt Lévay professzor fogalmazta meg, amelyhez két alkotmánybíró, Bragyova András és Kiss László alkotmánybírók csatlakoztak. A különvélemény argumentációjából főképpen a következők emelendők ki. „a törvényeknek tisztázniuk kell a jogbiztonság alóli kivételeket, érvényesülési körük feltételeit, valamint a jogerő áttörésének indokait és kereteit. A jogerő áttörésének alkotmányos indokon kell alapulnia” (ABH 2013, [92]).

---

⁷ A határozathoz párhuzamos indokolás és egy különvélemény készült. Az ügy közvetlen tárgya a személy- és vagyonvédelmi tevékenység gyakorolhatósága volt.

„A bírói függetlenséget (...) közvetlenül sérti, ha a törvényhozó hatalom bizonytalan szempontokat meghatározva kötelezi a bíróságokat saját döntéseik felülrására (ABH 2013, [102]).”

„A semmisségi törvény nem felel meg a jogbiztonság, a hatalommegosztás, valamint a bírói függetlenség Alaptörvényben meghatározott elvének.” Az iménti fontos tételek rögzítésével kétségtől az alkotmányos büntetőjog alapvető tézisei kerültek megállapításra, még akkor is, ha erről így a különvéleményben *expressis verbis* nem esik szó.

Nyilvánvalóan a törvényes vád hiányában történő eljárás megszüntetésre vonatkozó szabályok is szoros kapcsolatban állnak az alkotmányos büntetőjog követelményével. Ezt juttatja egyértelműen kifejezésre Lévay Miklós alkotmánybíró a 33/2013. (XI. 22.) AB határozathoz fűzött különvéleménye, amelyhez még három alkotmánybíró csatlakozott.⁸ A különvélemény lényege pedig a következő:

a Be. törvényes vádról rendelkező szabályaival összefüggésben mulasztással előidézett alaptörvényellenességet kellett volna megállapítani abban a tekintetben, hogy a jogalkotó nem teremtette meg azokat a garanciákat, amelyek az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének és a XXVIII. cikk (1) és (6) bekezdésének megfelelően szabályozzák a törvényes vád hiányára tekintettel történő eljárás megszüntetésének jogkövetkezményeit (ABH 2013, [70]).

A 34/2013. (XI. 22.) AB határozathoz Lévay Miklós párhuzamos indokolást⁹ és különvéleményt¹⁰ is írt. Az alapügyben az indítványozó fogvatartottak alkotmányjogi panaszokat terjesztettek elő, amelyekben büntetőügyekben hozott bírósági ítéleteket kifogásoltak. (Szerintük kizárt bírók jártak el az ügyekben, ezzel megsértve a tisztességes eljárás követelményeit.) Az Alkotmánybíróság többségi határozata egy alkotmányos követelményt határozott meg, illetőleg egy elutasító tartalmú döntést hozott. Az elutasító tartalmú döntéssel Lévay alkotmánybíró egyetértett, de más indokolással. Ennek lényege: „A másodfokú eljárás nem új »elsőfokú eljárás«, nem az ügy új elbírálása, hanem az elsőfokú elbírálás felülvizsgálata. Érvényesül a tényálláshoz kötöttség, azaz a tényállás megállapítása az elsőfokú bíróság feladata, a másodfokú bíróság nem bírálja el újra az ügyet, csupán felülbírálja az elsőfokú bíróság döntését” (ABH 2013, [61]). Különvéleményének magva: „mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség fennállását kellett volna megállapítani azzal összefüggésben, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 21. § (3) bekezdése nem rendelkezik a törvényszéki egyesbíró kizárásáról” (ABH 2013, [66]–[71]). További fontos (és garanciális jelentőségű) megállapítása pedig a következő: „A törvényszék egyesbírója (...) nem válik nyomozási bíróvá, mert a meghosszabbításon és a felülvizsgálaton túlmenően további jogosítványa nincs.” Aligha kell külön bizonyítanunk, hogy ezek a tételek is az alkotmányos büntetőjog elemeiként jöhetnek szóba.

---

⁸ Balogh Elemér, Bragyova András és Kiss László alkotmánybírók.

⁹ A párhuzamos indokoláshoz Bragyova András és Kiss László alkotmánybírók csatlakoztak.

¹⁰ A különvéleményhez Bragyova András, Kiss László, Paczolay Péter és Stumpf István alkotmánybírók csatlakoztak.

A 16/2014. (V. 22.) AB határozattal elbírált ügyben számos bíró a Kúria 2/2013. számú büntető jogegységi határozata alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte. (Azt kifogásolták, hogy az általuk tárgyalt ügyekben a jogegységi határozat lezárt jogviszonyokban, vagyis visszamenőleges hatállyal követeli meg a büntetés végrehajtásának elrendelését, amelyekben az első fokon eljáró bíróságok a büntetés végrehajtásának elévülését már megállapították.) A többségi határozathoz, amely az indítványokat elutasította, Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményt csatolt, amelyhez öt alkotmánybíró csatlakozott.¹¹ A szokatlanul nagy terjedelmű, alaposan kimunkált különvélemény fontosabb (az alkotmányos büntetőjog kereteit is tágító) megállapításai a következők voltak. „A jogegységi határozat nem felel meg az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogbiztonság követelményének” (ABH 2014, [54]). „A büntetőjognak a büntetések végrehajtására vonatkozó elévülési szabályai időbeli korlátok közé szorítják az állami büntetőhatalom gyakorlását” (ABH 2014, [65]). „Az alkotmányos büntetőjognak az Alaptörvény rendelkezéseiből fakadó komplex követelményrendszere, a jogállamiság és a jogbiztonság kritériumai, köztük különösen a visszaható hatály tilalma nem csupán irányt mutatnak, de határokat is szabnak a jogalkotói és a jogalkalmazói tevékenységnek” (ABH 2014, [74]).

Lévay Miklós tanácsvezető előadó alkotmánybíróként jegyezte az „ötös” tanácsban meghozott 22/2014. (VII. 15.) AB határozatot, amelynek rendelkező része elutasítást és visszautasítást tartalmazott. Az alkotmányos büntetőjog pilléreinek további erősítését szolgálták e határozat következő megállapításai: „A terhelt távollétében történő eljárás és határozathozatal lehetősége – mint jogintézmény – nem alkotmányellenes, nem ellentétes az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében normatívan meghatározott jogállamiság és az alkotmányos jogállam követelményeivel” (ABH 2014, [44]).

Megerősítette a 14/2004. (V. 7.) AB határozatban (a továbbiakban: Abh.) már korábban rögzített tételt is, amely szerint: „[a] jogállamiság normatív tartalma, valamint az alkotmányos büntetőjog garanciális követelményei ugyanakkor megkívánják, hogy az állam a távollévő terhelttel szembeni büntető igény érvényesítésére olyan szabályokat alkosson, amelyek egyensúlyt teremtenek a terhelt alkotmányos jogainak védelme és a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésével kapcsolatos társadalmi elvárások között” (Abh., ABH 2004, 241., 255–256.) [45] (ABH 2014, [45]).

Előadója volt Lévay professzor a 23/2014. (VII. 15.) AB határozattal lezárt ügynek is, amelynek tárgya egy bírói tanács indítványának elbírálása volt. Az indítvány döntően azt kifogásolta, hogy „a szabályok lehetőséget teremtenek arra, hogy egyes elkövetők ugyanolyan bűncselekmény miatt lényegesen eltérő büntetőjogi fenyegetettséggel nézzenek szembe attól függően, hogy ügyüket egy eljárásban, vagy különböző eljárásokban bírálják-e el”. Az indítványozó tanács ezért állította, hogy az 1978. évi Btk. 85. § (4) bekezdése ellentétes az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével. (ABH 2014, [3]) Az Alkotmánybíróság határozata gyakorlatilag helyt adott az indítvány(ok)nak. Megállapította:

¹¹ Balogh Elemér, Bragyova András, Kiss László, Paczolay Péter és Stumpf István alkotmánybírók.

Az Alkotmánybíróságnak nem feladata a büntetőpolitikai célok, követelmények helyességéről és indokairól, így különösen azok célszerűségéről és hatékonyságáról dönteni, azt azonban vizsgálhatja, hogy a büntetés kiszabás rendjével kapcsolatos szabályok megállapítására vonatkozó diszkrecionális jogával összefüggésben a jogalkotó mérlegelési jogának gyakorlása során nem került-e ellentétbe az Alaptörvény valamely rendelkezésével. Az Alkotmánybíróságnak tehát arra van jogosítványa, hogy a büntetőpolitikát az Alaptörvény vonatkozó rendelkezései alapján vizsgálja meg, ennek során pedig különös tekintettel legyen az alapvető jogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira (ABH 2014, [33]–[34]).

Mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg az Alkotmánybíróság 31/2015. (XI. 18.) AB határozata, amelynek előadó alkotmánybírója ismét Lévay Miklós volt. Az indítványt az állampolgári jogok országgyűlési biztosa jegyezte: állítása szerint nincs összhang a gyülekezési jogról szóló 1989. évi II. törvény 6. §-a és az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 40/A. §-a, valamint az Alaptörvény között. A támadott rendelkezéseket az országgyűlési biztos nem tartotta összeegyeztethetőnek az alkotmányos büntetőjog követelményrendszerével sem. A többségi határozat¹² – néhány, indítványozó által kért további rendelkezés megsemmisítésének elutasítása és visszautasítása mellett – főképpen a következőket hangsúlyozta:

A büntetőjog alaptörvényi garanciáiból származó követelmények szerint a büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Alkotmányossági követelmény a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartására vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása. Egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogi-
lag szankcionált jogsértést (ABH 2015, [50]).

Továbbá: „Az Alkotmánybíróság szerint a jogalkalmazó által elérni kívánt céltól eltérő, önkényes jogalkalmazásra lehetőséget teremtő norma nem áll összhangban az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadóan a normatartalommal szemben fennálló követelményekkel” (ABH 2015, [63]). Ugyancsak fontos megállapítás a következő is: „elvárható az intézkedő rendőrtől, hogy a jogszerű intézkedéssel szembeni engedetlenség szankcionálásakor a felelősségre vonás kezdeményezésével egy időben jelöljék meg az érintett intézkedés típusát és annak konkrét jogszabályi alapját. Ilyen módon kiküszöbölhetővé válik a jogalkalmazói gyakorlat bizonytalansága” (ABH 2015, [73]).

A teljes életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéséről szóló magyar szabályozás alkotmányosságával kapcsolatos döntés volt a 3013/2015. (I. 27.) AB végzés, amelyhez Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményt csatolt. A többségi – megszüntető – végzés „nyilvánvalóan okafogyottnak” minősítette az indítványt, azt állítva, hogy az eljárás folytatására okot

---

¹² Balsai István, Dienes-Oehm Egon, Salamon László, Sulyok Tamás és Varga Zs. András alkotmánybírók különvéleményt írtak.

adó körülmény már nem áll fenn, illetve az indítvány egyéb okból tárgytalanná vált (ABH 2015, [17]).

A különvélemény – amelyhez magam is csatlakoztam – határozottan leszögezte, hogy az Alkotmánybíróságnak az indítvány előterjesztését követően beállt jogi helyzet vizsgálatát el kellett volna végeznie. Lévay professzor szerint az Alkotmánybíróság nem tett mást, mint pusztán csak konstataálta a jogi környezet átalakulását (ABH 2015, [38]). Márpedig – állította –, mivel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés továbbra is része a magyar szankciórendszernek, és hazai szabályozásának az Egyezményvel való összhangja továbbra is megkérdőjelezhető, az indítvány nyilvánvalóan nem vált tárgytalanná. Alapos okkal állította továbbá azt is, hogy mivel az alkotmánybíróság az indítvány tartalmi vizsgálatát elmulasztotta, nem vonhatott le megalapozott következtetést arra vonatkozóan, hogy az eljárás lefolytatására okot adó körülmény már nem áll fenn (ABH 2015, [56]).

Egy terjedelmében lényegesen korlátozott tanulmány nyilvánvalóan nem adhat teljes értékű képet arról a munkáról, amelyet Lévay Miklós a kilenc éves alkotmánybírói működése alatt végzett. Valójában nem is ezzel a szándékkal készült, pusztán azt kívánta érzékeltetni, hogy az Ünnepelt alkotmánybíróként milyen komoly munkát végzett az alkotmányos büntetőjog alapjainak megszilárdítása és a további irányok kijelölése terén.

*Őszinte szívvel kívánom, hogy még sokáig végezhesse ezt a felelősségteljes munkát.
Isten éltesse, Miklós!*

Büntetőjog az alkotmánybíráskodás célkeresztjében (kezdeti évek...)

1.

A büntetőjog – Szabó András volt alkotmánybíró emlékezetesen szép megfogalmazása szerint – mint a „jogrendszer egészének szankciós zárköve”,¹ már 1990-ben, az alkotmánybíróági eljárás tárgya lett, mégpedig a legsúlyosabb büntetőjogi szankció, a halálbüntetés alkotmányosságának megítélése szempontjából

A Halálbüntetést Ellenzők Ligája indítványozta a büntetőjogi szankció alkotmányosértő voltának kimondását és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénynek (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései megsemmisítését. Mielőtt a halálbüntetést alkotmányosértőnek minősítő alkotmánybíróági érvelést elemezném, felidézem a teljes ülésen lezajlott többhetes szakmai vitát: hogyan jutott el a Testület a döntés megfogalmazásáig.²

Az előadó alkotmánybíró első határozat-tervezetében – értelmezve az Alkotmány 54. §-át – a halálbüntetés alkotmányosértő voltának kimondását javasolta, amelyet négy előkérdés megvizsgálásával kívánt igazolni:

- önkényes és kegyetlen büntetés-e a halálbüntetés;
- sérti-e a halálbüntetés az emberi méltósághoz való jogot;
- a halálbüntetés ellentétes-e a jogállamiság eszméjével;
- a halálbüntetés alkalmazása sérti-e az élethez való jogot.

A teljes ülési vita lényegében két nézőpont megfogalmazása körül zajlott: a pozitivistáknak szerint az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapján a halálbüntetés nem alkotmányellenes, mert az élethez való jog és a méltósághoz való jog sérelme – valamint az e jogoktól való megfosztás – csak akkor alkotmányellenes, ha az „önkéntesen” történik. Márpedig a törvényen alapuló eljárási rend eredményezte „megfosztást” nem lehet önkényesnek minősíteni. Ha az Alkotmánybíró kimondja a halálbüntetés eleve önkényes (alkotmányosértő) voltát, akkor jogot alkotna.

---

¹ Az idézet a 30/1992. (V. 26.) AB határozatból való (ABH 1992, 167., 176.), s ilyen értelemben hivatalos alkotmánybíróági kifejezés, de mégis helytálló a szerző megjelölése, mert társelőadóként a határozatnak ezt a részét ő jegyezte, másrészt a halálbüntetés tárgyában hozott 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében már használta ezt a kifejezést (ABH 1990, 109.).

² A teljes ülési vitát *Az alkotmányjog asztalánál* című könyvem alapján ismertetem. Budapest, 2015.

A büntetőjogi érvelés szerint az ember nembeli lényegéhez tartozó, vele született jogai az élethez és az emberi méltósághoz való jog, ezért az ettől való megfosztás mindenképpen önkényes.

A vita során hangsúlyt kapott, hogy a halálbüntetés alkotmányosságát az élethez való jog megfelelő értelmezése dönti el, továbbá a méltóság és az önkényesség értelmezése. Ebben az irányban kell – nem büntetőjogi érveléssel – a döntést megalapozni. Elhangzott az is, hogy ki kell térni az állam büntetőhatalmának alkotmányos korlátaira.

Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési szerepfelfogását illetően erősödött a jogpozitivistá érvelést meghaladó felfogás, ahogy az egyik felszólalásban megfogalmazásra került: filozófiai bázisra kell helyezkedni, nem pragmatista érvekre...

A következő tervezet vitájában is folytatódott az Alkotmánybíróság szerepfelfogásának meghatározása, értelmezési szabadsága határainak megvonása. Felmerült az az álláspont, hogy az Alkotmány „törékenysége”, aktuálpolitikai veszélyeztetettsége miatt az Alkotmánybíróságnak egy emelkedettebb, a jogállami alkotmányosság általános értékeinek érvényesítésével, mintegy a „láthatatlan Alkotmány” védelmével kell fellépnie.

A vita tehát abban az irányban erősödött, hogy az Alkotmány 54. §-ának értelmezésével, az önkényesség, az élethez és az emberi méltósághoz való jog mélyebb dogmatikai értelmezésével – az érvelés „filozófiai bázisra” helyezésével – kell megalapozni a határozat rendelkező részét. Ezzel összefüggésben – a megismételt – alapvető kérdés: az állam büntetőhatalmának alkotmányos korlátja.

Az önkényességet – hangsúlyozták – nem a büntetés kiszabására (a határozat-tervezet ezzel is érvelt), hanem a büntetési nemre kell bizonyítani.

Az önkényességet, az Alkotmány 54. § (1) bekezdését az 55. § (1) bekezdésével (a személyi szabadsághoz való joggal és törvényes korlátozhatóságával) együtt értelmező álláspont szerint az élettől, méltóságtól önkényes megfosztás tilalma még nem jelenti a törvényes eljárásban történő megfosztás nem önkényes, azaz alkotmányos voltát: ezt a tilalmat a személyes szabadságtól való megfosztás esetére mondja ki az Alkotmány. A szabadságelvonás (megfosztás) együtt jár a méltóság korlátozásával, de az utóbbi el nem vehető, mint az ember nembeli lényegének immanens tartozéka, ugyanúgy, mint az élethez való jog. Az állam nem adhat életet, méltóságot; mindkettő az ember érinthetetlen lényege, s mint ilyen az állam büntetőhatalmán kívül esik.

A vita során egyértelmű többséget kapott az az álláspont, hogy az élet és méltóság bizonyos aspektusai korlátozhatók, de a korlátozás a jogok lényegét nem érintheti.

A halálbüntetés pedig éppen ezt az érinthetetlen lényegét „érinti”, azaz szünteti meg. Ehhez kapcsolódóan hangzott el az a nézet, hogy az Alkotmányban rögzített önkényes megfosztási tilalom nemcsak jogalkalmazási, hanem jogalkotási is; ebből pedig az következik, hogy a törvényben meghatározott halálbüntetés ezáltal is sérti az így értelmezett alkotmányi rendelkezéseket.

Elhangzott az az érv is, amennyiben kimutatható – és a szakértői vélemények³ ezt támasztották alá –, hogy a társadalom védelmének büntetőjogi eszköztára a halálbüntetés

---

³ ABH 1990, 90.

intézményesítése nélkül is hatékony, ez esetben megállapítható, hogy a jogalkotó önkényesen döntött e büntetési nem bevezetéséről. Arra kell rámutatni – szövege az érvelés –, hogy a halálbüntetés megtorló (és bosszú) jellege szükségképpen vezet az emberi méltóságnak a büntetőjog alkotmányos céljaival összeegyeztethetetlen és helyrehozhatatlan – ezért önkényes! – megsértéséhez.

Volt olyan nézet, hogy a vita alapján már az Alkotmánybíróság döntésközeleli helyzetben van. Ezzel szemben elhangzott: mivel nagy jelentőségű határozatról van szó, a határozat indokolása, érvelése tovább mélyítendő. Egyébként a határozat indokolása már azért is további javításra szorult, mert az alkotmánysértést vitató, azzal kapcsolatban fenntartást megfogalmazó álláspontban óvatosan, de megjelent, hogy elvileg elképzelhető – bizonyos feltételekkel, amelyek a vizsgált szabályokban nincsenek! – az alkotmányos halálbüntetés! A többségi vélemény a halálbüntetés eleve alkotmánysértő voltát vezette le az Alkotmány 54. §-ának értelmezése alapján.

Végül a teljes ülés arra az álláspontra jutott, hogy – a döntést megelőzően – a vitatott, tárgyalat alapkérdésekben (az állam büntetőhatalma és korlátja, az élethez, a méltósághoz való jog, a halálbüntetés mint büntetési nem kriminológiai bizonyíthatósága) írásos munkanyagok készüljenek.

Az öttagú testület ezzel lényegében befejezte munkáját. Többségi álláspontként [egy oppozícióval, és egy később inkább fenntartást megfogalmazó nézettel („lehetne alkotmányos a halálbüntetés, de a jelenlegi szabályozás inkább vitatható”)], a halálbüntetés alkotmánysértő volta mellett döntött.

A tíz főre kiegészült teljes ülés – az új öt alkotmánybíróra tekintettel – a vitát lényegében előlről kezdte. (Az új alkotmánybírák természetesen minden írásos anyagot, emlékeztetőt megkaptak.) Kialakult ismét az „ötök tanácsa” első teljes ülésén megfogalmazódott két nézőpont. Az egyik felfogás (két új alkotmánybíró álláspontja) határozottan opponálta a halálbüntetés alkotmánysértőnek minősítését, de két különböző elvi alapon: az egyik az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének jogpozitivistá értelmezése alapján, miszerint csak az élettől és a méltóságtól való önkényes megfosztás alkotmánysértő. A törvényen alapuló halálbüntetés nem önkényes, tehát nem alkotmánysértő. (A korábbi ún. fenntartást megfogalmazó álláspontot képviselő alkotmánybíró ezáltal megerősítve érezte magát...) A másik álláspont az alkotmányozó hatalom és az Alkotmánybíróság viszonya alapján közelítve, vitatta a többségi álláspontot: kérdéses, hogy az Alkotmánybíróság kimondhatja-e az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének értelmezése alapján a halálbüntetés alkotmányellenességét?

A többségi álláspont osztotta az „ötök” többségi véleményét, miszerint kizárólag alkotmányjogi (nem büntetőjogi!) érveléssel, az élethez és méltósághoz való jogot „nembeliségi jogként” értelmezve, így – filozófiailag – elhatárolva a korlátozható alapjogoktól, kell az alkotmányosság kérdésében döntenet. Ezen értelmezés alapján minden önkényes, ami ezeket a jogokat sérti, tehát a halálbüntetés is. Az állami hatalommal, ezen belül: a büntetőhatalommal szemben, e jogok sérthetetlensége alkotmányos korlát.

Az ellenkező álláspontot replikája szerint: csak az Alkotmány feletti természetjog alapján önkényes, illetőleg „alkotmányellenes” a halálbüntetés. Egy másik értelmezés az Alkotmány

54. § és 8. § (2) bekezdést összekapcsolva fejtette ki, hogy ez utóbbi alkotmányi tétel (1990. évi XL. alkotmánymódosító törvény), amely tiltja az alapjogok lényeges tartalmának törvényi korlátozását, alkotmánysértővé teszi a halálbüntetést, mert az élethez való jognak nincs „lényegtelen” tartama.

Az október elején tartott teljes ülésre, már részben „betárgyalva”, a korábbi szóbeli véleményeket megerősítő írásos feljegyzések és egy újabb határozat-tervezet alapján került sor.

Az egyik opponáló alkotmánybíró, a szeptemberi vitában elhangzott állásponthez csatlakozva, miszerint az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapján, az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében meghatározott korlátozási tilalom miatt lesz alkotmányellenes a halálbüntetés – visszalépett az opozícióból.

A másik opponáló alkotmánybíró fenntartotta álláspontját, miszerint az Alkotmánybíró-ság nem veheti át az alkotmányozó szerepét, azaz az Alkotmányon belüli ellentmondás alkotmányértelmezéssel való feloldását. Ez a feladat az alkotmányozó országgyűlést illeti meg.

A többség ezt a hatáskör-értelmezést, alkotmánybíró-sági szerepfelfogást nem osztotta: A „dinamikus alkotmányértelmezés” mellett voksoltak, azaz az ellentmondást feloldó alkotmányértelmezés mellett.

Ezt az álláspontot támasztotta alá az a nézet is, amely különbséget téve a szigorúan pozitívista, valamint az ún. „Alkotmány feletti alkotmányosságot” őrző, a jogfejlesztő alkotmánybíráskodás között, ez utóbbit tartotta követhetőnek: az Alkotmánybíró-ságnak ez a szerepfelfogása nem szakad el az írott Alkotmánytól, de széles értelmezési lehetőséget biztosít. Az 1990. évi XL. alkotmánymódosító törvény – az alapjogok lényeges tartalmának korlátozhatatlanságával – alkotmányellenessé tette a halálbüntetést.

Megerősítésre került az a korábban kifejtett álláspont, miszerint az önkényességet a büntetési nemre kell bizonyítani, továbbá hogy az élet és a méltóság bizonyos aspektusai korlátozhatók, de ezek a lényegyet soha nem érinthetik. Az élet büntetésként történő elvétele az élethez való jogot – amely azonos e jog lényeges tartalmával – korlátozza, tehát alkotmányellenes.

Kiemelt hangsúlyt kapott az emberi méltóságnak és az emberi életnek mint jog feletti dimenzióknak kihangsúlyozása: elidegeníthetetlen, sérthetetlen, következésképpen ezt a jog csakis önkényesen vonhatja meg.

A teljes ülés – nagy többséggel – arra az álláspontra helyezkedett, hogy az Alkotmányon belüli ellentét értelmező feloldása alapján a halálbüntetés alkotmányellenessége kimondható és további párhuzamos érvekkel – véleményekkel a határozat kiegészíthető. Az alkotmánybíró-sági szerepfelfogást eltérően értelmező alkotmánybíró jelezte álláspontjának különvéleménybe foglalását.⁴

A határozat az 1990. október 24-én tartott nyilvános teljes ülésen került kihirdetésre, viszonylag rövid (nem büntetőjogi) érveléssel: az Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdésének, valamint az 54. § (1) bekezdésének értelmezésével, s a határozathoz csatolt gazdag érvelésű párhuzamos véleményekkel:

---

⁴ ABH 1990, 94.

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott rendelkezései, az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek. Az élettől és az emberi méltóságtól halálbüntetéssel való megfosztásra vonatkozó rendelkezések ugyanis az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát nemcsak korlátozzák, hanem az életnek és a méltóságnak, illetve az ezt biztosító jognak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg.⁵

Az Alkotmánybíróság történetében ez volt az első és utolsó alkalom, amikor a Testület alkotmányértelmező hatáskörébe tartozónak ítélte az alkotmányi rendelkezések közötti disszonancia feloldását, az alkotmányosnak ítélt rendelkezés kiválasztását, s a másik alkalmazásának elvetését.

Az Alkotmány két rendelkezése közötti ellentmondást a 2011. április 25-én kihirdetett Alaptörvény feloldotta. Az Alaptörvény II. cikke átfogalmazta az Alkotmány 54. § (1) bekezdését: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.” Az e jogoktól való önkényes megfosztás tilalma elhagyásra került.

2.

1. Az Alkotmánybíróság első találkozása a büntetőjoggal kétségtelenül nagy jelentőségű (nemzetközi visszhangot is kiváltó) döntést eredményezett: a legsúlyosabb büntetőjogi szankció alkotmányos tilalmát. Kétségtelen, hogy ez a döntés az állam büntetőhatalmának egy speciális alkotmányos korlátját jelentette, de a büntetőhatalom tartalmának, keretének általános alkotmányi mércéje és a büntetőjog mint jogágazat alkotmányos működésének megítélése – értelemszerűen – váratott magára, de nem sokáig. Még az 1990-es évek elején bekövetkezett az Alkotmánybíróság és a büntetőjog nagy találkozása, az „alkotmányos büntetőjog” alkotmányi kritériumainak meghatározása, amely módszertanként (tesztként) a büntetőjogi tárgyú jogalkotás és a hatályos (második) Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény alapján, már a büntetőjogi ítékezés alkotmányossági kontrolljának mércéjéül is szolgál.

Az alkotmányos büntetőjognak mint a büntetőjogi tárgyú jogszabályok alkotmánybírósági kontrolljának (mércejének) első megfogalmazását az Alkotmánybíróság az ún. „elévülési” határozatában fejtette ki: „A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfelelően az alkotmányos elveknek: a büntetőhatalom gyakorlásának alapja a jogállamban kizárólag az alkotmányos büntetőjog lehet.”⁶

Tekintettel arra, hogy jogállami követelmény a törvények alkotmányossága, a büntető törvénynek is alkotmányosnak kell lennie.

---

⁵ ABH 1990, 88., 92.

⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 84.

Az alkotmányos büntetőjog egyik alkotmányi pillérje tehát az Alkotmánybíróság jogállam-értelmezése, amelyet a törvényességi óvás intézményét megsemmisítő 9/1992. (I. 3.) AB határozatában alapozott meg, s az elévülési határozatában is felhívott. Eszerint az Alkotmány 2. § (1) bekezdése, a jogállamiság elve nem pusztán deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma, aminek sérelme önmagában megalapozza valamely (vizsgált) jogszabály alkotmányellenességét.

Az alkotmányos büntetőjog másik pillérét alkotják az Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdései, melyek a büntetőjoggal szembeni alkotmányos követelményekre is irányadó szabály, az ún. alapjogi teszt, az alapjog-korlátozás szükséges és arányos voltának értékelését foglalják magukban: „A büntetőjog tilalmi és előírásai, különösen pedig a büntetések mind alapjogot, vagy alkotmányosan védett jogot és értéket érintenek. A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi büntetés (a büntetőjogi beavatkozás) olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között.”⁷

Van egy harmadik pillére is az alkotmányos büntetőjognak, nevezetesen: a „büntetőjogi legalitás”, törvényen alapuló büntetőhatalom: „Az Alkotmánybíróság a nullum crimen et nulla poena sine lege elvét a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezi.” – mondja ki a határozat, de azt is hozzáteszi, hogy ezek az alkotmányi tételek csak részei, – „nem egyedüli kritériumai” – a büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányosságának.

Eszerint a büntetőjogi legalitás:

- a büntetendő cselekmények és a büntetés (a büntetéssel fenyegetés) törvényen alapuljon;
- a bűncselekménnyé nyilvánításnak alkotmányos indoka [Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdés] legyen;
- a bűnössé nyilvánítást (elítélést) csak bíróság végezheti;
- az elkövetéskor hatályos törvények szerint.⁸

2. Az alkotmányos büntetőjog kritériumainak részletesebb kibontása az ún. „gyűlöletbeszéd” határozathoz köthető. Ez a határozat az 1978. évi Btk. 269. §-ában meghatározott „közösség megsértése” bűncselekményi tényállás második – a (2) bekezdésben rögzített – változatát, az ún. „gyalázkodást”⁹ minősítette alkotmányosértőnek, megállapítva a véleménynyilvánítás szabadságának sérelmét.

A határozat indokolásának részletezésétől itt is eltekintek, és csak az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó megállapításokkal foglalkozom. Az Alkotmánybíróság az alkotmányos büntetőjog két alapvető tartalmi elemének, a büntetendő magatartások kiválasztásának és a kiválasztott magatartások leírása egyértelműségének követelményét határozta meg:

---

⁷ ABH 1992, 85.

⁸ ABH 1992, 86.

⁹ 1978. évi Btk. 269. § (2) bekezdés: „Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet, vagy fajt sértő, vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el.”

Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.¹⁰

Az alkotmányos büntetőjog másik alapkövetelménye a diszpozíció pontos körülhatároltsága, egyértelműsége: „a büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Alkotmányossági követelmény a védett, jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása. Egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogilag szankcionált jogsértést.”¹¹

A két határozat tehát túlmutatott (túlmutat!) a konkrét indítvány elbírálását megalapozó érvelésen, általános alkotmányjogi mérceként, precedensként fogalmazta meg az alkotmányos büntetőjog tartalmi követelményeit, nevezetesen – legáltalánosabb megfogalmazásban –: az állam büntetőhatalma gyakorlásának alkotmányos feltételeit, e hatalom kiterjesztésének korlátait.

E vizsgálati módszer az Alkotmánybíróság gyakorlatában átfogta (átfogja) a büntetőjog egyéb területét: az anyagi büntetőjogi tényállások, a büntető eljárás egésze, a büntetés kiszabás, a büntető ítélezés megfelel-e az alkotmányos büntetőjog követelményeinek.

3.

1. Az alkotmányos büntetőjog – Sólyom László kifejezésével élve – „az Alkotmánybíróság formuláinak egyikévé vált”,¹² a precedens határozatok szó szerinti megidézésével és az adott ügyre való alkalmazásának indokolásával. A „formula” alkalmazásának részletes bemutatását, jellemző, konkrét ügyek elemzését ehelyütt nem tekintem feladatomnak – csak a kezdeti éveket jelöltem meg! – ugyanakkor – időszerűségére tekintettel – ismertetnék egy jelentős ügyet, a hajléktalanság szabálysértéssé nyilvánításának alkotmánybíráskodási vizsgálatát (eredményét).

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) 186. § (1) bekezdése értelmében „Aki közterület belterületét rendeltetésétől eltérő

---

¹⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.

¹¹ ABH 1992. 11. o.

¹² SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, 2001. 567. o.

módon, életvitelszerű lakhatás céljára használja, illetve életszerűen lakhatáshoz használt ingóságokat közterületen tárol, szabálysértést követ el.”

Az Alkotmánybíróság vizsgálata során megállapította, hogy a szabálysértés jogintézménye a Szabs. tv. előtti szabályozáshoz képest megváltozott. A korábbi, az intézmény „Janus arcúsága” jellemezte, ahogy egy korábbi határozatában megfogalmazta: „A szabálysértés „kétarcú” jogintézmény: a szabálysértések egy része ún. közigazgatás-ellenes cselekmény (például engedélyköteles tevékenység engedély nélküli végzése), másik része pedig az emberi együttélés általános szabályait sértő magatartás, ún. kriminális cselekmény (például tulajdon elleni bűncselekmények értékhatárral elválasztott alakzatai).”¹³

A Szabs. tv. a szabálysértést kizárólag a kriminális cselekmények elleni fellépés jogi eszközének tekinti. A szabálysértés törvényi megfogalmazása alapján – állapítja meg e határozat¹⁴ – „a büntetőjogi kodifikációra jellemző módon csak törvény minősíthet valamely magatartást szabálysértéssé (...) Továbbá a szabálysértés fogalmi elemévé vált a személyes szabadság korlátozásában megnyilvánuló elzárás büntetés”, valamint az egyébként pénzbírsággal sújtható szabálysértés tekintetében is – csak meghatározott törvényi feltételek megléte esetében – van mód az elzárás – a személyi szabadság korlátozásának – közvetlen alkalmazására. A Szabs. tv. tehát mind a felelősségi, mind az eljárási szabályok meghatározásával büntetőjogi és büntető eljárásjogi megoldásokat alkalmaz.

Mindezeket figyelembe véve jutott az Alkotmánybíróság arra a következtetésre „hogy a szabálysértés elvesztette a közigazgatás-ellenes magatartások szankcionálásában betöltött szerepét és a »bagatell« büntetőjogi jellege vált dominánssá. A szabálysértés a Szabs. tv.-nyel lényegében a trichotóm büntetőjogi rendszer harmadik, legenyhébb szintjévé vált.”¹⁵

A szabálysértés intézményének „büntetőjogiasodásából” pedig egyenesen következik, hogy valamely magatartás szabálysértéssé nyilvánításának (csakúgy, mint egy adott magatartás büntetendővé nyilvánításának) alkotmányossági vizsgálatára a fentebb részletezett precedens határozatok az irányadók.¹⁶

A határozat hosszan idézi a 2011-ben hozott határozatot, amely egy önkormányzati rendeletben meghatározott szabálysértési tényállás alkotmányosságát vizsgálta. A vizsgálat itt is az alkotmányos büntetőjognak a büntetendővé nyilvánítás alkotmányos követelményei nézőpontjával minősítette alkotmánysértőnek a szabálysértési tényállást:

Jogszabály (...) akkor minősíthet egy magatartást, egyéni jogot, vagy közrendet sértőnek, következésképpen tilalmasnak, ha a cselekmény emberi életet, testi épséget, egészséget vagy jogot veszélyeztető, általánosan elfogadott együttélési szabályt sért, s ha az elkövetési magatartás statuálása megfelel annak a következménynek, hogy szabálysértési szankcionálás csak ultima ratio-ként alkalmazható.¹⁷

¹³ 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, ABH 1997, 365., 367–368. o.

¹⁴ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2011, 185., 195. [24].

¹⁵ ABH 2012, 196. [27].

¹⁶ ABH 2012, 11. o.

¹⁷ 176/2011. (XII. 29.) AB határozat, ABH 2011, 622., 628.

Az alkotmányos büntetőjogra vonatkozó legfontosabb precedens döntések és az arra épülő alkotmánybíróági gyakorlat bemutatását követően, az Alkotmánybíróság megvizsgálta azt az előkérdést is, hogy az Alkotmány alapján kimunkált alkotmányos követelmények (alkotmányos büntetőjog) és a büntetendő magatartások körének meghatározása az Alaptörvényből is levezethető-e?

Miután az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az alkotmányos büntetőjogot megalapozó alkotmányi rendelkezések – az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből fakadó jogállami követelmények, valamint az Alkotmány 8. § (2) bekezdésén alapuló alapjogi korlátozás alkotmányi feltételei – az Alaptörvény B) cikk (2) bekezdésében, és az 1. cikk (3) bekezdésében azonos normatartalommal bírnak, valamint figyelembe véve a szabálysértési jog fentebb kimutatott kriminalizálódását is, arra a következtetésre jutott, hogy mind a büntetendővé, mind a szabálysértéssé nyilvánítás alkotmányossági vizsgálatának az alkotmányos büntetőjog marad a mércéje: „az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a büntetendővé nyilvánítással kapcsolatosan korábbi gyakorlatában megfogalmazott követelmények a szabálysértéssé nyilvánításra is irányadóak”.¹⁸

Az Alkotmánybíróságnak a korábbi gyakorlatában kimunkált „követelményeket véve alapul, a Szabs. tv. 186. §-ának alkotmányossági megítélése során azt kellett vizsgálnia, hogy a szabálysértéssé nyilvánításnak megállapítható-e valamely legitim indoka, a szabálysértési tényállás megfelel-e a büntetendő magatartást megállapító normával szemben támasztott alkotmányossági követelményeknek, elég határozott-e”.¹⁹

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a jogalkotó a hajléktalanságot minősítette büntetendőnek. A közterületen élés jellemzően krízishelyzet eredménye, különböző kényszerek hatására, s „a legkritikább esetben tudatos választás következménye”. A Testület hivatkozott a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvényre, amely a szociális gondoskodás állami feladatának részeként és nem jogellenes magatartásként tekint a közterületen élő hajléktalanságra.

Önmagában az, hogy valaki a közterületen éli az életét, mások jogait nem sérti, kárt nem okoz, a közterület rendeltetésszerű használatát, a közrendet nem veszélyezteti. (...) a Szabs. tv. számos önálló tényállást (például koldulás, csendháborítás, köztisztasági szabálysértés...) állapít meg, ezek alapján büntethető a hajléktalan is (...) Az, hogy a közterületnek az életvitelszerű laktatásra való használata magában hordozza mások jogai sérelmének, a közrend megsértésének lehetőségét, nem tekinthető a büntetendővé nyilvánítás legitim indokának.²⁰

Az Alkotmánybíróság, hivatkozva az alkotmányos büntetőjogra az Alaptörvényben az Alkotmánnyal is azonos alkotmányi tételeire, a B) cikk (2) bekezdésére és az 1. cikk (3)

---

¹⁸ ABH 2012, 198. [47].

¹⁹ ABH 2012, 202. [48].

²⁰ ABH 2012, 203. [52].

bekezdésére, levonta a végkövetkeztetést: „A vitatott szabálysértési tényállás tekintetében a büntetendővé nyilvánításnak sem az indoka, sem a törvényhozó által védeni kívánt jogtárgy nem állapítható meg egyértelműen.” A hajléktalanság szociális probléma, amit az államnak a szociális igazgatás és a szociális ellátás eszközeivel és nem büntetéssel kell kezelnie. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Alaptörvény II. cikkében szabályozott emberi méltóság védelmével „összeegyeztethetetlen (...) társadalomra veszélyesnek minősíteni és büntetni azokat, akik lakhatásukat valamely okból elvesztették és ezért közterületen élnek, de ezzel mások jogait nem sértik, kárt nem okoznak, más jogellenes cselekményt nem követnek el”.²¹

Nem közömbös az Alkotmánybíróság zárójeles megjegyzése sem: „(Az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy a hajléktalanság mint társadalmi probléma megoldásának a szabálysértési szankció alkalmazása alkalmatlan eszköze, mivel az érintettek azért kerültek ebbe a helyzetbe, mert jövedelem hiányában lakhatásukat nem tudják megoldani, így a bírság kifizetésére sem képesek.)”²²

2. Az ún. „hajléktalan” határozat részletes ismertetésének aktualitását az adja, hogy jelenleg az Alaptörvény hetedik módosítása tilalmazza az életvitelszerű közterületen tartózkodást. A módosított Alaptörvény XXII. cikk (2) és (3) bekezdése szerint:

„(2) Az emberhez méltó lakhatás feltételeinek a megteremtését, továbbá a közterület közcélú használatának védelmét az állam és a helyi önkormányzatok azzal is segítik, hogy törekszenek valamennyi hajlék nélkül élő személy számára szállást biztosítani.

(3) Tilos az életvitelszerű közterületen tartózkodás.”

Az Alaptörvény módosítását követően a Szabs. tv. 178/B. § (1) bekezdése újból szabálysértéssé nyilvánította az életvitelszerű közterületen tartózkodást.

Két ügyben a Szabs. tv. alapján indult igazgatási, majd bírói eljárást az eljáró bírók felfüggesztették, és az Alkotmánybírósághoz fordulva indítványozták a Szabs. tv. 178. §/B. §-a alkotmányossági vizsgálatát.

Számomra elvi kérdés (az Alkotmánybíróság számára eldöntendő kérdés), hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában kimunkált alkotmányos büntetőjog mércéjének alkalmazásával alkotmányosértőnek minősített és hatályon kívül helyezett szabálysértési tényállás újbóli hatálybahelyezése alkotmányosan indokolható-e.

A Szabs. tv. módosításának indokolása nyilvánvalóan az Alaptörvény hetedik módosítására hivatkozik: „Az Alaptörvény módosítása értelmében 2018. október 15-től tilos az életvitelszerű közterületi tartózkodás. Az Alaptörvénnyel való koherencia megteremtése érdekében szükséges a szabálysértési törvény tényállásának módosítása, mivel az Alaptörvény feltétel nélkül mondja ki az életvitelszerűen közterületen tartózkodás tilalmát.” Az idézett törvényi indokolás alapján úgy kell kiegészíteni a fent megfogalmazott elvi kérdést, hogy a hetedik Alaptörvény módosításából kényszerűen következik-e az életvitelszerű közterüle-

---

²¹ ABH 2012, 204. [53].

²² Uo.

ten tartózkodás szabálysértessé minősítésének alkotmányos indokoltsága, s ebből adódóan az alkotmányos büntetőjog követelményeinek mellőzése?

Álláspontom szerint a „rég-új” szabálysértési tényállás alkotmányossága az Alaptörvény hetedik módosításával nem tekinthető nyilvánvalónak.

Az ún. (fent elemzett) „hajléktalan” határozatban ugyanis az Alkotmánybíróság egyértelművé tette, hogy a büntetendőség alkotmányos kritériumai, az állami büntetőhatalom korlátai mint az alkotmányos büntetőjog meghatározó tartalmi elemei – melyek a szabálysértési jog kriminalizálódásával (lásd a Szabs. tv. indokolását) a szabálysértessé minősítés esetében is irányadóak – az Alaptörvényből is levezethetőek, mert azonos rendelkezéseket tartalmaznak [B] cikk (1) bekezdés, 1. cikk (3) bekezdés] az Alkotmány azon normáival [Alkotmány 2. § (1) bekezdés és 8. § (2) bekezdés], melynek alapján az alkotmányos büntetőjog követelménye kidolgozásra került: „az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Szabs. tv. 186. §-a sérti az Alaptörvény B. cikkének (1) bekezdését, valamint 1. cikkének (3) bekezdését, ezért azt megsemmisítette”.²³

Tekintettel arra, hogy a jelenleg hatályos Szabs. tv. 178/B. §-a a megsemmisített tényállással azonos cselekményt – az életvitelszerű közterületen tartózkodást – minősítette szabálysértésnek, a hivatkozott alaptörvényi rendelkezés alapján ugyanúgy alkotmányosértőnek minősül, mint a Szabs. tv. korábban hatályos (megsemmisített) 186. §-a. Az Alaptörvény hetedik módosításával beiktatott XXII. cikk új (3) bekezdéséből, amely általánosan (nem büntetőjogilag!) tilalmazza az életvitelszerű közterületen tartózkodást, kényszerűen, azaz alkotmányosan nem következhet szabálysértési szankció, mert az Alaptörvény változatlanul hatályos rendelkezéseibe ütközik.

Az Alaptörvény XXII. cikk (3) bekezdésének, a B) cikk (2) bekezdésének és az 1. cikk (3) bekezdésének egymásra vonatkoztatott lehetséges értelmezése szerint az életvitelszerű közterületen lakás szabálysértési szankcióval való tilalmazása nem alkotmányos megoldás. Ezekben az alkotmányértelmezés nem lenne azonos a halálbüntetés-határozat alkotmányértelmezésével, ahol az egymással ütköző alkotmányi rendelkezések [Alkotmány 8. § (1) bekezdés és 54. § (1) bekezdés] közül választotta ki az Alkotmánybíróság döntésének alkotmányos alapját, ugyanis az Alaptörvény hivatkozott – értelmezendő – rendelkezései, álláspontom szerint, nincsenek direkt ellentmondásban. A tilalmazás kriminalizálása az alkotmányos büntetőjog sérelmét eredményezi. A tilalmazást tehát – változatlanul, azaz alkotmányosan – nem kriminális jogi eszközökkel, hanem állami feladatvállalással, a szociális igazgatás és ellátás keretében kell – alkotmányosan – megoldani.²⁴

---

²³ ABH 2012, 208. [65].

²⁴ Kiss László és Lévay Miklós 2018 decemberében *Amicus Curiae* keretében fejtették ki, hogy miért tartják az Alaptörvénnyel ellentétesnek a Szabs. tv. 178/B. § szerinti állapot kriminalizálását, szabálysértessé nyilvánítását. [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_2018_14_amicus_Kiss_L%C3%A1szl%C3%B3_L%C3%A9vay_Mikl%C3%B3s.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_2018_14_amicus_Kiss_L%C3%A1szl%C3%B3_L%C3%A9vay_Mikl%C3%B3s.pdf) [a szerk.] (letöltve: 2019.03.01.).

Ez a kis dolgozat az Alkotmánybíróság és a büntetőjog kezdeti találkozásait kívánta feleleveníteni és röviden méltatni az alkotmányos büntetőjog „formulájának” fontosságát. A konkrét ügy ismertetése és aktuális ügyé válása a hivatkozott mérce időtállóságát szándékozta érzékeltetni.

Dr. Lévy Miklóst a miskolci jogi kar alapításakor ismertem meg. A nyitott, tisztességes és elkötelezett fiatal oktató hamar kivívta kollégái elismerését, s a hallgatók tiszteletét és szeretetét. Tehetségével és szorgalmával Miklós az egyetem meghatározó oktatójává vált.

Az igazi találkozásunk, szakmai és emberi kapcsolatunk, barátságunk közös munkahelyünkön, az Alkotmánybíróságon bontakozott ki. Miklós akkor már tekintélyes tudományos és oktatói múlttal rendelkezve kezdte meg alkotmánybírói pályáját. Rövid „tanulmányi idő” után megtalálta hangját; élvezettel hallgattam felszólalásait, észrevételeit. Mindvégig az alkotmányosság, az alkotmányos büntetőjog elkötelezettjeként – Szabó András, közös atyai barátunk méltó utódjaként – viselte a talárt.

„Rászolgál a tiszteletre, ki képességei legjavát adja.” (Sophokles)

*Kedves Miklós,
Isten éltesse!*

A jogállami és a szimbolikus büntetőjogról

Észrevételek a jogállamról és a jogállami büntetőjogról

Az államra vonatkozó kiinduló alaptörvényi rendelkezés értelmében „Magyarország független és demokratikus jogállam” [Alapvetés B) cikk (1) bek.]. Az Alaptörvény szerinti államfilozófia úgy írható le, hogy a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik [Alapvetés C) cikk (1) bek.] és a „kormány a végrehajtó hatalom általános szerve, amelynek feladat- és hatásköre kiterjed mindarra, amit az Alaptörvény vagy jogszabály kifejezetten nem utal más szerv feladat- és hatáskörébe.” Vagyis ezen szabály egy erős és cselekvőképes kormányról szól, amely „jóval kevesebb fékkel és ellensúllyal rendelkezik”.¹ Persze látni kell azt is, hogy már hosszabb ideje – nem csupán hazánkban – az államfejlődés egyik tartós jellemzője a végrehajtó hatalom, a közigazgatás súlyának a növekedése, feladatainak a szaporodása mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban.²

A jogállami büntetőjog eszméje szükségszerűen összekapcsolódik magának a jogállamnak az eszméjével. Ennek teoretikus alátámasztása/megindokolása a klasszikus német filozófia, különösen *Kant* jogállami modelljére épül. „Az állam (civitas) emberek sokaságának egyesülése jogi törvények alatt.” Az „állam törvényhozásra egyesült tagjai: *állampolgárok* (civis), lényegüktől (mint olyantól) elválaszthatatlan attribútumaik a törvényes *szabadság*, hogy csak olyan törvénynek engedelmesskedjenek, amelyhez hozzájárulásukat adták; a polgári *egyenlőség*, [...] harmadszor, a polgári *önállóság*...”.³ Tehát *Kant* szerint a szabadság és az egyenlőség megvalósítása a társadalom minden tagjának mint embernek szabadságában, mint alattvalónak egyenlőségében és mint polgárnak a függetlenségében áll. Ezt a törvényhozó tevékenységben való részvétel biztosítja: a törvényhozó hatalmat gyakorló képviseleti szerv útján maga a nép szab kereteket a saját szabadságának. Ez a magyarázata a törvényhozás elsőbbségének a jogállamban a végrehajtó hatalommal és a független bírással szemben.⁴

¹ Vö. KUKORELLI István: Az új Alaptörvény államfilozófiája. In FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016. 105. o.

² Vö. uo. 106. o.

³ KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája*. (Ford. Berényi Gábor.) Budapest, 1991. 417–418. o.

⁴ Vö. Jogállam címszó. In LAMM Vanda – PESCHKA Vilmos (főszerk.): *Jogi Lexikon*. Budapest, 1999. 293–294. o.

Kantot követően sikeres szintézis jött létre a jogállamiságon belül az igazságosság és a jogbiztonság követelményei között, amennyiben az állami tevékenység joghoz kötöttségének formai elvét, a jogbiztonságot (büntetőjogi megnyilvánulásaként az anyagi jogi legalitás, a törvényesség elvét) alárendelte a jogállamiság materiális vetületének, azaz minde nélkülött az igazságosság követelményének.

Az is rögzíthető, hogy a jog uralmára épülő *jogállam* egyértelműen és egységes felfogásként sehol sem definiált fogalom, azaz jelenleg is több értelemben használatos.⁵

Hazánkban a jogállamiság alapértékeit az Alaptörvény rendelkezései részletezik, ugyanakkor nem töltik ki teljes egészében annak tartalmát. Ezért a jogállam fogalmának értelmezése az Alkotmánybíróság egyik fontos feladata. Az Alkotmánybíróság számos határozatában érintette a jogállamiság elvét: kimondta, hogy a formai jogállamiság magját jelentő jogbiztonság a jogállam nélkülözhetetlen eleme. A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára [9/1992. (I. 30.) AB hat.] A világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom alkotmányos követelmény a normaszöveggel szemben. A jogbiztonság – amely a jogállamiság fontos eleme – megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos legyen, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon [26/1992. (IV. 30.) AB hat.].

A honi Alkotmánybíróság határozataiban tehát egyértelműen a jogállamiság formális eleme, a jogbiztonság elsődlegessége mellett foglal állást: „A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való” [11/1992. (III. 5.) AB hat.]. Ez a megközelítés egy semleges jogállamiság-koncepciót eredményez(ett). A jogállamiság voltaképpen a jogrendszer egészének valamiféle ernyő-szabályává vált és a magyar alkotmányos berendezkedés filozófiai keretét jelentette és jelenti.⁶ Más értelmezés szerint az AB nem redukálta a jogállamiság elvét a jogbiztonságra. A jogállam tartalmának tekinthető az igazságosság és a méltányosság is.⁷ Az is megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépése óta kisebb intenzitással hivatkozik a jogállamiságra, különösen a jogbiztonságra. Ennek oka elsősorban a testület hatásköreinek átalakulásában keresendő.⁸

---

⁵ Vö. FEJES Zsuzsanna: Az állam „jóságának” eszmétörténeti jelentésváltozásai az államfejlődésben. In FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016. 287. o.

⁶ CHRONOWSKI Nóra: A jogállamiság még mindig program... In CHRONOWSKI Nóra et al. (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest, 2017. 39. o.

⁷ SÓLYOM László: Alkotmányértelmezés az új alkotmánybíróságok gyakorlatában. *Fundamentum*, (2002) 2., 24. o.

⁸ CHRONOWSKI: A jogállamiság még mindig program... 39. o.

Az Alkotmánybíróság 10/1992. (II. 25.), 11/1992. (III. 5.), továbbá 42/1993. (VI. 30.) AB határozataiban,⁹ illetve Szabó András több publikációjában az *alkotmányos büntetőjog* kifejezés szerepel, amely szerint a büntetőjognak az alkotmányból kell kiindulnia, ehhez kell igazodnia, mivel az alapszabály alapvető etikai értékeket hordoz és fogalmaz meg. A büntetőjog mint érték szempontokat követő rendszer érték-meghatározottsága elsősorban az alkotmányos értékekkel való egybeesést jelenti, illetve kell, hogy jelentse.¹⁰

Azonban nem csupán a büntetőjog tekintendő közjogi-alkotmányos rendszerhez kötött jogágnak, hiszen az alkotmány rendelkezéseinek a jogrendszer egészére nézve kötelező erejük van. Vagyis alkotmányellenes szabály nem lehet a jogrendszer része, legyen szó bármely jogág normáiról. Továbbá valószínűleg az alkotmányos büntetőjog terminológia használata is hozzájárult ahhoz, hogy hazánkban az alkotmányjogi és a büntetőjogi kérdéseket – az előbb vázolt összefüggésük mellett is – nem választják szét kellően a felvetődött problémák elemzése során. Az alkotmányjognak és a büntetőjognak ugyanis a maga saját rendszerében gondolkodva kell a kodifikációs és a jogértelmezési kérdéseket megoldania. A büntetőjogi felelősség anyagi és eljárásjogi feltételeinek rendszerbe foglalása és működtetése nem alkotmányjogi kérdés, ezért helyes lenne az alkotmányjogi és a más jogágak belső rendszerét érintő problémákat külön tartani.¹¹

Ezzel összefüggésben részemről az jegyezhető meg, hogy a büntetőjog tekintetében is a kiindulópontot és egyúttal az áthághatatlan korlátot az alkotmány, az alkotmányban rögzített alapvető emberi jogok és jogelvek jelentik. A büntetőjog azonban nem pusztán alkalmazott alkotmányjog, hanem önálló felelősségi és szankciórendszerrel rendelkező jogterület is, amely az alkotmányban foglalt alapjogok lényegi korlátjaként is felfogható.

Az elmúlt időszak felgyorsult eseményei, a globális és lokális kihívások egyre gyakrabban szembeállítják az állam gyors és hatékony intézkedéseit a jogállamiság vívmányaival. Ezen kihívások sorából ki lehet emelni a globalizálódó világ biztonsági kihívásaira adandó válaszokat, amelyek révén a polgárok hatékony és gyors állami intézkedéseket várnak el a kormányzattól. Az állam pedig – éppen a hatékonyságra hivatkozással – gyorsan és akadálymentesen törekszik intézkedéseinek megvalósítására, és ezek a folyamatok a jogállam formális és materiális követelményeire egyaránt nagy veszélyt jelentenek.¹² Márpedig a jogállamiság, a jogállami elvek és követelmények tiszteletben tartása nélkül az alapjogok, a garanciális szabályok és a demokrácia védelme sem valósulhat meg.

⁹ Az alkotmányos büntetőjog fogalmának lényegi áttekintését az AB gyakorlatában lásd LÉVAY Miklós: Az alkotmányos büntetőjogtól az alkotmányos kriminálpolitikáig. In HAJDÚ József (főszerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. 115–116. o.

¹⁰ SZABÓ András: *A büntetőjog reformja*. Budapest, 1992.; SZABÓ András: Büntetőjog és alkotmánybíráskodás. In TÓTH Károly (szerk.): *Tokaji Géza Emlékkönyv*. Szeged, 1996. (Acta Jur. et Pol.) 239–253. o.

¹¹ WIENER A. Imre: Alkotmány és büntetőjog. *Állam- és Jogtudomány*, (1995) 1–2.; WIENER A. Imre: *A Btk. Általános Része de lege ferenda*. Budapest, 2003. 38–39. o.

¹² FEJES: Az állam „jóságának” eszméletörténeti jelentésváltozásai az államfejlődésben. 287. o.

A jogállam ezen értelmezésében a büntetőjog szolgálatot teljesít: az állami büntetőhatalom behatárolásának eszköze. Ebből következik az ún. jogállami büntetőjogi felfogás, amely a büntetőjog keretek közé szorítását célozza úgy, hogy az egyes személynek az állammal szembeni individuális jogait védelmezi. A szabadság és a jogok védelmének gondolata a jogi gátja a büntető-ökonómiai és a kriminálpolitikai céloknak. Ugyanis a kriminálpolitikai – következmény vezérelte – célkitűzések a jogállami behatároló büntetőjogtól idegenek.

A (jogállami) büntetőjog egyes fejlődési irányairól

A *büntetőjog feladatai és működése* körében Liszt a marburgi programjában, az 1882. évi híres előadásában és művében a büntetőjog-tudomány egészének („die gesamte Strafrechtswissenschaft”) koncepcióját vetette fel. Eszerint a büntetőjog tudományának ki kell bővülnie a bűncselekmény, a büntetett, a büntetés empirikus összefüggéseivel, és így ennek kell lennie a célszerű kriminálpolitika alapjának. Megítélése szerint csak a nevezett empirikus „diszciplínának a büntetőjog tudományával való együttműködése révén adott a bűnözés elleni sikeres harc lehetősége”.¹³

A bűnügyi diszciplínák együttműködésében Liszt ekkor a kriminálpolitikának kiemelkedő helyet és rangot biztosított. Később más helyütt, nevezetesen „A szociológiai és antropológiai kutatásoknak a büntetőjog alapfogalmaira gyakorolt hatásáról” című, 1893. évben először közzétett tanulmányában már határt szabott. Nézete szerint „a büntető törvénykönyv a büntetett magna chartája” („das Strafgesetzbuch die magna charta des Verbrechers”).¹⁴

Ennek megfelelően a büntetőtörvény elsősorban nem a jogrendet, nem a teljes közösséget védi, hanem az ez ellen ellenszegülő egyes személyt. A büntető törvénykönyv paragrafusokba foglalja számára a jogot, hogy csak a törvényi előfeltételek és csak a törvényi határon belül legyen büntetendő. A kettős elv: *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – az állampolgár védőbástyája az állami erőhatalommal szemben, a többség kíméletlen hatalmával szemben: a „Leviathan”-nal, vagyis a félelmet keltő, hatalmas állammal szemben. Liszt hosszú idő óta a büntetőjogot mint az állam jogilag behatárolt büntetőhatalmát jelölte. Így fogalmaz(ott): „én most is azt mondhatom: a büntetőjog a kriminálpolitika áthághatatlan korlátja” („das Strafrecht ist die unübersteigbare Schranke der Kriminalpolitik”). „És így kell maradnia.”¹⁵

Liszt idézett kijelentése máig ható: vagyis jelenleg is aktuális és ma sincs kisebb jelentősége, mint a liszti időszakban: egyrészt a hatékony bűncselekmény-kontroll, a preventív bűnüldözés, másrészt a liberális-jogállami szabadságvédelem közötti feszültség problemati-

¹³ LISZT, von Franz: *Der Zweckgedanke im Strafrecht (1882/83)*. Baden-Baden, 2002. 54. o.

¹⁴ LISZT, von Franz: Ueber den Einfluss der soziologischen und anthropologischen Forschungen auf die Grundbegriffe des Strafrechts. In LISZT, v. Franz: *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Zweiter Band. Berlin, 1905. 80. o.

¹⁵ LISZT: Ueber den Einfluss... 80. o.; Vö. NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013. 122–123. o.

kájának. Továbbá a kriminálpolitikai szándék és a büntetőbírói akarat a (büntető)törvényben találja meg a határait. A törvény az érintettek számára nem csupán az elítélés(ük) alapja, hanem az állami túlhatalomtól való védelem, az egyenlő mérce és kontroll garanciája is.

Az is kiemelendő azonban, hogy manapság a büntetőjog nem elsősorban a kriminálpolitika korlátja, hanem inkább a meghosszabbított karja, lényegében szinte a kriminálpolitika eszköze.¹⁶ Ezt a folyamatot előkészíti és elősegíti a büntetőjog, a büntetési célok funkcionális felfogása egy olyan klímába ágyazódva, amelyben a büntetőjogi eszközök következményeinek figyelembevétele, a prevenciója és a hasznossága a büntetőjog igazolásának központi ismérvei lettek. Mindezek nyomán a kriminálpolitikának a büntetőjogba való átnyúlása és beavatkozása közel került.¹⁷ Ez az átnyúlás és beavatkozás többféleképp realizálódhat, illetve realizálódik, mint például: a veszélyek elleni küzdelemre (is) kialakítani igyekvő büntetőjog, a *veszélyeztetési deliktumok* megjelenése és térnyerése.

A veszély a jogállami büntetőjog számára kockázatos, mondhatni veszélyes kategória. Ezért úgy gondolom, hogy ennek oka – kissé egyszerűsítve fogalmazva – az, hogy a veszélyre épülő ilyen rendszer már nem lenne nevezhető jogállami büntetőjogi szisztémának, hanem az elkövető veszélyességét megelőzni, illetve elhárítani igyekvő rendőri, biztonsági „büntetőjognak”, a lényeges, jogállami garanciális elemektől megfosztott, de legalábbis „lecsupaszított”, akár határozatlan tartamú biztonsági intézkedésekkel egyetemben. Azonban ismerten alapvető követelmény a demokratikus jogállamban az, hogy a büntetőjogi beavatkozás az alapvető jogállami büntetőjogi alapelvek, így – egyebek mellett – a tettfelelősség, a szükségesség és arányosság elve alapján valósuljon meg.

Megítélésem szerint büntetőjogilag különbség teendő az elkövető által teremtett veszély és az elkövető személyi veszélyessége között. Az első veszélykategória valamely büntetendő cselekmény megvalósulásának a kockázata; ez az ún. cselekmény-, vagy tett-veszélyesség, a szélesedő körben elterjedő veszélyeztetési deliktumokkal. A másik veszélykategóriát a potenciális elkövetőben rejlő kriminális szándék határozza meg, ez a személyi vagy elkövetői veszélyesség, amely azonban a jogállami büntetőjogban a felelősségrevonás alapjaként önmagában elfogadhatatlan. A korábbi és a hatályos Btk. (80. §) tartalmazza viszont a büntetés kiszabásának elvi szabályait, közöttük az *elkövető társadalomra veszélyességét* is. Ennek értelmében a bűnelkövető nem általában, hanem a bűncselekmény elkövetése folytán veszélyes a társadalomra. Ezen elkövetői veszélyesség mértékére a megnyugtatóbb és a határozottabb következtetést is az elkövetett bűncselekményből, annak jellegéből, jellemzőiből lehet levonni. E büntetészkiszabási kategória vizsgálata mindenekelőtt az egyéni (speciális) megelőzés céljának szempontjából jelentős.¹⁸

¹⁶ HASSEMER, Winfried – NEUMANN, Ulfrid: Vor § 1. In KINDHÄUSER, Urs et al. (Hrsg.): *Strafgesetzbuch*. Band 1. 3. Aufl. Baden-Baden, 2010. 156. o.

¹⁷ HASSEMER–NEUMANN: Vor § 1. 157. o.

¹⁸ NAGY Ferenc: *Anyagi büntetőjog Általános rész II*. Szeged, 2014. 196. o.

Az első veszély – tett – a *büntetendőség*, a második az elkövetői *büntethetőség kiterjesztésével* hozható összefüggésbe. Megjegyezhető, hogy a kiterjesztés kifejezés német megfelelője a „Vorverlagerung”, amely fogalom büntetőjogi kontextusban különösen népszerű a németeknél, jóllehet nem eredeti büntetőjog-dogmatikai kategória. E megnevezéssel az a jelenség illethető, amikor a jogalkotó új büntetőjogi norma alkotása vagy jogszabály-értelmezés útján az ún. klasszikus bűncselekmények elkövetésének virtuális idősíkján előbbre helyezi, kiterjeszti a büntetendőséget és ezzel egyben távolabb hozza azt a tényleges, materiális sérelem/eredmény okozásától.¹⁹

Megkülönböztetendő a büntetendőség tágabb (horizontális és vertikális síkon egyaránt történő) és szűkebb (vagy csak horizontális vagy kizárólag vertikális) értelemben felfogható kiterjesztése. A büntetendőséget megalapozó kiterjesztés tényállás-értelmezéssel és új tényállás-alkotással is megvalósulhat.²⁰

A büntetőjog kiterjesztése akkor problematikus, ha az nem egy szakmai, a büntetőjog hatásait és határait figyelembe vevő diskurzus eredménye. Ellenkező esetben a büntetőjog világos és egyértelmű határok nélküli technikai jellegű irányító eszközként szolgál(hat).²¹

A büntetőjog fejlődésének másik iránya, aspektusa a *büntetőjog eszköztárával kapcsolatos*. Azon utak és megoldások egyike ez, amelyek révén a működő büntetőjog ténylegesen megvalósulhat. E tekintetben a jogállami büntetőjog hagyományai által létesített azon akadályok elhárításáról, megszüntetéséről vagy legalábbis kisebbitéséről van szó, amelyek a kriminálpolitikai célkövetést akadályozhatják. Ezen büntetőjogi fejlődési aspektusra vonatkozóan példaként emelhető ki a bűncselekmény sértettje érdekeinek fokozottabb figyelembevétel, a jóvátétel gondolatának, a resztoratív szempontoknak az előtérbe kerülése.

Ambivalensnek tekinthető az a fejlődési irány is, amely a (kár)jóvátételnek a büntető anyagi jogban betöltött szerepét, helyét, illetve büntetőjogi szankciókénti kialakítását illeti. Ez utóbbival kapcsolatban üdvözlendő, ha a jóvátétel büntetőjogi szankciójaként hozzájárul(hat) a szabadságelvonó büntetések csökkentéséhez.

Megítélésem szerint az ősi eredetű jóvátételi alapgondolat egyértelműen helyeselhető, nevezetesen az, hogy az elkövető az általa a sértettnek okozott sérelmet a törvényi keretek alapján a sértett által elfogadott módon és mértékben jóváteszi. Ennek jogalkotói és jogtechnikai kivitelezési módozatai igen eltérőek lehetnek. Ezek sorából – véleményem szerint – nem emelhető ki olyan változat, amely egyedül és kizárólagosan „üdvözítő” lehetne. Azonban az mindenképp leszögezhető, hogy a határozottan támogatandó különböző jóvátételi megoldások egyrészt nem veszély nélküli eszközök, így csak megfelelő garanciák mellett alkalmazhatóak. Másrészt nem általános gyógyírt jelentenek a problémákra és csak korlátok

---

¹⁹ Uo. 126. o.

²⁰ Ezen variációkra hazai büntetőjogunkból felhozott példákat lásd NAGY Ferenc: Az állami büntetőhatalom korlátozása ellen ható tendenciák a büntetőjogban. *Állam- és Jogtudomány*, (2018) 1., 84–85. o.

²¹ HOVEN, Elisa: Was macht Straftatbestände entbehrlich? – Plädoyer für eine Entrümpelung des StGB. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, (2017) 129., 337. o.

figyelembevételével mellett jöhet szóba az alkalmazásuk. Mindezek fényében és ismeretében viszont a hazai (büntető) gyakorlatban a jóvátétel jogintézményét a jövőben hatékonyabban ki lehetne használni és bátrabban lehetne igénybe venni mind a büntetőeljárás, mind az anyagi büntetőjog területén.²²

A szimbolikus büntetőjogról

Szakirodalmunkban szinte még újdonságként hat a hazánkban elsőként az általam nevesített *szimbolikus büntetőjog* problémaköre, amelyet speciális fejlődési irányként külön kívánok tárgyalni. A szimbolikus büntetőjog toposzával az ún. modern büntetőjogi rendszer típusa írható le, amely – egyebek mellett – azzal jellemezhető, hogy egyrészt a büntetőjog hatókörének kiterjesztése valósul meg, másrészt a büntetőjog által elérhető magatartás-irányító hatás és eredmény túlértékelése következik be. A két faktor együtthatása jelentős deficithez vezet a tényleges jogtárgyvédelem tekintetében, anélkül, hogy a jogalkotó ezt a védelmi deficitet tudomásul venné.²³ Vagyis a törvényhozó a valódi problémát meg sem próbálja orvosolni, a problémakezelés kimerül – az eszkzaláló punitivitás és szigor kíséretében – a szimbolikus jellegű büntetőjogi szankció(k) előírásában. A törvényhozó ezáltal demonstrálja és kommunikálja a döntési és cselekvési képességét a tényleges jogtárgyvédelem tulajdonképpeni feladatának elmulasztása ellenére.²⁴

A német szakirodalomban a büntetőtörvények szimbolikus funkciója, a szimbolikus büntetőjogi aktus megnevezés már 1980-ban említést és kiemelést kap,²⁵ majd ezen koncepció fundamentális megalapozása és továbbvitele összekapcsolódik *Hassemer* nevével/munkáival.²⁶

Neumann és Schroth már a fentebb hivatkozott munkájukban a büntetőtörvények szimbolikus funkcióját emelte ki. Eszerint a szimbolikus aktus annak jele, hogy az állam valami olyat tesz, ami hozzájárul(hat) a felingerelt lakosság megnyugtatásához és a jogrendbe vetett bizalom helyreállításához. Az egyértelműen szimbolikus jelentőségre utalnak a szerzők a náci-gyilkosságok elévüléséről szóló 1979. évi nyugatnémet vita kapcsán. Ebben a vitában valójában nem a speciál- vagy generálpreventív célkitűzésről volt szó és nem is a megtorlásról, az elévülés megszüntetését ellenző véleményekkel szemben. A döntő sokkal inkább az, hogy az elévülés megszüntetését a nemzetiszocialista időszak büntetteitől való

---

²² Vö. BÁRD Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In BORBÍRÓ Andrea (főszerk.): *Kriminológia*. Budapest, 2016. 945–946. o.

²³ NAGY: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban...* 129. o.

²⁴ RADTKE, Henning: Vor §§ 38. ff. Symbolisches Strafrecht. In JOECKS, Wolfgang – MIEBACH, Klaus (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. Band I. München, 2003. 1466–1468. o.

²⁵ NEUMANN, Ulrich – SCHROTH, Ulrich: *Neuere Theorien von Kriminalität und Strafe*. Darmstadt, 1980. 114–115. o.

²⁶ Vö. SCHROEDER, Friedrich-Christian: Symbolisches Strafrecht – symbolische Straftaten. In NEUMANN, Ulfrid et al. (Hrsg.): *Festschrift für Winfried Hassemer*. Heidelberg, 2010. 617. o.

távolságtartásként, ezen tettek morális elítélésének megújításaként értelmezzék. Tehát szimbolikus aktusról volt szó és nem tényleges kriminálpolitikai intézkedésről. Azonban, hogy mily kevésbé állt előtérben a büntető törvényhozás instrumentális/célszerű funkciója, azt jól mutatja ez a törvénytervezet, amely az elévülés megszüntetését a náci gyilkossági büntetésekre korlátozta.²⁷

Az 1980 óta eltelt időszakban is mind határozottabban testet öltő jelenségnek, illetve veszélynek tekinthető a hagyományos dogmatika eróziója, s a *szimbolikus*, pusztán demonstratív, kirakat-célokat szolgáló *büntetőjog* térnyerése.²⁸ Ezt közel három évtizeddel ezelőtt *Hassemer* úgy fogalmazta meg, hogy a büntetőnormák és a büntetéssel fenyegetések komoly kétségek mellett csak úgy kaphatnak értelmet, hogy a büntetőjogi rendszer a jelenlétét és a reakciókészségét dokumentálja, ezáltal pedig csupán a hatékonyság és a társadalomvédelem látszatát közvetíti, és ennek folytán a nyilvánosságot becsapja. Így a büntetőjog a feladát már nem tudja teljesíteni, mert nem szavahihető.²⁹

Jescheck szerint az olyan büntetőrendelkezések megalkotása és fenntartása esetében, amelyek a lakosság, a nép jogtudatában semmi támogató jellegű rezonanciára, egyetértésre nem találnak, az ilyen esetekben is „szimbolikus törvényhozásról” lehet beszélni.³⁰

Az újabb törvényhozásnak szintén gyakran felróják, miszerint a büntetéssel fenyegetések a megoldandó problémákra csupán szimbolikus módon reagálnak, anélkül azonban, hogy ezáltal a biztonságot garantálnák. Az (el)ismert kriminálpolitikai elvekkel összefüggésben tehát azt kell vizsgálni és megítélni, vajon legitim cél lehet-e – a biztonság védelmére gondolt (kriminál)politika esetében – a büntetőjognak mint szimbolikus normaerősítésnek a felhasználása, ha a büntetőjogi normák ténylegesen biztonságot nem nyújtanak, mivel ezeket ritkán, vagy egyáltalán nem alkalmazzák. Valójában persze a jogalkotó mindig több életterületet fog át büntetőjogilag, és ennek megfelelően új jogi tárgyakat alkot. Ha azonban a büntetőjog egyáltalán büntetőjog akar maradni, úgy arról nem mondhat le, hogy a fundamentális értékeket, érdekeket, azaz a jogi tárgyakat büntetőjogilag védetté ne nyilvánítsa, mindezt akkor is, ha a büntetőjogi norma alig érvényesíthető. Ez valójában szimbolikus funkció.³¹

A szimbolikus büntetőjog általában erősen absztrahált jogtárgyakkal dolgozik, amelyeknek konkrét célszerű és tényleges védelme alig realizálható. A jogtárgy-csorbitásoknak nem több és nem jobb védelméről van szó, hanem a társadalomban meglévő szubjektív bizonytalanság

---

²⁷ NEUMANN–SCHROTH: *Neuere Theorien von Kriminalität und Strafe*. 114–115. o.

²⁸ NAGY: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban...* 128–129. o.; TÓTH Mihály: Adalékok a büntetőjogi dogmatika válságához. In KARSAI Krisztina et al. (szerk.): *Nagy Ferenc Ünnepi Kötet*. Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Tomus LXXXI.) 945–954. o.

²⁹ HASSEMER, Winfried: *Einführung in die Grundlagen des Strafrechts*. 2. Aufl., München, 1990. 71–72. o.

³⁰ JESCHECK, Hans-Heinrich – WEIGEND, Thomas: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*. 5. Aufl. Berlin, 1996. 52. o.

³¹ KREUZER, Arthur: Kriminalpolitische Kurskorrekturen durch die neue Bundesregierung? *Neue Kriminalpolitik*, (2018) 2., 146. o.

védelméről. A büntetőjog utáni mind hangosabb kiáltás pedig a társadalom elbizonytalanodásának a tünete.³²

A szimbolikus törvények kevésbé törekednek az egyébként is nehezen végrehajtható jogi tételek közvetlen érvényesítésére, hanem e tekintetben a jog funkciója az uralmi legitimáció és a közvetett magatartás-irányítás. Ezen az úton végül is sajátos realitás alakul ki, azaz az irracionális ismét a racionális.³³

A büntetőjog szimbolikus üzenetei és az ilyen jellegű híradások abból is profitálnak, hogy a lakosság többnyire nem, illetve nem sokat tud a ténylegesen ismertté vált bűnelkövetések nagyságrendjéről, a bűnesetek összetételéről, arányáról, az elítélésekről, a szankciókról, a látens bűnelkövetésről. A hivatalos, az „uralkodó” idevonatkozó ismeret legfeljebb a rendelkezésre bocsátott, szűk körű, kétes megbízhatóságú állami statisztikából meríthető. Vagyis a tudatosan félrevezetett kriminalitási és szankció-ismeretek preventív hatását lehet feltételezni.³⁴

Egy másik vélemény értelmében a szimbolikus büntetőjog lényegét érintő fontos tényező az, hogy a politika a büntetőjogban a bűncselekmények elleni küzdelem olcsó, ugyanakkor szimbólumokban gazdag eszközt fedezte fel. A büntetőjogi rendelkezések révén a politika az aktivitás benyomását közvetítheti, anélkül, hogy nyilvánvalóvá válna, miszerint a jogtárgyvédelem, a biztonság hatékony módszereit, illetve a valós problémamegoldást nem, vagy nemigen ismeri.³⁵ A szimbolikus büntetőjog esetében tehát a társadalmi problémákkal szembeni jelképes és látszatmegoldási minták, modellek alkotására lehet és kell gondolni.³⁶

A büntetőjog ezen *szimbolikus funkcióját* a legújabb hazai szakirodalomban *Gönczöl* a büntető populizmussal hozza összefüggésbe. Szerinte büntető populizmusról akkor beszélhetünk, „ha az uralkodó politikai elit a közvélemény nyomására hivatkozva a bonyolult társadalmi jelenségekre [...] folyamatosan leegyszerűsítő, látványos és gyors sikereket ígérő módon reagál. Ez az elit a súlyos társadalmi konfliktusok enyhítésének érdemi kezelése helyett hatalomtechnikai megoldásként, szavazatszerzési célból nyúl a társadalmi kontroll kiterjesztéséhez.”³⁷

Véleményem szerint a szimbolikus büntetőjog és a büntető populizmus közé nem feltétlenül tehető egyenlőségjel, nem tekinthetők teljesen azonosnak. Azonban a két fogalom viszonyában nagyon szoros az összefüggés: a szimbolikus büntetőjog szolgáltat(hat)ja a formai keretet, a büntető populizmus pedig a formai kereten belül a tartalmi magyarázatot ad(hat)ja az érdemi problémakezelés elmaradására vonatkozóan. Másként kifejezve, lényeg-

³² HOVEN: Was macht Straftatbestände entbehrllich? 336. o.

³³ KUBINK, Michael: *Strafen und ihre Alternativen im zeitlichen Wandel*. Berlin, 2002. 647–648. o.

³⁴ Uo. 649. o.

³⁵ HILGENDORF, Eric: Beobachten zur Entwicklung des deutschen Strafrechts. In HILGENDORF, Eric – WEITZEL, Jürgen (Hrsg.): *Der Strafgedanke in seiner historischen Entwicklung*. Berlin, 2007. 207–208. o.

³⁶ ALBRECHT, Peter-Alexis: *Kriminologie. Eine Grundlegung zum Strafrecht*. 4. Aufl. München, 2010. 71. o.

³⁷ GÖNCZÖL Katalin: A punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus – egymást fedő fogalmak? *Jogtudományi Közlöny*, (2014) 11., 542–543. o.

gében ugyanazon társadalmi jelenség kétirányú, azaz más nézőpontból történő megközelítéséről van szó. A büntető populizmus a társadalmi reakciók, a társadalmi problémák oldaláról közelít, míg a szimbolikus büntetőjog a populizmus ezen ontológiai jelenségét kívánja büntetőjogi rendszerbe illeszteni, azaz normatív leképezni, az ontológiai/kriminológiai tartalom indokát legitimmé, akceptálhatóvá tenni.

Az ontológiai és a normatív oldal kölcsönhatásban lévő együttesének célja pedig elsősorban a társadalom, a közvélemény biztonságérzetének megnyugtatósa, a közhatalom működőképessége legalábbis látszatának a dokumentálása és fenntartása.³⁸

A szimbolikus büntetőjog és büntető populizmus jelensége azonban nemcsak negatív, kedvezőtlen megítélésű lehet, hanem bizonyos pozitív hangsúllyal, kedvező értékeléssel, fontosnak is minősíthető jelentőséggel szintén rendelkezhet.

Ezek közé tartozik:

- a társadalmi igények, elvárások kielégítése, az ezeknek való megfelelés;
- az ország lakossága, nagyobb közössége biztonságérzetének erősítése, az ehhez való hozzájárulás.

A büntető populizmus és a növekvő, erősödő punitivitás jelenségei között ugyancsak szoros összefüggés, de jelentős átfedések is kimutathatóak. Punitivitás alatt olyan büntetőjog-barát hozzáállást, magatartást lehet érteni, amely a mind több és a mind szigorúbb büntetések követelésében találja meg a kifejeződését. A büntető tényállások emelkedő száma és a hosszú tartamú, szigorú szankciók szabályozása persze önmagában semmiképp sem javítja minden további nélkül a jogtárgyvédelmet.³⁹

A növekvő, az erősödő punitivitás trendjét lehet Magyarországon is megállapítani a törvényhozás és a joggyakorlat tekintetében egyaránt. Egy honi kriminológiai nézet szerint a punitív büntető populizmus a kriminálpolitika érzelmileg motivált erődemonstrációja. Ezen kriminálpolitika retorikai elemének tekinthető a populizmus, mert politikai haszon-szerzésre irányul. A punitivitás az állami erődemonstráció legmarkánsabb kifejeződése, amely szimbolikus üzenetet hordoz, vagyis azt, hogy az állam képes és hajlandó fellépni a bűnelkövetéssel szemben. A punitív populizmus lényege az, hogy a bűnözési félelem által keltett lakossági elvárások kielégítése döntően érzelmi-szimbolikus alapon, a rövid távú politikai racionalitás érdekeihez igazodva történik meg.⁴⁰

---

³⁸ NAGY: Az állami büntetőhatalom korlátozása ellen ható tendenciák a büntetőjogban. 86. o.

³⁹ HILGENDORF: Beobachten zur Entwicklung des deutschen Strafrechts. 205–206. o.

⁴⁰ BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban*. PhD-disszertáció. Kézirat. Budapest, 2011. 37. o.; LÉVAY Miklós: A „punitivitás” fogalma, koncepciója és a fogalom változatai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, 2014. 315–326. o.

Alkotmányos büntetőjog és visszamenőleges igazságszolgáltatás, különös tekintettel az elévülés problémájára

Hazánkban az 1989–90-es rendszerváltozással összefüggésben felmerülő *visszamenőleges igazságszolgáltatási törekvések* egyrészt a sérelmet szenvedettek erkölcsi és jogi rehabilitációjára, valamint az érintettek és hozzátartozóik részleges anyagi kompenzációjára, másrészt az előző rendszerben súlyos bűncselekményt elkövetők felelősségének feltárására irányultak. A *rehabilitáció* és a *kompenzáció* terén a jogalkotó komoly erőfeszítéseket tett,¹ amit az Alkotmánybíróság döntései is elősegítettek.² A felelősségre vonás tekintetében a parlamenti többség – egy tényfeltáró országgyűlési bizottság felállítása helyett – a *büntetőjogi eszközök* felé fordult, ami felszínre hozta az elévülés problematikáját, valamint az igazságosság és a jogbiztonság konfliktusát.

---

¹ 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról (első semmisségi törvény), illetve a 108/1989. (XI. 1.) MT rendelet az 1956-os népfelkeléssel összefüggésben elítéltek és a közbiztonsági őrizet alá helyezettek munkaviszonyának és társadalombiztosítási helyzetének rendezéséről, valamint a korábbi nyugdíjsökkentés megszüntetéséről; 1990. évi XXVI. törvény az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról (második semmisségi törvény), illetve a 93/1990. (XI. 21.) Korm. rendelet az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek és az 1956-os forradalommal és szabadságharcral összefüggésben elítéltek, valamint a korábbi nyugdíjsökkentés megszüntetéséről, továbbá az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről; 1992. évi XI. törvény az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról (harmadik semmisségi törvény); 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról (negyedik semmisségi törvény) és a 267/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet az egyes tartós időtartamú szabadságelvonást elszenvedettek részére járó juttatásról.

² Az Alkotmánybíróság a harmadik semmisségi törvényt érintően leszögezte, hogy a jogerősen lezárt büntetőügyek felülvizsgálatának elrendelését az elkövető javára a jogállami követelményeknek megfelelő büntetőjogi értékelés érvényre juttatása indokolhatja [1459/B/1992. AB határozat; ABH 1994, 571.].

Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény és módosításai alkotmányosságát az Alkotmánybíróság több határozatában vizsgálta, megállapítva, hogy az államot még részleges kárpótlási kötelezettség sem terheli, ezért a törvény alapja kizárólag a méltányosság [1/1995. (II. 8.) AB határozat; 22/1996. (VI. 25.) AB határozat; 46/2000. (XII. 14.) AB határozat].

A büntetőjogi elévülés alkotmányosságának vizsgálata a magyar jog szabályai alapján

Az Országgyűlés 1991 novemberében elfogadta az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről szóló, ún. „*elévülési*” törvényt, amely úgy rendelkezett, hogy 1990. május 2-án ismét elkezdődik az 1944. december 21. és 1990. május 2. között elkövetett egyes súlyos bűncselekmények (hazaárulás, szándékos emberölés, halált okozó testi sértés) büntethetőségének az elévülése, ha az állam politikai okból nem érvényesítette a büntetőigényét.³

Az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában kimondta, hogy „a törvény sérti az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét, hogy a bűncselekmények büntethetőségének elévülésére – beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is – az elkövetéskor hatályos törvényt kell alkalmazni, kivéve, ha az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba”.⁴

A büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag az *alkotmányos büntetőjog* lehet, itt egyszerűen nincs tere történelmi helyzet, igazságosság figyelembevételének.⁵ Az *alkotmányos jogállam* a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat, a jogállam jogrendje pedig senkitől sem tagadhatja meg a jogállami-büntetőjogi garanciákat, ezek ugyanis alapjogként mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend nélkül, jogállami garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető.⁶

A büntetőjog alapvető garanciális szabálya, hogy a bűnüldözés eredménytelenségének kockázata az államot terheli. „Sem a büntetőpolitika változása, sem az eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem eshet az elkövető terhére.”⁷ A büntetőjogi elévülés időben korlátozza az állam büntetőhatalmának gyakorlását, ezáltal biztosítja a büntetőjogi felelősségre

³ Az egyes bűncselekmények tényállásait az akkor hatályos Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény alapján határozták meg.

⁴ ABH 1992, 77. A már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tétele, valamint a még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítása, illetőleg az elévülés külön törvénnyel való félbeszakítása, továbbá nyugvási vagy félbeszakítási ok visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása alkotmányellenes. Az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különböztetni aszerint, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette a büntetőigényét.

⁵ Szabó András szerint az alkotmányos büntetőjog értelme és funkciója éppen az, hogy alkotmányos védelemben részesítse a garanciális intézményeket és kizárja a garanciaellenes törvényi módosításokat. SZABÓ András: Büntetőjogi dogmatika – alkotmányjogi dogmatika. In *Ünnepi tanulmányok II.* Miskolc, 1997. 101. o.

⁶ ABH 1992, 84. Az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, de a büntethetőség jogalapjának alkotmányosnak kell lennie.

⁷ ABH 1992, 88. Az Alkotmánybíróság a terhelt terhére emelt óvás kapcsán már kifejtette, hogy a bizonyítás sikertelensége éppúgy az állam kockázati körébe tartozik, mint az eljárás során elkövetett hibák, sőt – eltérő törvényi rendelkezés hiányában – az eljárást akadályozó bármely körülmény is, amely folytán az igazságos és célját betöltő büntetés kiszabása nem teljesülhetett [9/1992. (I. 30.) AB határozat; ABH 1992, 70.].

vonás törvényességét. „Ha az elévülés bekövetkezett, a büntethetőség kizárása [megszűnése] alanyi jogként illeti meg az elkövetőt.”⁸

Az Országgyűlés hasonló elévülési szabályozást fogadott el, mint 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány, illetve Nemzetgyűlés.⁹ Tekintettel arra, hogy az elévülés a magyar büntetőjog rendszerében büntethetőségi előfeltétel, illetve akadály, továbbá külön nyugvási okot a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) nem tartalmaz(ott), az elévülési szabályok visszamenőleges – a népbírószági joghoz hasonló – megváltoztatását nem lehetett elfogadni. A jogállamot a diktatúrától éppen az különbözteti meg, hogy nem enged teret a korábban követett – a jogot eszközként használó – gyakorlat érvényesülésének.

Az Országgyűlés 1993 februárjában újabb törvényeket és egy elvi állásfoglalást fogadott el, melyek szintén az Alkotmánybíróság elé kerültek.

A büntethetőség elévülésének értelmezéséről szóló 1/1993. (II. 27.) OGY elvi állásfoglalás deklarálta, hogy az elévülés feltétele a bűncselekmények hatósági üldözésének teljesülése.¹⁰ Az Alkotmánybíróság 41/1993. (VI. 30.) AB határozatában megsemmisítette az állásfoglalást, mert sértette a jogbiztonság követelményét, valamint a visszamenőleges hatályú jogalkotás alkotmányos büntetőjogi tilalmát. Leszögezték, hogy – a hatalmi ágak elválasztásának elvére figyelemmel – az Országgyűlés törvényértelmezése csak a parlamentre és szerveire lehet kötelező, a bíróságokra és más jogalkalmazó szervekre nem. Az állásfoglalás tartalmilag nem is jogértelmezés, hanem valójában visszaható hatályú büntető jogalkotás, amely „az elévülés intézményét átértelmezi, az elévülés új, általános feltételeként – az időmúláson kívül – az állam bűnüldözési kötelezettségét is megszabja.”¹¹

Zlinszky János alkotmánybíró *különvéleményt* fűzött a határozathoz, mely szerint az elvi állásfoglalás nem alkotmányellenes. Az Országgyűlés, a köztársasági elnök és a Kormány által kibocsátható elvi állásfoglalások ugyanis – mint az állami irányítás egyéb jogi eszközein belül szabályozott jogi iránymutatások¹² – kötelező erővel nem rendelkeznek. Az állásfoglalás az Országgyűlés többségének véleményét rögzítve értékeli a múlt rendszer belső jogának ellentmondásait, az abban foglalt jogszabály-értelmezést bárki szabadon figyelembe

⁸ ABH 1992, 85.

⁹ „Az 1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag, amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta, az elévülés csak 1944. december 21-én veszi kezdetét.” Lásd 81/1945. ME számú rendelet a népbíráskodásról (Nbr.) 9. §; módosította az 1440/1945. ME számú rendelet (Nbr. novella) 5. §-a.

¹⁰ „Jogilag nem tekinthető releváns időmúlásnak a bűncselekmény elkövetése szempontjából az az időszak, amely alatt az állam hatáskörrel rendelkező szerve nem él... kötelezően előírt büntető hatalmával.” „Természetesen csak a jogalkalmazó döntheti el a konkrét ügyben, hogy az elévülés a fentiekre figyelemmel bekövetkezett-e vagy sem.”

¹¹ ABH 1993, 294. A testület megállapította, hogy az állásfoglalás tételei a 11/1992. (III. 5.) AB határozattal ellentétesek, és leszögezte, hogy az Alkotmánybíróság határozatai mindenre nézve kötelezőek.

¹² A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 54. §.

veheti, vagy figyelmen kívül hagyhatja. „A bíróságok törvényértelmezési szabadságát a határozat nem korlátozza, visszamenőlegesen normát nem alkot, ezért az Alkotmányba nem ütközik.”¹³

A különvélemény szerint – mellyel magam is egyetértek – az Alkotmánybíróságnak az állásfoglalás megsemmisítése nélkül kellett volna kifejtenie az ellenérveit.

Az Alkotmánybíróság 42/1993. (VI. 30.) AB határozatában szintén alkotmányellenesnek minősítette az egyes büntetőeljárás szabályok kiegészítéséről szóló törvényt, mely az öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűntettek esetében 1995. december 31-ig megindított büntetőeljárásokban a büntetőeljárás törvény egyes – elévülésre vonatkozó – szabályainak eltérő alkalmazását rendelte el.¹⁴ A testület megállapította, hogy a törvény ellentétes az alkotmányos büntetőjog alapját képező jogbiztonság követelményével, valamint az államnak az alapjogok tiszteletben tartására és védelmére vonatkozó kötelezettségével; tartalmilag súlyosabb visszaható hatályú büntető jogalkotást jelent, és nem felel meg a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvének; a perújítás esetére vonatkozó rendelkezései pedig sértik a jogerő intézményét.¹⁵

Az *elévülés* a büntetőeljárás megindításának, illetve folytatásának olyan garanciális jellegű, abszolút akadálya, amit a hatóságok az eljárás minden szakaszában, hivatalból kötelesek figyelembe venni. Ezt a *büntetőjog ultima ratio jellege*, az állami büntetőhatalom által az egyének jogaiba való beavatkozás súlya indokolja. „Visszaélés lenne az állam büntető hatalmával, ha a büntetőeljárás szükségképpen jogkorlátozó eszközrendszerét a büntetőjogi felelősségre vonás célja nélkül alkalmaznák.”¹⁶ A büntetőeljárás megindítása és kötelező lefolytatása az elsőfokú bírósági tárgyaláson hozott határozatig olyan esetekben, amikor az állam büntetőhatalmát megalapozó büntetőigény már nem létezik – kizárólag az elévült bűncselekmény történeti tényállásának és elkövetőjének megállapítása érdekében – alkotmányellenes.

Magyarország Alaptörvényének 2011. december 31-én elfogadott átmeneti rendelkezéseiben (Ár.) az Országgyűlés – célul tűzve ki „az igazság érvényesítését” – deklarálta, hogy „a kommunista diktatúra alatt elkövetett, a rendszer kiépítését és fenntartását célzó bűncselekmé-

¹³ ABH 1993, 299.

¹⁴ Elévülés címén nem lehet a nyomozást megtagadni, illetve megszüntetni, vagy a terhelt terhére bejelentett perújítási indítványt elutasítani; az ügyész, illetve a bíróság elévülés címén nem szüntetheti meg az eljárást; ha a bíróság a tárgyalás eredményeként azt állapítja meg, hogy a büntetetheztség elévült... a bűncselekmény elkövetésének és az elévülés tényének megállapítása mellett megszünteti az eljárást.

¹⁵ A rendkívüli jogorvoslati eszköz alkalmazásának kiterjesztése az elévülési időn túlra sérti a jogállamiság lényegi elemét alkotó *jogerő tiszteletének követelményét*.

¹⁶ ABH 1993, 303. A büntetőeljárás ugyanis nem csupán a terhelt, hanem más személyek alapvető jogaiba való beavatkozást, az eljárásban való közreműködésre, illetve egyes eljárási cselekmények eltűrésére kényszerítést tesz lehetővé.

nyek üldözése nem volt lehetséges, amely lehetőség – a jogfolytonosságot megszakító alkotmányos fordulat híján – az első szabad választás után sem nyílt meg.¹⁷

A 2. cikk (1) bekezdése rögzítette, hogy *nem tekinthető elévültnek azoknak a* – külön törvényben¹⁸ meghatározott, a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével a kommunista diktatúrában Magyarország ellen vagy személyek ellen elkövetett – *súlyos bűncselekményeknek a büntethetősége*, amelyeket az elkövetéskor hatályos büntetőtörvény figyelmen kívül hagyásával, politikai okból nem üldöztek. *Speciális elévülési szabályokat határoztak meg* a rendszerváltozás (1990. május 2.) előtt, illetőleg az Alaptörvény hatálybalépése (2012. január 1.) előtt elévült „kommunista bűncselekmények” büntethetőségének az elévülésére.¹⁹

Az Alkotmánybíróság 45/2012. (XII. 29.) AB határozatában – közjogi érvénytelenség miatt – megsemmisítette az átmeneti rendelkezések azon szabályait, amelyek valójában nem tekinthetők az Alaptörvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésnek.²⁰

Az alkotmányozó hatalom ezt követően, 2013. április 1-jei hatállyal az Alaptörvény U) cikkébe foglalta a kommunista diktatúra elítélésére vonatkozó rendelkezéseket, köztük az elévülés speciális szabályait.²¹ Az Alaptörvénybe emelt – így az Alkotmánybíróság által nem vizsgálható – elévülési rendelkezések nyilvánvalóan ellentétesek a testület ismertett határozataiban kifejtett – az elévülés szabályainak az elkövető terhére való megváltoztatását az alkotmányos büntetőjog alapelveire figyelemmel tiltó – álláspontjával.

A korábbi elévülési törvénnyel rokon szabályozás ugyanakkor nemcsak a diktatúra idején, hanem már a jogállamban (1990. május 2. és 2011. december 31. között) elévült, de nem üldözött „kommunista bűncselekmények” elévülési idejét is feléleszti visszamenőlegesen.

¹⁷ A kommunista diktatúrából a demokráciába való átmenetről 5. pont.

¹⁸ Az emberiség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló 2011. évi CCX. törvény határozza meg részletesen az ún. „kommunista bűncselekmények” fogalmát (3. § és 1. melléklet).

¹⁹ Ár. 2. cikk (2) Az (1) bekezdés szerinti bűncselekmény büntethetősége az elkövetés időpontjában hatályos büntetőtörvény szerinti, az Alaptörvény hatálybalépésének napjától számított időtartam elteltével évül el, feltéve, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában hatályos büntetőtörvény szerint az elévülés 1990. május 1-jeig bekövetkezett volna. (3) Az (1) bekezdés szerinti bűncselekmény büntethetősége az elkövetés időpontja és 1990. május 1-je közötti, az Alaptörvény hatálybalépésének napjától számított időtartam elteltével évül el, feltéve, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában hatályos büntetőtörvény szerint az elévülés 1990. május 2-a és 2011. december 31-e között történt volna meg, és az elkövetőt a bűncselekmény miatt nem üldözték.

²⁰ A testület az Ár. preambulát, illetve 1–4. cikkét is megsemmisítette.

²¹ Az átmeneti rendelkezések 2. cikkét az Alaptörvény U) cikkének (6)–(8) bekezdése szó szerint vette át. Az *indokolás* szerint az U) cikk (7) és (8) bekezdése azt biztosítja, hogy a demokratikus jogállamban 1990. május 2-ától lehetősége legyen ugyanolyan időtartamban üldözni a kommunista diktatúrában elkövetett súlyos bűncselekményeket, mint amilyenben az elkövetéskor hatályos jog szerinti elévülési szabályok alapján akkor üldözhető volna, ha az elkövetés időpontja nem a bűncselekménnyel szemben „elnéző” kommunista diktatúra időszakára esik. Azokban az esetekben pedig, amikor már a demokratikus jogállamban is lett volna lehetősége a bűncselekmény üldözésére, de ezzel még nem élt, csak annyi további időt kap az érintett bűncselekménynek a 2012. január 1-jét követő üldözésére, amennyitől a kommunista diktatúra időszaka fosztotta meg.

Noha az U) cikk (6) bekezdése az el nem évülés általános feltételeként a bűncselekmények üldözésének „politikai okból” való elmulasztását kívánja meg a kommunista diktatúrában, a (8) bekezdés a jogállam időszakára nézve azt a további feltételt szabja, hogy „az elkövetőt a bűncselekmény miatt” – tulajdonképpen bármilyen okból – „nem üldözték”, ami a jogbiztonság szempontjából elfogadhatatlan.

Az elévülés alkotmányosságának vizsgálata a nemzetközi jogra is tekintettel

Az Országgyűlés által ugyancsak 1993 februárjában elfogadott, az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról szóló törvény egyrészt a magyar jogban, másrészt a nemzetközi (genfi) jogban meghatározott tényállások²² alapján – az 1978. évi Btk.-ra, illetve a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról szóló New York-i Egyezményre²³ is tekintettel elévülhetetlennek minősítve a fenti cselekményeket – kívánta lehetővé tenni az 1956-os forradalom idején elkövetett súlyos bűncselekmények miatti felelősségre vonást.

Az Alkotmánybíróság 53/1993. (X. 13.) AB határozatában megállapította, hogy a büntethetőség elévülését csak azokra a bűncselekményekre nézve lehet kizárni, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évül el; „kivéve, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncselekménynek, vagy az emberiség elleni bűncselekménynek minősíti, el nem évülését kimondja vagy lehetővé teszi, és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli”.²⁴

²² 1. § Az Nbr. novellával módosított Nbr. 13. § 7. pont. [Az Alkotmánybíróság 2/1994. (I. 14.) AB határozatában alkotmányellenesnek minősítette a tényállást, mert olyan mértékben határozatlan, hogy nem felel meg az alkotmányos büntetőjog követelményeinek. ABH 1994, 55.]

2. § A hadifoglyokkal való bánásmódra, valamint a polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozó genfi egyezmények közös 3. cikkének 1. pontja alapján az egyezményekben „súlyos jogsértésként” meghatározott tényállások (130. és 147. cikk).

²³ 1978. évi Btk. 33. § (2) bek.: „Nem évül el az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME számú rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME számú rendelet 11. és 13. §-ában meghatározott háborús bűntettek és az emberiség elleni egyéb bűncselekmények (XI. fejezet) büntethetősége.” 1971. évi I. tvr. a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban, az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről, I. cikk a) pont: Az elkövetésük időpontjától függetlenül nem évülhetnek el „a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróságnak az 1945. évi augusztus hó 8. napján kelt Alapokmányában meghatározott és az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének az 1946. évi február hó 13. napján kelt 3/I/ számú és az 1946. évi december hó 11. napján kelt 95/I/ számú határozataival megerősített *háborús bűntettek*, különösen azok, amelyeket a háború áldozatainak védelméről szóló, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt genfi egyezmények »súlyos jogsértések«-ként sorolnak fel”.

²⁴ ABH 1993, 323. A nemzetközi büntetőjog szabályai kizárólag a nemzetközi jogban előírt feltételek és tényállások esetén alkalmazhatók, a törvénynek a magyar jogra hivatkozó 1. §-a ennél fogva a visszaható hatályú büntető jogalkotás alkotmányos tilalmába ütközik. A nemzetközi jogra

„Összhangban van az Alkotmánnyal, ha a Btk. 33. § (2) bekezdését az elkövetés időpontjában hatályos magyar jog elévülési szabályaira tekintet nélkül alkalmazzák” egyrészt a háború áldozatainak védelmére vonatkozó genfi egyezmények közös 2. cikke szerinti nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén elkövetett „súlyos jogsértésekre”, másrészt a genfi egyezmények közös 3. cikkében a nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén tiltott cselekményekre.²⁵

A háborús és az emberiség elleni bűncselekmények tényállásait – az egész emberiséget veszélyeztető jellegük miatt – alapvetően *a nemzetközi jog határozza meg*; ezeket a „cselekményeket a nemzetközi jognak kellett az elkövetés idején büntetendővé nyilvánítania, és nem a belső jognak”.²⁶ Az erre vonatkozó normák „kögens nemzetközi jogot képeznek”, a nemzetközi szokásjog részének, a nemzetközi jog olyan általánosan elfogadott szabályainak tekinthetők, melyek a magyar jogban közvetlenül – külön adaptáció nélkül is – érvényesülnek. A kögens szabályokat rögzítő dokumentumok nem rendelkeznek az elévülés (üldözhetőség) kérdéséről, Magyarország azonban csatlakozott a New York-i Egyezményhez,²⁷ és ezáltal nemzetközi kötelezettséget vállalt az Egyezményben meghatározott bűncselekmények elévülésének a visszamenőleges kizárására. „Az Alkotmánybíróság a büntetőjogi felelősség összes alkotmányos feltételét a belső jogra nézve egységesen értelmezte a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban. Így jár el a nemzetközi jogi büntető felelősség tekintetében is.”²⁸

Az Alkotmánybíróság többször is hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog pontosan meghatározza a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények tényállásait, illetve elkövetési magatartásait,²⁹ továbbá kiemelte, hogy a visszaható hatályú el nem évülés kizárólag a New

---

utaló 2. § a genfi egyezmények különböző személyi és tárgyi alkalmazási körre érvényes rendelkezéseit egymásra vonatkoztatja, ezért a § csak az Alkotmánybíróság által kijelölt értelmezési keretek között alkalmazható.

²⁵ A genfi egyezmények közös 2. cikke szerint az egyezményeket a szerződő felek között megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés, illetve megszállás esetén kell alkalmazni. A közös 3. cikk ezzel szemben a „nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés” esetén mindegyik összeütköző fél által betartandó alapvető szabályokat határozza meg röviden. (A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan, Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről szóló 1954. évi 32. tvr.-rel kihirdetett és 1955. február 3-án hatályba lépett genfi egyezmények szövegének hivatalos magyar fordítását a külügyminiszter 2000. november 16-án tette közzé: 2000/17–20. Nemzetközi Szerződések.)

²⁶ ABH 1993, 331. Kiemelkedő jelentőségük miatt ezen bűncselekmények büntethetősége nem lehet az egyes államok aktuális büntetőpolitikájának függvénye, a nemzetek közössége üldözi és bünteti őket.

²⁷ Az egyezmény – amit máig csupán 55 állam ratifikált – nem minősül a nemzetközi jog általánosan elismert szabályának. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtidsg_no=IV-6&chapter=4&clang=_en (letöltve: 2019.03.01.)

²⁸ ABH 1993, 335. („Az el nem évülés szabályai szorosan kötődnek a háborús és emberiség elleni bűncselekmények természetéhez.”)

²⁹ „A nemzetközi humanitárius jog kögens szabályai felölelik az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményekben definiált „súlyos jogsértéseket”; a háború jogának és szokásainak megsértését, úgy ahogy az 1907. évi hágai egyezmény szabályait a Nürnbergi Nemzetközi Törvényszék

York-i Egyezményben felsorolt bűncselekményekre vonatkozik.³⁰ Annak ellenére, hogy sem az Alkotmánybíróság által kógens nemzetközi szabályként megjelölt dokumentumok, sem a New York-i Egyezmény *nem hivatkoznak a genfi egyezmények közös 3. cikkében tiltott cselekményekre*, a testület mégis kimondja, hogy ezek a cselekmények, melyek mindenkor és mindenütt tilosak, az emberiség elleni – elévülhetetlen – bűncselekménynek minősülnek.³¹

A genfi egyezmények közös 3. cikkében a „nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközések” esetén, az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő személyek vonatkozásában tiltott cselekmények meghatározása korántsem azonos a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmányában (*Charter*, a továbbiakban: Alapokmány) felsorolt „az emberiség elleni bűncselekményekkel”.³² Megítélésem szerint *több mint kétséges*, hogy az 1956-ban elkövetett és a genfi egyezmények közös 3. cikkében tiltott cselekmények a New York-i Egyezmény alapján „elévülhetetlen emberiség elleni bűncselekménynek” minősülhetnek.

Bragyova András rámutatott, hogy a New York-i Egyezmény 4. cikkében a magyar állam arra vállalt nemzetközi jogi kötelezettséget, hogy megteszi mindazokat a törvényhozási és egyéb intézkedéseket annak érdekében, hogy az Egyezményben felsorolt bűncselekmények tekintetében a büntethetőség és a büntetés-végrehajtás elévülését kizárják, illetve eltörljék, nem pedig arra, hogy a szerződést közvetlenül alkalmazza.³³

értelmezte és alkalmazta; a népirtás megelőzéséről és büntetéséről szóló 1948. évi egyezmény szerint büntetendő magatartásokat, akár háború, akár béke idején követik el őket; s végül az emberiség elleni bűncselekményeket, a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmánya és ítéletei által elismert formában, akár nemzetközi, akár belső fegyveres konfliktusban is követik el őket a civil lakosság ellen” (ABH 1993, 336.).

³⁰ ABH 1993, 338. [Az Egyezmény 1. cikkének *b*) pontja szerint nem évülnek el a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság Alapokmányában meghatározott és az ENSZ Közgyűlésének 1946-os határozataival megerősített – akár háború, akár béke idején elkövetett – emberiség elleni bűntettek, a fegyveres támadás vagy megszállás útján való elűzés, és az apartheid politikából eredő embertelen cselekmények, valamint az 1948. évi egyezményben meghatározott népiirtás büntette.]

³¹ Ennek alátámasztására csupán a hágai Nemzetközi Bíróság egyik 1986-os ítéletére, valamint a volt Jugoszlávia területén elkövetett cselekmények kivizsgálására felállított Nemzetközi Bíróság Statútumát indokoló „Report”-ra hivatkozik a határozat (ABH 1993, 337.). Ezt az Emberi Jogok Európai Bíróságának – a tatai sortűz kapcsán hozott – ítélete is kifogásolta. Az ítélet hangsúlyozza továbbá, hogy az ügyben „eljáró bíróságok sem vizsgálták, hogy a közös 3. cikk alapján tiltott cselekmények önmagukban az emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek-e” (*Korbely v. Hungary* [GC], no. 9174/02, §§ 78–85, ECHR 2008).

³² Charter of the International Military Tribunal, 6. cikk *c*) pont <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39614.html> (letöltve: 2019.03.01.). A *Charter*ben meghatározott – majd az ENSZ Közgyűlése által 1950-ben a nemzetközi jog elvei között rögzített – az emberiség elleni bűncselekmények ráadásul csak valamely háborús, illetve béke elleni bűncselekmény végrehajtása során vagy azzal összefüggésben követhetők el. (Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgement of the Tribunal, Principle VI.) http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf (letöltve: 2019.03.01.). Az Alkotmánybíróság kijelentette ugyan, hogy a nemzetközi jogfejlődés fokozatosan eloldotta ezt a bűncselekményt a háborús kontextustól, de nem vizsgálta, hogy ez már 1956-ban megtörtént-e.

³³ BRAGYOVA András: Igazságtétel és nemzetközi jog. *Állam- és Jogtudomány*, (1993) 3–4., 234. o. Az állam ennek a kötelezettségének úgy tett eleget, hogy az 1971. évi 28. tvr.-rel módosította az

Az 1993-ban hatályos 1978. évi Btk. az Nbr.-ben meghatározott háborús bűntettek, valamint a Btk. XI. fejezetében szabályozott „az emberiség elleni bűncselekmények” elévülhetlenségét mondta ki. A béke elleni és a háborús bűncselekmények alcímekre tagolódó XI. fejezet ugyanakkor nem tartalmazott egyetlen olyan tényállást sem, amely a genfi konvenciók közös 3. cikkében tiltott cselekményeket kodifikálta volna. Az *Alkotmánybíróság* határozatának rendelkező része ennél fogva, álláspontom szerint, *tévesen állapítja meg*, hogy az 1978. évi Btk. 33. § (2) bekezdése – az Alkotmánnyal összhangban – alkalmazható a közös 3. cikkben tiltott cselekményekre.

Az Alkotmánybíróság döntését követően kihirdetett 1993. évi XC. törvény alapján megindultak a büntetőeljárások (az ún. sortűzpercek), de a testület 36/1996. (IX. 4.) AB határozatában megsemmisítette a törvényt.³⁴ Az Országgyűlés ugyanis változatlan formában – nem pedig az Alkotmánybíróság határozatában foglaltakra figyelemmel – fogadta el a törvényt, így az nem volt összhangban a nemzetközi joggal.³⁵ Az 1956-ban elkövetett háborús és emberiség elleni bűncselekmények ennél fogva a nemzetközi jog szabályai alapján, külön törvény nélkül is büntethetővé váltak.

A sortűzpercekben ugyanakkor komoly jogalkalmazási problémák merültek fel, amelyeket az eljáró bíróságok – a nemzetközi jog eltérő értelmezése miatt – csak részben és nem egységes színvonalon tudtak megoldani.³⁶ Megítélésem szerint a genfi egyezmények közös 3. cikkére alapított marasztaló ítéletek esetén – az elévülhetlen emberiség elleni bűncselekményként való minősítésekre tekintettel – *fennáll a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalma megsértésének a lehetősége*.

Végezetül meg kell említeni a már hivatkozott 2011. évi CCX. törvényt, amely a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözése mellett *a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények elévülésének kizárását is szabályozza*. Az utóbbi bűncselekmények körébe sorolja különösen – az Alapokmány 6. cikkének c) pontjában meghatározott

---

akkor hatályos büntető törvénykönyvet (1961. évi V. törvény), kizárva bizonyos – az Nbr.-ben és az 1978. évi Btk.-ban szabályozott – bűncselekmények büntethetőségének az elévülését.

³⁴ A Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész által benyújtott indítvány szerint a nemzetközi szerződéssel ellentétes törvény értelmezhetetlen és alkalmazhatatlan volt.

³⁵ A testület hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jog pontosan rögzíti az egyes bűncselekmények tényállásait és büntethetőségük feltételeit, melyeknek fenn kell állniuk ahhoz, hogy a hazai jog valamely bűncselekménye a nemzetközi jog szerint is bűncselekménynek minősüljön (ABH 1996, 121.).

³⁶ A bíróságok több esetben tévesen hivatkoztak a genfi egyezmények rendelkezéseire, és nem különítették el a közös 2. cikk hatálya alá tartozó súlyos jogsértéseket a közös 3. cikkben tiltott cselekményektől. (Lásd a kecskeméti, a tiszakécskei, a Nyugati pályaudvar előtti és a Kossuth téri sortűzek kapcsán hozott ítéleteket. FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltozás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra*. PhD-értekezés. Miskolc, 2011. 196., 202., 217. és 222. o.)

„emberiesség elleni” bűncselekmények³⁷ mellett – a genfi egyezmények közös 2. cikkében meghatározott nemzetközi fegyveres összeütközés esetén elkövetett súlyos jogsértéseket, valamint a közös 3. cikkben meghatározott, nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén elkövetett „súlyos jogsértéseket”,³⁸ vagyis *a jogalkotó* sem utal helyesen a közös 3. cikkben „tiltott cselekményekre”, ezáltal *nem segíti elő a megfelelő jogalkalmazást*.

Összességében megállapítható, hogy *Magyarországon a büntetőjog gyakran használt, de nem feltétlenül alkalmas formája az igazságtételnek, ugyanis óhatatlanul politikai célok eszközévé válik*. A büntetőjog önmagában csak korlátozott célok elérésére képes, a meglehetősen költséges büntetőeljárások objektív okokból – időmúlás, bizonyítási nehézségek – csak szűk körben tudnak eleget tenni az igazságosság követelményének. A múlt teljes körű feldolgozásához az igazságtételnek mindenképp ki kellene terjednie az átfogó és alapos tényfeltáráásra, valamint az eredmények széles körű nyilvánossá tételére.

---

³⁷ *A crime(s) against humanity* és a *crime contre l’humanité* kifejezések angol és francia értelmezésének megfelelően, illetve a bűncselekménynek az egész emberiséget veszélyeztető jellege miatt magam részéről továbbra is „az emberiség elleni bűncselekmény” megnevezést tartom helyesnek. (Lásd *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*. Oxford, 1995.; *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary*. Cambridge, 2003.; *Le Petit Robert*. Paris, 2002.). Az Alapokmányban foglalt tényállásnak a törvény 2. §-ában megadott hivatalos magyar nyelvű fordítása ugyancsak pontatlan.

³⁸ 1. § c) pont.

Az autonómiák strukturális akadályai

Szociológiai közhely a jog működésével kapcsolatban az elképzelt, ideális, szabályba foglalt és a valóságos közötti szakadék. Többnyire ez foglalkoztatja azokat a társadalomtudósokat, akik joghoz közeli állapotokat vizsgálnak. Különleges helyet foglal el ebben a tematikus körben a *jogalkalmazó, elsősorban a bíró autonómiája*. Ez ugyan a jogszociológia egyik kedvenc terepe, de számos tényezőt lehet felsorolni, hogy miért érdemli a kriminológia figyelmét is. Nem pusztán a büntetőpolitikák érvényesülését vagy az eljárás alá vontak jogait és helyzetét, hanem a kriminológia tematikáinak jelentős részét általában befolyásoló összefüggésről van szó. Különös helyzetben vannak azok, akik tudósként a jog gyakorlatába csöppentek, de képesek voltak megőrizni autonómiájukat. *Lévay Miklós* e kevesek közé tartozik.

Elvárásunk szerint a bíró és a bíróság a jogok védelmezője, de olyan helyzetekben, amikor az állam elveszti jogállami minőségét, és többé vagy kevésbé elnyomó jelleget ölt magára, a bírói hatalom is hajlamos az elnyomás részeként működni.¹ Két alapkérdés merül fel ilyenkor a kutatókban: *hogyan és miért? Hogyan* működik a jogszolgáltatás nem demokratikus rendszerekben, és milyen okai vannak a bírói autonómia gyengülésének, vagyis *miért* hódolnak be egyesek és miért nem mások? Ez utóbbi kérdés csak abban az esetben értelmes, ha elfogadjuk, nagyfokú cselekvési szabadsággal rendelkezik az a jogalkalmazó is, aki diktatórikus környezetben működik. Valójában az autonómia megőrzésének kísérletei érdekesek, és a modernkori diktatúrák történetében bőven vannak ilyenek. A bírói függetlenség gyengülésének vagy felszámolásának mindig oka a bíró cselekvése is, amit elsősorban megérteni szükséges. Strukturális tényezők, szervezeti környezet, szocializáció és morális döntés: a szociológiai megértés számára különböző kihívásokat, eltérő metodológiákat mozgósító elemek. Alkalmom a jog működésével foglalkozók számára olyan társadalomelméleti összefüggések tisztázására, mint a struktúra és cselekvés kapcsolata. Elhanyagolt és gyakran sematikus kezelt összefüggés ez, bizonyára a jogi szemlélet kényszerűen leegyszerűsítést alkalmazó hatására. A cselekvés jogászai értelmezése normatív módon definiált tényezőket vesz figyelembe, a körültekintő jogalkalmazói döntés is redukáltabb, mint a társadalomtudományi megértés, még ha hasonló természetű is.

Ebben a tanulmányban néhány strukturális összefüggésről lesz szó, olyanokról, amelyeknek közük van a jogrendszer működésének döntéseihez. Makrotényezőkről, amelyek

---

¹ GRAVER, Hans-Petter: *Judges Against Justice. On Judges When the Rule of Law is Under Attack*. Berlin–Heidelberg, 2015.

szükségesek a szociológiai megértéshez. Most tehát nem törekszem teljességre; ha az egyáltalán lehetséges, csak egy nagyobb tanulmányban volna kivitelezhető. Történeti, azon belül regionális és strukturális elemek, amelyek a bírói autonómia jelenlegi állapotát vizsgáló narratív módszereket alkalmazó kutatói munkában merültek fel. Több szervezeti elemzés után, amelyek általános kiindulópontja mindig az volt, hogy a jogalkalmazó autonómia legfontosabb feltétele az azt biztosító szervezeti struktúra, a cselekvő felé fordult a figyelem. A szervezeti modellek vagy konkrét szervezeti szabályozások alapvető hatásuk ellenére sem határozzák meg egyértelműen egy jogalkalmazói rendszer működését, a cselekvők preferenciái, választásai relatíve szabadok. Az autoriter magyar állam jelentősen korlátozza a bírói függetlenséget, a jogállam hiánya súlyos kihívás a jogalkalmazók számára. De ezt a környezetet kihívásként lehet értelmezni, olyan környezeti elemként, amely alkalmazkodásra kényszeríti a cselekvőket. Az alkalmazkodásnak több formája létezik, az autonómia megőrzésének és az ellenállásnak különböző mintáit is beleértve. Adott körülmények között éppen ezek érdekesek a szociológiai megértés számára, a függetlenség természetét a kedvezőtlen körülmények ellenére is az autonómiájukhoz ragaszkodó bírók cselekvéseiben lehet megérteni.² Ugyanakkor világossá vált, hogy a szervezeti viszonyoktól nemcsak a cselekvés, hanem a strukturális tényezők felé is el kell mozdulni a magyarázatban.

Az európai jogi hagyomány és a periféria

Az intézményi megközelítések számára a változások problémája ismét aktuálissá vált, pontosabban a sikertelen intézményi stabilitás magyarázatai. Még pontosabban: miért vált ismét sikertelenné Magyarországon a nyugati jogállami intézményrendszer adaptációja? Mi az oka az újbóli ellenállásnak és visszatérésnek az autoriter állami működésmódokhoz? Ehhez a környezethez az intézmények alkalmazkodnak, a jogalkalmazás rendszerei is természetes módon válnak újra nem jogállamivá. És ezek a viszonyok formálják az emberi cselekvéseket, korlátokat és lehetőségeket határoznak meg. A bírakkal készített interjúkból világossá vált például, hogy azok számára, akik évekkal a rendszerváltás után kezdték a pályájukat, az autonómia csorbulása traumatikus váltás volt, kényszerű visszalépés, amely menekülési vagy ellenállási reakciókat váltott ki, miközben a szervezetben a domináns reakció az alkalmazkodás maradt. Attól függően alakulnak ezek a reakciók, hogy a formális szabályok, informális gyakorlatok, személyes megfontolások, kulturális cselekvési készletek, tapasztalatok, tudás, kapcsolatok, szerepfelfogás milyen állapotban vannak.

A legtágabb összefüggésként értett nyugati jogi hagyományt, amelyet *Harold Berman* értelmezése szerint tekintünk kiindulópontnak, a despotikus állam olyan helyeken is kikezdi, amelyek a hagyomány pillérei: a jog intézményi autonómiája és normatív elsődlegessége,

---

² FLECK, Zoltán: *Cautious dissenters – models of judicial behaviour under authoritarian rule*. Kézirat. 2018.

professzionalizáció.³ A nyugati jog klasszikus szerkezete alkalmas a despotikus működés-módok kiszolgálására, de az autonómiák hatékonyan korlátozzák a centralizációt. Hogy miért nem bizonyult ellenállóknak a modern jogállami intézményrendszer, azt annak segítségével lehet megválaszolni, hogy miként érvényesültek a Berman által nyugati hagyományként leírt elemek. Berman szerint ez a jogi hagyomány is folyamatos változásnak van kitéve, de a változás többnyire organikus, lassú; ritka kivétel a forradalom. Forradalmak, radikális változások kihívásokat jelentenek az intézmények számára, új legitimitási forrásokat, új magatartásmódokat, amelyeket stabilizálni szükséges. A nyugati hagyományon belüli stabilizálást a hagyomány alapelemei képesek biztosítani: a jog relatív autonómiája, a professzionalisták dominanciája, a jogászképzés autonómiája és nem utolsósorban a *corpus juris* logikus, racionális rendszere. Milyen változás volt a rendszerváltás ebben az értelemben? Alkotmányos forradalom, amely intézményesítette az autonómia-igényeket, erősítette a professzionalizációt és a jogosultságokat. De olyan társadalmi, kulturális, történelmi alapokra épült, amelyek nem biztosították a stabilitást. *Ezra Suleiman* szerint is illúziórikus hitnek bizonyult, hogy a demokrácia intézményes elemeinek megalkotása stabil rendszert képez.⁴ Különböző okai lehetnek a kudarnak, de még a konszolidált demokráciák is folyamatos intézményi fejlesztést igényelnek a stabilitás biztosításához.

Bürokratikus tudás

Az állami bürokrácia hatalmi igényei és a demokratikus korlátok közötti strukturális feszültséget a bürokratikus professzionalizmus fejlesztése nélkül nem lehet csökkenteni. A demokratikus jogállam és a bürokratikus racionalitás hanyatlása párhuzamos jelenség.

Az állam modern racionális működése, a bürokratikus szakszerűség sem pusztán intézményi szabályozással stabilizálható feltétele a modern jogállami működésnek. Az írásbeliség, a hivatali működés gépszerűen kiszámítható racionalizmusa mint a modernitás egyik vonása, elsősorban a weberi értelmezés szerint ismert. Ugyanakkor a hivatali működés mindennapi valósága, annak történeti fejlődése, technikai feltételei és azok a tudásrendszerek, amelyek támogatják, általában kívül esnek a tudományok figyelmén.⁵ Az írásbeliség és különböző történeti formáinak, valamint a racionalitás és az intellektuális rétegek szerepének felismerése a magyar szakirodalomban *Hajnal István* nevéhez kötődik.⁶ A felvilágosodás, illetve a felvilágosult abszolutizmus hatására a hatalom által termelt és felhasznált adatok és azok kommunikációs módjai megváltoztak. Keveset tudunk a tudás kezelésének

³ BERMAN, Harold: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, MA – London, England, 1983.

⁴ SULEIMAN, Ezra: *Dismantling Democratic States*. Princeton, NJ, 2003.

⁵ MUKERJI, Chandra: Jurisdiction, inscription, and state formation: administrative modernism and knowledge regimes. *Theory and Society*, (2011) 40., 223–245. o.

⁶ HAJNAL István: Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés. In GLATZ Ferenc (szerk.): *Hajnal István: Technika, művelődés. Tanulmányok*. Budapest, 1993.

hagyományairól ebben a régióban.⁷ Felvethető ugyanakkor, hogy a jelenkori új autoritáriánizmus anti-intellektualizmusa, titkosítási hajlama és irracionálizmusa jobban érthető jelen-ség lenne a tudás kezelésének, előállításának és továbbításának történeti mintázatai feltárása után. A teoretikus, fogalmi eszközök jobbára rendelkezésre állnak.⁸ Gyanítható, hogy a felvilágosodás és a hazai tudományok történetéhez hasonló csonka, töredezett, megkésett és időszakonként visszaforduló mintázatok jellemzik a magyar bürokratikus kultúrát. *Ágoston Péter* a század elején írt tanulmányában a bürokratizmust az igazi demokráciával, a nép részvételével (önrendelkezésével) állítja szembe. A bürokratizmus az önkényt nem zárja ki, de formalizmusával is megfosztja a polgárokat jogaiktól.

A bürokratizmus lényegéből más hibák is folynak. Így elsősorban az írásbeliség túltengése. Mindent írásba foglalnak, írásban jelentenek, írásban intéznek. E sok írásban a rendes és hétköznapiól egészen eltérő irállyal találkozunk, amely csak többé-kevésbé érthető, sokszor a durvaságig merev, a fennhéjzásig szuverén. (...) Ilyenképpen aztán a bürokráciában sem igazság, sem méltányosság, hanem csak a bürokrata-sablon érvényesül, amely önkényes anélkül, hogy mindig önkényes akarna lenni. Ez annál inkább áll, mivel a fő bürokraták a jogászok, akiket tanulmányaik során már belenevelnek abba a gondolatba, hogy a jogrend öncél.⁹

A bal- és jobboldal egyaránt szívesen ostorozta a bürokráciát, hol antidemokratikus, elidegenedett, korrupt, hol nemzetietlen centralizáló volta miatt.¹⁰ A szakszerűség stabilizálódását valóban nehezítette, hogy a modernizálást a birodalmi centralizáció végezte, gyakran a nemesi partikuláris érdekekkel szemben. A nemzeti függetlenség rendies védelme óvakodott a birodalmi betagozódástól, amit az osztrák hivatali rend kiterjesztése elősegített volna. Az akadozott modernizáció hosszú távú hatással volt az állami szervezetrendszer fejlődésére; a magyar hivatali tudáskezelés kutatásának feladata lehetne ennek az útfüggőségnek a feltárása is.

Az „állami, bürokratikus tudás” és a tudomány történetének szoros kapcsolata ismert. Itt csak lehetséges kutatási programként fogalmazom meg a *Foucault* és *Bourdieu* tudásértelmezéseinek felhasználását a magyar állami tudáskezelési hagyomány feltárásában. Statisztika, társadalomismeret és az állami felhasználás történetének újraértelmezése egyaránt fontos lenne a társadalomtudományok identitása és a modern hatalomgyakorlási archetípusok körülírása szempontjából.

⁷ TÖRÖK, Zsuzsanna Borbála: *Exploring Transylvania. Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918*. Leiden, 2016.

⁸ Többek között az alábbi művekben: BECKER, Peter – CLARCK, William (eds): *Little Tools of Knowledge*. Michigan, 1993.; KAFKA, Ben: *The Demon of Writing*. New York, 2012.; VISMANN, Cornelia: *Files. Law and Media Technology*. Stanford, 2000.

⁹ ÁGOSTON Péter: *A bürokratizmus. Huszadik Század*, (1911) 2., 7. o. A részletet közli CSIZMADIA Andor (szerk.): *Bürokrácia és Közigazgatási Reformok Magyarhonban*. Budapest, 1979. 383. o.

¹⁰ PÓK Attila: *Bürokrata bűnbakok a modern kori Magyarországon. Történelmi Szemle*, 52. (2010) 4., 497–510. o.

A tudás kezelésével kapcsolatos szakirodalom a technikai, materiális eszközrendszer fejlődése mellett az apparátus nem explicit, *hallgatólagos tudását* emeli ki.¹¹ A *Polányi Mihálytól* származó fogalom azokat az artikulálatlan képességeket jelöli, amelyek segítségével a szerszámokat és fogalmi sémákat természetes módon, a ráirányított (fokális) figyelem nélkül vagyunk képesek használni. Ez a személyes tudás, készség gyakorlással, személyek közötti átadással alakul ki, a mesterség átadásával.¹² A nyelv, a tudományos kutatás, a sport és a művészetek, valamint a hétköznapi élet hallgatólagos tudásaihoz hasonlóan a bürokrácia működése is igényli azt a folyamatot, amelyben a mesterség gyakorlásának fogásai begyakorlódnak, csiszolódnak, természetessé válnak. E folyamat sajátos jellege, hogy társas jellegű és nagymértékben függ a kommunikációs folyamatoktól, azok technikai, materiális és kognitív állapotától. A szervezeten belüli érintkezési viszonyok, kommunikációs csatornák, a tapasztalat és tudás megosztásának módozatai kondicionálják a tanulást. A személyes elköteleződés mellett a mesterség elsajátítása időt igényel, vagyis stabilitást, a szervezeti viszonyok viszonylagos állandóságát. Permanens átalakulások, folyamatos fluktuáció mellett a tanulás, a komplex tudások elsajátítása, beleértve a hallgatólagos elemek beépülését is, nehezen elképzelhető. A kiszámítható karrierminták, stabil szervezeti szabályozás, megfelelően karbantartott tudások és képzési rendszer a professzionális bürokráciák jellemzői. A stabilitás feltételei általában is romlottak, a gyors változás, folyékonyág, meghatározatlanság a modern szervezetek általános környezeti feltételeivé váltak. Vannak azonban olyan történelmi helyzetek, társadalmi állapotok, amikor az intézményi változások radikálisan nagyok és gyorsak. Az állami szervezetrendszer tekintetében a politikai rendszerváltozások nyilvánvalóan ilyenek, a rutinok, tudások hirtelen cserélődnek ki, illetve válnak diszfunkcionálissá. Az intézményi változással foglalkozó szakirodalom által kidolgozott változástipológia alkalmazására tettem kísérletet a magyar bírósági szervezet átalakulásaival foglalkozó tanulmányban.¹³ Ebből is kiderült, hogy a formális, jogi változások és a szervezet működése szempontjából jelentős határok és átmenetek nem feltétlenül azonosak, a változás és kontinuitás mintázatait a jogi szabályozáson kívüli tényezők is befolyásolják. Többek között éppen a személyes tapasztalatok, tudások, készségek teremtenek módosító feltételeket a szabályozó akaratával szemben. Ebben különböző idejű folyamatok egyszerre vannak jelen: az útfüggőség erejével működő sajátosságok, generációkra jellemző valóságkép, rövid távú érdekérvényesítések és szabályozási logikák. A legtágabb történelmi, kulturális hatások néhány általános összefüggésére utalok az alábbiakban, elsősorban a jogállam, és azon belül az igazságszolgáltatás szempontjából kitüntetett jelentőségű autonómia feltételeire.

¹¹ COLLINS, Harry: *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago, 2010.

¹² POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás*. Budapest, 1994.

¹³ FLECK, Zoltán: *Changes of Judicial Structures in Hungary*. Manuscript. 2018.

Az autonómia hagyományai

A jogállam működési feltételeivel kapcsolatos dilemmák közül a hosszú távú, strukturális sajátosságokat *Szűcs Jenő*, *Hanák Péter* és *Péter László* történeti munkái alapján lehet összefoglalni. Milyen regionális sajátosságokkal magyarázható a jogállami intézményrendszer törékenysége, a demokratikus átalakulás nehézkes stabilizálódása vagy a visszafordulás? Mennyiben tartozott Közép-Kelet-Európa a bermani értelemben vett nyugati jogi hagyományhoz? Hogyan éltek túl és miként deformálódtak a nyugatias elemek a diktatúrák során? A professzionalizáció, intézményi autonómia, a jog racionális eszközrendszerének használata a modern autokráciákban is megmaradt, a korlátozások, csonkítások azonban természetesebben épültek be, jelentősebb hatással jártak a kiinduló feltételek természete miatt. A bírói függetlenség, autonómia iránti igény és az intézményi racionalitás elemeinek fenntartása a diktatúra időszakaiban is többé-kevésbé érzékelhető. A bíróságok nyílt politikai, színpadias használata (*show-trials*) keleties hagyomány, az autonómia végletes hiányára utal.¹⁴ A jog intézményes alapjainak viszonylagos stabilitása a demokratizálódás és jogállamépítés sikeressége szempontjából döntő jelentőségű. Azonban éppen a közép-kelet-európai régió akadozó demokratikus konszolidációja veti fel, hogy nem pusztán a formális racionalitás mintázatainak túlélése, hanem az autonómiák kultúrájának fejlettsége jelenthet döntő tényezőt. Az autonómiát ebben az összefüggésben is több szinten értelmezhetjük. A jogrendszer autonómiáját a politikai-ideológiai szférától a régióban hagyományos instrumentalizmus korlátozza: a jog a politikai döntéshozók szemében korlátlanul felhasználható eszköz céljaik eléréséhez. A jogalkalmazó szervezetrendszer és apparátus autonómiája szerves része a jogrendszer autonómiájának, az etatista instrumentalizmus együtt jár a jogalkalmazói autonómiák csorbításával. De mindez egy általánosabb autonómia-kultúra része, a szabadságok helyzetének, társadalmi támogatottságának, az általános szabadságigények függvénye. A szabadságok hagyománya a régióban történeti okok miatt torz, hiányos, csonka. *Szűcs Jenő* szerint a nemesség korporatív autonómiáit, sőt némi paraszti szabadságszigeteket a második jobbágyság sem temette maga alá, de a későbbi polgári modernizálódás akadályává vált a jobbági függőség, a városiasodás gyengesége.¹⁵ A régió sorsát meghatározta, hogy a 16. századtól „(a) feudális viszonyok fokozatos fellazulása helyett a roboton alapuló majorsági gazdálkodás megerősödése, a városi tőkefelhalmozás és modernizálás elakadása, az állami centralizáció gyengülése és torzulása következett be”.¹⁶ A jobbági függőség formáinak túlélése mellett sem a tulajdon, sem a szabadságok nem tisztán nyugati formáikban valósultak meg. Az állam szerkezeti sajátossága maradt a keleties bürokratizmus, militarizmus, etatizmus. A szakszerűséget biztosító középosztályi állami elit ugyan létrejött, de rendi kor-

¹⁴ GRAVER, Hans Petter: Judicial Independence Under Authoritarian Rule: An Institutional Approach to the Legal Tradition of the West. *Hague Journal of Rule of Law*, (2018) 10., 317–339. o.

¹⁵ SZÜCS Jenő: *Vázlat Európa három régiójáról*. Budapest, 1983.

¹⁶ HANÁK Péter: Közép-Európa mint történeti régió az újkorban. In SZÜCS Jenő – HANÁK Péter (szerk.): *Európa Régiói a Történelemben. Előadások a Történettudományi Intézetben*. Budapest, 1986. 15. o.

látként is funkcionált a modernizáló abszolútizmussal szemben. A keleti despotizmushoz képest felvilágosult, toleráns és relatíve modern államszerkezet az európai liberális alkotmányosság keleti határa volt, amely azonban súlyos strukturális korlátokkal is rendelkezett. A 19. század utolsó harmadában a liberális és demokratikus reformok elakadtak, beleütköztek a régió strukturális gyengeségeibe, a szabadság hagyományának csonkaságába. A nyugathoz képesti különbség nem az intézményi szabályozásban, hanem azok erőtlenségében, a kormányzati túlsúlyban és az ellenőrző szervek gyengeségében érhető tetten. Míg a két szélső régió „elvégezte a maga forradalmait”, a köztes régió csak bukott forradalmakat, félfordulatokat, félsikereket, felülről vagy kívülről vezényelt átalakulásokat élt meg.¹⁷ Hatályon kívül helyezte mind az örökletes keleti hatalmi technikákat, mind a nyugati szabadságtechnikákat is. A szabadság tapasztalata, élménye, az egyéni méltóság forradalma elmaradt. Péter László elemzése szerint a magyar etatizmusra jellemző rendeleti kormányzással szemben a bírói hatalom nem tudta megvédeni az egyéni jogosultságokat, általános maradt az a kiindulópont, hogy a szabadság a hatalomtól kapott „koncesszió”. A korlátozott jogegyenlőség viszonyai mellett ennél sokkal többre nem is lehet számítani, az oktrojált osztrák civil kódexek jogegyenlőségi princípiumai behajthatatlanok voltak.¹⁸ Inkább volt része a jogalkalmazói kultúrának a birodalmi modernizációval szembeni nemesi, nemzeti ellenállás és a rendies privilégiumok megőrzése, mint a jogegyenlőség, amely a modern szabadságvédelmi rendszerek kiindulópontja.

A nyugati intézményes formák elegendők a jog viszonylagos önállóságának stabilizálásához, de az individuális szabadság és autonómia kultúrája nélkül gyenge marad. Ez a belső gyengeség törékennyé teszi az intézményes reformokat, különösen, ha azok, mint a régióban mindig, alapvetően nem belső erőfeszítések eredményeként jönnek létre. A bírói autonómia körének értelmezése, a függetlenség iránti igény cselekvésekre motiváló ereje a szabadság hagyományától függ. Az autonómiák iránti személyes és társadalmi igényt nem pótolják a formális intézmények, de a szabadságok garanciáiként működő intézmények törékenyek maradnak e mentális feltétel hiányában.

¹⁷ SZÜCS: *Vázlat Európa három régiójáról.*

¹⁸ PÉTER, László: The autocratic principle of the law and civil rights in nineteenth-century Hungary. In PÉTER, László (ed.): *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective. Collected Studies.* Leiden, 2012.

A háromdíjas (tandíj, vizitdíj, kórházi napidíj) népszavazás (2008. március 9.)

Lévay Miklóst az 1975-ös, ha jól emlékszem, balatonvilágosi gólyatáborban ismerhettem meg személyesen, amelyen hallgatói patrónusként vettem részt, több fiatal oktatótársammal egyetemben. Élesen emlékezem, hogy a hivatalos programok letudtával Kéri Lacival behívtak bennünket a gólyák a hálókba beszélgetni, ami jó hosszú ideig tartott. Miklós már akkor is – későbbi feleségével – Fazekas Judittal együtt vett részt a beszélgetéseken. Hazafele jövet Kéri többször mondta, hogy „erre a sráca figyelni kell”. Megfogadtam a tanácsát, azóta követem kollégaként, jóbarátként Miklós pályáját. Kezdetben a diákköri mozgalomban, majd a miskolci Jogi Kar alapításának idején, ahova az első években sokan lejárunk tanítani. 1981-től közel negyedszázadig a miskolci egyetem meghatározó oktatója volt (tanszékvezető, intézetigazgató, dékán). Miskolcra járva nem kerültük el egymást, jókat beszélgettünk.

Örültem annak, hogy 2004. október 1-jétől visszatért az alma materbe és a Kriminológiai Tanszék vezetését vette át. Miklós közéleti ember, Bibóval szólva a felismert közérdek ügyében mindig kezdeményezőleg lép fel. És annak is örültem, hogy 2007 márciusától 2008 júliusáig együtt lehettünk tagjai a taláros testületnek. Szakmailag hiteles, érvelő, meggyőzésre törekvő, korrekt alkotmánybíró volt, törzskarával együtt kitűnő volt az együttműködés a különvélemények idején is.

Együtt léptünk fel több egyetemi fórumon, és tagjai vagyunk régóta az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának, továbbá a Kar Doktori Tanácsának. Miklós biztos és kiszámítható pont minden testületben. Arra gondoltam, hogy kriminológusok, büntetőjogászok között kakukktojásként egy alkotmánybíróági döntésről szóló tisztelgő irással köszöntöm Őt születésnapján. Talán ő is emlékezik a „háromdíjas népszavazás” éles alkotmánybíróági vitáira, a Teljesülés termék „könnycsepp”-asztalánál. Ő markáns különvéleményt írt, én – miután a költségvetési teszt-precedens egykori előadó bírāja voltam – következetes akartam maradni, és megszavaztam a határozatot. Bevallom töredelmesen, Miklós különvéleménye, érvei a korábbi 100%-os meggyőződésemet igencsak levitték 51:49 százalékra. Meg kellett küzdenem a törzskarommal is. Talán ezt ő sem tudta.

Kedves Miklós! Barátsággal és szeretettel köszöntelek 65. születésnapodon! A Jó Isten éltessen és áldjon kedves családotd körében!

A népszavazási kezdeményezés közvetlen kiváltó okai, összetevői, célja

A 2006. évi parlamenti választásokat követően a rendszerváltozás kezdete (1989/90) óta először fordult elő, hogy egy politikai szövetség, a szociálliberális koalíció, újra parlamenti többséget szerzett. A parlament erősebben kétpártosodott, egymásnak feszült már a választási kampányban is. A 386 fős Országgyűlés megoszlása a következő volt: 54,4%-a kormánypárti képviselő – 45,6%-a ellenzéki képviselő. A második Gyurcsány-kormány viszonylag stabil többséggel alakulhatott meg.

A „forró őszi” és az őszi tömeges megmozdulások a miniszterelnök őszi beszédének nyilvánosságra kerülése után kezdődtek el, és 2006. szeptember 17–18-ától, az MTV Székházának ostromától november 4-ig lényegében állandósultak.¹ Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján kemény összecsapások voltak Budapesten, és a rendőrség a Kossuth téri politikai rendezvényt feloszlatta, a helyszínt „műveleti területté” nyilvánította.

A politika kikerült a parlamentből az utcára, a gyülekezési jog gyakorlása elvesztette békés jellegét. A legnagyobb ellenzéki párt, a Fidesz – MPSZ és szövetségese, a KDNP direkt és indirekt formában részt vett a parlamenten kívüli kormányellenes (miniszterelnök-ellenes) tiltakozásokban.²

Ezeknek a tiltakozásoknak egyik közvetlen demokratikus formája volt a 2006. október 24-én, a forró őszi derekán, Orbán Viktor és Semjén Zsolt pártelnökök által, pártjuk nevében az Országos Választási Bizottsághoz (a továbbiakban: OVB) egy beadványban benyújtott, eredetileg hét kérdésből álló referendumcsomag.³

A kérdésekről az OVB az irányadó törvény szerint 30 napon belül külön-külön határozatokat hozott az 566–567/2006. (XI. 20.) és az 568–572/2006. (XI. 21.) OVB határozatszámmok alatt.

Valamennyi OVB határozat ellen kifogással éltek az Alkotmánybíróságnál (a továbbiakban: AB) az akkori hitelesítési rend szerint. Az Alkotmánybíróság a 12–18/2007. (III. 9.) AB határozatokban bírálta el az indítványokat. A kérdéscsomag rendkívül tarka volt, lényegében a társadalom minden rétegét és a nagy társadalmi alrendszerek mindegyikét (gazdaság, oktatás, egészségügy) megszólította.

A hét kérdésből kettő – az OVB által megtagadott és az AB által, az egyértelműségi teszt alapján helybenhagyott – kérdés rögtön kiesett a kosárból.⁴

¹ KATONA András – SALAMON Konrád (szerk.): *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Lakitelek, 2014. 151–168. o.

² SZABÓ Máté: A „forró őszi” 2006-ban Budapesten – értelmezési kísérlet politikológiai – politikai-szociológiai szempontból. In SÁNDOR Péter – VASS László – TOLNAI Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest, 2007. 1241–1261. o.

³ SZIGETI Péter: *Népszavazási kezdeményezések – 2006*. Lásd SZABÓ Máté: A „forró őszi” 2006-ban Budapesten... 293–298. o.

⁴ „Egyetért-e Ön azzal, hogy a nyugdíjasok továbbra is a 2006. október 23-án hatályos törvényi rendelkezések szerint vállalhassanak munkát?” 570/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 17/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 280.; „Egyetért-e Ön azzal, hogy az Országgyűlés – a fegyelmi és kártérítési felelősség mellett – törvényben szabályozza a miniszterelnök és a Kormány tagjai speciális,

Az OVB által hitelesített és az AB által jóváhagyott további három kérdés szép lassan levált a csomagról.⁵

Talpon maradt viszont a témánk szempontjából releváns tandíj és vizitdíj, ahol a két intézmény (OVB, AB) eltérő jogértelmezése – az OVB tagadó, az AB megengedő álláspontja – alapvetően már a kérdés első hitelesítésekor jelen volt. A két kérdés így szólt:

– „Egyetért-e Ön azzal, hogy az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak ne kelljen képzési hozzájárulást fizetniük?”⁶

– „Egyetért-e Ön azzal, hogy a háziorvosi ellátásért, fogászati ellátásért és járóbeteg-szakellátásért továbbra se kelljen vizitdíjat fizetni?”⁷

A harmadik, később a szavazólapon is szereplő, a kórházi napidíjról szóló kérdést, 2007. március 14-én kezdeményezte a Fidesz-MPSZ – KDNP. Ezt a 107/2007. (IV. 11.) OVB határozat megtagadta, az Alkotmánybíróság azonban a 33/2007. (VI. 6.) AB határozatával az OVB határozatát megsemmisítette, és az OVB-t új eljárásra utasította. A határozathoz három alkotmánybíró (Bragyova András, Holló András, Lévy Miklós) fűzött különvéleményt.⁸ Így állt össze tehát a háromdijas népszavazás.

Mielőtt a két hitelesítési eljárásban meghatározó intézmény (OVB, AB) elvi vitájára rátérnénk, szólni kell a népszavazási kezdeményezési csomag céljáról is. Az elemzők többsége szerint ez a csomag bevallottan kormánybuktató céllal fogalmazódott meg, és ez volt a célja a forró őszi összes többi eseményének, továbbá az azt követő, majdnem a ciklus egészén át tartó fellépéseknek is (például „kordonbontás”).

Nagyon élesen fogalmaz a csomaggal kapcsolatban az egyik kifogást tevő, és ezt az anonim véleményt megőrizte az indítvány ismertető részében a 12/2007. (III. 9.) AB határozat is: „a legsúlyosabb alkotmányossági problémát éppen a népszavazási javaslathalmaz egésze veti fel: a kezdeményezők egymástól teljesen független témák együttes népszavazásra való tűzésével meg akarják kerülni azt az alkotmányos tilalmat, amely szerint a miniszterelnök személyéről nem lehet népszavazást tartani [Alkotmány 28/C. § (5) bekezdés *d*) pont]. [...] Lényegében a népszavazás intézményét a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének erőszakkal való megdöntésére akarják használni” – veti fel a kifogást tevő indítványa kiegészí-

---

objektív felelősségét is a költségvetési hiány túllépéséért?” 572/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 18/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 288.

⁵ „Egyetért-e Ön azzal, hogy az egészségügyi közszolgáltató intézmények, kórházak maradjanak állami, önkormányzati tulajdonban?”; 567/2006. (XI. 20.) OVB határozat; 13/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 242.; „Egyetért-e Ön azzal, hogy a gyógyszereket továbbra is csak gyógyszer-tárban lehessen árusítani?”; 569/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 12/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 233.; „Egyetért-e Ön azzal, hogy a – 2002. június 15-i állapot szerint hatályos termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény szerinti – családi gazdálkodót első helyen illesse meg elővásárlási jog termőföld vagy tanya vásárlása esetén?” 571/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 14/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 251.

⁶ 566/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 15/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 259.

⁷ 568/2006. (XI. 21.) OVB határozat; 16/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 272.

⁸ ABH 2007, 394.

tésében. Alapindítványában arra hivatkozik, hogy a népszavazás-kezdeményezési csomag az Alkotmány burkolt megváltoztatására irányul, mivel „az az ország alkotmányos rendjének lényegi megváltozását eredményezné – áttérést a képviseleti demokráciáról a közvetlen demokráciára”.⁹

Különösen érezhető ez a kormányellenes jelleg a már idézett hetedik kérdésben.¹⁰

Kétségtelenül igaz, hogy a népszavazásoknak – ha az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény (a továbbiakban: Nsztv.) veretes preambuluma gondolkodunk – nem ez a céljuk és alkotmányos rendeltetésük, hanem „alkotmányos alapelv, hogy a hatalom birtokosa a nép. Hatalmát az Alkotmány keretei között, elsősorban választott képviselői útján gyakorolja. A demokratikus hatalomgyakorlás része, hogy az ország sorsát érintő legfontosabb ügyek eldöntésében, illetőleg a képviseleti döntések befolyásolásában vagy megváltoztatásában a nép közvetlenül, szavazás útján is részt vehessen” (Nsztv. preambuluma).

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy már az antik időkben a cserépszavazások alkalmazásakor is volt „szarnokelűző, kormányváltó” jellege a közvetlen demokráciának a maga törvényteleniségeivel együtt. A történelemből közismert, hogy az athéni demokrácia legfélelmetesebb eszközét, a cserépszavazást (igaz, nem sokszor) a politikai ellenfelek kiszorítására, megbuktatására használták. Fura fintora a politikussornak, hogy a cserépszavazás egyik megálmodóját, Themisztoklész – időszámításunk előtt 471-ben – ezzel az intézménnyel száműzték Athénból.

Régészek írják, hogy az agóra feltárása során tömegesen kerültek elő, előregyártott („kékcédulás”) „Ki Themisztoklészszel” feliratú cserépdarabkák. De nem menjünk ilyen messzire, hasonló volt az éle az első magyarországi „négyigenes” népszavazásnak is.

Az OVB és az AB jogértelmezési csatája

Bevezetesként talán annyit, hogy az országos népszavazás és népi kezdeményezés előzetes törvényességi ellenőrzését az 1997–98-as népszavazási kodifikáció teremtette meg. E kodifikáció két alkotmánymódosító törvényből (1997. évi LIX. törvény és XCVIII. törvény), a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvényből (a továbbiakban: Ve.) és az Nsztv.-ből állt.

A törvények (a Ve. és az Nsztv.) a hitelesítési eljárás első felvonásában nagy szerepet adtak az OVB-nek, aminek határozata ellen az Alkotmánybírósághoz lehetett kifogással élni.

Az OVB az aláírásgyűjtő ívek és az azon szereplő kérdések hitelesítését lényegében két alkotmányi és két törvényi szempont szerint végezte. Az első alkotmányi szempont, hogy a kérdés az Országgyűlés hatáskörébe tartozik-e. Az Alkotmány 28/B. § (1) bekezdése szerint az országos népszavazás és népi kezdeményezés tárgya az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdés lehet. Az alkotmányozó hatalom tudatosan az Országgyűlésről szóló fejezetben helyezte el az országos népszavazás és népi kezdeményezés intézményét. Ennek a szabá-

⁹ ABH 2007, 234.

¹⁰ Lásd a 4. lábjegyzetben.

lyozási koncepciónak az a magyarázata, hogy mindkét intézmény az Országgyűlés hatásköréhez képest ragadható meg, az Országgyűlés hatalmát korlátozza.

A második alkotmányi szempont, hogy a kérdés ne ütközzön az Alkotmány 28/C. § (5) bekezdésében felsorolt tiltott népszavazási tárgykörökbe. Ezekről a konkrét „tesztek” során részletesen szólnunk.

A törvényi szempontok közül lényeges a kérdés egyértelműségének a vizsgálata. Az Nsztv. 13. § (1) bekezdése szerint a népszavazásra feltett konkrét kérdést úgy kell megfogalmazni, hogy arra egyértelműen lehessen válaszolni. Ha ezeknek a követelménynek – a választópolgári és a jogalkotói egyértelműségnek – nem felel meg a kérdés, az OVB a hitelesítést megtagadta.

Ugyancsak köteles volt megtagadni az OVB az aláírásgyűjtő ív hitelesítését, ha az nem felelt meg a Ve.-ben foglalt követelményeknek. A Ve. 118. §-a pontosan körülírta az aláírásgyűjtő ív jogszabályi kelleit.

Az aláírásgyűjtő ív szerves része, központi eleme a kérdés, amely az ív „preambulumának” is tekinthető. Valamennyi ívet a népszavazásra feltett kérdéssel kell kezdeni. A hitelesítés fontos szempontja a konkrét kérdés és a választópolgár akaratnyilvánításának (aláírásának) kapcsolata. Ezért írta elő többek között a törvény, hogy az aláírásoknak a kérdéssel azonos oldalon kell szerepelniük.

Lényegében ugyanezeket a szempontokat vizsgálta jogorvoslati eljárása során az Alkotmánybíróság is. Az alkotmánybírósági vizsgálat tárgya – a kifogások alapján – az OVB határozatának jogszabályi megalapozottsága.

Az Alkotmánybíróság mozgásteret alkotmányvédői szerepéből következően tágabb, mint az OVB jogalkalmazói pozíciója. Az Alkotmánybíróság döntéshozatala nem volt konkrét határidőkhöz kötve, döntését soron kívül, zárt ülésen hozta meg.

A két intézmény viszonylatában és a jogalkalmazás során számos elvi problémát vetett fel a jelen ügyben is releváns jogalkalmazási szempont vizsgálata, nevezetesen az Alkotmányban szereplő anyagi jogi normák, az ügynevezett tiltott tárgykörök megítélése. Az Alkotmánybíróság több határozatában értelmezte az egyes, gyakrabban előforduló kizáró okokat, és a kiszámíthatóság érdekében „tesztek” állított fel.

A népszavazás alól kivett, tiltott tárgyak köre a parlamentarizmus történeti logikáját követi, és figyel az európai parlamenti demokráciákban is ismert megoldásokra. A parlamenti demokráciákban az alkotmányok általában védik a népszavazásokkal szemben

- a gazdasági alkotmányosságot, a parlamentek költségvetési jogát;
- a parlamentek hatáskörében lévő személyi, szervezeti döntések körét;
- a nemzetközi szerződések esetében a *pacta sunt servanda* elvét.¹¹

---

¹¹ KUKORELLI István: Az Országos Választási Bizottság és az Alkotmánybíróság feladatai az országos népszavazási kezdeményezések hitelesítési eljárásában. In *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, 2006. 114–127.

A 28. § (5) bekezdés *a*) pontja értelmezése során az Alkotmánybíróság a következőket állapította meg:

Az alkotmányi felsorolásból következik, hogy az alkotmányi szabályozás kiemelkedő jelentőségével a tiltott tárgykörök zárt, szoros értelmezése áll összhangban.

Az Alkotmány 28/C. § (5) bekezdés *a*) pontjában szereplő rendelkezés konkrét törvények, többek között a költségvetésről, s költségvetés végrehajtásáról szóló törvény tartalmát vonja ki a népszavazás jogintézménye alól. A költségvetésről, a költségvetés végrehajtásáról szóló törvény az adott alkotmányi rendelkezés közvetlen végrehajtásaként megjelenő törvényhozási tárgykört jelenti. Az Alkotmány 19. § (3) bekezdés *d*) pontjában, valamint a 32/C. § (1) bekezdésében szereplő költségvetés és annak végrehajtása (zárszámadás) fordulat teljes egészében megegyezik az Alkotmány 28/C. § (5) bekezdés *a*) pontjában szereplő kifejezésekkel.

A költségvetésről szóló törvény fogalmába semmiképpen sem tartozhat bele az összes olyan jogszabály, amelynek pénzügyi-költségvetési vonzata van. „A költségvetés végrehajtásáról” fordulat pedig semmiképpen nem jelenti valamennyi, a költségvetés érvényesítését szolgáló törvény tartalmát, hanem kifejezetten a zárszámadási törvényre utal. (...)

Az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdések közül alig van olyan, amelynek nincs költségvetési kapcsolódása. Önmagában már az országos népszavazás megtartása is költségvetési vonzatú, hiszen az Nsztv. 14. § (2) bekezdése szerint a népszavazást elrendelő határozatában az Országgyűlés dönt a népszavazás költségvetéséről. Önmagában az, hogy a népszavazás eredménye esetlegesen érinti az Országgyűlés mozgásterét, a következő költségvetési törvény megalkotásakor nem teszi tiltottá a népszavazást (...) Önmagában az, hogy a népszavazásra szánt kérdés távoli, közvetett összefüggésben áll valamely tiltott népszavazási tárgykörrel, nem eredményezi a kérdés tiltott tárgykörivé válását.¹²

A költségvetési tesztről szóló első, precedens értékű határozatnak [51/2001. (XI. 29.) AB határozatnak] előadó bírāja lehettem. A teszt főbb elemeit a testület – egy különvéleménnyel – nagy egyetértéssel fogadta el. A teljes ülési vitában elhangzottokról elmondhatom, hogy a tesztek kialakításakor mindig két fő szempont szerint mérlegelt a bíróság:

- az első szempont az egyik legfontosabb részvételi, politikai jog védelme;
- a második szempont a parlament, vagyis a képviselői demokrácia védelme a közvetlen demokrácia turbulens megnyilvánulásaitól.

Az egyes népszavazási kezdeményezéseket esetről esetre, de a tesztek alapján meghatározott mérce szerint, kiszámítható jogállami bíróságként bíráltuk el. Ezért fontosak az alapprecedensek, a mércék, a tesztek, amelyektől eltérni csak nagyon komoly indokolással, a körülmények jelentős változása esetén lehet.¹³ Az idézett költségvetési allaprecedens főbb megállapításai a következők voltak:

¹² 51/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 394–395.

¹³ POZSÁR-SZENTMIKLÓS Y Zoltán: *Alapjogok mérlegen. Az általános alapjogi tesztek dogmatikája.* Budapest, 2016.

– a bíróság az alapjog védelme érdekében a tiltott tárgykörök zárt, szoros értelmezéséből indul ki;

– a tilalom alapvetően a „róla szóló törvény” egészére vonatkozik, csak az adott tiltott tárgykört közvetlenül és jelentős módon érintő kérdés ütközhet az alkotmányba;

– a költségvetéssel távoli, közvetett összefüggésben álló ügyek nem jelenthetik a népszavazásra feltenni kívánt kérdés tiltott tárgykörüvé válását; ha így lenne, lényegében semmilyen kérdésben nem lehetne népszavazást tartani, mert mindegyiknek – magának a népszavazás elrendelésének is – költségvetési vonzata van.

A 15/2005. (IV. 28.) AB határozatával a testület kiegészítette a tesztet azzal, hogy az esetenkénti mérlegelés során nem a költségvetéssel kapcsolatos pénzügyi-jogi megfontolásokat, hanem az alkotmányjogi szempontokat veszi alapul.¹⁴

Ezek a szempontok ütköztek először a vizitdíjas OVB határozat elbírálásakor, amely kérdés ráadásul a jövőbeli költségvetésre vonatkozott. Az Alkotmánybíróság az idézett teszt alapján az OVB határozatát megsemmisítette, és új eljárásra utasította.¹⁵

A korábbi gyakorlattól teljesen eltérő módon az OVB nem nyugodott bele a „vereségbe”, új eljárása során, újabb tényekre hivatkozva ismét megtagadó határozatot hozott. Az AB már a tagdíjas határozatában is befogadta az új OVB határozatot, kimondva: „nincs akadálya annak, hogy az OVB a megismételt eljárásában olyan új körülményt vegyen figyelembe, amely az első döntés meghozatalakor még nem állt fenn”.¹⁶

Mindazonáltal az Alkotmánybíróság az OVB határozatát ismét megsemmisítette.

Hasonló a történet a tandíj ügyében is: itt a 105/2007. (III. 29.) OVB határozat próbálta felülmúlni az AB döntését. Az Alkotmánybíróság a 32/2007. (VI. 6.) AB határozatával ismét megsemmisítő határozatot hozott. Az első tandíjas OVB határozatban [566/2006. (XI. 20.) OVB határozat] még egy másik alkotmányos ok is értelmezésre szorult, nevezetesen a kormányprogram népszavazási kérdés általi érintettsége. Az AB az OVB-vel ellentétben megállapította:

Az Alkotmány 28/C. §-a (5) bekezdésének *f*) pontja azt jelenti, hogy a kormányprogram egészéről nem tartható népszavazás. Az Alkotmánynak ez a rendelkezése nem zárja ki azonban, hogy a kormányprogram egyes elemeiről népszavazás döntsön, nem érintve a miniszterelnök, a Kormány és az Országgyűlés kapcsolatrendszerét, a miniszterelnök személyéről való döntést.¹⁷

A harmadik menetben az OVB, nyögvenyelősen ugyan, tiltakozó megjegyzésekkel teletűzdelve, de végül is hitelesítette a tandíjról és a vizitdíjról szóló kérdéseket. Tanulságos határozatok ezek két intézmény „együttműködéséről”, amelyekben egyaránt jogászok ülnek.¹⁸

---

¹⁴ 15/2005. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2005, 169.

¹⁵ 568/2006. (XI. 20.) OVB határozat; 16/2007. (III. 9.), AB határozat, ABH 2007, 272.

¹⁶ 32/2007. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2007, 387–388.

¹⁷ 15/2007. (III. 9.) AB határozat, ABH 2007, 263.

¹⁸ 154–155/2007. (VI. 25.) OVB határozatok.

Az ügy így lezárult, nem volt akadálya az aláírások gyűjtésének. Kubatov Gábor szerint közel másfélmillió ember támogatta aláírásával a szociális népszavazást.¹⁹

Az aláírások és az ívek ellenőrzését követően a három kérdésből álló népszavazás elrendelhető volt, ezt hatáskörében eljárva az Országgyűlés három határozatával megcselekedte.²⁰

Az ügy átpolitizálódásából logikusan következett, hogy ezeket a határozatokat is megtámadták az Alkotmánybíróság előtt. Az Alkotmánybíróság viszonylag gyorsan, 2008. január 23-án – miután a kifogások új érveket nem fogalmaztak meg – mindhárom OGY határozatot helybenhagyta, valamennyi kifogást megalapozatlannak ítélte meg.²¹

A határozatok jogerőssé válását követő napon Sólyom László köztársasági elnök 2008. március 9-ére tűzte ki a referendumot. Az államfő a törvényben biztosított legkorábbi időpontot választotta, döntését azzal indokolva, hogy ideje van már a két éve zajló kampány lezárásának.²²

Az elhúzódó népszavazási kampány kemény és megosztó volt. A két nagy párt kampányának illusztrációjaként az alábbiakat idézném:

A Fidesz számára a népszavazás kampánya nem kizárólag, sőt nem elsősorban az adott politikai-társadalmi témákra történő voksolásról szólt.

Másról, többről volt szó ugyanis. Ahogyan arra a kampány során alkalmazott stratégia rávilágított, mindenekelőtt motiváltta kívánták tenni, mobilizálni akarták a saját táborukhoz tartozó szavazópolgárokat, valódi politikai közösségben kívánták manifesztálni a kommunikáció szintjén már korábban megfogalmazott „új többséget”. Az ellenzék számára kedvező eredmény ugyanis – legalábbis a Fidesz álláspontja szerint – magában foglalhatta az előrehozott választások lehetőségét is. Mint ahogy azt taglaltuk, a párt kommunikációjának a 2006-os események óta ez volt az egyik alappillére, és minden más – politikailag fontos taktikai elem – ennek az elképzelésnek volt alárendelve.²³

Az MSZP kampányáról a következők olvashatóak:

Ilyen közéleti és politikai helyzetben a kampánynak nem lehetett racionális célja, hogy elérje a nem szavazatok győzelmét. Ehelyett a fókuszba egy ennél reálisabb és hosszabb távú

---

¹⁹ KUBATOV Gábor: 3 385 981. In SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. Budapest, 2009. 345. o.

²⁰ 109–111/2007. (XII. 19.) országgyűlési határozatok. A határozatok a *Magyar Közlöny* 2007. évi 178. számában, december 19-én jelentek meg.

²¹ 5–7/2008. (I. 23.) AB határozatok, ABH 2008, 113–150.

²² 27–29/2008. (I. 24.) KE határozat Országos ügydöntő népszavazás elrendeléséről. *Magyar Közlöny*, 11. szám, 2008. január 24.

²³ GIRÓ-SZÁSZ András – HEJJI Dávid – SCHULTZ Gábor: A Fidesz helyzete a magyar politikában – 2008. In SÁNDOR–VASS: *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. 80. o.

politikai hatásokat is kiváltó cél került: a párt által elindított és támogatott reformok, politikai lépések hiteles bemutatási lehetőségének visszaszerzése.²⁴

A népszavazás eredménye, az eredmény értékelése

A népszavazás eredményét a 149–151/2008. (III. 14.) OVB határozatok tették közzé a Magyar Közlönyben.²⁵ Az eredményekből látható, hogy a népszavazás mindhárom kérdésben eredményes volt, a részvétel is viszonylag magasnak mondható:

1. táblázat. Politikai részvétel az országos népszavazásokon

1989	XI. 26.	58,0%
1990	VII. 29.	13,9%
1997	XI. 16.	49,2%
2003	IV. 12.	45,6%
2004	XII. 5.	37,5%
2008	III. 9.	50,5%
2016	X. 2.	44,1%

Összehasonlítva az összes Magyarországon elrendelt népszavazással, a „háromdijas” népszavazás a második helyen áll. A részvételnek számos összetevője lehetett.²⁶ Külön kiemelném azt a speciális tartalmat, amire több elemző felhívta a figyelmet: arról szavaztunk, hogy többet fizessünk-e. A „zseb” komoly mozgató erő lehetett.

2. táblázat. 1. kérdés: „Egyetért-e Ön azzal, hogy a fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátásért a jelen kérdésben megtartott népszavazást követő év január 1-jétől ne kelljen kórházi napidíjat fizetni?”

A szavazást megelőző nap 16 óráig a névjegyzékbe felvett választópolgárok száma	A	8 016 783
A szavazás napján a névjegyzékbe igazolás alapján felvett választópolgárok száma	B	23 342
A választópolgárok száma a névjegyzékben a szavazás befejezésekor	C	8 040 125
Visszautasított polgárok száma	D	6 212
Szavazóként megjelent választópolgárok száma	E	4 061 015
Szavazólapok száma	F	4 059 185
Eltérés a szavazóként megjelentek számától (többlet:+ / hiányzó:-)	G	-1 830
Érvénytelen szavazatok száma (aránya)	H	32 268 (0,79%)
Érvényes szavazatok száma (aránya)	I	4 026 917 (99,21%)
IGEN szavazatok száma (aránya)	J	3 385 981 (84,08%)
NEM szavazatok száma (aránya)	K	640 936 (15,92%)

²⁴ VETŐ Balázs – SZIGETVÁRI Viktor: Az MSZP 2008-as népszavazási kampánya. In SÁNDOR–VASS: *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. 351. o.

²⁵ *Magyar Közlöny*, 47. szám, 2008. március 21.

²⁶ HALLÓK Tamás: *Választási részvétel és alkotmányjog*. Budapest, 2015.

3. táblázat. 2. kérdés: „Egyetért-e Ön azzal, hogy a háziorvosi ellátásért, fogászati ellátásért és a járóbeteg-szakellátásért a jelen kérdésben megtartott népszavazást követő év január 1-jétől ne kelljen vizitdíjat fizetni?”

A szavazást megelőző nap 16 óráig a névjegyzékbe felvett választópolgárok száma	A	8 016 783
A szavazás napján a névjegyzékbe igazolás alapján felvett választópolgárok száma	B	23 342
A választópolgárok száma a névjegyzékben a szavazás befejezésekor	C	8 040 125
Visszautasított polgárok száma	D	6 212
Szavazóként megjelent választópolgárok száma	E	4 061 015
Szavazólapok száma	F	4 059 201
Eltérés a szavazóként megjelentek számától (többlet:+ / hiányzó:-)	G	-1 814
Érvénytelen szavazatok száma (aránya)	H	29 605 (0,73%)
Érvényes szavazatok száma (aránya)	I	4 029 596 (99,27%)
IGEN szavazatok száma (aránya)	J	3 321 313 (82,42%)
NEM szavazatok száma (aránya)	K	708 283 (17,58%)

3. táblázat. 3. kérdés: „Egyetért-e Ön azzal, hogy az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak ne kelljen képzési hozzájárulást fizetniük?”

A szavazást megelőző nap 16 óráig a névjegyzékbe felvett választópolgárok száma	A	8 016 783
A szavazás napján a névjegyzékbe igazolás alapján felvett választópolgárok száma	B	23 342
A választópolgárok száma a névjegyzékben a szavazás befejezésekor	C	8 040 125
Visszautasított polgárok száma	D	6 212
Szavazóként megjelent választópolgárok száma	E	4 061 015
Szavazólapok száma	F	4 059 121
Eltérés a szavazóként megjelentek számától (többlet:+ / hiányzó:-)	G	-1 894
Érvénytelen szavazatok száma (aránya)	H	33 863 (0,83%)
Érvényes szavazatok száma (aránya)	I	4 025 258 (99,17%)
IGEN szavazatok száma (aránya)	J	3 309 616 (82,22%)
NEM szavazatok száma (aránya)	K	715 642 (17,78%)

Az eredményt a „győztesek” és a „vesztesek” értelemszerűen másként és másként értékelték. A szakirodalom is rendkívül megosztott volt. Az elemző cikkek köréből mindenképp kiemelném Szoboszlai György, Wiener György, Rytök Emília, Hubai László, továbbá Tardos Róbert tanulmányát.²⁷ Az utóbbi két írás a szavazatok területi eloszlásáról és a politikai részvétel és távolmaradás összefüggéseiről elmélkedik.²⁸ A szerzők közül Wiener György értékelését idézném:

²⁷ In SÁNDOR–VASS: *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. 243–342. o., továbbá TARDOS Róbert: Ötven: ötven. Részvétel és távolmaradás a 2008-as népszavazáson. In ENYEDI Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest, 2009. 133–196. o.

²⁸ Az eredményeket megyénkénti, településenkénti bontásban tartalmazza az OVI kiadványa, a *Választási Füzetek* 157. kötete (Eredményadatok 2008. március 9.). Budapest, 2008.

A viszonylag jelentős aktivitás az igenek elsöprő győzelmével társult. Mindhárom térítési díjat az érvényesen voksolók több mint 80%-a utasította el. Ez az arány a kórházi napidij esetében 84,08%-ot, a vizitdíjnál és a képzési hozzájárulásnál pedig 82,42, illetőleg 82,22%-ot tett ki. Nem igazolódott tehát az a feltevés (és közvélemény-kutatási adat) sem, hogy a választók a tandíjat az egészségügyi fizetési kötelezettségeknél jobban elfogadják; valószínű, hogy a szavazók túlnyomó többsége a három kérdést egységesen kezelve adta le voksát.²⁹

Záró gondolatok

Több elemző felteszi a kérdést, vajon elérte-e a szociális népszavazás a célját. Két válasz, két különböző tábor képviselőjétől.

Elemzők hosszasan vitatkoznak arról, hogy az egyértelmű eredmény ellenére a népszavazás elérte-e a célját. Nos, a válasz véleményem szerint nem kérdéses. Nem csak azért, mert az Országgyűlés már a referendum másnapján döntést hozott a díjak 2008. április 1-jei eltörléséről és a nagyarányú vereség hatására leváltották az egészségügyi minisztert és később felbomlott a kormánykoalíció is, hanem azért is, mert bebizonyosodott, hogy a kormány nem tehet meg mindent az emberek háta mögött. A választóknak sikerült a „reformnak” mondott intézkedéssorozatát még idejében leállítani. Magyarország győzött!³⁰

A többpénztáros rendszer bevezetésének feladása és az adóreform körüli, régóta húzódo viták aztán kiélezték a koalíciós partnerek közötti viszonyt, ami Horváth Ágnes egészségügyi miniszter felmentésének bejelentésekor vált a közvélemény számára is láthatóvá.

A miniszterelnök e döntésére hivatkozva az SZDSZ március 31-én bejelentette, hogy április végén kilépnek a koalícióból, s így a népszavazás végül is a kormányzati együttműködés felbomlásához vezetett. Ez azonban, a Fidesz várakozásával ellentétben, nem járt együtt Gyurcsány Ferenc bukásával és az előrehozott választásokkal. Május elsejétől a szocialisták kisebbségben kormányoztak, s kísérletet tettek a „bársonyos reformok” politikájának megvalósítására, ám október elején, a globális pénzügyi krízis hatásainak hazai megjelenésekor ez a korszak is lezárult, és megkezdődött az intenzív válságkezelés időszaka.³¹

A háromdíjas népszavazás történetéhez, a „cél” eléréséhez tartozik, hogy 2009. április 7-én, 92 MSZP-s képviselő aláírásával, az MSZP kezdeményezte Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel szemben a bizalmatlanság kimondását és új jelöltként Bajnai Gordon miniszter-

---

²⁹ WIENER György: A 2008. évi népszavazás. In SÁNDOR–VASS: *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. 299–300. o.

³⁰ KUBATOV: 3 385 981. 349. o.

³¹ WIENER: A 2008. évi népszavazás. 302. o.

elnökké választását. 2009. április 14-én az Országgyűlés 204 szavazattal megválasztotta az új miniszterelnököt.

A kormányváltás sajátos módja (a közel húsz lehetséges utód „keresgelése”, s az a tény, hogy maga a miniszterelnök írta alá és kezdeményezte az indítványt) külön alkotmányjogi tanulmány lehetne. Akkor és most is az volt a véleményem, hogy visszaélészerűen alkalmazták ezt az 1990-ben, német mintára, a stabilitás érdekében megálmodott konstruktív bizalmatlansági indítványt. A miniszterelnök azzal, hogy aláírta az indítványt, közjogi értelemben lemondott. Lemondás esetén egészen más az eljárás, ugyanis a köztársasági elnök jelöl miniszterelnököt, s a procedúra elvezethet a parlament feloszlataáig. Meggyőződésem volt az is, hogy abban a sok szempontból válságos helyzetben mielőbb új választások kiírására, tiszta lapra lett volna szükség.³²

Magyarország válságban volt, s az egymásnak feszülő indulatok, a négyéves állandó kampány nem tett jót az országnak. Intézményes válságról beszélhetünk; például *A Magyar Országgyűlés 1990–2010-es kötetünkben nem véletlenül adtuk a 2006–2010-es parlamenti ciklusnak ezt a nevet „A válságok parlamentje”*.³³

A parlamentarizmus válságaként értékelhető a népszavazás-cunami megérkezése Magyarországra.

Az OVB 2007-ben 412 népszavazási és népi kezdeményezés iránti beadványt bírált el (2002-ben 18, 2003-ban 25, 2004-ben 9, 2006-ban 47 ilyen kezdeményezés volt).³⁴ Az Alkotmánybíróság 2007-ben 60 OVB határozattal összefüggő döntést (32 határozat, 28 végzés) tett közzé a Magyar Közlönyben. Ezen túl is több, a népszavazási joganyaggal kapcsolatos határozatot hozott. Ez a szám 2008-ig 116-ra (!) növekedett (92 határozat, 24 végzés). Teleírtuk a Magyar Közlönyt, játékosabbnál játékosabb, butábbnál butább kérdésekre adott komoly válaszokkal. Az OVB és az AB működése átpolitizálódott, a politika áttolta a felelősséget a döntésekért és több szempontból lehetetlenné tette az intézmények rendeltetészerű működését.

A parlamenti ciklus alatt tovább mélyültek az árkok a politikai eliten belül. Nagy károkat okoztak ezek az évek a jogászai hivatásrendben is. Nem lehetett hitelesen, szakmailag érvelni, középben maradni. Csak két oldal létezhetett. Aki megszavazta a népszavazást, fideszes alkotmánybíró lett, aki nem, az MSZP-s.

Azokban az években gyakran jártak eszemben Babits Mihály szavai:

„Ki állíthat jobbra vagy balra engem?

Labdázatok, mindenkéé vagyok!

Csak majd az Isten ha az Ítélet trombitája szól, állítand jobbra vagy balra.

A többi: játék. (Noha sírnom kell rajta.)”³⁵

³² KUKORELLI István: Teljes bizonytalanság a kormányváltás körül. Kulcsár Anna interjúja. *Magyar Nemzet*, 2009. március 27. 4. o. A *Magyar Nemzet* tematikus számot szentelt a kérdésnek. Első oldalán csak egy sor szerepelt: „Miniszterelnök kerestetik!”.

³³ KUKORELLI István – SMUK Péter: *A Magyar Országgyűlés 1990–2010. Öt parlamenti ciklus története*. Budapest 2010. 84–102. o.

³⁴ Az OVB beszámolója az Országgyűlésnek a 2008. március 9-ei népszavazásról. J/5518. sz. Országgyűlési Iromány, Budapest, 2008. április.

³⁵ BABITS Mihály: Jobb és bal. In *Babits Mihály összes versei*. Budapest, 1942. Részlet. 279. o.

Jogállam, büntetőjog, Brexit¹

Lévay Miklós professzor írásaiban kriminológiai, büntetőjogi, alkotmányos kérdéseket tárgyal, olykor történeti kontextusban,² olykor pedig a legfrissebb kriminálpolitikai törekvéseket elméleti keretbe helyezve.³ Az általa képviselt interdiszciplinaritás, a szigorú szakmaiság, az európai sztetenderdek iránti elköteleződés, valamint a jogállamiságról és az alkotmányos büntetőjogról vallott nézetei nagy hatással voltak rám. Mindig derűs, elegáns stílusa és eszmecseréink baráti hangvétele a tudományos diskurzus intellektuális örömen túlmenően is sokat jelent számomra. Kívánom, hogy hosszú-hosszú évtizedeken keresztül folytathassuk ezt a beszélgetést!

Ehhez egy szerény adalék a jelen dolgozat, amelyben arra keresem a választ, hogy az Egyesült Királyság Európai Unióból (a továbbiakban: EU vagy Unió) való kilépését követően fennáll-e az a korábbi bizalom, amely az uniós büntetőjogi instrumentumok alapköve, és amely abban a jogi vélelemben ölt testet, hogy minden tagállam egyben jogállam és betartja az alkotmányos büntetőjog alapelveit.⁴ Azt elemzem továbbá, hogy a két entitás közötti bűnügyi együttműködés milyen formát ölthet a Brexitet követően.

---

¹ A szerző köszönettel tartozik Sergio Carrera szakmai lektornak a szöveg egy korábbi, angol nyelvű változatának véleményezéséért, Gönczöl Katalin professzornak segítő megjegyzéseiért, valamint Taba Szabolcsnak értő szövegápolásáért.

² LÉVAY Miklós: Szemelvények Vámbéry Rusztem munkásságából, észrevételek Vámbéry Rusztem munkásságáról. In BALOGH Judit – KONCZ Ibolya Katalin – SZABÓ István – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. Budapest, 2017. 243–258. o.

³ LÉVAY Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. In CHRONOWSKI Nóra – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán – SMUK Péter – SZABÓ Zsolt (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest, 2017. 550–563. o.

⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77. Vö. LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, (2011) 24. <http://plwp.eu/docs/wp/2012/2011-24.pdf> (letöltve: 2019.03.01.). Az uniós jogi instrumentumok nyelvezete és fogalomhasználata más, de lényegében az alkotmányos büntetőjog ismérveire támaszkodik. Lásd például a C-216/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra LM* ügyben 2018. július 25-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2018:586) 36. bekezdését: „Mind a tagállamok közötti kölcsönös bizalom elve, mind pedig a köztük fennálló kölcsönös bizalom alapuló kölcsönös elismerés elve (...) alapvető jelentőséggel bír az uniós jogban, mivel lehetővé teszik egy belső határok nélküli térség létrehozását és fenntartását. Pontosabban a kölcsönös bizalom elve, különösen a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség tekintetében mindegyik államtól megköveteli, hogy – kivételes körülményektől eltekintve – úgy tekintse, hogy az összes többi tagállam tiszteletben tartja az uniós jogot, és külö-

A Brexit hatása a kölcsönös bizalom elvére

a) A kölcsönös elismerés elve az európai elfogatóparancs példáján keresztül

Mivel egyes tagállamok nem kívánták egymáshoz közelíteni büntető anyagi jogukat, az uniós büntetőjogban egyfajta B-tervként gyökeresítették meg a kölcsönös elismerés elvét. Eszerint az egyik tagállamban hozott bírói határozatokat a többi tagállamban is el kell ismerni.

Az európai elfogatóparancsról (a továbbiakban: EEP) szóló kerethatározat⁵ talán a legfontosabb példa az uniós büntetőjogban alkalmazott, kölcsönös elismerésre épülő jogintézményekre. Az EEP azzal könnyíti meg a tagállamok közti kiadatást, hogy a hagyományos diplomáciai szintről a tagállami igazságszolgáltatási rendszerek közötti párbeszéd szintjére tereli az eljárást. Számos bűncselekménycsoport vonatkozásában mellőzi a kettős büntethetőség elvét, és bizonyos esetekben kötelezővé teszi a tagállam saját állampolgárának átadását. Az átadást csupán az előre meghatározott okok szűk körében lehet megtagadni. Fő szabályként a végrehajtó tagállamok kötelesek eltekinteni attól a hagyományos joguktól és kötelességüktől, hogy ellenőrizzék a kibocsátó állam jogrendszerét, beleértve annak alapjogvédelmi mechanizmusait.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság (a továbbiakban: EEJB) által kidolgozott, bevett jogi mérce alapján a kiadatástól el kell tekinteni, amennyiben fennáll a veszélye annak, hogy az az Emberi Jogok Európai Egyezményének súlyos megsértését vonja maga után.⁶ Az EEP-ről szóló kerethatározat ezzel szemben már nem teszi lehetővé a megkereső tagállam körütekintő elemzését, hanem arra kötelezi a tagállamokat, hogy bízzanak egymás igazságügyi és jogrendszerében. A kölcsönös elismerés elve mögött egy alapvető uniós jogelv, a kölcsönös bizalom véelme áll. Eszerint legyenek mégoly eltérőek is a tagállamok büntető anyagi és eljárásjogi szabályai, minden tagállam jogállam, a bíróságaik függetlenek, az emberi jogokat – ideértve a tisztességes eljárás elvét is – tiszteletben tartják, továbbá szabadságvesztés-büntetés esetén emberséges körülmények között tartják fogva az elítéltet.

b) A kölcsönös bizalom elve nem vak bizalom

A kölcsönös bizalom elve mögött meghúzódó érvelés szerint a tagállamokat kötik az alapító szerződések – beleértve az uniós értékeket, így a jogállamiság és az alapjogok tiszteletben tartását rögzítő rendelkezéseket –, valamint meg kell felelniük az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a továbbiakban: Charta) és számos másodlagos jogforrásnak is. Elismervén azt, hogy a kölcsönös bizalom nem jelenthet vak bizalmat a tagállamok részéről, az EU jogalkotó intézményei az Európai Unió működéséről szóló szerződés 82. cikkének (2) bekezdése alapján több irányelvet is elfogadtak az eljárási jogok tárgyában. Az európai nyomozási hatá-

nösen az uniós jog által elismert alapvető jogokat (2016. november 10-i *Poltorak*-ítélet, C-452/16 PPU, EU:C:2016:858, 26. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).”

⁵ A Tanács 2002/584/JHA kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról.

⁶ Lásd EEJB, *Soering v. the United Kingdom*, no. 14038/88, 7 July 1989.

rozat⁷ szerint a végrehajtás megtagadható, ha alapos okkal feltételezhető, hogy a végrehajtás az alapvető jogok sérelmével járna. Amennyiben az Egyesült Királyság úgy hagyja el az EU-t, hogy a továbbiakban ezek a jogszabályok már nem kötelezik, a kölcsönös bizalmat megalapozó indokok a továbbiakban már nem érvényesek.

Természetesen nem lehet biztosra venni, hogy egy tagállam minden esetben teljes mértékig megfelel az alapvető értékeknek. Ugyanakkor a tagállam kötelezettségzegésével okozott egyéni joghátrány orvoslására uniós mechanizmusok állnak rendelkezésre. Kihasztnáltn, ám mégis létező lehetőség a 7. cikk szerinti eljárás lefolytatása, a Chartában lefektetett alapjogok bírói úton kikényszeríthetőek, a tisztességes eljárást rögzítő irányelvek pedig szintén kötik a tagállamokat és peresíthetőek. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követő ötéves átmeneti időszak elteltével, azaz 2014 decembere óta az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EuB) immár teljes joghatósággal rendelkezik az uniós büntető igazságszolgáltatás vizsgálatára. Ezek a garanciák mind hiányoznak az olyan államok esetében, amelyek nem tagjai az Uniónak.

Az EuB esetjoga alapján jogállamisággal kapcsolatos vagy emberi jogi megfontolásokra alapozva fel is függeszthető a kölcsönös bizalom elve, amennyiben a kibocsátó tagállam súlyosan és tartósan megsérti az Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: EUSZ) 2. cikkében lefektetett közös értékeket, amiért a Tanács az EUSZ 7. cikke alapján szankciót szab ki.⁸ Egyedi esetben pedig akkor is felfüggeszthető az átadás, ha a megkeresett igazságügyi szerv úgy találja, hogy a megkereső államban a jogállamiság vagy az alapjogvédelem szintje nem kielégítő és ez a konkrét ügy terheltjének egyéni jogaira hatással van.⁹

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU irányelve (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról.

⁸ Lásd az EEP-ről szóló kerethatározat (10) preambulumbekendését: „Az európai elfogatóparancs szabályozása a tagállamok közötti nagyfokú bizalomra épül. Végrehajtása csak abban az esetben függeszthető fel, ha a tagállamok egyike súlyosan és tartósan megsérti az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (1) bekezdésében rögzített alapelveket, és ezt a Tanács a Szerződés 7. cikkének (1) bekezdése szerint, a 7. cikkének (2) bekezdésében rögzített következményekkel megállapítja.” Érdemes megjegyezni, hogy a régi 7. cikk (1)–(2) bekezdései megfelelnek az EUSZ 7. cikk (2)–(3) bekezdéseinek, vagyis a 7. cikk szankciós mechanizmusáról van szó. Azt is lehetne mondani, hogy a jogszabály szövegezői a 7. cikkre mint olyanra kívántak utalni, amelyet azóta egy megelőző mechanizmussal is kiegészítettek, ennek megfelelően az utóbbit is bele kell érteni a (10) preambulumbekendésbe. Végeredményben az EuB feladata lesz értelmezni és tisztázni a kérdést.

⁹ A C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen* egyesített ügyekben 2016. április 5-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2016:198). Az előzetes döntéshozatali kérelmeket a Brémai Hanzavárosi Felsőbírószág nyújtotta be. Az ügy részleteiért lásd *BALLEGOIJ, Wouter van – BÁRD, Petra: Mutual recognition and individual rights, Did the Court get it right? New Journal of European Criminal Law, 7. (2016) 4., 439–464. o.* A C-216/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra LM* ügyben 2018. július 25-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2018:586). Az előzetes döntéshozatali kérelmet a *High Court* (Írország) nyújtotta be. Az ügy részleteiért lásd *BALLEGOIJ, Wouter van – BÁRD, Petra: Judicial Independence as a Pre-Condition for Mutual Trust? The CJEU in Minister for Justice and Equality v LM. New Journal of European Criminal Law, 9. (2018) 3., 353–365. o.*

c) A kölcsönös bizalom formális okokból történő megszűnése: az időtényező

A kölcsönös bizalom elve, vagyis a tagállamok azon kötelezettsége, hogy bízzanak egymás jogrendszerében, jogi konstrukció, egy úgynevezett vélelem, amely addig érvényesül a tagállamok között, ameddig azok megőrzik tagállami minőségüket. Mivel az átadás hatása túlmutat a gyanúsított vagy terhelt tényleges átadásán, az eljárás alapjául szolgáló bizalomnak olyan jövőbeli eseményeket is át kell fognia, mint az átadott személy ügyében való ítélethozatal, a bűnösségről való döntés, vagy a büntetés kiszabása és végrehajtása. Következésképpen a kölcsönös bizalomnak érvényesülnie kell mind a kibocsátó államban lefolytatandó eljárásban (azaz vélelmezni kell, hogy a tagállamokban pártatlan igazságszolgáltatás működik és valamennyi gyanúsított tisztességes eljárásban részesül), mind pedig a lehetséges büntetőjogi szankciók végrehajtása során, beleértve a börtönkörülményeket is. Mindezek alapján amennyiben egy ország a továbbiakban már nem tagja az EU-nak, vagy a büntetőítélet meghozataláig, a büntetőjogi szankció végrehajtásáig kilép az Unióból, már az átadás idején sem érvényesülhet az EEP alapjául szolgáló vélelem, így, véleményem szerint, az átadási eljárásokat már hónapokkal a Brexit előtt le kellett volna állítani.¹⁰

Lehetséges forgatókönyvek

a) Az Egyesült Királyság kívánságlistája

Ahogy az Egyesült Királyság miniszterelnöke fogalmazott, az ország a Brexittől függetlenül mindenképpen részese kíván maradni az EEP rendszerének.¹¹ Ugyanakkor az Egyesült Királyság más követelései nem egyeztethetők össze e kívánalommal. A biztonság, rendvédelem és büntető igazságszolgáltatás területén folytatott jövőbeli partnerségről szóló dokumentumában az Egyesült Királyság kormánya hangsúlyozta, hogy „az Európai Unióval egy új, mély és különleges partnerség kiépítésére” törekszik, illetve fenn kívánja tartani és erősíteni kívánja a büntető igazságszolgáltatás terén kialakított szoros együttműködést az Egyesült Királyság kilépése utáni időszakban is.¹² Ezzel egy időben az Egyesült Királyság

¹⁰ A fenti aggodalmat az *RO*-ügyben hozott ítéletében az EuB nem osztotta. A probléma iránti érzéketlenségét azzal magyarázta, hogy a konkrét ügyben nem állnak fenn komoly és bizonyítékokkal alátámasztott okok annak feltételezésére, hogy a Chartában foglalt és az EEP-ről szóló kerethatározatban elismert jogoktól megfosztanák a terheltet. Fontos érve az indokolásnak, hogy a Brexitet követően az Egyesült Királyságot továbbra is köti az Egyezmény, ha az Alapjogi Charta nem is. Lásd a C-327/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra RO* ügyben 2018. szeptember 19-én hozott ítéletet (ECLI:EU:C:2018:733). Az Egyezményre vonatkozó érv – amint lejjebb bizonyítani fogom – kevésbé meggyőző.

¹¹ Lásd SHIPMAN, Tim: Brexit: Theresa May pledges to keep EU arrest warrant and Europol links. *The Times*, 2018. február 11. <https://www.thetimes.co.uk/article/theresa-may-pledges-to-keep-eu-arrest-warrant-and-europol-links-lj2pkx6lg> (letöltve: 2019.03.01.).

¹² AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG KORMÁNYA: *Security, law enforcement and criminal justice: a future partnership paper*. 2017. szeptember 18., 1–2. o. <https://www.gov.uk/government/publications/>

kormányja egyik uniós vagy harmadik országok által folytatott bűnügyi együttműködési formát sem kívánja követni. Ehelyett a jövőbeli partnerség részeként egy olyan „új, dinamikus megoldást szeretne, [amely túlmegy] az Uniónak a harmadik országokkal ezen a területen fennálló, sokszor *ad hoc* megoldásain”.¹³ Az Egyesült Királyság a harmadik államokkal kötött kereskedelmi szerződésekben látja a követendő példát.¹⁴ Emellett az egész Unióra kiterjedő bűnügyi adatbázisokból sem kíván kilépni, folytatná a gyakorlati műveleti együttműködést, és fenntartaná tagságát az olyan ügynökségekben, mint az Europol és az Eurojust. Ugyanakkor – elvetve az „eszközről eszközre botladozó megoldások” rendszertelen megközelítését¹⁵ – más harmadik országokkal szemben az Egyesült Királyság nem kíván a büntető igazságszolgáltatás különböző alterületeire nézve egyedi megállapodásokat kötni az Unióval. Ehelyett az Egyesült Királyság „a biztonság, rendvédelem és büntető igazságszolgáltatási együttműködés átfogó jövőbeli keretét” kívánja kidolgozni az Unióval.¹⁶ Az Egyesült Királyság kormányja által felvázolt új, átfogó modell fő pillérei az alábbiak lennének:

- a) az Egyesült Királyság, az Unió és tagállamainak közös műveleti képességeinek fenntartása;
- b) az adatvédelem és az emberi jogok védelmének magas szintje (anélkül, hogy utalás történe a Chartára vagy az eljárási garanciákra);
- c) sokoldalú, dinamikus megoldások a folyamatosan változó fenyegetésekre való reagálásban;
- d) folyamatos párbeszéd fenntartása, amelynek keretében meg lehet osztani és együttesen lehet megoldani a felmerülő rendvédelmi és büntető igazságszolgáltatást érintő kihívásokat; valamint
- e) egy vitarendezési testület létrehozása.¹⁷

Ami az utóbbi pontot illeti, az Egyesült Királyság világossá tette, hogy a Brexitet követően nem fogja elfogadni az EuB joghatóságát.¹⁸ Emellett kiemelte, hogy a harmadik államokkal

---

security-law-enforcement-and-criminal-justice-a-future-partnership-paper (letöltve: 2019.03.01.). A dokumentum értékeléséhez lásd BAKER, Estella: Criminal Justice and the ‘New, Deep and Special Partnership’ between the EU and the UK: A Critical Test for the Area of Freedom, Security and Justice? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 26. (2018) 1., 1–19. o.

¹³ AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG KORMÁNYA: *Security, law enforcement and criminal justice...* 2–3. o., 4. pont.

¹⁴ Uo. 2–3., 16. o.

¹⁵ Uo. 13. o., 35. és 37. pont.

¹⁶ Uo. 14. o., 38. pont.

¹⁷ Uo. 14. o., 39. pont.

¹⁸ AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG KORMÁNYA: *Enforcement and dispute resolution – a future partnership paper*. 2017. augusztus 23. <https://www.gov.uk/government/publications/enforcement-and-dispute-resolution-a-future-partnership-paper> (letöltve: 2019.03.01.). Lásd még „Az Unió intézményeinek igen nehezeére esne az EU és egy harmadik fél vitájában semlegesnek maradni. Ráadásul példanélküli volna a bíróságnak idegen megállapodásokban ilyen széleskörű hatáskört biztosítani”. HOGARTH, Raphael: *Dispute Resolution after Brexit*. London, 2017. október 6., 46. o.

kötött kereskedelmi megállapodások, illetve a schengeni társulási megállapodások esetében az EuB közvetlen joghatósága nem terjed ki a részes harmadik államokra, és egy ehhez hasonló megoldás alkalmazását javasolta az EU és az Egyesült Királyság között a büntető igazságszolgáltatás terén kötendő partnerségi megállapodásban.¹⁹

b) Korábbi megoldások és az Unió lehetséges követelései

Az EEP hatályát harmadik országokra kiterjesztő megállapodás nem volna példa nélküli megoldás. Erre a legnyilvánvalóbb példa a 2006-os Megállapodás az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég Királyság között az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról (a továbbiakban: EUIN megállapodás), amely kiterjesztette az EEP-ről szóló kerethatározat hatályát Izlandra és Norvégiára.²⁰

Az EUIN megállapodás a kölcsönös bizalmat megalapozó garanciáknak csupán korlátozott körét rögzíti: az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményt (a továbbiakban: Egyezmény), a halálbüntetés, a kínzás és más embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés teljes tilalmát, valamint az Európa Tanács 1981. január 28-án kelt, az egyéneknek a személyes adatok gépi feldolgozása során való védelméről szóló egyezményét. Mindezek alapján felmerül a kérdés: van-e jó okunk arra, hogy ennél többet követeljünk az Egyesült Királyságtól – már azon túl, hogy minél fájdalmasabb legyen a Brexit, és elrettentsük azokat a tagállamokat és politikai erőket, amelyek az Unióból való kilépést fontolgatják?

A kérdés megválaszolása előtt érdemes felidézni, hogy az EUIN megállapodást 12 évvel ezelőtt fogadták el, azaz évekkal a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését megelőzően. Márpedig az alapvető jogok azóta nagy átalakuláson mentek át, ideértve azok rögzítését a Chartában, valamint az eljárási garanciákat és a kölcsönös bizalmat érintő jogszabályok elfogadását. És igen, az uniós büntető igazságszolgáltatás minden valószínűség szerint 12 év múlva is egészen másként fog festeni. Éppen ezért képtelen ötletnek tartom az Egyesült Királyság egyoldalú kívánságlistájának megfelelő uniós jogi megoldásokat összeválogatni és szerződés formájában bebetonozni, figyelmen kívül hagyva e jogterület folyamatos fejlődését. A két politikai közösség közötti bizalom fenntartása érdekében a Chartának és az eljárási garanciáknak az Egyesült Királyságot is kötniük kell. Az utóbbi jogszabálycsomag sokkal részletesebb és magasabb szintű elvárásokat támaszt az Egyezménynél. Ennek megfelelően az Egyesült Királyságnak az Európa Tanácsban fenntartott tagsága nem tekinthető elégséges garanciának. Az, hogy a brit kormány az Egyezményből való kilépés gondolatával játszik

https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/IfG_Brexit_dispute_resolution_WEB.pdf (letöltve: 2019.03.01.).

¹⁹ Az EGYESÜLT KIRÁLYSÁG KORMÁNYA: *Security, law enforcement and criminal justice...* 13–14. o., 37. pont.

²⁰ A Tanács 2014/835/EU határozata (2014. november 27.) az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég Királyság között létrejött, az Európai Unió tagállamai, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról szóló megállapodás megkötéséről.

– méghozzá a kormányzat legmagasabb szintjein²¹ –, még sürgetőbbé teszi az Egyesült Királyság Chartában foglalt kötelezettségeinek megerősítését.

Ám az EuB idevágó joggyakorlata is ugyanilyen fontos. Anélkül ugyanis értelmezhetetlen az EEP rendszere.²² Az elmúlt években olyan alapvető fontosságú kérdésekben döntött az EuB, mint hogy felfüggeszhető-e az átadás olyan országba, ahol a börtönkörülmények emberi jogi jogsértésekbe torkollhatnak, vagy ahol nem biztosított a bírói függetlenség és ekként a tisztességes eljárás. Az EuB az ilyen esetekre kidolgozta az átadás elhalasztásának feltételeit.²³ A luxembourgi bírói fórum abban is döntött, hogy a Brexitre tekintettel mi történjék a folyamatban lévő átadási ügyekkel.²⁴ A joggyakorlat ismerete és alkalmazása elengedhetetlen feltétele az EEP megfelelő alkalmazásának.

Az EUIN megállapodás egy olyan időszak lenyomata, amikor az uniós büntető igazságszolgáltatás alapját képező kölcsönös bizalom elve csak ennyit jelentett: az egyik tagállamban hozott bírói határozatot az egész Unióban automatikusan el kell ismerni. Azóta azonban felismerték, hogy az Unió értékeinek tagállamok által történő megsértése végzetes lehet a kölcsönös bizalom elvére és a teljes uniós büntető igazságszolgáltatásra nézve. Amennyiben egy tagállam szervei nyíltan és visszatérő jelleggel megsértik az EUSZ 2. cikkében foglalt értékeket, az EU büntetőjoga mögött meghúzódó alapvető megfontolások semmivé foszlanak. A jogállamiság tiszteletben tartása, valamint a működő alapjogvédelmi mechanizmusok megléte nélkülözhetetlen a határokon átívelő, hatékony büntető igazságügyi együttműködésben.²⁵ Az uniós jogalkotó és az Unió igazságszolgáltatása egyaránt reagált ezekre a kihívá-

²¹ ASTHANA, Anushka – MASON, Rowena: UK must leave European convention on human rights, says Theresa May. *The Guardian*, 2016. április 25. <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum> (letöltve: 2019.03.01.).

²² Lásd például a C-303/05. sz. *Advocaten voor de Wereld VZW kontra Leden van de Ministerraad* ügyben 2007. május 3-án [2007 I-03633] (ECLI:EU:C:2007:261), a C-261/09. sz. *Gaetano Mantello* ügyben 2010. november 16-án [2010 I-11477] (ECLI:EU:C:2010:683), a C-396/11. sz. *Ciprian Vasile Radu* ügyben 2013. január 29-én (ECLI:EU:C:2013:39), a C-399/11. sz. *Stefano Melloni kontra Ministerio Fiscal* ügyben 2013. február 26-án (ECLI:EU:C:2013:107), a C-168/13. PPU. sz. *Jeremy F. kontra Premier ministre* ügyben 2013. május 30-án (ECLI:EU:C:2013:358), a C-237/15. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra Francis Lanigan* ügyben 2015. július 16-án (ECLI:EU:C:2015:474), a C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen* egyesített ügyekben 2016. április 5-én (ECLI:EU:C:2016:198), valamint a C-182/15. sz. *Aleksei Petruhin kontra Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra* ügyben 2016. szeptember 6-án (ECLI:EU:C:2016:630) hozott ítéletet.

²³ A C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen* egyesített ügyekben 2016. április 5-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2016:198); a C-216/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra LM* ügyben 2018. július 25-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2018:586). Az előzetes döntéshozatali kérelmet a *High Court* (Írország) nyújtotta be.

²⁴ Lásd a C-327/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra RO* ügyben 2018. szeptember 19-én hozott ítéletet (ECLI:EU:C:2018:733) és az ennek kapcsán a 10. lábjegyzetben írtakat.

²⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikkének (1) bekezdése szerinti indokolással ellátott javaslat a lengyelországi jogállamiságról. Javaslat a jogállamiság Lengyel Köztársaság általi súlyos

sokra. A büntetőjogok bizonyos szempontjainak minimumharmonizációja – különös tekintettel az eljárási garanciákra – és a kölcsönös bizalom automatizmusát felülíró bírói tesztek²⁶ segítenek orvosolni a rendszer hibáit, és lehetővé teszik a kölcsönös elismerésen alapuló jogintézmények továbbélését. Az egységesség és az elmúlt évtizedben lezajlott fejlődésre figyelemmel az EUIN megállapodást is érdemes volna újratárgyalni. Az új megállapodásnak mindenképpen tartalmaznia kellene az uniós jog azon fejleményeit, amelyek a tagállami ítéletek automatikus elismerésében rejlő konfliktust hivatottak orvosolni.

c) Képes lesz egy EU és Egyesült Királyság között létrejött megállapodás összegegyeztetni a látszólag egymásnak ellentmondó követeléseket?

Figyelemmel a követeléseikre és azokra a kérdésekre, amelyekben nem tudnak engedni, felmerül a kérdés, egyáltalán életszerű-e egy speciális megállapodás megkötése az EU és az Egyesült Királyság között. Az EU ragaszkodik a működőképes alapjogvédelmi mechanizmushoz, amelyben a végső döntés joga az EuB-é, miközben Egyesült Királyság úgy kíván „egy mély és különleges partnerséget” kialakítani és „átfogó megoldást” találni, hogy abból kimarad az EuB.

Valószínűtlen, hogy az Egyesült Királyság a Brexit másnapján olyan autokratikus rendszerbe fordul át, amelyben a jogállamiság és az emberi jogok súlyosan sérülnek. Ám annak a reménye, hogy egy szilárd demokráciában nem történik visszalépés a jogállamiságból,²⁷ nem elégséges ahhoz, hogy az Egyesült Királysággal szemben úgy alkalmazzák a kölcsönös bizalom vélelmét, hogy ott az uniós emberi jogi elvárások a továbbiakban már nem érvényesülnek. Nem szabad megfélekedezni arról, hogy a szigetországban már ma is tapasztalhatunk rendszerszintű problémákat. Mint ismeretes, az Egyesült Királyság nem hajtotta végre az EEJB döntéseit és valamennyi rabot megfosztott a választójogától, függetlenül az általuk elkövetett bűncselekmény súlyától.²⁸ Az Ófelsége Börtönügyi Felügyelőségének (*HM Inspectorate of Prisons*) megállapítását tartalmazó legutóbbi jelentés olyan súlyos jogsértésekre

---

megsértése egyértelmű veszélyének megállapításáról szóló tanácsi határozatra vonatkozóan. Európai Bizottság, COM(2017) 835 final, 2017.12.20., § 180, (2)–(3) pont.

²⁶ Lásd a C-404/15. és C-659/15. PPU. sz. *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen* egyesített ügyekben 2016. április 5-én (ECLI:EU:C:2016:198), valamint a C-216/18. PPU. sz. *Minister for Justice and Equality kontra LM* ügyben 2018. július 25-én (ECLI:EU:C:2018:586) hozott ítéletet.

²⁷ Legalábbis nem érné el a fiatal demokráciákban tapasztalt visszalépés szintjét. Alapos elemzésért lásd PECH, Laurent – SCHEPPELE, Kim Lane: *Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU*. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 19. (2017) 1–45. o.

²⁸ Lásd EEJB, *Hirst v. the United Kingdom* (dec.), no. 74025/01, 8 July 2003; *Greens and M.T. v. the United Kingdom*, nos. 60041/08 and 60054/08, 23 November 2010; *Firth and Others v. the United Kingdom*, nos. 47784/09, 47806/09, 47812/09, 47818/09, 47829/09, 49001/09, 49007/09, 49018/09, 49033/09 and 49036/09, 12 August 2014; *McHugh and Others v. the United Kingdom*, no. 51987/08 and 1,014 others, 10 February 2015; *Millbank and Others v. the United Kingdom*, nos. 44473/14, 58659/14, 70874/14, 71699/14, 73574/14, 73638/14, 73771/14, 73783/14, 73909/14, 73911/14, 74403/14, 74409/14, 75735/14, 75846/14, 2294/15, 18149/15, 24868/15, 26031/15, 26045/15, 28688/15, 32681/15 and 32685/15, 30 June 2016.

mutat rá, hogy az olvasó alig hiszi el, hogy az anyag 2017-ben készült és az Egyesült Királyságról szól.²⁹ Az ilyen büntető igazságszolgáltatást érintő hiányosságok már most alááshatják a büntetőügyekben való uniós együttműködést. Ennek megfelelően a kölcsönös bizalomra épülő eszközöket csakis egy működőképes alapjogvédelmi mechanizmus mellett lehet alkalmazni – függetlenül attól, hogy az Egyesült Királyság tagja-e az EU-nak vagy sem. Az Egyesült Királyság uniós (kilépési) törvénytervezetében³⁰ foglalt követelések ellenére a Charta és az eljárási garanciák követelményeiben nem tehetők engedmények.

A legérzékenyebb pont azonban a vitarendezési mechanizmus kérdése. Vajon az EuB-n kívül fel lehet-e ruházni egy testületet az EU és az Egyesült Királyság között létrejött egyezmények értelmezésének hatáskörével anélkül, hogy az az uniós jogrendszer egységességét veszélyeztetné? Némi kreativitással valószínűleg igen. Egy ilyen bíróság esetében minimális elvárás az, hogy tényleges joghatósággal rendelkezzen az ügyek eldöntésére, hatékony jogvédelmet biztosítson és ítéletei kötelezőek és kikényszeríthetőek legyenek. Figyelembe véve azt, hogy az Egyesült Királyság bírója nélkül az EuB az ország számára külföldi bíróságnak minősülne, az egyik lehetséges megoldás az volna, ha létrejönne az EuB-nek egy olyan tanácsa vagy kollégiuma, amely az Egyesült Királyság egy bíráját is magában foglalja. Az így létrejött „Európai Büntetőjogi Társaság Bírósága” rendelkezne hatáskörrel az uniós büntetőjogi kérdések elbírálásában.

A testület felállítása során figyelembe kell venni az 1/91. számú véleményt³¹ is, amelyben az Európai Közösség Bírósága (a továbbiakban: EKB) az Európai Gazdasági Térséget (a továbbiakban: EGT) létrehozó és egy EGT bíróságot előírányzó megállapodás-tervezetet

²⁹ Lásd ŐFELSÉGE BÖRTÖNÜGYI FELÜGYELŐSÉGE (HM INSPECTORATE OF PRISONS): *Life in prison: Living conditions*. London, 2017. október, 3. o. <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprisons/wp-content/uploads/sites/4/2017/10/Findings-paper-Living-conditions-FINAL-.pdf> (letöltve: 2019.03.01.): „Azt találtuk, hogy a helyi börtönökben a fogvatartottak 31%-át naponta legalább 22 órán keresztül cellájukba zárva őrizték, a fiatal felnőttek börtönében (ahol a rabok életkora 18–21 év) ez az arány eléri a 37%-ot. Egyes börtönökben a rabokat naponta több mint 22 órán át [...] elzárva tartották. [A] rossz börtönkörülményeket tovább rontja a zsúfoltság. [...] 2016/17-ben az összesen 85 000 fogvatartottból majdnem 21 000-et saját meglátásuk szerint túlszűfolt körülmények között tartottak fogva. Ez az arány a helyi börtönökben fogvatartottak között 48%, vagyis 31 800 rab közül több mint 15 000 rabot érint. A börtöncellákban elhelyezett WC-k gyakran nincsenek eltakarva, vagy takarásuk nem kielégítő, sokszor nincs fedelük, vagy kartonból, párnahuzatból, esetleg tálcából barkácsolt fedelük van. A fogvatartottaknak e nyilvánvalóan egészségtelen, nem higiénikus és lealacsonyító körülmények között kell étkezniük. [...] Csak a börtöneink felében kapnak hetente tisztítószeret a fogvatartottak celláik kitakarítására, sok cella szellőzése nem kielégítő.”

³⁰ Törvényjavaslat az 1972-es Európai Közösségekről szóló törvény hatályon kívül helyezésére, és az Egyesült Királyságnak az Unióból való kilépésével kapcsolatos egyéb intézkedések, 5. cikk (4) bekezdés.

³¹ Az 1/91. sz. *Megállapodás-tervezet az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról egyrésről a Közösség, másrésről az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között tárgyában* 1991. december 14-én hozott vélemény [1991 I-06079] (ECLI:EU:C:1991:490). A vélemény részletes elemzéséért lásd BRANDTNER, Barbara: *The ‘Drama’ of the EEA Comments on Opinions 1/91 and 1/92. European Journal of International Law*, 3. (1992) 2., 300–328. o.

vizsgálta. Az EGT bíróság bíráiból öt az EKB bírója lett volna, valamint fő szabályként vagy három bíró érkezett volna az Európai Szabadkereskedelmi Társulás országaiból, vagy két bíró, ha versenyügyről lett volna szó. Az 1/91. számú véleményében azonban az EKB kimondta, hogy a bírói felülvizsgálat előirányzott rendszere veszélyezteti a közösségi jogrend autonómiáját, ezért az alapító szerződésekkel nem összeegyeztethető. Az EKB egyik legfőbb ellenérve a bírának az EGT bíróság tanácskozásain való részvételét illetve. Mivel a közösségi jog és az EGT megállapodás eltérő célokat követnek, ám egyes rendelkezések mindkét jogi rezsimben azonos módon előfordulnak, az EGT bíróságon ítélkező EKB bírák igen kényes helyzetbe kerülnének: a szó szerint megegyező rendelkezéseket más megközelítésben, módszerekkel és fogalmi rendszerben kellene értelmezniük. Az EKB szerint nagyon nehéz, ha nem lehetetlen vállalkozás, a bírák számára úgy értelmezni ugyanazokat a szövegeket, hogy azok a két különböző jogi rezsimben egészen másként jelennek meg. Képtelenség megkövetelni, hogy a jogkérdéseket „avec une pleine indépendance d’esprit”,³² azaz teljesen nyitott elmével közelítsék meg.

A fentiekre tekintettel a teljes uniós igazságszolgáltatási rendszert át kellene alakítani úgy, hogy az „Európai Büntetőjogi Térség Bírósága” egységesen mind a tisztán uniós tényállásokat, mind pedig a harmadik országokat érintő ügyeket el tudja bírálni. Lehetőség szerint a testület nemcsak az Egyesült Királyság bírója lenne tagja a testületnek, hanem azon országok bírái is, amelyekre kiterjesztették a kölcsönös elismerésen alapuló jogszabályok hatályát. Végül tehát ez a testület speciális státuszú bíróságként jelenhetne meg az Egyesült Királyság bírósági rendszerében.

Következtetések

Az EU és az Egyesült Királyság köthet olyan megállapodásokat az átadási eljárásokra nézve, amelyek a jövőben biztosítják a jogállamisággal, az alapjogokkal és különösen az eljárásjogi garanciákkal kapcsolatos hatályos uniós jogi elvárások alkalmazását. Amint az Egyesült Királyság magára kötelezőnek ismeri el az EU alapjogvédelmi rendszerét, máris megkezdődhetnek a tárgyalások az Egyesült Királyságnak az Unió büntetőjogi együttműködésébe történő teljes bevonásáról. Egy, az EuB-tól elkülönült, az Egyesült Királyság bíráját is sorai közt tudó testület ítélkezhetne az uniós büntető igazságszolgáltatás körébe tartozó ügyekben. Amennyiben azonban a kialakítandó megállapodás tekintettel van az Egyesült Királyság jelenlegi elképzeléseire, de egyben olyan megoldást foglal magában, amely nem veszélyezteti az uniós jog autonómiáját, felmerül a kérdés, hogy az érdeemben a Brexitet vagy sokkal inkább a *Remaint* erősíti-e.

³² Az 1/91. sz. *Megállapodás-tervezet az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról egyrészről a Közösség, másrészről az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagjai között tárgyában* 1991. december 14-én hozott vélemény [1991 I-06079] (ECLI:EU:C:1991:490), § 52.

HATODIK RÉSZ

BÜNTETŐELJÁRÁSI GARANCIÁK, BÜNTETŐJOGI KÉRDÉSEK

Szabadságtól való megfosztás az országba történő belépés megakadályozása céljából az EEJB gyakorlatában

Miklóssal való, immár 45 évre visszanyúló ismeretségünk számomra legfontosabb időszaka az a közel nyolc év volt, amit együtt töltöttünk az Alkotmánybíróságon. A közös egyetemi évek után figyelemmel kísértük egymás tudományos pályafutását, bár viszonylag távol eső szakterületeken működünk. Ennek ellenére mégis egy csapatba kerültünk az Alkotmánybíróságon. Örültem, hogy nem sokkal alkotmánybíróvá történt megválasztásomat követően Miklós is „megérkezett”, sőt egy ideig Trócsányi Lászlóval együtt hárman képviseltük a testületben az ELTE jogi karán 1980-ban végzett évfolyamot. Büntető szakterületről viszonylag kevés alkotmánybíró került ki, és Miklós is egyedül képviselte ezt a területet megbízatása idején. Ez fokozott felelősséget hártott rá, aminek messzemenően eleget tett. De ennél számomra sokkal fontosabb volt személyes jelenléte. Szelíd, udvarias, de határozott egyénisége, visszafogott iróniája, megértő és elnéző mosolya. A testület tekintélyéhez jelentősen hozzájárult komoly tisztségekben is megmutatkozó hazai és nemzetközi tudományos elismertsége.

Sok sikert kívánok a továbbiakban is!

Isten éltesen, kedves Miklós!

A jelen tanulmány az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: Egyezmény) 5. cikk 1. bekezdésének *f)* pontjával kapcsolatos strasbourgi esetjoggal foglalkozik. Az Egyezmény így fogalmaz:

1. [...] Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján: (...)

f) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából vagy olyan személy törvényes letartóztatása vagy őrizetbe vétele, aki ellen intézkedés van folyamatban kiutasítása vagy kiadatása céljából.

A látszólag idegenrendészeti jellegű szabályhoz kapcsolódó strasbourgi esetjog jelentőségét korunk egyik fontos társadalmi jelensége, a migráció adja. E téren az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EEJB vagy Bíróság) egymástól igen eltérő társadalmi jelenségek időben is alapvetően változó jogi kezelésével kellett és kell megküzdenie.

Az 5. cikk valójában egyike az Egyezmény legtöbb értelmezési vitát kiváltó szabályainak, ráadásul az Egyezmény magyar fordítása terminológiai kérdéseket is felvet, az angol „arrest” és „detention”, illetve a francia „arrestation” és „détention” szavak ugyanis nem teljesen felelnek meg a letartóztatás és őrizetbe vétel kifejezéseknek.¹ A magyar büntetőeljárás jog a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések öt fajtáját ismeri, ezek az őrizet, a távollátás, a bűnügyi felügyelet, a letartóztatás és az előzetes kényszergyógykezelés [a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 272. § (2) bekezdése]. Emellett szerepel még egy sajátos eset, a tetten ért elkövető elfogása, amit nemcsak állami hatóság, hanem bárki alkalmazhat (Be. 273. §). A fogva tartás fogalmát a magyar szakzsargon inkább a szabadságvesztéssel kapcsolatban használja.

Az *f*) pontba tartozó ügyek két nagy csoportra oszthatók: az egyik az országba történő, engedély nélküli belépés megakadályozását szolgálja, a második a kiadatás vagy kiutasítás esetkörét öleli föl.² A jelen tanulmány elsősorban az *f*) pont első fordulata, az oda tartozó ügycsoportra összpontosít, és azt elemzi, hogy az országba való belépést megakadályozó szabadságelvonás miként minősíthető az Egyezmény szempontjából.

A szabadságtól való megfosztás esetjogának általános elvei

Először összefoglalom az 5. cikk 1. bekezdésére vonatkozó, a Bíróság által kidolgozott általános jogelveket.

Az 5. cikk alapvető emberi jogot rögzít, nevezetesen az egyén védelmét a szabadsághoz való jogának gyakorlásába való önkényes állami beavatkozással szemben. Az 5. cikk 1. szakaszának *(a)–(f)* pontjai részletes és kimerítő listában sorolják fel az egyén szabadságtól való megfosztásának megengedett okait, és a szabadságtól való megfosztás egyetlen esete sem fér össze az 5. cikk 1. szakaszával, amennyiben bele nem esik a felsorolt kategóriák valamelyikébe. Az 5. cikk tehát a személy fizikai szabadságát védi, főleg a letartóztatással és fogva tartással szemben, és a „személyi biztonság” fogalma is e keretben értelmezendő, a szabadságba való önkényes beavatkozás elleni védelmet jelenti.

Az 5. cikk 1. szakasza nem foglalkozik a mozgásszabadság egyszerű megsértéseivel, melyeket a 4. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikke szabályoz:

„1. Mindazokat, akik jogszerűen tartózkodnak egy állam területén, megilleti a mozgás szabadsága és a lakhely szabad megválasztásának joga.

2. Mindenki szabadon elhagyhat minden országot, beleértve a saját országát is.”

Az állam területén jogszerűen tartózkodó külföldiek kiutasításának eljárási garanciáit pedig a 7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikke tartalmazza.

¹ GRÁD András – WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve*. Budapest, 2011. 175. o.

² JACOBS, Francis – WHITE, Robin – OVEY, Clare: *The European Convention on Human Rights*. Oxford, 2014. 237–238. o.

Az 5. cikk 1. szakaszának megítélésére a Bíróság a következő, három lépcsős tesztet dolgozta ki.

Az első kérdés, hogy a hazai jog szerint törvényes volt-e a fogva tartás, ha nem, akkor az 5. cikk 1. szakasza alapján az Egyezmény megsértésének megállapítására kerül sor.

A második kérdés, hogy ha hazai jog szerint törvényes is volt az intézkedés, megfelel-e az Egyezmény követelményeinek, elveinek. Az emberi jogok korlátozását olyan hazai törvénynek kell előírnia, mely hozzáférhető az egyén számára, kellően egyértelmű, és a jogkorlátozás következményei előre láthatók.

Amennyiben a jogkorlátozás az első két próbának megfelelt, harmadik kérdésként megvizsgálendő, hogy nem volt-e önkényes, például rosszhiszemű, vagy aránytalan.

Az alaptézis szerint a szabadságtól való megfosztásnak objektív eleme valamely személynek egy meghatározott behatárolt térre, nem elhanyagolható időtartamra történő korlátozása (*confinement* – szintén lehetetlen pontosan megfeleltetni a magyar nyelvben); valamint egy *szubjektív elemet*, mégpedig azt, hogy az adott személy nem járult hozzá érvényesen a szóban forgó korlátozáshoz.

Az 5. cikk célja a szabadságtól való önkényes és indokolatlan megfosztás megelőzése, ezért a fogva tartásnak jogszerűnek kell lennie. Az 5. cikk 1. bekezdésének *e*) pontjában kifejezetten szerepel a törvényesség kritériuma („törvényben meghatározott eljárás útján” elrendelt „törvényes őrizetbe vétel”), de a jogszerűség követelménye az 5. cikk egészére érvényes. A jogszerűség a releváns hazai jognak való megfeleléssel teljesül; ezen túl azonban magának a hazai jognak is összhangban kell állnia az Egyezménnyel, beleértve az abba kifejezetten vagy hallgatólagosan belefoglalt általános elveket is, különösen a jogállamiság elvét, amelyet az Egyezmény preambuluma kifejezetten meg is említ.³ Ez az értelmezés mintegy „alkotmánybíróági”, normakontroll-hatáskört tulajdonít a strasbourgi bíróságnak. Kitérőként megjegyzem, hogy többen vélik úgy, hogy az EEJB az Európa Tanács országainak „nemzetközi alkotmánybíróága”.⁴ Mindenekelőtt a Bíróság ítéleteinek *erga omnes* hatályával érvelnek. Az egyedi jogsérelmek orvoslásánál jóval ambiciózusabb célt maga a Bíróság is többször megfogalmazta, például a *Karner*-ügyben: „Habár az Egyezmény rendszerének elsődleges célja egyéni orvoslát nyújtása, ugyancsak küldetése a közérdek közpolitikai alapján meghatározni bizonyos kérdéseket, ezzel az emberi jogi védelem általános mércéit felállítani, és az emberi jogi joggyakorlatot az Egyezmény államainak egész közösségére kiterjeszteni.”⁵ Azt el kell ismerni és nem lehet nem észrevenni, hogy a Bíróságon az utóbbi időkben bevezetésre került egyes eljárások normakontrollt végző, alkotmánybíráskodási szerep felé tolják a testületet. Ilyen például a *pilot judgement* intézménye, amely valamelyik állam jogrendszerének szisztematikus hibájára hívja fel a figyelmet, és az ebből következő nagyszámú azonos tartalmú indítványok kezelése jogalkotási beavatkozást igényel.

³ *Plesó v. Hungary*, no. 41242/08, § 59, 2 October 2012.

⁴ PINTO DE ALBUQUERQUE, Paulo: The European Court of Human Right as the European Constitutional Court. In MOURA VICENTE, Dário (ed.): *Towards a Universal Justice? Putting International Courts and Jurisdictions into Perspective*. Leiden, 2016. 89–97. o.

⁵ *Karner v. Austria*, no. 40016/98, § 26, ECHR 2003-IX.

A szabadság korlátozása és elvonása között a különbség csak az erősség fokában jelentkezik, és nem a természetében vagy lényegében.⁶ Nem lehet nyilvánvalóan az említett tényezők egyenkénti erősségének a függvényében szabadságtól való megfosztásról beszélni, hanem ezek halmozódása és egyesítése érheti el az 5. cikk szintjét.

A Bíróság továbbá figyelembe veszi a vizsgált intézkedés „típusát” és „végrehajtási módját”.⁷ Ez megteremti a lehetőséget a börtöncellában való elzárás alaptípusán kívül eső korlátozástípusok egyedi kontextusának és körülményeinek megvizsgálására is. Az intézkedés meghozatalának körülményei valóban fontos vizsgálati szempontnak számítanak, mivel a modern társadalomban gyakran állnak elő olyan helyzetek, amelyekben a közösség tagjai kénytelenek elviselni szabad mozgásuk, illetve szabadságuk átmeneti korlátozását a közjó érdekében. A közösség tagjai általánosságban elfogadják, hogy átmenetileg korlátozhatják a mozgásszabadságukat bizonyos esetekben, például tömegközlekedés vagy az autópályán való utazás, illetve egy futballmérkőzésen való részvétel során. A Bíróság úgy ítélte, hogy a szabad mozgás ilyen rendszeresen előforduló korlátozásai nem tekinthetők megalapozottnak a „szabadságtól való megfosztás”-nak az 5. cikk 1. szakasza értelmében mindaddig, amíg azok a hatóságok ellenőrzési körén kívül eső körülmények elkerülhetetlen következményének tekinthetők, az esetleges súlyos sérülés vagy kár valós veszélyének elhárításához szükségesek, továbbá azokat az előbbiekből megnevezett célok által megkövetelt legkisebb mértékre szorítják.⁸

Az 5. cikkel kapcsolatos ügyek egyik gyakran idézett híres tétele, hogy a szabadsághoz való jog egy demokratikus társadalomban túl fontos ahhoz, hogy valaki elveszítse az Egyezmény által biztosított védelmet csak azért, mert magát feladta és utána elzárta.⁹ Az 5. cikk 1. szakaszának első mondatát úgy kell értelmezni, mint amely pozitív kötelezettséget jelent az állam számára, hogy megvédje a fennhatósága alá tartozók szabadságát, máskülönben jelentős különbség lenne az önkényes elzárástól való védelemben, amely következetlenséghez vezetne a személyi szabadság fontosságát illetően egy demokratikus társadalomban. Az állam ezért köteles intézkedéseket tenni, hogy hatékony védelmet biztosítson a sérülékenyebb személyek számára, beleértve az olyan lépéseket, melyek megakadályozzák az egyén szabadságának korlátozását, melyekről a hatóságoknak tudomásuk van, vagy tudomásuk kell legyen.¹⁰

A beleegyezésnek egyértelműnek és határozottnak kell lenni. A beleegyezés sem akadályozza annak, hogy az illető később az 5. cikkre hivatkozzon, amikor távozni akar.¹¹

Annak eldöntéséhez, hogy valakit az 5. cikk 1. szakaszának értelmében „megfosztottak-e a szabadságától”, az érintett egyéni, konkrét helyzetéből kell kiindulni, és számos

⁶ *Guzzardi v. Italy*, 6 November 1980, § 93, Series A no. 39.

⁷ *Engel and Others v. the Netherlands*, 8 June 1976, § 59, Series A no. 22.

⁸ *Austin and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 39692/09 and 2 others, § 59, ECHR 2012.

⁹ *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*, 18 June 1971, § 64, Series A no. 12.

¹⁰ *Storck v. Germany*, no. 61603/00, § 102, ECHR 2005-V.

¹¹ *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*, 18 June 1971, § 65, Series A no. 12.

szempontot figyelembe kell venni, egyebek mellett a vizsgált intézkedés típusát, időtartamát, hatásait és végrehajtásának módját.

A Bíróság joggyakorlatából valóban világosan kiderül, hogy az intézkedés alapjául szolgáló közérdekű indíték, például a közösség védelmének szándéka egy bizonyos egyéntől származó vélt vagy valós fenyegetettséggel szemben, lényegtelen ama kérdés szempontjából, hogy az érintett személyt megfosztották-e a szabadságától, noha releváns lehet az ezt követő vizsgálat során, melynek célja annak megállapítása, hogy a szabadságtól való megfosztás igazolható-e az 5. cikk 1. szakaszának valamely pontjával. Ugyanez érvényes arra az esetre is, amikor a cél az elzárt személy védelme, ellátása vagy valamilyen módú gondozása, hacsak az érintett személy nem adta érvényes hozzájárulását az intézkedéshez, amely egyébként a szabadság korlátozásának számítana.¹²

A sérülékeny személyek esetében pedig kifejezetten pozitív kötelezettség hárul az államra a szabadságtól való megfosztás esetében. Ennek hiánya jelentős rést nyitna az önkényes fogva tartással szembeni védelmen, ami összeegyeztethetetlen a személyes szabadság jelentőségével a demokratikus társadalomban. Az állam ezért köteles megfelelő intézkedéseket tenni a sérülékeny személyek hatékony védelmére.¹³

A menekültekre vonatkozó jogelvek

A fenti általános jogelveket a menekültek, menedékkérők jogaira vonatkoztatva a Bíróság fontosabb tételei a következők (ígyekszem őket kronológiai sorrendben bemutatni, a jogfejlődés dinamikáját érzékeltetendő).

Jellemző, hogy a menekültek fogva tartásának kérdésénél a leggyakrabban hivatkozott, 5. cikkel kapcsolatos ügyek az *Engel*-, illetve a *Guzzardi*-ítéletek voltak. 1976-ban az *Engel*-ügy fektette le az alapjait az arra vonatkozó esetjognak, hogy milyen mértékű szabadságkorlátozás számít fogva tartásnak. Ennek az ügynek hivatásos katonák fenytéséként történő szabadságelvonása volt a tárgya. A *Guzzardi*-ügyben az elítéltet egy börtönszigeten őrizték, ami gyakori megoldás az olasz büntetés-végrehajtás történetében. (Érdekesség, hogy a Szardínia partjainál levő Asinara szigete pedig, ahol Guzzardi kényszerlakhelye volt, a magyar történelemhez is sajátosan kapcsolódik, ugyanis első világháborús magyar hadifoglyok tábora volt.¹⁴)

Az 5. cikk 1. bekezdésének *f*) pontja az országba való jogtalan belépés megakadályozása céljából történő őrizetbe vételt engedélyezi. E rendelkezés első fordulata lehetővé teszi a menedékkérő vagy más migráns őrizetbe vételét azt megelőzően, hogy az állam engedélyezné belépését az ország területére. Azonban az ilyen idegenrendészeti jellegű őrizetbe vételre is vonatkoznak az 5. cikkre alkalmazott általános jogelvek, elsősorban az, hogy

¹² *Austin and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 39692/09 and 2 others, § 58, ECHR 2012.

¹³ *Storck v. Germany*, no. 61603/00, § 102, ECHR 2005-V.

¹⁴ MARGITTAI Gábor: *Szamár-sziget szellemkatonái*. Budapest, 2014.

a szabadságtól való megfosztásnak összeegyeztethetőnek kell lennie az 5. cikk általános céljával, amely a szabadsághoz való jog megóvása és annak biztosítása, hogy önkényesen senkit se fosszanak meg szabadságától. Egyébként az az elv, amely szerint az őrizetbe vétel nem lehet önkényes, egyaránt vonatkozik az 5. cikk 1. bekezdés *f*) pontjának első és második fordulata szerinti fogva tartásra.

A Bíróság már a kilencvenes évek elején jelezte, hogy a menekültkérők száma néhány tagállamban jelentősen megnőtt, és a menekültstátuszt kérők befogadása, kérelmük elbírálásának idejére fokozott nehézségeket okoz, elsősorban a repülőtereken. Az *Amuur*-ügyben négy szómáliai testvér volt az indítványozó, akik politikai okokból menekültek el Szíad Barre rendszere elől, és Szíriából érkeztek repülővel a Párizs–Orly repülőtérre. Ott a nemzetközi váróteremben töltötték a nappalokat, és éjszakára a repülőtér melletti hotelbe kísérték őket, ugyanis ennek egy részét a Belügyminisztérium vette igénybe. Végül nem kaptak menedékjogot, és repülővel Szíriába kellett visszatérniük.

Az ügyben a Bíróság érvelésének kiindulópontja az volt, hogy a szerződő államok szuverén joga az idegenek belépésének és az ország területén való tartózkodásának az ellenőrzése, de az államoknak ezen jogukat az Egyezmény előírásaival, így az 5. cikkel összhangban kell gyakorolniuk. A szabadságtól való megfosztás meghatározásánál a konkrét helyzetből kell kiindulni, és olyan kritériumokat kell figyelembe venni, mint a fogvatartott intézkedés típusa, tartama, hatásai és alkalmazásának módja. Az *Amuur*-ítélet különbséget tett a „nemzetközi zóna”-ban tartott idegenek és a kiutasításra váró, erre szolgáló központokban tartott idegenek között.¹⁵ Az *Amuur*-ügyben a jogszerűség vizsgálatánál eljárási joghézagot állapított meg a Bíróság, mert a francia jog nem szabályozta az ügyvédhez való hozzáférés lehetőségét. Szintén elvi jelentőségű tételt mondott ki a Bíróság azzal, hogy maga a pusztán tény, hogy a menekültkérők önként elhagyhatják az országot, amerre akarják, nem zárja ki a szabadságkorlátozást. Ráadásul ez a lehetőség elméleti marad, ha más országban nem kapják meg azt a védelmet, mint amelyikben menedéket kértek. Tehát az a tény, hogy a tranzit-zóna szabadon elhagyható, nem zárja ki az 5. cikk szerinti védelem lehetőségét.¹⁶ Az *Amuur*-ügyből is leszűrhető, hogy az országba történő belépést megakadályozó fogva tartás kérdése nagyon gyakran továbblép a kiadatás vagy kitoloncolás előtti fogva tartás szakaszába, és az ügyek ezen része az *f*) pont mindkét fordulatát érinti.

1996-ban értelmezte két Egyesült Királyság elleni ügyben a Bíróság az *f*) pont eme két fordulatát.

A *Chahal*-ügy a második fordulat mintaügye. A szikh származású indítványozó ugyanis már évek óta jogellenesen tartózkodott az Egyesült Királyság területén, amikor beadta a menedékjog iránti kérelmét. A menekültügyi eljárás 9 hónapja, és a fellebbezési eljárás 6 hónapja alatt terrorista tevékenység gyanújával őrizetben tartották. Az eljárás kétségtelenül hosszú időtartama ellenére a Bíróság ezt nem ítélte önkényes fogva tartásnak, tekintettel

---

¹⁵ *Amuur v. France*, 25 June 1996, § 41–43, Reports of Judgments and Decisions 1996-III.

¹⁶ *Amuur v. France*, 25 June 1996, § 48, Reports of Judgments and Decisions 1996-III.

az ügy rendkívüli körülményeire és arra, hogy az állami hatóságok kellő gondossággal jártak el.¹⁷

Ugyancsak 1996-ban értelmezte először a Bíróság az 5. cikk 1. bekezdés *f)* pontjának első fordulatát. Saadi, a Londonba érkezett iraki, kurd származású orvos menedékkert kért. A menedékkérők őrizetére szolgáló központban nem volt hely, ezért 3 éjszakát szállodában tölthetett, majd 7 napra a központba került. Ezt panaszolta a Bíróság előtt. Ez alkalmat adott az első fordulat módszeres értelmezésére. A Bíróság megállapította, hogy a kérelmezőt megfosztották szabadságától, és őrizetben tartották. Az államnak azonban az első fordulat alapján joga van erre a menedékkérelem elbírálásáig, de a fogva tartás nem lehet önkényes.

A *Saadi*-ügyben kidolgozott teszt szerint az „önkéntességtől való mentesség” azt jelenti, hogy

- az ilyen őrizetbe vételt jóhiszeműen kell lefolytatni;
- annak szorosan kapcsolódnia kell a személy országba való jogtalan belépésének megakadályozására irányuló célhoz;
- az őrizet helyének és feltételeinek megfelelőnek kell lenniük, szem előtt tartva, hogy ezt az intézkedést nem bűncselekményt elkövető személyekre, hanem olyan külföldiekre kell alkalmazni, akik – gyakran az életükért rettegve – menekültek el saját országukból;
- az őrizet időtartamának nem szabad meghaladnia azt, ami az elérni kívánt célhoz ésszerűen szükséges.¹⁸

A fogva tartásnak a lehető legrövidebb ideig kell tartania. Nem haladhatja meg a cél eléréséhez ésszerűen szükséges időt.¹⁹ Az eset egyedi körülményeire tekintettel tudja megállapítani a Bíróság, hogy az eljárás hosszúsága nem teszi-e jogtalaná a fogva tartást. Volt olyan kiadatási ügy, ahol 2 év 8 hónapi eljárás sem vezetett az Egyezmény sérelméhez, a legrövidebb időtartam, ahol az eljárás indokolatlanul hosszúnak minősült, másfél év volt.²⁰

A *Riad- és Idiab*-ügyben két, Libanonból érkezett palesztin menekült volt az indítványozó. A Bíróság megállapította, hogy a repülőtéri tranzitónában való határozatlan időre történő elhelyezésük (végül 15, illetve 11 napot töltöttek ott), annak ellenére, hogy elhagyhatták a tranzitónát, *de facto* fogva tartásnak minősült, és ez az 5. cikk 1. bekezdés sérelméhez vezetett.²¹

A *Nolan*-ügyben egy amerikai állampolgárt (és fiát) tartottak a moszkvai Seremetyevó repülőtér tranzitónájában. A Bíróság megállapította, hogy fogva tartásuknak nem volt alapja a hazai jogban, a hatóságok az ún. „Határátlépési irányelvek” alapján jártak el, ami nem nyilvános jogszabály. Ezt az orosz kormány sem vitatta. A hozzáférhetőség és előreláthatóság hiánya miatt az *Amuur*-teszt szerint a hazai jog minősége nem éri el az a szintet,

¹⁷ *Chahal v. the United Kingdom*, 15 November 1996, § 123, Reports of Judgments and Decisions 1996-V.

¹⁸ *Saadi v. the United Kingdom* [GC], no. 13229/03, § 74, ECHR 2008.

¹⁹ *Saadi v. the United Kingdom* [GC], no. 13229/03, § 4, ECHR 2008.

²⁰ GRAD-WELLER: *A strasbourggi emberi jogi bíraskodás kézikönyve*. 207. o.

²¹ *Riad and Idiab v. Belgium*, nos. 29787/03 and 29810/03, §§ 68, 80, 24 January 2008.

amit az Egyezmény megkíván, és így nem felel meg az 5. cikk által elvárt „törvényben meghatározott eljárás” követelményének.²²

A *Suso Musa*-ügyben egy Sierra Leone-i illegális bevándorló menedékkjog iránti kérelmének elbírálása több mint egy évig tartott, ezen idő alatt Máltán őrizetben tartották. A Bíróság mindenekelőtt megállapította, hogy a Bíróság joggyakorlata láthatóan nem kínál sajátos irányelveket arra, hogy a fogva tartás bevándorlási összefüggésben mikor nem esik az első fordulat alá.²³ A Bíróság ebben az ügyben elfogadta, hogy a máltai hatóságok az *f*) pont első fordulata alapján törvényesen tartották fogva az indítványozót, de ugyanezen pont alatt vizsgálta a fogva tartás körülményeit is a 3. cikk kritériumait alkalmazva (amit az indítványozó föl sem hozott kérelmében), továbbá a fogva tartás időtartamát, ezt már a kiadatásra is tekintettel, és arra jutott, hogy a második fordulat alapján a fogva tartás önkényesnek számít. Ez utóbbi két szempont alapján megállapították az *f*) pont sérelmét, mert ezek a megfontolások elegendőek ahhoz, hogy a Bíróság megállapítsa, hogy a nemzeti jogrendszer egésze bizonyult alkalmatlannak arra (*sic!*), hogy megvédje a kérelmezőt az önkényes fogva tartástól.²⁴

Az utolsó nagyobb lélegzetű menedékkérő ügyben (*Khlaifia*) az *f*) pont alatti fogva tartás vizsgálatánál a Bíróság nem talált megfelelő jogi alapot az olasz jogban, a Tunéziával kötött kétoldalú megállapodások pedig nem voltak publikusak. A Bíróság azonban nem állt meg ezen a ponton, noha mint a *Nolan*-ügy mutatja, ez elegendő lett volna a jogsérelem megállapításához. Az ítélet a továbbiakban egyebek mellett az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése *ad hoc* albizottságának jelentését idézi, mely felszólította az olasz hatóságokat, hogy tisztázzák a Lampedusa szigeti fogadóközpontokban való „*de facto* fogva tartás” jogalapját. Az olasz Alkotmány támasztotta követelmények elemzése után a Bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a törvényhozási kétértelműség számos esetben vezetett *de facto* szabadságmegvonáshoz, és az a tény, hogy a fogadótáborokban való elhelyezésnek nincs bírói kontrollja, még a migrációs válság összefüggésében sem összeegyeztethető az 5. cikk céljával. Ezek a megfontolások elegendőek ahhoz, hogy a Bíróság megállapítsa, hogy a kérelmezők szabadságtól való megfosztása nem felelt meg a jogbiztonság általános elvének, és ezért az nem tekinthető „törvényesnek” az Egyezmény értelmében.²⁵ Itt tehát újra megjelent a *de facto* fogva tartás meglehetősen körvonalazatlan és bizonytalan fogalma.

---

²² *Nolan and K. v. Russia*, no. 2512/04, § 99, 12 February 2009.

²³ *Suso Musa v. Malta*, no. 42337/12, § 96, 23 July 2013.

²⁴ *Suso Musa v. Malta*, no. 42337/12, §§ 106–107, 23 July 2013.

²⁵ *Khlaifia and Others v. Italy* [GC], no. 16483/12, §§ 104–108, 15 December 2016.

Értékelés

A szabadságtól való megfosztás általános kritériumait az EEJB meglehetősen tágan, rugalmasan, kazuisztikusan és relativizálva értelmezi. A kitégítő értelmezés kiindulópontja, hogy a szabadságtól való megfosztás a letartóztatás és fogva tartás tipikus esetein túl számos más formát ölthet. E számos más formának az elhatárolási kritériumai nincsenek kidolgozva, például a tranzitiónak esetében lényeges különbség van a repülőterei tranzitiónak és a szárazföldi országhatáron kialakított megfelelőjük között. A rugalmasság egyik példája, hogy a szabadságtól való megfosztást a Bíróság autonóm módon értékeli, a szubszidiaritás elve ellenére nem köti magát a belföldi hatóságok és bíróságok értékeléséhez. A szabadságelvonás értékelésénél a konkrét eset körülményeinek döntő jelentőséget tulajdonít; így az intézkedés formájának, időtartamának, hatásainak, végrehajtásának. A kazuisztikus megközelítésből következik módszertanilag, hogy az egyes esetek megítélése relativizálódik; erre láthatunk példákat a fogva tartás időtartamának értékelésénél. A *de jure* és *de facto* fogva tartás paradigmakénti használata pedig relativizálja a fogva tartás hazai jogbeli háttérét, ahogy, mint láttuk, az is közömbös az EEJB számára, hogy mi volt a szabadságtól való megfosztás indítéka. A Bíróság által eleve szubjektívnek tekintett elemnél, az érintett személy beleegyezésénél még több a nyitott kérdés. Alapesetben a beleegyezés hiánya szükségszerű eleme a szabadságelvonásnak, de az őrizetbe vételkor történő feladás sem vezethet az Egyezmény védelméből eredő előny elvesztéséhez. És számomra nyitott, legalábbis nem kellően megindokolt, hogy mikortól tekinthető fogva tartásnak az, ha valaki szabadon elhagyhatja a területet, még ha esetleg ebből hátránya is származik.

A Bíróság bevándorlással kapcsolatos döntéseit – eltérő okokból – szinte valamennyi érintett tagállam részéről erős kritikák érik. Ennél az ügycsoportnál nehéz elvonatkoztatni a politikai, társadalmi háttértől. A Bíróság „önvédelmének” észszerű eszköze lenne a nagyobb óvatosság ezekben az ügyekben, az alapos és gondos érvelés, az esetek világos megkülönböztetése. Miközben az általános módszertani megközelítés ezekben az ügyekben, mint a fentiekben említésre került, a konkrétság, az esetek egyedi körülményeinek a megítélése, a hivatkozások, a precedensek felhívása során ez a konkrétság absztrahálódik, gyökerelesen eltérő körülményekre vonatkozó állítások általános érvényűvé emelkednek. Miközben az emberi jogok hatékony védelménél a Bíróság számára az Egyezmény az irányadó, rendelkezéseinek értelmezésénél észszerű egyensúlyra kell törekednie olyan politikailag, társadalmilag kényes ügyek megítélésénél, mint a menedékkérők jogainak védelme.

A személyi szabadsághoz való jog érvényesülése az életfogytiglani szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények miatt folyó büntetőeljárásokban alkalmazott letartóztatással összefüggésben

Bevezetés

Az Alaptörvény IV. cikke mindenki számára biztosítja a jogot a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz, amely a szűk értelemben vett fizikai szabadságot, a letartóztatással szembeni védelmet garantálja.¹ Általánosnak tekinthető abból a szempontból, hogy nemcsak a büntetőeljárás és büntetőjogi, hanem a személyi szabadságot érintő valamennyi intézkedés alkotmányossági korlátját jelenti.² Az Alaptörvény rendelkezik a büntetőeljárás alatt álló személyek számára biztosított garanciális szabályokról, a terhelt legrövidebb időn belüli bíróság elé állításáról, és a szabadlábra helyezéssel vagy a letartóztatásról szóló haladéktalan döntési kötelezettségről.

A személyi szabadsághoz való jog nem korlátozhatatlan, korlátozásának alapvetően három feltétele van: *a)* az alkotmányos alapjogok korlátozásának általános formai követelményei, *b)* a szükségesség-arányosság elvének való megfelelés, valamint *c)* a személyi szabadsághoz való jog korlátozhatósága kapcsán megfogalmazott speciális kritériumok teljesülése. Az alkotmányos alapjogok korlátozása fő szabály szerint csak törvényben történhet, *az alapjogok lényeges tartalma azonban törvénnyel sem korlátozható.* Az alapjogok korlátozásának emellett meg kell felelnie a *szükségesség-arányosság* elvének.³ A személyi szabadsághoz

¹ SÁRI János: Szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog. In *Az Alkotmány magyarázata*. Budapest, 2003. 544. o.

² 74/1995. (XII. 15.) AB határozat, ABH 1995, 369., 372.; 36/2000. (X. 27.) AB határozat, ABH 2000, 241., 271–272. o.

³ A szükségességi-arányossági teszt összegzése szerint „az alapjogot korlátozó szabályozás akkor alkotmányos, ha alkalmas valamely legitím jogalkotói cél elérésére, továbbá megfelel a szükségesség és arányosság követelményeinek. Az emberek egyes alapvető jogainak korlátozásához legitím cél lehet mások alapvető jogainak védelme [...], továbbá az állam intézményes (objektív) alapjog-biztosítási kötelezettsége [...], valamint egyes alkotmányos közcélok érvényesítése [...]. Az állam csak abban az esetben korlátozhatja az alapjogokat, ha a legitím célok védelme más módon nem érhető el. [...] szükséges, hogy a korlátozás megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyenek egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére

való jog kapcsán a legnagyobb és egyben legvitatottabb eltérés az Alkotmányhoz képest, hogy az Alaptörvény lehetővé teszi a személyi szabadság végleges elvonását, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kiszabását.⁴

A *személyi szabadsághoz való jog arányos korlátozása* alapvetően akkor valósulhat meg, ha a jogi szabályozás lehetőséget ad egyrészt a személyi szabadsághoz való jogot különböző mértékben korlátozó eszközök közötti választásra, másrészt a szabadságkorlátozással nem járó alternatív intézkedések alkalmazására. A személyi szabadsághoz való jognak kiemelt szerepe van az alapvető jogok között, amit az is jelez, hogy csak különösen indokolt esetben korlátozható. Ilyen fontos ok lehet elsősorban a büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás.

Fontos kiemelni, hogy a személyi szabadsághoz való jog általános abból a szempontból, hogy mindenkit megillet, állampolgárságtól és a büntetőeljárásban betöltött „szerepétől” függetlenül, azaz a jogerősen még el nem ítélt, valamint a jogerősen elítélt személyek számára is biztosítani kell, a korlátozhatóság mértéke azonban természetesen eltérő mértékű lehet.

A terhelt alapjogi helyzete a 21. században is ugyanolyan létjogosultsággal rendelkező téma, mint korábban bármikor a történelem folyamán. A jogok korlátozhatósága és ezzel egyidejűleg a jogok biztosításának relációja történetileg mindig változott. Volt olyan időszak, amikor az állami büntetőigény érvényesítése és a társadalom védelme abszolút elsőbbséget élvezett, és volt, amikor a jogvédelmi tendencia volt erősödőben. Napjainkban a bűncselekmények jellege határozza meg azt, hogy merre billen a mérleg nyelve. A határon átnyúló, terrorizmussal összefüggő, illetve online bűncselekmények esetén a társadalom védelme – éppen ezen bűncselekmények kiemelt súlyossága⁵ miatt – fokozottabban érvényesül, a terhelt jogok rovására. Mindenképpen szem előtt kell tartani, hogy a még jogerősen el nem ítélt terhelt alapvető jogainak korlátozására is igen széles körben van lehetőség súlyos bűncselekmények esetén. Erre példa az *életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények miatt* folyamatban lévő büntetőeljárás során alkalmazható letartóztatás „korlátlan” időtartama.

---

alkalmas legyen hébb eszközt alkalmazni.” 879/B/1992. AB határozat, ABH 1996, 401.; 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464. Vö. Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés, 32/2015. (XI. 19.) AB határozat, Indokolás [101]; 26/2017. (X. 17.) AB határozat, Indokolás [15]–[16].

⁴ Az Alaptörvény koncepciója eredetileg úgy fogalmazott, hogy jogerős bírói ítélet alapján lehetséges a személyes szabadságtól való végleges megfosztás. A későbbiekben ez a megfogalmazás anynyiban módosult, hogy az Alaptörvény 2012. január 1-jével hatályba lépő 4. cikk (2) bekezdésének második mondata a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt teszi lehetővé.

⁵ Hogy mi tekinthető súlyos bűncselekménynek, az alapvetően jogpolitikai kérdés, de persze nemcsak nemzeti szinten meghatározott, hanem nemzetközileg is befolyásolt.

A személyi szabadság elvonása a büntetőeljárás idején

A büntetőeljárásban kivételesen lehetőség van a *terhelt személyi szabadságának átmeneti hosszabb tartamú elvonására a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt*. A terhelt szabadságelvonásának fő célja a büntetőeljárás sikeres lefolytatása érdekében a terhelt jelenlétének és részvételének biztosítása a büntetőeljárásban, ami hozzájárul a tényállási elemek feltárásának sikerességéhez, a bizonyítás lefolytatásának zavartalanához, emellett a jövőbeni büntetés-végrehajtást is szolgálhatja. „Az előzetes letartóztatás [...] fogalmilag nem büntetés, hanem a büntető igény hatékony érvényesítését, a büntetőeljárás sikerének biztosítását és a büntetés esetleges végrehajthatóságát célzó intézkedés.”⁶ A szabadságtól való megfosztás nem alkalmazható bűncselekmény gyanúja hiányában, pusztán vélelmezett jövőbeli bűncselekmény elkövetésének megelőzése érdekében, a terhelt vallomásának kikényszerítése céljából, illetve „előrehozott büntetésként”.⁷ A terheltet a büntetőeljárásban megilleti az ártatlanság vélelme, valamint fő szabály a terhelt szabadlábban történő védekezéshez való joga, éppen ezért a szabadságelvonás alkalmazhatósága „kivételes és átmeneti” lehet. A jogerős ítéletet megelőző letartóztatásra tehát csak *ultima ratió*ként kerülhet sor.

Az Alkotmánybíróság az előzetes letartóztatás alkotmányossági vizsgálata kapcsán azt állapította meg, hogy az előzetes letartóztatás – vagy általánosan értelmezve a büntetőeljárás idején, a még jogerősen el nem ítélt terhelt szabadságelvonása – nem ellentétes a személyi szabadság alkotmányos alapjogával.⁸ Az Alkotmánybíróság értelmezésében az előzetes letartóztatás a büntetőigény hatékony érvényesítését, így a büntetőeljárás sikerének biztosítását és a büntetés esetleges végrehajthatóságát, valamint a bűnisméltés megakadályozását célzó preventív intézkedés. Ezen célok alkotmányosan elismert korlátozását jelenthetik a személyi szabadsághoz való jognak.⁹ Az Alkotmánybíróság azonban a személyi szabadságtól való megfosztás elrendeléséhez kizárólag a „szabadságvesztéssel fenyegetett” bűncselekmény elkövetésének gyanúját fogadta el legitim célnak.¹⁰ Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint az állami büntetőhatalom monopóliumából egyértelműen

⁶ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat 1.1. pont, ABH 1999, 265., 270–272., 276.

⁷ A Legfelsőbb Bíróság is számos határozatában rámutatott, hogy az előzetes letartóztatás intézménye az ártatlanság vélelmének alapelveivel nem ellenkezik, nem tekinthető előrehozott büntetésnek, ezért az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntésekre az addig feltárt bizonyítékok bizonyító erejének mérlegelése nem tartozhat. BH 2004, 227.; Lásd ehhez 26/1999. (IX. 8.) AB határozat.

⁸ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 85.; 42/1993. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1993, 300., 304.; 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91., 99.; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat, ABH 1998, 372., 377.

⁹ 3017/2016. (II. 2.) AB határozat, Indokolás [31].

¹⁰ Az alkotmánybírósági határozat az akkori büntetőeljárási szabályozás egy részét alkotmányellenesnek találta. Az 1973. évi I. törvény 92. § (1) bekezdés c) pontja szerint az előzetes letartóztatás elrendelésének akkor is helye lehetett, ha alaposan feltehető, hogy a terhelt újabb bűncselekményt követne el. Ezt a részt az Alkotmánybíróság megsemmisítette. A vizsgálat tárgyát képező 92. § (1) bekezdés a), b), és c) pontjának további része tartalmilag megegyezik a ma hatályos Be. 129. § (2) bekezdés a), c) és d) pontjaival. 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265., 277.

következik a büntetőigény érvényesítésének, a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás alkotmányos feltételek szerinti működtetésének kötelezettsége. Ez az alkotmányos kötelezettség indokolja, hogy az állami büntetőhatalmat gyakorló szervek hatékony eszközöket kapjanak feladataik teljesítéséhez, még akkor is, ha ezek az eszközök lényegüket tekintve súlyosan jogkorlátozók.¹¹

A letartóztatás időtartamának felső határa az életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén

A büntetőeljárás során a jogerős ítélet meghozatalát megelőzően alkalmazható szabadságelvonás tartama *kétféleképpen* határozható meg. Egyrészt meg lehet adni a szabadságelvonás számszerűsített maximális időtartamát; másrészt olyan szabályozást lehet kialakítani, ahol a bíróságok mérlegelik a szabadságelvonás további fenntartásának szükségességét. A büntetőeljárás törvény mindkét megoldást alkalmazza, a bűncselekmény büntetési tételétől függően állapítja meg a letartóztatás maximális időtartamát; a legsúlyosabb bűncselekmények esetén azonban nem határoz meg ilyet.

Már a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényben (a továbbiakban: 1998. évi Be.) szabályozott előzetes letartóztatás időtartamára vonatkozó rendelkezéseknél megjelent az a szabály, amely kiemelten kezelte azokat az eseteket, amikor a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény életfogytiglani vagy tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett volt. Ebben az esetben az előzetes letartóztatás maximális időtartama négy év volt, egy későbbi módosítás¹² azonban eltörölte ezt a törvényben meghatározott felső határt. Az 1998. évi Be. 132. § (3) bekezdése alapján az előzetes letartóztatás időtartama legfeljebb egy év lehetett, ha a terhelttel szemben három évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt volt folyamatban eljárás; két év, ha a terhelttel szemben öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt volt folyamatban eljárás; valamint minden más esetben három év, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás volt folyamatban. A (3a) bekezdés értelmében azonban nem szűnt meg az előzetes letartóztatás, ha a vádlottal szemben tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt volt folyamatban eljárás.

A büntetőeljárásról szóló jelenleg hatályos 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) hasonlóképpen rendelkezik azzal az eltéréssel, hogy ha tíz évnél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban az eljárás, akkor a letartóztatás

---

¹¹ 61/1992. (XI. 20.) AB határozat, ABH 1992, 280., 281.; 31/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 240., 247.; 13/2002. (III. 20.) AB határozat; megerősítve: 23/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [39].

¹² A törvény erről szóló 132. § (3a) bekezdését az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény 14. § (3) bekezdése iktatta be.

legfeljebb négy évig tarthat. Az életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén a korábbi törvényhez hasonlóan nem került sor olyan maximális időtartam meghatározására, amelynek elteltével a letartóztatás megszűnne.¹³

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa utólagos normakontroll-indítványban a korábbi törvény és a Be. azon rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte, amelyek nem rendelkeznek a szabadságelvonás felső határának maximumáról. Álláspontja szerint a kifogásolt rendelkezések a büntetőeljárás elhúzódásában testet öltő sikertelenséget hártják át a terheltre azáltal, hogy ezekben az esetben határozatlan időre fenntartják a letartóztatást. Az Alkotmánybíróság eljárása még folyamatban van.¹⁴

A legtöbb európai ország büntetőeljárás joga nem határoz meg a büntetőeljárás idején alkalmazható szabadságelvonásra abszolút maximális időtartamot. Az általános modell az, hogy a letartóztatásnak van egy törvényben meghatározott fix időtartama, amelyet bizonyos feltételekkel hosszabbítani lehet. A hosszabbításra vonatkozó garanciális szabályok biztosítják a szabadságelvonás alkotmányosságát. Önmagában az, hogy egy jogrendszerben nincs a szabadságelvonásnak abszolút felső határa, nem jelent feltétlenül alkotmányossági problémát. A szabadságelvonás abszolút határa sok tekintetben éppen a büntetőeljárás időszerűsége ellen hat azáltal, hogy nem készíti a hatóságokat a büntetőeljárás minél hamarabbi befejezésére.

Érdeemes megvizsgálni, hogy egy olyan rendszerben, ahol a szabadságelvonásnak nincs abszolút felső határa, milyen (eljárás) szabályokkal lehet garantálni a személyi szabadság alkotmányos korlátozását a büntetőeljárásban.

a) Az „időszerűség”

Az egyik legfontosabb garancia a büntetőeljárás minél gyorsabb befejezése. Ezt előmozdítandó a Be. *soron kívüli eljárásról* rendelkezik, ha a terhelt letartóztatásban van.¹⁵ További fontos, ezt a célt szolgáló kifejezett törvényi előírás, hogy a bíróságnak, ügyészségnek és a nyomozó hatóságnak arra kell törekednie, hogy a személyi szabadságot érintő, bírói engedélyes kényszerintézkedés *a lehető legrövidebb ideig* tartson.¹⁶ Az időszerűség érvényesülését szolgálja a személyi szabadsághoz való jog arányos korlátozását garantáló rendelkezés, miszerint csak akkor rendelhető el a szabadságelvonás, ha a kényszerintézkedéssel elérni kívánt cél kisebb korlátozással járó más cselekménnyel nem biztosítható.¹⁷ Ez a szabály az *arányos korlátozás* két fontos elemére utal: a szabadságelvonás helyettesíthetőségére, valamint arra, hogy a korlátozás csak annyiban alkalmazható, amennyiben az valóban indokolt.

---

¹³ Be. 298. § (1)–(2) bekezdések.

¹⁴ A II/733/2015-ös számú ügy már többször szerepelt a teljes ülés napirendjén, legutóbb 2018. november 20-án, így a döntés megszületése a közeljövőben várható.

¹⁵ Be. 79. § (1) bekezdés a) pont.

¹⁶ Be. 279. § (1) bekezdés.

¹⁷ Be. 271. § (2) bekezdés, vö. Be. 277. § (4) bekezdés.

b) A szabadságelvonás „indokoltsága”

Az alapjogok általános korlátozhatóságának feltétele, hogy arra csak *törvényben meghatározott kritériumok* alapján kerülhet sor. A személyi szabadsághoz való jogot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazásának általános és különös feltételeit a büntetőeljárás törvény részletesen szabályozza. Nagyon fontos, hogy a feltételeknek mind a szabadságelvonás elrendelésekor, mind annak fenntartásakor fenn kell állniuk. Önmagában a cselekmény súlya vagy a várható büntetés nagysága nem elegendő ok a letartóztatás fenntartására, de olyan szempontok, amelyek számíthatnak a mérlegelés során, még akkor is, ha önmagukban nem alapozzák meg a szabadságelvonást.

A fokozatosság és az arányosság elvének megfelelően a letartóztatás elrendelése a feltételek fennállása esetén sem automatikus. A konkrét esetben eljáró bíróságnak kell mérlegelnie, hogy a szabadságelvonás valóban szükséges-e. A letartóztatásról döntő bíróságoknak ezen túlmenően *részletesen indokolniuk* kell a döntésüket. Az indokolásból világosan ki kell derülnie, hogy a bíróság mi alapján döntött. Kiemelt jelentősége van az indokolásnak azokban az esetekben, ahol a bíróság a szabadságelvonás további fenntartásáról határoz. Ilyenkor különösen részletesen ki kell fejteni, hogy a bíróság milyen szempontok alapján tartja továbbra is szükségesnek a szabadságelvonás fenntartását. Ki kell térni az indokolásban arra is, hogy a szabadságelvonás elrendelésének feltételei továbbra is fennállnak-e, milyen változások történtek, hogyan változtak, ha egyáltalán változtak a körülmények az eljárás során.

Összességében tehát megállapítható, hogy ha a büntetőeljárás során alkalmazott szabadságelvonásnak nincs törvényben megállapított abszolút felső határa, de más eljárási szabályok és alapelvek garanciát jelentenek arra, hogy a szabadságelvonás nem lesz önkényes vagy aránytalanul hosszú, akkor önmagában a felső határ hiánya nem feltétlenül eredményez alaptörvény-ellenességet.

A büntetőeljárás törvény jelenlegi szabályozásával kapcsolatban az egyik legnagyobb probléma az lehet, hogy kizárólag a bűncselekmény súlya alapozza meg a felső határ eltörlését. Ezzel összefüggésben azonban azt fontos hangsúlyozni, hogy a bírói gyakorlatban a vád tárgyává tett bűncselekmény nagy tárgyi súlya önmagában nem elégséges indoka a szabadságelvonás elrendelésének.¹⁸ További problémát jelenthet azonban, hogy a fontosabb garanciális szabályok, mint a soron kívüli eljárás, illetve a kényszerintézkedésekre vonatkozó fokozatossági/arányossági elv, amelyek a bíróságok és a hatóságok számára kötelezettséget teremtenek, érvényesülése vagy nem érvényesülése *nem számon kérhető, és nem kikényszeríthető*. Így kérdéses, hogy mennyiben jelentenek ezek tényleges és valós garanciát.

¹⁸ Lásd ehhez BH 2009, 7.

A kényszerintézkedésekről szóló bírói döntések alapjogi vizsgálata

Kérdésként merül fel, hogy hogyan lehet azt elérni, hogy az Alaptörvénynek megfeleljen a letartóztatás elrendelése és meghosszabbítása az életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén is, és az ne váljon aránytalanul hosszúvá, parttalaná. A szabadságelvonás észszerű időtartamára vonatkozó garanciális szabályokat inkább a törvényben kellene elhelyezni vagy elegendő és megfelelő, ha azok a bírói gyakorlatban érvényesülnek?¹⁹ Addig nincs baj, amíg a bírói gyakorlat jó. Mit lehet tenni azonban akkor, ha a bírói gyakorlatban merülnek fel problémák? Hogyan kényszeríthető ki a „jó” bírói döntés? Épp itt a következő probléma, hogy a kényszerintézkedésekről szóló bírói döntések alapjogi szempontú felülvizsgálatára nincs lehetőség.

A valódi alkotmányjogi panasz bevezetését követően hamar felmerült a kérdés, hogy vizsgálható-e valódi alkotmányjogi panasz keretében az előzetes letartóztatás elrendeléséről, illetve fenntartásáról szóló bírói döntés.²⁰ Az Alaptörvény hatálybalépését követően néhány hónappal máris megérkeztek az első valódi alkotmányjogi panaszok, amelyekben az előzetes letartóztatást elrendelő vagy fenntartó bírói döntés Alaptörvénynek való megfelelőségét vitatták, és azok megsemmisítését kérték. Az indítványozók alapvetően azt kifogásolták, hogy az eljáró bíróságok nem tettek eleget az előzetes letartóztatás elrendelése, illetve fenntartása kapcsán mérlegelési és indokolási kötelezettségüknek, amellyel megsértették a személyi szabadsághoz és a tisztességes eljáráshoz való jogot.

Az Alkotmánybíróság a 3036/2013. (II. 12.) AB végzésében elutasította az első ilyen tárgyú alkotmányjogi panaszt. Az Alkotmánybíróság fenntartotta azt a korábbi megállapítását, miszerint „[a]z előzetes letartóztatásról szóló, a személyes szabadság elvonásával járó bírói döntés a terhelt szempontjából az eljárás során hozható legsúlyosabb »közbenső« határozat”.²¹ Mindezek alapján azonban a testület azt állapította meg, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséről vagy meghosszabbításáról rendelkező végzést helybenhagyó döntés nem tekinthető az adott büntetőügyet érdemben lezáró végső döntésnek, ezért az alkotmányjogi panasz keretében nem vizsgálható.²² Az Alkotmánybíróság ezen megállapítását a 3002/2014. (I. 24.) AB végzésében is fenntartotta. Döntésének indokolásában a testület áttekintette a büntetőeljárásban hozható határozatok rendszerét és azt állapította meg, hogy alkotmányjogi panasz keretében kizárólag az ügydöntő határozat – az ítélet és az ügydöntő végzés – alkotmányossági vizsgálatára van lehetőség, mert az ítélet egyértelműen érdemi döntés, az ügydöntő végzés pedig az eljárást befejező egyéb döntésnek tekinthető.²³

¹⁹ A német jogban éppen az hatott a törvényi túlszabályozottság ellen, hogy a mérlegelési kritériumok rendszere ne legyen zárt, hanem a gyakorlatban tudjon formálódni, bővülni.

²⁰ A valódi alkotmányjogi panasz bevezetésének elsődleges mintáját adó Németországban a büntetőjogi tárgyú konkrét panaszok nagy százaléka a letartóztatások „jogosságát” kifogásolja.

²¹ 10/2007. (III. 7.) AB határozat 3.2. pont, ABH 2007, 211., 221.

²² 3036/2013. (II. 12.) AB végzés, Indokolás [7].

²³ 3002/2014. (I. 24.) AB végzés, Indokolás [21]–[22].

Az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az *előzetes letartóztatás elrendeléséről, fenntartásáról vagy megszüntetéséről szóló döntés nem ügydöntő határozat*, mert nem a büntetőjogi főkérdésről szól, és nem zárja le érdemben a büntetőeljárást. Fontosnak tartotta azonban a testület annak megállapítását, hogy az előzetes letartóztatásról szóló döntés önálló eljárásban született határozat, amely a kényszerintézkedés alkalmazásáról, annak fenntartásáról vagy megszüntetéséről szóló, az állampolgárok alkotmányos jogait érintő döntés. *A valódi alkotmányjogi panaszra vonatkozó jogszabályi rendelkezések értelmezése azonban nem teszi lehetővé alkotmányjogi panasz előterjesztését ezen döntésekkel szemben, mert a büntetőeljárás folyamán hozott, kényszerintézkedések elrendeléséről, fenntartásáról és megszüntetéséről szóló határozatok nem tartozhatnak bele az ügyek érdemében hozott végső döntések és a bírósági eljárást befejező egyéb döntések fogalmába.*²⁴

A döntés kapcsán több különvélemény és párhuzamos indokolás is született, amelyek alátámasztják a jelenlegi szabályozással kapcsolatos problémákat. Az ügy előadó bírója, Lévay Miklós párhuzamos indokolásában nem vitatja, hogy a jelenlegi szabályozás értelmében nincs lehetőség az előzetes letartóztatásról szóló döntés konkrét alkotmányjogi panasz keretében történő vizsgálatára, azonban felhívja a figyelmet az előzetes letartóztatásról szóló bírói döntésekkel szembeni alkotmányossági kontroll hiányának problémáira, amelyet szerinte a meglévő szabályozás módosításával lehetne orvosolni.²⁵ Az alkotmánybírósági döntéshez fűzött különvélemények pedig már a jelenlegi szabályozás alapján is elképzelhetőnek tartják az előzetes letartóztatásról szóló döntés alkotmányjogi panasz keretében történő vizsgálhatóságát, valamint rámutatnak arra, hogy az előzetes letartóztatás magyarországi szabályozása és gyakorlata nem kompatibilis az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltakkal, figyelemmel az Európai Emberi Jogi Bíróság (a továbbiakban: EJEB) joggyakorlatára. Ennek azonban egyenes következménye lehet a jövőben a Magyarországot elmarasztaló ítéletekben foglalt mechanikus ismétlése a folyamatban lévő eljárásokban.²⁶

A gyakorlat szempontjából kulcsfontosságú, hogy bár az Alaptörvény bevezette a valódi alkotmányjogi panasz lehetőségét, az csak meghatározott bírói döntésekkel szemben vehető igénybe. Ez önmagában nem lenne probléma, azonban a kényszerintézkedésekről szóló döntések kapcsán kialakult így egy ellentmondásos helyzet. Bár az Alkotmánybíróság úgy értelmezte, hogy nem vizsgálhatja az előzetes letartóztatás elrendeléséről, fenntartásáról vagy megszüntetéséről határozatokat alkotmányjogi panasz keretében, az EJEB *önálló ügycsoportnak* tekinti a kényszerintézkedésről szóló határozatokat. Ennek megfelelően, amennyiben sérül az előzetes letartóztatott személyi szabadsághoz, illetve tisztességes eljáráshoz való joga, közvetlenül az EJEB-hez kell fordulni jogvédelemért. Mivel az előzetes

²⁴ 3002/2014. (I. 24.) AB végzés, Indokolás [24].

²⁵ Lévay Miklós párhuzamos indoklásában az előzetes letartóztatásról szóló bírói döntésekkel szembeni alkotmányossági kontroll hiányának problémáira hívja fel a figyelmet, amelyet szerinte a meglévő szabályozás módosításával lehetne orvosolni. 3002/2014. (I. 24.) AB végzés, Párhuzamos indokolás [26]–[34].

²⁶ IV/1071/2013. AB végzés, 2013.07.10., Különvélemény [48]–[50]; IV/1071/2013. AB végzés, 2013.07.10., Különvélemény [52] és [54].

letartóztatásról szóló bírói döntéssel szemben nem lehet alkotmányjogi panasszal élni, így a nyomozási bíró határozata elleni fellebbezéssel megvalósul a hazai jogorvoslatok kimerítése, amelyet követően közvetlenül lehet a strasbourgi bírósághoz fordulni. Amennyiben azonban lenne lehetőség alkotmányos kontrollra, nagy valószínűséggel a jogséremlmek jelentős része orvosolhatóvá válna a hazai jogrendszerben, és nem kellene a strasbourgi bírósághoz fordulni emiatt.

Következtetések

A személyi szabadsághoz való joggal összefüggésben elmondható, hogy a szabadságelvonással járó kényszerintézkedések vonatkozásában nagyobb dogmatikai változás nem történt az Alaptörvény hatálybalépésével. Az Alkotmánybíróság gyakorlata sem változott, alapvetően támaszkodott az Alaptörvény hatálybalépése előtt hozott döntéseiben kimunkált gyakorlatra. A személyi szabadsághoz való jog értelmezése a letartóztatással összefüggésben nem változott az Alaptörvény hatálybalépésével. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépése előtt hozott döntéseiben foglaltakat továbbra is irányadónak tekinti az Alaptörvény IV. cikke vonatkozásában is.

A letartóztatás felső határának eltörlése az életfogytiglani szabadságvesztéssel büntendő bűncselekmények esetén jelenthet alkotmányossági problémát. Különösen annak fényében, hogy a Kúria a BH 2017, 7. számon közzétett határozatában kimondta, hogy *az előzetes letartóztatás időszakos felülvizsgálata során a bíróságoknak e kényszerintézkedés indokoltságát megalapozó törvényi okok fennállásának vizsgálatán túl az előzetes letartóztatás abszolút időtartamára nem kell tekintettel lennie.*

Ez a bírósági döntés nem áll összhangban a személyi szabadsághoz való joggal, figyelembe véve az Alaptörvény rendelkezéseit, valamint a vonatkozó alkotmánybírósági gyakorlatot. Ha egy normának létezik alaptörvény-ellenes értelmezése és alkalmazása, az mindenképp indokolja, hogy valamilyen „beavatkozás” történjen az Alkotmánybíróság részéről. Alkotmányjogilag három megoldás képzelhető el: az életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén alkalmazható letartóztatás maximális időtartamának hiányáról szóló norma megsemmisítése; mulasztás megállapítása a támadott jogszabályi rendelkezéssel összefüggésben; valamint alkotmányos követelmény meghatározása. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint mindig a norma kiméletét kell szem előtt tartani, így a megsemmisítésre csak akkor kerülhet sor, ha az alaptörvény-ellenes helyzet más módon nem orvosolható.²⁷ Amennyiben elfogadjuk, hogy valamennyi, a szabadságelvonás fenntartásakor az egyedi ügyekben figyelembe veendő kritérium törvényi felsorolása szükségtelen, és az az egyedi ügyek sajátos körülményeire tekintettel nem is lehetséges, akkor az alkotmányos követelmény lehet megoldás, meghatározva a bíróságok számára azokat a szempontokat, amelyek szem előtt tartásával az Alaptörvénynek megfelelő döntést hozhatnak.

---

²⁷ Lásd legutóbb: 34/2017. (XI. 11.) AB határozat, Indokolás [19].

A legfőbb probléma azonban azzal van, hogy nincs lehetőség a kényszerintézkedésről szóló döntések alapjogi vonatkozásainak vizsgálatára az Alkotmánybíróság előtt, így ezen döntések Alaptörvénynek való megfelelése nem is ellenőrizhető és nem kikényszeríthető. Az utóbbi években számos marasztaló határozat született az előzetes letartóztatásról szóló bírósági döntések kapcsán az EJEB előtt, ami jól mutatja egyrészt, hogy a letartóztatások elrendelésének, de még inkább a fenntartásának indokolásával kapcsolatosan még mindig akadnak a gyakorlatban problémák, másrészt erősíti azt a feltevést, hogy az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírói döntések elleni alkotmányjogi panasz lehetővé tételével ezen ügyek nagy része nem jutna el az EJEB-ig. Az Alaptörvény nem tud megoldást adni az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntéshozatal gyakorlati problémáira, amelyek közül kiemelkedik a különösen nagy tárgyi súlyú bűncselekmények esetén alkalmazható letartóztatás alkalmazása (különös tekintettel a törvényi maximum hiányára), az alapjogi sérelmek orvoslására azonban igen, ehhez viszont további jogalkotásra lenne szükség, elsősorban nem az Alaptörvény, hanem az alkotmánybírósági törvény szintjén, vagy pedig az Alkotmánybíróságnak kellene felülvizsgálnia korábbi gyakorlatát.

A védelemhez való jog védelmében

A jogrendszer átalakításának az Alaptörvény megalkotásával kezdődő procedúrája lezárulóban van. E folyamatnak a legkevésbé sikeres, a jog napi működésében legnagyobb zavarokat okozó termékei az eljárási törvények; köztük a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.). Az eredmény nem váratlan, és perspektivikusan vészjósló.

A kodifikáció folyamatában egyre gyakrabban jutott eszembe öexcellenciája James Hacker *Igenis, Miniszter Úr* címmel világhírűvé vált kabinetminiszteri naplójának egyik örökbecsű mondása arról, hogy miként „adjunk el” bármilyen ötletet, bármilyen miniszternek (bármilyen kabinetnek). „A miniszterek általában elfogadják azokat a javaslatokat, amelyekben fellelhetők az ‘egyszerű’, a ‘gyors’, a ‘népszerű’ és az ‘olcsó’ jelzők.”¹ Jószerevel mást sem hallottunk ugyanis, mint hogy azért van szükség új büntetőeljárási törvényre, mert az időszerűség követelményét, az eljárás gyorsítását kell megvalósítani, amihez hatékonyan működő jogintézmények kellenek.

A jól működő jogalkotás a kivitelezés folyamatában a „hívószavaknak” történő alárendelés következményeit általában képes elhárítani, ám ezúttal – a garanciális felvetések ellenére – nem volt ilyen törekvés. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a varázsszavak által vezérelt jogalkotásnak – az elvek, a részletszabályok és a következmények szintjén – vesztese lesz a védelemhez való jog, ami a jogalanyok oldalán a terhelti jogok és a védői közreműködés szűkítését eredményezi, így prolongálva a tisztességes eljárás alkotmányos követelményének negálását is.

A hatályos kódexből első olvasatra nyilvánvaló, hogy a fegyverek egyenlőségének elvét és a tisztességes eljárás számos, nem nevesített, de a jogállami eljárás szempontjából nélkülözhetetlen további elemét akár el is felejthetjük; a védelemhez való jog érvényesülése sok esetben csupán illuzórikus. A normatív kontextus szintjén is jelentős azon törvényi rendelkezések aránya, amelyek a védelmi jogok korlátozását célozzák, a hatálybalépés óta eltelt idő pedig arról győzött meg bennünket, hogy a meglévő garanciák érvényre jutása sem garantált.

Alaptörvényi indikátorok

A büntető anyagi jogot és büntető eljárásjogot közvetlenül érintő új, vagy újrafogalmazott rendelkezések az Alaptörvényben alig találhatók, s mára egyértelmű, hogy az Alkotmánybí-

---

¹ LYNN, Jonathan – JAY, Anthony (szerk.): *Igenis, Miniszter Úr*. Budapest, 2008. 139. o.

róság alkalmazza, – esetenként megfontoltan – megújítja a büntetőjogra vonatkozó korábbi döntéseket. Az Alaptörvény hatálybalépését követően (az ellentétes törekvések ellenében) nyilvánvalóvá vált, hogy a korábbi döntésekben foglaltakhoz képest bizonyos kérdésekről – a rendelkezések alkotmánnyal való egyezősége, a nemzetközi jogi követelmények megmaradása [főként az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlata] folytán – más nem is mondható. Több esetben pedig azért lenne nehéz a korábitól eltérő okfejtés, mert az Alaptörvény rendelkezései közé számos, az Alkotmánybíróság esetjoga által kidolgozott tétel szó szerint került be; például az alapvető jog lényeges tartalmára az alapjogok korlátozhatóságakor irányadó klauzula [I] cikk (3) bekezdés], valamint a jogalkotás rendjének viszonyrendszerére vonatkozó elemek [T] cikk, 32. cikk].

a) A büntető hatalom korlátozottsága

A büntetőjog szerepét és jelentőségét illetően abból kell kiindulni, hogy az Alaptörvénynek is része a – büntető jogszabályok alkotmányosságának vizsgálatakor meghatározó jelentőségű – jogállamiság [B] cikk], a hatalommegosztás [(C) cikk (1) bekezdés], az alapjogok tiszteletben tartásának és védelmének elve [I. cikk (1) bekezdés], az emberi méltósághoz való jog (II. cikk), csakúgy, mint az eljárási alapjogokra vonatkozó korábbi rendelkezések (XXVIII. cikk). Része lett továbbá a jogrend érvényre jutása érdekében alkalmazandó állami kényszer monopóliuma [B] cikk (3) bekezdés], és az alapjogok korlátozhatóságakor mércét jelentő szükségesség–arányosság elve [I. cikk (3) bekezdés].

Továbbra sem állítható más, minthogy demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam – Alaptörvényben korlátozott – közhatalmi jogosítványa a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására. Az Alaptörvény (és a jogszabályok) rendelkezései mindenkire, így a sarkalatos törvényekben szabályozott, a büntető igazságszolgáltatás gyakorlásában közreműködő szervekre is kötelezőek [R] cikk (2) bekezdés]. A büntetőjogi felelősségre vonás az Alaptörvény szerint az állam kötelessége, amelyet erre rendelt szervein keresztül gyakorol [25. cikk. (2) bekezdés a) pont; 29. cikk (1) bekezdés, (2) bekezdés a)–c) pont; 46. cikk (1) bekezdés], amelynek során e szervek, a feladataik teljesítéséhez súlyosan jogkorlátozó eszközöket is igénybe vehetnek. Következésképp a büntetőhatalom gyakorlása szükségképpen érinti az egyének alapjogait,² így a – széles értelemben vett – büntetőjogi jogi intézmények és szabályok alkotmányossági vizsgálatakor az előző bekezdésben felsorolt rendelkezések megkerülhetetlenek.

A bűnüldözésben részt vevő szervezetek alkotmányos funkcióját, „jellegét” érintő eseti viták³ sem változtattak azon, hogy a büntetőhatalom gyakorlásának letéteményese az állam, és az Alaptörvénynek a bűnüldöző szervekre vonatkozó szabályaiból sem vonható semmilyen következtetés a megtorló igazságszolgáltatás elismertetésére. Anyagi jogi szempontból továbbra is a tetтарыos, eljárásjogi alapjait tekintve pedig a processzuális igazságosság

² 40/1993. (VI. 30.); 49/1998. (XI. 27.); 5/1999. (III. 31.); 19/1999. (VI. 25.); 26/1999.

³ VARGA Zs. András: Az Alaptörvény és az ügyészség közjogi hatáskörei. *Magyar Jog*, (2012) 3.; JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, 2011. 269. o.

primátusán nyugvó, az EJEB döntéseivel is kompatibilis bűnfelelősség elvének az érvényesülése az irányadó. Az Alaptörvény értelmező klauzulái tükrében sincs ok megkérdőjelezni az alkotmányos büntetőjog,⁴ s a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve körében⁵ kifejtett korábbi alkotmánybíróági határozatokat. A büntetőhatalom gyakorlásakor eddig is mérceként szolgáló jogállamiság, az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozását előíró elv,⁶ a kínzás, embertelen megalázó bánásmód és büntetés tilalma, a tisztességes eljárás követelménye szó szerint részei az Alaptörvénynek; s ezek az alaptételek továbbra is etalonként szolgálnak.

b) Az eljárási alkotmányosság alapjai

A tisztességes eljárás összetevőit legszűkebb megközelítésben (törvény által felállított, független és pártatlan bírósághoz való jog, bíróság előtti egyenlőség, igazságos és nyilvános tárgyaláshoz való jog) az Alkotmány 57. § (1) bekezdése tartalmazta, s ezt vette át az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése.⁷ Az Alkotmánybíróóság azonban nyilvánvalóvá tette, hogy értelmezési gyakorlatában nem a redukált felfogást követi, nem elégszik meg a garanciák formális biztosításával, mivel ez a büntetőjogi garanciák relativizálásához vezetne.⁸

Ez nem csupán annak kinyilatkoztatását jelentette, hogy a szűkebb értelemben vett tisztességes eljárás „fogalmat” a törvényhely további rendelkezéseinek, így a védelemhez való jognak az értelmezésekor általános keretnek tekinti, hanem – egyre táguló körben – az Alkotmány (Alaptörvény) más rendelkezéseinek interpretálását is ennek tükrében végzi el.⁹ Az összehangolás alapja, hogy az alkotmányos büntetőjog szempontjából a jogállamiság normatív tartalmán és a tisztességes eljáráshoz való alapjogon túl, mindenekelőtt az alapjogi korlátozásra irányadó rendelkezés védi az egyént a büntetőjogi eszközök állam által történő önkényes felhasználása ellen. Az általános személyiségvédelmi klauzula olyan generális szabály, amely a jelzett alkotmányos rendelkezéseknek megfelelően kialakított eljárásban is irányadó.¹⁰

A tágabb értelmezés felé vezető utat inspirálta, hogy a virtuális jogvédelem, a látszatgaranciákra, a praktikus szempontokra építő, ismétlődő jogalkotói bűvészmutatványok a szabadságjogokat a büntetőeljárás rendszerében sértik a legsúlyosabban.¹¹

---

⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat; 42/1993. (VI. 30.) AB határozat.

⁷ Részletesebb feldolgozás például RÓTH Erika: A tisztességes eljáráshoz való jog. In HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, 2003.

⁸ Az elévülésre vonatkozó – az igazságtételi csomag első elemét képező – döntés. Részletesen erről: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, 2001. 395. o.

⁹ Összefoglalóan: 19/2009. (II. 25.) AB határozat; 10/2007. (III. 7.) AB határozat.

¹⁰ Sólyom László *Az alkotmánybíráskodás kezdetei* című munkájában több szempontból is vizsgálja ezeket a kérdéseket.

¹¹ Tipikus példája volt ennek a 2/2007. (I. 24.) AB határozatban revízió alá vett, a védelmi jogok szempontjából is releváns, titkos információgyűjtés, illetve adatszerzés szabályozására vonatkozó jogi rend vizsgálata.

Több határozatában megismételte a testület, hogy a tisztességes eljárás követelményének teljesülése érdekében az alkotmányi és az eljárási garanciák nélkülözhetetlenek. Ezek némely esetben akár az igazság megállapításának lehetőségét is csökkenthetik, mert a bizonyításnak mindenkor szigorú anyagi és eljárási korlátok között kell megvalósulnia.¹² A bűnüldözés sikertelenségének kockázata az államot terheli, és a kockázatcsökkentő szabályozásnak, a védői jogok korlátozásának a büncselekmény bizonyításához fűződő érdekekkel szemben a tisztességes eljárás követelményei az eljárás egészére vonatkozóan korlátokat állítanak.¹³

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából az sem csupán áttételesen következik, hogy a terhelt a nyomozási szakaszból nem rekeszthető ki. A 62/2006. (XI. 23.) AB határozat megállapította, hogy az eljárási törvénynek a gyakorlatban hatékonyan érvényesülő jogvédelmi eszközöket kell biztosítania, amelyek a büntetőeljárás alanyait a nyomozó hatóság és az ügyész mulasztásaival szemben is támogatják. A nyomozás során elkövetett eljárási hibák alkotmányossági szempontból nem közömbösek, járhatnak a bizonyítékok erodálódásával, eredményezhetik a büntetőigény elenyészését, de azt is, hogy a terhelt indokolatlanul áll a büntetőeljárás hatálya alatt. A megalapozatlan, az ügyész szűrő szerepét nem tükröző vádemelés – minimálisan – a tisztességes eljárás csorbulását eredményezi, az időszerűség követelményének sérelmével jár. A terhelti jogok lényegéhez hozzátartozik, hogy a nyomozás során elkövetett hibák mielőbbi orvoslásában való közreműködést – ami leggyakrabban jogorvoslati igény előterjesztésében materializálódik – lehetővé kell tenni számára. Meg kell akadályozni továbbá, hogy a nyomozó hatóság vagy az ügyész túlságosan tág határok között (vagy határidő nélkül) legyen jogosult a hiba létezéséről, természetéről állást foglalni, annak kijavítása érdekében eljárni, mert ez a joggal való visszaéléshez vezethet.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából megállapíthatóan, a tárgyalási szakaszban biztosított jogok nem képesek a megelőző szakasz hibáinak teljes körű kompenzálására. A tárgyalás nyilvánossága sem az elmaradt garanciák pótlására szolgáló, stílusbeli megkülönböztető jegy a nyomozással szemben. Biztosíték jellege a terhelt oldalán a védelemhez való joggal, a bíróság és az eljárás ellenőrizhetőségével, a kontradikció kínálta előnyökkel áll kapcsolatban, de ez még nem kompenzálja más jogok elvesztését.¹⁴

Nem érdektelenek azok a döntések sem, amelyek a jogorvoslathoz való jog hatókörét, célját, alkotmányos rendeltetését meghatározták, kimondva, hogy a jogorvoslat biztosítása szorosan összefügg a jogállamiság elvével. A jogorvoslathoz való jog a jogállam céljainak

¹² Az Alkotmánybíróság már a 14/2007. (V. 7.) AB határozatában hasonlóképpen foglalt állást.

¹³ Vö. 9/1992. (I. 30.) AB határozat; 15/2002. (III. 29.) AB határozat; 61/2009. (VI. 13.) AB határozat; 18/B/1994. AB határozat; az 53/1992. (X. 29.) AB határozat; a 44/1991. (VIII. 28.) AB határozat; a 20/2005. (V. 26.) AB határozat; a 67/1995. (XII. 7.) AB határozat; a 422/B/1999. AB határozat; az 53/1991. (X. 31.) AB határozat; a 38/1993. (VI. 11.) AB határozat; a 45/1994. (X. 21.) AB határozat; a 627/B/1993. AB határozat; valamint a 19/1999. (VI. 25.) AB határozatok.

¹⁴ A nyilvánosság kérdéséről lásd BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában; A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberjog-dogmatikai értekezés*. Budapest, 2007. 100–101. o.

és feladatainak megvalósítását szolgálja, ezért az államnak olyan jogszabályokat kell alkotnia, amelyek eljárási garanciák nyújtásával az alanyi jogok érvényesítésének lehetőségét megteremtik (602/D/1999. AB határozat). Az alkotmányos jog lényege ennek megfelelően az, hogy „a jogorvoslat fogalmilag és szubsztanciálisan tartalmazza a jogsérelem orvosolhatóságát”.¹⁵

A védelemhez való jog a terheltet az eljárás egésze alatt megilleti, magában foglalva egyrészt a személyesen való védekezés lehetőségét, másrészt védő igénybevételének biztosítását. A különböző elemeinek biztosítására szolgáló garanciáknak az egyes jogintézményekre vonatkozó, az eljárási törvényben szereplő tételes jogi rendelkezésekben közvetlenül tükröződniük, az eljárásban pedig alkotmányos tartalommal érvényesülniük kell. Az alkotmányi garanciákat a jogalkotó törvényben sem zárhatja ki, nem korlátozhatja és nem függesztheti fel, mert ez alapvető jog lényeges tartalmának korlátozását jelentené.¹⁶ Számталanszor hangsúlyozta azt is, hogy a korlátozással kapcsolatos, célszerűségi szempontokon alapuló igények nem alkotmányos érvek; különösen nem alkalmazhatók az abszolút védelem alatt álló tisztességes eljárás követelményeinek megszorítására.

Az Alkotmánybíróság észszerű törekvésnek ismerte el a gyorsítást jelentő egyszerűsítési tendenciák alkalmazhatóságát, hangsúlyozva azonban, hogy az állam akkor is felelős az alapjogok megsértéséből eredő sérelmekért, ha helytelenül mérte fel, hogy milyen paraméterek mellett engedheti a garanciákról való lemondást.

Összességében minden szabályozás alkotmányossági vizsgálatokor abból kell kiindulni, hogy a büntető igazságszolgáltatást érintő alkotmánybírósi döntések elvi alapja a hárompilléres egyensúlyi tétel. Az első pillér szerint demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek felelősségre vonására. A bűncselekmények – bár számos alkalommal közvetlen „magánsérelmet” is okoznak – a társadalom jogi rendjét sértik; ennél fogva a büntetés joga kizárólag az államot mint közhatalmat illeti. A második pillér lényege, hogy a büntető igazságszolgáltatás állami monopóliumból a büntetőigény érvényesítésének kötelezettsége is következik. Ehhez a büntetőügyekben eljáró hatóságoknak hatékony eszközöket kell kapniuk. A harmadik pillér azon alapszik, hogy az Alkotmány 57. § (2) bekezdésében foglalt ártatlanság vélelmének elvéből fakadóan a bűnüldözés kockázatát az állam viseli és az eljárási alkotmányosságból fakadó jogokat: a védelemhez való jogot, a jogorvoslathoz való jogot, a független, pártatlan bírósághoz való jogot stb. az eljárás során nem illuzórikusan kell biztosítani. A „kockázat-csökkentés” érdekében a jogalkotó csak az Alkotmánynak megfelelő, a jogállami garanciákat tükröző szabályozást alkalmazhat, amelyben a terhelt megfelelő és érvényesíthető jogokkal rendelkezik.

A büntetőügyekkel foglalkozó határozatok állandó komponensévé formálódott alkotmányos tételekkel szoros összefüggésben állnak azok az alkotmánybírósi döntések, amelyek

¹⁵ 22/1995. (III. 31.) AB határozat; 23/1998. (VI. 9.) AB határozat; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat; 19/1999. (VI. 25.) AB határozat; 46/2003. (X. 16.) AB határozat.

¹⁶ 20/2005. (V. 26.) AB határozat; 42/1993. (VI. 30.) AB határozat; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.

a büntető igazságszolgáltatás eszközszerére vonatkoznak. Ezeknek lényeges üzenete, hogy az anyagi igazság érvényesülésének kívánalma sem engedi félretenni a „processzuális igazságosság”, értsd: tisztességes eljárás egyetlen elemét sem.¹⁷ A 4/1998. (III. 11.) AB határozat kimondta, hogy az Alkotmány rendelkezései nem adnak garanciát az anyagi igazságot hibátlanul tükröző bírói eljárás eredményének „helyességére”, következésképpen az „anyagi igazság nevében” az eljárási garanciák nem félretehetőek.

A védelemhez való jog az új eljárási modellben

A Be. és a tisztességes eljárás viszonya sokféle aspektusból megközelíthető; a dolgozat további része azonban csak a hatékony védelemhez való jog szempontjából releváns kérdésekre koncentrálna, minthogy a tartalmában hatékony védelemhez való alkotmányos jog csorbulása önmagában is egyenlő a tisztességes eljárás követelményének kiüresítésével.

a) Az eljárási szakaszok változásának következményei

Az eljárás tagolásának változásai félreérthetetlenül – és már beigazoltan – a terhelt és védő kirekesztésével, az eljárástól való, minél hosszabb ideig történő távoltartásával járnak. A tárgyalásról mint a modern, vegyes rendszerű büntetőeljárás alapintézményéről, a hangsúlyok az inkvizitórius eljárás aranykorát újraidéző részletszabályokon keresztül a nyomozás felé, vagy még azon túl is a „pre” szakasz szürke zónájába tolódtak. A két szakaszban az a közös, hogy védői jogok egyikben sincsenek – még formálisan sem –, minthogy ezek folyamatban létéről a terhelt leginkább nem is tud.

Nem időzöm hosszasan a leplezett eszközök, eljárások túldimenzionálásával járó „pre” szakasz szabályainál.¹⁸ Titkos, leplezett, rejtett, palástolt – azaz nem a nyílt eljárásban alkalmazott – eszközök igénybevétele szempontjából négy paraméternek van jelentősége: a módszertannak (a megengedhetőség határait is ideértve), a feltételrendszernek, az alkalmazás felelősségi struktúrájának és a következmények alakulására vonatkozó jogi rendnek. Alkotmányossági szempontból a szabályozásnak kétféle alapvető kritériumrendszere van: *a)* a célhoz kötött alkalmazás keretében a szükségesség-arányosság ellenőrizhető tesztjének való megfelelés, *b)* az alkalmazási folyamat háromszintű bírói kontrollnak való alávetettsége: az engedélyezéskor, menet közben és a lezárást követően.¹⁹ Ezek egyben a strasbourgi minimumszabályok is.

¹⁷ 42/1993. (VI. 30.) AB határozat; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat.

¹⁸ KADLÓT Erzsébet: Vékony jégen. A titkos eszközök alkalmazásának határai. *Belügyi Szemle*, (2011) 1., 56–58. o.; KADLÓT Erzsébet: Útközben Fouche-tól Foucault-ig, A titkos eljárások és eszközök térnyerésének alakulása a büntetőeljárásban. *Fundamentum*, (2016) 2–4., 56–73. o.

¹⁹ FINSZTER Géza: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. *Fundamentum*, (1997) 2., 110–111. o.; BEJCI Alexandra: A titkos információgyűjtés célhoz kötöttsége. *Rendészeti Szemle*, (2006) 7–8., 126–127. o.

A büntetőeljárás szabályozás során a célhoz kötöttség szabályain és további intézményes korlátokon keresztül az alkalmazhatóság visszafogottságát biztosító rendelkezések, az eljárásjogi garanciák széles tárházának, benne az alkalmazás indokoltsága és ellenőrizhetősége lehetőségének megteremtése a kulcskérdés. Mindezek azért kiemelkedő jelentőségűek, mert a dolog természeténél fogva ebben a szakaszban aligha merülhet fel a fegyverek egyenlősége vagy a védelemhez való jog érvényesülése. Álláspontom szerint ezekre a sarokpontokra a jogalkotó nemigen volt figyelemmel.

Alkotmányjogi szempontból komoly visszalépés, hogy a célhoz kötöttség szabályai feloldódtak, az alkalmazás korlátai erodálódtak, a felhasználás személyi és tárgyi hatályára vonatkozó korlátok eltűntek, a külső engedélyes eszközöknél szerepet kapott az ügyészség is, noha büntetőeljárás funkciójánál fogva nyilvánvalóan nem alkalmas az intaktság, a pártatlanság olyan szintjének garantálására, mint a bíróság. Különösen aggályos lehet ebből a szempontból a fizetési műveletek felfüggesztése, vagy a – nem csupán az elkövetők magánszféráját érintő – fedett nyomozó „csökkentett” garanciák mentén történő alkalmazása. Ez így bizonyosan nem felel meg az EJEB követelményrendszerének, és minden eljárásban benne lesz az Egyezmény megsértésének kockázata, minthogy a Bíróság a fedett nyomozó esetében is egyedül a konkrét, előzetes szabályok mentén működő bírói kontroll érvényesülését tartotta kielégítőnek.²⁰

Szintúgy probléma, hogy továbbra sincs formális kötelezettség és szabályrendszer a külső engedélyes eszközök esetén a közbenső ellenőrzésre. Így ha a kérelmező az engedélyt megkapja, bizonyos lehet abban, hogy akár 90 napig számonkérés nélkül „működhet”, akár még az indifferens adatok leválogatási kötelezettségének elmulasztása miatt sem kerülhet sor a megintésére. Semmiféle eljárási szankciója nincs továbbá az engedélyezéskor elkövetett bírói hibának, az indokolási kötelezettség elmulasztásának, a hosszabbítási igények megalapozatlan, következmények nélküli kielégítésének. Az pedig alapjogi szempontból már kimondottan veszélyes, hogy az alkalmazás – minden értelemben vett kiterjesztése – utólag is jóváhagyható, majd újabb szabályok mentén a felhasználhatóság mind személyi, mind tárgyi értelemben parttalanná válik.

A védelmi oldalnak általában sincs lehetősége az alkalmazás és engedélyezés szabályszerűségének és jogszerűségének ellenőrzésére, a bíróságok pedig eddig is csak kirívó esetekben mutattak kellő határozottságot, és tág határok között fogadták el az alkalmazók „tévedéseinek” indokoltságát. Vélhetően ezen is felbátorodva, a jogalkotó most már mellőzte azon követelmények egy részét is, amelyeket az Alkotmánybíróság az előző fejezetben említett határozatában és további döntéseiben felállított. Ennek során visszahoztak olyan *frazológákat*, mint például a „bűnös kapcsolat”, amelyet az Alkotmánybíróság, számos indok mentén, négy határozatban semmisített meg. Ez ugyanis nem jogi, hanem kriminológiai kategória, a jogi kommunikáció eszköze, amely garanciális szempontból „üzemképtelen”.

---

²⁰ *Teixeira de Castro v. Portugal*, Application no. 25829/94, 9 June 1998; *Miliniénė v. Lithuania*, Application no. 74355/01, 24 June 2008; *Bannikova v. Russia*, Application no. 18757/06, 4 November 2010; *Lüdi v. Switzerland*, Application no. 12433/86, 15 June 1992.

A védelemhez való jog ellehetlenítésének egyik kivédhetetlen módja, hogy a leplezett eszköz alkalmazásáról készült teljes anyag – törvény erejénél fogva – nem is jut el az érintett személyig, csak a kivonatát kapja meg. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kivonatolás igen alkalmas eszköze a ferdítésnek. Mivel azonban a kivonat készítésével szemben nincs megragadható, jogi kritériumrendszeren alapuló törvényi kívánalom, szinte elkerülhetetlen, hogy *ab ovo* olyan cselekmény miatt kezdődjön valakivel szemben a nyílt eljárás, amihez semmi köze.

A törvény esetenként tartalmaz személyhez kötött felhasználási tilalmakat is, például hozzátartozó vonatkozásában,²¹ vagy médiatartalom szolgáltatója és annak munkatársa, minősített adat kezelője esetén (Be. 173. §, 254. §, 343. §, 357. §). A védő azonban nem része a mentesülő körnek, azon a formállogikai alapon, hogy a „védői pozíció” ebben a szakaszban nem is létezik, minthogy keletkezése időponthoz kötött; addig nem igazolható, míg a Be. szerinti terheltje nincs az eljárásnak. A nyomozási szakaszra vonatkozóan megnyugtató, hogy a 357. § (3) bekezdés *a*) pontja szerint a védőre „bűnös kapcsolattartás” címén nem terjeszhető ki a leplezett eszköz alkalmazása és ebből következően – feltehetőleg – a kommunikáció eredményének felhasználása sem. Ez utóbbi következik a leplezett eszközök alkalmazására vonatkozó, az általános szabályok között található, a bizonyítékként történő felhasználást tilalmazó generális rendelkezésből [254. § (1) bekezdés *a*) pont]. A probléma azonban az, hogy a „pre” szakaszban és jellemzően az előzetes eljárásban a terheltként számba jöhető személy sem igen tud az eljárásról, annak nem eljárási értelemben vett alanya, nincs is olyan helyzetben, hogy védőt bizzon meg, így a védőként eljáró ügyvéd szempontjából mindenképpen van egy olyan *exlex* időállapot, amikor védői minőség címén nem áll oltalom alatt. A hatálybalépés óta eltelt idő még nemigen alkalmas a szabályozás teljes körű értékelésére. Az azonban elgondoltató, hogy az EJEB 2018. szeptember 18-án megjelent *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* döntése – összefoglalva és fenntartva a korábbi követelményeket – lényegében a tilalmak között sorolja fel mindazon, a garanciális szabályokat kiüresítő és az eljárást a kontroll-nélküliség állapotába toló célzó megoldásokat, amelyek a Be.-t is jellemzik.

b) Az osztott nyomozás anomáliái, az ügyészi szakasz hiánya

A két részre osztott nyomozási szakasz kezdetét jelentő felderítés a törvényi definíciójából láthatóan [348. § (3) bekezdés], védelmi szempontból szintűgy csaknem titkos eljárás. A törvényből nem olvasható ki, hogy ez minden ügyben szükségképpen szakasz lenne, mert vannak esetek, amikor nincs is olyan feladat, ami a definíció szerinti kötelező elemeknek megfelelne (például a hatóság általi tettenérés). Ha a gyakorlat követi a kodifikációs kánont, ide kisebb részben kerülnek át a „pre” szakaszból ügyek,²² ám általános gyakorlattá válik

²¹ A hozzátartozó esetében esetenként nem egészen pontos a tanúzási akadályok megfelelő törvényhelyére való visszautalás.

²² Bizonyosan ide tartoznak majd a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény hatálya alatt indult eljárások és a Be. hatálya alá eső ügyekből a leválasztható gyanúsítottak.

a nem hivatalból történt feljelentések alapján induló ügyekben, amelyek aránya nem jelentéktelen.

Ez a szakasz lényegében a gyanúsítás közléséig tart, mikorra fel kell deríteni a bűncselekményt, be kell szerezni, biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. Minderről azonban a terheltnek nem kell tudnia, ekként jogokat nem is gyakorolhat. A statikus részben ott van tehát a részletes felsorolás iratokhoz való hozzáférésről, indítványozási, felvilágosítás-kérelmi jogokról, magánnyomozó igénybevételéről, jelenléti jogról, és egyéb terhelti jogosítványokról, ám ez mit sem ér, minthogy terhelti státus hiányában ezek csak halott betűk. Az már tapasztalati tény, hogy a hatóságok szó szerint ezt a felfogást követik, minek folytán a majdani terhelt számára akkor sem adnak semmilyen felvilágosítást, ha tudja, hogy folyik ellene eljárás, védői meghatalmazást nem fogadnak be, védői fellépést nem fogadnak el.

Ekként a védelemhez való jog gyakorlására ténylegesen csak a vizsgálati szakasz határára történő megérkezés ad lehetőséget,²³ amikor azonban már csak „szükség esetén” kerül sor bizonyítási cselekményre. Ez valójában az előrehozott ügyészi szakasz, amely arra szól, hogy az ügyész döntsön a nyomozás befejezésének kérdésében [Be. 348. § (4) bekezdés]. Mivel azonban a „szükség esetén” frazémának még példálózó felsorolása sincs, tartalmilag ez nem jelent többet a nyomozó hatóság indokolás nélküli mérlegelő tevékenységénél. Ezek tehát a felületes szemlélő számára nagyon mutatós garanciák, ámde a valóságban „áljogok”.

A szabályozás láthatólag „felszabadítólag” hatott a nyomozási szakasz hatósági résztvevőire. E sorok írójának is van a kezében olyan – nem unikális – ügy, ahol végig nem tűnt fel, hogy az ügy védőköteles, és csak a vádirat benyújtásával egyidejűleg került sor védő kirendelésére. Ebben az a megrázó, hogy ezt követően az ügy a bírósági tárgyalás előkészítő szakaszába kerül, ahol viszont egy ülésben akár be is fejezhető. S még ha erre nem is kerül sor, a védőnek akkor is olyan kötelezettségei támadnak, amelyek elmulasztása az ügy kimenetelére végleges, a terheltre sok esetben hátrányos, a védőre pedig személyében is terhes következményekkel jár. Ebben a folyamatban semmi nem mutat arra, hogy a terheltet vagy a védőt a törvény és a jogalkalmazók valóban az eljárás, alkotmányos jogokkal rendelkező alányának tekintenék, de arra sem, hogy az igazságszolgáltatásban során cél lenne valamiféle igazságtartalom felderítése. Ez így már nem is büntetőeljárás, sokkal inkább misztériumjáték.

Az „időben” történő terhelti és védő-bevonás esetén is erősen rontja a védelmi jogok helyzetét, hogy a nyomozás egésze során a hatóság számos esetben jogosult egyoldalú mérlegelés alapján, indokolási kötelezettség nélkül, jogorvoslattal nem is támadható döntések meghozatalára, majd saját döntése alapján a megismételhetlenség következményével járó eljárási cselekmények foganatosítására. A tárgyalási szakaszig a védő idézése csak ritkán kötelező, ellenben még értesítése is mellőzhető, olyan általános indokok mentén, mint a sürgősség, a nyomozás érdeke, a különleges bánásmódot igénylő személy érdekeinek védelme. A védő eltávolítható az eljárási cselekményről olyan semmitmondó kétszavas kijelentéssel is, hogy azt a nyomozás érdeke így kívánja, vagy a különleges bánásmódot igénylő személy

---

²³ Persze kivéve a bírói kényszer intézkedései cselekmények esetén folyó eljárásokat, vagy ha hatósági tettenérés van.

védelve más módon nem biztosítható. Hozzávéve ehhez, hogy hányféle okból lehet az ügyben különleges bánásmódot igénylő személy, s ismerve a nyomozó hatóságok védői jelenlétével szembeni averzióját – a védő helyzete tulajdonképpen az egész nyomozás során metajurisztikussá válik.

c) A tárgyalás előkészítése és a tárgyalás

Az eljárási szakaszok rendszerének megváltozásából, a hangsúlyoknak a nyomozás irányába történő eltolódásából, a leplezett eszközök térnyeréséből következően a védelemhez való jog gyakorlása tárgyalási szakaszban nehezített. Az ügyet ezt megelőzően is, minden elemében végig kísérni jogosult ügyésszel szemben mind a terheltnek, mind a védőjének hátrányos a pozíciója, miközben a fegyveregyenlőtlenség ellenére már az előkészítő ülésen az ügyész egyenlő partnereként kell(ene) fellépnie – ezt várja el tőle a törvény, mi több, szankcióval fenyegetetten ezt parancsolja számára.

Valahol a törvényalkotó is számolt az „esetleges” egyenlőtlen helyzettel és szűk körben beépített bizonyos biztosítékokat a védelem „ledarálásával” szemben. A legfontosabb ezek közül a 499. § (3) bekezdésben, a védő kérésére az előkészítő ülés időpontjának kitolása. Erre azonban csak olyan esetben van lehetőség, ha a védő a megelőző eljárási szakaszokban egyáltalán nem vett részt az eljárásban, vagy önhibáján kívül nem volt módja az iratok megismerésére. Az erre vonatkozó indítványát azonban a védőnek a vádirat kézbesítésétől számított 3 napon belül – a körülmények fennállásának igazolásával – meg kell tennie. Itt kell utalni arra, hogy erre a „kegyelmi” eljárásnak tekintett „jótéteményre” a bíróságok – fő szabályként – nem kaphatók a védő személyében bekövetkezett változásra figyelemmel, azon az alapon, hogy a védelem egységes funkció. Annak ellenére így van ez, hogy az eljárás menetét a véglegesség erejével befolyásoló bizonyítási indítványait, mi több, a bizonyíték kirekesztésére szóló indítványt a védő csak az előkészítő ülésen teheti meg. Az utóbb előterjesztett indítvány egyrészt indokolás nélkül elutasítható, másrészt a késedelem kimentése a védő terhére esik, s elfogadható, a törvényben körülhatárolt ok hiányában – akár 1 millió forintig terjedő – rendbírság kiszabását kockáztatja [500. § (2) bekezdés *d*) pont].

A nyomozásból „kimaradt”, egyoldalú mérlegeléssel kirekesztett védő esetén nem kis kihívást jelent azonban – a kötelező jelleggel – indokolással ellátott (ok és cél megjelölését tartalmazó) indítvány előterjesztése. Hangsúlyozandó, hogy ez alól nem kivételek azok az indítványok sem, amelyek a leplezett eszközök alkalmazását, az alkalmazás kiterjesztését, a bizonyíték ennek során történő megszerzésével kapcsolatos törvénytelenégeket kifogásolják. Ha tehát a védő a bizonyíték beszerzésével összefüggő jogi hibákat nem fedezi fel már az előkészítő szakaszban (lényegében az iratok első olvasatakor), azzal kockáztatja a terhelte indokolatlanul hátrányos döntés meghozatalát, minthogy a tárgyaláson az 520. § (1), (7) bekezdései már komoly korlátokat állítanak az indítvány figyelembevételére is.

A már fentebb említett, az ügyismerettel összefüggő – a törvénybe kódolt – fegyveregyenlőtlenség önmagában is a tisztességes eljárás követelményének – az ügy bonyolultságától, a védőnek megelőző szakaszokba történő bekapcsolódásától, az eljárási cselekményekről történő kirekesztésétől függő – sérelmét idézi elő. Az egyenlőtlenség előkészítő szakaszban

történi fenntartása, sőt fokozása mindezt csak felerősíti, s az itt elkövetett hibák javíthatatlansága nem fogja elősegíteni a tárgyaláson sem az ügy – a törvény új szóhasználata szerinti – valóságghú felderítését.

Zárszó

A tanulmánynak nem volt célja az új Be. átfogó értékelése, még csak a számba jöhető alkotmányossági kontextusok leltárba vétele sem. A szerző nem kompetens a jogalkotó szándékok kutatására, és nem is állítja, hogy az új törvény megalkotását nem vezérelték a legjobb gyakorlatok. Ám a világ minden szándékot a végeredmény szempontjából ítél meg, s ami a védelemhez való jogot illeti, bármi volt is az elhatározás, a motiváció, az eredmény nem kedvező, erősen javításra szorul. Pedig a védelemhez való jog, a védő státusának, helyzetének szabályozása nem is tartozik a legbonyolultabb feladatok közé. Kezdetnek talán ismét elő lehetne venni a védői funkció meritumának újragondolásához a magyar büntetőeljárás doyenjének, Király Tibornak a védelem és a védő szerepére vonatkozó, 1961-ben megjelent disszertációját.²⁴ Eljárástípustól függetlenül, végül is ott minden lényeges megíródott.

---

²⁴ KIRÁLY TIBOR: *A védelem és a védő szerepe a büntetőügyekben*. Budapest, 1962.

Az elkövetési érték, a kár és a vagyoni hátrány megítélésének legújabb joggyakorlati és alkotmányossági problémái

Bevezetés

A közelmúltban a Kúria több döntésében hangsúlyozta, hogy a vagyon elleni bűncselekmények, mint például a csalás, illetve a pénzügyi bűncselekmények (melyek eklatáns esete a költségvetési csalás) elbírálása esetén az elkövetési érték, a kár és a vagyoni hátrány összege része a történeti tényállásnak, így annak támadása felülvizsgálati eljárásban akkor is kizárt, ha ez minősítési változást eredményezne.¹ Álláspontunk szerint azonban felvethető, hogy ezekben a határozatokban két problémakör keveredik, mivel az elkövetési érték, a kár és a vagyoni hátrány összege és ezek kiszámítási módja két különböző kérdésként jelentkezik. Az nem vitatható, hogy ezek összege valóban a tényállás része és így felülvizsgálati eljárásban sem a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, sem a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) alapján nem támadható. Ettől azonban markánsan elkülönül a kiszámítási mód, ami anyagi és eljárási kérdéseket is felvet. Szintén kontroverzia fedezhető fel a jelzett deliktumok kapcsán felmerülő törvényi egységi kategóriák, nevezetesen a folytatóságosság, az üzletszerűség és az érték-egybefoglalás alkalmazásában, mely körben a kétszeres értékelésnek az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdésében deklarált tilalmának a sérelme is felmerülhet.

A csalás kapcsán jelentkező kérdések

A csalás bűncselekménye viszonylatában felmerülő eljárási kérdések körében merül fel, hogy a kár megállapítása mennyiben szakkérdés, illetve, hogy milyen következményekkel járhat a szakértő alkalmazásának elmulasztása. Kiindulópontul szolgálhat a Legfelsőbb Bíróság egy korábbi eseti döntése, mely szerint „Különleges szakértelmet igénylő és a cselekmény minősítését befolyásoló kérdésnek a bíróság által alkalmazott szakértő véleményétől eltérően más szakértő alkalmazása nélküli elbírálása, a cselekmény minősítése tekintetében az indokolási kötelezettségnek az ítélet felülbírálatra alkalmatlanságát eredményező megsértését jelentheti.”²

¹ BH 2018, 302.; Bfv.II.842/2018/9.

² BH 2012, 60.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint tehát a szakértői véleménytől való (más szakvéleménnyel alá nem támasztott) eltérés, amely kihat a cselekmény minősítésére, az indokolási kötelezettségnek az ítélet felülbírálatra való alkalmatlanságát eredményező megsértését jelentheti. Ennek oka pedig az, hogy a bíróság szakkérdésben nem a szakvélemény alapján döntött, hanem saját meggyőződése szerint. Logikailag ugyanezen eset alá vonható, ha szakértőt kellene bevonnia a bíróságnak, de ezt nem teszi meg. Az eredmény tekintetében ugyanis mind a két eljárás ahhoz vezet, hogy különleges szakértelmet igénylő kérdésekben a bíróság úgy foglal állást, hogy azt szakszerűen indokolni nem tudja, vagy azért mert van szakvélemény, de attól indokolás nélkül eltér, vagy azért mert nincs is szakvélemény.

E körben új helyzetet eredményezett a Be., mivel az indokolási kötelezettség megsértése sem a hatályon kívül helyezési, sem a felülvizsgálati okok között nem szerepel a Be.-ben. A kérdés tehát úgy merül fel, hogy ezt a problémát valamely más felülvizsgálati ok képes-e kezelni. A Be. változatlanul felülvizsgálati oknak tekinti, ha a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek a jelenléte a törvény értelmében kötelező.³ Bár nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés elsősorban arra vonatkozik, ha például a törvény kötelező rendelkezése ellenére védő nem volt jelen a tárgyaláson, a szakértésre vonatkozó szabályokból levezethető, hogy végső soron hasonló problémákat indukál, ha szakkérdésben nem történik meg szakértő bevonása. A Be. változatlanul kötelezővé teszi a szakértő alkalmazását, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges,⁴ mint ahogy abban sincs változás, hogy a szakértők véleményének eltérése esetén az eltérést tisztázni kell, az ellentmondást fel kell oldani.⁵ Ezen rendelkezések egybeolvasása elvezethet abszolút hatályon kívül helyezési okhoz.

Látni kell ugyanakkor, hogy önmagában az is vitás lehet egy ügyben, hogy valami szakkérdés-e. Elvi értelemben merült fel ez a kérdés egy bank sérelmére elkövetett csalás esetében. A vád szerint a terheltek hamis számlákat faktoráltak egy bank részére, aki a számlaérték 60%-át folyósította a gazdasági társaságnak. A bank és a társaság között azonban más szerződések is voltak. A bank keretmegállapodást kötött különböző pénzügyi szolgáltatások – így számlahitel, valamint forgóeszköz-hitel – nyújtásáról. A keret-megállapodás terhére hitelfelvétel is történt, a faktoring szerződés alapján folyósított összeg 50%-át pedig a hitel törlesztésére kellett fordítani, azt azonnal inkasszálta a bank. A kérdés tehát úgy merült fel, hogy lehet-e a faktorált számlaértéket a kárszámítás alapjául venni, amikor a faktoring szerződés alapján nem a teljes számlaérték került a társaságnál jóváírásra, mivel ezt számos tétel (a bank által visszatartott összeg, a faktorálási költség, a biztosítékok céljából jelentkező összeg) csökkentette. További kérdésként jelentkezett, hogy a bank kára 60, vagy 30%-e, hiszen a faktorált számlaösszegnek mindössze 30%-a került ténylegesen a társasághoz. A csalás szempontjából természetesen nemcsak a kár nagysága, hanem az is jelentős kérdés volt, hogy a társaságnak volt-e objektív visszafizetési lehetősége, ami nyilván csak a társaság

---

³ Be. 649. § (2) bekezdés *d*) pontja, 608. § (1) bekezdés *d*) pontja.

⁴ Be. 188. § (1) bekezdés.

⁵ Be. 197. § (3)–(4) bekezdés.

pénzügyi-vagyoni helyzetének feltérképezése és kielemezése után válaszolható meg. Bár a védelem álláspontja szerint mindkét kérdés különleges szakértelmet igénylő ténykérdés volt, mely könyvszakértő bevonását indokolta volna, sem a nyomozás, sem az elsőfokú bírósági eljárás során nem történt meg szakértő kirendelése. A védelem ezt támadó fellebbezését a Fővárosi Ítéletábra alaptalannak találta, és arra az álláspontra helyezkedett, hogy mindkét kérdést jogosult volt a bíróság saját hatáskörben eldönteni tanúvallomások és iratok alapján.⁶

Ez az eljárási kérdés ugyanakkor nem annyira égető, mint amikor a bíróságok eltérnek a kárszámítás bevett módszereitől. A dolog értékét a töretlen gyakorlat alapján a kiskereskedelmi áfás ár alapján kell meghatározni. Egy mobiltelefonokra elkövetett csalásos ügyben ugyanakkor a nyomozás és a bírósági eljárás során is mindössze annyi történt, hogy a mobilszolgáltató csatolta a készülékek listaárát, és ezt az egyoldalú sértetti nyilatkozatot fogadták el a bíróságok a kárszámítás alapjául. A felülvizsgálati eljárásban a Kúria ismét arra hivatkozott, hogy „a bűncselekménnyel okozott kár összegének megállapítását, azaz a tényállást támadó részében a védő indítványa a törvényben kizárt felülvizsgálati indítvány”.⁷

A költségvetési csalásos ügyekben jelentkező kérdések

A legsúlyosabb kérdések azonban jelenleg a költségvetési csalásos ügyekben merülnek fel, nevezetesen, hogy áfa-adónemre elkövetett cselekmény esetén hogyan számítandó a vagyoni hátrány. Egészen konkrétan az a kérdés, hogy

- az adóhiány megállapításának adójogi módszere alkalmazható-e egy büntetőeljárásban;
- meg lehet-e tenni, hogy a gazdasági társaság üzemszerű működése körében igazoltan felmerült költségeket nem veszi figyelembe a bíróság, ha ezek a költségek a könyvelésben nem szerepelnek.

Ez a két kérdés természetesen összefügg.

a) Az adójogi módszer alkalmazásával kapcsolatos problémák

A KÉRDÉS ALKOTMÁNYOS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az elmúlt években több döntés ráirányította a figyelmet, hogy nagyon gondosan kell vizsgálni egy-egy eljárás vagy szankció célját, jogi természetét, mert ellenkező esetben a *ne bis in idem* elve sérülhet. Ez a probléma mindenekelőtt az adó- és a büntetőeljárás relációjában jelent meg a gyakorlatban. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) elsőként egy finn ügyben szembesült ezzel a kérdéssel. A *Nykänen*-ügyben⁸ a finn adóhatóság adóvizsgálatot kezdett egy cégnél, és megállapította, hogy Nykänen a társaságtól eltitkolt osztalékot vett fel. Adóhiányt állapítottak meg, és adóbírsággal sújtották. Ezt követően Nykänent adócsalással vádolták meg, mert ezt a jövedelmet nem vallotta be, és a bíróság

---

⁶ 5.Bf.134/2015/17. számú ítélet.

⁷ Bfv.II.842/2018/9. [98].

⁸ Eur. Court H.R. *Nykänen v. Finland* judgment of 20 May 2014, App. No. 11828/11.

adócsalás miatt 8 hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte, és kötelezték, hogy az adóhatóságnak fizessen meg 9500 EUR-t és késedelmi kamatát. A Fellebbviteli Bíróság mind a szabadságvesztés tartamát, mind a pénzbüntetés összegét megemelte. Az EJEB elsőként vizsgálta, hogy az első szankció büntető jellegű volt-e. Kiemelte, hogy az eljárás nemzeti jog szerinti besorolása nem lehet az egyetlen ismérv. A büntetőeljárás fogalmát a vád és a büntetést érintően kidolgozott általános elvek fényében kell értelmezni. Megállapította, hogy a finn jogban az adóbírságot nem büntető jellegűnek, hanem az adójogi rendszer részének tekintik. Az adóbírság azonban nem a kár kompenzálására szolgál, hanem elrettentő és büntető célja van, így az adóbírság kiszabásához vezető eljárást büntetőeljárásnak tekintette a 7. Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikke szempontjából. A *Häkkä*-ügyben⁹ a finn adóhatóság adóvizsgálatot kezdett 3 cégnél és megállapították, hogy Häkkä az első társaságon keresztül bűjtatott osztalékot kapott, ezért adóhiányt állapítottak meg, és adóbírsággal sújtották. Ugyanígy jártak el a másik két társaság tekintetében is. Később adócsalás miatt a bíróság 2 év 7 hónap szabadságvesztésre ítélte, és kötelezték, hogy az adóhatóságnak fizessen meg 225 887 EUR-t és késedelmi kamatát. A Bíróság mindenben a *Nykänen*-ügy szerint járt el.

Az adóeljárársban alkalmazott szankciók jellegét, valamint az adó- és a büntetőeljárás egymáshoz való viszonyát vizsgálta az EJEB az *A. és B. v. Norvégia* ügyben.¹⁰ A kérelmezők üzleti érdekeltségek eladását követően kerültek a norvég adóhatóság látókörébe, amely azzal gyanúsította őket, hogy adóbevallásukban az üzletből származó nyereséget nem szerepeltették. A kérelmezőket nemcsak az adóhiány, de annak 30%-át kitevő adóbírság megfizetésére is kötelezték az adóeljárásban. A büntetőeljárásban a kérelmezőket adócsalás miatt egy év szabadságvesztésre ítélték. Az Engel-kritériumok alkalmazásával az EJEB arra a megállapításra jutott, hogy az adóbírság büntetőjogi természetű. A *Zolotukhin*-ügyben¹¹ kidolgozott standardok alapján pedig az is megállapítható volt, hogy az adóbírság és a büntetőjogi elítélés alapjául szolgáló tényállási elemek azonosak voltak, hiszen mindkét eljárásban azt értékelték, hogy a kérelmezők meghatározott információkat az adóbevallásukban nem tüntettek fel. Ezen a megállapításon az sem változtat, hogy a csalás további elemeket is értékel.

A közigazgatási és a büntetőeljárás összefüggéseivel, valamint az EJEB esetjogával az Alkotmánybíróság is foglalkozott a 8/2017. (IV. 18.) AB határozatban. Kifejtette, hogy

értelmezésében – összegezve eddigi gyakorlatát, illetve felhasználva a nemzetközi jogvédelmi mechanizmusokban kikristályosodott mércét – az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése tekintetében egy eljárás abban az esetben büntető jellegű, ha valamely természetes személy által megvalósított jogellenes cselekmény miatti felelősségre vonásra irányul,

⁹ Eur. Court H.R. *Häkkä v. Finland* judgment of 20 May 2014, App. No. 758/11.

¹⁰ Eur. Court H.R. *A and B v. Norway* judgment of 15 November 2016, Apps. Nos. 24130/11 and 29758/11.

¹¹ Eur. Court H.R. *Zolotukhin v. Russia* judgment of 10 February 2009, App. No. 14939/09.

amennyiben az eljárás során alkalmazandó jogkövetkezmény büntetésnek minősül, azaz – célját és hatását tekintve – megtorló jellegű és prevenciót szolgáló joghátrány.¹²

Az állatvédelmi bírság jogi természetét vizsgálva megállapította, hogy az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1) és (4) bekezdésének alkalmazása során az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből és XXVIII. cikk (6) bekezdéséből, a jogbiztonság elvéből, valamint a kétszeres eljárás alá vonás és büntetés tilalmából eredő alkotmányos követelmény, hogy ha állatkínzás vétsége vagy büntette miatt büntetőjogi felelősség megállapításának van helye, vagy a büntetőjogi felelősség kérdésében már jogerős marasztaló döntés született, akkor ugyanazon tényállás alapján indult állatvédelmi hatósági eljárásban, ugyanazon jogellenes cselekmény miatt állatvédelmi bírság kiszabására ugyanazon személlyel szemben nem kerülhet sor.

A fenti ügyekből következően az adó- és a büntetőeljárás elkülönítésekor gondosan kell eljárni, mert ennek hiánya a *ne bis in idem* tilalmába ütközik. Az adóhiány megállapításának módszere el kell, hogy különüljön a vagyoni hátrány megállapításától. Ezt követeli meg többek között a vagyoni hátrány fogalma, az ártatlanság vélelme, és a bűnösségi elv is.

A VAGYONI HÁTRÁNY MINT A KÖLTSÉGVETÉSI CSALÁS EREDMÉNYE

A költségvetési csalás törvényi tényállása számos korábbi különös részi diszpozíció összevonása révén a 2011. évi LXIII. törvénnyel került be a magyar büntetőjogba. A tényállás létrehozásának célja az volt, hogy az addig töredezett szabályozást megszüntesse, és fokozza a büntetőjogi védelem hatékonyságát. Ennek részét képezte az a törvényhozói felismerés, hogy a szabályozásnak nem az egyes adónemekre, illetve egyes elkövetési magatartásokra kell koncentrálnia, hanem a költségvetést kell a védelem középpontjába állítani. A korábbi szabályozás mechanikusan szétválasztotta a költségvetés bevételi, illetve kiadási oldalát sértő cselekményeket, ami nemcsak életidegen volt, de a rendbeliségi, és halmazati problémák tárházát is magával hozta. Az új szabályozás azon az elgondoláson alapul, hogy a költségvetés szempontjából valójában semmilyen különbséget nem jelent, hogy a sérelem azért következik be, mert az adót nem vallják be, vagy azáltal, hogy a költségvetésből csalárd módon eszközölnék kifizetést. Nincs értelme tehát a bevételi és kiadási oldalt sértő cselekmények mesterséges szétválasztásának. Ahhoz azonban, hogy a tényállás a költségvetés mindkét oldalát sértő cselekményeket át tudja fogni, meg kellett találni azt a fogalmat, amely egyaránt alkalmas a bevételi oldalon keletkező kiesés (elmaradt haszon), és a költségvetés kiadási oldalát érő effektív kifizetés (kár) átfogására. Ez a tényállási elem pedig a vagyoni hátrány.

¹² 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [35]. Elemzésének lásd AMBRUS István: Az Alkotmánybíróság határozata az állatkínzás bűncselekménye és az állatvédelmi bírsággal sújtandó cselekmény összefüggéseiről. A kétszeres értékelés tilalmának érvényesülése a büntetőjog és a közigazgatási jog kontextusában. *Jogesetek Magyarázata*, (2017) 4., 5–17. o.

A vagyoni hátrány a Btk. 459. § (1) bekezdés 17. pontja értelmében a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés, valamint az elmaradt vagyoni előny.

A költségvetési csalás bűncselekménye vonatkozásában a Btk. 396. § (9) bekezdés *b)* pontja úgy fogalmaz, hogy vagyoni hátrány alatt érteni kell a költségvetésbe történő befizetési kötelezettség nem teljesítése miatt bekövetkezett bevételkiesést, valamint a költségvetésből jogosulatlanul igénybe vett vagy céltól eltérően felhasznált pénzeszközt is. Ez az értelmező rendelkezés kiterjesztő jogalkotói interpretációnak tekinthető, nem változtat azonban azon, hogy a vagyoni hátrány változatlanul a kár és az elmaradt vagyoni előny összege. A 2011. évi LXIII. törvényhez fűzött miniszteri indokolás is rögzítette, hogy „A költségvetések sérelme azonban csak akkor minősülhet bűncselekménynek, ha a tényállás (1) bekezdés *a)*, *b)*, vagy *c)* pontjában felsorolt magatartások vezetnek a vagyoni hátrányhoz.”

Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény 153/A. §-a szabályozza az áfalevonási jog gyakorlásának módját. Az (1) bekezdés szerint:

A belföldön nyilvántartásba vett adóalany az adómegállapítási időszakban megállapított fizetendő adó együttes összegét csökkentheti [...] *a)* az ugyanezen adómegállapítási időszakban keletkezett levonható előzetesen felszámított adó, valamint *b)* az *a)* pont alá nem tartozó, az ugyanezen adómegállapítási időszakban vagy ezt megelőzően, de legfeljebb ezen adómegállapítási időszakot magában foglaló naptári évet megelőző egy naptári éven belül keletkezett levonható előzetesen felszámított adó összegével.

A (3) bekezdés alapján azonban megállapítható, hogy az adóévben beállítani elmulasztott költség számlák levonásba helyezésének az elévülési időn belül nincs akadálya. Ha pedig ezeket a költség számlákat levonásba lehetett volna helyezni, akkor ez az összeg fogalmilag nem lehet bevételkiesés a költségvetés szempontjából, és nyilvánvalóan nem jelentkezik az állami költségvetés vonatkozásában vagyoni hátrányként.

A BIZONYÍTÁSI SZABÁLYOK ELTÉRÉSE

Az adóeljáráásban az adózónak kell a levonási jogot vagy a mentességet megalapozó bizonyítékokat szolgáltatnia, és ennek elmulasztása a terhére esik. Az adóeljáráásban bizonyos esetekben a becslés is megengedett az adóhiány megállapítása érdekében. Ezzel szemben a büntetőeljáráásban a tényállás valóságáig felderítésére kell törekedni, a vád bizonyítása a vádlót terheli, a kétséget kizáróan nem bizonyított tény pedig nem értékelhető a terhelt terhére. A büntetőeljáráásban tehát az ügyésznek kell bizonyítania, méghozzá kétséget kizáróan, hogy a vádlott mekkora bevételt nem vallott be, és azt is, hogy ennek áfa-tartalmát nem csökkenthette volna. A büntetőeljáráásban érvényesülő bizonyítási szabályok sem teszik tehát lehetővé az adójogi szabályok mechanikus alkalmazását.

A FELELŐSÉGI RENDSZERBEN KIMUTATHATÓ KÜLÖNBSÉGEK

Az adójogi szabályok rendeltetése az adózási fegyelem megtartása, illetve annak keretében – miként az önellenőrzés intézményének törvényhozói lehetővé tétele mutatja – a korábban

esetlegesen elmulasztott adók utólagos megfizetésére törekvés. Az adófizetési kötelezettség objektív alapon (ha a törvény kivételt nem tesz) valamennyi adóalanyt terheli, így az adójogi szankciók is lényegében objektív jogkövetkezménynek tekinthetők. A fentiekkel szemben merőben más célt szolgál a büntetőjog, melynek alapvető rendeltetése az állam büntetőigényének érvényesítése a legsúlyosabb jogsértésekkel szemben. E jogterület ugyanakkor a legnagyobb mérvű beavatkozásokat teszi lehetővé az állampolgárok szabadságjogaiba is. A büntetőjogi felelősség megállapítása és a büntetés kiszabása egyéni bűnfelelősséget feltételez, mely az Alkotmánybíróság értelmezésében az emberi méltóságból fakadó követelmény. A költségvetési csalás szándékos bűncselekmény, így elkövetése csak akkor állapítható meg, ha a terhelt előre látta, hogy magatartásával vagyoni hátrányt okoz a költségvetésnek, és ezt kívánta, vagy ebbe legalábbis belenyugodott.

b) A költségek kérdése

a) A költségekkel kapcsolatban az első kérdés úgy fogalmazható meg, hogy áfa-adónemben pusztán bevétel alapján vagyoni hátrány meghatározható-e. Erre a kérdésre pedig nemleges válasz adható, hiszen az áfa nem bevétel-alapú adó. A költségvetési csalás kerettényállás, ahol a törvényben meghatározott körben az adójogi rendelkezéseket kell figyelembe venni. A 20. BK vélemény értelmében „a bíróság a Btk. 396. §-ában foglalt bűncselekmény elbírálása során nincs kötve a közigazgatási szerveknek a bevételcsökkenés összegét megállapító határozatához, hanem azt a büntetőeljárás szabályai szerint, az irányadó igazgatási jogi szabályok előírásainak figyelembevételével önállóan állapítja meg”. A büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának elve azonban csak annyit jelent, hogy a büntető bíróságot a NAV megállapításai nem kötik. Arra természetesen nem jogosítja fel a büntetőbíróasztalt, hogy a kerettényállást kitöltő normákat megváltoztassa, és egy kvázi új adónemet – a bevételcsökkenés áfája – hozzon létre.

b) A költségek figyelmen kívül hagyása kétségtelenül indokolt, amikor éppen az a vád, hogy az áfát ténylegesen fel nem merült költségek „lepapírozását” szolgáló számlákkal csökkentették.¹³ Olyan esetekben azonban, amikor a büntetőjogi felelősség megállapítása azon alapul, hogy a vádbeli gazdasági társaságok a bevallottnál nagyobb bevételt értek el, nyilvánvaló, hogy ehhez költségek is kellettek. Üzemszerű gazdasági tevékenység költség nélkül nem folytatható. A konkrét ügyben a költségek levonásának megtagadását az első- és a másodfokú bíróság is azzal indokolta, hogy „a költségek eltitkolása éppen a bűncselekmény elkövetését segítette, így utólagos elszámolásukra nem látott lehetőséget”.¹⁴ Ez a lakonikus

¹³ Szándékosan nem használjuk a fiktív szót, mivel ezen fogalom értelme is vitatott, és véleményünk szerint sokszor tévútra viszi a minősítést ennek a fogalomnak az adójogi értelmű használata, amely azon számlákat is fiktívnek tekinti, amelyek mögött ténylegesen volt szolgáltatásnyújtás vagy termékértékesítés, csak nem a számla kiállítója részéről. Álláspontunk szerint ez utóbbi eset megítélése eltér az első esettől, aminek a vagyoni hátrány bekövetkeztére, nagyságára és az elkövetői alakzatokra is kihatása van.

¹⁴ Fővárosi Ítéletábrla 5.Bf.16/2018/66.

indokolás azonban azért téves, mivel semmiféle oksági összefüggésben nem áll a vizsgálható anyagi jogi kérdéssel. Mindegy ugyanis, hogy a vádlott a költség számlát miért nem teszi be a könyvelésbe (ennek legfeljebb az adóigazgatási eljárásban lehetne relevanciája), attól ugyanis annak még van áfa-tartalma. Ha pedig van áfa-tartalma, akkor az levonandó a fizetendő áfából. Azzal ugyanis, amit a vádlott jogszerűen levonásba helyezhet, nem okozhat vagyoni hátrányt. A bírósági érvelés önellentmondásossága azonban akkor válik igazán nyilvánvalóvá, ha azt a bevételi oldal megállapításával összevetjük.

c) Az adott ügyben elsőként a vádiratban volt megfigyelhető az a diszkrepancia, hogy a vádhatóság belső, kézzel készített nyilvántartások alapján számvitelileg alá nem támasztott bevételekkel számolt, a költségeket azonban azért nem helyezte levonásba, mert azok alaki, illetve adóigazgatási szabályoknak nem feleltek meg. Az elsőfokú bíróság szintén nem látott kifogásolnivalót abban, hogy a bevételeket a belső nyilvántartások alapján állapította meg, ugyanakkor semmilyen, tehát még a belső nyilvántartáson szereplő költséget sem helyezett levonásba, holott az ítéletben több helyen elismerte, hogy a tényleges kiadásokat is ezek a belső nyilvántartások tartalmazták. A másodfokú bíróság szerint „a kiadások figyelmen kívül hagyásának helytállóságát részben azzal lehet alátámasztani, hogy a kiadások lekönyvelése hiteles számlák alapján kellett volna, hogy megtörténjen, akkor, amikor a teljesítésre sor került”.¹⁵ Egyik bíróság sem tudott arra észszerű magyarázatot adni, hogy ha a belső nyilvántartásokat a bevétel kérdésében el lehet fogadni, akkor miért nem lehet elfogadni a kiadás kérdésében. Ha a bevétel tényét és összegét pusztán azon az alapon el lehet fogadni, hogy azt a belső nyilvántartás tartalmazza, akkor azoknak a költségeknek a létét is el kell fogadni, amelyek ezeken szerepelnek. A költség léte és áfa-tartalma szempontjából tökéletesen érdektelen, hogy az erről szóló számlát a könyvelésben elhelyezték-e.

d) A költségek levonhatóságának kérdése természetesen nemcsak az áfa-ügyekben éleződik ki, hanem a társasági adóra elkövetett cselekményeknél is. Ez mindenekelőtt ott jelent problémát, ahol a költségek léte nem vitatott, azonban azokat azért nem helyezik levonásba a bíróságok, mert a költség számlák vagy nem állnak rendelkezésre, vagy azt állapítja meg a bíróság, hogy a befogadott költség számla nem a számlakiállítótól származik. A bevezetőben említett megszorító kúriai értelmezés mellett azonban jelenleg ez a kérdés sem támadható felülvizsgálaton.¹⁶

---

¹⁵ Uo.

¹⁶ BH 2018, 302.

A folytatólágosság, az üzletszerűség, valamint az érték-egybefoglalás törvényi egységei és a kétszeres értékelés alkotmányos tilalma

Külön érdekes kérdésként jelentkezhethet, hogy amennyiben egyes vagyoni elleni bűncselekmények – mint amilyen a fentebb már érintett csalás, vagy akár a lopás –, illetve a költségvetési csalás ismételten elkövetett, nem ritkán ún. sorozatcselekményekkel valósul meg, ennek a büntetőjogi felelősségre milyen kihatása lehet.¹⁷

A *folytatólágos bűncselekmény* (vagy röviden: folytatólágosság) intézménye alapvetően az ugyanolyan, de legalábbis hasonló természetű cselekvéseket felölelő, időben ismétlődő bűnelkövetés büntető anyagi jogi leképezését célozza. Lényege leginkább abban ragadható meg, hogy bizonyos, vissza-visszatérően elkövetett kriminális cselekmények esetében a büntetőjog az egyes magatartásokat nem külön-külön, hanem összességükben szemléli és kívánja az elkövetőnek beszámítani. A hatályos Btk. 6. § (2) bekezdése szerint „Nem bűnhalmazat, hanem folytatólágosan elkövetett bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközönként többször követ el.” Folytatólágos bűncselekmény tehát, miként arra a 87. Büntető Kollégiumi vélemény is rámutat, csupán önmagukban is bűncselekményként minősülő rész-cselekményekből jöhet létre. Nincs ugyanakkor helye folytatólágosság megállapításának, ha az egyes rész-cselekmények önmagukban csak szabálysértést képeznek, illetve akkor sem, ha a Btk. Különös Része az alapul fekvő bűncselekmény kapcsán valamilyen formában törvényi egységet teremt.¹⁸

Az *üzletszerűséget* – amely ma már törvényi egységet a 37. Büntető Kollégiumi vélemény értelmében csak egészen kivételes esetekben létesít – a Btk. 459. § (1) bekezdés 28. pontja definiálja, amely szerint üzletszerűen követi el a bűncselekményt, aki ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése révén rendszeres haszonszerzésre törekszik.

A 2010-ben a jogrendünkbe ismételten bevezetett *érték-egybefoglalás* intézményének jogforrasi hátterét egyrészt a Btk. 462. § (4) bekezdése, másrészt a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 177. § (6) bekezdése rendezi. A jogintézmény lényege, hogy egyes – elsősorban tulajdon elleni – szabálysértések kapcsán, ha azokat az elkövető egy éven belül követte el, az elkövetési értékeket össze kell adni, feltéve, hogy e művelet révén az összérték a bűncselekményi értékhatárt (tipikusan az 50 000 forintot) már meghaladja. Ilyenkor a szabálysértések halmaza helyébe egyrendbeli bűncselekmény lép.¹⁹

¹⁷ Vö. AMBRUS István: A bűncselekményi egység és a bűnhalmazat. In HOLLÁN Miklós – BARABÁS A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőtörvény – régi és újabb vitakérdései*. Budapest, 2017. 55–58., 60–61. o.

¹⁸ AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. Szeged, 2014. 88–152. o.

¹⁹ GELLÉR Balázs – AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. Budapest, 2017. 461–466. o.

E vonatkozásban a problémát véleményünk szerint az okozza, hogy a folytatólágosság szabálysértések viszonylatában ugyan nem alkalmazható, annak azonban nincs akadálya, hogy az üzletszerűség révén – amely a tulajdon elleni szabálysértésekből bűncselekményt (vétséget) hoz létre – deliktumként értékelendő cselekménysorozatot, amennyiben ennek a fentebb már ismertetett törvényi feltételei fennállnak, folytatólágos egységbe foglalják. Így például, ha az elkövető öt ízben követ el csalási cselekményt ugyanazon sértett sérelmére, részére esetenként 12 000 forintos kárt okozva. Amennyiben ilyenkor a rendszeres haszon-szerzésre törekvés bizonyított (ami a régóta irányadó joggyakorlat értelmében lényegében borítékolható), az öt csalással elkövetett tulajdon elleni szabálysértésből öt család vétsége jön létre, amelyek kapcsán már nincs akadálya a folytatólágosság megállapításának. Az eredmény ilyenkor tehát egyrendbeli, folytatólágosan és üzletszerűen – mindösszesen 60 000 forintra elkövetett – család vétségének megállapítása lehet.

Az EBH 2013, B.18. számon közzétett döntés ugyanakkor kifejezetten kiemeli, hogy „Ha a folytatólágosság törvényi egysége úgy jön létre, hogy a szabálysértési értékre elkövetett lopási cselekmények az üzletszerűség folytán válnak bűncselekménnyé, a szabálysértési értékhatárt meghaladó folytatólágosan megvalósított vétséget – a kétszeres értékelés tilalmából fakadóan – az üzletszerűség nem minősíti büntetetté.” E döntéssel részünkről egyetértünk, hiszen az e tanulmány bevezetésében már említett alaptörvényi rendelkezéssel is szembenemne ilyenkor az üzletszerűség ismételt felelősséget súlyosító tényezőként történő felhívása.

A problémát ebben a körben véleményünk szerint az okozza, hogy a szabálysértési variációval is rendelkező vagyon elleni bűncselekmények esetében (mint például a lopás és a család esetében) az ítélezési gyakorlat figyelembe veszi a kétszeres értékelés tilalmát, addig a szabálysértési alakzattal nem rendelkező deliktumoknál, mint amilyen – fő szabály szerint – a költségvetési család, ez a tilalom nem érvényesül. A BH 2018, 162. számon publikált eseti döntés szerint ugyanis

A költségvetési csalásnál a vádemelés időpontja zárja le a bűncselekmény-egységet, így valamennyi, az addig eltelt időszakban megvalósult tényállászerű részcselekmény a törvényi egység körébe tartozik függetlenül attól, hogy azt különböző adó- és járuléknemekre követték el, ahogy akkor is, ha azok külön-külön nem minősülnének bűncselekménynek. A bűncselekmény minősítésénél a részcselekményekkel együttesen okozott vagyoni hátrányra kell tekintettel lenni.

Ilyen esetekben a joggyakorlat akkor sem látja akadályát az üzletszerűség külön minősítő körülménykénti értékelésének, ha az egyes, költségvetési csalásként értékelhető részcselekmények önmagukban nem haladják meg a bűncselekményi értékhatárt (jelen esetben a 100 000 forintot).

Azt pedig már csak a teljesség kedvéért tesszük hozzá, hogy a fenti ellentmondás nemcsak a vagyon elleni bűncselekmények és a költségvetési család, hanem ez utóbbi bűncselekmény egyes törvényi változatai kapcsán is kimutatható. Ha ugyanis a vámszabálysértést

érték-egybefoglalás útján költségvetési csalás bűncselekményévé minősítjük, azt az üzletszerűség – a fentebb idézett kúriai instrumentum értelmében – már nem minősítheti súlyosabban.

Összegzés

Jelen tanulmány keretében, egyes vagyon elleni bűncselekmények, illetve a költségvetési csalás joggyakorlatának áttekintése alapján arra kívántunk rámutatni, hogy tényállási elemek, valamint a minősítésre kiható további törvényi rendelkezések kapcsán nem csupán következtelen, hanem adott esetben alkotmányossági szempontból sem aggálytalan megoldásokat lehet felfedezni.

A kriminálpolitika (tév)útjai a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények körében

Bevezető gondolatok

Az első magyar Büntető Törvénykönyv, a Csemegi-kódex hatálybalépését megelőzően is fellelhetőek voltak jogrendszerünkben az egyes, – modern értelemben vett – gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények előzményei. Egységes büntetőtörvény hiányában külön jogszabályok, több esetben – mai fogalmaink szerint – az ún. szaktörvények tartalmazták a büntető rendelkezéseket is. Így például az 1840. évi XXII. törvénycikk, a csödtörvény rendelkezett a hamissággal párosult és a vétkes gondatlanságból eredett bukásról.¹

Csemegi Károly úgy foglalt állást, hogy helyesebb, ha e bűncselekmények is azon büntető törvénykönyvbe vannak foglalva, amely a büntetőjog általános elveit és rendelkezéseit is megállapítja.² Az 1878. évi V. törvénycikk ennek megfelelően büntetni rendelte a csalárd és vétkes bukást.³

Az 1961. évi V. törvény önálló fejezetbe foglalta a népgazdaság elleni büntetteket, a fejezet I. Címe a gazdálkodás rendjét sértő büntetteket szabályozta.

Az 1978. évi IV. törvény alapvető változásokat nem hozott a korábbi jogi szabályozáshoz képest. Eredeti szövege a gazdasági bűncselekményeket szabályozó XVII. fejezetben két külön címben helyezte el a gazdálkodási köteleességeket sértő és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekményeket. Az 1994. évi IX. törvény a két címet összevonta, hivatkozással arra, hogy a sértett jogtárgy nem különül el minden esetben.

A rendszerváltás, a piacgazdaság kiépítése, valamint a jogállamiság, és ezen belül is a jogbiztonság követelményének hatására az elmúlt mintegy három évtized alatt alapvetően megváltoztak az állami – és így a büntetőjogi – beavatkozás célja, mértéke és eszközei a gazdaság vonatkozásában. A gazdasági bűnözés veszélyessége kétségtelenül szükségessé teszi a gazdaság büntetőjogi védelmét, a hangsúly azonban a gazdaságirányítási rendszer oltalmazása helyett a gazdaság zavartalan működésének biztosítására helyeződött. A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények szabályozásakor különösen hangsúlyozni kell a büntetőjog *ultima ratio* szerepét, a gazdaság büntetőjogi eszközökkel való befolyásolását kívána-

¹ GULA József: A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények. In HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog Különös Rész*. Budapest, 2013. 629. o.

² EDVI ILLÉS Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei*. II. kötet. Budapest, 1904. 438. o.

³ E bűncselekmények szakmai törvényben történő szabályozása melletti érveket lásd WIENER A. Imre: A büntető törvénykönyv szerkezete. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2001) 1., 18. o.

tos minél szűkebb körre korlátozni. A gazdasági szféra túlzottan kiterjedt büntetőjogi védelme magát a védett jogi tárgyat veszélyeztetné, korlátozná a gazdasági vállalkozások kezdeményezését és szabadságát.

Az 1978. évi Btk. – hatályon kívül helyezését megelőzően – a számos módosítás folytán, a gazdálkodási kötelességeket és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények cím alatt hús *delictumot* szabályozott, meglehetősen eklektikus elrendezésben, s a bűncselekmények jogi és elkövetési tárgya, magatartása is igen eltérő volt.

A 2012. évi C. törvény ezen fejezete a korábbi Btk. XVII. Fejezet I. címében szereplő bűncselekmények (gazdálkodási kötelességeket és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények) egy részét tartalmazza.

A fejezet a gazdálkodás rendjét, a hitelezői érdekek sérelmét, valamint a gazdálkodási kötelességeket sértő bűncselekményeket foglalja össze. A fejezetből kikerültek a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények, a pénzmosás, illetőleg az információs rendszer elleni bűncselekmények, mivel azokat a törvény – Indokolása szerint – a szakszerűség és következetesség jegyében, az elkülöníthető jogi tárgyak védelmére tekintettel önálló fejezetben rendeli büntetni.

A csődbűncselekmény, valamint a számvitel rendjének megsértése szabályozásának alapulvételével érdemes megvizsgálni, hogy az új Btk. Indokolásában hivatkozott szakszerűség és következetesség jellemzi-e a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények elleni büntetőjogi fellépést.

A csődbűncselekmények szabályozásának dilemmái

a) A csődbűncselekmények hatályos szabályozásának bemutatása

A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a csődbűncselekmény négy alapesetét szabályozza:

- a) Fizetési képtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (1) bekezdés];
- b) Fizetési képtelenséget előidéző csődbűncselekmény [Btk. 404. § (2) bekezdés a) pont];
- c) Fizetési képtelen helyzetben elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (2) bekezdés b) pont];
- d) Hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekmény [Btk. 404. § (4) bekezdés].

a) A Btk. 404. § (1) bekezdés esetén a gazdálkodó szervezet fizetési képtelenséggel fenyegető helyzetbe kerül, s az elkövető e helyzet tudatában fejti ki tényállásszerű fedezetelvonó tetteit, a vagyont ténylegesen vagy színleg csökkenti, s ezzel a hitelezői kielégítést akár részlegesen meghiúsítja.

b) A bűncselekmény második alapesetében [404. § (2) bekezdés a) pont] az elkövető előbb fejti ki a tényállásszerű elkövetési magatartásokat valamelyikét, s ezzel idézi elő a fize-

tésképtelenséget vagy annak látszatát, illetve hiúsítja meg – legalább részben a hitelező(k) kielégítését. (Ez az irodalomban csalárd bukásként is jellemzett alakzat.)

c) A (2) bekezdés b) pontjában írt *delictum* esetén az adós fizetéképtelen helyzetében tanúsított fedezetelvonó magatartások hiúsítják meg legalább részlegesen a hitelezői kielégítést.

d) A csődbűncselekmény legenyhébb alakzata csak a felszámolás elrendelését követően valósítható meg, lényege a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Csődtv.) szerinti kielégítési sorrend megsértésével valamely hitelező előnyben részesítése.

A tényállás szerkezetét áttekintve rögzítendő még, hogy a (3) bekezdés az első három alapesetre nézve közös minősítő körülményeket állapít meg, az (5) bekezdés pedig fizetéképtelenségi eljárásokhoz kapcsolja a csődbűncselekményért való büntethetőséget, objektív büntethetőségi feltételt szabályoz. A 404. § (6) bekezdése a tettességre vonatkozó speciális rendelkezést tartalmaz.

A „Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban” megnevezésű bűncselekményt a 2012. évi C. törvény eredetileg nem tartalmazta, a 2012. évi CCXXIII. törvény egészítette ki a Btk.-t e tényállással. A törvény Indokolása utal arra, hogy a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény 33. § (4) bekezdése szerint a felszámoló a tudomására jutott bűncselekményt – ha az elkövető ismert, annak megjelölésével – köteles az eljárás lefolytatására illetékes hatóságnak írásban bejelenteni.⁴

b) A csődbűncselekmények hatályos szabályozásának értékelése

A 2012. évi C. törvény Indokolása a csődbűncselekmény újraszabályozásáról ír, és valóban történt több változás a tényállást illetően, a bűncselekmény vonatkozásában felmerülő problémákat azonban a törvény nem oldotta meg, újraszabályozásról valójában nem beszélhetünk. Az új Btk. ugyanakkor új problémákat is hozott.

A Btk. a továbbiakban is *fenntartja* a csődbűncselekmény négy alapeseti fordulatát, és az első három alapesethez kapcsolódóan minősítő körülményeket értékel. Eltérő jogszabályszerkesztési megoldással, de fennmaradt az objektív büntethetőségi feltétel, és a speciális alanyiságra vonatkozó értelmező rendelkezés is.

A *változásokat* számba véve a törvény mellözi a vagyon vonatkozásában a „tartozása fedezetül szolgáló” kifejezést, hivatkozással arra, hogy a gazdálkodó szervezet vagyona az erre irányuló külön jognyilatkozat nélkül is a tartozás fedezetül szolgál. Ez utóbbi megállapítás ugyan helyes, de nem indokolja a törvény ezen szövegrészének mellőzését. A szakirodalomban már eddig is érték kifogások a tényállás szövegezését amiatt, hogy nem kellő egyértelműséggel fogalmazza meg: a bűncselekmény elkövetési tárgyaként a gazdálkodó szervezet és nem az elkövető vagyona tekintendő.

---

⁴ A vizsgált bűncselekmények részletes dogmatikai elemzését lásd GULA: A gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények. 635–645. o.

Egyet lehet érteni a törvény azon megoldásával, mely az *ésszerű gazdálkodás követelményével ellentétes*, korábban több pontban szabályozott különböző magatartásokat az egyszerűsítés jegyében összevonja.

A *minősített eset* változtatásának indokaként a jogalkotó azt jelöli meg, hogy a gazdasági életben súlyos következményekkel járó csődbűncselekmény megállapíthatóságára nézve a bírói gyakorlat nem alakított ki olyan mércét, amely zsinórmértékül szolgálhatna – arra az Indokolás is utal, hogy a szakirodalom ezt megtette. Helyeselhető törekvés, hogy a törvény objektív körülményeket kíván megjelölni a minősített esetek megállapításának feltételül, egyrészt az elvont vagyontömeg mértékére, másrészt pedig a stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetekre tekintettel. Érdekes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a vagyonsökkenés – az 1978. évi Btk. 2007. évi módosítása óta és az új Btk. alapján is – csak az első alapesetnek explicit tényállási eleme, a második és harmadik alapesetnek nem. A másik minősített eset vonatkozásában utalni kell arra, hogy a kormány rendeletben határozza meg, hogy mely társaságot tekint stratégiaileg kiemelt jelentőségűnek. Ez történhet a fizetéseképtelenségi eljárást megelőzően, de annak tartama alatt is. A bűncselekmény minősített esete értelemszerűen csak akkor kerülhet megállapításra, ha a gazdálkodó szervezet stratégiaileg kiemelt jelentőségűnek nyilvánítása után követték el.

A változás érinti továbbá a csődbűncselekmény *tettesére vonatkozó értelmező rendelkezést*. A Btk. új eleme, hogy a korábbi szabályozástól eltérően már nemcsak a vagyonnal rendelkezni jogosult követheti el tettesként a cselekményt, hanem az is, akinek a rendelkezésre lehetősége van. Az Indokolás szerint ezzel a törvény „a büntethetőségi feltétel körét kibővítve nevesíti azt az esetet is, amikor a vagyonnal jogszerűen már nem rendelkezhet a tulajdonos cégképviselő, de erre lehetősége van”. A módosítás indokolása és a törvény szövege azonban nincs összhangban egymással. Az Indokolás szakmai színvonala is számos kívánni valót hagy maga után (a büntethetőségi feltétel körének bővítésére utalás, a tulajdonos cégképviselő fogalom használata), ennél komolyabb probléma azonban, hogy a törvény szövege valójában megszünteti a bűncselekmény vonatkozásában ez ideig megkívánt speciális alanyiságot, a tettesésre vonatkozó értelmező rendelkezés ily módon értelmét veszti. A jogalkotói szándék – az Indokolásból kitűnően – nem erre irányult. A gyakorlat a bűncselekményt a továbbiakban is *delictum proprium*ként kezeli, az új Btk. Indokolásában írtaknak megfelelően kibővített speciális alanyi körrel. A tettesésre vonatkozó új törvényi rendelkezés – az Indokolásnak megfelelő – módosítása azonban szükségesnek látszik.

Kisebb mértékben változott az *objektív büntethetőségi feltételek* köre, a háttérjogszabályok rendelkezéseire figyelemmel a törvény – helyeselhetően – kiegészült a kényszerszertörési és a kényszer-végelszámolási eljárás elrendelésével.

A „Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban” megnevezésű bűncselekmény vonatkozásában problémát jelent, hogy a törvény szövege szerint a bűncselekmény tettese a felszámoló. A tényállás háttérnormáját jelentő Csődtv. 27/A. §-a szerint azonban a felszámoló csak szervezet lehet, mely szervezet a felszámolás lefolytatására felszámolóbiztost jelöl ki. A magyar büntetőjogban bűncselekmény alanyává szervezet, jogi személy nyilvánvalóan

nem válhat, ezen nem változtat a jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedések rendszere sem. Ennek alapján a tényállás módosítása indokolt.

c) A csődbűncselekmények *de lege ferenda*

A büntetőjog-tudomány természetesen az új Btk. megalkotását követően sem mondhat le arról, hogy saját eszközeivel a szabályozás jobbítására ösztönözzön. Az eddig írtakon kívül vegyünk számba néhány továbbgondolásra érdemes kérdéskört.

A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI ELJÁRÁSOK ÉS A FIZETÉSKÉPTELENSÉGI BŰNCSELEKMÉNYEK KAPCSOLATA – AZ OBJEKTÍV BÜNTETHETŐSÉGI FELTÉTEL

Alapvető kérdés, hogy a csődbűncselekmények büntethetősége fizetésképtelenségi eljárásokhoz kötődik-e, vagy attól függetlenné válik.

A 2012. évi Btk.-ban is fellelhető *objektív büntethetőségi feltétellel* az állam valójában bizonyos esetekben lemond olyan magatartások üldözéséről, amelyek önmagukban véve büntetést érdemelnének, azért, hogy a meggyengült vállalkozásokat e feltételek bekövetkezése előtt ne tegye ki a büntetőeljárással együtt járó egzisztenciális fenyegetésnek.

A Csemegi-kódex, a hatályos magyar és német Btk. alapján a büntethetőség valamely fizetésképtelenségi eljáráshoz kapcsolódik, az 1932. évi hitelsértési törvényünk és a hatályos osztrák Btk. szerint egyes bűncselekmények (hitelsértés, *Betrügerische Krida*⁵) annak hiányában is megállapíthatóak.

A Csemegi-kódex kiindulópontja az volt, hogy büntetendő az adós, aki fizetésképtelen lett és vagyonára csőd nyitattott, ha bizonyos, a hitelezők érdekeit sértő vagy veszélyeztető cselekményeket követett el. Sem a fizetésképtelenség vagy a csőd, sem az elkövetett visszaélések izoláltan nem alapozták meg a bűnösséget, csupán ezek meghatározott kapcsolata. A csődnyitás volt az a körülmény, melynek folytán a potenciálisan bűnös cselekmény realiter is büntetendővé vált. Már a Csemegi-kódex indokolása utalt arra, hogy a törvény nem terjed ki azon terület egészére, melyet átfognia szükséges lenne, nevezetesen azon személyekre, akikkel szemben csődnyitás nem történt, de fizetéseiket megszüntették, és egyébként a tényállásba illeszkedő magatartásokat követtek el annak érdekében, hogy hitelezőiket a követeléseikből való elengedésre kényszerítsék, vagy azokat egész követelésükre nézve csalárdul megkárosítsák. Úgy vélték, hogy a büntetőtörvény a csődjogtól e körben teljesen nem szakadhat el.

Ezen a szemléleten alapvetően változtatott a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. törvény-cikk, melynek 6. §-a úgy rendelkezett, hogy a törvény alkalmazása szempontjából közömbös, hogy az adós ellen csődöt, csődön kívüli kényszeregyezséget vagy kényszerfelszámolást elrendeltek-e, vagy sem. Úgy látták ugyanis, hogy a gyakorlatban nem vált be az a szabályo-

---

⁵ A bűncselekmény elnevezésének inkább történeti előzményei vannak, hiszen a csalárd magatartás nem szükségszerű tényállási elem, illetve a csődeljárás megindítása sem tartozik a tényállási elemek közé. KIRCHBACHER, Kurt – PRESSLAUER, Walter: *Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. Manz–Wien, 2001. 156. §.

zás, mely a csalárd és vétkes bukás büntethetőségét a csődnyitáshoz kötötte. Érdeemes azért rámutatnunk arra, hogy a hitelsértés büntette és vétsége megállapíthatósága valóban nem kapcsolódott a továbbiakban a likvidációs eljárás mozzanataihoz, a törvény által szabályozott, hitelező által elkövetett passzív vesztegetés, illetve a koholt követelés érvényesítése azonban igen.

Tény, hogy az objektív büntethetőségi feltétel mellőzése a hitelezői érdekek védelmét elvileg jobban szolgálná, és hosszabb távon megfontolandó, de a büntetőjogi felelősség körének lényeges kiterjesztését jelenti.

A büntetőjog *ultima ratio* jellege a modern fizetéseképtelenségi bűncselekmények esetén abban is megnyilvánul, hogy nem a csőd miatt, de csak csőd esetén kíván bizonyos hitelezői érdekeket sértő magatartások ellen fellépni.

Jelenleg indokoltnak látom az objektív büntethetőségi feltétel módosított tartalommal történő fenntartását.

Helyes volt ugyanis azon 2007. évi módosítás, mely alapján már nem a felszámolás megindítása, hanem elrendelése a büntethetőség objektív feltétele, így az alaptalan felszámolási kérelem nem teremti meg a büntethetőséget.

A felszámolásnál érvényesített gondolatmenetet azonban a csődeljárás vonatkozásában nem követte a jogalkotó. Ismeretes, hogy a reorganizációt szolgáló csődeljárás kevésbé funkcionál. Az adósok csődkérési hajlandóságát egyebek mellett az sem befolyásolja kedvezően, ha saját kérelmük nyitja meg a büntethetőséget. Indokolt lehetne a csődeljárásban is a megindításnál későbbi időpontban meghatározni a büntethetőségi feltételt, vagy a csődeljárás megindítását mellőzni az objektív büntethetőségi feltételek körében.⁶

A BÜNTETENDŐ CSELEKMÉNYEK ÉS A BÜNTETÉSI TÉTELEK

Érdeemes rámutatni arra, hogy a régi magyar büntetőjog, de más európai országok (például Anglia, Németország, Ausztria) joga is a csődbűncselekmények hazainál differenciáltabb rendszerét értékeli, melyek a *csődbűncselekmények lehetséges körének* hazai kialakításához – természetesen összhangban a mai magyar büntetőjogi dogmatikával – segítséget nyújthatnak.

Büntetendő magatartásként jelennek meg például a hitelezők szavazati joggal kapcsolatos visszaélései, a hitelező megvesztegetése, a fizetéseképtelenségi eljárás egyéb közreműködőinek megvesztegetése, a koholt követelés érvényesítése. A könyvvizetési kötelezettség megszegésével kapcsolatos magatartások, kívülálló személyek tettesi felelősségét megalapozó egyes tényállások,⁷ sőt az angol jog szerint az is büntetendő, ha a nem mentesített

---

⁶ Lásd még GULA József: A fizetéseképtelenségi eljárások és a fizetéseképtelenségi bűncselekmények kapcsolatának egyes aspektusai. In GÁL István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2011. 255–270. o.

⁷ TRÖNDLE, Herbert – FISCHER, Thomas: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze Kommentar*. München, 2007. 1970. o.

bankrupt a hitelező tájékoztatása nélkül vesz fel hitelt vagy más név alatt vállalkozásba kezd, avagy bizonyos vagyonnal megszökik Angliából és Walesből.⁸

Hazánkban is gyakran szembesülünk olyan cselekményekkel, melyek a hatályos jog keretei között megfelelően nem értékelhetőek. Angliában önálló tényállás vonatkozik például a – gyakorlatban nálunk is tapasztalt – „phoenix” szindrómának nevezett jelenségre, amikor egy fizetéképtelen adós ellen felszámolási eljárás indul, majd rövid idő múlva újra feltűnik csaknem azonos névvel, tevékenységgel és vezetőikkel. Az újjászületett vállalkozás jogilag immár új entitás, melyet nem kötnek a korábbi adósságok, és gyakran áron alul szerzi meg a másik társaság eszközeit a felszámolótól.⁹

A „hitelező megvesztegetése” beiktatását indokolja egyebek mellett, hogy a vesztegetés hatályos tényállásai a büntetőjogi üldözést igénylő magatartások egy részét jelenleg nem képesek lefedni.

Ezzel szemben a csődbűncselekmény hatályos rendszerében a *fizetéképtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csődbűncselekmény* szükségessége a csődbűncselekmény rendszerét megvizsgálva (tényállásszerű eredmény, objektív büntetethez való feltétel) megkérdőjelezhető. A tényállás bűnösségi szempontból is aggályos. A csődbűncselekmény szándékosan követhető el. Ugyanakkor a tényállás elemévé tették a fizetéképtelenséggel fenyegető helyzetet, mely a háttérnorma alapján akkor is megállapítható, ha a gazdálkodó szervezet vezetője „ésszerűen előre láthatta, hogy tartozásait az esedékességkor nem lesz képes kiegyenlíteni”. A büntetőjogi felelősséget szándékos bűncselekmény esetén nyilvánvalóan nem alapozhatja meg, ha pusztán előre láthatta volna az elkövető az eredményt. Mindezen körülmények alapján az a véleményem, hogy a *wrongful trading* jogintézményének jogrendszerünkbe történő teljes körű integrálására irányuló igyekezet – mely a társasági jog és a csődjog vonatkozásában kétségtelenül helytálló – egy szükségtelen büntetőjogi normát eredményezett.

A bűncselekmények rendszerének kialakítását követően – a gyakorlati tapasztalatokra is figyelemmel – határozható meg a *büntetési tételek* adekvát rendszere. A korábbi magyar büntetőjogi rendelkezésekkel összevetve azt láthatjuk, hogy hatályos büntetőkódexünk büntetési tételei meglehetősen szigorúnak tűnnek. (A Csemegi-kódex például három évig terjedő börtönnel büntetendő privilegizált esetet is ismert, ha az okozott kár bizonyos összeget nem haladott meg.) Ezt a megállapítást támasztja alá a büntetékiszabási gyakorlat is.

A CSŐDBŰNCSELEKMÉNYEK ALANYI KÖRE ÉS A BŰNÖSSÉG

A csődbűncselekmény és a feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban *tettesére* vonatkozó hatályos törvényi rendelkezések módosításának indokoltságáról korábban már szoltam.

Lényeges kérdés továbbá, hogy a jövőben a csődbűncselekmények továbbra is kizárólag a Csődtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezetekhez kötődnek-e, avagy az angol, német, osztrák stb. jogokban régóta ismert, s a közelmúltban a magyar jogba is bevezetett ún.

⁸ *Insolvency Act* 1986, s. 358.

⁹ MURPHY, Peter (ed.): *Blackstone's Criminal Practice*. Oxford, 2004. 430. o.

magáncsőd¹⁰ kihatással legyen-e a fizetésképtelenségi bűncselekményért *felelősségre vonható személyek* körére.

A magyar büntetőjogban a csődületről szóló 1840. évi XXII. törvencikk szerinti hamis bukás alanya bárki lehetett, egyes, a törvényben megjelölt elkövetési magatartások vonatkozásában azonban csak a kereskedők, illetve gyárosok válhattak a bűncselekmény tettesévé. Maga a csődtörvény hatálya értelem szerű eltérésekkel ugyanis a természetes személyekre is kiterjedt. A vétkes bukás tette azonban csak kereskedő lehetett. *Csemege* Károly is úgy foglalt állást, hogy nincs különbség a hitelezők jogos követeléseinek *dolossus* kijátszásában, ha ezt kereskedő, vagy ha nem kereskedő követi el.

Az angol fizetésképtelenségi törvény szerkezetileg is elkülönítve külön fejezetekben szabályozza a gazdálkodó szervezetek fizetésképtelenségéhez kapcsolódó *delictum*okat, illetve az egyéni csödhöz kapcsolódó bűncselekményeket.

A német jogban ilyen kategorikus elkülönítéssel nem találkozunk, a német btk. megoldása szerint egyes csődbűncselekményeket csak kereskedők követhetnek el.

A magyar büntetőjogban a csődbűncselekmény csak a Csődtv. hatálya alá tartozó gazdálkodó szervezet keretében történő elkövetés esetén alkalmazható; természetes személyre, de még az egyéni vállalkozóra sem terjed ki a Csődtv. hatálya.

Átgondolást érdemel továbbá a *felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztásával megvalósuló vezetői büntetőjogi felelősség* e körben történő alkalmazásának lehetősége.

Hatályos büntetőjogunkban a hivatali vesztegetés [Btk. 293. § (4)–(5) bekezdés] körében találunk ilyen rendelkezést, továbbá önálló tényállás a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása (Btk. 397. §). A két tényállás – az elkövetési magatartások hasonlósága mellett – érdemi eltéréseket is mutat.

A gazdasági vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó felelősségét, az ún. vezetői büntetőjogi felelősségét a 2001. évi CXXI. törvény iktatta be büntetőjogunkba, jogalkalmazási gyakorlata azonban nem alakult ki. Így ellenérvként fogalmazható meg, hogy indokolt-e valójában nem funkcionáló jogintézmények alkalmazási körének kibővítése.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy következetesnek nevezhető-e az a büntetőpolitika, amely a jellemzően szervezetben elkövetett szándékos bűncselekmények közül csupán két cselekményre vonatkozóan tágítja ki a büntetőjog hatókörét a mulasztó vezetőre, míg súlyos szervezeti visszaélések soránál a gondatlan (esetenként a szándékos) vezetői mulasztás büntetlen marad.¹¹

A felelősségi alakzat megteremtésének pozitív vonása, hogy megfelelő ellenőrzési és felügyeleti rendszer kiépítésére ösztönzi a vezetőket a bűncselekmények megakadályozása érdekében.

Utalhatunk végül arra, hogy tételes jogunkban ugyan csak a 2001. évi CXXI. törvénnyel jelent meg a vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó büntetőjogi felelős-

---

¹⁰ 2015. évi CV. törvény a természetes személyek adósságrendezéséről.

¹¹ Kis Norbert: Gondolatok a bűnösségi elv hanyatlásáról. In GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, 2004. 333. o.

sége, de mintegy jogtörténeti, gondolati előzményként említhető, hogy a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. törvénycikk javaslata az üzlet vezetésével megbízott személyek felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségének akár szándékos, akár gondatlan elmulasztását a hitelezők érdekeit sértő bűncselekmények esetén vétségként büntetni kívánta.

A csődbűncselekmény *alanyi körét* vizsgálva¹² felmerülhet továbbá a vagyonfelügyelő, a felszámolóbiztos vonatkozásában speciális szabályok szükségessége, a helyi önkormányzatok adósságrendezi eljárásában kirendelt pénzügyi gondnok büntethetőségének megteremtése, a 2006. évi Csődtv.-módosítással a magyar jogban is megjelent „árnyékvezető”¹³ büntetőjogi felelőssége.

Nézetem szerint helyes az a megközelítés, amely a csődbűncselekményeket alapvetően *szándékos delictum*oknak tekinti. Mégis indokolt lehet szűk körben a gondatlan bűncselekmények büntethetőségének megteremtése is. Mind a régi magyar büntetőjogban, mind a hatályos német és osztrák jogban ismertek e cselekmények *gondatlan* alakzatai.¹⁴

d) A szükséges módosítások összegzése

A szabályozás észszerűségének, a csődjogi és a büntetőjogi szabályozás összhangjának javítása érdekében *javaslom a Btk. 404. § (5) bekezdés a) pontjának hatályon kívül helyezését*. A hivatkozott rendelkezés szerint a Btk. 404. § (1)–(3) bekezdésében meghatározott csődbűncselekmény a csődeljárás megindításával válik büntethetővé. A változás illeszkedik a jelenleg csekély számban induló csődeljárások szerepének növelését célzó intézkedések sorába is, mivel az adósok csődkerési hajlandóságát egyebek mellett az sem befolyásolja kedvezően, ha saját kérelmük nyitja meg a büntethetőséget. A hatályos büntetőjogi szabályozás észszerűtlen, a csődeljárás megindítása ellen hat. A Btk. 404. § (5) bekezdés *b)–c)* pontja szerinti objektív büntethetőségi feltételek fenntartását indokoltnak látom.

A Btk. 404. § (6) bekezdésének megszövegezésére a következő javaslatot teszem:

„A csődbűncselekményt tettesként az követheti el, aki az adós gazdálkodó szervezet vagyonával vagy annak egy részével rendelkezni jogosult, *vagy rendelkezési jogosultságának megszűnése után arra tényleges lehetősége van*, akkor is, ha a vagyonnal történő rendelkezés alapjául szolgáló jogügylet érvénytelen.”

A hatályos Btk. alapján – a korábbi szabályozástól eltérően – már nemcsak a vagyonnal rendelkezni jogosult követheti el tettesként a bűncselekményt, hanem az is, akinek a rendelkezésre lehetősége van. A Btk. azonban e körben pontosításra szorul, mivel valójában meg-

¹² Lásd GULA József: A csődbűncselekmények alanyi körének meghatározása. In BARZÓ Tímea – JUHÁSZ Ágnes – LESZKOVEN László – PUSZTAHELYI Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára*. Miskolc, 2015. 204–220. o.

¹³ Az angol jogban számos tényállás kifejezett rendelkezést tartalmaz az árnyékvezető (*shadow director*) büntetőjogi felelősségére nézve. Insolvency Act 1986, s. 206., s. 208. stb. Lásd még GULA József: Fizetékptelenségi bűncselekmények az angol jogban. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 26. (2008) 2.

¹⁴ Kodifikációs javaslataimat lásd részletesebben GULA József: A csődbűncselekmények de lege ferenda. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2008) 1., 9–25. o.

szünteti a bűncselekmény vonatkozásában ez ideig megkívánt speciális alanyiságot, a tettesre vonatkozó értelmező rendelkezés ily módon értelmét veszti. Rendelkezési lehetősége ugyanis bárkinek lehet. A jogalkotó fenntartotta a speciális alanyra vonatkozó értelmező rendelkezést, és meghatározta a Btk. indoklásában, hogy a módosítással milyen alanyi körre kívánja kiterjeszteni a büntethetőséget, illetve egyértelművé tenni a felelősségre vonás lehetőségét. A Btk. egy valós gyakorlati problémára reflektált, a hatályos szöveg azonban az indokolással, de magával az értelmező rendelkezés létevel is ellentétes, ezért szükséges a módosítása.

A csődjog fogalomrendszere alapján *javaslom továbbá a Btk. 404/A. § szerinti bűncselekmény tetteseként a felszámoló helyett a felszámolóbiztost megjelölni*. A „Feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban” megnevezésű bűncselekmény tettese a Btk. hatályos szövege szerint a felszámoló. A Csődtv. 27/A. § szerint azonban a felszámoló csak szervezet lehet, mely szervezet a felszámolás lefolytatására felszámolóbiztost jelöl ki. A magyar büntetőjogban bűncselekmény tettese csak természetes személy lehet, szervezet, jogi személy nem válhat bűncselekmény alanyává.

Amennyiben jogalkotói szándék mutatkozik a vonatkozó büntetőjogi szabályozás mélyrehatóbb megújítására is, megfontolásra ajánlom a büntetendő cselekmények, a büntetési tételek, a csődbűncselekmény alanyi köre és bűnössége tekintetében írott *de lege ferenda* javaslataimat.

A számvitel rendjének megsértése szabályozásának kérdései

Az 1978. évi Btk.-t módosító 2011. évi CL. törvény a számvitel rendjének megsértése *korábbi alapeseteit – a minősített esetek büntethetőségének megtartása mellett – dekriminalizálta*, ily módon a vagyoni helyzet áttekintésének, illetve ellenőrzésének megnevezítésével járó cselekmények, továbbá a felszámolás elrendelését követően elkövetett számvitel rendjének megsértése (korábban „adminisztratív csődbüntett”) büntetőjogilag már nem üldözendők. A dekriminalizáció önmagában üdvözlendő, hiszen amint arra már utaltam, a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények körében különösen hangsúlyos, hogy a büntetőjogi fenyegetettség csak *ultima ratio* jelleggel érvényesüljön. Ha azonban alaposabban górcső alá vesszük a módosítás indokait és következményeit, aggályainknak is hangot kell adnunk.

A módosításhoz fűzött indokolás szokatlanul nyers őszinteséggel azt rögzíti, hogy a módosítás folytán a továbbiakban bűncselekménynek nem minősülő cselekmények szankcionálását az adózás rendjéről szóló törvény, illetve a csőd eljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény rendelkezései biztosítják, a költségvetés számára nagyobb mértékű és gyorsabban beszedhető bírságbevételt jelentve. Megállapítja továbbá, hogy az e bűncselekmény nyomozását végző Nemzeti Adó- és Vámhivatalnál (a továbbiakban: NAV) csak az akkor hatályos Btk. 289. § (3) bekezdésében meghatározott bűncselekmény felderítésével és nyomozásával kapcsolatos feladatok a kapacitás 40%-át kötötték le. A kb. egy évig húzódó büntetőeljárás eredményeképpen pedig többségében megrovás, próbára bocsátás vagy

100-200 ezer forint összegű pénzbüntetés a bíróság által tipikusan kiszabott szankció e bűncselekmény miatt. A dekriminalizáció a NAV számára tehát létszámnövelés nélküli azonnali kapacitás-bővülést jelent. Az indokolás optimista végkövetkeztetése, hogy a súlyosabb bűncselekményekre való nagyobb erő-összpontosítás lehetővé tétele újabb költségvetési bevételeket, nagyobb visszatartó erőt fog biztosítani és ezáltal a gazdasági élet tisztulását hozza majd magával. A jogalkotó tehát bevallottan költség-haszon elemzést végzett, és úgy találta, hogy nem kifizetődő ezen bűncselekmények büntetőjogi üldözése. Ez az utilitarista szemlélet azonban nincs összhangban azzal az új Btk. Általános indokolásában megjelenő tétellel, hogy a tetтарыos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb érvényesítése kívánatos. A 2012. évi büntetőkódex a 2011. évi CL. törvénnyel megvalósított változásokat ennek ellenére érintetlenül hagyta, indokolásában szintén utalva a gyorsabban és hatékonyabban kiszabható igazgatási jellegű bírságokra.

A Btk. által megvalósított módosítások közül kiemelést érdemel a *bűncselekmény gondatlan alakzatának megszüntetése*. Az Indokolás e körben arra utal, hogy a gyakorlatban a gondatlan alakzat elkövetése miatt büntetőeljárások nem indultak, továbbá a védelem más jogági terület szabályozásával is elérhető.

A gondatlan elkövetést a 2005. évi XCI. törvény rendelte büntetni, abban az esetben, ha a kötelezettség megszegése az adott üzleti évet érintően a vagyoni helyzet áttekintését, illetőleg ellenőrzését megghiúsította. A jogalkotó elsősorban azon gyakran előforduló esetek büntethetőségét kívánta lehetővé tenni, amikor a kötelezett azt állítja, hogy a könyvvizetési kötelezettségének eleget tett, de a dokumentumok a cég költözése, felújítási munkák során elvesztek.

A gondatlan elkövetés dekriminalizálásával magam is egyetértek, a kriminalizáció 2005-ben megfogalmazott indokai azonban sajnos ma sem váltak meghaladottá, a más jogági terület szabályozásával elérhető védelem pedig egyelőre inkább cél, mint valóság.

A büntetőpolitika következetlensége még szembeszökőbb, ha rámutatunk arra a tényre, hogy 2012. január 1. napjával a gondatlan elkövetés esetén is büntetendő cselekmények körét még lényegesen bővítették, a gondatlan alakzat büntetési tételét pedig megemelték. Míg korábban csak a számviteli törvény hatálya alá tartozó gazdálkodók körében elkövetett, a vagyoni helyzet áttekintésének, illetve ellenőrzésének megghiúsításával járó számvitel rendjének megsértése volt gondatlan elkövetés esetén büntethető, 2012. január 1-jétől már az adott üzleti évet érintően a megbízható és valós képet lényegesen befolyásoló hiba előidézése, sőt a számviteli törvény hatálya alá nem tartozó gazdálkodó vonatkozásában megvalósuló cselekmény is büntethetővé vált. Ezzel egyidejűleg a gondatlan alakzat büntetési tétele egy évig terjedő szabadságvesztésről két évig terjedő szabadságvesztésre emelkedett. Még ugyanabban az évben, a Btk. elfogadásakor viszont már úgy látta a jogalkotó, hogy e cselekményeket egyáltalán nem szükséges büntetni.

Gondolatok az Európai Unió pénzmosás elleni büntetőpolitikájáról a hatodik Pénzmosás elleni uniós irányelv tükrében

Bevezetés

Talán nem túlzás azt mondani, hogy a pénzmosás elleni fellépés aktualitása örök érvényű, hiszen esetében egy olyan bűncselekményről van szó, amelynek elkövetői mindig képesek a szabályozási környezethez alkalmazkodni, éppen ezért a jogalkotónak is mindig reagálnia kell ezekre a hatékony védelem megteremtése érdekében. A pénzmosás azonban nemcsak a nemzeti jogalkotót, hanem az Európai Uniót is kihívás elé állítja. A pénzmosás ellen folytatott harc uniós szintén is lassan három évtizedes múltra tekint vissza,¹ azonban a büntetőjogi eszközök igénybevétele korántsem ilyen régi keletű. Az Európai Parlament és Tanács 2018 októberében fogadta el a *pénzmosással szembeni büntetőjogi fellépésről szóló új irányelvet*,² amely mérföldkőnek számít a pénzmosás ellen folytatott küzdelemben. Jelen tanulmány célja a VI. Pénzmosás elleni irányelv legfontosabb vívmányainak bemutatása, amely során elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen célja volt az új uniós norma elfogadásának, illetve milyen újításokat vezetett be a pénzmosás uniós szintű fogalmában.

Nem titok, hogy a tanulmányom témája iránti lelkes érdeklődésemet Dr. Lévay Miklós professzor úrnak köszönhetem. Joghallgató koromban a pénzmosásról írt tudományos diákköri dolgozat elkészítése során, később pedig a Miskolci Jogi Kar Doktori Iskolájában témavezettként példamutató szakmai támogatása mellett sajtáthattam el a tudományos munka írásának alapjait, amit ezúton is szívből köszönök neki.

---

¹ Lásd bővebben a korábbi szabályozásról JACSÓ Judit – UDVARHELYI Bence: Az Európai Unió büntetőpolitikája a pénzmosás elleni fellépés tükrében. In STIPTA István (szerk.): *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*. Tom. 12. Miskolc, 2013. 117–134. o.; JACSÓ, Judit: Freiheit und Sicherheit im Spiegel der Geldwäschebekämpfung in Europa. In KARSAL, Krisztina – NAGY, Ferenc – SZOMORA, Zsolt (Hrsg.): *Freiheit – Sicherheit – (Straf)Recht: Beiträge eines Humboldt-Kollegs*. Osnabrück, 2011. 103–127. o.

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673 irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 284, 2018.11.12.] (a továbbiakban: VI. Pénzmosás elleni irányelv).

A VI. Pénzmosás elleni büntetőjogi irányelvhez vezető röögös út

Az európai kriminálpolitikát hosszú ideig nem ismerték el önálló politikaként, és a Közösség büntetőjogi tárgyú intézkedései terén sem érvényesült a koherencia.³ Az Unió büntetőjog-alkotási kompetenciáját a 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni Szerződés egyértelművé tette, és megteremtette hozzá a szükséges jogalapot is. Ez a tágabb értelemben vett európai büntetőjog kialakulásának nagyon fontos állomása volt, hiszen ezzel a bel- és igazságügyi együttműködés, noha nem kizárólagos hatáskörbe tartozóan, de szupranacionális politikává vált.

A Lisszaboni Szerződés hatálybalépése óta a *penzmosás* egyike azon, az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 83. cikk (1) bekezdésében megjelölt tíz, különösen súlyos, több államra kiterjedő vonatkozású *uniós bűncselekménynek*, amelynek harmonizációjára az uniós jogalkotó hatáskört kapott. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a pénzmosás már a Lisszaboni Szerződés elfogadása előtt is elsődleges joganyagban szabályozott terület volt.⁴

A pénzmosás elleni harc Európában az 1990-es évek elején vette kezdetét. Az Európai Közösségeken belül a belső határok eltörlése, valamint az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad áramlásának megteremtése azzal a kockázattal járt, hogy az abból származó előnyöket a törvénytisztelő állampolgárok mellett a bűnözők is kihasználják illegális jövedelmük legalizálására. Az összehangolt fellépés hiánya pedig veszélyeztette volna a belső piac létrejöttét, illetve annak működését.⁵ Az 1991-ben elfogadott I. Pénzmosás elleni irányelv (91/308/EGK irányelv⁶) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről tartalmazott szabályokat. Az irányelv elsődleges célként a belső piac és a pénzügyi rendszerek integritásának védelmét jelölte meg. A közösségi jogalkotó felismerte,

³ Lásd bővebben az európai integrációs folyamatokról többek között FARKAS Ákos: *Az európai büntetőjog értelmezési tartománya*. In FARKAS Ákos (szerk.): *Fejezetek az európai büntetőjogból*. Miskolc, 2017. 12–17. o.; FARKAS Ákos: *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*. Budapest, 2001.; KARSAI Krisztina: *Büntetőjogi jogközelítés az Európai Unióban*. In KONDOROSI Ferenc – LIGETI Katalin (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Budapest, 2008.; KARSAI Krisztina: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest, 2004.; HOLLÁN Miklós (szerk.): *Az EU mint a szabadság, a biztonság és a jog térsége. Magyarország az Európai Unióban 2004–2014*. Budapest, 2014.; ÜDVARHELYI Bence: *Az uniós anyagi büntetőjog és alkotmányos alapjai a Lisszaboni Szerződés tükrében*. PhD-értekezés. Miskolc, 2017.; JACSÓ Judit: *Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme*. In FARKAS Ákos (szerk.): *Fejezetek az európai büntetőjogból*. Miskolc, 2017. 35–43. o.

⁴ Lásd bővebben JACSÓ Judit: *Pénzmosás*. In KONDOROSI Ferenc – LIGETI Katalin (szerk.): *Európai Büntetőjog Kézikönyve*. Budapest, 2008. 508–531. o.; GÁL István László: *A pénzmosással és a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos jogszabályok magyarázata*. Budapest, 2012.

⁵ JACSÓ Judit: *A pénzmosás elleni fellépés dimenziói Európában: múlt, jelen és jövő*. In KISS Valéria (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 72. Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásából*. Budapest, 2013. 55–56. o.; JACSÓ: *Pénzmosás*. 508–531. o.

⁶ A Tanács 91/308/EGK irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről [HL L 166., 1991.06.28.].

hogy a pénzmosás nemcsak az egyes tagállamok pénzügyi érdekeire nézve jelenthet veszélyt, hanem az Európai Közösség célkitűzéseinek megvalósítását is hátrányosan befolyásolhatja. Ezért a belső piac kialakításához és annak rendeltetésszerű működéséhez elengedhetetlen volt a tagállamok pénzügyi rendszerét védő összehangolt szabályok megteremtése. A *pénzmosás belső piacot veszélyeztető hatása* már a kezdetekben megteremtette a jogalapot az *első pilléren belüli – irányelvi szintű – szabályozáshoz*. Az Európai Közösség által a pénzmosás tárgyában elfogadott első jogi aktus preventív jellegű szabályokat tartalmazott.

Már az első pénzmosás elleni irányelv is tartalmazott azonban *definíciót a pénzmosásra* vonatkozóan: Az irányelv meghatározása szerint a pénzmosás az alábbi szándékos magatartásokat ölelte fel:

a) vagyontárgy cseréje vagy átruházása, annak tudatában, hogy a vagyontárgy bűnözői tevékenységből vagy abban való részvételből származik, azon céllal, hogy eltitkolja vagy leplezze a vagyontárgy jogellenes származását, vagy segítséget nyújtson a cselekmény elkövetésében résztvevő bármely személynek abban, hogy cselekménye jogi következményei alól kibújjon;

b) vagyontárgy valódi jellegének, forrásának, elhelyezkedésének, elrendezésének, mozgásának, a hozzá fűződő jogoknak vagy tulajdonjognak az eltitkolása vagy leplezése annak tudatában, hogy az említett vagyontárgy bűnözői tevékenységből vagy abban való részvételből származik;

c) vagyontárgy megszerzése, birtoklása vagy használata, az átvétel időpontjában annak tudatában, hogy az ilyen vagyontárgy bűnözői tevékenységből vagy abban való részvételből származik;

d) a fenti bekezdésekben említett bármelyik tevékenységek elkövetésében való részvétel, elkövetésére való szövetkezés, elkövetésének megkísérlése, valamint elkövetésének támogatása, pártolása, elősegítése és ajánlása (1. cikk).

Az első pénzmosás elleni irányelv módosítására 2001-ben⁷ került sor. Az első pénzmosás elleni irányelvet váltotta fel a 2005-ben elfogadott szabályozás,⁸ amelyet a negyedik irányelv 2015-ben váltott fel.⁹ Valamennyi eddigi pénzmosás elleni irányelv közös jellemzője,

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/97/EK irányelve (2001. december 4.) a Tanács a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásáról szóló 91/308/EGK irányelvének módosításáról [HL L 344, 2001.12.28., 76–82.].

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/60/EK irányelve (2005. október 26.) a pénzügyi rendszereknek a pénzmosás, valamint terrorizmus finanszírozása céljára való felhasználásának megelőzéséről [HL L 309, 2005.11.25., 15–36.].

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2015/849/EU irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 141., 2015.06.05., 73–117.]. Lényeges változásokat vezetett be a 2018-ban elfogadott (V. Pénzmosás elleni) irányelv a IV. Pénzmosás elleni irányelv preventív szabályozásába [Lásd:

hogy a céljuk az uniós pénzügyi rendszereknek a pénzmosás céljára történő felhasználásának megelőzése. Tehát preventív jellegű rendelkezésekről van szó, amelyek személyi hatálya folyamatosan bővül és szabályozási körük 2001-től kiterjedt a terrorizmus elleni fellépésre. A tagállamok az irányelv nemzeti jogba való átültetése során mozgástérrel ugyan rendelkeztek, az abban lefektetett célhoz azonban kötve voltak. A pénzmosás kriminalizálásának szükségességét hangsúlyozó nemzetközi dokumentumokkal szemben az Európai Közösségen belül a hangsúly kezdetben a belső piac védelmén volt, a pénzmosás büntetőjogi üldözésére vonatkozó kötelezettséget nem fogalmaztak meg a tagállamok számára. A Lisszaboni Szerződéssel új alapokra helyezett uniós büntetőjog teremtette meg annak a lehetőségét, hogy büntetőjogi tárgyú irányelv is megalkotásra kerülhessen. A Bizottság erre vonatkozó irányelvjavaslatát¹⁰ 2016 decemberében terjesztette elő, amely kétéves jogalkotási periódust követően 2018-ban került elfogadásra.

A közösségi jogalkotó kezdetben nem rendelkezett az I. pilléren belül büntető jogalkotási hatáskörrel, a *büntetőjogi együttműködés a III. pillér területére koncentrálódott*. 2001-ben fogadták el *A pénzmosásról, valamint a bűncselekményhez felhasznált eszközök és az abból származó jövedelmek azonosításáról, felkutatásáról, befagyasztásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló kerethatározatot*.¹¹ A kerethatározat az Európa Tanács 1990. évi Strasbourgi Egyezményében lefektetett elvek alapján született meg. Egyik legfontosabb célja volt a bűncselekményekből származó jövedelmek elkobzására vonatkozó egységes szabályok megalkotása, és ezáltal a tagállamok közötti együttműködés elősegítése, különösen a szervezett bűnözés elleni effektív fellépés elérése érdekében. A *kerethatározat* az 1999 májusában hatályba lépett Amszterdami Szerződéssel került bevezetésre az Európai Unió jogforrási rendszerébe abból a célból, hogy megteremtse a tagállamok törvényei és rendeletei összehangolásának lehetőségét. A kerethatározat azonban nem rendelkezett közvetlen hatállyal, a tagállami átültetés hiányának nem volt jogi következménye. Ehhez képest a Lisszaboni Szerződés szabályozása jelentős előrelépést jelentett, hiszen a korábbi kerethatározatok helyett irányelvek elfogadását tette lehetővé. Mindkét jogi aktus közös vonása, hogy céljában köti ugyan a tagállami jogalkotót, annak elérésében azonban szabad kezet biztosít. Fontos változás volt, hogy noha az irányelv sem rendelkezik közvetlen hatállyal a tagállamokban, azonban átültetésük már szükséges a nemzeti jogrendszerébe, így ennek elmulasztásához már jogi következmények kapcsolódnak. Szerződészegésnek minősül ugyanis, amely miatt

---

az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) (HL L 156., 2018.06.19., 43–74.).

¹⁰ Javaslat az Európai Parlament és a Tanácsi Irányelve a pénzmosással szembeni büntetőjogi fellépésről, Brüsszel, 2016.12.21., COM(2016) 826 final.

¹¹ A Tanács 2005/212/IB kerethatározata (2005. február 24.) a bűncselekményből származó jövedelmek, vagyon és az elkövetéshez használt eszközök elkobzásáról [HL L 68., 2005.03.15., 49–51.]. A kerethatározat előzménye volt a pénzmosásról, az elkövetéshez használt eszközök, valamint a bűncselekményekből származó jövedelmek azonosításáról, felkutatásáról, zárolásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló együttes fellépés (1998. december 3.) [HL L 333., 1998.12.09., 1–3.].

a Bizottság az EUMSZ 258. cikke alapján kötelességzegési eljárást indíthat a Bíróság előtt a mulasztó tagállammal szemben.

Az irányelvjavaslatot a Bizottság 2016 decemberében, a biztosítási intézkedést a vagyonek kobzást elrendelő határozatok kölcsönös elismeréséről szóló rendeletjavaslattal együtt terjesztette elő.¹² Mindkettő javaslat azt a célt szolgálta, hogy az Európai Unió fokozza küzdelmét a terrorizmusfinanszírozás és a pénzügyi bűncselekmények ellen.

Az új irányelv a 2005. évi kerethatározat meghatározott rendelkezései helyébe lép. A preambulumban megfogalmazott indok alapján, a pénzmosás jelenlegi büntetendősége nem kellőképpen koherens és nem biztosít átfogó védelmet a pénzmosás elleni, egész Unióra kiterjedő hatékony küzdelemhez, ami végrehajtási hiányosságokhoz vezet és hátráltatja a különböző tagállamok illetékes hatóságai közötti együttműködést.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a pénzmosás elleni küzdelem eszközrendszere alapvetően két csoportra osztható. A preventív jellegű intézkedésekre vonatkozó szabályanyag a 2015/849. európai parlamenti és tanácsi irányelvben található. Ennek kiegészítését szolgálja a büntetőjogi irányelv, amelynek kiemelt célja a pénzmosás elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelem, valamint az illetékes hatóságok közötti hatékonyabb és gyorsabb, határokon átnyúló együttműködés lehetővé tétele, illetve annak elősegítése.¹³

A pénzmosás fogalma az uniós büntetőjogban

A pénzmosás elleni küzdelem – annak tipikusan határon átívelő elkövetésére tekintettel – egyik záloga, hogy a tagállami szabályozások, a pénzmosás bűncselekményének törvényi meghatározásai között ne legyen lényegi különbség. A harmonizált szabályozás megteremtése – mint cél – már az eddigi vonatkozó uniós jogi aktusoknál is megfogalmazásra került, annak tagállami „kikényszerítéséhez” azonban hiányzott a jogalap a Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig. Az irányelv jellegéből adódóan *minimumszabályokat* állapít meg a *bűncselekményekre és a szankciókra vonatkozóan*. Ebből következik, hogy a tagállamok szigorúbb büntetőjogi szabályokat is alkalmazhatnak.

Fontos vívmánya a VI. Pénzmosás elleni irányelvnek, hogy az immár *expressis verbis előírja* a tagállamok számára a *pénzmosás büntetőjogi eszközökkel történő üldözését*.¹⁴ Az eddigi irányelvek csupán a pénzmosás „tilalmazásáról” rendelkeztek.¹⁵ Az irányelv 3. cikke alapján a tagállamoknak meg kell tenni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a *szándékos pénzmosás* bűncselekménynek minősüljön, az alábbi elkövetési magatartások megvalósítása esetén:

---

¹² Lásd bővebben az irányelvjavaslatról JACSÓ Judit – UDVARHELYI Bence: A Bizottság új irányelvjavaslata a pénzmosás elleni büntetőjogi fellépésről az egyes tagállami szabályozások tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, (2017) 2., 39–58. o.

¹³ VI. Pénzmosás elleni irányelv Preambulum 1. pontja.

¹⁴ VI. Pénzmosás elleni irányelv 3. cikk.

¹⁵ Lásd például a IV. Pénzmosás elleni irányelv 1. cikk (1) bekezdését.

a) vagyon átalakítása vagy átruházása annak tudatában, hogy a vagyon büntetendő cselekményből származik, a vagyon jogellenes eredetének eltitkolása vagy leplezése céljából, vagy az ilyen cselekmény elkövetésében részt vevő személy részére a tettehez fűződő jogkövetkezmények elkerüléséhez való segítségnyújtás céljából;

b) a vagyon valódi jellegének, forrásának, helyének, rendelkezésre állásának, mozgásának, a hozzá fűződő jogoknak vagy tulajdonjogának eltitkolása vagy leplezése annak tudatában, hogy a vagyon büntetendő cselekményből származik;

c) vagyon megszerzése, birtoklása vagy használata a szerzés időpontjában annak tudatában, hogy a vagyon büntetendő cselekményből származik.¹⁶

Felmerül a kérdés, hogy szükséges-e a tagállamoknak a *gondatlan pénzmosást* is büntetendővé nyilvánítaniuk. A Preambulum még arra enged következtetni, hogy a szigorúbb szabályozást jelentő gondatlan alakzat büntetendővé tétele csupán lehetőség a tagállamok számára.¹⁷ A 3. cikk (2) bekezdése ellenben úgy rendelkezik, hogy „a tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy az (1) bekezdésben említett magatartás bűncselekményként büntetendő legyen, ha az elkövető gyanította vagy tudnia kellett volna, hogy a vagyon büntetendő cselekményből származik”. A magyar fordítás alapján ez tehát nem lehetőségként, hanem kötelezettségként kerül megfogalmazásra. Az irányelv német és angol nyelvű változata alapján azonban egyértelművé válik, hogy az uniós jogalkotó a tagállamok mérlegelésére bízta a gondatlan alakzat büntetendővé tételét.

A pénzmosás fogalom meghatározásának három lényegi pontja emelhető ki, így

a) az *alaphűncselekmények* meghatározása, annak bizonyítása;

b) az ún. „saját pénz mosásának” büntetendővé tétele;

c) valamint a *pénzmosás szankcionálása*.

Az Unión belüli harmonizált szabályozás érdekében tett erőfeszítések ellenére e három kérdésben mutatkozott a legnagyobb eltérés a tagállamok között. Az alábbiakban az irányelv rendelkezéseit e három kérdés köré rendezve vizsgáljuk meg.

a) A pénzmosás valamennyi tagállamban bűncselekménynek minősül, azonban az *alaphűncselekmények köre* tekintetében lényeges különbségek tapasztalhatók a tagállamokban, amely akadályozó tényező a pénzmosással kapcsolatos büntetőeljárások során folytatott nemzetközi együttműködésnél. Az irányelv preambuluma is hangsúlyozza, hogy a pénzmosás elleni fellépés egyik alapkövetelménye az alaphűncselekménynek minősülő büntetendő cselekmények fogalmának egységes tagállami meghatározása.¹⁸ Az irányelv rendelkezései között az alaphűncselekmény kifejezést nem találjuk meg, helyette a tartalmilag azzal azonos „büntetendő cselekmény” kerül meghatározásra (2. cikk 1. pont).¹⁹ Felmerül a kérdés, hogy milyen változást hozott a IV. Pénzmosás elleni irányelvben meghatározott fogalomhoz képest az új szabályozás.

---

¹⁶ VI. Pénzmosás elleni irányelv 3. cikk (1) bekezdése.

¹⁷ VI. Pénzmosás elleni irányelv Preambulum 5, 9 pontjai.

¹⁸ VI. Pénzmosás elleni irányelv Preambulum 13. pontja.

¹⁹ VI. Pénzmosás elleni irányelv 2. cikk 1. pontja.

1. táblázat. A pénzmosás alapcselekményei

A pénzmosás alapcselekményei		
VI. Pénzmosás elleni irányelv		IV. Pénzmosás elleni irányelv
1. bűnszervezetben való részvétel és védelmi pénz szedése	uniós szinten szabályozott bűncselekmények	+
2. terrorizmus		+
3. emberkereskedelem és migránsok csempészése		
4. szexuális kizsákmányolás		
5. kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott kereskedelme		+
6. korrupció		+
7. pénzhamisítás		
8. bennfentes kereskedelem és piaci manipuláció		
9. csalás	uniós szinten <i>nem</i> szabályozott bűncselekmények	+
10. tiltott fegyverkereskedelem		
11. lopott és egyéb javak tiltott kereskedelme		
12. iparjogvédelmi jogok megsértése és termékhamisítás		
13. környezettel kapcsolatos bűncselekmények		
14. szándékos emberölés, súlyos testi sértés		
15. emberrablás, személyi szabadság megsértése és túszejtés		
16. rablás vagy lopás		
17. csempészés		
18. a közvetlen és a közvetett adózáshoz kapcsolódó bűncselekmények a nemzeti jogban meghatározottak szerint		+
19. zsarolás		
20. hamisítás		
21. kalózkodás		
<p>Generális szabály alapján alapcselekmények („büntetendő cselekmény”):</p> <ul style="list-style-type: none"> – bármely olyan bűncselekmény elkövetésében való büntetőjogi részvétel, amelynél a büntetési tétel felső határa <i>egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés</i> (szabadságelvonással járó intézkedés); – illetve minimum büntetési tételt alkalmazó országok esetén, a büntetési tétel alsó határa <i>hat hónapot meghaladó tartamú szabadságvesztés</i> (szabadságelvonással járó intézkedés). 		

A táblázat alapján is egyértelműen megállapítható, hogy a VI. Pénzmosás elleni irányelv jelentősen kiszélesítette az alapcselekmények körét, a generális szabály tekintetében azonban nem hozott változást. A *csalás* tekintetében lényeges eltérés, hogy a IV. Pénzmosás elleni irányelv még leszűkítette az alkalmazási kört az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek

védelméről szóló egyezmény²⁰ 1. cikkének (1) bekezdésében és 2. cikkének (1) bekezdésében meghatározott, az Unió pénzügyi érdekeit sértő, legalább súlyosnak minősülő csalásra. A VI. pénzmosás elleni irányelv épp ellenkezőleg, ezeket az eseteket kiveszi a hatálya alól, ezáltal a minimumszabályok meghatározása tekintetében az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelméről szóló 2017/1371-es irányelv²¹ (PIF irányelv) rendelkezései lesznek az irányadóak. Büntető eljárásjogi szempontból megjegyzendő, hogy ezekben az ügyekben, a megerősített együttműködésben részes tagországok tekintetében, az Európai Ügyészség fog eljárni.²²

Az irányelv a pénzmosás anyagi jogi elemeinek meghatározása mellett a büntetőeljárás megkönnyítése érdekében is megfogalmaz szabályokat. A pénzmosás elleni hatékony fellépés biztosítása érdekében a büntetőjogi felelősség megállapításának egyrészt annak meghatározása nélkül is lehetségesnek kell lennie, hogy a pénzmosás elkövetési tárgya (a vagyon) pontosan mely alapcselekményből származik, másrészt az sem feltétel, hogy az alapcselekmény elkövetőjét korábban, vagy a pénzmosás tárgyában folytatott eljárásban egyidejűleg büntetőjogi felelősségre vonták-e, figyelembe véve valamennyi releváns körülményt és bizonyítékot.²³ Az irányelv rendelkezése szerint a tagállamoknak meg kell hozniuk a szükséges rendelkezést annak biztosítása érdekében, hogy „amennyiben megállapítást nyer, hogy a vagyon büntetendő cselekményből származik”, a pénzmosásért való „büntetőjogi felelősség megállapítása anélkül is lehetséges [legyen], hogy sor kerülne az említett büntetendő cselekménnyel kapcsolatos összes tényállási elem, illetve összes körülmény megállapítására, ideértve az elkövető személyazonosságát is”.²⁴ Láthatjuk tehát, hogy az uniós jogalkotó a hatékony bűnüldözés érdekében a bizonyításra vonatkozó szabályokat is lefektet.

A pénzmosás határon átvéelő jellegére tekintettel a gyakorlatban problémát jelentettek azok az esetek, amelynél az alapcselekmény elkövetésére nem a pénzmosás miatt eljáró tagállamban került sor. A preventív jellegű korábbi szabályozással összhangban a VI. Pénzmosás elleni irányelv is rögzíti, hogy a pénzmosással kapcsolatos büntetőeljárás szempontjából nem jelenthet akadályt, ha az *alapcselekményt másik tagállamban vagy valamely harmadik*

²⁰ Az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló egyezmény [HL C 316., 1995.11.27., 48–57].

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1371 irányelve (2017. július 5.) az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 198., 2017.07.28., 29–41].

²² Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 86. cikke lehetővé tette az Európai Ügyészség felállítását az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére a Tanács számára. Az Európai Ügyészség hatáskörrel rendelkezik az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények tettesinek és részeseinek felkutatására, velük szemben a nyomozás lefolytatására és bíróság elé állításukra. Az ilyen bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok hatáskörrel rendelkező bíróságai előtt a vádhatósági feladatokat az Európai Ügyészség látja el. Lásd a vonatkozó szabályozást: A Tanács (EU) 2017/1939 rendelete (2017. október 12.) az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről [HL L 283, 2017.10.31., 1–71].

²³ VI. Pénzmosás elleni irányelv 3. cikk (3) bek. a) pontja.

²⁴ VI. Pénzmosás elleni irányelv 3. cikk (3) bek. b) pontja.

országban követték el. Ennek azonban feltétele, hogy az adott cselekmény az eljáró tagállam büntetőjoga szerint büntetendő cselekménynek minősüljön.²⁵ A tagállamok meghatározhatják a kettős inkrimináció követelményét, azaz azt, hogy az alapcselekmény az elkövetés helye szerinti másik tagállam vagy harmadik ország nemzeti joga alapján is bűncselekménynek minősüljön. Ez alól a fenti táblázat első hat pontjában felsorolt bűncselekmények azonban kivételt képeznek, abban az esetben, ha az alkalmazandó uniós jogban meghatározottaknak megfelelnek.

Az irányelv – a korábbi irányelvekkel és a vonatkozó nemzetközi normákkal összhangban – előírja a tagállamoknak a pénzmosáshoz nyújtott *részesi magatartások* (bűnsegély és felbujtás), valamint a *kísérlet* büntetni rendelését.²⁶ Az irányelvben a joghatóságra vonatkozó rendelkezéseket is találunk, amely szerint minden tagállamnak meg kell hoznia a szükséges intézkedéseket a joghatóság megállapítására, amennyiben a bűncselekményt egészben vagy részben a területén követték el, vagy ha az elkövető a tagállam állampolgára.²⁷

b) Fontos megjegyezni, hogy az irányelv már előírja – meghatározott elkövetési magatartások tekintetében – a „saját pénz” *mosásának*²⁸ büntetendővé tételét, így azt, ha az alapcselekmény elkövetője a vagyon átalakítása, átruházása, valódi jellegének, forrásának, helyének stb. eltitkolása vagy elleplezése esetében pénzmosás miatt is büntetendővé válik.²⁹ Nem büntetendő viszont a saját pénz mosása a vagyon pusztá birtoklása vagy felhasználása esetében. A Bizottság indokolása értelmében ez a megközelítés figyelembe veszi, hogy bizonyos tagállamok a *ne bis in idem* elv megsértésének tekintik, ha egy adott személy ellen büntetőeljárás indul egy általa elkövetett olyan bűncselekményből származó jövedelem pusztán „személyes célú felhasználása” miatt, amely bűncselekmény miatt már büntetőeljárás alá vonták őt.

c) Az irányelv a természetes személyekkel szemben alkalmazandó szankciók tekintetében hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók kilátásba helyezésének kívánalmát fogalmazza meg. A korábbi kerethatározattal egyezően előírja, hogy a súlyos esetekben a tagállamok legalább *négyévi maximális időtartamú* szabadságvesztéssel rendeljék büntetni a pénzmosást.³⁰ Az irányelv azonban súlyosító körülményeket is meghatároz (például, ha a bűncselekményt bünszervezet keretében követték el). A természetes személyek felelősségre vonása mellett az irányelv részletesen rendelkezik továbbá a jogi személyek felelősségéről, a velük szemben alkalmazandó szankciókról is.³¹

²⁵ VI. Pénzmosás elleni irányelv Preambulum 12. pontja., 3. cikk (3) bek. c) pontja.

²⁶ VI. Pénzmosás elleni irányelv 4. cikk.

²⁷ VI. Pénzmosás elleni irányelv 10. cikk.

²⁸ VI. Pénzmosás elleni irányelv ezt az esetet a „saját jövedelem tisztára mosásának” nevezi. V. Pénzmosás elleni irányelv Preambulum 11. pontja.

²⁹ VI. Pénzmosás elleni irányelv 3. cikk.

³⁰ VI. Pénzmosás elleni irányelv 4. cikk.

³¹ VI. Pénzmosás elleni irányelv 7–8. cikk. E szerint a jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók: „a) kizárás az állami kedvezményekből vagy támogatásokból; b) a közfinanszírozásból való ideiglenes vagy végleges kizárás, ideértve a közbeszerzési eljárásokat, támogatásokat és koncessziókat; c) valamely üzleti tevékenység gyakorlásától való ideiglenes vagy végleges eltiltás;

Befejező gondolatok

Fontos megemlíteni, hogy a pénzmosás a PIF irányelvben is szabályozásra került, így azt meghatározott esetekben a „tágabb értelemben vett uniós csalás” fogalmi köréhez tartozó deliktumnak is tekinthetjük.³² E szerint *pénzmosásnak* minősülnek a IV. pénzmosási irányelvben³³ meghatározott cselekmények, amennyiben azok alapcselekménye a PIF irányelvben meghatározott bűncselekmények egyike (uniós csalás, hivatali vesztegetés, hűtlen kezelés). A PIF irányelv különbséget tesz az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás³⁴ és az Unió pénzügyi érdekeit érintő egyéb bűncselekmény³⁵ fogalma között. A VI. Pénzmosás elleni irányelv kifejezett rendelkezése alapján, amennyiben a vagyon az Unió pénzügyi érdekeit érintő alapcselekményből származik, akkor a PIF irányelvben meghatározott speciális szabályokat kell alkalmazni. A pénzmosási ügyek így eltérő megítélés alá eshetnek attól függően, hogy az Unió pénzügyi érdekeinek vagy a tagállami érdekeknek a sérelmével járnak. Meg kell jegyezni, hogy a PIF irányelv nem a büntetőjogi, hanem még a preventív jellegű korábbi irányelvre hivatkozik. Így a pénzmosás szabályozásának három szintjét kell megkülönböztetni, a definíció azonban nem egységesen kerül meghatározásra. Ez a megoldás eljárásjogi szempontból is számos kérdést fog felvetni.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy az alapcselekményi kör kiszélesítése és a saját pénz mosásának büntetendővé tétele mellett a VI. Pénzmosás elleni irányelv harmadik nagy vívmánya volt, hogy a bizonyítás megkönnyítésére vonatkozó szabályokat is lefektetett. Ennél az uniós jogalkotó az anyagi jogi szabályok megalkotásán túl szem előtt tartotta a pénzmosás elleni küzdelem gyakorlati problémáit is, hiszen azok egységes kezelése is a hatékony fellépés egyik záloga lehet. A tagállami szabályozásoknak a VI. pénzmosás elleni irányelv rendelkezéseivel való összhangját 2020. december 3. napjáig kell megteremteni. Utalnunk kell azonban arra is, hogy az irányelv nem vonatkozik az Unió valamennyi tagországra, hiszen három tagállam nem vett részt az irányelv elfogadásában, így az rájuk nézve nem kötelező (Egyesült Királyság, Írország és Dánia). Végezetül fontos azt is hangsúlyozni, hogy az új irányelv nemcsak a pénzmosás elleni uniós szintű hatékonyabb fellépéshez, hanem a terrorizmusfinanszírozás elleni globális küzdelemhez is hozzájárul.

---

d) bírósági felügyelet alá helyezés; *e)* bíróság által elrendelt felszámolás; *f)* a bűncselekmény elkövetésére használt létesítmények ideiglenes vagy végleges bezárása”.

³² Lásd bővebben JACSO Judit – UDVARHELYI Bence: Új irányelv az uniós csalások elleni büntetőjogi védelemről, *Magyar Jog*, (2018) 6., 327–337. o.; JACSO: Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme. 12–17. o.

³³ Az Európai Parlament és a Tanács 2015/849/EU irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 141., 2015.06.05., 73–117].

³⁴ PIF irányelv 3. cikk.

³⁵ PIF irányelv 4. cikk.

Lévay Miklós publikációs jegyzéke

(2019. január 31., konferencia-előadások nélkül)

I. Tananyagok, kandidátusi értekezés, monográfia

- LÉVAY Miklós: *A kábítószer-probléma és a bűnözés kapcsolatának kriminológiai kérdései.* Főiskolai jegyzet. Budapest, 1993.
- LÉVAY Miklós: *A kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései.* Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1991.
- LÉVAY Miklós: *Kábítószeres és bűnözés.* (Elméleti kérdések és a hazai helyzet.) Budapest, 1992.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog Általános Rész.* Budapest, 2014. 521–544. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog Általános Részi Ismeretek.* Főiskolai jegyzet. Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2010. 300–314. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog Általános Részi Ismeretek.* Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2015. 230–242. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Általános Rész.* Szerk.: Horváth Tibor. Budapest, 2007. 497–517. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Általános Rész.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2012. 515–538. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőpolitikája. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia.* Főszerkesztő: Borbíró A. Budapest, 2016. 883–909. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – LÉVAY Miklós – M. NYITRAI Péter – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Főiskolai jegyzet. Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2003. 49–73. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész ismeretek.* Főiskolai jegyzet. Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2009. 47–70. o.

- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GILÁNYI Eszter – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Részi Ismeretek*. Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2014. 70–93. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GILÁNYI Eszter – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Részi Ismeretek*. Szerk.: Görgényi Ilona. Miskolc, 2016. 70–93. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In FEHÉR Lenke – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2009. 155–186. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In FEHÉR Lenke – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész I*. Szerk.: Horváth Tibor. Miskolc, 2001. 2. átdolgozott kiadás: Miskolc, 2003.) 207–254. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In FEHÉR Lenke – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész I. kötet*. Szerk.: Horváth Tibor. Budapest, 2005. 173–209. o.
- LÉVAY Miklós: A közlekedési bűncselekmények. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2013. 251–280. o.
- LÉVAY Miklós: A magyar kriminológia jellemzői a reformkortól napjainkig. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Főszerkesztő: Borbíró A. Budapest, 2016. 254–309. o.
- LÉVAY Miklós: A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In GÖNCZÖL K. – KORINEK L. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, 1996. 9–44. o.
- LÉVAY Miklós: A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése. In GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, 2006. 155–200. o.
- LÉVAY Miklós: Az alkoholizmus, a kábítószer-probléma és a bűnözés. In GÖNCZÖL K. – KORINEK L. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, 1996. 226–257. o.
- LÉVAY Miklós: Az alkoholizmus, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései. In GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, 2006. 469–500. o.
- LÉVAY Miklós: Az egészséget veszélyeztető bűncselekmények. In GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2013. 111–145. o.
- LÉVAY Miklós: Bevezetés a büntető igazságszolgáltatási rendszer kriminológiájába. In GÖNCZÖL K. – KORINEK L. – LÉVAY M. (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, 1996. 311. o.

- LÉVAY Miklós: Visszaélés kábítószerrel. Kóros szenvedélykeltés. Kábítószer készítésének elősegítése. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész II.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Miskolc, 2002. 169–196. o.
- LÉVAY Miklós: Visszaélés kábítószerrel. Visszaélés kábítószer előállításához használt anyaggal. In CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog Különös Rész 2. kötet.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2006. 216–240. o.
- LÉVAY Miklós: Visszaélés kábítószerrel. Visszaélés kábítószer-prekuzorral. In FEHÉR Lenke – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2009. 418–439. o.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész II.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Miskolc, 2002.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc: *Magyar Büntetőjog Különös Rész 2. kötet.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2006.
- FEHÉR Lenke – GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész.* Szerk.: Horváth Tibor – Lévay Miklós. Budapest, 2009.
- HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós: *Kriminológiai szakirodalom-gyűjtemény I–II.* (Válogatás a magyar kriminológiai irodalomból.) Budapest, 1990.
- BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia.* Főszerkesztő: Borbíró A. Budapest, 2016.
- INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós: *Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében.* Felelős szerk.: Kerezi Klára. Budapest, 2014.
- LÉVAY Miklós – RITTER Ildikó: Az alkoholfogyasztás, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia.* Főszerkesztő: Borbíró A. Budapest, 2016. 518–552. o.
- BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére.* Budapest, 2014.
- GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia.* Budapest, 2006.
- GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll.* Budapest, 1996. (2. kiadás: 1997., 3., átdolgozott kiadás: 1999.) A tankönyv szakmai lektora.
- HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog Általános Rész.* Budapest, 2014.

II. Hazai publikációk

- LÉVAY Miklós: *A „Pekingi Szabályok” és a fiatalokúakra vonatkozó magyar igazságszolgáltatási rendszer összehasonlítása*. Tanulmány az Igazságügyi Minisztérium számára. Kézirat. h.n., 1988.
- LÉVAY Miklós: *A kábítószer-bűnözés alakulása Magyarországon a kilencvenes években; a kábítószer-fogyasztással kapcsolatos kriminálpolitika modelljei és a modellekkel összefüggő egyes büntetőjogi intézmények*. Megjelent az 1998. évi habilitációs eljárás számára készített téziszüzetben. Miskolc, 1998. 2–27. o.
- LÉVAY Miklós: *A társadalmi-gazdasági változások és a bűnözés, büntető igazságszolgáltatás kapcsolata*. Megjelent az 1998. évi habilitációs eljárás számára készített téziszüzetben. Miskolc, 1998. 28–41. o.
- LÉVAY Miklós: *Narkománia és kriminalitás*. Az OET Drogprogram 1989. évi narkológiai tanfolyamának anyaga. Kézirat. h.n., 1989.
- LÉVAY Miklós: A „büntetés helyett kezelés” elve. Egy racionális és ésszerű kompromisszum a kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitikában; az elv érvényesülése a rendszerváltozás utáni magyar büntetőjogban. In SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas Nata. Ünnepi tanulmányok a miskolci jogászképzés 25. évfordulójára*. Miskolc, 2006. 193–211. o. [Másodközlés: *Addiktológia*, (2006) 4., 342–358. o.]
- LÉVAY Miklós: A „punitivitás” fogalma, koncepciója és a fogalom változatai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. In BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, 2014. 315–326. o.
- LÉVAY Miklós: A bűnözéssel, a bűnözéstől való félelemmel és a bűnözéssel szembeni fellépéssel kapcsolatos nézetek alakító tényezői – ahogy azt az Európa Tanács 22. Kriminológiai Tudományos Konferenciájának előadói látják. In KORINEK László – KÖHALMI László – HERKE Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. Pécs, 2004. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata) 199–210. o.
- LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, (2011) 24.
- LÉVAY Miklós: A büntetőjog társadalmi szerepének változása Magyarországon 1985-től 2005-ig. *Magyar Jog*, (2006) 12., 705–715. o. [Megjelent még: JAKAB András – TAKÁCS Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*. I. kötet. Budapest, 2007. 497–514. o.]
- LÉVAY Miklós: A büntetőjogi jogkövetkezmények rendszere Angliában és Walesben; kriminálpolitikái tanulságok. In GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *Az alternatív büntetési formák és a pártfogó felügyelet Angliában és Walesben*. Budapest, 1991. (Kriminológiai Közlemények 42.) 34–65. o.

- LÉVAY Miklós: A drog és a bűnözés Kelet- és Kelet-Közép-Európában. *Belügyi Szemle*, (1991) 9., 112–115. o.
- LÉVAY Miklós: A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára. In POLT Péter – BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – AMBRUS István (szerk.): *Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2016. 183–191. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. *Magyar Jog*, (1994) 6., 340–346. o. [A tanulmány megjelent még a következő kötetben: GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. Budapest, 1994. 30–47. o.]
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének szabályozása Magyarországon. *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, (1990) 4., 3–15. o.
- LÉVAY Miklós: A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum szabályok: a „Pekingi Szabályok”. *Jogtudományi Közlöny*, (1989) 12., 664–668. o.
- LÉVAY Miklós: A gazdasági bűnözés és jogi kontrollja Magyarországon a rendszerváltozás óta. In RÓTH Erika (szerk.): *Tanulmányok Dr. Dr. HC. Horváth Tibor Professor Emeritus 85. születésnapja tiszteletére*. Miskolc, 2012. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 9.) 103–121. o.
- LÉVAY Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In HOLÉ Katalin – KABÓDI Csaba – MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. Budapest, 2009. 225–239. o. [A tanulmány bővített változata megjelent: VIRÁG György (szerk.): *OKRI Szemle*. Budapest, 2009. 149–171. o.]
- LÉVAY Miklós: A gyermekek jogai és szociális helyzetük Magyarországon. *Gyermekvédelem-Nevelőközösségek*, (1993) 1., 13–23. o.
- LÉVAY Miklós: A gyermeki jogok Magyarországon. *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, (1991) 1., 1–11. o.
- LÉVAY Miklós: A jogállami jogalkotás mint az egyetemi autonómia feltétele. *Közjogi Szemle*, (2017) 2., 14–16. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-fogyasztás mint társadalmi probléma Magyarországon. In POLT Péter (szerk.): *A kábítószer és a kábító hatású anyagok fogyasztásának büntetőjogi problémái*. Budapest, 1987. (Kriminológiai Közlemények 15.) 90–95. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-fogyasztókkal szembeni fellépés büntetőjogi és büntető eljárásjogi eszközei. In BÁCSKAI Erika (szerk.): *Kábítószer-fogyasztó Pygmalion a tanteremben*. Vác, 2001. 27–47. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-probléma büntetőjogi szabályozásának egyes kérdései az Európai Unió országaiban. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára (szerk.): *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. Budapest, 1998. 160–171. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-probléma és a büntetőjogi kontrollja Magyarországon. *Esély*, (1992) 1., 56–63. o. [A tanulmány megjelent még a következő kötetben: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára (szerk.): *Deviancia Szociológiája-Szöveggyűjtemény a szociális szakképzés számára*. Budapest, 1993. 179–186. o.]

- LÉVAY Miklós: A kábítószer-probléma. *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, (1991) 3–4., 48–64. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika Nyugat-Európában. *Magyar Jog*, (1989) 9., 797–801. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika és büntetőjogi szabályozás alakulása Magyarországon az 1970-es évek végétől napjainkig. In SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas Nascitur – 20 éves a jogászképzés Miskolcon*. Miskolc, 2001. 251–281. o. [Másodközlés: *Jogtudományi Közlöny*, (2002) 6., 245–256. o.]
- LÉVAY Miklós: A kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika dilemmái; az 54/2004. (XII. 13.) AB határozat drogpolitikai és kriminálpolitikai szemlélete. [A Magyar Kriminológiai Társaság 2005. február 11-i tudományos ülésén (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest) tartott előadás írásos változata.] In BORBÍRÓ Andrea – BOTH Emőke (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 62*. Budapest, 2006. 75–97. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószerrel visszaélés és a bűnözés összefüggései egy empirikus vizsgálat alapján. *Alkoholológia*, (1991) 3–4. 15–30. o.
- LÉVAY Miklós: A kábítószerrel visszaélés és a bűnözés összefüggései egy empirikus vizsgálat alapján. In KERESZSI Klára (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 44–45*. Budapest, 1992. 47–89. o.
- LÉVAY Miklós: A kriminalizálás alkotmányos korlátai és büntetőjogi indokai. (Tézisek.) In LÉVAY Miklós (szerk.): *A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában*. A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest, 1998. (Kriminológiai Közlemények különkiadása.) 56–60. o.
- LÉVAY Miklós: A kriminálpolitika szerepe és jellemzői a kábítószeres kínálatának és keresletének csökkentésében az Európai Unióban. In GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, 2004. 357–371. o.
- LÉVAY Miklós: A kriminológia jellemzői Magyarországon. In FARKAS Ákos (szerk.): *Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933–1993) tiszteletére. Tanulmánykötet*. Miskolc, 2003. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 5.) 161–173. o.
- LÉVAY Miklós: A megszületéstől a tetszalott állapotáig: a magyar kriminológia története a kialakulástól az 1950-es évek végéig. *Belügyi Szemle*, (1996) 6., 23–37. o.
- LÉVAY Miklós: A Pekingi Szabályok. *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, (1990) 2., 26–36. o.
- LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi jogok. In GELLÉR Balázs – CSIGE Zoltán (szerk.): *Békés Imre Emlékkötet*. Budapest, 2013. 134–142. o.
- LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra. In FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2016. 587–606. o.
- LÉVAY Miklós: A tettarányosságon innen és túl: az angol büntetési rendszer jellemzői a kilencvenes évek első felében, különös tekintettel a szabadságvesztéssel nem járó szankciókra. In GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában*. Budapest, 1995. (Kriminológiai Közlemények 51.) 19–43. o.

- LÉVAY Miklós: Átfogó stratégia a bűnözés ellen az Egyesült Államokban. In LÉVAY Miklós – NYÁRI Katalin (szerk.): *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében*. Budapest–Szolnok, 1995. (Kriminológiai Közlemények különkiadása.) 172–178. o.
- LÉVAY Miklós: Az alkotmányos büntetőjogtól az alkotmányos kriminálpolitikáig. In HAJDÚ József (főszerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. 113–131. o.
- LÉVAY Miklós: Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a fiatalkorúakkal szembeni halálbüntetés és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányellenességéről. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. 247–258. o. [Másodközlésként megjelent: *Jogtudományi Közlöny*, (2013) 12., 593–600. o.]
- LÉVAY Miklós: Az angol büntető igazságszolgáltatási politikáról, annak szerzőiről és szereplőiről. In LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években*. Tanulmánykötet. Miskolc, 2000. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 1.) 49–87. o.
- LÉVAY Miklós: Az elítéléshez fűződő „másodlagos szankciókról”, különös tekintettel a foglalkozás gyakorlására vonatkozó tilalomra. In HACK Péter – KIRÁLY Eszter – KORINEK László – PATYI András (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*. Budapest, 2015. 465–475. o.
- LÉVAY Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. *JeMa – Jogesetek Magyarázata*, (2012) 3., 74–78. o.
- LÉVAY Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. In CHRONOWSKI Nóra – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán – SMUK Péter – SZABÓ Zsolt (szerk.): *A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest, 2017. 550–563. o.
- LÉVAY Miklós: Az Európa Tanács a kábítószer-probléma ellen. *Alkohológia*, (1989) 3., 4–9. o.
- LÉVAY Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú Ajánlása a fiatalok bünelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. In LIGETI Katalin (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. Budapest, 2005. 517–529. o. [Másodközlés: *Család-Gyermek-Ifjúság*, (2005) 3., 21–28. o.]
- LÉVAY Miklós: Az Európai Kriminológiai Társaság életműdíjasai a kriminológiáról, a kriminológusi hivatásról és más szakmai kérdésekről. In FINSZTER Géza – KÖHALMI László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, 2016. 440–455. o.
- LÉVAY Miklós: Az I. büntető novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései. *Jogtörténeti Szemle*, (2008) 4., 28–32. o.
- LÉVAY Miklós: Bűncselekmény-e a kábítószer-fogyasztás? *Psychiatria Hungarica*, (1999) 3., 265–269. o.
- LÉVAY Miklós: Bűnözés, büntető igazságszolgáltatás és társadalmi változások Magyarországon a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek első felében. In FARKAS Ákos – GÖRGÉNYI Ilona – LÉVAY Miklós (szerk.): *Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára*. Miskolc, 1997. 371–389. o.

- LÉVAY Miklós: Büntetőhatalom és alkotmány, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. In DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011.* I. kötet. Budapest–Pécs, 2013. 201–217. o.
- LÉVAY Miklós: „Crimmigration” avagy kriminológiai kutatások a bevándorlás kriminalizálásáról. In FINSZTER Géza – KORINEK László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára.* Budapest, 2017. 153–162. o.
- LÉVAY Miklós: Egy, a büntetés kiszabás elméletével és gyakorlatával foglalkozó tanulmánykötetről. In KARSAI Krisztina – FANTOLY Zsanett – JUHÁSZ Zsuzsanna – SZOMORA Zsolt – GÁL Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, 2018. (Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXXXI.) 593–606. o.
- LÉVAY Miklós: Engedélyezni vagy tiltani: a kábítószer-fogyasztásra vonatkozó kriminálpolitika dilemmái. In ERDEI Árpád (szerk.): *Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére.* Budapest, 1995. 206–224. o. [Másodközlés: *Magyar Jog*, (1996) 1., 9–18. o.]
- LÉVAY Miklós: Héják, baglyok, galambok – Változások a kábítószer-fogyasztás kriminálpolitikai megítélésében. *Fundamentum*, (2001) 1., 49–57. o.
- LÉVAY Miklós: Kábítószer-bűncselekmények miatt elítéltek kriminológiai vizsgálata. In „Drogkutatási Alirány (Előtanulmányok)”. Készült a TBZ kutatók 1990. évi pilisszenterkezési Munkaértekezletére. h.n., 1990. 113–136. o.
- LÉVAY Miklós: Kábítószer-probléma és jogi szabályozás. In *A jog és a terápia összefüggései a kábítószer-fogyasztók kezelésében.* Budapest, 1988. (Kriminológiai Közlemények 25.) 90–94. o.
- LÉVAY Miklós: Kriminálpolitikai fejlemények Magyarországon. In KISS Valéria (szerk.): *Válogatás a 2013-ban és 2014-ben tartott tudományos rendezvények előadásából.* Budapest, 2014. 109–126. o.
- LÉVAY Miklós: Kriminológiai kutatások a kábítószer-probléma és a bűnözés kapcsolatáról. In FARKAS Ákos – NAGY Anita – RÓTH Erika – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika (szerk.): *Tanulmányok Dr. Dr. H.C. Horváth Tibor Professor Emeritus 80. születésnapja tiszteletére.* Miskolc, 2007. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 8.) 461–479. o.
- LÉVAY Miklós: Kriminológus-mesterképzés Magyarországon. In FINSZTER Géza – KORINEK László (szerk.): *Évtizedek a kriminológiában – Szabó Dénes 80. éves.* Budapest, 2009. 114–119. o.
- LÉVAY Miklós: Merre tart a kriminológia? In NÉMETH Zsolt (szerk.): *Írások Tauber István emlékére.* Budapest, 2009. (Bibliotheca Iuridica Libri Amicorum 35.) 11–19. o.
- LÉVAY Miklós: Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak szankciórendszer területén. [A Hatodik Magyar Jogászgyűlés (Balatonfüred, 2002. június 6–8.) Bűncselekmények büntetőjogi következményei című szekciójában tartott korreferátum írásos változata.] In BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): *Hatodik Magyar Jogászgyűlés – Balatonfüred, 2002. június 6–8.* Budapest, 2002. 204–210. o.
- LÉVAY Miklós: Paternalizmus és jogbizonytalanság. *Fundamentum*, (2005) 1., 86–98. o.
- LÉVAY Miklós: Pekingi Szabályok – hazai gyakorlat. *Gyermek- és Ifjúságvédelem*, (1990) 3., 31–34. o.

- LÉVAY Miklós: Szemelvények Vámbéry Rusztem munkásságából, észrevételek Vámbéry Rusztem munkásságáról. In BALOGH Judit – KONCZ Ibolya Katalin – SZABÓ István – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *65 Studia In Honorem István Stipta*. Budapest, 2017. (De Iuris Peritorium Meritis 10.) 243–258. o.
- LÉVAY Miklós: Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. *Magyar Tudomány*, (2017) 178., 1318–1323. o.
- LÉVAY Miklós: „Társadalmi kirekesztődés”: egy felívelő fogalom a jelenkori kriminológiában; társadalmi kirekesztődés és bűnözés Közép és Kelet-Európában. *Jogtudományi Közöny*, (2006) 9., 307–320. o.
- LÉVAY Miklós: Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltozás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. Budapest, 2009. 87–108. o.
- LÉVAY Miklós: Társadalmi-gazdasági változások és bűnözés. In TAUBER István (szerk.): *Tanulmányok Vigh József 70. születésnapjára*. Budapest, 2000. 161–172. o. [Másodközlés: *Jogtudományi Közöny*, (2000) 9., 317–324. o.]
- LÉVAY Miklós – CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Büntető Törvénykönyvben*. Az Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Előkészítő Bizottsága számára készített tanulmány. Kézirat. Miskolc, 2001.
- LÉVAY Miklós – NAGYNÉ ZÓLOMY Katalin: *A gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények működése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bűnmegelőzési Tanács pályázatán díjat nyert pályamunka. h.n., 1985.
- LÉVAY Miklós – NAGYNÉ ZÓLOMY Katalin: *A társadalmi mobilitás és a bűnözés összefüggései Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, különös tekintettel a gyermek- és fiatalkori bűnözésre*. A Magyar Kriminológiai Társaság tudományos pályázatára beküldött és pályadíjat nyert tanulmány. h.n., 1985.
- FARKAS Ákos – LÉVAY Miklós: Gondolatok a büntetőjog oktatás reformjáról. *Felsőoktatási Szemle*, (1985) 6., 284–287. o.
- KEREZSI Klára – INZELT Éva – LÉVAY Miklós: Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében. Milyen cselekményeket rejtenek a jogerősen elítéltek aktái? In *Kriminológiai Tanulmányok 51*. Budapest, 2014. 26–49. o.
- LÉVAY Miklós – CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2002) 1., 12–27. o.
- LÉVAY Miklós – KOVÁCS Krisztina – DOSZPOTH Anna: Ha már a kiszabáskor életfogytig szól, akkor embertelen a büntetés. *Fundamentum*, (2014) 3., 73–84. o.
- LÉVAY Miklós – LÉVAYNÉ FAZEKAS Judit: A fogyasztóvédelem alkotmányossági kérdéseiről és a magyar fogyasztóvédelmi intézményrendszer változásairól. In HOMICKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *Studia in Honorem Péter Miskolczi Bodnár: 60*. Budapest, 2017. (De iuris peritorium meritis) 373–387. o.

- LÉVAY Miklós – NAGYNÉ ZÓLOMY Katalin: A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Belügyi Szemle*, (1986) 9., 25–30. o.
- LÉVAY Miklós – NAGYNÉ ZÓLOMY Katalin: A gyermek- és fiatalkorúak bűnözése Borsod megyében. *Borsodi Szemle*, (1985) 4., 13–18. o.
- LÉVAY, Miklós: Exclusionary and Inclusionary Tendencies in Crime Control in Hungary. In GÁL István László – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2006. 213–228. o.
- LÉVAY, Miklós: European Integration and the Challenges in Criminal Sanctions: the Case of Hungary. [A a “Penal Reform in Mexico – Sovereign Criminal Law Systems and Integration from a Comparative Law Perspective” című, a mexikói Bűnügyi Tudományi Akadémia (INACIPE) és a freiburgi Max-Planck Intézet által szervezett nemzetközi konferencián (Mexico City, 2004. szeptember 28–október 1.) tartott előadás írásos változata.] In IMRE Miklós – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. 227–239. o.
- LÉVAY, Miklós: From Welfare to Modified Justice Model – Development of Juvenile Justice in Hungary. In GELLÉR Balázs (szerk.): *Békés Imre Ünnepi Kötet*. Budapest, 2000. 288–302. o.
- LÉVAY, Miklós: Of Hungarian Criminology and Development of Criminal Policy in Hungary since Changing the Regime in 1989–1990. In KISS, Valeria (ed.): *Beyond Punitiveness: Crime and Crime Control in Europe in a Comparative Perspective*. Selection of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference. Budapest, 2014. (Kriminológia Közlemények, Special Issue No. 73.) 31–48. o.
- LÉVAY, Miklós: The Rule of Law and Criminalisation – Theoretical Consideration and Hungarian Criminal Law. *Acta Juridica Hungarica*, 37. (1995–1996) 3–4., 259–271. o.
- LÉVAY, Miklós: Treatment Instead of Punishment: a Rational and Necessary Compromise of Drug Criminal Law. In FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – MÉSZÁROS Bence (szerk.): *Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára*. Pécs, 2006. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 139.) 359–369. o.

III. Külföldi publikációk

- LÉVAY, Miklós: *Exclusionary and Inclusionary Tendencies in Crime Control and Criminal Policy in Hungary*. Szekció előadás a „The Stockholm Criminology Symposium”-on, Stockholm, 2006. június 15–17. Az előadás abstractja megjelent a rendezvény programfüzetében: *The Stockholm Criminology Symposium 2006. Program and Abstracts*. Bra, Stockholm, 2006. 134–135. o.
- LÉVAY, Miklós: *Youth Justice in Hungary During the 20th and 21st Centuries*. [www.oxford-handbooks.com/Criminology and Criminal Justice](http://www.oxford-handbooks.com/Criminology%20and%20Criminal%20Justice) (Megjelent 2016. június 7.)
- LÉVAY, Miklós: Changes in the Social Function of Criminal Law in Hungary from 1985 to 2005. In JAKAB, András – TAKÁCS, Péter – TATHAM, Allan F. (eds): *The Transformation of the*

- Hungarian Legal Order 1985–2005. Transition of the Rule of Law and Accession of the European Union.* The Netherlands, 2007. 238–252. o.
- LÉVAY, Miklós: Combatting corruption – Commentary. In JOUTSEN, Matti (ed.): *Five Issues in European Criminal Justice.* Helsinki, 1999. (HEUNI: Publication Series 34.) 74–82. o.
- LÉVAY, Miklós: Constitutionalising Life Imprisonment without Parole: The Case of Hungary. In VAN ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine (eds): *Life Imprisonment and Human Rights.* Oxford and Portland, Oregon, 2016. (Onati International Series in Law and Society) 167–187. o.
- LÉVAY, Miklós: Criminalisation et décriminalisation de l’usage et de la détention de drogues en Hongrie. In CESONI, Marie Luisa – DEVRESSE, Marie-Sophie (éd.): *La détention de stupéfiants entre criminalisation et décriminalisation.* Fribourg, 2010. (Res Socialis 37.) 153–181. o.
- LÉVAY, Miklós: Criminology in Hungary. *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 2. (2003) 2., 13–16. o.
- LÉVAY, Miklós: Development of Criminal Policy in Hungary during the First Decade of the 21st Century. *Archiwum Kriminologii*, (2007–2008) 29–30. Warszawa, 2009. 543–554. o.
- LÉVAY, Miklós: Drogenproblem und Drogenkriminalität in Ungarn in den 70er und 80er Jahren. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, (1990) 2., 90–104. o.
- LÉVAY, Miklós: Drug Abuse and Trafficking. *Criminal Justice Matters*, (1991) 6.
- LÉVAY, Miklós: Human Rights and Penalization in Central and Eastern Europe: the case of Hungary. In SNACKEN, Sonja – DUMORTIER, Els (eds): *Resisting Punitiveness in Europe? Welfare, Human Rights and Democracy.* Routledge, 2012. 133–155. o.
- LÉVAY, Miklós: Hungary. In NEWMAN, G. (Series ed.) – AEBI, M. F. – JAQUIER, V. (Volume eds): *Crime and punishment around the world.* Vol. 4. Santa Barbara, CA, 2010. 148–158. o.
- LÉVAY, Miklós: Imprisonment Patterns in Central and Eastern Europe. *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 4. (2005) 3., 13–15. o.
- LÉVAY, Miklós: Juvenile Justice in Hungary or Is There Still a Role for a Distinctive Juvenile Justice? In NOWACKI, Konrad (ed.): *Current Problems of English and European Law and Reforms in Central Europe (Poland, Hungary).* Wrocław, 2000. (Acta Universitatis Wratislaviensis 2244, Prawo CCLXXII.) 271–284. o.
- LÉVAY, Miklós: La integración europea y los cambios en las sanciones penales: el caso de Hungría. In TORRES TREVILLA, Miriam – CORONA SÁNCHEZ, Ingrid Ivonne (eds): *Hacia la Unificación del Derecho Penal.* México, 2006. 733–766. o.
- LÉVAY, Miklós: Life Imprisonment without Parole, Human Rights and Constitutionalism. In AMBROŽ, Matjaž – FILIPČIČ, Katja – ZAVRŠNIK, Aleš (eds): *Zbornik za Alenko Šelih. Essays in Honour of Alenka Šelih.* Ljubljana, 2013. 331–341. o.
- LÉVAY, Miklós: Penal Policy, Crime and Political Change. In SELIH, Alenka – ZAVRŠNIK, Ales (eds): *Crime and Transition in Central and Eastern Europe.* New York, 2012. 117–153. o.
- LÉVAY, Miklós: Social Changes and Rising Crime Rates: The Case of Central and Eastern Europe. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 8. (2000) 1., 1–16. o.

- LÉVAY, Miklós: ‘Social Exclusion’: A Thriving Concept in Contemporary Criminology; Social Exclusion and Crime in Central and Eastern Europe. In AROMAA, Kauko (ed.): *Penal policy, justice reform, and social exclusion*. Helsinki, 2007. (Publication Series No. 48.) 7–26. o.
- LÉVAY, Miklós: The Relationship between ESC and ASC: Alliance for the Development of Criminology. *The Criminologist*, 37. (2012) 3., 3–6. o.
- LÉVAY, Miklós: *The rights of the child in Hungary*. Info of the Dutch Section of the Defence International, 1990. October 6–14.
- LÉVAY, Miklós: „Wykluczenie społeczne”: Popularne pojecie we społecznej kryminologii. Wykluczenie społeczne i przestępczość w Europie środkowej i wschodniej. *Archiwum Kryminologii*, 28. (2005–2006). Warszawa, 2007. 15–32. o.
- LÉVAY, Miklós – KEREZSI, Klára: Criminology, Crime and Criminal Justice in Hungary. *European Journal of Criminology*, 5. (2008) 2., 239–260. o.
- LÉVAY, Miklós – WITOLD, Klaus – RZEPLINSKA, Irena – WITOLD, Klaus: Refugees and Asylum Seekers in Central European Countries: Reality, Politics and Creation of Fear in Societies. In KURY, Helmut – REDO, Sławomir (eds): *Refugees and Migrants in Law and Policy. Challenges and Opportunities for Global Civic Education*. Cham, 2018. 457–494. o.

IV. Recenziók és kiadványszerkesztések

- LÉVAY Miklós: Ismertető a „Büntetésvégrehajtási rendszerek – büntetésvégrehajtási jog” című szakirodalom-gyűjteményről. *Magyar Jog*, (1982) 12., 1141–1142. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Dezső László: Az orvos büntetőjogi felelőssége című könyvéről. *Jogtudományi Közöny*, (1982) 9., 740–745. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések című könyvéről. *Magyar Jog*, (1986) 3., 278–280. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Hajdú Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában című könyvéről. *Állam- és Igazgatás*, (1987) 3., 287–288. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Kudrjavcev: A jogellenes cselekmények okai című könyvéről. *Jogtudományi Közöny*, (1984) 4., 220–223. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében című könyvéről. *Jogtudományi Közöny*, (1987) 8., 463–465. o.
- LÉVAY Miklós: Recenzió Szabó A.: Bűnözés-ember-társadalom című könyvéről. *Jogtudományi Közöny*, (1981) 10., 877–880. o.
- LÉVAY Miklós (szerk.): *A bűnmegelőzés társadalmi és jogi eszközei*. Budapest, 1984. (Kriminológiai Közlemények 1.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában*. A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Budapest, 1998. (Kriminológiai Közlemények külökiadás.)

- LÉVAY Miklós (szerk.): *A gyermek- és fiatalkorú bűnözés újabb tendenciái*. Budapest, 1985. (Kriminológiai Közlemények 5.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *A jog és a terápia összefüggései a kábítószer-fogyasztók kezelésében*. Budapest, 1988. (Kriminológiai Közlemények 25.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén*. Miskolc, 2004. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 7.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Az új Családjogi Törvény büntetőjogi összefüggései*. Budapest, 1988. (Kriminológiai Közlemények 21.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Hacker Ervin Emlékkötet*. Budapest, 1989. (Kriminológiai Közlemények 28.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Határon átívelő bűnözés – határokon átívelő büntető igazságszolgáltatás*. Miskolc, 2001. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 2.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években*. Miskolc, 2000. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 1.)
- LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 48*. Budapest, 1993.
- LÉVAY Miklós – FARKAS Ákos – GÖRGÉNYI Ilona (szerk.): *Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára*. Miskolc, 1997.
- LÉVAY Miklós – FARKAS Ákos (szerk.): *Tanulmányok Horváth Tibor Professor Emeritus 75. születésnapjára*. Miskolc, 2002. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 3.)
- LÉVAY Miklós – KÍGYÓSSY Katinka (szerk.): *Az Európai Unió hatása a büntetőjog fejlődésére*. Miskolc, 2004. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 6.)
- LÉVAY Miklós – NYÁRI Katalin (szerk.): *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében*. Budapest–Szolnok, 1995. (Kriminológiai Közlemények különkiadás.)
- LÉVAY Miklós (szerk. biz. elnök): *A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában*. Miskolc, 2004. (Kriminológiai Közlemények különkiadás.)

V. Egyéb publikációk

- LÉVAY Miklós: A boldogság vágya és hiánya. Gondolatok két könyvről és a kábítószer-élvezetről. *Napjaink*, (1987) 10.
- LÉVAY Miklós: Drogni vagy nem drogni. Tiltani? Támogatni? Túrni? *Magyar Narancs*, 1993. április 8. 29. o.
- LÉVAY Miklós: Sittegylet (USA: Törvény a bűnüldözésről) *HVG*, 1994. november 12. 43–45. o.
- LÉVAY Miklós: Előszó. *Belügyi Szemle*, (1997) 11. (Kábítószerkérdés.)
- LÉVAY Miklós: Ismertető Korinek László: Félelem a bűnözéstől című akadémiai értekezésének nyilvános vitájáról. *Jogtudományi Közlemények*, (1999) 3., 137–140. o.
- LÉVAY Miklós: Előszó. In SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas Nascitur – 20 éves a jogászképzés Miskolcon*. Miskolc, 2001.
- LÉVAY Miklós: Interjú. „Amikor úgy éreztem befogadnak, végtelenül hálás tudtam lenni érte.” In ERDÉLYI András: *Krisis és katarzis*. Budapest, 2009. 105–120. o.

- LÉVAY Miklós: Köszöntő Vigh József 75. születésnapjára. In *Vigh József publikációs jegyzéke*. Budapest, 2005.
- LÉVAY Miklós: Köszöntő Szabó András 80. születésnapjára. *Jogtudományi Közlöny*, (2009) 2., 89–91. o.
- LÉVAY Miklós: Vigyázat, drogvészély! *Magyar Nemzet*, 1990. július 9. 5. o.
- LÉVAY Miklós: Korinek László: Kriminológia I–II. (Budapest, 2010.) című könyvének értékelése és a szerző köszöntése 65. születésnapja alkalmából. *Ünnepi konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*, 2011. május 25.
- LÉVAY Miklós – FARKAS Ákos: Nekrológ. Dr. Horváth Tibor prof. emeritus. 1927. május 5.–2015. március 4. *Magyar Jog*, (2015) 6., 383–384. o.
- LÉVAY Miklós (lektorként): *Az Emberi Jogi Enciklopédia*. Szerk.: Lamm Vanda. Budapest, 2018.
- LÉVAY Miklós (szakmai lektor): ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O.W. – LAUFER, William S.: *Kriminológia*. Fordította: Bódig Mátyás – B. Varga Éva. Szakmai lektor, a magyarázó jegyzetek és az utószó szerzője: Lévay Miklós. Budapest, 2000., 2. kiadás: Budapest, 2002.
- LÉVAY, Miklós: A Pan-European ESC. Message from the President. *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 9. (2010) 3., 2., 9. o. (Az Európai Kriminológiai Társaság elnökének üzenete.)
- LÉVAY, Miklós: After Liège and Kobe before Vilnius. *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 11. (2011) 2., 2–4. o. (Az Európai Kriminológiai Társaság elnökének üzenete.)
- LÉVAY, Miklós: Dario Melossi. (Az Európai Kriminológiai Társaság „European Criminology Award”-ja elnyerésének indokolása a 2013. évi prágai konferencián.) *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 13. (2014) 3., 5. o.
- LÉVAY, Miklós: Josine Junger-Tas and the European Society of Criminology. *Criminology in Europe – Newsletter of the European Society of Criminology*, 10. (2011) 1., 3–4. o. (Az Európai Kriminológiai Társaság elnökének üzenete.)

A kötet szerzői

- Ambrus István* kúriai főtanácsadó, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék
- Balogh Elemér* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, alkotmánybíró (2005–2014)
- Bárános Bernadett* ügyvéd, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék
- Bárd Petra* habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Bárd Károly* egyetemi tanár, CEU
- Berei Róbert* r. alezredes, egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, Kriminológiai Tanszék
- Borbíró Andrea* egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Csemáné Váradi Erika* egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék
- Farkas Ákos* egyetemi tanár, intézetigazgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Fleck Zoltán* tanszékvezető, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék
- Fogarassy Edit* jogi főreferens, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala
- Gellér Balázs* tanszékvezető, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék
- Gönczöl Katalin* professzor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Gula József* egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Holló András* az Alkotmánybíróság volt elnöke
- Inzelt Éva* egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Jacsó Judit* habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék
- Kadlót Erzsébet* ügyvéd, c. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Kerecsi Klára* egyetemi tanár, Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar, Közjogi és Rendészettani Intézet, Alkotmányjogi és Rendészettudományi Tanszék
- Kiss László* professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék

- Koósne Mohácsi Barbara* egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék
- Korinek László* akadémikus, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék
- Krajewski, Krzysztof* tanszékvezető, egyetemi tanár, Uniwersytet Jagielloński Katedra Kryminologii
- Kukorelli István* egyetemi tanár, MTA doktor (D.Sc), Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék
- Mezey Barna* tanszékvezető, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
- Nagy Ferenc* professzor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Paczolay Péter* bíró, Emberi Jogok Európai Bírósága
- Párkányi Eszter* kutató, University of Leeds, Centre for Criminal Justice Studies
- Podoletz Léna* egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Rác Zózsef* tanszékvezető, egyetemi tanár, MTA doktor (D.Sc), Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar, Addiktológiai Tanszék
- Róth Erika* egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Rosta Andrea* egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Társadalomkutatási Tanszék
- Sántha Ferenc* egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete
- Szabó Judit* tudományos főmunkatárs, OKRI
- Tonry, Michael* McKnight Presidential Professor of Criminal Law and Policy, University of Minnesota Law School
- Tóth Mihály* egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, tudományos tanácsadó, MTA TJ JTI
- Vaskuti Gergely* egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék
- Virág György* egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék, igazgató helyettes, OKRI

A kultúremberiség kinevezetlen nagykövete volt – mondják Vámbéry Ruzstemről. *Lévay Miklós* jogtudós, kriminológus, tanszékvezető egyetemi tanár, volt alkotmánybíró, a Vámbéry-díj többszörös kitüntetettje méltó utódja a nagy elődöknek. Lévay Miklós professzor neve fogalom, amely egyet jelent a professzionalizmus, a szakmai szigor, a következetesség és egyben a megértés, a kompromisszumkészség, az emberség rendkívül rokonszenves és ritka kombinációjával. Egy igazi polihisztor, aki példát mutat a fiatalabb generációnak, a szakmai életművére pedig csak a legnagyobb elődök munkásságának folytatásaként tekinthetünk.

A kötetet egy személyes hangvételű szakmai interjú nyitja, amelyből megismerhetjük a kivételesen impozáns életút és a meggyőző tudományometriai adatok mögött álló embert. A tanulmányokat a Lévay professzor úr szakmai érdeklődési körébe eső hat nagyobb témakörben csoportosítottuk. Az első rész történeti tárgyú tanulmányokat tartalmaz, a második a fiatalkori bűnözés egyes kérdéseivel foglalkozik. A harmadik rész a kábítószer-problémát tárgyalja, továbbá kriminálpszichológiai kérdéseket vet fel, a negyedik egy klasszikus kriminálpolitikai rész. Az ötödik részt az alkotmányos büntetőjognak szenteltük, a hatodik pedig a büntető eljárási garanciákról és a büntetőjogi részkérdésekről szól.

...

Hatvanötödik születésnapján e kötettel kívánnak Lévay Miklósnak, a hazai kriminológia meghatározó professzorának sok boldogságot, alkotó jókedvet, jó egészséget barátai, kollégái, tisztelői.

ISBN 978 963 489 106 2

9 789634 891062

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

